

Danske Domme 1375-1662

De private domssamlinger

VII: 1609-1662 · Rigens Ret

Det danske Sprog- og Litteraturselskab
C. A. Reitzels Forlag
København 1984

DANSKE DOMME VII

For tilskud til trykningen af denne udgave
retter Det danske Sprog- og Litteraturselskab sin bedste tak til
Statens humanistiske Forskningsråd og
Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd,
for dette binds vedkommende desuden til
Johanne og Einar Flach-Bundegaards Fond og
G. E. C. Gads Fond

Tilsyn: C. A. Christensen og Kristian Hald

Danske Domme
1375-1662

De private domssamlinger

VED ERIK REITZEL-NIELSEN

Under medvirken af Ole Fenger

VII: 1609–1662 (nr. 856–911)

samt

Rigens Ret

DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB

C. A. REITZELS FORLAG
KØBENHAVN 1984

Digitaliseret af Claus Rønlev

På omslaget: Erik af Pommerns rettertingssegl med indskrift
Sigil[lum] erici dei gracia regis danorum ad causas.
Henry Petersen: Danske kongelige Sigiller ...,
udg. af A. Thiset, 1917, nr. 63
Orig. diam. 42 mm

Skrift: Fotosats Paladium. Papir: 100 g tonet offset 202-62
© DSL 1984, ISBN 87-87504-80-4
Printed in Denmark by Krohns Bogtrykkeri
Bogbinderarbejde: Harry Fløistrups Bogbinderi

Albret Skeel til Jungetgård dømmes fra livet for ved Viborg landsting forsætligt at have dræbt fogden på Brandholm.[1]

Forlæg: GkS 1141,2° s.312 (findes yderligere i 1 privat domssamling;[2] HDDomb. nr.21 fol.6[r]; orig. dombrev i RA C 3 Domme nr. 130[3]).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme II.255f.

Litt.: Vedel Simonsen, Eske Brocks Levnetsbeskrivelse I (Odense 1842).65,78; Gustav Bang i Jyske Saml. 2.rk.IV (1893-95).538; V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel (1871).116; sa., Supplement (1882).24f.; A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).158f.; Jens Ulf Jørgensen i Dagligliv i Danmark i det 17. og 18. århundrede, udg. af Axel Steensberg (1969).311,350.

Overskrift: Albrett Skiells dombs[4] beslutning:

Och epterdj icke beuisis, att for[ne] Albritt Schiell[5] haffuer saa veritt jniureritt aff for[ne] Niels [Jenβen],[6] att hand wdaff fornødennhied[7] haffuer veritt foraarsagitt sig att verge, men beuiβis att for[ne] Albritt Schiell haffuer offentlig[8] paa raadstuen,[9] der som domb och rett ministreris,[10] huor en huer er pligtig retten thill erre att holde [fred],[11] thruitt och vndsagtt[12] for[ne] Niels Jenβen och strax er nedgangitt och vdenn for dombhusitt paa belleiglig stedt fortøffuedt[13] och der for[ne] Niels Jenβen paa sin rette vej fra dombhusitt och thill hans loβementt[14] offuer falditt och vden nøduergeaarsag[15] drebtt och jhielslagitt, saa same drab icke kand regnis aff vaade, hendelβe eller nøduerge,[16] men aff forsett skeedt att uere, da sagde vij der paa saledes aff for rette, att for[ne] Albritt Skell bør for slig sine begangen gierninger att miste sitt liiff.[17]

(1) Den kvalificerede fred, der gjaldt på tinget, og som med særligt henblik på Viborg landsting blev indskærpet ved fdg. 14. august 1590 (CCD II.564ff.), da det ofte var forekommet, at parterne »droge hinanden udi skæg, haar, med mundslag eller med blote knifve, daggerter och verger hinanden overfalde«, er ikke fremhævet af Claus Daa til Ravnstrup, der på kongens vegne optrådte som anklager, jf. missive 15. december 1608 (Kanc. Br.), og er kun antydet i domskonklusionen. Ifl. reces 13. december 1558 § 23, jf. reces 24. juni 1539 § 7 og reces 6. december 1547 § 7, straffedes drab på tinge, når drabsmanden blev grebet på fersk gerning, med livsstraf og boslods fortabelse. Tingfreden var udstrakt til vejen til og fra tinget, jf. reces 13. december 1558 § 23, stk. 3. - (2) Også dette (Thott 1202,2°) indeholder kun domskonklusionen. - (3) Dombrevet synes skrevet med samme hånd som HDDomb. - (4) Dommere var: kansler Christian Friis til Borreby, Steen Brahe til Knudstrup (Knutstorp), Manderup Parsberg til Hagsholm, Breide Rantzau til Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg), Preben Gyldenstierne til

Nørre Vosborg, Axel Brahe til Elvedgård, Henrik Lykke til Overgård, Oluf Rosensparre til Skarhult, Eske Brock til Gl. Estrup, Christen Holck til Søbo, Steen Maltesen (Sehested) til Nørre Holmgård og Jakob Ulfeldt til Ulfeldtsholm (nuv. Holckenhavn). HDDomb. nr. 21 fol. 6^{r} har urigtigt, at *altt raaditt* var nærværende. Rigsråderne Henrik Ramel til Bäckaskog, Arild Huitfeldt til Odersberga og Enevold Kruse til Hjermeslevgård deltog ikke i pådømmelsen; den sidstnævnte beklædte dommersædet på Viborg landsting den 8. oktober 1608, da Albret Skeel og hans modpart, fogden Niels Jensen Varde, mødte for landstinget. Disse 3 rigsråder er heller ikke opført i fortegnelsen over rigsråder i HDDomb. nr. 21 (1609) fol. 1^{r}, jf. Secher, Rettertingsdomme II.252. Som anklager på kongens vegne mødte Claus Daa (d. 1641) til Ravnstrup, Borreby, Fraugdegård m.m., der da (1606-13) var lensmand over Skivehus len, hvori Albret Skeels hovedgård Jungetgård var beliggende. - (5) Albret Hermansen Skeel (d. 1609) til Jungetgård, søn af rentemester, landsdommer i Nørrejylland Herman Skeel (d. 1555) til Jungetgård og Kirsten Rud (d. omkr. 1610), gift med Anne Bjørnsdatter Kaas (Sparre-Kaas), datter af rigsråd Bjørn Kaas (d. 1581) til Starupgård m.v. og Christence Nielsdatter Rotfeld (d. 1601). Albret Skeel dræbte 13. maj 1600 på Ålborg pinsemarked i byfogdens hus Niels Juul til Kongstedlund, søn af landsdommer i Nørrejylland Axel Juul (d. 1577) til Villestrup og Kirsten Lunge (Dyre) (d. 1588). Han blev indstævnet for rettertinget, men ved slægtninges mellemkomst blev sagen forligt. Albret Skeel måtte betale 2000 daler til den dræbtes slægt, der 20. januar 1604 skænkede beløbet til et endnu eksisterende legat (De Juulers Stipendium, Stipendium Julianum) for Viborg katedralskole, jf. Hofman, Fundationer III (1758).281ff., H. R. Hiort-Lorenzen og F. P. C. Salicath, Repertorium over Legater og milde Stiftelser V (1898).61. 20. februar 1602 udstedtes orfejdebrev, hvori det hed, at Albret Skeel »nu haver giort et knæfald og afbedelse efter den skik, vane og vis, som her udi riget blandt adelen og ridderskabet brugeligt er«, jf. V. S. Skeel, op.cit.372f., A. C. Nielsen i Jyske Saml.3.rk.II (1888-90).203, Gustav Bang ib.2.rk.IV (1893-95).539. Efter at Albret Skeel den 8. oktober 1608, der var en lørdag, indtil 1635 Viborg landstings ordinære retsdag, havde begået det under nærv. sag omhandlede drab, blev han fængslet på Skanderborg slot, jf. missive 31. oktober 1608 (Kanc.Br.) til Christen Holck, og sad en del af tiden sammen med den ndf. i dom nr. 857 omtalte friherre Siegfried Reindschadt, hvad dennes hustru var bekymret over, da Albret Skeel »har haft ond smitte paa sig« (Emil Flindt i Jyske Saml. 2.rk.II (1889-90). Albret Skeel forblev fængslet, indtil han blev henrettet.

(6) Navnet *Jenβen* mgl. i forlægget; indføjet efter dombrevet og HDDomb. Niels Jensen Varde (d. 1608) var foged på hovedgården Brandholm (Brande s., Nørvang h.) hos Albret Skeels svigersøn, Bendix Bendixen Rantzau (d. i Ostindien før 1616), jf. missive 10. december 1608 (Kanc.Br.) til Claus Daa. Den sag, hvorunder Niels Jensen Varde mødte som rettergangsfuldmægtig, har muligt angået berigtigelsen af Bendix Rantzaus køb af Brandholm. Han havde 1608 købt gården for 14.000 daler, men heraf kun betalt 600 daler, og hans svigerfader, Albret Skeel, havde kautioneret for restbeløbet, jf. rettertingsdom 7. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme II.179f.). - (7) Nødvendighed (Kalk. I. 678b). - (8) åbenlyst (Kalk. V. 761a). - (9) Dombrevet og HDDomb. har *dombhuβid*, jf. således også ndf. (*vdenn for domhusitt*). Parterne mødte på Viborg landsting. Dette holdtes i ældre tid under åben himmel (vist først uden for St. Hans port, derefter på det gamle torv), men efter kgl.åb.br. 27. maj 1552 (Kanc.Br.; Rørdam, Kirkelove I. 333) i kirken ved St. Hans kloster (Korsbrødregården). Ved gavebrev 23. november 1576 (CCD II.43: Rørdam, Kirkelove II.216) blev den gamle bispegård i Viborg bestemt til domhus. Den skulle dog først istandsættes, og det trak ud med at indsamle de hertil fornødne midler, jf. kgl.åb.br. 17. august 1578, 15. december 1589, missive 10. december 1592 og kgl.åb.br. 21. september 1594 (alle i Kanc.Br.), således at denne bygning først blev taget i brug omkr. 1595, jf. A. D. la Cour i Viborg Købstads Historie (1940).150ff. 1639 flyttede landstinget til andre lokaler i en bygning nord for domkirken, der tidl. havde tilhørt St. Marie (Vor

Frue) kloster, jf. kgl.åb.br. 10. februar 1634 (Kanc.Br.) og missive 4. maj 1642 (CCD VI.459). - (10) udføre (jf. Kalk. III. 97a), jf. lat. *ministrare*. Sml. fdg. 14. august 1590: *holde skickelighed, retten til reverentz, hvor judicia administreris*.

(11) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter dombrevet og HDDomb. - (12) I retten skal Albret Skeel have sagt til Niels Jensen Varde: »Din skabhalls, du hauer gangitt i min loβementte oc giffuett mig spidzig oc onde ord, som, Wor Heres død, det første jeg rammer [møder, jf. Kalk. III. 552a bet. 1] dig paa gaden, skalttu haffue hug, om ieg er enn erlig Skeell.« - (13) ventet el. opholdt sig (Kalk. I. 734a bet. 2 & 3). - (14) Bolig, opholdssted (Kalk. II. 833a). - (15) Dombrevet har *vden nødvendig orβag*. - (16) Om nødværgedrab se reces 13. december 1558 § 21. - (17) Albret Skeel blev 27. januar 1609 henrettet med sværd på Horsens torv, jf. V. S. Skeel, Supplement til Oplysninger om Familien Skeel (1882).34f.

857 Rettertinget 25. januar 1609 (Horsens)

Friherre Siegfried von Rindschadt dømmes til livsvarigt fængsel for en række grove forbrydelser, bl. a. flere tilfælde af vold, hvoraf et med døden til følge, forstyrrelse af kirkefreden, hindring af afholdelse af gudstjeneste og ulovligt forbud mod begravelse.[1]

Hs.: Originalt dombrev (RA C 3 Domme nr. 129) (findes i HDDomb. nr. 21 fol. 10^{v} samt yderligere i 2 hss.[2]).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme II.258ff.

Litt.: Tycho de Hofman, Danske Adelsmænd I (Kbh. 1777).39; Vedel Simonsen, Eske Brocks Levnetsbeskrivelse I (Odense 1842).65; Emil Flindt i Jyske Saml. 2.rk.II (1888-90).178; F. R. Friis, ib.2.rk.III (1891-93).195ff.; Palle Rosenkrantz i Jul i Herning II (Herning 1930).10ff.; Fussing.120; Jens Abildtrup, Vestjysk Bondeliv i 1660'erne (Nørre Nissum 1953).12ff.; Gunnar Olsen, Træhesten, hundehullet og den spanske kappe (Kbh. 1960).70,74,115.

Overskrift i HDDomb.: Domb emellom Ulrich Sandbergh och Siguort Reinschatt, daterit Horsens dend 25. januarij a° 1609. Offuerverendis kong: Maytt: oc altt raaditt.[3] Overskrift i GkS 1141,2°: Enn domb att en friherre, som haffuer thiraniseritt, brugtt vold oc vrett imodt sine vnderβaatte och andre, er dømbt thill euig fengβill.[4]

Wij, Christiann den Fierde, med Guds naade Danmarckis, Norges, Wendis och Gottis konning, hertugh wdi Sleβuig, Holstenn, Stormarnn och Ditmerschen, greffue wdi Oldennburgh och Delmennhorst, giøre alle witterligt, att aar 1609, denn 25. januarij, paa wort retterthing vdj wor kiøbsted Horβenns vdi wor egenn neruerelβe, neruerendis oβ elskelige Christiann Friis[5] thil Borrebye,[6] wor candzeller, Steenn Brahe[7] thill Knudstrup,[8] Manndrup Parsberg[9] thill Hagisholm,[10] Breide Ranndtzsou[11] thill Ranndtzsoushollm,[12] stadtholder,[13] Jørgenn Friis[14] thill Krastrup,[15] Predbiørnn Gyllenstiernn[16] thill Wosborig,[17] Axell Brahe[18] thill Elluid,[19] Henndrich Løcke[20] thill Offuergaardt,[21] Oluff Roβennspar[22] thill Schar-

oldt,[23] Esge Brock[24] thill Estrup,[25] Christiann Holck[26] thill Søeboe,[27] Stenn Malthiβenn[28] thill Holmgaard[29] och Jacob Wllfeld[30] thill Wllfeldshollm,[31] wore troe mend och raad, for oβ wor schicket oβ elskelige Wllrich Sanndbergh[32] thill Quelstrup,[33] wor mannd, thienner och embitzsmand paa wordt slott Lundenes,[34] paa denn enne och haffde epter wor naadigste befallingh[35] med wor egenn βteffningh[36] for oβ i rette βteffnit oβ elschelige Siguardt Reinschatt[37] thill Hørninghollm,[38] vor mand och thiener, paa denn anndenn βide och hannom thillthallede, for hannd emoed vnderβchiedlige[39] wore wndersaatte sig wthilbørligenn, wchriβteligenn och thiranische wiiβ βchall haffue forholditt, som er først y det, att hannd thill vnderβchiedlig[40] thider βchall haffue forhindret sognne presten vdj Rinnd sogenn[41] wed naffn her Annders Madtzsenn[42] vdj kierckenn att predicke, [saa][43] hannd nogle gannge er bleffuenn foraarβagit att holde kierckethienniβte paa kier-[cke]gaarden,[44] i vaabenhuβitt och vdj byenn saa well βom paa for[ne] βteder vdenn kiercken att christenn[45] børnn, att ochβaa aff sognnefolkett er befundenn de, der wille communicere[46] och haffuer icke kunde komme der thill aff denn aarβagh prestenn βaa well βom dennom noglenn thill kiercken aff hannom, βom da war kierckewerge, er bleffuenn forhollitt. Der forudenn och (det som mere er) formedelβt enn vnødig threttе,[47] hannd sigh haffuer jførdt med for[ne] sognneprest i Rinnd, βchall haffue foraarβagitt, att j[C 48] folck och flere wdenn schiell[49] och βchrifftemaall ere wdj βiste pestilentzs[50] henndøde, och det fordi hannd med for[ne] threttе βchall haffue forhindrett, att for[ne] predicanndt icke y thide er bleffuenn ordinerit, huilkenn predicant hannd och wed sine folck och wdβkickede enn ganngh paa enn paaβche dagh sammeledis βchall haffue jmportunerit,[51] at hannd med predickenn paa kierckegaardenn motte ophøre och effterlade[52] och Gudtz ords thienniste icke thilbørligenn kunde fuldkomme och fuldennde, βom det sigh effter ordinantzen haffde burdt.

Diβligeβte thilthallde hannom for, hannd medt hugh och slagh haffde offuer faldit enn bonndemand wed naffnn Christenn Wind, adt hannd paa thriedie dag der effter er bleffuenn dødt och jmidler thidt icke modt bekomme prestenn thill βigh, enndog hannd det aff hannom haffuer werit begierindis.

Frembdellis for hannd βchall haffue sat enn dreng wed naffn Jørgenn bode y fenngβell och j enn mulkurff[53] och hannem wdj for[ne] fengβell βaa lennge opholdt, att bode fingre och thær ere froβenn aff hannom.

Videre att hannd βchall haffue ladett βette jld i enn høie och der med en fattigh quinde[54] (som nyligenn haffde giortt barβell) wddreffuitt, saa hun for suaghed effter hindes barnnefødzell motte krybbe wd paa hennder och fødder, med flere wthilbørligh och thirannisβche gierninger och bedrifft, βom handt foruden diβe,

som nu beneffnet ere och i adschillig thingsuinder ere jndførdt, jmod anden adschielig folk βchall haffue beganngit.

Vdj lige made thillthallide for^ne^ Wllrich Sanndbergh hannom, fordi hand βchall were jndragenn wdj for^ne^ Hørninghhollm gaardt och befattit βigh med for^ne^ gaardt med løβøre och anndet, der fandis, effter hans eigenn thycke och moduillighedt,[55] wachtit och wanβeet woris naadigst forordningh[56] med woris egenn hannd och singnet bekrefftiget, som jndholdt, adt hanns høstru[57] samme gaard och løβøre bruge, beholde och beβidde schulle, jndthill widere wdj βamme [sag][58] bleff anordningh giordt, huilkenn woris anordningh hannd med βamme βin gierningh och bedrifft haffuer forachtit och sigh de facto deremodt βatt, huorudj hannd formeentte hannom vrett ad haffue giordt och hannom wdj for^ne^ artichler baade jmod werdtzsligh och geiβtligh rett saa well som och emod woris høighed βigh adt haffue forgrebit och hannom der for burde att straffis effter lough och rett.[59]

Och i rette lagde for^ne^ Wllrich Sandbergh βinn βchrifftligh anklage offuer for^ne^ Siguordt Reinnβchatt, liudendis:

Effter βom att konng: Maitts:, minn allernaadigβte herre och konningh, naadigst migh befallit[60] er jmod her Siguortt Reinβchatt att gannge i rette och hannom att thilthalle, for att hannd vdj mange maader vtilbørligh, vchriβteligh och thirannische haffuer hanndlit, βkickit och forholldit sigh emod Gud, den christnne kiercke och menighed, saa och der offuer emod hanns Maietts: høighed och emod adβchiellige anndre folk, saa er derudindenn kordtelig min beschyllingh som effterføllger:

For det første haffuer her Siguort, som wor kierckewerge thill Hørnningh[61] kiercke, forholdt hanns sognneprest, her Annders Madtzenn, saa well som sognne folckenn vdj for^ne^ Hernninngh sogenn kierckenøglenn, saa prestenn icke kunde komme i kierckenn att Gud sinn thilbørlig ære kunde beuiβis och prestenn βinn kierchethiennißte at kunde forrette, meenn aff βligh aarsagh vor thiltuongenn paa adβchiellige thider ad predicke paa kierckegaardenn, wdj vabenhuβit och vdj byenn for Guds βtrenge veirligh βchyld, jnd ochβaa maatte christnne børnn paa kierckegaarden och vdi vaabenhuβit, saa haffuer ochβaa werit aff βognnefolkenn, som haffuer bered dennom thill ad wille gaa thill Gudtzs bordt och annamme Christi legomme och blodt och det icke kunde bekomme aff dennd aarβagh, at presten icke kunde komme i kierckenn thill kalck och diβk och huad hannd βchulle holle paa.[62] Diβligeste haffuer her Siguort enn paaβche dagh afferdiget[63] βit folk med waabenn och werge, som effter hanns befallingh haffuer wførmit,[64] rumoret[65] och thruit for^ne^ her Annders i hanns predickenn paa kiercke-

gaarden, saa hannd med predickenn maatte ophørre och effterlade och Gudsz ords thienniste icke thilbørligh kunnde fuldkomme heller fuldennde, βom det βigh effter ordinandzen haffde burdt, huilcket jegh meenner er jmod Gud och den christenn kiercke.

For det anndet haffuer her Siguordt ført sigh vdj enn vnødigh threttе[66] med for[ne] her Annders, att hannd icke y thide maatte bliffue ordinerit, dogh hand war louglig kallit thill Rind sogenn, och det formedelβt enn wβeduanligh och wlouglig forplicht, hannd wille haffue aff hannom bode om hanns gifftermaall och anndett, βom hannd icke burde heller kunde giffue hannom, saa der vdoffuer vdj den siβte peβtilenntzs ere bordt døde wed en lx mennischer, som icke kunnde bekomme Christi legom och blodt, och kanndβche well haffde wederfarit flere, haffde sognemenden icke supplicerit thill bispenn[67] och bispenn igien thill kong: Maittz:, saa hanns Maiestet aff christelig medynck der offuer haffuer giffuitt bispen befallingh samme person i for[ne] sogenn att indβette,[68] och effter hand er examinerit oc ordinerit och for lennsmanden paa kong: Maietts: wegne haffuer giordt sinn eedt och bekommitt βinn colatzbreff,[69] [da][70] haffuer hannd enndaa βteffnit hannom for bispenn och leensmandenn och wdj dend meningh, att hannd wille haffue hannom fraa sognerne jmod konng: Maiettz: befallingh, hanns kallzbreff och leensmandens collatzbreff och vdj anndre mader haffuer thribullerit[71] hannom wdenn ald billigh aarβagh, doch hannd jnnthett haffuer bekomitt aff hannom for βin wmmagh och icke heller aff hanns godtz, thi formeddelβt hanns wchriβtelige leffneed, strennghed och thirannj er guotzsit miestenn och plat werit øede och foruøβtet,[72] saa att konng: Maietts: och kronnenn ochβaa haffuer miβt och omborit[73] sinn rettighed baade aff thiennde och anndett βaa well βom ochβaa kierckenn och prestenn haffuer giordt.

For ded thredie haffuer her Siguord ønnkeligh, vchriβtelig och wdenn ald thilbørligh aarβagh offuerfaldit och βlaget enn fattigh mand ved naffnn Christenn Vind, βom thiennte hannom, saa hand paa thridie dagh der effter er bleffuen død och wdj middeler thid icke motte bekomme preβtenn thil sigh, dogh hannd hoβ her Siguort der om lod anholde wed thuennde perβonner, doch hannd det icke wille samtøcke, menn suarit dennom, att hannd βchulle gannge i βteggerβet[74] och βlicke fade, huilcket er gryβeligt[75] att høre, att en christenne icke βchulle haffue meere medønck offuer βinn fattig medbroder och jeffnn christenns[76] siell paa βit yderβte, om hand ennd βchiønnt icke kunde ønkis offuer hanns liff, som hannd sielff haffde berøfuitt hannom.

For det fierde haffuer her Siguordt wthilbørligh och thirannißche hanndlit βigh imod enn tydsk drenngh ved naffnn Jørgenn, som hannd haffde thagit her

vdj lanndet med βigh fra hans fader och moder, vdenn ald aarβagh βaatte hannom vdj fengβell βaa lennge, att hanns fingre och theer ere frøβenn aff hannom. Diβligeste haffuer hand vdj middeller thidt och ladet βette paa βamme dreng enn mulkorre[77] medt en lang βnabbell, for jngen βchulle giffue hannom mad heller ad dricke, huilckett vor βtrenge nock att handle emod en thørkenn.[78]

For det fembte haffuer her Siguort handlidt sigh emod en fattigh quinde, βom fremmeligh[79] haffuer reed thill barβell,[80] som er ynnkeligh; først, for[81] hun giorde barβell, forbød hand nogen att huβe eller heele[82] hinder, huilkitt icke heller nogen thuorde giøre; thi de ware alle redde for hanns thiranj och wndβchab; och effterdj hindis thiid wor βaa ner, att hun icke kunde wandre langt, haffuer hun med hindis gamble vdleffuede[83] moder jnndgraffuitt dennom vdj enn høye[84] vdj wild[85] marck och denn lucht[86] med riis, thørffue och løngh, βaa hun vdj βamme høyg och hytte bleff forløβt. Och den thidt her Siguortt fick det att vide, drogh hand med hanns folk wd thill βamme høye thridie dagh effter, hun haffde giort barβell, och wille haffue throden[87] same hytte neder paa hinnder, hindis βpede och nyefødde barn och gamble wdleffuede moder, doch hun robte och bad hannom for Guds βchyld, att hand wille haffue medynnk offuer hinder och lade hinde bliffue saa lennge thilfritz,[88] att hun bleff nogit βterck och thillpaβ[89] effter hindis barnnefødtzell. Doch hindis bønn maatte jnnthet høris, men her Siguortt lod βette jld paa βamme hytte och brende denn op, βaa denn fattige βiuge barβell quinde motte krybbe der wd paa hennder och fødder i denn wilde marck, for hun icke kunde gaa for βuagheds βchylld, effterdj hunn βaa nyllig haffde giordt barβell, som haffde werit βtor ynnck, om hunn jnnd haffde verit enn hedning, huilckit aldt sammen er med thinngsuinder att beuiβe, som thill Wiburg landtzsthingh er bekrefftiget och wed macht dømpt med meere, βamme winder vider bemeller.[90]

For dett siette haffuer her Siguortt icke ladet βigh nøye med de leffuendis och dieris sielle at tirannjserre, menn ochβaa jmod de dødis legome at storme,[91] saa hannd haffuer afferdiget sit folk medt waben och werge at forhindre enn død mands legomme iche at motte begraffuis eller thilβtedis at komme i jordenn, βaa βame liig der offuer ere bleffuenn borthe, och jnngenn veed, huor det er henn bleffuen, som med thingsuinder er att beuiβe.

For det siuffuende haffuer her Siguort saa tirranniβerit jmod hans fattige thieniβte folck och thiennere med wbillig beβchattningh,[92] wlideligh hug och βlag och whørligh[93] fenngβell, saa hannd haffuer bedrøffuitt manngen faderløβ och moderløβ barnn, saa forældernne ere bleffuen saa forarmit, att de om natter thide maatte med dieris βmaa børnn bortdrage i βtørβte armod, thj di icke lennger

kunde hanns tirannij och wndβchab wdβtaa. Aff for[ne] aarβagh motte hanns thiennißte folck hannom ochβaa forlade, som och med thingsuinde er att beuiße.

For dett ottende att effterdj her Siguortz hustru for hanns tirannie och wβkickelige leffnit haffuer werit høigligen foraarsagit thill at drage fra hannom[94] och saadan hendis ellendige vilkor konng: Maiettz: vnderdanigβte klagelig thilkiennde giffuitt,[95] huilcket iligemaader nogle aff hindis βlecht och venner paa hindes wegnne giort haffuer, och effterdi hanns Maiettz: dennom βelff perβonnligh, offueruerendis nogle aff hans Maiettz: och rigenns raad, naadigste haffuer forhørtt och sandhed forfarritt, er hinder aff hanns Mayettz: naadigβt beuilget[96] och thillat hinndis gaard och godzs wed gode mend att annamme och bekomme med huis løβøre, der fannttis, giellen dermed ad bethalle, och derpaa hanns Mayettz: hinder hanns Maietts: breff naadigβt meddelt med hanns Maiettz: egenn hannd och signnett bekrefftiget, βom och for hannom paa Hammerum herridsthingh er leβt och forkyntt och paaβchreffuitt, det wachtit heller anβeht haffuer [hanndt][97] doch tradtzslig jnndthagit gaard och goetzs med løβøre och anndet och der aff vdbyett,[98] foruendt[99] och affhennd effter hanns egenn wilge och βom hannd βelff løstede, saa hun det for hannom icke haffuer kunt nøett[100] heller bekomitt effter høigbemelthe hanns Maiettz: beuillingh och thilladelβe, huilckett iegh meenner er emod hannd Maietts: hiøighed, med mere hanns vchrißtelig liffuit och thirannβche bedrifft och gierninge, som ydermere med thingsuinder er ad beuiße. Och effter diße for[ne] [beβchyldinger],[101] som med thingsuinder, huilcke thill lanndtzsthing er dømpt wed macht,[102] beuißis och bekrefftigis om her Siguortz bedrefft och gierningher, wed huilcke hannd βigh høigligenn haffuer forβeett jmod konng: Maiettz: kierke ordinantzenn, vdi det hannd Guds erre och βine jeffn chriβtenns sallighedtz forfremmelβe aff tradtz och vndβchab forhindret haffuer och det icke paa en thidt, menn offtemals[103] thid effter den anndenn; diβligeβte omkommitt βin neβte och jeffnchriβtenn med andere thirannβche βtøcker,[104] hanndt begaaed haffuer, i det hannd hanns Maiettz: forordning vacht er jnddragenn vdj Herningshollmgaard, befattit βigh med løβøere och andet och i βaa maader med βinn gierningh forachtet hanns Maiettz: manndat och thilladelβe, da βetter iegh paa konng: Maiettz: vegnne vdj rette, om for[ne] her Siguort her vdj [icke][105] bode jmod hanns Maiettz: høigheed βaa och emod chriβtlig[106] och werdtzlig rett saaledis och βaa høigligen sigh forβeet, at hand derfor bør ad βtraffis effter, huis βom Ederes Maiettz: och Danmarckis rigis raad for rette kiendendis vorder. Dattum Horβenns, denn 24. januarij anno 1609.

Och i rette lagede itt thingsuinde aff Hammerum herritzthinngh denn 1. october 1608 βist forledenn vdgiffuitt, liudendis i sinn meeningh her Annders Madtz-

senn, sognnepreβt i Rind, adt haffue wondet, att hannd noggle βinnde[107] haffuer maat βtanndenn vde paa Herningh kierckegaard och i Hørningh kierckis waabenhuβ och enn gangh i Chrestenn Graffuerβenns stue i Herningh bye och prediket Guds ord for hans sognefolck vdj Herningh sogenn for denn βtore wintters froβt, kulde och haardheds βchyld aff denn aarsagh, att for[ne] her Siguort Reinβchat, βom war kierckeuerge thill Herningh kiercke, forholdt nøggellen thill Herningh kiercke der hiemme paa hans gaard Herningholm, βaa att for[ne] her Annders Madtzen och Herningh sognnefolk icke kunde komme i for[ne] kiercke, enndoch βogenmenden i for[ne] Hørningh sogen haffde βennt dieris bud thill Herninghollm om hellige dage och ladet begiere kirckenøgellenn aff for[ne] her Siguort, och icke de haffde den kundet bekomme.

Christen Christenβen i Herningsbye att haffue vundett, att hannd wor en gangh paa Herninghollm paa for[ne] sognne folckis wegne och thalde med for[ne] her Siguortt och begierde kiercke nøggellenn aff hannom, och icke hand dennd kunde bekomme, mens her Siguort suarede hannom samme thide, att hannd icke wille sende kiercke nøgellen fra sigh med βligh enn løβ[108] compan.[109]

Her Anders Madtzβenn yddermere att haffue vundet, att hand haffuer chriβtnit thuenne børnn vdenn kiercken i Hørningh sogenn, βom war Laβ Anderβenns i Hiiagger[110] hans barn den enne, som hannd christnit vdj Herning kierckis waabenhus, och Knud Chriβtenβens i Ghulleβtrup[111] hans barnn den anden, βom hand christnet paa kierckegaarden, for hand icke kunde bekomme nøgglen thill kierckedøren och kunde komme i kiercken och fuldkomme Guds thieniβten, som hand paa hans embidtz wegnne burde att giøre.

Laβ Anderβen i Hieagger och Knud Christenβen i Gulleβtrup att haffue wundet, at de haff[de][112] dieris eggen thienniste karlle paa Herningshollm paa de dage, att huer dieris barnn bleff christnit, och lod begiere kierkenøggllen aff for[ne] her Siguort, och icke de kunde bekomme denn. Saa maatte presten derfor chriβtne dieris børn vden for kiercken.

Ellen Mickelsdaatter i Saltholdt[113] ad haffue vundet, at hunn holdt for[ne] Lars Anderβens och Knud Chriβtenβens barnn beggie thou for preβten paa βamme for[ne] aaβteder, der βom de bleff christnit.

Søffrenn Schriffuer i Sallholtt, Christen Perβen i Herninghbye, Christen Graffuerβenn, Madtzs Perβenn, Anders Oelβen, Thamis Anderβen, Jens Christenβenn ibidem, Christen Laβen i Bagiskier,[114] Christen Søffrenβen i Gullestrup, Simen Oluffβen, Morthenn Knutzen, Søffren Mickillβen ibidem vdi lige made att haffue vundit som for[ne] dieris sogneprest her Anders Mattβen vundit haffuer.

Christenn Laβen i Bagiskier och hans høstru, Margrette Madtzsdatter, ibidem at haffue vundit, att de haffde bereed dennom att haffue wille gangit thill Guds bordt och ladet dennom berette[115] den samme dagh, for[ne] her Anders Matzsen predickit i Christen Graffuerβens βtuffue i Herningbye. Da beklagit for[ne] her Anders Matzsen sigh βamme thidt och wndβchyltte sigh for dennom, att hannd icke kunde komme vdj kiercken thill kalck och disch, βom hannd βchulle paaholde,[116] och icke for[ne] Christen Laβen och hans høstru bleff den dagh beerett, mens maatte forbie[117] thill en anden thidt.

End ydermiere want for[ne] her Anders Madtzsen, att hand paa en paaβche dagh βtod paa Herningh kierckegaard ved den øster ennde paa Herningh kiercke och predickitt for hanns sognnefolck aff Herningh sogen, som da thilβtede war, aff dend aarβagh, att hand icke kunde bekomme nøgellen thill kierckedøren och komme i kiercken att giøre thienniste. Da samme dagh och thid kom der thou karlle med waben och werie gangendis thill for[ne] her Anders Madtzsen, som hannd βtod och predicket for hans thilhørere, och daa muntlig forbød de for[ne] her Anders Madβen paa for[ne] her Siguort Reinβchatts wegne att predicke, och bolderit[118] de βaa och offuerthalde[119] hannom med roben βame thid och βagde, att her Siguortt wille icke, att hand βchulle predicke. Saa maatte for[ne] her Anders Madtzsen derfor opholde och slippe predicken βamme thit och icke kunde fuldgiøre Guds thienißte paa hanns embitzs wegne, som hand burde att giøre, och icke for[ne] her Anders Madβen bekom hans offer[120] βamme dagh, for hans sognefolck i Herningh sogen iche kunde komme i kiercken och giøre dieris offringh effter ordinantzen,[121] som seduanligt er.

Christen Laβen i Bagiskierd, Knud Christenβen i Gullestrup, Morthen Knudtβen, Christen Søffrenβen, Simen Volloβen, Søffren Mickelβen ibidem, Christen Graffuerβen i Herninghbye, Madtzs Perβen, Anders Volleβen och Jenns Christennβenn [ibidem][122] vdj lige made att haffue vundit som dieris sogenpreβt, for[ne] her Anders Madtzsen, vundet haffuer, βom det winde widere bemeller.

Noch fremblagde itt thingsuinde aff forβchreffne thingh wnder βamme aars dato, dend 26. nouemb: βist forleden vdgiffuitt, liudendis her Annders Madtzsenn, prest vdj Rind, att haffue vundit, att hannd aar 1603 paa paaβche dagh[123] maatte βtande wde paa Herningh kierckegaard ved den østere kiercke ende att predicke for Herningh sognnefolck, som da thilβtede wor, aff den aarβagh att sognemenden icke kunde bekomme kiercke nøggellen aff for[ne] her Siguort thill Herningh kiercke dør. Da βamme dagh och thid da kom der thou karlle fraa Herningholm, som for[ne] her Anders Matzseen var vdi hans møett predicken,[124] de paa for[ne] her Siguortzs wegne munndtligh forbødt for[ne] her Anders Madβenn att

predicke och forβtørre hannom βaalledis i sin predickenn, att hand maatte opholde och slett offuergiffue[125] att predicke for her Siguordtzs retβells[126] βchyld. Jtem βamme aar, denn tridie søndag nest for Sancte Michels dagh,[127] da maatte for[ne] her Annders Madβenn vdj lige maade predicke vde paa Herningh kierckegaard ved den vester kierkegaull,[128] och daa βamme dagh christnit for[ne] her Anders Madβen Knud Christenβen i Gulleβtrup hanns barn vde paa kierckegaardenn och ved kierke gaullenn och aff den aarβagh, at sognemenden i for[ne] sogenn icke kunde bekomme kiercke nøggellenn thill Herningh kiercke dør aff for[ne] her Siguort, endoch for[ne] Knud Christennβenns suend wor hoes for[ne] her Siguort βamme dagh paa Hørningshollm och begierrede kiercke nøgellenn, och icke hand kunde dend bekomme aff for[ne] her Siguort.

Jtem for[ne] her Annders Madtzsenn end ydermere att haffue wundett, att hannd aar 1607, den 25. søndagh effter hellig threfoldigheed,[129] maatte vdj lige madde predicke for Hørningh sognnefolck wdi Chrestenn Graffuerβens stuffue i Hørningh bye for den βtore winntters kuld, froβt och haardheeds βchulld och aff dend aarsagh, att sogenmenden iche kunde bekomme nøgellen thill Hørnings kiercke dør aff for[ne] her Siguortt, endoch di haffde bud hoes for[ne] her Siguort om den βamme dagh.

Christenn Laβenn i Bagiskierd och hanns høstru, Margrette Madzsdatter, ibidem, att haffue vundit, att di wille haffue gangett thill Guds bord βame dagh och ladet dennom berette. Da beklagidt for[ne] her Annders Matzsen sigh, att hand icke kunde komme i kiercken thill kalck och disch, βom hannd βchulle paaholde, for kierkenøglen wor dennom forholdenn for aff for[ne] her Siguort.

Her Anders Madtzsenn end widere att haffue vundit, att aar 1608, denn neβte fredagh for midfaβte[130] βist forleden, daa βchulle hannd haffue holdt hanns faβte predicken for hanns sognnefolck i Hørning sogen. Da βamme dagh haffde Laβ Anderβen i Hieagger hanns dreng[131] paa Hørningshollm hoes for[ne] her Siguort om nøggellen thill Hørning kiercke dør, och icke hand kunde bekomme βamme nøggell aff for[ne] her Siguort. Da βamme for[ne] fredagh motte for[ne] her Anders Madtzsen aff den aarβagh vdi Hørning kierckis waabenhus predicke for hanns sognnefolck aff Hørnningh sogenn. Diβligeste maatte hannd christnne Laβ Anderβen i Hieagger hans barnn βamme dagh i for[ne] Hørningh kierkis vabenhuβ, for hannd iche kunde bekomme nøglen aff for[ne] her Siguartt och komme i kiercken.

Her Anders Madtzsenn end widere att haffue wunditt, aatt forβchreffne aar paa medfaβte βønndagh βist forledenn, daa matte hannd wdj lige maade predicke vde paa Hørningh kierckegaardt for Hørning sognnefolck, for di iche kunde

bekomme kiercke nøgellen thill Hørningh kiercke dør aff for[ne] her Siguort, som sogne folckenn haffde bud hoes hannom om βamme dagh. Christenn Christenβenn i Hørningh bye att haffue vundet, att paa βamme for[ne] medfaβte βøndagh vor hand paa Hørninghollm och begierit Hørnings kierckenøggell aff for[ne] her Siguortt, och iche hand kunde den bekomme.

Christenn Graffuerβenn i Hørningbye, Madtzs Perβen, Anders Wolleβen, Thamis Anderβen, Jens Chriβtenβen, Chriβten Laβen i Bagiskier, Christen Søffrenβen i Gulleβtrup, Simen Volleβen, Morthen Knutβen ibidem, Knud Christenβenn ibidem, Las Chriβtenβen i Hieagger wdj lige maade att haffue vundet, som dieris sogneprest, for[ne] her Anders Madtzsen, vundet haffuer, som βamme winde i sigh wider bemeller.

End i rette lagde itt anndet thingsuinde aff forβchreffne thingh denn 26. nouember βist forleden vdgangit, liudendis høβtru Marenn Christenβdatter i Suenlund,[132] Anders Erichβen i Akkols,[133] Jens Søffrenβen i Fiederholtt,[134] Peder Morthenβen ibidem, Jenns Michelβenn i Høgild,[135] Peder Søffrenβen i Mørup,[136] Niels Laβen i Lind,[137] Christen Smid i Korlund,[138] Jens Laβen, Niels Christenβen, Clemend Jenβenn ibidem, Jens Sibadzen i Holtt,[139] Annders Christenβenn i Berslund,[140] Mickell Schreder vdj Fiederholt, Niels Christenβen, Christen Chriβtenβen ibidem, Oluff Erichβen i Høgild, Peder Christenβen i Sønderuein,[141] Chriβten Jenβen i Nøruein,[142] Mickell Pouelβen i Vesterlind,[143] Oluff Christenβen i Østerlind,[144] Anders Oluffβen i Schierbecke[145] och Anders Anderβen i Ellemholt[146] med flere aff Rind sognnemend alle och huer att haffue wundet, att di war alle och huer den supplicatz[147] fuld och faβt bestendigh wdj alle maader effter dends jndhold, som de med flere aff Rind sogenmend paa dieris eignne och paa menige sognefolck aff Rind sogen dieris wegne aar 1603 thill bispenn vdj Ribe supplicerit haffde, vdj huilke di beklagit dennom, att for[ne] her Siguort iche wille sambthøcke her Anders Matzsen thill dieris sogneprest, som de haffde kallit, menn threttе βaa lennge med hannom och dennom, att der døde hen wed en lx mennischer vdj Rind sogen aff peβtilennzen, som jcke kunde bekome Christi legom och blod paa dieris ydderβte, som βamme vinde i βig βielff wider jndholder.

End wdj rette lagde itt anditt thingsuinde aff forβchreffne thingh den 1. october sist forleden wdgiffuitt, liudendis i sin mieningh Peder Morthenβen i Finderholtt,[148] Jenns Søffrenβen, Niels Christenβen, Jørgen Anderβen ibidem, Christen Jensen i Vein,[149] Jens Sibaltzβenn i Holdt, Jenns Mickilβenn i Høgild, Clemennd Christenβenn ibidem, Peder Christenβenn i Veinn, Annders Erichβenn i Akkals,[150] Peder Søffrenβenn i Mørup, Christen Jbβen i Coelundt,[151] Madtzs Nielβenn, βom bode i Høgild, Annders Wolleβen [, som boede][152] i Skierbeck,

Mickell Anderβenn ibidem och Christoffer Giertβen i Gammelboe[153] vdj lige made att haffue vundett, som forβchreffne mend vundett haffuer, effter som βamme winder wider bemelder.

Noch fremlagde it andett thingsuinde aff fhorβchreffne thingh den 8. octobris βiβt forledenn vdgiffuit, liudendis Jens Anderβenn i Vodkier[154] att haffue vundt, [ad][155] vdi[156] midler thiidt der hannd thienthe for[ne] Siguort Reinβchatt och vor hanns møndigh fougitt, da hennde dett βigh enn ganngh, att for[ne] her Siffrit bleff wred wed enn fattigh mannd, βom boiet paa hanns goetz, βom heede Christenn Wind, saa for[ne] her Siguord slog[157] och therβch[158] hannom suarligh,[159] støtte[160] hannom och traade[161] hannom wnder βinne føder paa en freddagh, och bleff for[ne] Christenn Wind der aff suarlig døed βiugh, och begierde hannd, att prestenn matte komme thill hannom och berette hannom, førrind hannd døde. Da wille for[ne] her Siguort det icke thilβtede, att prestenn maatte meddelle hannom Christi legome [och blodt].[162] Och jmellum manndagen och tisdagen om natten derneβt effter da døde for[ne] Christen Wind. Ennd ydermere wor hannom witterligtt, att en tørreβtack[163] slog en aff for[ne] Christen Winds børnn jhiell, siden hand wor døed, for her Siguortt haffde thagenn samme barns moder fra dennd och thill Thrøllund[164] ad røchte hanns øxenn, och jngen thilβiun βamme barnn eller dens βmaa βødβchinde haffde.

Vdj lige maade wannt for[ne] Jens Anderβenn, att for[ne] her Siguortt bleff wred enn gang paa enn quindfolck, heed Barbra Søffrensdaatter, som haffde graffuitt βigh jnd i enn høuff, βtaar emmellom Hørninghollm och Hørnings bye, och reede βamme quindfolk thill barβell, och giorde hun barβell inde i βamme høuff. Paa den thridie dagh der effter att hun haffde giortt barβell, da drogh for[ne] her Siguort och Jens Anderβenn med flere aff hanns folck op thill βamme høuff och wille haffue throden βamme høuff neder paa βamme quindfolck, och hunn robte, βchreeg och beklagit βigh och bad for Guds βchyld, att hun maatte bliffue der jnde, thill hun kunde komme nogit thill βigh effter hindis barnnefødtzsell. Saa lod her Siguortt βette jld paa βame høuff, och for[ne] quindfolck maatte βaa nødis thill att krybe [dervd paa hender och hindis kner och maatte βaa krybe][165] hen i den wilde marck, och hindis moder bar hendis spede barnn der fraa, saa att dett war ynkelig att βee der paa.

Frembdiellis wantt for[ne] Jens Anderβenn, att her Siguort thog enn drengh wed naffnn Jørgenn vd[en landtz][166] fra βin fader med macht jmod faderens willge och førde hand βame drenngh her i landett hiem med βigh. Saa bleff hand en ganng wred vid βamme drengh och βatte hannd den vdi fengβell paa hans gaard Hørninghollm, och βad βame dreng βaa lenge udj her Siguordtz fengβill, saa att alle

hans theer frøs aff hans fødder och fingeren aff hans hender, och lod her Siguortt sette hannom en mulkorff for mundenn och enn laas der for, saa der kunde jngen giffue βamme drengh enthen mad eller dricke, førrind βamme mulkorff βchulle thagis aff dend, saa att det war møgitt ynkeligt att vide, huor hand handlet med βamme drengh.[167]

Sammeledis vantt for[ne] Jens Annderβen, att her Siguortt bleff enn ganngh wreed wed en smid, hand haffde, som hed Christopher,[168] for hand icke wille quede[169] for her Siguort. Saa lod her Siguortt fruens piger βlaa och βticke hannom med dieris rocker,[170] och war der enn pige eblanntt [vedt naffn][171] Marinne Michels datter. Den βlogh her Siguort denn enne finger sønder, for hun icke wille slaa eller βticke nock paa βamme βmid. Di andere piger maatte bere for[ne] smid i enn damb och lagde hannom; da wille βamme smid βlett[172] haffue drucknit βigh. Saa løb Jens Madtzsenn i Stijbeck[173] wd thill βamme smid och hiealp hannom i lannd, och der her Siguortt fick dett att wide, bleff hannd wred wed Jens Madβen och lod saa føre hannom lenger hen och møgit dyber wdi βame damb, ennd for[ne] smid wor.

Ydermer wantt for[ne] Jens Anderβenn, att her Siguortt lod en gang βette for[ne] Jens Madβen i den βpansche kappe,[174] for hannd war bleffuen wred wed hannom, och Jens Madβen haffde wntt i hans ene fod och kunde iche βtaa med βamme kappe, men faldt omkuld med denn och laae en heell wintterlang nat y den. Om morgennen der neβt effter her Siguortt saa hannom saa ligge, lod hand reiβe hannom op och lod feβte en reeb offuen i βamme βpansche kappe och lod binde hannom op thill bielkenn i laden, och wor hand neer bleffuen hengt i βamme kappe, βchulle det warett nogit lennge.

Diβligeste wor her Siguortt wreed wed Markuord Chriβtenβenn, som boede i Sønderuais,[175] och her Siffrit lod hannom dielle[176] och lougforuinde for nogenn ringe βaagh. Saa døde for[ne] Markuord Chriβtenβenn, och der de wille haffue hans liig begraffuitt paa Sunds[177] kierckegaard, da møtte for[ne] Jenns Anderβen effter her Siffritz befallingh med fler aff her Siffritz folk paa Sundskierkegaard med spiude och forcke, βom de lagde bode thuertt och endelangs[178] offuer graffuen och formienntte dem, atti jngenlunde kunde fange βame ligh vdi graffuen for for[ne] her Siffritz fogder och folckis forhindrings βchyld,[179] och bleff βamme liig βtaaende offuer jorden nogen dage, och bleff dend siden bortte, och icke hannd weed, huor det bleff siden.

Ydermiere want for[ne] Jens Anderβenn, att jmidler thiid hand war wde med for[ne] her Siffrit i Styrmarke,[180] da en gang βlogh for[ne] her Siffritt hannom med en koberkande i hans hoffuitt, saa for[ne] Jens Anderβens mund bleff βplit[181] op thill

hanns ørre, och aldrigh for^{ne} Jens Anderβen fick hanns melle,[182] βaa βom hand haffde thilforn, och er for^{ne} Jens Anderβen indnu dene dag lydt[183] paa hanns mund, melle och enne øie aff βamme βlagh. Och jmidler thid hand wor hoes for^{ne} her Siffrit paa Fredbergh,[184] daa βaa hand, att her Siffrit βlog hans frue, fru Madellenne Munck, med ett βtort three, att hun war βaa blaa βom en kielsbunde.[185] Saa nøddis hun thill ad gaa fraa hannom en afften i mørkningh, och gick hun paa hiembweigen och jndlagde βigh i en kroe wed thre mille weigs fra Friebergh och laa der en 14 dage. Sidenn lagde her Siffritzs wenner dennom i[186] och forligtt dennom. Diβligeste βaa hand, ad for^{ne} her Siffrit slogh frue Magdellenne en gang med en liuβeβtage och βlogh hinde ett stortt hull i hendes hoffuitt. Och beklagitt for^{ne} Jens Anderβen βigh, att her Siffrit beβchattit[187] hannom en gang thie daller aff, for hand icke wille thage fra kongens thienner Christen Laβen i Bagiskier, βom war wlougforunden i alle maade, βom βame thinngsuinde i βigh βelff wider jndholder.

Noch ett thingsuinde aff Hammerum herritz[thing][188] den 26. nouembris aar 1608, wdgiffuit, liudendis i βin meningh Jens Anderβen i Vodkier, Jenns Nielβen i Hollingholtt[189] och Marrin Lasdatter y Touβtrup[190] alle och huer med oprachte fingre wed høigeste æd wundett haffuer, ad den neste fredagh for Martini dagh[191] thilfornne wor 15 aar, da βlogh och thorβch[192] for^{ne} her Siguortt enn mand wed naffnn Christen Wind och trad hannom wnder hanns fødder och βtøtte hannom førβt ind i hanns steggers och βiden neder i ladegaarden i hans nødise,[193] saa hand bleff liggendis halff døed. Ydermere for^{ne} Jens Anderβen och Marrine Laus datter att haffue wundet, atti om løffuerdagenn der neβt effter kom jnd thill for^{ne} Christen Wind i βame nødβe. Daa bad hand dennom for Gudtzs βchyld, ad dj wille gaa hans bud thill for^{ne} her Sifritt och bede hannom, att hand wille lade presten komme thill for^{ne} Christen Wind, thi hannd thrøβtit βig jnthet thill ad leffue. Saa gick di thill for^{ne} her Siffritt i hans laae[194] paa Hørninghollm och sagde thill hannom, att for^{ne} Christen Wind begierit, presten motte komme thill hannom. Da suarede for^{ne} her Siffrit dennom, att for^{ne} Chreβten Wind maatte gaa i hans steggerβe och βlicke fade. Och døde for^{ne} Christen Wind jmmellom mandagh och thisdag om nattenn derneβt effter. Christen Volleβen i Snebiere,[195] Jnger Michelsdaatter ibidem och Søffren Pederβenn i Linde[196] att haue wundit, att paa samme for^{ne} aar och dagh hørde de folck βige, att her Siguortt haffde βlagit for^{ne} Christen Wind, saa hannd leffuede jnnthet, och att for^{ne} Christen Wind bleff døed βame thid som forβchreffuitt βtaar, och gich der βtrengelig[197] røchte och thiende βamme thid, att her Siguortt haffde βlagitt hannom jhiell, som samme winde widere bemeller.

Sammeledis ett thingsuinde af Hamerum herritzthingh den 26. nouembris ßißt forleden wdgiffuit, liudendis Hans Anderßen i Voidkier, Christen Wolleßenn i Snebiergh, Christenn Graffuerßen i Hørninghbye och Jnnger Michelsdaatter i Snebierg att haffue wundit, att nu i aar fiorthen dags dag effter Sanctj Olajdagh[198] sißt forleden wor det en och thiuffue aar ßiden, att for[ne] her Siguortt lod ßette jld paa en høuff, som ßtannder paa marckenn jmmellom Hørningholm och Hørningsbye, som kaldis Fridhøuff,[199] ßom en fattigh quindfolck wed naffn Barbra Søffrensdatter haffde ladett graffue ßigh vdj ßame høuff, och giorde hun barßell jnde i ßame høuff; och paa den thridie dagh effter att hun haffde giordt barßell, da drogh her Siguordt ßelff med ßin folck thill ßame høuff och ßaatte jld paa den, ßom før er rørtt. Saa maatte same quindfolck krybbe der vd paa hendis hender och kneer i den wilde march, saa att det wor stoer øynk att ßee och høre der paa, ßom ßamme vinde widere i ßigh ßielff vider bemeller.

End itt thingsuinde aff Hammerumherritzsthingh den 26. nouembris sißt forleden wdgiffuit, liudendis Jens Anderßen i Voidkierd, Jens Nielßen i Hollingholt, Christen Volleßen i Snebiergh, Jngier Michelsdaatter ibidem och Marren Las daatter i Thoußtrup att haffue vundit, adt for en nitten aar ßiden forleden da kom her Siguortt Reinßchat her hiem aff Styrmarcke, och da same thidt haffde hand thagen en thysch dreng hiem medt ßigh, ßom hed Jørgen. Saa ßtrax effter att hand war hiemkomen, thid effter andenn, handlit her Siguortt møgit haardeligen och jlde med same for[ne] drenngh med en mulkorff och anden fengßell, ßom hand lod ßette hannom vdj, och sad hand der saa lenge vdj ßame fengßell paa hanns gaard Hørningsholm, saa att fingerne och theer frøß aff hanns hender och fødder, med mere samme winde widere formeller.

Noch itt thingsuinde aff forßchreffne thingh, den 1. octobris sißt forledenn wdgiffuit, liudendis Anne Jepkonne i Søuffendall[200] att haffue vundit, att for nogen aar ßiden forleden, da boede hindis broder wed naffnn Markor Christenßenn i Sønnderuois.[201] Saa bleff for[ne] her Siguortt Reinßchatt wred paa hannom och lod hannom fordeelle for nogen ringe sagh. Nogen thid der effter da døde ßamme hindis broder, och der di ville haffue hans liig begraffuitt paa Sunds kierckegaard, da møtte der nogen aff for[ne] her Siguordts fogeder och folck med ßpiude och forck wed graffuen och holdt ßamme dieris werie bode thuerdt och endelangs offuer graffuen och formintte dennom, saa ad di jngenlunde kunde faa ßame ligh vdj graffuen for for[ne] her Siguortzs fogeder och folckis forhindringh ßchyldt. Saa bleff ßamme lig ßtaaendis offuer jordenn paa kierckegaardenn vdi nogle dage, ßidenn [der][202] effter bleff ßame lig borthe, och iche hun wißte, huor de giord aff det. Søffren Jenßen i Søffuendall och Lauers Laßen i Sundsbye[203] vdj

lige [maade][204] att haffue vundit, som forβchreffne Anne Jepskonne wundet haffde.

Oluf Jbβenn i Brongaard[205] ad haffue wundet, adt om en thiuffue aar moed,[206] da sende for[ne] her Siguort hans fougeder och folck thill Kiergaarden[207] i Sunds sogen och lod thage for[ne] Oluff Jbβenns fader, Jep Nielβen,[208] som war aldellis wlougforunden, och førde di hannom thill Hørningshollm, och lod her Siguortt saa sette hannom vdj βtock.[209] Saa bleff der dreffuen en kiille emellom βame stocke, saa hans fader kunde thage hans been wd och gaa aff βamme βtock. Saa kom hans fader aff samme βtock och gick hiemb thill Kiergaard, her Siguort w[a]dβpurt. Siden der effter lod her Siguort thalle hanns fader thill, for hand haffde βaa βielff gangen aff hans fengβell, och herritzsfougden dømpte hanns fader der for fra hans hoffuitt. Saa maatte hans fader, for[ne] Jep Nielβenn, der for thinge op[210] med for[ne] her Siguortt och gaff hannd her Siguortt hundre daller, førrind hand kunde bekomme hanns wennβchaff, effter βom det vinde widere formeller.

Noch vdi rette lagde ett andet thingsuinde aff forβchreffne thingh denn 8. octobris βiβt forleden vdgiffuitt, liudendis Christen Laβenn i Linde[211] att haffue wundet, att om enn sexβtenn aar moed, da thienntte for[ne] Christen Laβens sønn vid naffun Knud Chriβtenβenn for[ne] her Siguortt Reinβchatt paa hans gaard Hørningshollm och vochtet hans cretur, och wor βamme for[ne] drengh da hen wed en fiortten aar gammell. Da βamme thidt thienntte der thoe støglings[212] piger, huer wed nie aar gammell paa Hørningshollm. Da vdi midlere thidt hende det βigh βaa en ganngh, att for[ne] her Siguortt kom gangendis en dagh och fannt βame for[ne] drengh och for[ne] thou piger alle thre thilhobe siddendis vdi en βandgraff och lechte. Da bleff for[ne] her Siguort wred paa βamme drengh och lod kalde hannom jnd i hans βtald paa Hørningshollm och lod thoe drenge binde hannom thill en bom i βtallen och lod dennom βaa βtryge[213] huden aff hannom bagh paa ald βamen, βaa ad dett βad i en blodigh kiød. Saa bleff her Siguort meere vred vid βamme thoe drenge, for di kunde icke handle jlde noch med βame drengh, som de hudβtrøgh.[214] Saa thogh for[ne] her Siguort ett riiβ [och βelff βloeg βaeme for[ne] thoe drenge medt βaeme riis][215] om dieris barre ørenn, och saa slogh for[ne] her Siguortt βelff βamme for[ne] drengh for paa (om hans lønnlig thingh[216] och ander βteder for paa), saa att hannd wor lige βaa blodigh for, βom hand wor bagh. Saa loed for[ne] her Siguortt henntte βamme for[ne] thoe piger jnd thill βame for[ne] drenngh, den thidt hand bleff saa ynckeligh hudβtrugen, for de βchulle beβchylde βame for[ne] drengh, att hand wille haffue thagen en aff dennom med wold. Saa bleff βamme for[ne] dreng løββ, och for[ne] her Siguort thruit hannom, att hand βchulle

lade βchiere βame drengh wd[217] for pigenn, βom hand βchulle haffue vildt wollthagen. Siden der effter sennde for[ne] her Siguort bud effter βamme drengs fader, for[ne] Christen Laβen, att hannd βchulle komme till hannom. Och der for[ne] Christen Laβen kom thill for[ne] her Siguort, da bad[218] her Siguort hannom, att hand βchulle endeligen flye hannom hanns sønn thilβtede igienn, eller hannd βchulle βette hannom i βtocken i fiorttenn dage. Da βamme thid kom fru Madelene Munck hannom thill hielp och bad for hannom, att her Siguortt βchulle laade hannom fare. Da βagde her Siguort thill for[ne] Christen Laβen, att hand βchulle giffue hannom en madβtud[219] thill en[220] trei daller, eller hand βchulle βide i stocken i fiorttenn dage, eller hannd βchulle flye hans sønn thilβtede igien, att hannd maatte βielff βtaa sin rett for for[ne] pige, hand wille haffue woldthagen. Da loffuede for[ne] Christen Laβen for[ne] her Siguortt three daller och fick[221] hand her Siguordt hans[222] seggell. Saa schreff her Siguordt en breff paa thie daller och forβeiglede med Christen Laβens segell, och der for[ne] Christen Laβen haffde bethald her Siffurd di thie daller, da forthrøed hans[223] høstru det, att hand wor βchiedt βaa βtor wrett. Saa gick hun en dagh thill Hørningshollm och wilde beklage βig for fruen. Och da reede βamme hans høstru fremmeligh thill barβell,[224] och der hun komb thill gaarden, da loed her Siguordt βette βame kone i βtocken och sagde, att hun βchulle βide i hindis mands βted, eller och hun βchulle lade hindis mand βielff gaa hiid. Saa maatte for[ne] Christen [Laβen][225] giffue her Siguortt fire och thiuge daller, førind hannd kunde fange hanns høstru aff her Siguordts stock, och derudoffuer maatte for[ne] Christen Laβen giffue her Siguordtzs fougit, Lauritzs Schriffuer, thill fouget penge[226] thre daller. Alle diβe for[ne] penndingh beβchattet for[ne] her Siguor for[ne] Christen Laβenn aff, for hand icke wille eller kunde thilβtede, ad her Siguord βchulle lade for[ne] Christen Laβens sønn hanns lønlige och hemmeligh thingiβt aff βchiere, βom før er rørtt.

Ydermere haffuer wundet for[ne] Christen Laβen, ad her Siguortt haffuer endnu her forudenn beβchattit hannom en heβt och en koe och thre runuedder[227] aff med βtor wrett, for hand icke kunde legge βaa megit thre paa hans wogenn och age hiemb fra Louβøβell,[228] βom her Siguord wille.

Jens Anderβen i Vodkierd ad haffue vundit i lige maade ad were thillgangen, βom for[ne] Christen Laβenn omwundet haffuer, βom βamme thingsuinde widere medfører.

Jtem itt thingsuinde aff Hammerum herritzsthingh denn 1. octobris aar 1608 wdgiffuitt, liudendis i βinn meningh Chresten Madβenn i Heβellholt[229] att haffue vundet, ad hand thienntte for[ne] her Siguort Reinnβchat och haffde werit med hannom bode i Thydβchlannd och her i lanndett. Da jmidler thid handlit for[ne] her

Siguort sigh megit wbilligh jmod hanns frue, fru Madelene Munk, ad en gangh, βom de βad offuer borde med huer andere oc fich dem mad, da bleff for^ne^ her Siguort wred paa hanns frue, for^ne^ fru Madelene Munck, βom thit och offte βcheede. Daa βlog hand thill hinder βame tid med en tinthallerckenn i hinndis hoffuitt, βaa ad blodet gick wd der effter, och βpranck hannd βaa strax op fra bordett och thog enn jldforck, βom βtoed wed βchorβtennen, och wille haffue βtuckett hinde med dend, haffde icke for^ne^ Christen Madβen och hans βtalbrø-der[230] thagit fatt paa hannom; och jngen aarβagh hun gaff hannom same thid andet, end hun βagdz0nwnd gihrde hans folck wrett, och der offuer thallede hand hinder mange wquemsord thill βame thidt och kallitt hand hinder en danβche βchandβech.[231] I lige made vant for^ne^ Christenn Madβenn, ad den thidt hand thientte for^ne^ her Siguort och wor med hannom vdj Tydβchland, da wor hand en gang thill gieβt hoes en aff hans wenner. Da bleff for^ne^ her Siguortt wred paa for^ne^ Christen Madβen och hans βtalbrødere wed naffnn Niels Schreder och Giertt Dyrβchøt, βom thit och offte βched vden aarsagh. Saa loed hand βette dem i fengβell och lod drage dem alle three aff dieris kleder βaa ner thill dieris βchiort-ter, och βad di i dynd thill dieris knæ en gandβche wintterlang[232] natt och dagh, saa ad de neppeligh kunde beholde dieris liff for froβt och βtor kuld. Och den thidt for^ne^ Christen Madβen kom her i landet med hannom, och hand begieride hans affβcheed fra hannom, da thogh for^ne^ her Siguortt thre kledninger fra han-nom, saa att hand fich jnthet wden hug[233] och anndett meget wunt for femb aars thienniβte.

Ydermere wantt for^ne^ Christen Madβen, ad her Siguortt sette en drengh wed naffnn Jørgen vdj fengβell, βom hand thog med βigh her jnd aff Thydβchland, och sad βamme drengh βaa lenge vdi fengβell der paa hanns gaard Hørningshollm, saa ad therne frøs aff begge hans fødder och fingerne aff hans hender, ad det wor møgit ynckelligtt ad wide, huor hand handlede med βame drengh; och lod her Siguortt sette en mulkorff paa βame drengh med enn laaβ for, saa att jngen kunde giffue hannom enthen madt eller dricke, wden βame mulkorff schulle thagis aff hannom; och thog her Siffrit samme drengh vden lands fra hans fader och førte den med βigh her neder[234] aldelis emod [faderens][235] willie och minde i alle maade. Jens Nielβen wdi Hollingholt, Christen Oelβen i Snebiere, Jnger Michelsdatter ibidem och Marren Lasdatter i Thouβtrup ad haffue vunditt i lige maade, att her Siffrit haffuer handlit med βame dreng wdj fangβell och med mulkorffuen, βom for^ne^ Christen Madβen omwundet haffuer.

Ydermere haffuer vundet for^ne^ Marrin Lasdatter, att jmidlerthid hun thienntte for^ne^ her Siffrit och wor vdj hans køcken och kaagit for hannom, da βaa hun en

gangh, att for^{ne} her Siffrit ßlogh hanns frue, for^{ne} Madellene Munck, med en liußeßtage och ßlogh hinder en ßtor huoll vdj hindis hoffuitt. Sameledis saae hun, att for^{ne} fru Magdellenne Munk redde her Siffritzs senngh, giorde jld for hannom och bar aßche wd for hannom.[236] Jtem want Jenns Madßen i Sigbyebecke,[237] att midler thidt hannd thienntte for^{ne} her Siffrit, da red hand en gangh [ene][238] vdj jagtt medt hannom. Da ßame thid faldt for^{ne} Jens Madßenns heßt med hannom och ßlogh for^{ne} Jens Madßens ene fod ßønder. Da ßamme dagh bleff for^{ne} her Siffrit wred paa Jens Madßen, for en reff wndløb[239] for hundenn. Da om afftenen, der de komme hiem, lod her Sifuertt Jens Madßen ßette i denn spanske kappe. Dogh hand kunde icke ßtaa wden paa dett enne ben. Saa faldt hand omkuld med for^{ne} spanßke kappe och bleff liggendis i den om nattenn och vor well omkommen i den. Om morgenen neßt effter, der her Siffrit saa hannom ßaadan ligge, lod hand reiße for^{ne} Jens Madßen op och loed ßaa feßte en reb offuen i ßame spanßke kappe och lod binde hannom op thill bielken i laden, ßaa hand wor gandßche nher hengtt, om det ßchulle warett nogitt lenge. Ydermere wanntt for^{ne} Jenns Madßen, att paa en S: Morthens afften da wor der nogen fremmit[240] hoes her Siffrit; da drach hand med dennom och bleff løßtig. Den thidt thienntte hannom en ßmid, heed Chrißtoffer, och der her Siffrit bad ßamme ßmid ßchulle quede, och icke hannd wille, ßaa bestilthe[241] her Siffrit hannom quede for fruens ßchyld, och icke hand wille. Saa bestilthe her Siffrit alle fruens piger omkringh ßame ßmid, ßom ßchulle ßlaa och ßticke paa hannom med dieris rocker. Och wor der en pige eblant wed naffnn Maren Michelsdatter, hun wille icke ßaa ßlaa och ßticke paa ßamme ßmid, som her Siguort wille. Saa bleff hand wrred, thogh rockenn fra hinde och ßlog her Siffrit hinde med ßame rock, ßaa hendis ene finger bleff ßønnder ßlagen och faldt jnden i hindis haand. Dj andre piger kom her Siffrit thill[242] ad berre ßame ßmid i en ßtor damb och lod hannom saa lige. Daa wille ßame ßmid haffue druckned sigh aff rett harm.[243] Saa løb for^{ne} Jens Madßen vdj dammen thill hannom och hialp hannom i lannd. Der her Siffrit fick det att wide, bleff hannd derfor wred, och lod hannd ßaa føre for^{ne} Jens Madßen megit dyber och lenger wd i ßame damb, end ßmiden wor. Jngier Mikilsdaatter i Snebierre want i lige made att were thilgangit med for^{ne} smid, ßom for^{ne} Jens Madßen omwundit haffuer, som ßame tingsuinde widere i dennom sielff jndholder.

Och der hoes berette for^{ne} Wllrich Sanndbergh, att epther hand ßamme windisfolck thill Wiburgh landsthingh haffuer jndßteffnith,[244] haffuer de werit forßchreffne dieris winder beßtenndige, huilket for^{ne} her Siguortt ßielff och en deell haffuer wedgangit, och jnnthet der er emoed er fremblagt, huormed hand dennom rygge kunde; de och thil landsthingh ere wed machtt dømpt, ßom hand och

med samme landtzsthings domb den 3. decembris neβt forleden vdgiffuitt for os beuiβte, βom βame domb i βigh βielff faβt wittløfftigenn med før.[245]

Der hoes vdj rette lagde forβkreffne Wlrich Sandbergh ett wortt obne breff och naadigβte beuilling,[246] wj oβ elβkelige fru Magdelene Munck thill Hørningshollm naadigβt wnndt och thillat haffuer, effter hun os hindis βtore nød och thrangh klageligen haffuer andragitt och thilkiende giffuitt, huorledis for[ne] hendis hosbonnd Siffritt Reinβchat vdj langβomelig tid βig βaa gandβche tirannβke och mottuilligh emod hinder haffuer forholldett, att hun haffuer werit foraarβagitt βigh hans neruerrelβe och omgengelβe att entholde, bønderne paa hindis godzs boendis formiddelβt hans tirannj och offuerwoldt[247] er wnduigt dieris gaarde, βaa gotzsitt βtaar ødde; diβligeβte wthilbørligen βig forholdit emod βitt folck och thiuende, βaa de dennom er frafaldne, och hun med hannom allene er bleffuenn i huβet igienn, huor offuer och er effterfuld, att hun med grofft och beβuerlig arbeit, senge ad reede, kaage, gulffeyen, torffbheren[248] och andett saadant, hindis adelig βtannd jngenlunde gemeβ,[249] haffuer werit paa det høigiβte beβuergitt, och end dogh hun offuer βlig wuanlig arbeid paa det høigeβte er bleffuen forthrellit,[250] forβuagit och wdmathed, och det meste muligtt schicket βigh effter hans gemutt, haffuer hun dog jngen frucht dermed kunde βchaffid eller nogen tack fortientt, medens der foruden med jdeligh truβell, banden, jldeladen,[251] hugh och βlaugh er tracteritt, βaa hun er bleffuen foraarβagitt att drage fra hannom och βlig hindis nød och anliggende os som hindis høye øffrighed beklageligen andragit och thilkiende giffuitt; och end dog wij adβchiellige middell haffuer forβlagit, wed huilcke hand med for[ne] βin høstru wdj wenlighed haffde kundt bleffuen forligtt och fordragen, hannd dog aldt βaadannt vdaff sinn βtørriβche[252] och eiggenβinnige hoffuitt haffuer wdβlagett,[253] da haffuer wij aff wor βønderligh gunβt och naade, βaa och aff øffrighedtsmacht och dett wdaff nogle wore raad och gode mendz bethenckende, [som][254] thill neβt forleden aldmindeligh herre dage haffuer werit hoes forβamblede, wnndt, beuilgett och thillat, att for[ne] fru Magdelene Munck maatte nyde och beβidde for[ne] hendis gaard och jordegoedzs, alldelis jnthett wnderthagit i nogen made, paa det hun aff for[ne] hindis hosbond nu i hindis høie alder iche med for βtor wbillighed βchulle molesteris,[255] diβligeste att hun maatte affhende βaa megitt aff huis sølff, gulld och løβøre, der findis paa gaardenn, βom de gieldbreffue kand [jndfries][256] med, for[ne] hindis hosbonnd och hun endnu er bort βchyldigh, som βamme wort breff och naadigst beuillingh wider i βig sielff jndholder.

Deremod ad suare wor her for retten jndβtillit[257] for[ne] Siguordt Reinβchatt och i rette lagde en wittløfftig βchrifftlig berettningh, wdj huilcken hand førβt wnd-

βchyltte βigh icke att haffue forhinderett her Anders i Rind kiercke thiennißten aff den aarsagh, hand βchulle forholdt kierckenøgglen, thi nøgglen icke βchulle werit lang thidt y hans giemme, menn den βchulle annttuorit enn anden, βom boede nermer kiercken, huilken hand och for βlig βin forβømmelβe haffde ladett thill thinge forfølge och lougforuinde; presten och βielff βchulle meest haffue weritt der aarβagh thill, i dett hannd wnderthiden kom did førβt ad predicke, wnderthiden sist, saa dend mand nøggellen haffde icke kunde thage ware der paa. Jngen klage wor heller βcheed der for paa hannom thill thinge, førrind nu hand wor kommen vdi wor custodij,[258] som hand formintte aff had βchied were, hannom dermed i βchade ad føre. Jtem att hand beβchyldis att werre aarsagh thill, att miere ned j halff hundre personner wore døede i den peβtilentzs wdenn βchiell och βchrifftmaall, wndβchylltte hand, ad der wor døed offuer femb hundre meniβcher i begge sogner, βpurde huem da wor βchyldig i di andre dieris døed. Hand haffde sielff paa hans eggen omkoβt lønit en preβt, biβpen haffde befallit prouβten att forβørge kierckenn med thiennißte, jnd thill di kunde fange en sogneprest; hand haffde thit och offte thilbødet dem en ordinerit preβt, haffde dragit thill Ribe der om och dragit thill Rind kiercke och thilbødet dennom βame prest, men di wille icke lade hannom predicke. Hand kunde icke der udj wolde,[259] att βagen thill landsthing om same kald bleff opβat, diβligeste bleff aff bispen βelff forholdit; hand wor icke i landitt,[260] der di suplicerit thill bispenn, att hand kunde suare der thill; hand haffde werit foraarβagit att βtaa paa βin rett effter ordinantzen och adβchillige dome i βlige βager wdgangen, effter di for[ne] her Anders emod hans høstrues, hans egen och bøndernis wilge βame kalds breff med vrang wnderuißningh haffde forhuerffuitt; hand heller hans folck icke haffde importunerit[261] her Anders, der icke naffnn gaffs, huem di haffde werit, och hand kandβchee icke paa den thid haffde nogen collatz; sligtt haffde icke weritt klagit offuer hannom, før hand er kommen i wordt custodi, ellers ville hand det anderledis beuiβe. Presten haffde ladet hannom opβigge kallit wed thoe prestmend, men der hand wor dragen aff landet, drogh hannd thill Kiøbnehaffnn med Rind sognemends letferdig supplicatz och med wrang wnderuißningh forhuerffuede wor naadigβte βchriffuelβe thill bispenn,[262] att hand βchulle ordineris. Ad hand haffde βteffnt preβten for lensmanden och bispen wor icke βcheed, att hand wille βette βig op imod wor mandater, men aff den aarβagh, wij thilforne haffde dømpt[263] jmellom Moens Kaaβ[264] och en preβt[265] i βaadan en βagh; haffde hand giort vrett, haffde icke Wllrich Sandbergh och biβpen affbeditt hannom βagen och forligt hannom och presten;[266] hand βchulle icke βige hannom effter, att hand siden den daugh haffde beuiβt hannom andet end gott. Att hand for fembten aar

βiden βchulle slagit en mand wed naffn Christen Wind, saa hand βchulle werit døedt och hand icke wille thilβtede, att presten maatte kome thill hannom, formintte hand βigh och ad were wβchyldig vdj, och aldrig hand aff nogen derfor βchulle werit thilthaldt før nu nogen folck, βom med wuilge och wlougligen er kommen fra hannom, sligt haffuer hannom paa vundit, och βchulle miesten were βligh perβoner, βom icke burde att winde paa nogen erlig mand. Huad belanger att hand βaa jlde βchulle handlitt med den dreng Jørgen, βom hand hagde thagit med βig her ind i rigit for 20 aae [siden][267] imod hans faders wilge, formientte hand icke moùligt wor, att nogen kunde see i Jyttland, huad der βcheede i Øster Rige, effterdi same folck haffde den thid werit i Jyttland; hand haffde icke vbilligen handlit jmod βame drengh, βom de wundit haffde; thencte well, att flere got folck tuchter och auffuer βlige drenge, som denn wor wed 12 aar gammell, och bør icke derfor att kaldis tiranner. Anlangendis att hand for 21 aar βiden en letferdig quinde haffde brend aff en høig saa hun, 3 dage effter hun haffde giort barβell, maatte krybe wd paa hender och knee i marcken, holt hand wed hanns himmerigs partt, att jngen aff de folck, der omwundet haffde, wor hoes hannom dend thid; hand icke wiβte, hun haffde giort barβell, wiste icke heller meget den thidt aff den danβche loug och rett, menntte βigh icke dermed att haffue forβeett, att hand foruiste βligh letferdigh folck, βom brugte βynnd och βcham aff βognit; βligt och icke thilforne offuer hannom βchulle vere klagit, førind nu det er hannom aff hans affuindsmend paauundet. Och att hand aff Ullrich Sandberigh beβchyldis, adt hannd wor jnddragit paa hans gaard Hørningshollm jmod wor naadigβte forordning och dermed de facto wor forordningh forachtid, huilcket hannd formientte icke βaa βcheed wor; thi gaarden wor hannom icke forbøden, megit mindre hand βitt gotzs och løβøre haffde forbrutt eller wor hannom fra dømpt; hand icke heller haffde bekommit nogen wor befalling eller missiue, att hand icke maatte βin gaard beβide, och den forβeelβe fordj mere βchulle findis hoes Vllrich Sandbergh, att hand icke jn puncto,[268] der hand befallingen bekommitt haffde, lod hannom det wide och paa wore wegnne forbødet hannom βame gaard ad beβidde, end hoes hannom, βom jnthet der aff wiβte; formientte fordi βigh icke jmod wor høighed att haffue forgrebitt. Men att hand βteffnis med huis breffue, hand βigh med forβuare ville, wor well huer mand beuiβt, att hand plutzlig och honβch[269] wor thagen fra hans gaard och icke haffde flere breffue att fremblegge, end hans høstrue hannom seennt haffde;[270] hand wor icke sine breffue mechtig. Di winder, βom offuer hannom wor forhuerffuitt, wore forhuerffuitt, dend βtund hannd wor en fangen mand och icke epther recessen forhuerffuitt; forβtoedt icke, ad hannd sig jmod wor høighied, gieβtlig eller werdtzligh, haffde forgrebitt.

Der βom βaa βcheed wor, begierde hand wnderdanigβte naade, hand wille aff βin yderβte formue were vdj wor minde,[271] βom βame hans berettning faβt wittløfftigen formelder.

Der thill suarde for[ne] Wllrich Sandbergh, att huis winder, βom offuer hannom forhuerffuitt wor, de wor forhuerffuide effter hans eggen beggieringh och βchrifftelig fuldmacht[272] och fordi icke kunde βigis wlouglige eller jmod receβenn forhuerffuit att were, βom hand och med βame hans βchrifftligh fuldmacht βtrax for os beuiβte, och fordi aff wore landsdomere wore wed macht dømbt.

Med mange flere ord dennom derom jmellom wor.

Tha effter thilthalle, gienβuar och den βags leilighed, och effterdi for oβ beuiβt er, att for[ne] Siguort Reinβchadt paa adβchiellige thider haffuer forhindrett sognneprestenn wdj Rinnd sogen vdj kierken att predicke, βaa hand nogle gange er foraarβagit att holde kierckethienißte paa kierckegaarden, i waabenhuβit och i byenn saa well βom paa for[ne] βtedder wden kierkenn att christnne børnn; det och befindis att nogle aff sogne folckit, som wille communicere, icke haffuer kunde kommit der thill aff den aarsagh, hand, βom wor kierckewerge, haffuer forholdt nøggellen thill kiercken; der foruden beuiβis, att miere end itt halff hunder perβonner wdj den βiβte peβtilendtzse ere bort døde wden βchiell och βchrifftemoll formedelβt en vnødig threttе, hannd haffuer jført βigh med βogneprestenn vdj Rind sogen och forhindret, att for[ne] preddikant icke i thiide er bleffuen ordinerit; det och beuiβis, att hand βame predickantt wid βine wdβkickede folck en paaβchedagh βaaledis haffuer importunerit, att hand med predickenn paa kier[cke]gaardenn[273] maatte ophøre och effterlade, saa Gudsords thienniste icke thilbørligenn kunde fuldendis effter ordinantzen; diβligeste beuiβis, att hannd med hug och βlag haffuer offuerfallit en bunde wed naffnn Chriβten Vind, saa hand paa thridie dag der effter er bleffuen døed och jmidler thidt icke haffuer mott bekomme preβten thill βigh, enddogh hand det af hannom haffuer ladit begiere; sameledis beuiβis, att hand haffuer jndβett en dreng wed naffnn Jørgen bode wdj fengβell och i en mulkorff och dermed wdrettet[274] och hannom βaa wiit plagit, att bode fingerne aff hans hender och theerne aff hans fødder ere bleffne afffrøβenne; ili[ge]made[275] beuiβis, at hand haffuer ladet βeette jld paa en høyg, huor udj en fattigh quinde, βom hannd haffde forbødet nogen att huβe, haffde sigh jndgraffuitt och der giort barβell, och dermed wddreffuitt hinde, saa hun for suagheds βchyld effter hindis barnefødtzsell haffuer maatt wdkrybbe paa hender och fødder, med mange fliere tyranniβche gierninger,[276] som hannom er offuer beuiβt att haffue begangit jmoed mange fattige[277] mennißcher; der foruden befindis, att for[ne] her Siguortt Reinβkatt er jnddragen vdj Hørninghollm och befattid sigh med

gaard, løβøre och andet, der fandis, effter hans eggen thøcke och modtuilligh-hed,[278] wachtidt och wanβehet woris naadigβte forordningh med woris egen hand och βeggel bekrefftiget, βom jndholt, att hans høstru samme gaard och løβøre βchulle brugge, beβidde och beholde, jnd thill wider i den sagh bleff anordningh giortt, huilken woris forordning hand med βame βin gierningh och bedrefft[279] haffuer forachtit, och end dog den paa Hammerum herritzsthing er hannom offentligh foreleβt, haffuer hand dogh de facto sigh derimod βatt och gaarden βaa lenge beβiddit, jnd thill hand derudj er bleffuen fangen; daa sagde wij der paa βaledis aff for rette, ad effterdj for[ne] Siguortt Reinβkat haffuer her vdj vortt rige øffuitt och bedreffuitt slige mange wgudelligh, thyranniβche gierninger, icke allenitβte jmoed geiβtlige, menn och jmod mange andre fattige menniβcher saa well som jmod woris høighed throdtzseligen sigh forgrebitt, da bør hand derfor att bliffue vdj enn euigh fengβell, wden wij hannem naadigβt benaade will.[280]

Datum ut supra.

Nostro ad causas sub sigillo teste Christiano Frisio,[281] cancellario nostro tenente locum justitiarij nostri dilectj.

(1) Om Siegfried von Rindschadt se tilforordnede råders dom 12. juni 1587 (IV nr. 571) og rettertingsdomme 19. april 1602 (Secher, Rettertingsdomme I.375ff.), 1. maj 1602 (ib.419f.), 26. november 1605 (ib.II.3) og 20. marts 1606 (ib.95). Samme dag, som nærv. dom blev afsagt, afsagde rettertinget dom i en af Siegfried von Rindschadt mod Ulrik Sandberg anlagt sag for ukvemsord, denne på Viborg landsting skulle have ladet falde, og fordi Ulrik Sandberg og Thomas Maltesen Sehested ved list havde taget ham til fange 4. august 1608 på hans gård Herningsholm og behandlet ham på en for en adelsmand uværdig måde. Ulrik Sandberg blev frifundet, se Secher, Rettertingsdomme II.276ff. (HDDomb.nr.21 fol.29). Om normaliseringen af navnets staveform se IV.571.20. - (2) Af disse synes GkS 1141,2° at måtte være afskrift efter dombrevet, da det har navnene på de dømmende rigsråder. Flere steder synes der dog at være større overensstemmelse med HDDomb. end med dombrevet. Thott 1202,2° er afskrift efter HDDomb. - (3) Også her er Henrik Ramel, Enevold Kruse og Arild Huitfeldt udeladt, jf. 856.4. - (4) Hertil er i marginen med en kun lidt yngre hånd tilskrevet: oc saad til hans dødedag paa Draxhollmb slot och 18 aar i fengsel. - (5) Christian Friis (d.1616) til Borreby. Han studerede i udlandet (Rostock, Leipzig, Jena, Tübingen, Basel, Siena og Padua), var 1580-83 kancellisekretær, 1583-89 lensmand i Trondhjem len med Herjedalen og Jemteland, 1589 lensmand på Jungshoved, 1596-1620 på Antvorskov, 1584 og 1588 medlem af gesandtskaber i anledning af dansk-russiske stridigheder i Lapland, 1596 kongens kansler og rigsråd, 1596-1616 forlenet med Odense St. Knuds kloster. - (6) Hovedgården Borreby i Magleby s., Vester Flakkebjerg h. - (7) Steen Brahe (d.1620) til Knudstrup (Knutstorp), Bregentved, Tersløse, Næsbyholm m.m., broder til nedenn. rigsråd Axel Brahe, 1573-74 hofsinde, sen. hofskænk, 1575-82 forlenet med Frosta härad, 1577-78 med Vrangstrup, blev 1578 rigsråd, 1578-80 lensmand på Solte, 1580-81 på Kalundborg, 1581-88 på Ravnsborg, 1588-92 på Helsingborg, 1592-1620 på Kalundborg. Han var 1593-96 medlem af regeringsrådet under Christian IVs mindreårighed, 1594-97 forlenet med Munkeliv og St. Hans kloster i Norge. - (8) Hovedgården Knudstrup (Knutstorp) i Kågeröd s.,

Luggude härad, Malmöhus län. - (9) Manderup Parsberg (d.1625) til Sandbygård, Hagsholm, Kollerup m.m. Efter studier i Wittenberg (1565) og Rostock (1566) blev han lensmand på Hammershus 1576, på Silkeborg 1577, på Århusgård 1584, på Skanderborg 1589 og på Ålborghus 1597. 1593-96 var han, der 1578 var optaget i rigsrådet, medlem af regeringsrådet under Christian IVs mindreårighed, 1596 kongens hofmester. - (10) Den tidl. hovedgård Hagsholm i Hovlbjerg s. og h.

(11) Breide Rantzau (d.1618) til Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg), Hindemae, Løjtved, Tybrind m.m., studerede i Strasbourg, Heidelberg, Basel og Paris, blev 1576 hofjunker, 1580 lensmand på Odensegård, 1582-96 på Tranekær, 1596-1618 på Stege, optoges 1581 i rigsrådet, var 1589 og 1592 medlem af regeringsrådet under Christian IVs mindreårighed, 1601 statholder i Kbh. - (12) Hovedgården Rantzausholm (tidl. Holme kloster, nuv. Brahetrolleborg) i Brahetrolleborg s., Salling h. - (13) Breide Rantzau var fra 1601 statholder i Kbh. - (14) Jørgen Friis (d. 1616) til Krastrup og Halkær, 1589-1616 landsdommer i Nørrejylland, 1595-96 lensmand på Skivehus, blev 1596 rigsråd, 1596-1601 lensmand på Hald, 1601-08 på Akershus og statholder i Norge, 1608-17 forlenet med Sejlstrup med Børglum h. - (15) Hovedgården Krastrup i Farstrup s., Slet h. - (16) Predbjørn (Preben) Gyldenstierne (d.1616) til Vosborg, Vrå, Totterupholm (nuv. Rosendal) og Svaneholm, var indtil 1573 hofjunker, blev 1573 forlenet med Vestervig kloster, 1576 med Åstrup, 1595 med Bøvling (nuv. Rysensteen), 1595-97 tillige lensmand på Malmøhus, 1596 optaget i rigsrådet. - (17) Hovedgården Nørre Vosborg i Ulfborg s. og h. - (18) Axel Brahe (d.1616) til Elvedgård, Orebygård, Eskebjerg m.m., broder til ovenn. rigsråd Steen Brahe. Efter tjeneste i udlandet blev han 1574 hofsinde, var 1579-96 lensmand på Rugård, 1582-85 på Gudum kloster, 1585-95 på Odensegård, 1595-1602 på Helsingborg, optoges 1596 i rigsrådet, 1602-16 lensmand på Dalum kloster, 1606 statholder i Fyn under kongens Englandsrejse, 1611-12 krigskommissær og statholder i Skåne, Halland og Blekinge, 1613-16 forlenet med Strynø, 1614 regeringsråd under kongens udenlandsrejse. - (19) Hovedgården Elvedgård i Veflinge s., Skovby h. - (20) Henrik Lykke (d.1611) til Overgård, Hverringe, Kokkedal, Bonderup (nuv. Lerkenfeld) m.m.

(21) Hovedgården Overgård i Udbyneder s., Gerlev h. - (22) Oluf Rosensparre (d.1624) til Skarhult, Vester Vallø og Holmegård. Han studerede 1576-78 i Leipzig, var 1579-88 i hoftjeneste hos markgrev Georg Frederik af Ansbach, 1591-1602 lensmand på Landskrona, optoges 1596 i rigsrådet, var 1602-10 lensmand på Mariager kloster, 1610-24 på Dragsholm. - (23) Hovedgården Skarhult i Skarhult s., Frosta härad, Malmöhus län. - (24) Eske Brock (d.1625) til Gammel Estrup, Alnerup, Vemmetofte, Hevringholm m.m. Studerede i udlandet (bl.a. 1574-78 i Strasbourg), optoges 1596 i rigsrådet, 1597-1625 lensmand på Dronningborg, deltog i flere diplomatiske sendelser. - (25) Hovedgården Gammel Estrup (tidl. kaldt Essendrup) i Fausing s., Sønderhald h. - (26) Christen Holck (d.1641) til Højgård, Søbo, Lyngbygård og Bustrup. Efter studier i Strasbourg blev han 1582 sekretær i kancelliet, var 1589-95 øverste sekretær, 1590-96 domprovst i Roskilde, optaget i rigsrådet 1596, lensmand på Tryggevælde 1596-1601, på Hald 1601-11, på Silkeborg 1611-41. Han var ofte sendt til herredage i Norge (1599, 1616, 1619, 1622) og 1597 blev han sendt til Øsel for at holde retterting. Under kongens udenlandsrejser 1606 og 1627 var han medlem af regeringsrådet, fungerede 1611 og 1613 som rigskansler. Han udtrådte 1630 af rigsrådet på grund af alder. - (27) Hovedgården Søbo i Jordløse s., Salling h. - (28) Steen Maltesen (Sehested) (d.1611) til Holmgård. Efter krigstjeneste i udlandet 1568-87 blev han hofmarskal og »rigets oberst«, 1590-95 lensmand på Kronborg, 1595-1606 på Bahus, 1606-08 forlenet med Helnekirke, 1606-11 med Frosta härad, 1608-10 lensmand på Varberg og 1610-11 på Vestervig. Han optoges 1607 i rigsrådet og blev s.å. rigsmarsk. - (29) Hovedgården Nørre Holmgård i Møborg s., Skodborg h. - (30) Jakob Ulfeldt (d.1630) til Ulfeldtsholm (nuv. Holckenhavn), Urup, Egeskov, Orebygård, Bjørnemose m.m. Studerede 1584 i Genève, 1585 i

Jena, 1587 i Basel, 1587-88 og 1590 i Padua, 1588 i Siena, var senere på Sicilien og Malta, rejste fra Venezia til Grækenland, Konstantinopel, Rhodos, Syrien og Ægypten og hjem over Spanien, Frankrig og Holland, var 1592-93 pāny i Schweiz og Frankrig, blev 1597 hofjunker, 1602-06 forlenet med Hindsgavl, 1605-10 med Hagenskov og 1610-30 med Nyborg. 1607 optoges han i rigsrådet og blev 1609 rigskansler. Han anvendtes hyppigt til diplomatiske sendelser.

(31) Hovedgården Ulfeldtsholm (tidl. kaldt Kogsbølle, ca. 1616-68 Ellensborg, 1668-72 Nygård, siden 1672 Holckenhavn) i Vindinge s. og h. Jakob Ulfeldt solgte 1616 gården til fru Ellen Marsvin (d. 1649). - (32) Ulrik Sandberg (d. 1636) til Kvelstrup, Løgstrup, Bøgsted, Vellinghøj m.m., søn af Anders Christensen Sandberg (d. 1567) til Kvelstrup og Gertrud Tygesdatter Krabbe (d. 1602). Han var 1578-81 hofjunker, 1603-37 lensmand på Lundenæs, 1609-20 ritmester. Gift 1. gang (1584) med Birgitte Sehested (d. 1594), datter af Malte Jensen Sehested (d. 1592) til Holmgård m.m. og Sophie Clausdatter Bille (d. 1587) og søster til ovenn. rigsråd Steen Maltesen Sehested; 2. gang (1601) med Anne Gyldenstierne (d. 1621) datter af Mogens Gyldenstierne (d. 1621) til Bjersgård og Helle (Helvig) Ebbesdatter Ulfeldt (d. 1608). - (33) Hovedgården Kvelstrup i Tved s., Mols h. - (34) Det tidl. Lundenæs slot i Skern s., Bølling h., der indtil 1661 var i kronens eje og sæde for lensmanden over Lundenæs len med herrederne Bølling, Ginding, Hammerum, Hjerm, Nørre og Øster h. Ulrik Sandberg var 1603-37 forlenet med Lundenæs, jf. Erslev, Lensmænd II.35. - (35) Ved missive 13. december 1608 (Kanc.Br.) pålagdes det Ulrik Sandberg på kongens vegne at gå i rette mod Siegfried von Rindschadt. Det pålagdes ham at påse, at alle tingsvidner og breve, der vedrørte sagen, var til stede og i mellemtiden nøje overveje og gennemse disse. - (36) Udtrykket *wor egenn steffning* betegner indstævning for den afdeling af rettertinget, hvor kongen (normalt) førte forsædet, i modsætning til *wor och rigens steffning* (se ndf. nr. 866 og 873), der betegner indstævning for den afdeling af rettertinget, hvor rigskansleren alene eller sammen med andre påkendte sager, jf. Secher, Rettertingsdomme I.iiif. - (37) Siegfried von Rindschadt, friherre til Friedberg (d. 1621) til Herningsholm, søn af Andreas von Rindschadt (d. mellem 1568 og 1571) og Ursula von Schweinbeck (d. før 1571). Han skrev sig undertiden til Friedberg, Luttenberg og Schielleiten, alle i Østrig. 1589 solgte han Friedberg og Luttenberg til fætteren, Andre von Rindschadt, jf. Jyske Saml. 2.rk.III.196. Han kom her til landet, muligt under den nordiske syvårskrig (1563-70), og blev omkr. 1586 gift med Magdalene Munk (våben: 3 roser), enke efter Josva von Qualen (d. omkr. 1585), ved hvem han kom i besiddelse af hovedgården Herningsholm (tidl. Vig). Om ham se Emil Flindt i Jyske Saml. 2.rk.II (1889-90).145ff., F. R. Friis ib. 2.rk.III (1891-93).195ff., Palle Rosenkrantz, Den gale Friherre og hans Kone (i Jul i Herning II (Herning 1910).10ff.), Jens Abildtrup, Vestjysk Bondeliv i 1660'erne (Nørre Nissum 1953).12ff. - (38) Den tidl. hovedgård Herningsholm (tidl. kaldet Vig), nu i Herning Købstad. - (39) adskillige (Kalk. IV.660b). - (40) forskellige (Kalk. IV.660b).

(41) Rind s. i Hammerum h., Ribe stift. - (42) Anders Madsen Nørlund (d. omkr. 1661) blev 9. januar 1603 af sognemændene kaldet til sognepræst for Rind og Herning menigheder. Derefter forelagde Siegfried von Rindschadt ham en »wþeduanligh och wlouligh forplicht, hannd wille haffue aff hannom, bode om hanns gifftermaall och anndett«. Da Rindschadt ikke havde patronatsret til de to kirker, kunne præsten ikke indgå herpå, og provsten, der gav præsten medhold, indberettede sagen for biskoppen, Peder Hegelund, der 16. januar 1603 pålagde herredsprovsten at formane Rindschadt til ikke at indføre en ny skik. Sognemændene klagede 29. maj 1603 til biskoppen over, at præsten var »stødt fra sognet«, og sagen indberettedes for kongen, der i missive 3. juli 1603 (Kanc.Br.) pålagde biskoppen med herredsprovsten, Jens Nielsen, sognepræst for Gjellerup menighed, straks at indsætte præsten i embedet. Rindschadt havde indklaget præsten for biskoppen og lensmanden, og da han ikke her fik medhold, indbragte han sagen for Viborg landsting, der i sin dom 16. april 1603 (utr.) udtalte, at landstinget ikke var dommer over det kaldsbrev for Anders Madsen Nørlund, som herredsprovsten og sognemæn-

dene havde samtykket. Ved et møde i Ølgod kirke (Øster Horne h.) 26. august 1606 blev indgået et forlig under medvirken af Ulrik Sandberg og biskoppen. Hvad præsten måtte have forsét sig imod Siegfried von Rindschadt skulle være tilgivet, og von Rindschadt, hans hustru og datter fik ret til at gå til alters hos herredsprovsten hr. Jens Nielsen i Gjellerup, jf. Secher, Rettertingsdomme II.270f., Jyske Saml. 2.rk.II.155ff. - (43) Forlægget har *βom;* rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (44) Forlægget har *kiergaarden;* rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (45) døbe (Kalk. II. 632a). - (46) gå til alters, modtage nadverens sakramente (OdS X.1141 bet. 3.1). - (47) Se ovf. note 42. - (48) 50. *C* og *M* skrevet som potenstal ved romertal (undertiden også ved arabertal) betegner henhv. hundrede(r) og tusinde(r), jf. Erik Kroman, Skriftens Historie i Danmark (1943).42. Brøken $\frac{1}{2}$ betegnes ved gennemstregning af romertal I, der blev skrevet *i* eller, når det stod alene eller sidst af flere et-taller, *j*. - (49) kirkelig tjeneste med absolution og nadver (Kalk. III. 848b bet. 9); jf. samme forb. *skiell oc scrifftemaall* Chr. Pedersen, Danske Skrifter ved C. J. Brandt og R. Th. Fenger II (1851).15,449. - (50) Pest (Kalk. III. 471b), der tidl. var et samlebegreb, omfattende forskellige sygdomme, forekom fra slutningen af det 14. århundrede som større og mindre epidemier i Norden, men i begyndelsen af det 17. århundrede blev de sjældne. Danmark havde sin sidste store pestepidemi 1654, jf. Folke Henschen, Sygdommenes Historie (Kbh. 1965).86. I 1609 herskede i Jylland en alvorlig pest, der kaldtes »den lille sorte død«, ifl. Vedel Simonsen, Eske Brocks Levnetsbeskrivelse I (Odense 1842).78 tillige »den hvide pest« (i modsætning til »den sorte død« 1348-50), jf. Jyske Saml. 2.rk.II.156.

(51) plaget (Meyer.487b). - (52) ophøre, undlade (Kalk. I. 432b bet. 6). - (53) Mundkurv, dvs. en indretning (opr. kurv el. lign. fletværk) der sættes for munden af bidske dyr, især heste og hunde, for at hindre dem i at bide (Kalk. III. 139a; OdS XIV. 508 bet. 1). - (54) Ndf. oplyses, at hun hed Barbara Sørensdatter. - (55) Ulydighed, opsætsighed (Kalk. III. 123b). - (56) Siegfried von Rindschadts hustru, fru Magdalene Munk, havde i 1608 klaget til kongen over sin husbonds utilbørlige opførsel imod hende og hendes tjenere. Kongen søgte at mægle og indkaldte Siegfried von Rindschadt til et møde den 2. juni 1608, jf. missive 24. april 1608 (Kanc. Br.) til Magdalene Munk. Da mæglingen var forgæves, og da Magdalene Munk pány klagede over mandens tyranni mod hende og mod bønderne, der rømmede fra godset, som nu stod ganske øde, og over at hendes ægtefælle havde solgt en stor del af hendes gods, udstedtes 15. juni 1608 kgl.åb.br. (Kanc.Br.), hvorved det tillodes fru Magdalene Munk selv at overtage sin gård og sit jordegods og bruge det indtil videre; det skulle også være hende tilladt at afhænde så meget sølv, guld og løsøre, der fandtes på Herningsholm, som behøvedes for at dække hendes og hendes ægtefælles gæld. (Jf. hertil Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.299). Ved Magdalene Munks overtagelse af gården skulle Ulrik Sandberg og Thomas Maltesen Sehested (d. 1609) til Bækmark og Tanderup være til stede og foretage en registrering af, hvad der fandtes på gården. Om Rindschadts råden over hustruens gods se hendes brev af 18. juli 1608 til kongens kansler, rigsråd Christen Friis i Jyske Saml. 2.rk.III.201ff. Der er en betydelig modsætning mellem fru Magdalene Munks breve til kongen og til Christian Friis og hendes breve til manden fra oktober-november 1608, da han sad fængslet, se Secher, Rettertingsdomme II.272f., Jyske Saml. 2.rk.II.179ff. Under sagen for rettertinget fremlagde von Rindschadt hustruens breve som bevis på sin uskyldighed, men Ulrik Sandberg svarede, at hun havde skrevet således af frygt for manden, hvis han skulle komme hjem igen, jf. Secher, op.cit.273, Jyske Saml. 2.rk.II.183. Sidstnævnte sted anføres, som det synes med rette, at brevene til manden virker ærlige og oprigtig mente. Hun kalder i disse breve sin mand »hierte allerkierriste mandlille« og hævder, at det, som bønderne - »de falske meneds bønder« - har vidnet imod ham, er »løgn«. - (57) Magdalene Munk (våben.3 roser) (d. 1616), datter af rigsråd Oluf Munk (d. 1569) til Palsgård og Drude Rantzau (d. 1608), enke efter ritmester Josva von Qualen (d. omkr. 1585) til Kvalsholm (Quals-

holm) og Vig (Herningsholm). - (58) Indføjet efter GkS 1141,2°. - (59) Straffen for ulydighed mod kongelige befalinger var i reglen, at den skyldige dømtes i kongens nåde og unåde, jf. Matzen, Offentlig Ret III.151. - (60) Missive 13. december 1608 (Kanc.Br.).

(61) Herning. Byen, der ved kgl. resol. 19. februar 1889 udskiltes fra sin kirkelige forbindelse med Rind s., blev ved lov nr. 281 af 6. december 1912 ophøjet til købstad fra 1. april 1913 at regne. - (62) d.s.s. *påholde* (jf. ndf. note 116): bruge (Kalk. III. 536b bet. 2). - (63) sendt (Kalk. I. 15a). - (64) forurettet (Kalk. IV. 621a). - (65) forulempet (Kalk. III. 626a). - (66) Ordet indføjet over linjen. - (67) Sognefolkene i Rind s. klagede 29. maj 1603 til biskop Peder Hegelund og anførte, at de i tre fjerdingår havde været uden sognepræst, og at mere end 60 personer var døde uden at kunne få sakramentet, jf. Secher, Rettertingsdomme II. 269, Jyske Saml. 2.rk.II. 156. - (68) Missive 3. juli 1603 (Kanc.Br.), se ovf. note 42. - (69) Kollatsbrev er den af biskoppen udfærdigede skrivelse, hvorved et præsteembede overdrages til en dertil kaldet person (OdS X.1045). - (70) Forlægget har *doch;* rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°.

(71) plaget (kalk. IV. 443a). - (72) ødelagt (Kalk. I. 748b), jf. mnt. *vorwosten*, ty. *verwüsten*. I Magdalene Munks klage til kongen fra 1608 hedder det bl.a., at bønderne under Herningsholm på grund af hendes mands tyranni rømmede deres gårde og bosatte sig andetsteds, så godset nu stod øde, jf. kgl.åb.br. 15. juni 1608 (Kanc.Br.). - (73) mistet, undværet (Kalk. III. 293a bet. 3). - (74) Køkkenet (Kalk. IV. 115b). - (75) grueligt (Kalk. II. 77b). HDDomb. har *gruseligt*, GkS 1141,2° *vchristelligtt*. - (76) Medkristnes (Kalk. II. 436b). - (77) Se ovf. note 53. - (78) Tyrk(er); HDDomb. har *tørcke*. - (79) fremrykket, langt henne. Jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 44: *barselquinderne oc dennom, som saa frammerlig rede til* (Rørdam, Kirkelove. I.86). - (80) *reed thill barßell:* var frugtsommelig, var ved at skulle føde (OdS I. 1177 bet. 2).

(81) ɔ: før (end). - (82) give husly (Kalk. II. 339b bet. 2). - (83) affældige (Kalk. IV. 570a). - (84) Den kaldes ndf. Fredhøj *(Fridhøuff);* ifl. Jyske Saml. 2.rk.II.159 *Fruehøj*, der vist lå dér, hvor nu gården Fredhøj (i Herning købstad) ligger. - (85) åben (Kalk. IV. 819a bet. 2). - (86) tildækket (Kalk. II. 858b bet. 2). - (87) (ned)trådt, trådt itu (Kalk. IV. 462b bet. 1c). - (88) i fred, i ro (OdS XXIII.1259). - (89) rask, sund (OdS XXIII.1365 bet. 2); jf. DL 2-5-8 *komme til pas*, 2-5-18 *blive til pas igien*. - (90) Til denne anklage havde von Rindschadt på landstinget svaret, at kvinden »vor en løsagtig kvinde och besmittede nogen af hans folk med unde saaer och derfor icke vilde hafve hender paa hans stafn; saa drog hun bort och byggede sig ind i en hyf [høj], men hand befallit hans folk, at de skulle sige til hende, at hun skulle drage derud, eller hand skulle lade smøge [ryge] hinder derud«, jf. Secher, Rettertingsdomme II.269, Jyske Saml. 2.rk.II.159.

(91) angribe, ødelægge (OdS XXII.190 bet. 3). - (92) aftvungne ydelser, udplyndring (jf. Kalk. I. 166b). - (93) urimeligt (Kalk. IV. 628b bet. 2). - (94) Magdalene Munk tog vist ophold hos sin søster, fru Dorthe Munk (d. 1641) til Sødal, enke efter Christoffer Parsberg (d. 1600) til Jernit (nuv. Frijsenborg, se VI.841.31) m.m. Dorthe Munk skrev sig på denne tid til Sødal (i Rødding s., Nørlyng h.), jf. Jyske Saml. 2.rk.II.166. - (95) Se ovf. note 55. - (96) Kgl.åb.br. 15. juni 1608 (Kanc.Br.; trykt Jyske Saml. 2.rk.II.170ff.). - (97) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (98) uddelt (Kalk. IV. 549a); HDDomb. har *vdbytt*. - (99) anvendt (Kalk. I. 741b bet. 5). - (100) bruge (Kalk. III. 247b). I sit brev af 18. juli 1608 til kongens kansler Christian Friis skrev Magdalene Munk, at hun kom til Herningsholm en lørdag, og den følgende dag kom hendes mand. Da han ikke havde nøglen til gården, havde han brudt og opslaget døre og andre lukkelser der paa gaarden og baade guld, sølv og hvad andet løsøre, han for sig finde kunde, efter hans eget tykke sig tiltagen og henvendt, som han selv vilde og godt syntes, desligeste en stor summa korn bortsolgt, jf. Jyske Saml. 2.rk.III.202.

(101) Forlægget har *beßchylder;* rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (102) Ved Viborg landstings dom 3. december 1608 (utr.). - (103) ofte; jf. ty. *oftmals*. GkS 1141,2° har *offte*. -

(104) Forhold (Kalk. IV. 185b bet. 5). - (105) Ordet mgl. i forlægget (og i GkS 1141,2°); indføjet efter HDDomb. - (106) HDDomb. og GkS 1141,2° har *giestlig*. - (107) Gange (Kalk. III. 727b). - (108) upålidelig (Kalk. II. 887a bet. 3). - (109) Fyr, karl, rad (Kalk. II. 583; OdS X. 1148 bet. 1). - (110) Den nu forsvundne Hedegård, nabogård til Herningsholm, der da ejedes af fru Karen Knudsdatter Gyldenstierne (d. 1616), enke efter admiral Hans Lauridsen Baden (d. 1566). Om Karen Gyldenstiernes sager mod von Rindschadt se rettertingsdomme 1. maj 1602 og 26. november 1605 (Secher, Rettertingsdomme I.419ff., II.3).

(111) Landsbyen Gullestrup, nu i Herning købstad. - (112) Forlægget har kun *haff*; rettet efter HDDomb. GkS 1141,2° har *haffuer*. - (113) Landsbyen Salholt, nu i Herning købstad. - (114) Gården(e) Baggeskær, nu i Herning købstad. - (115) meddele nadveren (Kalk. I. 159a bet. 2). - (116) Se ovf. note 62. - (117) vente (Kalk. I. 594a bet. 2). - (118) larmede, støjede (Kalk. V. 151b). - (119) talte højt, overdøvede (Kalk. III. 433b bet. 2). - (120) *Offer* var det tillæg til præstens (degnens) lønning, der i almindelighed erlagdes ved de 3 store højtider samt ved visse kirkelige handlinger (bryllup, barnedåb, begravelse), jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 56 (Rørdam, Kirkelove I.99) og DL 2-12-5. Offer skulle erlægges af menighedens voksne medlemmer, dog ikke af fattiglemmer, og beløbets størrelse ansatte den offerpligtige selv til et med hans stilling og evner samt egnens skik og brug fastsat beløb. Offer blev afskaffet fra 1. april 1920, jf. lov nr. 543 af 4. oktober 1919 om folkekirkens tjenestemænd uden for Kbh. § 33, stk. 1. Om offer se Matzen og Timm. 305ff.

(121) Kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 56 (Rørdam, Kirkelove I.99). - (122) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (123) I 1603 indfaldt påskedag den 24. april. - (124) var midt i (godt i gang med) sin prædiken. Jf. OdS XIII.1423 om ældre adj. *mithær* og Feilb.II.587b. Om *ø* i *midt* i jysk (bl.a. Hammerrum h.) se Feilb.II.587b, IV.305b. - (125) opgive, høre op med (Kalk. III. 111a bet. 3). - (126) ɔ: af frygt for hr. Siegfried. Jf. samme objektiv genitiv i JLs fortale: *Guz Ræzæl* og *rætæns ælscughæ* DgL II.6). - (127) Mikkelsdag: 29. september. - (128) Kirkegavl. - (129) 25. søndag efter trinitatis indfaldt i 1607 den 22. november. - (130) I 1608 indfaldt midfaste søndag den 6. marts; fredagen før: 4. marts.

(131) Karl (Kalk. I. 380b bet. 2). - (132) Landsbyen Svendlund i Rind s., Hammerum h. - (133) Landsbyen Okkels i Rind s., Hammerum h. - (134) Landsbyen Fjederholt i Rind s., Hammerum h. - (135) Landsbyen Høgild i Rind s., Hammerum h. - (136) Landsbyen Mørup i Rind s., Hammerum h. - (137) Landsbyen Lind i Rind s., Hammerum h. - (138) Landsbyen Kollund i Rind s., Hammerum h. - (139) Landsbyen Holt i Rind s., Hammerum h. - (140) Gården Bærslund i Rind s., Hammerum h.

(141) Landsbyen Søndervejen i Rind s., Hammerum h. - (142) Landsbyen Nørrevejen i Rind s., Hammerum h. - (143) Landsbyen Vester Lind i Rind s., Hammerum h. - (144) Landsbyen Øster Lind i Rind s., Hammerum h. - (145) Landsbyen Skjærbæk i Rind s., Hammerum h. - (146) Gården Elmholt (1648: Ellemholdt) i Rind s., Hammerum h. - (147) Af 29. maj 1603 til biskop Peder Hegelund i Ribe, jf. ovf. note 42. - (148) Se ovf. note 134. - (149) Se ovf. note 141 og 142. - (150) Se ovf. note 133.

(151) Se ovf. note 138. HDDomb. har *Koelund*. - (152) Det indklammede mgl. i forlægget (og i GkS 1141,2°); indføjet efter HDDomb. - (153) Den nuv. landsby Sig, tidl. kaldt Gammelbosig, i Rind s., Hammerum h. - (154) Vel landsbyen Votkjær (1512: Wodkier) i Sønder Borris s., Bølling h. - (155) Forlægget har *om*; rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (156) Herefter tilføjer HDDomb. *de*. - (157) Ordet indføjet over linjen. - (158) pryglede (Kalk. IV. 518a). - (159) meget, hårdt (Kalk. IV. 220b bet. 3). - (160) kastede (Kalk. IV. 199a bet. 1a).

(161) trådte. - (162) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (163) Tørvestak (Kalk. IV. 427a). - (164) Gården Trælund, der lå i Tjørring s.,

Hammerum h., nu (siden 1. april 1964) indlemmet i Herning købstad. Gården, der opr. var en selvejerbondegård, hørte under Herningsholm, se IV.571.1. - (165) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (166) Forlægget har kun *vd;* rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (167) Af Viborg landstings dom 3. december 1608 (utr.) fremgår, at herredsprovsten i Hammerum h., sognepræst for Snejbjærg og Tjørring menigheder Christen Nielsen (d. omkr. 1624) vidnede, at han tit og ofte på Herningsholm havde set, at den tyske dreng Jørgen havde en mundkurv på. Han havde også set, at Rindschadt slog en af fruens piger (Marine Mikkelsdatter), jf. Secher, Rettertingsdomme II.271, Jyske Saml. 2.rk.II.164. Det er ejendommeligt, at provsten intet har foretaget sig i den anledning, og at hans vidnesbyrd ikke er nævnt i rettertingsdommen. - (168) I landstingsdommen 16. april 1603 (utr.) kaldes smeden Christoffer Slottzer, jf. Secher, Rettertingsdomme II.271. - (169) synge (Kalk. II. 666a bet. 1). - (170) Rokker (Kalk. III. 612a).

(171) Det indklammede mgl. i forlægget og i HDDomb.; indføjet efter GkS 1141,2°. - (172) helt (Kalk. III. 888a bet. 3). - (173) HDDomb. har *Stibecke,* GkS 1141,2° *Stybicke.* Mon fejl for landsbyen Sivebæk (1498: Sywibek) i Tjørring s., Hammerum h.? - (174) Den spanske kappe var et strafferedskab, bestående af en tønde, hvorigennem synderen skulle stikke hovedet for at bære tønden til skam og skændsel. Den spanske kappe nævnes vist første gang i Danmark 25. februar 1605 (Kanc.Br.) og anvendtes i Kbh. til omkr. 1795. Den her omtalte spanske kappe, der kunne hejses op, må have været af en anden konstruktion, jf. Gunnar Olsen, Træhesten, hundehullet og den spanske kappe (1960).70ff. - (175) Se ovf. note 141. - (176) fordele; om fordeling se Matzen, Offentlig Ret II.150ff. - (177) Landsbyen Sunds i Sunds s., Hammerum h. I sognet lå den tidl. hovedgård Kvalsholm, der omkr. 1579 lagdes under Herningsholm. - (178) på langs (Kalk. I. 470b). - (179) Ifl. Knud Mikkelsens danske glosse 106 (til JL III.24) måtte begravelse ikke nægtes den, der var lovsøgt (fordelt) for gæld og ikke for en uærlig sag (DgL Tillæg til IV.54f.); på Odense landemode juni 1550 bestemtes, at fordeling ikke var til hinder for begravelse, når der kunne betales for begravelsen (Rørdam, Kirkelove I.299), og Ribe landemode 1560 bestemte, at den, der var fordelt, måtte begraves, medmindre der nedlagdes forbud derimod (KhS 2.rk.II.466; Secher, Vitterlighed.78). Missive 31. maj 1592 (CCD II.605; Rørdam, Kirkelove II.498f.) udtalte, at den, der var gjort mandhelgløs for gæld eller anden ærlig sag, måtte begraves, medens den, der »for wbeqvems ord oc for werlige sager ere blefne mandhelleløs giorde eller lowfordeelt« ikke måtte begraves på kirkegården, før sagsøgeren var stillet tilfreds. Jf. Roskilde landemodes synodalia 1592 (KhS 2.rk.V.28). Viborg landstings dom 4. august 1571 (III nr. 386) statuerede, at begravelse på kirkegård ikke måtte hindres på grund af gæld eller anden forpligtelse, jf. Troels Dahlerup i KhS 1980.112f. med note 43. Rindschadt synes herefter i det foreliggende tilfælde at have været uberettiget til at forhindre en kristelig begravelse. Hverken sognepræsten i Sunds (Bertel Lauridsen, d. 1612) eller herredsprovsten ses at have grebet ind. - (180) Steiermark i Østrig, hvorfra Rindschadt stammede. Han var i udlandet fra foråret 1596 indtil 1601, jf. Jyske Saml. 2.rk.III.196. På rejsen traf han bl.a. Tyge Brahe i Prag, den landsforviste Frederik Rosenkrantz (se V. nr. 783) og astronomen Johannes Kepler, se Jyske Saml. 2.rk.III.198f., Breve og Aktstykker angaaende Tyge Brahe og hans Slægtninge ved F. R. Friis (Kbh. 1875).136ff. Hans hustru deltog i rejsen og vendte vist i 1601 tilbage sammen med sin mand, jf. Jyske Saml. 2.rk.III.201, cf. ib.II.155.

(181) sønderrevet (Kalk. IV. 70a bet. 1). - (182) Mæle, tale(evne) (Kalk. III. 168b). - (183) beskadiget (Kalk. II. 856a bet. 1). - (184) Godset Friedberg (HDDomb. *Fredberg*) i Østrig, nær grænsen til Ungarn. - (185) Kedelbund (Kalk. II. 494b); *blå* (om hudfarve) bet. mørkfarvet, sort (OdS II.743 bet. 1). - (186) *lagde ... dennom i:* stræbte efter, gav sig til (Kalk. II. 869b bet. 26c α). - (187) aftvang (Kalk. I. 166b). - (188) Forlægget har kun *herritz;* rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (189) Bondegården Holingholt i Sunds s., Hammerum h., der opr. var en

selvejerbondegård, men som siden 1590 hørte under Herningsholm, se IV nr. 571.1 og 23. - (190) Landsbyen Tovstrup, Snejbjærg s., Hammerum h.

(191) Mortensdag: 11. november. - (192) pryglede (Kalk. IV. 518a). - (193) Kvægstald (Kalk. III. 265a); af *nød:* et stykke kvæg. HDDomb. har formen *nødße*. - (194) Lade el., måske snarere, stald (OdS XII.153 bet. 2). HDDomb. har *laaë*, hvor trema skal angive, at det er et tostavelses-ord. Jf. Feilb.II.362b-363a med jyske udtaleformer lå, låə, låi, lai og la. - (195) Landsbyen Snejbjærg i Snejbjærg s., Hammerum h. - (196) Landsbyen Lind i Rind s., Hammerum h. - (197) stærkt, hårdnakket (Kalk. IV. 161a bet. 1). - (198) St. Olufs dag; 29. juli. - (199) Se ovf. note 82. - (200) Landsbyen Søvndal i Rind s., Hammerum h.

(201) Se ovf. note 139. - (202) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1141,2°. - (203) Landsbyen Sunds i Sunds s., Hammerum h. - (204) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1141,2°. - (205) Gården Brendgård, nu i Herning købstad. - (206) *aar moed:* år (Kalk. IV. 945b). - (207) Gården Kærgård i landsbyen Kærgårde i Sunds s., Hammerum h. GkS 1141,2° har ved fejlskrift *kierckegaarden*. - (208) Jep Nielsen er nævnt i tilforordnede råders dom 12. juni 1587 (IV nr. 571) som ejer af selvejerbondegården Kærgård, der 1590 overdroges til kronen, og som derfra kom til Herningsholm. - (209) Fængsel; egl. træ, i hvilket fangens ben blev fastgjort (Kalk. IV. 143a bet. 6), se afbildning Stig Iuul, Den gl. danske Strafferet.275. - (210) d.s.s. *optinge:* slutte forlig ved at (love at) betale bøde eller erstatning (Kalk. III. 370b).

(211) Se ovf. note 196. - (212) halvvoksne (Kalk. IV. 185a, 200b). - (213) piske (Kalk. IV. 169a bet. 3). - (214) piskede, så huden gik af (Kalk. II. 282a; OdS VIII.574). - (215) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (216) Kønsdele (Kalk. II. 885b); jf. ndf. *lønlige och hemmelig thingest*. - (217) *ßchiere ... wd:* kastrere (Kalk. III. 858b bet. 11). - (218) I ældre bet.: bød, befalede (OdS II.42 bet. 3). - (219) Fedestud (Kalk. III. 4a); jf. *madnød;* slagtekvæg (ib. 3b). Ordet mgl. i GkS 1141,2°. - (220) cirka (jf. OdS IV.346 bet. 21.2).

(221) gav (Kalk. I. 506a bet. 2). - (222) ɔ: sit (Christen Lassens). I stedet for *fick hand ... seggell* har GkS 1141,2° *forseglitt med Chresten Laßens zegill*. - (223) ɔ: Christen Lassens. - (224) Siegfried von Rindschadt og Magdalene Munk havde en datter, Regina von Rindschadt (d. efter 1643), der (før 18. juni 1616) blev gift med Jørgen Lykke (d. 1633) til Rugård og Fjellemosegård (tidl. Faldemose), søn af Erik Lykke (d. 1593) til Skovgård og Rugård og dennes 2. hustru Margrethe Falksdatter Gøye (d. efter 1613). Regina von Rindschadt omtales i moderens breve fra 1608 som svagelig (jf. Jyske Saml. 2.rk.II.181,187) og blev vist sindssyg, jf. missive 20. juli 1633 (Kanc.Br.), hvori det hedder om hende, at hun ikke er ved den forstand, at hun sit hus og sine umyndige børn kan forestå. - (225) Navnet mgl. i forlægget og i HDDomb.; indføjet efter GkS 1141,2°. - (226) *Fogedpenge* var en afgift til fogden på 10% af stedsmål og retsbøder og var undertiden fogdens eneste indtægt. Om fogedpenge se Fussing.87ff. - (227) ugildede væddere. HDDomb. har *ronueder*. - (228) Lover syssel. Selv om syslerne for længst havde mistet deres betydning som administrative enheder, bevaredes sysselnavne særligt i Jylland meget længe og til dels endnu (Vendsyssel). - (229) Vel landsbyen Hasselholt i Sal s., Ginding h. GkS 1141,2° har *Hasill holtt*. - (230) Kammerat, fælle (Kalk. IV. 98a; OdS XXI.908).

(231) d.s.s. *skamhore:* skøge af laveste slags, spec. om hudstrøget hore (Kalk. III. 764a; OdS XIX.245). Jf. Magdalene Munks brev 1608 til kongen, hvori hun siger, at hun måtte høre mange »ubekvems skjælden«, som hun »uden stor blusel, banghed og bedrøvelse ikke kan formelde« (Jyske Saml. 2.rk.II.167). - (232) så lang som om vinteren (Kalk. IV. 841b). - (233) GkS 1141,2° tilføjer *och slaug*. - (234) HDDomb. og GkS 1141,2° har *ind*. - (235) Forlægget har *federnis;* rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (236) Jf. Magdalene Munks klage til kongen, hvori hun nævner, at hun, da tjenere og tyende er borte, selv i stue, kammer, kælder, stegers og andre steder må gøre, hvad der skal gøres (Jyske Saml. 2.rk.II.167). - (237) Se ovf.

note 173. - (238) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (239) undslap, løb bort (Kalk. IV. 672a). - (240) Blandt gæsterne var herredsprovsten, sognepræsten for Snejbjærg og Tjørring menigheder Christen Nielsen, jf. ovf. note 167 og Secher, Rettertingsdomme II.271.

(241) beordrede (Holberg-Ordb. I. 539 bet. 2). - (242) *kom ... thill:* fik til (Kalk. II. 580b bet. 19b). - (243) Sorg (Kalk. II. 168a). Ifl. landstingsdommen blev smeden bundet på hænder og fødder, lagt på en båre og båret ud for at kastes i en »fiskepark« (fiskedam); men siden kom han igen i en anden klædning og sang for Rindschadt, jf. Secher, Rettertingsdomme II.271, Jyske Saml. 2.rk.II.162. - (244) Jf. missive 11. november 1608 (Kanc.Br.) til Ulrik Sandberg og missiver 13. og 14. november 1608 (ib.) til landsdommerne i Nørrejylland. - (245) Dele af landstingsdommen er gengivet Secher, Rettertingsdomme II.269ff. og Jyske Saml. 2.rk.II.145ff. - (246) Kgl.åb.br. 15. juni 1608 (Kanc.Br.), trykt Jyske Saml. 2.rk.II.170ff. Jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.299. - (247) Overlast (Kalk. III. 437a bet. 1). - (248) Tørvebæren. - (249) passende for, overensstemmende med (Kalk. V. 354a). - (250) overlæsset med arbejde (Kalk. I. 727b).

(251) Skældsord, onde ord (Kalk. II. 382b). - (252) stivsindede (Kalk. IV. 189b). - (253) forkastet (Kalk. IV. 585a bet. 9). - (254) Ordet ikke i forlægget el. i HDDomb.; indføjet efter GkS 1141,2°. - (255) plages, tynges (Kalk. V. 723b). - (256) Forlægget har *jndførris;* rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (257) Formuleringen (*jndβtillit* i stedet for det sædvanlige *møtt*) viser, at Rindschadt var fængslet og blev fremstillet i retten. Ved missive 4. august 1608 (Kanc. Br.) pålagdes det Ulrik Sandberg straks og med største vindskibelighed beflitte sig på at fængsle Rindschadt og forvare ham på Lundenæs slot, indtil kongen lod ham hente derfra. Hvis friherren undkom, ville Ulrik Sandberg komme til at stå til rette derfor, jf. Jyske Saml. 2.rk.II.173. Da det kunne befrygtes, at Rindschadt ville sætte sig til modværge, blev han fængslet ved list, jf. rettertingsdom 25. januar 1609 (Secher, Rettertingsdomme II.277 og Jyske Saml. 2.rk.II. 173f., III.204). Han forblev fængslet indtil 8. august 1608, da han førtes til Skanderborg slot, hvor han en tid delte fængsel med Albret Skeel til Jungshoved, se nr. 856.37. - (258) (Varetægts)fængsel. - (259) være skyld i (Kalk. IV. 859b bet. 3). - (260) Rindschadt var i Tyskland og Østrig 1596-1601, jf. Jyske Saml. 2.rk.III.196, men var her i riget, da sognemændene i Rind 29. maj 1603 klagede til biskoppen.

(261) Se ovf. note 51. - (262) Missive 3. juli 1603 til biskop Hegelund (Kanc.Br.). - (263) Rettertingsdom 12. marts 1606 (VI nr. 827). - (264) Mogens Kaas (d. 1652) til Restrup, Støvringgård, sen. (1624) rigsråd. - (265) Søren Pedersen Spahat var personal kapellan ved Århus domkirke og blev 1605 kaldet til sognepræst for Støvring og Mellerup menigheder, men kaldelsen blev kasseret ved rettertingsdom 12. marts 1606 (VI nr. 827). Jf. Wiberg III.216. - (266) Ved mødet i Ølgod kirke den 26. august 1606, se ovf. note 42. - (267) Ordet mgl. i forlægget; i HDDomb. er ordet *siden* placeret efter *wilge.* Her rettet efter GkS 1141,2°. - (268) nøjagtigt, punktligt, jf. ty. *pünklich.* - (269) hånligt (Kalk. II. 333a). - (270) I missive 2. november 1608 (Kanc.Br.) meddeltes det Thomes Maltesen Sehested, at Rindschadt påberåbte sig nogle breve og tingsvidner, der beroede på Herningsholm, og hvormed han mente at kunne bevise sin uskyldighed i de påsigtede forhold. Det pålagdes derfor Thomes Maltesen Sehested med det første at begive sig til Herningsholm og hos Magdalene Munk få oplyst, i hvilket skrin disse dokumenter fandtes. Derefter skulle skrinet straks låses og forsegles og bringes til kongen. I skrinet fandt Rindschadt ingen dokumenter, der kunne modbevise de mod ham rejste anklager, og han lod sig da forlyde med, at der var frataget ham eller bortkommet breve, som det af hensyn til hans forsvar var magtpåliggende at komme i besiddelse af. I missive 11. november 1608 (Kanc.Br.) til Ulrik Sandberg udtaltes, at skønt Rindschadts angivelse synes at være ganske utrolig, skulle Ulrik Sandberg dog, når vidnerne skulle forhøres for landstinget, medbringe

til tinget alle Hammerum herredstings retsbøger fra 1585, da Rindschadt nedsatte sig på Herningsholm, og til dato. På landstinget begærede Rindschadt, at Ulrik Sandberg skulle fremlægge Hammerum herredstings tingbøger, men da disse blev ham forelagt, kunne han ikke nævne, hvilke tingsvidner han ønskede læst for retten, jf. Jyske Saml. 2.rk.II.176.

(271) være i ens minde: være underkastet ens afgørelse (OdS XIV.81 bet. 6.2). - (272) Da Rindschadt blev kaldt til kongen 2. juni 1608 for at svare på de klager, der var rettet mod ham, tilbød han at ville tage skudsmål i den egn, hvor han havde boet, således at det kunne blive oplyst, hvorledes han havde opført sig imod alle. Han mente derved at kunne bevise sin uskyldighed. Ved missive 16. juni 1608 (Kanc.Br.) pålagdes det derfor Ulrik Sandberg på tinget i det herred, hvor Rindschadt boede, at tage hans skudsmål beskrevet og indsende vidnesbyrdene til kancelliet. I en erklæring af 17. juni 1608 forpligtede Rindschadt sig til at lade Ulrik Sandberg erhverve alle de vidner imod ham, som han ønskede, »uden ald varsel« og »uden ald skodtzmol«, jf. Jyske Saml. 2.rk.II.172, Secher, Rettertingsdomme II.268f. Ved missive 18. september 1608 (Kanc.Br.) fik Ulrik Sandberg pålæg om at undersøge, om beskyldningerne mod Rindschadt var rigtige; alt skulle undersøges, således at kongen ikke kunne nære nogen tvivl. - (273) Forlægget har *kiergaarden;* rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (274) tugtet (Kalk. IV. 576b bet. 1). - (275) Forlægget har *jlimaade;* rettet efter HDDomb. og GkS 1141,2°. - (276) Blandt Rindschadts andre *tyranniβche gierninger* kan nævnes, at Maren Lasdatter på Hammerum herredsting 1. oktober 1608 vidnede, at Rindschadt lod hendes mand, Chresten Lassen, fængsle og lagde ham »udi en beng« [ɔ: i en slagbænk], som han lukkede og satte lås for; her lod Rindschadt Chresten Lassen være fra torsdag morgen til søndag morgen uden at give ham noget at spise eller drikke. På samme måde blev Mads Pedersen i Sunds lagt i samme bænk i lige så lang tid og Christen Roit i 2 dage og nætter, ligeledes uden mad og drikke. Samme dag vidnede 4 mænd, at de af frygt for Rindschadts hårdhed var nødt til at flytte om natten med deres hustruer og børn og alt deres løsøre, skønt de lovligt havde opsagt deres fæste, jf. Secher, Rettertingsdomme II.276, Jyske Saml. 2.rk.II.161. - (277) stakkels (Kalk. I. 521b bet. 2). - (278) Ulydighed, opsætsighed (Kalk. III. 123b). - (279) Gerning (Kalk. I. 120b). - (280) Den 27. januar 1609 blev Rindschadt som fange ført til Dragsholm slot, hvor han sad fængslet indtil sin død (senest i juni 1621). Ved missive 26. januar 1609 (Kanc.Br.) pålagdes det rigskansler, rigsråd Arild Huitfeldt, der da var lensmand på Dragsholm, at indsætte Rindschadt i Erik Munks kammer, ɔ: i det fængsel, hvori Erik Munk (d. ved selvmord 1594), fader til ishavsfareren Jens Munk (d. 1628), fra 1586 havde siddet fængslet. Arild Huitfeldt skulle bevogte Rindschadt forsvarligt, hvis han ikke selv ville stå kongen til rette, om han undveg. Det bestemtes videre, at Rindschadt skulle underholdes på samme måde som »den anden fange«, der sad på Dragsholm, nemlig Eiler Brockenhuus (d. omkr. 1602), der 1584 uden dom blev indsat i Dragsholm for sit forargelige levned (jf. Hist. Tidsskr. 4.rk.V (1875-77).137ff. og DbL IV (1934).149f.).

(281) Rigsråd, kongens kansler Christian Friis (d. 1616) til Borreby. Rigskansler var historikeren, rigsråd Arild Huitfeldt (d. 16. december 1609), der ikke var til stede. På grund af alder og skrøbelighed havde han i 1609 søgt afsked som rigskansler, og ved missive 1. februar 1609 (Kanc.Br.) bevilgedes det ham, at han måtte fratræde 1. maj 1609 og samtidig overdrage Dragsholm slot, hvormed han var forlenet, til Hans Lindenov (d. 1642) til Gaunø m.m., jf. missive 16. april 1609 og kvittering 3. december 1609 (begge i Kanc.Br.). Ved missive 22. juni 1609 (ib.) meddeltes det Arild Huitfeldt, at kongen havde beskikket Jakob Ulfeldt (d. 1630) til Ulfeldtsholm (nuv. Holckenhavn) m.m. til rigskansler, og til denne skulle Arild Huitfeldt aflevere rigens bøger, breve og registre.

858 Tilforordnede råder 29. marts 1609 (Kolding)

Tilforordnede råder afgør dels ved dom, dels ved forlig en række tvistigheder angående skiftet efter Frederik Quitzows hustru, fru Pernille Rud.[1]

Hs.: NkS 834,2° nr. 51 (findes yderligere i 1 hs.).
Overskrift: En samfrenders dom, som er gangen vdi Kollding anno 1609, den 29. martij, jmellem Frederich Quitzow och sallig fru Pernille Rudtz arffuinger.

Wi effterſckreffne Christian Friiß[2] thill Borrebye,[3] Axell Brahe[4] thill Ellffuid,[5] Esche Brock[6] thill Estrup,[7] Knuudt Brahe[8] till Engelßthollum,[9] Lauge Vrne[10] thill Sielleberrig[11] och Esche Billde[12] till Walden[13] giørre witterlige, att wy haffuer bekommett kong: Mait:, vor allernaadigste herris schrifftelig befallning, lydendis att effter som der begiffuer sig jringe[14] och trette imellem erlige och welbyrdige mand Frederich Quitzow[15] till Quitzowshollm[16] paa den ene och Jahan Ruds[17] thill Møgelkier,[18] Christoffer Krauffße[19] til Eeghollm,[20] Esche Krauße[21] thil Aßendrup,[22] Niells Kaas[23] til Birckels,[24] Jacop Rosenkrands[25] til Kierstrup,[26] Otte Banner[27] til Gießinghollm,[28] Knudt Gyldenstiernn[29] til Aagaardt[30] paa sin egen och sinn søsters, jomfru Jytte Gyldenstiernn,[31] wegne och Jørgen Kaas[32] til Hauffgaardt[33] paa den anden side angaaendis arff och schiffte wdi jordegodtz oc løsßøre effter affgangenn frue Pernille Rudz,[34] disligeste om hvis forlennings breffue for[ne] Frederich Qvitzow oc for[ne] hans affgangnne høstru, fru Pernille Rudz, jmellem giortt och gangen er, saa oc om huis andett mere hannom oc for[ne] hans affgangene høstruis arffuinger wforklarett[35] emellem er; och tilholder oß samme kong: Matt: befalning, att wy medt første leylighedt och paa leyligh tidt oc stedt oß schulle forsamle oc jndsteffne for oß begge partterne vdi rette, grandßche och grandgiffueligen forfare der wdinden ald leyligheth och dennem sidenn om alle huis jrringer, dennom om for[ne] arff och schiffte jmellem er eller jndfalde kand, enten til mindelighedt imellem forhandle eller oc med domb och rett endeligen attskillie, som samme kong: Matt: befallingh widere der om jndholder.

Saa haffuer wy nu y dag, som er den 29. martij aar effter Gudz byrdt 1609 (effter samme kong: Matt: befalning, som formelder, att begge partterne wden steffning for oß samme dag ßkulde møde wdi rette, huilckett ocßaa ßcheedt er), werret forsamlett her wdj Kolding. Och fremlagde Knud Gyldenstiernn paa sin egen och paa sinn systers, jomfrue Jytte Gyldenstierne, wegne, som hand er werge for, med samptt fuldmacht paa Jacop Rosßenkrandzis wegne, en ßchriftelig beretning, lydendis y sine meeninger:

Effter som kong: Matt: befalning thilholder I gode herrer wid dom at ßkulle

adβchillie Frederich Qwittzow oc oβ om, huis yrringer paa schiffte effter woris kiere modersyster, s:[36] fru Pernille Rud, indfalde kand, hvorfor ieg paa min suogers, Jacob Rossenkrandzis, min systers, Jyttis, oc mine egne wegne wdj effterfølgende puncter aff I gode herrer en christelig rettferdig sententz er begerendis.

For det første: Effterdi aff min s: modersysters forleningsbreff til Frederich Qvittzow wdgiffuett forfaris, hannom hindis gods oc effterladendis arff gandβche att werre forlentt oc bebreffuett paa βlig condition oc wilkor, att ald hindis arff oc godtz, inttett vndertagett, quitt oc frj igienn βkulle komme til hinders rette och sande arffuinger, och effterdj der nu befindis en βtor partt aff hindis godtz att werre henkommett,[37] en part widt sall, en partt y ander maader, oc derfor muligt icke er quitt oc frij nu igienn at kunde føris thilβtede, huorudoffuer wy formeener hannom samme forlennings breff att haffue forbrøtt, saa ocβaa imod lougen[38] der vdj att haffue handlett oc effter lougen och formere kongelige domme[39] plictig werre oβ att βtande till rette.

Sammeledis formeener wy, Frederich Quitzow pligtig er oβ att tilβtille oc offuerandtuorde en klar och rigtig wnderskreffuet jordbog[40] paa alt dett godtz, woris s: modersysters foreldre[41] eyede och tilhørde, der Gud dennom hen kaldede, sampt enn rigtig och wnderskreffuenn fortegnelβe paa alt huis løβøre, de dennom effterlatt haffde, intett med alle[42] wndertagett, medt klar, rigtigh, vnderskreffuenn schyffte lodder, møgett voris kierre s: modersyster deraff tilmundett[43] er oc effterfuldt haffuer.

J ligemaader formeener ieg, att Fredrich Qvitzow pligtig er til oβ att offuerleffuere klar, rigtig vnderskreffuene løder[44] paa alt huis jordegoedz oc løβøre, voris s: modersyster widere y nogen arff er eller kunde werre med rette tilfalden, intett vndertaget, med klar register[45] oc jordebøger oc andre rigtige fortegnellβer, huor effter en huer arff wdj serdelished schifft oc deltt er.

Derhoβ formener wy for[ne] Frederich Qvitzow pligtig att werre effter alle de arffue, som hinder falden er, oβ en klar, rigtig och wnderskreffuen jordbog att tilstylle, der hos en klar oc wnderskreffuenn fortegnelse paa altt huis godz, hand eller woris kierre modersyster dennem tillforhandlett haffuer, verre sig vdj huad maade dett werre kand, medt alle de adkomst oc eyendoms breffue samme godz paarører, hør oc bør att fylge medt rette, saa oc en klar oc wnderschreffuen fortegnelsβe paa alt huis jordgoudz och andett, Frederich Qvittzow eller woris s: modersyster fult haffuer widere, end med hindis schiffte løder kand beuisβis hinder tilβchifft att werre, och formeener en huer aff osβ sinn antpartt der aff medt sin behøring[46] nu strax bør att effterføllge, oc att hand pligtig er for saadan nøtte och brug oβ att contentere[47] oc tillfridz stille, som dett sig bør. Paa alt godzett,

Frederich Qvitzow aff woris s: modersysters sold och affhend haffuer wid sall eller y andre maade, formener vy hanem pligttig att werre oβ en rigtig och wnderschreffuen fortegnelβe att leffuere, derhoβ att hand effter lougen oc forne kongelige domme derfor oβ att βtande till rette pligtig er.

Fremdelis formener wy hannem udj ligemaader pligtig att werre till oβ att leffuere en klar oc wndersckreffuen fortegnelse paa alt huis kiøbeβtedz godz oc andett løβøre,[48] de dennom effterlatt haffuer, intett vndertagett, oc formener att en huer aff oβ bør att nyde der aff saa well som oc aff hoffuedtgaardernis bygninger effter vpartidische worderinge, saa wiitt thett sig bør med rette.

Dernest setter wy wdj ald rette, om Frederich Qvitzow icke pligttig er att føre tillβtede och oβ att offuerleffuere en klar, rettferdige och wnderβchreffuen opschriffning[49] paa ald den gield, som borttschyldigh eller tillβtandenndis er, hand eller woris s: modersyster bortβchyldig waar eller kunde tilkomme medt rette, der Gudt hinder henkaldett, med rigtige, sanferdige qvittanzer oc andre documenta samme gield bekreffte kand loulig oc rett att werre.

Och formener wy der hos, at hindis festens och morgengaffue oβ forlodis bør att effterfølge, men huis hindes jordeferdzomkostning belanger, erre wy offuerbødige att ville betale, saa witt oβ bør medt rette.

De tuende jordebøger, som effter fogdernis registrering fantis y en kiste paa Tyberriggaard,[50] formener wy oβ enten in specie[51] eller en richtig vdschrifft[52] effter med hans egen haand vnderβchreffuen bør at meddelis.

Och for dett siβte erre wy nu begerendis, att fogdernis rigtig vnderβchreffne regenβchaffuer paa ald wiβe oc wuiβe jndkomβt oc rente, restandtz eller beholldninge, inttet med alle vndertagett, werre sig huortt, hoβ huem eller y huad maader dett werre kand, oβ maatte tilhende føris oc dett forklare som widbør.

Men dersom wy nogen widere tiltale till for[ne] Frederich Qvitzow haffue kand y nogen maader end alderede er tilkiennde giffuett, wille wy oβ alle oc en huer dett aldelis y alle maader haffue frijtt och forbeholden. Knud Gyldenstiern, egen haand.[53]

Wdj ligemaade y rette lagde Niels Kaas, Christopher Krauffze, Esche Kraufβe, Otte Banner och Mette Banner[54] medt fuldmagtt paa hindis hosbondz, Jørgen Kaasβis, wegne en schrifftelig beretning, lydendis som effterfølger:

Fortegnellβe imodt Frederich Quittzow. Først ere wy begeerendis, att oβ maatte leffueris en rigtig oc klar jordebog paa alt huis jordegoudz oc kiøbstedzgodtz, salig frue Pernille Rudz fader oc moder eyede oc tilhørde, der Gud kallede dennem, oc samme jordebog med Frederich Quittzows egen haand wnderschreffuitt.

Dernest erre wy begeerendis, osβ maa leffueris de rette wnderβchreffne lødder

paa alt huis godtz s: fru Pernille Rudz arffueligen er tilfalden, dett werre sig y huad arff dett er eller verre kandt; derhoβ klare gienpartter aff all deris lødder med hinder arffuet haffuer, paa dett att vy der aff kunde forfare, om der medt er forhandlet, som dett sig bør.

Begierre wy ochβaa wdleg aff Frederich Quitzow for huis gotz, hand widere haffuer paa hans hustruis lodt, endt som hannem burde, och derhos en wdβchrifft huis samme gotz sig forβtrecker med hans egen haand wnderβchreffuitt.

Begierer wy en rigtig forttegnnelβe paa, huis gotz Frederich och hans s: hustrue haffuer kiøbt siden deris bryllup medt hans egen haandt wnderschreffuenn.

Erre wy begerendis, att alt s: frue Pernille Rudz arffuegodtz, kiøbegodtz och løβøre maa med lodt schifftis hindis arffuinger imellem, ligesom dett med alle waare hindes arffuinger frijt falden.

Begierrer wy s: fru Pernille Rudz festmøgaffue och morgengaffue maatte forlodis wdleggis till hindis arffuinger, som Frederich Quitzow hinder giffuitt haffuer, werre sig wdj huad maade dett werre kand.

Begierre wy Fredericks wnderβchreffuen fortegnellβe paa, huis kiøbβtedgodtz som hand och hans salige høstru haffde, der hun wid døden affgick, att wy voris antpartt der aff maatte bekomme saa vell som voris andpartt aff hoffuedgaardernis bygninger at worderis oc woris anpartt der aff siden strax oβ att maa fuldgiøris.

Erre wy begerendis Frederick Quitzows vnderβchreffnne fortegnelβe paa, huis jordegodtz som hand aff hans s. høstruis haffuer soltt eller y anden maader affhendt, att oβ maa vdleggis thett samme eller ocβaa saa gott oc welbeleyligtt effter voris nøye.

Begerer wy aff Friderich Quitzow en rigtig fortegnellβe paa, huis tilβtandendis gield saa vell som borttschyldig gield, Frederich tilβtodt oc war bortβchyldig, der hans salige hustru wid døden affgick, oc samme fortegnelβe med hans egen haand vnderβchreffuitt.

Begierer wy aff Frederich hans fogeders rigtige regenβchaffuer paa, huis kornn, smør, øxen oc andett, som till kiøbmendt eller y andre maade erre sollt och affhendt eller beholdendis paa gaardene oc hoβ bønderne eller wdj andre maader.

Formener wy oc, att Hosβmarck,[55] som er kiøbtt, bør att regnis for en hoffuidtgaardt.

Formener wy oβ, att s: frue Pernille Rudtz jordegodtz maa oc bør at schifftis hindis arffuinger jmellem effter den dom, som j nest forleden herredag 1608 dømpt bleff[56] imellem frue Jngeborig Scheels[57] arffuinger.

Och offuer allt wille wy oβ forbeholdett haffue, att dersom wy y nogle andre

maader kunde haffue nogen widere tiltalle eller rettigheed til Frederick Quitzow, end som nu forbemelt er, att dett maa werre oβ frijtt forre, effterdj wi icke end nu haffuer bekommett jordebøger, lødder, giennpartter aff lødder oc andett mere, som for bemelt er. Niels Kaas egen haand. Christoffer Krauffse egen haand. Essche Krauffze egen haand. Otte Banner egen haand. Mette Banner egen haand.

Sammeledis wdj rette lagde Johann Rudz fuldmechtige, Jacop Jørgensβen, med fuldmacht aff for^ne^ hans hoβbonde en schrifftelig berettning, datteret Bouenβe[58] denn 28. martij a° 1609, lydendis som effterfølger:

Johann Rudtz berettning imod hans medarffuinger, erlig och welb: mandt Esche Krauffβe, Christoffer Krauffβe, Niels Kaas, Jacob Rosenkranndz, Otte Banner, Knud Gyldenstiernn oc Jørgen Kaas. Efftersom kong: Mattz:, min allernaadigste herris och konnings schrifftеligh befalning naadigste er bewillgett oc til gode mend wdgangen anlangendis arff oc schiffte y jordegodtz och løβøre effter min s: søster, frue Pernille Rudt, och samme kong: Maitt: befalning tilholder oβ, att wy βchulle møde for for^ne^ goude mendt y rette y Colding den 29. martij, saa er ieg gierne paa min perβonn paa dett wenligβte begerendis, att woris sag til rettens forhør maa fortagis oc saa wijtt mueligt er entenn wid dom eller mindelighed maa adschilles, att wij med woris schiffte maatte komme til en endelig ende foruden lenger opholdt, saa godz oc gield maa oβ rettferdeligen imellem schifftis oc delis oc mig quiteris for, huis penge ieg for min syster haffuer wdlagt. Oc formener ieg, at hoffuettgaardene, som er Tyberriggaardt och Vester Estrup[59] med wgedagsmend oc nest omlighendis godtz bør efter recesβen[60] oc førrige domme[61] y slig sager dømpt ere mig at effterfølge, baade vdj Julland oc Selland, huor minn salige søsters godtz findis, oc er paa forneffnte artichler enn christelig oc rettferdig dom begerendis. Johan Rud egen haandt.

Der till suarede Frederich Quitzow och y rette lagde en schrifftelig berettning lydendis som effterfølger:

Effter som kong: Mats: befalning naadigste er bewillgett oc til gode mend wdgangen anlangendis arff och schiffte y jordegodz oc løβøre, diβligiste oc forlennings breffue mig oc min salige høβtrue, fru Pernille Rud, imellem giortt oc gangen er, med merre samme befalning y sig selff om formelder, saa haffuer ieg nu her tilβtede min s: høstrues forlennings breff, huilckett ieg formener bør at bliffue wid sinn fuldemackt effter dens jndhold. Men huis belangendis er, at der er sollt oc affhend aff min s: hustruis jordegodtz, dett er skeed att en partt gielden der med att betalle, som hindis broder oc neste arffuing, erlig oc welb: mand Johan Rud til Møgelkier, mesteparten haffuer samme skøder med forβeglett och beuillgett. Och derβom nogen formener dett att skulle werre giortt imod den

contrackt, huorledis arffuenn schulle schifftis, der suares saaledis till, att contracten formelder alleniste om, huorledes arffuen schall schifftis, naar nogen wid døden affgangen ehr, som icke lader egtte lyffsarffuinger effter sig, oc icke formelder om, huorledis holdis schall, medens de erre selff leffuendis; ey heller forbyder dennom att affhende nogett aff deris godtz wdj deris leffuendis liffue och welmackt, men aleniste naar arffuen falder, huis godz da beholden war, dett att schifftis arffuingerne jmellem effter contractens jndhold; oc dersom der skulde giørris nogen wdleg til dennem, som contracten haffuer beuilgett oc icke forlenningsbreffue med forseyllett, om de icke da bør for deris anpartt att giørre wdleg igienn aff huis penge oc werdt, som godtzett er solltt forre, effterdj gielden en partt der med er betalltt. Ey heller forneffnde Jahann Rudt wdj samme contrackt skall haffue sig til forpligtt icke att maa medt mig oc hans syster, huis godtz wj wille affhende, beuillge oc medt forβeyle, men aleniste aff hans gode wilie att haffue samtygt hans systerbørnn y den arff nu falden er, som hand alene kunde haffue arffuet effter contractens jndhold, om den icke haffde werret.

Huis belangendis er med den wdstaendis gield, som borttβchyldig er, formenis att min s: høstruis arffuinge, som wille stande paa den contract giort er oc wille haffue deris anpartt y godtzett, bør ocsaa at betale oc erlegge deris anpartt y ald witterlig gield, der kand findis, strax naar de annammer godtzet.

Jeg haffuer ocsaa for magelaug bortβchifft till Lauge Beck[62] med min s: hustruis godz for wederlaug wdj Selland en min egen arffuegaardt y Kastagger[63] y Laaland, diβligeste en min egne gaarde goudz med fru Ane Morten Brockis[64] till vederlag oc weedt[65] for Haβmarckgaardt[66] och godz wdlæg, att ieg derfor maatte schee tilbørlig wdleg, som dett sig bør. Jeg haffuer ocsaa for mit bryllup for maugelaug aff mitt egett arffuegoedz tilβchifft s: konning Frederich oc der imod igienn bekommett nogett hans Matt: och kronens godz her y Fyen,[67] huor iblantt haffuer werret nogett selffeiger bondegodz, enddog ieg siden haffuer kiøbtt med bønderne, oc effterdj ieg haffuer borttβchifft mit egett arffuegoudz wnder kronen, formener huis godz ieg igienn haffuer bekommett bør att følge mig.

Mig er ocsaa paa min s: høstruis wegne effter salig frue Sidzel Oxxe[68] arffueligen tilfaldett en anpartt wdj jus patronatus til Tølløsβe[69] hoffuidtgaard i Selland, huilcken anpartt ieg effter min salige høstruis begering oc samtycke soltt oc affhend til erligh oc welbyrdig mand Christen Bernekow,[70] oc pendingene derfor er wdgiffne ere brugtt thil min oc min høstruiz nøtte och gaffn, formenis dett bør att bliffue der widt.

Huis belangendis er, att ieg for magelaug haffuer bortschifft aff min s: høstruis jordegodz oc der for igienn bekommett godt wederlags goudz, baade Tyberrig-

gaardtz hoffuidt gaardt med mere godz der om kring y Sielland, formeenendis der medt nochβom att were scheedt schiell oc fyllißt, effterdj der er bortβchifft aff strøgodz allewegne, baade y Skaane oc andenstedz, oc haffue igienn bekommett samlett oc neruerendis godz hoβ for[ne] hoffuittgaardt, menendis for[ne] mageβchiffte bør att bliffue y allemaader wid sinn fuldemacktt.

Huis belangendis er med kiøbegodzett, formiener ieg mig effter lougen[71] bør der aff halffpartenn att bekomme; huis den anden halffpart er belangendes, ehr ieg offuerbødig gierne att wil wdlegge til enhuer sinn anpartt der aff, som icke wille verre tilfridtz med mig, saa wijtt de bør at haffue med rette, dog mit forlennings breff der med wforkrennkett. Datum Colding, den 28. martij 1609. Frederich Quitzow egenn haandt.

Noch wdj rette hagde for[ne] Frederich Quitzow en anden schrifftelig berettning lydendis:

Efftersom minne medtarffuinger ere begierendis, att ieg schulde fremlegge dem wnderschreffuenn lodt effter min salige høstruis fader och moder, saa suarer ieg saa der til oc er dom begerendis, om ieg bør widere att fremlegge, end som findis aff mine medarffuinger oc deris fulldmectige att were registreret, effterdj alt mitt løβøre paa gaardene saa well som wdj Kiøbenhaffnn bleff βtraxens forseyglett aff gode mend, oc icke bleff nogett seigel fratagett, førend mine medarffuinger oc deris fulldmectige ware tilβtede, oc huis der da funtis aff dennem, bleff registreret; der til med, effterdj ieg nu forfarer aff samme registreringer ingen wnderschriffuen lodt wdj saa maader werre funden, er ieg dom begerendis, om mine medarffuinger icke bør att fremlegge min s: høstrues wnderschreffne lodt saauel som deris, effterdj deris oc deris høstruis forelder paa den tidt haffuer werritt deris egen werge, oc min høstrue paa den tidt war en jomfru, att mand aff samme lødder kunde forfare, om de haffuer werrett ens[72] gode paa schyld oc landgilde. Datum Colding, den 28. martij 1609. Frederich Quitzow egen haandt.

Och ydermere berette Frederich Quitzow mundeligen, att huad dett wschiffte godz anlanger, som hans salige høstrue effterfulde, formenntte handt βligtt med hinders medarffuingers bevillning att verre βcheedt, huilckett wschiffte godtz hand oc nu vdj den wnderschreffne jordebog jndførtt haffuer, oc formenntte sig icke pligtig ydermere der till att suare.

Huis tilβtaaendis eller bortβchyldig gield anlanger, som hans salige høstrue oc hand vdj wor, der hund wid døden affgick, berette hand her nu thillβtede wnderschreffenn fortegnelse der paa at haffue, som hand til hans med arffuinger offuer leffuere vil.

Belangendis hans salige høstruis feβtens oc morgengaffue, som hinders arffuin-

ger forlødis begierre, berette hand hindis feβtensgaffue en guldkiedde paa fem hundrede gylden att haffue verret, huorfor hand oc thil dennem forlødis halff ottende hundrede daler eller oc en guld kiedde saa god vill offuerleffuere oc tilfridtz stille.

Till morgengaffue berettede hand hinder hans gaardt oc godtz hindis liffβtidt att werre forβchreffuet, om hund hans dødt offuerleffuede. Men effter adt Gudt allermectigste hende for hans dødt bortt kaldett haffuer, formenntte handt effter slig leylighedt wdj alle de maader dennem inttett ydermere pligttigh.

Huis anlanger dett hans s: høstruis godtz oc løsβøre schulde nu gange paa lodt lige effter som samme arff aldelis frj falden war, berette hand slig gierne lod schee, dog forbeholdett att naar hinders arffuinger, som hans liffs breff icke forβeiglitt haffde, deris anpartt der aff bekommet haffuer, da hans rett effter liffs breffuis jndholdt vdj alle maader vforkrenckett.

Med flere ord oc tale partterne paa begge sider der om imellem var wdj mange maader.

Thaa effter tiltale, giensuar oc den sags leylighed, oc effterdj lougen[73] først bog 35. capittell wdtryckeligen siger eller formelder: Om bonden selger sin konis jordt, da tager hund fyllist aff kiøbe jordt, men til er; end er mere kiøbe jord til, end sold war, da schifftis hun imellem arffuingerne; end er mindre kiøbe jord til end solldt var, da tage konen fyllist aff bondens federne; da effter slig leilighed kunde wy icke kiende, det for[ne] Frederich Quitzows hans liffs breff der meth att haffue forbrutt, men hannem plictig aff huis jordegodts, som hand igienn kiøbtt haffuer, derfor att giørre dennem god fyllist oc vederlag, men dersom samme kiøbe godtz icke tilβtrecke kand da aff hans egett jordegodz.

Huad affgangne frue Pernille Rudtz foreldris jordebøger och lødder anlanger, som bemelte Frederich Quitzow benegtter sig aldrig att haffue bekommett oc ey heller bewiβligt giørres hannem att werre leffuerett aleniste en jordebog, som Otte Rudt[74] selff med egen haand haffuer schreffuett oc bleff funden, der registreringen er skeedt, som hand nu fra sig leffuerett, saa oc en lodbog[75] y røtt jndbonden paa adtskillige arffueschiffter, som wnderschreffuen er, och effterdj forbemelte Frederich Quitzow nu til hans salige høstruis medarffuinger en wnderschreffuett jordebog paa alt huis jordegodz, som hand beretter sig med hans hustrue att haffue bekommet, oc offuer leffuerett att werre, huorudj hand formener nochsom forklaringer skulde findis, huilckett aff samme hindis arffue godtz affhendt var, och huad wederlag derfor igien war scheedt, huilcken jordebog hans medarffuinger erre tilspurde, om de den beschylde vilde icke rigtig att werre, och de dennem erklerett haffuer, att før de denn jgennem lest haffde oc leyligheden

ydermere forfarett, wiste de dett icke att giørre, huorfor wy oc wid denn pungt lader dett der wid bero.

Huad eygendoms breffue anlanger, da effterdj for[ne] Frederich Quitzow beretter dennem vnder forseygling oc registreringer her tilstede att werre, da naar godzett arffuingerne imellem schifft bliffuer, da enn huer breffue att tilkomme, efftersom godzett dennem tilfalder.

Huis denn tiltale anlanger, dett[76] for[ne] Frederich Quittzow skulde til rette stande for, huis løβøre der fantis effter hans affgangne huistrues foreldre saa oc moderbrødre och modersystre, som hun arffuett haffuer, wiste wy hannem icke plictig der til att suare eller derfor til rette at stande ydermere end for, huis løβøre som der fantis, der Gudt allermectigste hans høstru wid døden borttkaldett.

Huad tilstaaendis oc borttschyldig gield anlanger, som for[ne] Frederich Quitzow oc hans høstru wdj vaar eller sad, der Gud allermectigste hinder wid døden borttkaldett, er paakiendt, dett for[ne] Frederich Quitzow vnder hanβ hand pligtig er derpaa rigtige forttegnelβe att giørre oc hans medarffuinger offuerleffuere, och huilcke aff hans medarffuinger, som liffsbreffuett icke forseyglett haffuer, oc deris anpartt aff godzett oc løβøre nu bekommer, dennem oc strax forpligtig werre for deris anpartt wdj gielden for[ne] Frederich Quitzow forseckrinngh[77] att giørre hannem schadeløβ att betale. Men huilcke aff medarffuingerne formedelst samme liffsbreff som arffue (førend Frederich Quitzows døer) bekommer dennem vdj ligemaade forpligt for[ne] Frederich Quitzow denn forsickering att giøre, att naar hand vid dødenn affgaard, da en huer aff dem deris anpartt y samme gield att betale, oc for[ne] Frederich Quittzows arffuinger schadeløβ att holde. Och dersom nogen aff medarffuingerne formenner for[ne] offuerleffuerede gieldz registreringe icke rigtig att werre, da huer der paa klager, jndenn halffaarsdagen der paa at tale, oc gaaes der om, huis rett er.

Oc effterdj dett forfaris, att nogle aff s: frue Pernille Ruds arffuinger forbemelte Frederich Quittzous liffs breff jcke forseiglett eller beuilgett haffuer, da paa dett att de deris anpartt wdj forbemelte arff bekomme kandt, da bør de, effter som de oc siellff beuilgett haffuer, nu strax her wdj byen samme deris schiffte att foretage oc tilende giørre, saa wytt mueligtt er, baade med jordegodz oc gield at klar giørre.

Belangendis bygning paa sedegaardene der om haffuer wy dennem y wennlighed forligtt effter begge parternis samtøcke oc beuilling, saaledes som effter følger. Aff halffpartten aff Sandaggergaardz[78] bygning, som Frederich Quitzou tilkommer, er taxeret for itt halfftusinde daler. Jttem Quittzoushollm oc Hoβmarckgaardtz bygninger ere taxeret for tolffhundrede daler. Jttem Estrupgaardz

bygning, effterdj den bør att regnis for enn sedegaardt, er taxerett for it halff hundrede daler. Jttem Tyberriggaardtz bygning taxeret for tolffhundrede daler, oc schall samme gaardz auffling beregnis wdj syschinde schiffte for treduffue oc sex tønder byg, dog schoffwenn wndertagenn.

Vdj ligemaade haffuer Frederich Quittzou veluilligen beuilgett att wil leffuere thil hans s: hustruis arffuinger forløbis wd halffottennde hundrede daler y stedet for en guld kiedde, hand gaff for[ne] hans salige høstru till morgengaffue.

Thisligeste schall Frederich Quittzow werre forpligtt til den siiste dag may her vdj Colding att lade sine fougder giøre hans s: hustruis arffuinger oc sig selff rede oc regenschaff indtill Philippi Jacobi dag[79] 1609, saa de klarligen kunde faa att vide, huad restandz der tilbage staar, oc da att huer annammer huis hand bør att haffue.

Belangendis opbørselen aff dett wschiffte godtz, som Frederich Quittzow paa hans høstruis wegne haffuer hafft, huorfor medarffuingerne formeennte hannem at giøre wdleg, huilcken tiltale arffuinger samptligen effter woris wnderhandlinge haffuer ladet falde.

Huis sig belanger the tuende gaarde y Laallandt y Kastagger liggendis, som var forbemelte Frederich Quittzows egett arffue godz, oc hand samme gaarde y stedt bortschiffte for andett godz, den ene gaardt till Lauge Beck, den anden til fru Ane Mortenn Brockis, der om erre de saalediz forliggte och forendtte, att salig frue Pernille Rudz arffuinger schulle wdlegge thil Frederich Quittzou fylleste for for[ne] tho gaarde aff hinders arffuegodz.

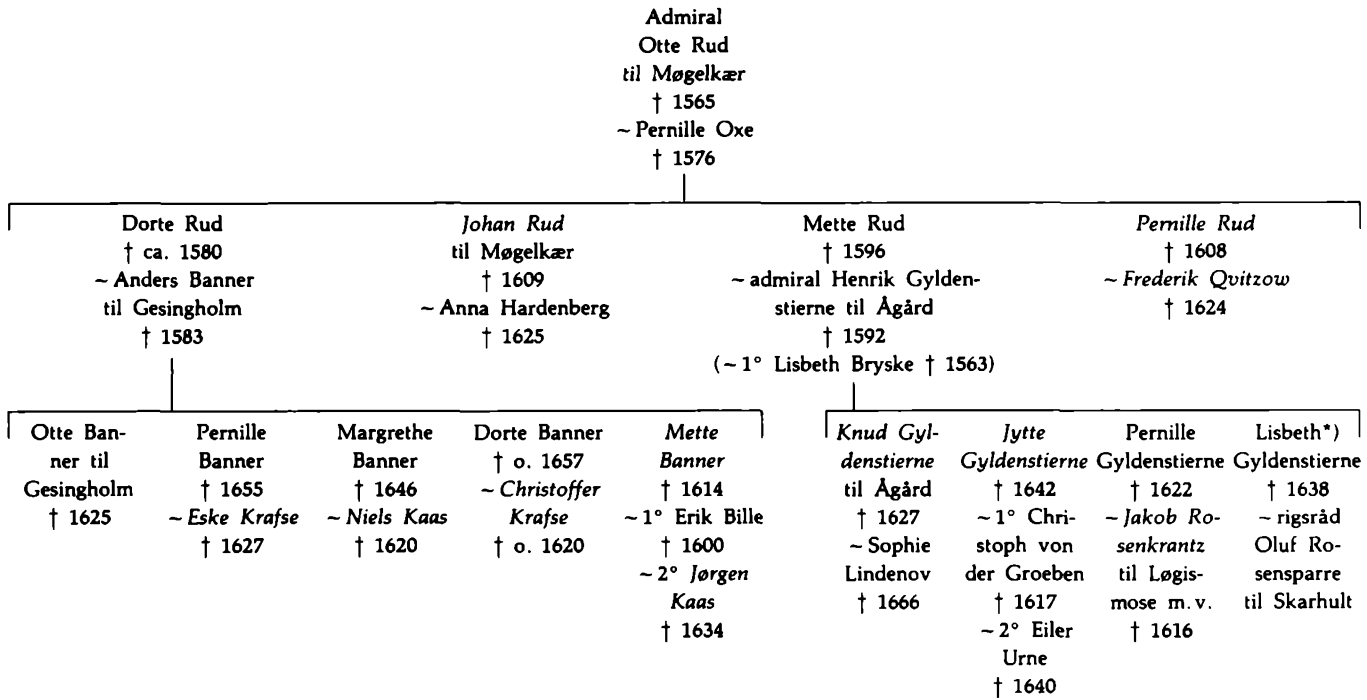
Belangendiz jus patronatus till Tølløβe kircke oc Frederich Quittzou der aff haffuer soltt denn partt, hans s: høstrue thilhørde, till Christen Bernnekow, der om erre de saaledis forligtte, att Frederich Quittzow forlodis skal giffue hans s: høstruis arffuinger samptligen derfor thou hundrede oc otte daler riigs.

Dernest huad sig belanger eigendommen wdj nogle bøndergaarde wdj Fyen, som Frederich Quittzou sig aff nogle sellffeiger bønder tilforhandlitt haffuer, der om erre de saaledis forligtte, att for[ne] Frederich Quittzow schall forlodis giffue hans salige høstruis arffuinger derfor jtt halff hundrede rigsdaler.

Att wy saaledes, som forschreffuett staar, haffuer for[ne] gode mend wdj nogle artickler imellem dømbtt oc nogle imellem dennem forligtt, haffuer wy til windisbyrd wndertrygtt woris signetter.

Actum Coldingh, den 29. martij anno 1609.

(1) Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af følgende oversigt. - (2) Se 857.5. - (3) Se 857.6. - (4) Se 857.18. - (5) Se 857.19. - (6) Se 857.24. - (7) Se 857.25. - (8) Knud Brahe (d.1615) til

*) af første ægteskab.

Tosterup, Engelsholm, Gudumlund, Kongstedlund, søn af rigsråd Otte Brahe (d.1571) til Knudstrup (Knutstorp), Elvedgård m.v. og Beate Bille (d.1608). Han var 1577-79 hofsinde, rejste til Nederlandene, England, Frankrig og Italien (1579 immatrikuleret i Padua), 1582-84 pany hofsinde, mundskænk, 1589-1602 lensmand på Århusgård, 1602-15 på Bygholm, 1611 ritmester. Han var gift med Margrethe Eriksdatter Lange (d.1622; hun gift 1. gang med Jens Kaas (d.1578) til Gudumlund), datter af Erik Lange (d.1579) og Anne Madsdatter Gjordsen (d. efter 1610). - (9) Hovedgården Engelsholm i Nørup s., Tørrild h., hvis nuv. hovedbygning er opført 1592 af Knud Brahe. - (10) Lave Urne (d.1623) til Bæltebjerg (Beltaberga), søn af rigsråd, domprovst, magister Claus Urne (d.1561) og dennes 1. hustru Margrethe Trolle (d.1551). 1556 kannik i Lund, 1589-1617 landsdommer i Skåne. Gift med Edel Bing (enke efter Jørgen Eriksen Mormand, d. omkr. 1565, til Løvested), datter af Joachim Bing og Bodil Poulsdatter Kørning.

(11) Fejlskrift for hovedgården Beltaberga i Ottarp s., Luggude härad, Malmöhus län. - (12) Eske Bille (d.1619) til Vallen, Ellinge og Skærsø, søn af Jørgen Bille (d.1601) til Ellinge og Vallen og Margrethe Brock (d. omkr. 1604). Han var 1602-10 lensmand på Helsingborg, 1610-19 på Mariager kloster. Gift med Helvig Gøye (d.1612), datter af Falk Gøye (d.1594) til Skærsø og Karen Iversdatter Krabbe (d.1608). - (13) Hovedgården Vallen i Voxtorp s., Höks härad, Hallands län. - (14) Uenighed, trætte (Kalk. II.427b). - (15) Frederik Qvitzow (d.1624) til Qvitzovsholm (nuv. Hofmansgave), Sandager, Hasmark og Tybjerggård, søn af Henning Jørgensen Qvitzow (d.1569) til Sandager og Rørbæk og Birgitte Eilersdatter Rønnow (d.1590) til Magelund. Han var gift 1. gang med nedenn. Pernille Ottesdatter Rud (d.1608), 2. gang med Anna Eriksdatter Lykke (d. senest 1646), datter af Erik Lykke (d.1602) til Eskær og Dorte Krabbe (d. 1623). - (16) Hovedgården Qvitzowsholm (tidl. Kyle, fra 1683 Roseneje, fra 1718 Bøttigersholm, siden 1780 Hofmansgave) i Norup s., Lunde h. - (17) Johan Rud (d.1609) til Møgelkær, Jensgård og Løgismose, søn af admiral Otte Knudsen Rud (d.1565) til Møgelkær og Sæbygård og Pernille Johansdatter Oxe (d.1576). Han, der var broder til nedenn. Pernille og Mette Rud, var gift med Anna Eriksdatter Hardenberg (d.1625) til Vedtofte, datter af rigsråd Erik Hardenberg (d.1604) til Vedtofte, Mattrup og Skovsbo og Anne Eilersdatter Rønnow (d.1609). - (18) Hovedgården Møgelkær i Rårup s., Bjerge h. - (19) Christoffer Krafse (d. omkr. 1620) til Egholm, søn af Eiler Krafse (d.1599) til Egholm og Hilleborg Bille (d.1602) til Assendrup. Han var gift med Dorte Andersdatter Banner (d. efter 1657), datter af Anders Eriksen Banner (d.1583) til Gesingholm (nuv. Løvenholm) og Lyngholm og Dorte Rud (d.ca.1580), søster til ovenn. Johan Rud (d.1609) til Møgelkær. - (20) Hovedgården Egholm i Sæby s., Voldborg h.

(21) Eske Krafse (d.1627) til Assendrup, broder til ovenn. Christoffer Krafse. Han var gift med Pernille Andersdatter Banner (d.1655), søster til den i note 19 nævnte Dorte Andersdatter Banner. - (22) Hovedgården Assendrup i Aversi s., Tybjerg h. - (23) Niels Kaas (Sparre-Kaas) (d.1620) til Birkelse, Rævskærgård og Støvringgård, søn af Erik Kaas (d.1578) til Støvringgård og Lindbjerggård og Kirsten Pedersdatter Galt (d.1616). Han var gift med Margrethe Andersdatter Banner (d. senest 1646), søster til de i note 19 og 21 nævnte Dorte og Pernille Banner. - (24) Hovedgården Birkelse i Åby s., Kær h. - (25) Jakob Rosenkrantz (d.1616) til Arreskov, Kærstrup (nuv. Valdemars slot), Steensgård, Søllested og Nedergård m.m., søn af rigsråd Erik Ottesen Rosenkrantz (d.1575) til Kærstrup, Arreskov, Valsø, Søholm, Erholm, Hindemae og Helvig Johansdatter Hardenberg (d.1599). Han var (1591) gift med Pernille Henriksdatter Gyldenstierne (d.1622) til Rudbjerggård, datter af admiral Henrik Knudsen Gyldenstierne (d.1592) til Ågård og dennes 2. hustru Mette Rud (d.1596) til Møgelkær (søster til ovenn. Johan Rud (d. 1609) til Møgelkær). - (26) Hovedgården Kærstrup (nuv. Valdemars slot) i Bregninge s., Sunds h. Gården solgtes 1618 til Ellen Marsvin (d.1649) og kom derefter til hendes datter, Kirstine Munk (d.1658) og hendes søn, Valdemar Christian, greve af Slesvig og Holsten (d.1656), efter hvem den nuv. gård (opført 1639-43) er opkaldt. - (27) Otte Andersen Banner (d.1625) til Ge-

singholm (nuv. Løvenholm), Voergård, Lyngholm, Løgismose, Ringstedgård og Stustrup, søn af Anders Eriksen Banner (d.1583) til Gesingholm og således broder til de ovf. note 19, 21 og 23 nævnte Dorte, Pernille og Margrethe Banner. Han var gift med Jytte Nielsdatter Bild (d.1646), datter af Niels Bild (d.1622 som slægtens sidste mand) til Ravnholt og Rygård og Margrethe Christoffersdatter Urne (d.1620). - (28) Hovedgården Gesingholm (nuv. Løvenholm) i Gesing s., Sønderhald h. - (29) Knud Gyldenstierne (d.1627) til Ågård og Møgelkær, søn af admiral Henrik Knudsen Gyldenstierne (d.1592) til Ågård og dennes 2. hustru Mette Rud (d.1592) og således broder til den ovf. i note 25 nævnte Pernille Henriksdatter Gyldenstierne. Han var gift med Sophie Lindenov (d.1666), datter af Hans Johansen Lindenov (d.1596) til Fovslet og Gaunø og Margrethe Ottesdatter Rosenkrantz (d.1635; hun gift 2. gang med rigsråd, stiftamtmand Henrik Rantzau (d.1674) til Schöneweide, søn af Frantz Rantzau (d.1612) til Rantzau og Schöneweide og Anne Eriksdatter Rosenkrantz (d.1618)). - (30) Hovedgården Ågaard i Kettrup s., Vester Han h.

(31) Jytte Gyldenstierne (d.1642), datter af admiral Henrik Knudsen Gyldenstierne (d.1592) til Ågård og dennes 2. hustru Mette Rud (d.1596). Hun blev gift 1. gang med jægermester Christopher von der Groeben (d.1617) til Vietzeband og Gunderslevholm, 2. gang (1622) med Eiler Urne (d.1640) til Årsmarke (nuv. Knuthenborg) og Rudbjerggård. - (32) Jørgen Kaas (Sparre-Kaas) (d.1634) til Hemmestrup, Lindbjerggård og Birkelse, broder til ovenn. Niels Kaas (se note 23). Han var (1605) gift med Mette Andersdatter Banner (d.1614), enke efter Erik Bille (d.1600) til Rønnowsholm, og datter af Anders Banner (d.1583) til Gesingholm (nuv. Løvenholm) og Dorte Rud og således søster til de ovenn. Otte, Pernille, Margrethe og Dorte Banner. - (33) Den tidl. hovedgård Hovgård i Åby s., Kær h. 1662 var gården ladegård under hovedgården Birkelse. - (34) Pernille Ottesdatter Rud (d.1608), datter af admiral Otte Knudsen Rud (d.1565) til Møgelkær og Pernille Johansdatter Oxe (d.1576). Hun var søster til ovenn. Johan Rud (d. 1609, se ovf. note 17). Hun blev 1589 gift med ovenn. Frederik Qvitzow, se ovf. note 15. Ægteskabet var barnløst. - (35) uopgjort (Kalk. IV.609a). - (36) ɔ: salig (afdøde). - (37) kommet (etsteds) hen (OdS VII.1184). - (38) Vel JL I.35, hvorefter manden kun må sælge sin hustrus jord, hvis han har lige så god jord at stille som sikkerhed og har barn med hende. - (39) F.eks. rettertingsdomme 17. juli 1595 (Secher, Rettertingsdomme I.12f.), 15. maj 1604 (ib.514ff.), 19. marts 1606 (ib.II.80f.), 19. og 23. marts 1610 (IV nr. 318 og nr. 334). - (40) En *jordebog* er en fortegnelse over de til et gods hørende ejendomme med angivelse af disses indtægter og øvrige forhold (OdS IX.847).

(41) Admiral Otte Knudsen Rud (d.1565) til Møgelkær og Pernille Johansdatter Oxe (d.1576). - (42) *med alle:* aldeles (Kalk. I.42b bet.3). Jf. DL 6-19-4. - (43) overdraget, tilfaldet (Kalk. IV.372b). - (44) Lodder (ved skifte). - (45) Fortegnelse (Kalk. III.568a). - (46) Tilbehør, tilliggende (Kalk. I.138b). - (47) tilfredsstille, fyldestgøre (Meyer.197a). - (48) Købstadgods var i familieretlig og arveretlig henseende løsøre, jf. Matzen, Privatret II.4 og rettertingsdomme 23. og 25. oktober 1553 (I nr. 197 og nr. 198) og DL 5-3-4. - (49) Opskrift, fortegnelse. - (50) Hovedgården Tybjerggård i Tybjerg s. og h.

(51) her vel: i original. - (52) Afskrift (Kalk. IV.582a). - (53) Underskriften er i forlægget tilskrevet i marginen. - (54) Mette Banner (d.1614), søster til ovenn. Otte, Pernille, Margrethe og Dorte Banner; hun var gift 1. gang med Erik Bille (d.1600). 2. gang med ovenn. Jørgen Kaas (d.1634), se ovf. note 32. - (55) Den tidl. hovedgård Hasmark i Norup s., Lunde h., der senere blev lagt under Qvitzowsholm (nuv. Hofmansgave). - (56) Rettertingsdom 17. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme II.234f.). - (57) Ingeborg Skeel (d.1604) til Voergård, datter af Niels Skeel (d.1561) til Nygård og Karen Krabbe (d.1586), gift med Otte Banner (d.1585) til Asdal, søn af rigsmarsk, rigsråd Erik Eriksen Banner (d.1554) til Kokkedal og dennes 1. hustru Mette Rosenkrantz (d.1533). - (58) Landsbyen Bovense i Bovense s., Vinding h., eller købstaden Bogense? -

(59) Landsbyen Vester-Estrup i Hørby s., Dronninglund h. - (60) Reces 13. december 1558 § 39.

(61) Se f.eks. rettertingsdom 30. september 1555 (II nr. 224). - (62) Lauge Beck (d.1607) til Førslev, Havrelykke m.m., 1598-1606 landsdommer i Sjælland. - (63) Kastagergård i Utterslev s., Lollands nørre h. - (64) Anne Skovgaard (d. efter 1607), datter af Jørgen Skovgaard (d.1557) til Skovgaard og dennes 2. hustru Anne Johansdatter Urne (d. efter 1560) til Engestofte, gift med landsdommer i Fyn Morten Brock (d.1591) til Barløsegård, søn af Peder Brock (d.1551) til Barløsegård og Birgitte Glob (d.1578). - (65) Pant, sikkerhed (Kalk. IV.895a bet.1). - (66) Se ovf. note 55. - (67) Ved mageskifte 1. november 1584 (Kr.Sk.I.285) fik Frederik Qvitzow Hasmark by (8 gårde) i Lunde h. mod gods i Nørrejylland, og ved mageskifte 2. oktober 1585 (Kr. Sk.I.298) fik han gods på Fyn mod til kronen at afstå andet gods; endelig fik han ved mageskifte 16. april 1606 (Kr.Sk.I.352) mere gods på Fyn imod at afstå gods på Sjælland. - (68) Sidsel Oxe (d.1593), datter af rigsråd Johan Oxe (d.1534) til Nielstrup og Mette Gøye (d. omkr. 1537), gift med Erik Podebusk (d.1573) til Bidstrup. - (69) Hovedgården Tølløse i Tølløse s., Merløse h. - (70) Christen Barnekow (d.1612) til Birkholm (nuv. Løvenborg), Tølløse, Vittskövle m.m. Han havde ved Sidsel Oxes død arvet Tølløse.

(71) Reces 13. december 1558 § 52. - (72) lige (Kalk. V.217a). - (73) JL I.35. - (74) Frederik Qvitzows svigerfader, admiral Otte Knudsen Rud (d.1565). - (75) Optegnelse om skifte (Kalk. II.828b). - (76) at (Kalk. I.359a bet.1). - (77) Sikkerhed, bekræftelse (Kalk. I.691a). - (78) Hovedgården Sandagergård i Nørre Sandager s., Skovby h. - (79) 1. maj.

859 Helsingør rådstueret 27. november 1609

En sognepræst havde med en rådmand indgået et væddemål om indholdet af en i en arvesag afsagt landstingsdom. Præsten fandtes at have tabt væddemålet og dømtes til at betale rådmanden det aftalte beløb.

Hs.: NkS 842,2° nr. 281.

Overskrift: Enn dom att mester Søffren i Helsingøer er thildømptt att bethalle thill Niels Jensønn 100 daller for et wedfæ bref, som m: Søffren haffde hemmelige thagit beschreffuet jmod Niels Jensens vilge och widtschaff.

Vii effterschreffne Gudmandt Nielsen,[1] borgemester wdj Helβingøer, Peder Holdst,[2] Claus Buhoffuett,[3] Michell Seidall,[4] byfougit, och Hanns Daffuitβen,[5] raadmend, giøre alle vitterligt, att mandagen den 27. 9[bris 6] aar Chriβtj 1609 her til tinge for reten er fremkommen heederlig och høiglert mand m:[7] Søffren Christensen Thorndall,[8] sogneprest til S: Ollufs kierche[9] her udj byen, hanns fuldmechtige, erlig mand Jahan van Førden,[10] borger her sammeβteds, paa den enne och haffde for oβ ladet βteffne wor medbroder Niels Jenβen,[11] raadmand her sammeβteds, paa den anden βide, thiltallendis och eβchendis aff hannem fyldist for et wedfæe[12] om hundritt daller, som hand effter en βchreffuen beuiβ vnder Jahan Willumβen,[13] raadmands, Otte Søeg[14] och Willum Mortennβen,[15] tholdβchriffue-

rens, hannd och zegel vdgiffuen βchall βchyldig werre, huilken for^ne^ βchrifftlig beuiβ aarsagen til dieris wædfæe vduiser. Och er her for oβ mandagen den 29. maij wdj neruerendes aar aff Pouffuel Leiel,[16] den tid m: Søffrens fuldmechtighe,[17] for retten jndlagde [schriffuelse?],[18] liudendes som effterfølger: Wij[19] wnderβchreffne bekiende effter som vj wdj dagh, den 1. februarj, var tilsammens wnder Jahan Willumsens hues, daa vdj blant andet woris wenlige talle sagde m: Søffren Christensen, sognehere her βammeβtedtz, til Niels Jenβen, raadmand: Schulle I nu igien til landtzthingh? Jegh hører, welbiurdige landsdommer haffuer tildømptt eder samptt borgemeβter Gudmand Nielsen, Peder Holβt och Claus Ruhoffuett at betalle den hollender Cornellius Mortenβen kost och thering effter reβeβens liudelβe.[20] Huortil Niels Jenβen suarede, thet iche βaa βchulle befindis dennem att were tildømptt att betalle hannem kost och thæring effter recessens liudelβe. Daa βagde m: Søffren: Ja! Begyntte Niels Jenβen att βige, det iche saa vaar, och fich m: Søffren[s] hand, begierrede att væde med hannem om et hundrit daller, saafrembt vdj βamme hollender Cornelius Mortenβens dom aff welbiurdige lantzdommer wdgiffuen til Siellandsfars landstingh thend 18. januarij forleden kunde befindis wdj βin meningh och ord, att hand med βinne consorter schulle bettalle samme hollenders kost och thæringh effter recesens liudelβe, daa strax att betalle m: Søffren 100 daller. Men dersom m: Søffren iche kunde beuiβe βamme domb wdj βin beβluttningh saaledis att melde, som før er rørdt, daa βtrax att betalle Niels Jenβen 100 daller, huorpaa m: Søffren[21] suarede och finge huer andre hand. Derβom hand tabtte wedfæ, wille hand betalle Niels Jenβen be^te^ 100 daller, och derβom hand det beuiβe kunde, beuilgit Niels Jenβen att betalle m: Søffren vdj lige maade och som erlige mend att holde dieris ord paa bege βider; och paalagde Jahan Willumsen βin hand paa bege dieris hender. Att saaledis thilganget och βcheed ehr vdj samptlig voris neruerelβe, haffuer wij til ydermere windiβbiurd wndertrøcht wore zigneter och med egne hender vnder βchreffuet. Helβingøer, den 1. februarj anno 1609. Johan Willumsen, Otte Søege, Willum Mortenβen med egen hender, som βamme beuiβ wdj sig βelff veed bogstaffuen vduiser.

Och møtte daa for^ne^ Niels Jenβenn vdj rette och gaff tilkiende, att hand βlet jnttid veed βig mester Søffren Thorndall βchyldig att verre, vdenn hand fremlagde nogen hanns handβchrifft. Sagde derhos iche wille βuare til nogitt benkebreff,[22] huilket hand det iche anderledis achtede, effterdj hand iche haffde fanget varβel til for^ne^ vindiβbiurd.

Och er βiden mandagen thend 24. julij til fierde tingh igien møtt for^ne^ Pouell Leyel, βom lougligen de andre tre førige tingh haffde paa m: Søffren Thorndals vegne forfuldt βin eβcheningh offuer Niels Jenβen, huilken møtte, suarede och

formeentte, att Pouffuel Leyell paa sin principals vegne jche saa lougligen hannem haffuer tiltaldt, βom det βig bør, effterdj hand iche førβt haffde βøgt sin rett och hannem thiltaldt paa de steder, βom dieris raads wedtagen gamle βtatuter med βig fører. Och epterdj for^{ne} m: Søffren Thorndall haffuer βiden den tid forhuerffuett en landstings βteffningh offuer oβ, huilken oβ er thend 23. augustj paa vort raadhus bleffuen forreleβt, och wj oβ epter βamme βteffningh giernne ville haffue paa landstingh jnndβtillet,[23] derβom parterne iche haffde imidlertied selff beuilgitt βagen att maa komme til dombs, saa er daa mandagen den 11.7^{bris}[24] paa for^{ne} m: Søffren Thorndals vegne igen for reten inde paa vortt raadβtuffue møtt fornumβtig mand Jahan[25] van Førden, huilken paa hans wegne haffde louglig ladit opβteffne och fremkalde for^{ne} Johan Villumsen, Otte Søege och Willum Mortenβen, βom wdj den wedfæe βagh tilforne schrifftligen vundit haffuer, begierendis att de nu igien veed dieris eed motte bliffue forhørde for retten, huilcket bleff beuilgett. Och ehre vdj βaa maade alle tre fremkomne, och effter att dennem endnu ehr bleffuen effter lougen med oprachte fingre forholden och dennem dieris førige βchrifftlige bekiendelβe ehr bleffuen forreleβt, haffuer de alle samptligenn och en huer βerdellis fremtraad, vindett, soerett och bekiendt, att alt, huis de haffuer fra dennem giffuit wnder dieris haand och segell beβchreffuit, effter bogβtaffuens jndhold saadant altβammen βagde de at verre vdj sandhedt och lige βaa tilgangett, βom fortegnet ehr bleffuett, saa βandt hielpe thennem Gud och hanns hellige ord. Huor emod suarit Niels Jennβen och berette, att hand βom i dag och [wdj?][26] lige maade haffde ladet βteffne for^{ne} m: Søffren Thorndall for βamme vidfæ och effter samme windisbiurdt, βom nu førtt ehr och forhørtt ehr bleffuen, eβcher hand wdj lige maade aff hannem 100 daller. Thilspørger derhos Jahan van Førden, om hand paa m: Søffrens vegne vdj thenne βagh haffuer nogett entten βchrifftligenn att fremlege eller muntligen at berette, hand det nu wille tilkiende giffue. Dertill Johan suarer βig paa denne tid jnted widere haffuer att fremførre, end huis βom hanns fuldmacht jndeholder, eβchendis paa m: Søffrens vegne 100 daller eller domb i denne sagh.

Daa effterdj wj optog βagen til oβ i dag offuer otte dage, som er den 11. septembris, att dømme thennem emellum, saa er daa til for^{ne} tid saauelβom nestfølgende thiβdagen thend 12. eiusdem parterne begge wdj egen personn igienn møtt for oβ vdj rette jnde paa wor raadβtuffue. Och daa jndlagde m: Søffren Thorndall thette effterβchreffne schrifftlige forβett:

Gunstige borgemester och raad. Effterβom iegh langt forledenn weed min fulldmechtige,[27] erlligh mand Pouell Leyell, haffuer tiltallit Niels Jennβen, raadmandt, til fierdeting for 100 daller, huilket ieg formenner, hand migh βchyldig

ehr effter velagte mand Otte Søege, Johan Villumβen, raadmandt, och Villum Mortenβenn, kong: Maytts: tholdβchriffuer, thieris forβeglede och wnderβchreffne ords jndhold, och en part af eder (som mig βiunis βamme tid haffuer wlougligenn, som ieg mener) affuiβt for[ne] min fuldmechtiger Pouffuel Leyell, saa ieg der offuer war for aarβagit att tage en landstings steffning offuer eder, huilken ieg lod falde af nogle mine wenners raad, och fordj I weed eders medbrødre, erlige mandt Peder Holβt och Michell Seidell, raadmend, thend 21. septembris wdj mitt huss med hand och mund loffuede och tilβagde migh mandagen neβt kommendis, som war den 4. septemb:, att wille forhøre mine vindiβbiurdt och lade jndβchriffue wdj eders byes bogh; diβligeste wdj dag, som er den 11. septembris, endeligh att ville dømme emellum migh och Niels Jenβenn och att igienn giffue migh, huis ieg paa βteffningen til landstingh att lade hentte anuendt haffuer, paa det att denne threttе motte en gangh komme til en ende, saa presenterer ieg mig i dagh for eder, begierrendis I wille βamme eders løffte och tilβagn effterkomme. Setter ieg derfore i rette for I erlige mend, om Niels Jenβen som en erlig mand iche bør att holde och effterkomme βit løffte, egen fri vilge och tilβagn, som iche er βcheed wdj noget verdschaff,[28] krohus eller wdj drukenβchaff, men formiddaug effter min forbe[te] vindiβbiurdt jndhold, och betalle migh for[ne] 100 daller. Her paa foruenter ieg en retferdig sententz och dom och att dette mitt forβett motte ord fra ord vdj dommen jndføris, som I wille for Gud och chriβtelige øffrighed forantuorde. Helβingøer, den 11. 7[bris] anno 1609. Søffren Christenβen egen hand; som βamme forβett wdj sig βelff wduiβer. Och war for[ne] mester Søffren domb begierendis.

Saa møtte nu jgien Niels Jenβenn och gaff thilkiende, att hannd wdj lige maade i gaar haffde ladett βteffne mester Søffren Chriβtenβen med Madtz byβuend[29] for rette, giffuendiβ tilkiende nu som tilforne, att hand viste sig mester Søffren aldiellis jnted βchyldig att verre, jndlegendis dette effterschreffne βchrifftelige forβet:

Gunstige, weluiβe borgemester, raad och kong: Mayttz: byfougitt. Effterβom mester Søffren Chriβtenβen veed βine tuende fuldmechtige procuratoris,[30] Pouffuel Leyel och Johan van Førden, haffuer ladit mig dielle och offentlige tiltalle och eβcher aff mig 100 daller effter ett vedfæe breffs liudelβe, som hand haffuer vdj rette lagt, huilket vedfæe breff ieg for menner, att m: Søffren iche saa lougligen emod mig forhuerffuet haffuer, βom thed βig burde, thj ieg aldiellis jnted wiste aff for[ne] vedfæebreff at βige, før end mester Søffrens fuldmechtige, for[ne] Poffuel Leyel, heeden vedt 17 wger, effter det βchal verre wdgiffuitt (dogh med et maculeritt datum), kommer frem och tager offentlige ting paa migh och eβcher for[ne] 100 daller, och mester Søffren βaa hemmelige imod migh βamme

breff schall haffue vdj βaa lang tid fordult, huormed hand achtede saa att vinde mig 100 daller aff for wden ald βchyld och brøde, huilkett ieg formener, jngen Guds ords tienere och synderlige den, som schulle verre ens siellesørgere wel anβtaar; thj ieg formener, mester Søffren slet jnted bør att haffue med welb: landzdommers domme at løbbe om bye med och giøre vedfæe aff och wdtyde[31] dennem vdj en anden meningh, end βom de vdj βig βelff formelder, huormed mand kand erachte, hand gierne wille scandulere[32] de dannemendt, borgemeβter och raad, om hand kunde. Setter der for vdj alle rete, om ieg for denne mesters Søffrens tiltalle jche bør quit att werre. Och epterdj att for[ne] mester Søffren endnu iche haffuer beuiβt borgemester Gudmand Nielβen, Peder Holdβt, Claus Ruhoffuit och Niels Jenβen vdoffuer os 4 mand allenne att verre tildømpt aff welb: her landsdommer att giffue Cornelius Mortensen kost och teringh, mens iegh med thuende landstingsdomme, som om βamme kost och theringh dømpt ehr, saauel βom med for[ne] Cornelius Mortenβens egne wdgiffne quitantser thett anderlediβ beuiβt haffuer, setter i rette, om mester Søffren iche daa plichtig ehr att vdlege och betalle til mig 100 daller. Och er her paa en retferdigh dom begierenndis. Niels Jenβen egen haand.

Och effterdj hand jndβchiuder βig till thuende landstings domme, thend enne 18. januarij, thend anden thend 15. martij neβt forleden wdgiffuen, aff huis beβlutningh hand formenner jche kand forβtaais, att de 4 mend, Gudmand Nielβen, borgemester, Peder Holdβt, Claus Ruhoffuit och Niels Jenβen, att verre thildømpt att giffue Cornelius Mortenβen kost och teringh, mens samptligen borgemester och raad der til verre kiendt, huilke ochsaa aff dieris fellidtz penge hollenderen betaldt haffuer epter hans quitantzis liudelβe, begierrendiβ att βamme dom motte anβees och thieris beβluttningh βaavelβom hollenderens quitantze her jndføris, huilkett wj hannem iche kunde benechte. Och jndholder den dom, βom den 18. januarj ehr vdgangen, i βin beslutningh som epterfølger:

Daa effter thiltalle, giensuar och thend sags leiglighed bleff der βaa aff βagt for rette, att effterdj det befindis, borgemeβter och raadt wdj Helβingøer samptligen att haffue tildømpt Raβmus Clauβen paa Greβegaard[33] boendis, moder fader til affgangne Karene Frandtzdatter, allene at werre arffuingh, effter huilken domb hand och haffuer vdfodrit βamme arff hoes Michell Seydall, byefougitt vdj Helβingøer, som haffde godβit vnder βit formynderβchaff, och Michel daa wdj gott folkis present[34] och neruerelβe haffuer giort reede och regenβchaff, saa hand och der fore er bleffuen quitterett for Raβmus Clauβen och hans arffuinger, huilken borgemeβter och raads dom βiden aff Lisabet Tønißis til Amβterdam, som er farβyster, hindiβ fuldmechtige her til landstingit for oβ er bleffuen jndsteffnitt, och

vj daa iche haffuer vist thend borgemesters och raads domb att følge kunde, mens effter vor siellandβche loug[35] dømbt Liβabet Tønißis, som er farβyster, medtarffuingh att verre med Raβmus Clauβen, som ehr moderfader, och βamme vor domb endnu βtaar wid macht och er wsteffnett, daa kunde wj effter βaadan forberørt leiglighed iche kiende den quiteringh och affkald for βig och βine arffuinger, Michel Seidall giffuit haffuer, saa nochsom eller nøigachtig att verre, att den kand hindre Cornelis Mortenβen vdj nogenn maade, att Michell Seidal jo βaa uel bør at giøre hannem for βin anpart reede och regenβchaff for arff och formynderβchaff effter Karine Frandtzdaatter med huis der bør att følge med rette, som hand haffuer giort Raβmus Clauβen, mens bør machtißløs att bliffue. Och effterdj befindis Gudmand Nielβen, borgemester i Helβingør, Peder Holβt, Claus Ruhoffuit och Niels Jenβen, raadmend ibidem, att haffue tildømpt Cornelius Mortenβen att kreffue Raβmus Clauβen [for?][36] for[ne] arff, βom hand haffuer annammitt och giffuitt affkald forre, saa lenge det βtod veed macht, daa epterdj βamme affkald aff forbe[te] aarβager er machteβløs dømptt, daa bør thend dieris dom i lige maade machtløβ bliffue, och Kornelius Mortenβen att igiengiffue billigh kost och tering effter recessens liudelβe. Thill vindißbiurd vnder worre signetter. Actum vt supra.

Den anden domb, thend 15. martij till landtztingh wdgiffuen, liuder wdj sin beβluttningh saaledis:

Daa epter tiltalle, gienβuar och den βags leiglighed, och effterβom Cornelius Mortenβen vdj thett anteignede[37] register,[38] hand her i dag paa kost och tæring haffuer fremlagt, som hand formener, borgemeβter och raad epter wor sidste dombs jndhold at verre hannem plichtigh, saa befindis vdj βamme regißter mange poβter och megit at verre anteignitt, som borgemester och raad iche bør eller plichtig er at hannom nogit til att βuare. Och sagde wj der paa saa aff for rette, at borgemeβter och raad bør att fornøige Cornelius Mortenβen 150 daller for en βchiellig koβt och tæringh, der med hand bør for alt at lade sig nøige. Thil windißbiurdt vnder wor zignetter. Actum vt supra. Som βamme bege domme vdj denne βelffuer videre forklarer.

Och begierede for[ne] Niels Jenβen, att bemelte Cornelius Mortenβens quitantz j lige maade motte her jndføris, effterdj hans koβt och tæringh hannem aff samptlige borgemeβter och raatz peninge ehr bleffuen fornøigit, huilcken liuder vdj sin jndhold βom effter følger:

Jegh, Cornelius Mortenβen, nederlender, kiendis och giør for alle witerligt, at epterβom erlige och welachte mand borgemeβter och raad vdj Helβingøer ehr tilfunden aff welb: lantzdommer Vilhelm Dreβelbiergh[39] att giffue mig en billig kost

och tæringh for thuende domme, βom de jmellum[40] migh och Michell Seidall dømpt haffuer om arffue βchiffte effter affgangne Karine Frandtz datter, saa haffuer nu ehrligh och welacht mand Claus Ruhoffuit fornøiet och betallit mig for[ne] kost och tæringh, som er 150 daller, paa βamptlige borgemeβter och raads veigne, huor for ieg vil haffue dennem alle βamptligen quiteritt vdj alle maade. Des till windiβbiurd haffuer ieg med egen hand vnderβchreffuitt. Datum Helβingøer, thend 27. martij anno 1609. Deβe vornemde pengen bekenne jch, Cornelius Mortenβen, von Claus Ruhoffd, raaeskemmener,[41] entfangen tho hebben bi mi[42] Cornelius Mortβen egen handt. Som βamme quitantze i βig βelff formeller.

Och βatte Niels Jenβen effter for[ne] leiglighed wdj alle rette, om meβter Søffren Chriβtenβen iche bør at erlege hannem 100 daller for for[ne] vedfæ.

Med mange flere ord och talle thennem herom paa bege βider jmellum vaar. Och tilbøde vj parterne med flitigh formaningh forligelβe maal, huor till meβter Søffren suarede, att hand førβt wille haffue domb, och Niels Jenβen gaff suar, att derβom hand kunde verre tilfritzs[43] for meβter Søffren, ville hand βagen lade falde; huis iche, begierede hand i ligge maade domb.

Daa effter tiltalle, giennβuar, forβetter och windiβbiurdt och domme, βom ehr for oβ i rette lagt i denne βagh, effterdj welbiurdige landtzdomers dom, dateritt thend 18. januarij, jche kand aff oβ anderledis forstaas, end borgemester och raad samptligen haffuer førβte tid dømpt om βamme arff och sagh effter den judβche lough[44] Raβmus Clauβenn allene at werre arffuing til Liβabet Frantzis daatters guodtz, huilkenn dom lantzdommer effter den siellandβche lough haffuer hiemkiendt och Cornelius Mortennβen att werre medarfuing til βamme guodtz och giffue en billig koβt och teringh effter reβeβen, saa haffuer βiden den 15. martij for[ne] lantzdommer samme domb widere forklaritt, att borgemeβter och raad βchulle giffue samme Cornelius Mortenβen en wiβ summe penge for koβt och thæring, huilken summe ehr betallit aff samptlige borgemeβter och raadtz penge, som for[ne] Cornelisis quitantze vduiβer, och iche aff nogen i sønderlighed ehr betallit, och iche kand befindiβ i den domb, som lantzdommer haffuer dømpt thend 18. januarij, at de firre mend allenne βchulle giffue Cornelius [Mortenβen][45] kost och therringh, som windiβbyrdene vinder, wiste vj iche anditt att affβige for rette, end Niels Jenβen bør att verre frj for[46] meβter Søffrens tiltalle och m: Søffren plichtig att verre att betalle til Niels Jenβen hundrit daller for βamme vedfæe, βaa lenge landtzdommers bege domme βtander vid macht och windisbyrdene, som om βamme vedfæe haffuer wunditt.

Thill vindiβbiurd wnder worre zignetter.

Datum vt supra.

(1) Gudmand Nielsen (d. 1615) kom til Helsingør 1577, blev 1584 rådmand ssts. og 1595 borgmester ssts., jf. Hostrup-Schultz.5. - (2) Peder Olufsen Holst (d. 1614), fra 1594 rådmand i Helsingør, jf. Hostrup-Schultz.5. - (3) Claus Ruhofdt (d, 1610), 1591-92 kæmner i Helsingør, fra 1596 rådmand ssts., 1597-1600 kirkeværge for St. Mariæ (tyske) kirke ssts., jf. Hostrup-Schultz. 42, Mogens Seidelin, Den Seidelinske Slægtsbog I (1953).30ff. - (4) Michel Seidel (d. 1616) fik borgerskab i Helsingør 1590, blev 1592 rodemester ssts., 1594 kæmner ssts., 1596-1602 rådmand ssts., 1602-1610 byfoged ssts., 1611-16 pany rådmand ssts. Han var gift 1. gang med Margrethe Baltzersdatter (d. 1611), 2. gang med Trine (Karen) Reinholdsdatter (Gerdsdatter) (d. efter 1616), enke efter ovenn. rådmand Claus Ruhofdt. I første ægteskab havde han 7 børn, af hvilke den enes 2 sønner antog navnet Seidelin, jf. Mogens Seidelin, op.cit.3ff. - (5) Hans Davidsen (d. 1609), søn af rådmand og tolder i Helsingør David Hansen (d. 1597) og dennes 1. hustru Karen Hansdatter (d. 1589). Han aflagde borgerskabsed i Helsingør 1596, blev 1597 rådmand ssts., 1607 hospitalsforstander ssts., jf. Hostrup-Schultz.43. - (6) dvs. nouembris. - (7) dvs. mester (magister). - (8) Søren Christensen Torndal (d. 1615) var 1585-88 skolemester i Helsingør, fik 12. november 1588 kronens part af korntienden af Asnæs s. for at kunne foretage en rejse til udlandet (jf. H. F. Rørdam, Kbh. Universitets Historie IV (1868-74).358f.), blev 1589 sognepræst for Køge og Ølsemagle menigheder, 1590 sognepræst ved Helsingør St. Olai kirke og kort efter provst i Lynge-Kronborg herred. Han afslog 1595 at blive biskop i Ribe. Jf. Wiberg I.585, II.211; H. F. Rørdam i KhS 3.rk.IV (1882-84).329ff. Han var gift med Maren Lorentzdatter (d. 1623), der var gift 1. gang med rådmand i Helsingør David Leiel (d. 1589), jf. Mogens Seidelin, op.cit. tavle II C 2. - (9) St. Olai kirke, nu Helsingør domkirke. - (10) Johan van Førden var vist gift med Karen Andersdatter, datter af rådmand i Helsingør Anders Saxen (d. 1593) og dennes 1. hustru Truid (d. 1568) og søster til Bente Andersdatter (d. 1608), der var gift med rådmand og tolder i Helsingør David Hansen (d. 1597), jf. ovf. note 5.

(11) Niels Jensen (d. 1627) var 1602-26 rådmand i Helsingør, 1626-27 hospitalsforstander ssts., jf. Hostrup-Schultz.43. - (12) Væddemål (Kalk. IV.896a bet. 2); *wædh* bet. opr. pant, sikkerhed, indsats. - (13) Johan Willumsen (d. 1623), søn af Willum Dirichsen i Malmö og hustru Anna. Han aflagde borgerskabsed i Helsingør 1597, blev 1602 rådmand ssts., hospitalsforstander ssts. (til 1622), 1618 borgmester ssts. Han var (1588) gift med Ingeborg Frederiksdatter Leiel (d. omkr. 1658), datter af borgmester i Helsingør, øresundstolder Frederik Leiel (d. 1601); hun gift 2. gang med rådmand, sen. borgmester i Kbh. Matthias Hansen (d. 1628). - (14) Vel den Otto Søg(s), hvis datter Trine Ottesdatter blev gift med borgmester i Helsingør Peder Svendsen (d. 1646), se Hostrup-Schultz.9. - (15) Willum Mortensen (Rosenvinge) (d. 1637), toldskriver i Helsingør. Han var gift med Birgitte Sinnisdatter (d. 1634), enke efter Alexander Leiel (d. 1607), jf. Hostrup-Schultz.124f. Alexander Leiel var svoger til ovenn. rådmand Johan Willumsen. Jf. dommen V nr. 838. - (16) Povl Leiel (d. 1623), søn af rådmand i Helsingør David Leiel (d. 1589) og Mari(n)a Lorenzdatter (Lauritzdatter) (d. 1633) og altså stedsøn af ovenn. sognepræst, mag. Søren Christensen Torndal, se ovf. note 8. Han blev 1608 kæmner i Helsingør, 1614 rådmand ssts., 1624-26, 1628-30 og 1632 fastelavnsborgmester ssts., jf. Mogens Seidelin, op.cit. tavle II D 8. - (17) Rettergangsfuldmægtig. - (18) Ordet findes ikke i forlægget. - (19) Herefter udstreget *effterschreffne*. - (20) Reces 13. december 1558 § 9.

(21) Herefter udstreget *vdj lige maade*. - (22) ugyldigt vidnesbyrd (Kalk. I. 320b). - (23) fremstillet (Kalk. II. 417b bet. 2). - (24) dvs. septembris. - (25) Herefter udstreget *Villumβen*. - (26) Ordet findes ikke i forlægget. - (27) Se ovf. note 17. - (28) Gæstgiveri (OdS XXVII.982 bet. 2) eller blot: gilde, gæstebud (ib. bet. 1). Jf. DL 2-11-14: hvor nogen geistlig Mand bliver til nogit ærlige Vertskab indbøden. - (29) En *bysvend* var en bevæbnet mand, der bistod købstadøvrigheden og fogden med ordenens og byfredens overholdelse, forkyndte stævninger og havde andre politimæssige opgaver (Kalk. I. 309a). - (30) I lovsproget anvendes betegnelsen prokurator først i fdg. 9. september 1638 (CCD IV.721ff.).

(31) forklare, fortolke (Kalk. IV. 597a). - (32) skandalisere, bringe beskæmmelse over. - (33) Gården Græsegård i Græse s., Lynge-Frederiksborg h. - (34) Nærværelse. overværelse (Kalk. III. 520a), jf. lat. *præsentia*. - (35) EsjL I.15. - (36) Ordet findes ikke i forlægget. - (37) opskrevne, optegnede (Kalk. I. *18b bet. 3). - (38) Fortegnelse (Kalk. III. 568a bet. 1). - (39) Vilhelm Dresselberg (d. 1620) til Vindinge (nuv. Fuirendal), Vognserup og Hjulerød (Skåne), søn af Niels Andersen Dresselberg (d. 1594) og Johanne Hansdatter Rud (d. 1564) og broder til landsdommer i Sjælland (1582-90) Anders Dresselberg (d. 1613). Efter en flerårig udenlandsrejse (bl.a. til universiteterne i Wittenberg, Strasbourg, Heidelberg og Tübingen) var han 1572-88 sekretær i kancelliet, 1605-15 landsdommer i Sjælland og forlenet med Ringsted kloster. Han var gift med Karen Grubbe (d. 1630), datter af rigskansler, rigsråd Eiler Grubbe (d. 1585) til Lystrup og dennes 1. hustru Else Laxmand (d. 1575). - (40) Herefter udstreget *dennem*.

(41) Kæmner. - (42) Vel: bei mir. - (43) i fred (OdS XXIII.1259 bet. 1). - (44) JL I.4, hvorefter arv gik til bedsteforældrene og først, når ingen sådanne fandtes, til slægtninge i sidelinjen. Jf. Matzen. Privatret I.114. - (45) Ordet findes ikke i forlægget. - (46) Herefter udstreget *dennes thiltalle*.

860 Skåne landsting 20. januar 1610

Landstinget underkender en herredstingsdom og dømmer, at en mand, der rettelig skulle yde tiendekorn til den, der havde fæstet tienden af bispen, men som havde erlagt ydelsen til sin husbond, skulle erstatte, hvad han ikke havde erlagt og fremtidig årlig erlægge tienden til den, der havde fæstet den. Herredsfogden dømtes til at betale kost og tæring, som ved dommen ansattes til 5 daler.

Hs.: NkS 842,2° nr. 247.

Ingen *overskrift*, men i registeret flg. regest, der er skrevet med en yngre hånd: En landzthings domb att enn er dømpt thill att yde den thiende, som han haffde forholdt en anden, der same aff bispen haffde fest.

Laue Wrne[1] thill Belltebierg,[2] landtzdommer wdj Schaane, och Johan Fries, landztingβchriffuer, giøre alle witterligt med dette wortt obne breff, att aar epter Chriβti fødtzel 1610, løffuerdagen den 20. januarij, til søgne landtztingh effter juel wor βchichett for oβ och gode mend flerre Erich Throlβen i Gloβtrup[3] och haffde hid wdj rette steffnit Claus Michelβenn i Malmøe, thingfougitt wdj Oxie herrett, for en dom, hand haffuer dømpt emellum hannem paa den enne och Peder Hansen i Fiellendtzløff[4] paa den anden βide nogle aars rugtiende anlangendis, for[ne] Per Hannβen haffuer forhollet hannom, som Erich Throelβen haffuer βted[5] och fest[6] aff hederligh och høiglerde mand mester Mogens Madtβen,[7] superintendent offuer Schaane stigt, och wanseett for[ne] Per Hanβen jngen adkompst

eller hiemell paa for[ne] aars rugtiende haffuer ført[8] inden thinge vden hanns egen ord och ett thingsuinde, som βchall werre wdgiffuett[9] den 8. martj, huilken inden tinge er leβt och paa βchreffuett, och jnted er jndført wdj hanns domb, huad βamme tingsuinde formeller, eller huad aar dett er wdgiffuett, och huad dagh det inden tinge er leβt, haffuer hand alligeuel for[ne] Per Hanβen for hans tiltalle quit funden, huilken hans dom hand formeener bør machtløs at werre och hand forplicht att giffue hannem kost och thæringh.

Sammelediβ haffde jndβteffnett for[ne] Per Hanβen i Fiellendtzløff med huis adkombβt, hand haffuer til βamme tiende at forholde.

Diβligeste jndsteffnit erlig och wellacht Christen Jakopβen,[10] borger wdj Mallmøe, om hand haffuer nogett wdj att βige.

Och wdj rette lagde βamme domb, formellendiβ wdj βin meningh: Effterβom Erich Throlβen tiltaller Peder Hanβen i Fiellendtzløff for 3 aars rugtinde, hand βchulle forhollet hannom, och Erich Throlβen iche βamme tinde haffuer beuist at verre forhollet, mens Per Hanβen den haffuer ytt til hanns hoβbunde i Malmøe effter Erich Throelβens egen befallingh, huilket Erich Throelβen jnden tinge iche benechted haffuer, mens thet βelff bekiende, effterβom same thingsu[i]nde derom ydermere formelder, wdj ligemaade Erich Throlβen beretter for det første aars grøde aff for[ne] rugh, biugh och haffre tiende Per Hanβen att haffue forhollet hannem, huilkett Erich Trølβen bekient haffuer jnden tinge att were ytt hoes biβpenn, wiβte ieg iche effter saadan leiglighed och wilkaar[11] for[ne] Per Hanβen iche for for[ne] Erich Throelβens tiltalle for βamme rugtiende noget att kunde lide, med huilken dom herretzfougden formee[n]tte sigh ingen wrett att haffue giortt, effterβom et tingsuinde derom jndeholder.

Och bleff da aff Per Hanβen fremlagt βamme thingsuinde, βom er wdgiffuett 1609, den 8. martj, indeholdendiβ att for[ne] Erich Throelβen daa wdj firre βamfelde tingh deelt och tiltallet haffde for[ne] Per Hannβenn for thrende aars rug tiende, βom hand aff heederligh och høiglerd mand mester Mogens Matβen, superintendent, paa affgifft haffuer, och hannem forholdis, huortil Peder Hannβen suarede, att hand weed βig ingen tinde att haffue forholdet hannem, huerken i negen[12] eller i schippen, anderledis end Erich Trøelβen kom til hannem och hanns hustruff i hans stuffue; daa βagde Erich til hannem: Nu haffuer ieg werret i Malmøe och forligt mig med din hoβbunde om thienden. Du schall giffue migh bygtienden och haffre tienden och βchall giffue din hosbunde otte schieper rugh i schieppen och iche i negen, och er for dit gaffn och beβte och tacke mig gott, saa lenge du leffuer. Huilke for[ne] ord Erich Trøelβen iche benechte saa at haffue βagt til for[ne] Peder Hannβenn och hans hustruff; och wor diβe effterschreffne 8 mend samme

dag βchreffuen til stoke,[13] til naffn Hendrich Hanβen wdj Keiglinge,[14] Anders Lauritβen wdj Øster Greffuie,[15] Jens Mattβen i Quernbye,[16] Lauritz Thomenβen i Arie[17] och Per Nielβen i Lille Suedalle,[18] Per Moenβen i Høtoffte,[19] Madtz Sønneβen i Gieβie,[20] Berendt Jbβen i Arie.

Her emodt suarett Erich Trøelβen wdj βitt forβett som effterfølger:

Effterβom iegh 34 aar forleden haffuer βted och fest aff sahl: mester Thyge[21] hanns biβchopstiende wdaff Gloβtrup sogn, och βamme tiende altid βiden hafft haffuer och deraff giffuet deβ rettighed, som med quita[n]tzer er att beuiβe, heremod haffuer Per Hannβenn wdj Fiellandtzleff nu paa fembtte aars tied (som ieg formener) forholdet migh βamme rugtiende, som er aarligen 8 βchepper rugh, wanβeett hand haffuer ytt mig den anden βin tiende aff korn och haffre, och nu ieg haffuer tiltallet for[ne] Per Hanβen for samme rugh, haffuer Claus Michelβen hannem for min tiltalle quit funden, huorudj ieg formeener hannem vret at haffue giortt, och hanns dom bør machtløs att werre och βtande till rette for kost och thæringh. Belangendis Peder Hannβen, βom migh βamme rugh haffuer forhollett, om hand iche er plichtig migh den att yde saa uelβom den anden hans tiende och nu att giørre βin eed och beβtaa[22] βin sandhed, huor med hand migh den billigen kand fra holde. Hues thet thingsuinde βigh belanger, suarer ieg βaaledis til, att ieg wel βagde de ord til Per Hanβen, βom der βtaar i thingsuindet, doch med sligh wilkaar,[23] att hand βchulle tage min haand løs[24] hoes biβpen for βamme tiende, huilket herretzfougden iche haffuer jndførtt i thingsuindet. Ey eller βamme thingsuinde er lest for migh, att iegh kunde βuare dertil, førend den dagh, hand dømpte i βagen. Daa bleff Peder Hanβen tilspurtt, huad adkompβt hand haffde paa βamme rugtiende, huortil hand suarede, adt hand jngen adkompst haffde, andet end hans huβbunde, Chriβten Jakopβen, haffde hannem dett strengeligen forbødet och schød βig til ett konngebreff, som hand formentte Chriβten Jakopβen haffde bekommett derpaa. Dertil suaret Erich Thrølβenn, att hannem βcheede βtuor vrett, att Chriβten Jakopβen effter hanns løffte iche haffuer hollet hannem βchadiβløs hoes biβpenn, effterdj hand huertt aar βelff haffuer mott ytt[25] βamme rugtiende; och derforre βatte wdi rette, om Per Hanβen iche burde att jgiengiffue hannem βamme tiende for huert aar, hand den haffuer for holdet. Men derβom Chriβten Jakopβen haffuer noget kongebreff paa βamme thiende, var hand begierindiβ, at βamme kongebreff motte komme tilβtede och leβis paa tingitt; thorde det kand βchee anderledis bliffue leβt jnden tingie, end det bleff lest i hanns stue for hannem, som huerken kand leβe eller schriffue; men effterdj Per Hanβen haffuer berett her jnden lantztingh, att hand haffuer ytt hanns hoβbunde βamme tiende effter den forligelβe, βom βchall werre giort dennem emellum, βaa eβchet

hand nu paa, at Per Hanβen wille fremlege βamme forligeβmaall, effterdj hand ingen forligelβemaall weed βigh att haffue giort med Chriβtenn Jackopβenn, enten med breff eller segel.

Med flerre ord och talle dennem derom emellom war.

Daa effter tiltalle, gienβuar och den βags leilighed, och effterdj befindiβ att βamme rugtiende huer aar er ytt aff Erich Thrøelβen βielff, och iche Per Hanβen med loulig beuis och adkompβt haffuer beuiβt, att hand haffuer ytt βamme thiende hoes biβpen, som aff hannem war loffuett och tilβagt, men ytt den hoes βin hoβbunde, Chriβten Jakopβen, huilket herretzfougden aldiellis jnted haffuer achted, daa haffuer hand der med giort wrett, och hans dom bør død och machtløβ att werre och giffue hannem for kost och theringh femb daller och Per Hanβen forplicht att yde Erich Trølβenn strax βamme rugtiende wdj βaa mange aar, hand βtaar tilbage med, och βiden her effter att yde Erich Thrølβen aarligenn βin thiende, saa lenge Erich Thrøelβen haffuer den aff biβpenn, saa frembt hand iche derfore βchall lide effter receβenn.[26]

Thil windiβbiurd wnder wortt zignetter.

Actum vt supra.

(1) Se 858.10. - (2) Se 858.11. - (3) Landsbyen Glostorp i Glostorp s., Oxie härad, Malmöhus län. - (4) Landsbyen Fjärdingslöv i Glostorp s., Oxie härad, Malmöhus län. - (5) fået i fæste, forpagtet (Kalk. IV.193b bet. 9). - (6) fæstet, forpagtet (Kalk. V.236b bet.7). - (7) Mogens Madsen (d.1611), 1546 rektor i Landskrona, 1550 sognepræst i Ottarp, 1552-56 i udlandet, 1556 personel kapellan hos sognepræsten i Lund Hans Spandemager, 1556-59 hofpræst på Malmøhus, 1561 rektor og kannik i Lund, 1562 magister, 1563 lektor i teologi i Lund, 1571 provst i Torna härad, 1589 biskop over Lund stift. - (8) Herefter udstreget *paa*. - (9) Herefter udstreget *af huad dag det* (jf. det følgende). - (10) Af det følgende fremgår, at Christen Jacobsen var Peder Hansens husbond.

(11) Bestemmelse, afgørelse (Kalk. IV.825a bet.1). - (12) Ved tiende i neget (el. kærven) udtog tiendeejeren hvert 10. neg (kærv) på marken, men ved tiende i skæppen, fik han 1/10 af det tærskede korn. For tiendeyderen var det en fordel at svare tiende i skæppen, idet han derved beholdt halmen, der kunne anvendes i landbruget, bl.a. til gødning. Ifl. § 51 i reces 13. december 1558, jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 56 (Rørdam, Kirkelove I.78), skulle tiende ydes i kærven. - (13) ɔ: tingstokkene (de bænke, hvorpå herredsfogden, skriveren og tingmændene sad, jf. Kalk. IV.142b bet. 2). Det aflagte vidnesbyrd er et stokkenævn (stokkevidne). - (14) Landsbyen Käglinge i Glostorp s., Oxie härad, Malmöhus län. - (15) Landsbyen Östra Grevie i Östra Grevie s., Oxie härad, Malmöhus län. - (16) Landsbyen Kvarnby i Husie s., Oxie härad, Malmöhus län. - (17) Landsbyen Arrie i Arrie s., Oxie härad, Malmöhus län. - (18) Landsbyen Lilla Svedala i Svedala s., Oxie härad, Malmöhus län. - (19) Landsbyen Hötofta i Västra Ingelstad s., Oxie härad, Malmöhus län. - (20) Landsbyen Gässie i Gässie s., Oxie härad, Malmöhus län.

(21) Magister Tyge Asmundsen (d.1586), 1560-77 biskop i Lund. Om ham se kommissionsdom 25. april 1572 (III nr. 395). - (22) vidne (Kalk. I.178b bet.9). - (23) Betingelse (Kalk. IV.

825b bet. 2). - (24) skaffe ham løst fra sin forpligtelse (Kalk. II. 140b bet. 3). - (25) måttet yde. - (26) Reces 13. december 1558 § 51, stk. 3.

861 Rettertinget 23. marts 1610 (København)

En adelsmand (A) havde givet en anden (B) sikkerhed i sin gård for en af B for A stillet kaution. Da en af A's kreditorer senere erhvervede dom over ham, kunne B, der havde måttet indfri kautionen, ikke nu, da A var under rigens forfølgning, i henhold til det tidligere løfte lade sig indføre i A's gods, der skulle have tjent som sikkerhed for kautionen.

Hs.: HDDomb. nr. 22 fol. 107v(findes yderligere i 1 hs.[1]).
Tryk: Secher, Rettertingsdomme II. 329f.
Litt.: A. Heise i PhT 2.rk. VI (1891). 105.
Overskrift: Domb emellem Jørgen Fris oc Axsell Rossenkrantz, datteritt 23. martij a° 1610. Om gieldsagh. Den, som er i rigens forfylging, maa icke sitt godtz affhende.[2]

Wi, Christian, giørre witterligd for os vaar skicked oß elßchelige Jørgenn Fris[3] till Faurßkouff,[4] wor mand och thienner, paa dend enne och haffde med wor egenn steffning[5] for os wdj rette steffnid oß elßchelige Axßell Rosßenkrandz[6] till Halkier,[7] wor mand och thiennere, paa dend anden side och hannom thiltallede for itt breff och seigell, hand ßkulle haffue bekommid aff ßin suagger Claus Nielßenn[8] till Langdall,[9] formellendis, at derßom hand for it forløffte[10] och hegtilße,[11] hand ßchulle haffue giord for hannom till os elßchelige Hanns Munck[12] till Weßelbergh,[13] wor mand och thiennere, lidde nogen ßkade, daa ßchulle hand anname for[ne] Claus Nielßens gaard Langdall med en hans gaarde i Bleer,[14] ßom ßchall kaldis Neder Cloßtergaard,[15] huilcke for[ne] gaarde och godz bemeldte Jørgen Friis formendte at haffue epterfult for[ne] Claus Nielßenn, och hand selff ßamme gaard Langdall haffuer beßiddit, aufflit, brugt och til dend saait waarßædenn. Deßligeste och for[ne] thend gaard wdj Bleer ßchall och i ligge maade hafue epterfult for[ne] Claus Nielßenn med skyld och landgielde, egt[16] och arbeide, jndtill saa lenge worre och rigens laugdags breffue[17] ßchall were brutt[18] offuer hannom. Och der hand ßchulle haffue fornumit, at for[ne] Jørgen Friis wille haffue bud epter worre och rigins strax breff[19] och ridebreff[20] och wille laade sig jndførre i for[ne] godz for en summa pendinge, for[ne] Claus Nielßen ßchall were hannem ßchyldig, da ßchall Axel Roßen[krantz][21] førßt haue annammid ßaeme godz, vanßeet at for[ne] Clauß Nielssenn[22] (der for[ne] Axßell Roßenkrantz annamid for[ne] godz) ßchall haffue werrid en lougforvunden mand, ßom jnndtit maatte fraa ßig affhende epter lou-

genn,[23] och Axβell [Roβenkrandtz][24] thilfornne icke haffde tilholdit sig for[ne] gaard,[25] ey helder giord Jørgen Friis nogen forhindring wdj hans forfølning wdj nogenn maader, førennd hand βchall haffue formercht hannom at wilde haffue bud epter worre och rigens straxbreff och ridbreff offuer for[ne] Claus Nielβen, enddog sagenn βchall haffue werrit hannom nockβam beuiβt, epterdj den waar dreffuen och forfuldt till hanns[26] wernneting. J ligge maader formeente[27] Jørgen Friis, att hand icke maatte saaledis anname for[ne] godz, βom hand icke wed nogenn louglig forfølning eller rigens ret wdj waar jndførtt, menn møgitt miere retten att βchulle haffue der wdoffuer sueckitt och foracht. Sammeledis formenttte[28] Jørgen Fris, att βamme breff icke βchulle werre forβeiglitt med nogen vuillige gode mendz forβeigling, som dett βig burde, menn for[ne] Claus Nielβens egen broder, oβ elschelige Mickell Nielβenn[29] till Kyø,[30] wor mand och thienner, och for[ne] Claus Nielβens huβtrue, os elβchelige frue Thalle Roβenkrantz,[31] saa och os elβchelige Jahann Brockenhus[32] till Thoeβtrup,[33] wor mand och thienner, βom βchall werre for[ne] Axβell Roβenkrandtzis egen suagger, med for[ne] Claus Nielβenn haffde forseiglitt och wnderβchreffuen, huorforre epter slig berørtt leylighed Jørgen Friis formeentte βamme breff wildig att werre och icke saa nocksomb, nøigactig eller louglig, att dett bør att forhindre hannom βin louglig forfølgning, att hand io effter rigins rett i for[ne] Claus Nielβens godz for huis gield, hand er for[ne] Jørgen Fris schyldig med rette, maatte lade sigh jndføre.

Haffde och steffnid for[ne] Claus Nielβenn, Mickell Nielβenn, Jahann Brockenhus och frue Thalle Roβenkrantz, βom βamme breff wdgiffuid, forβeigled och wnderβchreffuitt haffde, for huis dee kunde derudi[34] haffue at βige.

Och wdj rette lagde for[ne] Claus Nielβens breff, datteritt Langdall thend 17. jullj anno 1607, huor wdinden hand bekiender, att epterβom hans kierre suagger, Axβell Roβenkrantz till Halkier, haffde hegtid och godβagtt[35] for hannum till erlig och welbiurdig mand Hans Munck till Weβelbergh for nij hundrede daller, βom hand waar forloffuer for for[ne] Claus Nielβenn til hans broder Mickel Nielβenn til Kyø, diβligeste haffde och for[ne] Axβell Roβenkrantz loffuid for hannom till erlig och welbiurdig mand Enduald Kruβe[36] till Winghegaard,[37] epterβom breffuitt der om videre βkulle formelde, daa haffuer hand beplictid sig eller βinne arffuinger paa adelig ærre, throuff och loffue att holde for[ne] Axβell Roβenkrantz och hanns aruffuinger dett aldellis βkadiβløes i alle maader; derhos bepligtid sig paa βin goede adelig ære, throuff och loffue jgien att flye och forβkaffe for[ne] Axβell Roβenkrantz hans haand[38] och seigell fraa for[ne] breffue jndenn Sanchtj Olluffs dag[39] neβt følgendis. Och derβom saa skeede, att hand icke fick hans haand och seigell igienn fraa for[ne] breffue, som forβchreffuitt stander, daa βkulle

hand haffue fuldmachtt strax till βig och βinne arffuinger att anname hans och hans hustruis gaard Langdall med ald βin rette thilliggelβe y marck och wden marck, indtitt wndertagid med alle,[40] diβligeste hans och hans høstruis gaard i Bleer, βom kaldis Closteruad,[41] med ald βin rette thilliggelβe, jndtitt wndertagid i nogenn maade, och dett niude, brugge och beholde till βaa lenge, hand kunde fange hans haand och seiggell igienn fraa for[ne] breffue och bleff hannum βkadiβløsholden i alle maade, βom βamme breff i βig βelff widere vdwiβer wnder for[ne] Claus Nielβens, frue Thalle Roβenkrantzis, Mickell Nielsenn och Johan Brockenhus seigell och haand.

Der hos wdj rette lagde for[ne] Jørgen Fris βin βkrifftlig berettning, formellendis att hand haffde laant och forβtragtt for[ne] Claus Nielβenn enn summa pendinge epter itt hanns wdgiffne breffs jndhold, och der hand icke kunde bekomme βin penge, epter hand offte haffde werrid dennom begierendis, for aarβagit hand att forhuerffue domb offuer hannom till hans wernneting, att[42] hand burde hannom att betalle eller[43] lidde eβkning,[44] och der epter forhuerffuit eβkning offuer hannom och thrennde lagdags breffue, huilcke louglige waar bleffuenn forkyndit till hanns wernnething; och der formercktis, att hand vilde forhuerffue ridebreffue och straxbreffue och wilde laade βig jndførre i hans gaarde for βamme gield, daa haffde for[ne] Axβell Roβenkrantz steffnid Claus Nielβen till Aarβherridzthing i rette thend 11. augusti 1608 (βom formientis att haffue werrid jmod Claus Nielβens sambtycke och wilge), [och][45] formentt βamme gaarde burde hannom att følge epter for[ne] Claus Nielβens breffs liudelβe. Daa haffuer fougdenn optagid sagenn sex vgger. Middeler tid haffuer Jørgen Fris forhuerffuitt steffning offuer βamme breff, huor forre fougdenn ey haffuer kund dømme i βamme sagh. Saa beβchyltte[46] hand βamme breff, att for[ne] Axβell Roβenkrantz ey haffuer annammid for[ne] gaard och godz epter breffuens jndhold strax S: Olluffs dag 1607, menn fortøffuitt mierre ind it aar der epter, førend hand sig med hafde befattid for[ne] gaarde och godz att jndtage, och βamme gaard och godz icke haffuer fuld breffuid, βom hand mentte det βig burde epter førige domme[47] i βlig sagger wdgangen, men Claus Nielβenn βelff samme godz haffde beβiddett och icke Axβell Roβenkrantz βig der med hafde befattid, førend Jørgen Friis med Claus Nielβenn waar jndkommen i rigens forfølgning och forhuerffuid thrende lougdags breffue och laditt brødt offuer hannom. Formentte hannom daa werre lough forwunden, saa hand epter lougenn[48] ey maatte βigh nogitt affhende. Setter der for wnderdanigstt wdj rette, om for[ne] breff icke burde magtiβløis bliffue och icke komme hannom till hinder eller βkade i nogenn maader.

Derneβt wdj rette lagde enn eβkening aff Aarβherridzting thend 15. martij anno

1608 offuer for[ne] Claus Nielβenn till Langdall paa halffβiette hunder richs daller[49] med βin rentte, βkadegield och ald interesse, der hos thrende lagdags breffue i βamme sagh offuer hannom, dateritt Draxholmb,[50] dend 3. junij βamme aar, βom βamme eβkning och breffue wdi βig βelff widere vduiβer.

Der jmod att βuare er[51] wdj rette møtt for oβ elβchelige Axβell Roβenkrantz till Halkier och wdj rette lagde βin βkrifftelig berettning, huor wdinden hand beretter, att epterdj hand waar hegter for for[ne] Claus Nielβenn till Hans Munck for 9[C] daller,[52] och der βom hand lidde βkade, βchulle hand anname samme gaarde, och hand βelff maatte betalle βamme penge till Mickell Nielβenn, epterβom hans quitandtz βchulle vduiβe, daa haffde hand strax annammid βamme gaard i hand och heffd, meenendis der for, att dend burde hannom att følge, thill hand kunde bekomme βin wdlagde pending igienn; mens βom Jørgen Friiβ formeente sig att haffue forfultt Claus Nielβen med eβkning, den tid hand annammid gaardenn, saa waar hannom dog ingen eβkningh offuergangen, der hand vdgaff βinn forplictt, menn daa frj for ald thiltalle; formeendis der for Jørgen Fris der for jngen rettighed kunde haffue att thalle paa dend deell, hand hafde wdj haand och heffd, thj hand for meentte sig ey att kunde anamme hans gods, førend hand lidde nogen βkade. Setter der for wdj rette, om for[ne] forplichtt icke burde wed magtt bliffue.

Med flerre ord dennom[53] emellom waar.

Daa epter thiltalle, gienβuar och dend sags leylighed, och epterdj dett befindis, att[54] Claus Nielβenn waar wdj wor och rigens forfølgning, den thid Axβell Roβenkrantz anammid Langdall och dend gaard vdj Blerre, daa sagde wj der paa saaledis aff for rette, at for[ne] breff, Claus Nielβen Axβell Roβenkrantz paa Langdall och thend gaard udj Bleer giffuid haffuer, bør jngenn macht att haffue.[55]

(1) Dette (NkS 835,2°) er afskrift efter dombrevet (el. afskrift deraf), da det har navnene på de dømmende rigsråder, hvilket ikke fremgår af HDDomb., jf. Secher, Rettertingsdomme II.330 note 1, og rigskanslerens attestation. De i dommen deltagende 12 rigsråder var: Christian Friis til Borreby, rigsadmiral Mogens Ulfeldt til Selsø (1610 udnævnt til rigsråd og rigsadmiral), Steen Brahe til Knutstorp, Breide Rantzau til Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg), Jørgen Friis til Krastrup, Preben Gyldenstierne til Vosborg, Axel Brahe til Elvedgård, Henrik Lykke til Overgård, Oluf Rosensparre til Skarhult, Eske Brock til Gammel Estrup, Christen Holck til Søbo og rigskansler Jakob Ulfeldt til Ulfeldtsholm (nuv. Holckenhavn). - (2) Ordene *Om gieldsagh ... affhende* er tilskrevet i marginen med anden, men samtidig hånd. - (3) Jørgen Friis (d. 1632) til Vadskærgård og Favrskov, søn af Godske Friis (d. omkr. 1585) og Elisabeth Lauridsdatter Vestenie. Han var (1581) gift med Anne Jostsdatter Ulfeldt til Tvedsgård, datter af Jost Andersen Ulfeldt (d.1563) til Moesgård og Østergård og Anne Kaas til Tvedsgård. - (4) Hovedgården Favrskov i Lyngå s., Sabro h. - (5) Om dette udtryk se 857.36. - (6) Axel Nielsen Rosenkrantz (d.1623) til Halkær, Buderupholm, Kyø m.m., søn af Niels Axelsen Rosenkrantz (d.

1581) til Rydhave og Halkær og Maren Ovesdatter Lunge (Dyre) (d. efter 1585). Han var gift 1. gang (1588) med Ellen Jensdatter Juel (d.1603), datter af Jens Juel (d.1563) til Alsted og Anne Skram, 2. gang (1608) med Anne Styggesdatter Høg (d. efter 1655) til Kølskegård, datter af Stygge Høg til Vang m.m. og Anne Ulfstand (d.1655). - (7) Hovedgården Halkær i Ejdrup s., Års h. - (8) Claus Nielsen Tornekrands (d.1612) til Langdal, søn af Niels Mikkelsen Tornekrands (d.1586) til Kyø og Anne Clausdatter Dyre. Han var gift med Tale Nielsdatter Rosenkrantz (d. efter 1624), søster til ovenn. Axel Nielsen Rosenkrantz. Claus Nielsen Tornekrands overtog en stor gæld efter faderen (DAA 1939 II.101) og bortsolgte det meste af hustruens gods, skønt han 8. november 1603 havde lovet ikke at ville sælge eller pantsætte noget af hendes gods. I 1610 siges det, at han var »dragen fra hende, havde forladt hende i elændighed og ladet hende se sig selv om hus og værested« (rettertingsdom 23. marts 1610, Secher, Rettertingsdomme II.334). 1606 solgte han hustruens hovedgård Langdal til Axel Galt til Ryumgård, og denne videresolgte 10. juni 1609 gården til Stygge Høg til Vang. Begge skøder blev ved rettertingets dom 23. marts 1610 (Secher, Rettertingsdomme II.334) kendt ugyldige, da de var gjort mod loven (JL I.35, jf. EsjL I.27, III.9). Om Claus Nielsen Tornekrands' mange gældssager se rettertingsdomme 30. juni 1603, 20. marts 1606, 11. juni 1608, 15. juni 1608 (to domme), 8. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme I.464; II.96,203,221,226,458f.). Hans arvinger fragik 1612 på Viborg landsting arv og gæld efter ham. - (9) Den tidl. hovedgård Langdal i Blære s., Års h. - (10) Borgen, kaution (Kalk. I.662a).

(11) Borgen, sikkerhed (Kalk. II.338a bet.3). - (12) Hans Munk (våben: 3 roser) (d.1616) til Visselbjerg og Oksvang, søn af Jørgen Munk (d.1577) til Haraldskær, Visselbjerg, Oksvang m.v. og Dorthe Pedersdatter Galt (d.1579). Han, der var gift med Margrethe Bendixdatter Rantzau (d. omkr. 1637), blev 1616 dømt fra livet for at have stået i forhold til 3 søstre, hvoraf de 2 ligeledes blev henrettet. - (13) Den tidl. hovedgård Visselbjerg i Alslev s., Skast h., i 1682 af 54,9 tdr. hartkorn og 154,8 tdr. land dyrket areal, jf. Henrik Pedersen. 118. - (14) Landsbyen Blære i Blære s., Års h. - (15) Den nu forsvundne gård Neden Klostergård i Blære s., Års h. Den nævnes ikke i matriklen 1682 og er formentlig forinden lagt under hovedgården Langdal. Den må være identisk med den ndf. nævnte gård Klostervad (se ndf. note 41), der nævnes også 1613. Trap[4] V (1924).724f. synes at antage, at det er to forskellige gårde. Trap[5] (VI.1169) nævner ikke de to gårde. - (16) *Ægt* (af *age*: køre) er pligtkørsler, der påhvilede fæstebønderne over for husbonden. - (17) Lovdagsbreve er ved den eksekutive forfølgning til indførsel med rigens ret de skriftlige befalinger, der udstedtes i kongens navn af rigskansleren til sagsøgte om at rette for sig inden en vis frist. Sagsøgeren henvendte sig til rigskansleren med sin dom eller andet retsgrundlag for sin fordring, hvorefter der udstedtes 6 ugers påmindelsesbrev. Hvis sagsøgte herefter ikke rettede for sig, udstedtes 4 lovdagsbreve, jf. Erik Glippings vordingborgske fdg. 19. marts 1282 § 3 (DdR 63,67,69f.) med 15 dages, 10 dages og 5 dages varsel samt et straksbrev, jf. Secher, Vitterlighed. 210. Sammen med straksbrevet kunne tages ridebrev (se ndf. note 20) til indførsel i sagsøgtes gods. Forfølgningen kunne standses ved, at den sagsøgte tog genbrev, hvorefter sagens realitet behandledes af rettertinget (under forsæde af rigskansleren). Jf. Arent Berntsen III.353ff., Matzen, Offentlig Ret II.160ff. Reglerne om denne forfølgningsproces, der havde udviklet sig på grundlag af kongens bandret, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie, 517, blev kodificerede ved Danmarks rigens ret og dets dele af 10. december 1621 (CCD III. 686ff.), der delvis bygger på en i det 16. århundrede udarbejdet instruktion til at forfølge rigens ret og dele, jf. Kolderup-Rosenvinge, Om Rigens Ret og Dele.92ff. (særtrykket: s. 32ff.), Dueholms Dipl.37f. og Da.Mag.1.rk.1(1743).36f. Forfølgning med rigens ret opretholdtes ved reces 27. februar 1643 (2-15-7), men var da ved at gå af brug på grund af den »vitløftige proces«. - (18) Lovdagsbrevene skulle brydes til vedkommende by-, birke- eller landsting, men i Jylland for landets størrelses skyld til herredstinget. Brevene måtte ikke brydes og læses før den be-

stemte dag, da brevet i modsat fald måtte erhverves pány, jf. Matzen, Offentlig Ret II.161. - (19) Se ovf. note 17. - (20) Et *ridebrev* er den af rigskansleren i kongens navn udfærdigede skriftlige bemyndigelse til indførsel i en tildømt ejendom (Kalk. III.594b), jf. Osterssøn Veylle. 660 og ovf. note 17.

(21) Forlægget har *Roβen* (forkortet, da navnet er tilskrevet i marginen, se flg. note). - (22) Stykket *βchall were ... Nielssenn* er i forlægget tilskrevet i marginen. - (23) JL II.67. - (24) Navnet mgl. i HDDomb. og NkS 835,2°. - (25) NkS 835,2° har *samme goedtz*. - (26) NkS 835,2° tilføjer *egen*. - (27) NkS 835,2° tilføjer *for*^{ne}. - (28) Ligeledes. - (29) Mikkel Nielsen Tornekrands (d. 1652 som slægtens sidste mand) til Kyø, broder til ovenn. Claus Nielsen Tornekrands. - (30) Hovedgården Kyø i Store Astrup s., Slet h.

(31) Se ovf. note 8. - (32) Johan Brockenhuus (d. 1619) til Tostruphovgård, Buderupholm og Sebberkloster, søn af Oluf Brockenhuus (d. 1608) til Sebberkloster og Else Christensdatter Steen (d. 1616). Han var gift med Kirsten Nielsdatter Rosenkrantz (d. omkr. 1629), søster til ovenn. Axel Nielsen Rosenkrantz. Han blev 1562 immatrikuleret ved universitetet i Rostock, studerede 1570 i Wittenberg, var 1572-88 sekrretær i kancelliet, 1580 kannik i Århus. - (33) Gården Tostruphovgård i Øls s., Hindsted h., i 1682 af 9,25 tdr. hartkorn og 53,6 tdr. land dyrket areal, jf. Henrik Pedersen.282. - (34) Ordet tilskrevet i marginen. - (35) sagt god for, indestået for, gået i borgen for (Kalk. III. 60b bet. 4). - (36) Enevold Kruse (d. 1623) til Vingegård, søn af Enevold Kruse (d. omkr. 1573) til Vingegård og dennes 2den hustru Dorthe Lauridsdatter Vestenie. Han var 1580 hofjunker, 1602-06 lensmand på Island, 1606-13 landsdommer i Nørrejylland. - (37) Hovedgården Vingegård i Nørre Vinge s., Sønderlyng h. - (38) *forβkaffe ... hans haand*: skaffe ham løst fra en forpligtelse (Kalk. II. 141a bet. 3). - (39) St. Olufs dag: 29. juli. - (40) *med alle*: aldeles (Kalk. I. 42b bet. 3).

(41) Den nu forsvundne gård Klostervad i Blære s., Års h., identisk med den ovf. nævnte gård Neden Klostergård (jf. ovf. note 15). - (42) Ordet indføjet over linjen. - (43) NkS 835,2° tilføjer *och at*. - (44) Om æskning se Matzen, Offentlig Ret II.156f. - (45) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 835,2°. - (46) Her vel: indvendte imod (OdS II.398 bet. 1). - (47) Det var fast praksis, at bortsolgt ejendom skulle følge erhververen for at overdragelsen var lovlig, jf. f.eks. rettertingsdomme 14. juni 1572 (GdD III.161ff.), 12. juni 1574 (ib.245ff.), 9. juni 1585 (ib.260ff.), 5. juni 1576 (ib.291ff.), 4. juni 1577 (ib.300ff.), 2. juli 1584 (nærv. udg. IV nr. 517), 7. juni 1586 (IV nr. 556), 1. august 1590 (GdD IV.188ff.), 29. juni 1591 (ib.288ff.), 1. juli 1609 (Secher, Rettertingsdomme I.487ff.). Denne retspraksis lovfæstedes ved DL 5-3-22, der formelt først blev ophævet ved § 53 i lov nr. 111 af 31. marts 1926 om tinglysning. - (48) JL II. 67. - (49) 1 rigsdaler var da 64 skilling, jf. Galster, Mønt (1965).27ff. - (50) Dragsholm slot i Fårevejle s., Ods h., der fra reformationen og til 1664 var i kronens eje. I 1608 var rigskansleren, rigsråd Arild Huitfeldt, der udstedte lovdagsbrevene, lensmand på Dragsholm.

(51) Ordet indføjet over linjen. - (52) 900 daler; om skrivemåden se 857,47. - (53) NkS 835,2° tilføjer *der om*. - (54) NkS 835,2° har (med sa. bet., jf. Kalk. I. 358a bet. 1) *det*. - (55) NkS 835,2° har herefter: Datum vt supra, nostro ad causas sub sigillo teste Jacobo Wlffeldio, justitiario nostro dilecto. - Efter at Jørgen Friis ved ridemænd havde ladet sig indføre i Langdal og i gården Klostervad for sit tilgodehavende (opgjort til 1184½ rigsdaler 4 skilling hovedstol, rente, skade, kost og tæring) indstævnedes han for rettertinget af Axel Rosenkrantz (se ovf. note 6) på søsterens, fru Tale Rosenkrantz' vegne. Axel Rosenkrantz hævdede, at indførslen var i strid med rettertingets dom af 23. marts 1610 (Secher, Rettertingsdomme II.329), der havde erklæret skøderne på Langdal til Axel Galt og Stygge Høg ugyldige; desuden hævdede han, at der i strid med § 66 i reces 13. december 1558 var taget 7% og ikke kun 5% i rente, og at beløbene for kost og tæring var for højt ansat. Endelig hævdede han, at ridemændene skulle indføre Jørgen Friis i Claus Nielsen Tornekrands' ejendom og ikke i hans hustrus gods. Retter-

tinget dømte 9. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme II.457ff.) at ridemændenes indførsel skulle stå ved magt, og at Axel Rosenkrantz skulle give Jørgen Friis »billig kaast och tering«.

862 Rettertinget 24. marts 1610 (København)

En enke, der ikke fandtes at have forestået værgemålet for sine børn til disses gavn, dømtes til inden 8 dage enten at stille børnenes farbroder nøjagtig sikkerhed for værgemålet eller at afstå værgemålet til ham. Hun skulle yderligere give nøjagtige oplysninger om, hvilken gæld der fandtes, da børnenes fader døde. Den gæld, der var stiftet efter dette tidspunkt, måtte hun selv bære, medmindre hun kunne bevise, at gælden skyldtes hensyn til børnenes tarv.

Hs.: HDDomb. nr. 22 fol. 136^{v} (findes yderligere i 2 hss.[1]).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme II.339ff.

Overskrift: Domb emellom Christian Barnekow oc frue Anne Bilde. Daterit 24. martij anno 1610. Offuerwerendis altt raadit[2] vndthagen Steen Malttiβen,[3] Mogens Vlfeldt[4] och Hendrich Løcke.[5] Om vergemaal.

Wi, Christian, giøre alle witterligdt, for os wor schickedt os elschelige Christiann Barnekow[6] thill Birckehollm,[7] wor mandt, thiener och embidzmand paa wort slott Landtzkronne, paa denn ene och hafde med wor egenn steffningh[8] for os wdi rette βteffnid os elchelige frue Anne Bilde[9] thill Nielβtrup,[10] afgangenn Jahann Barnekous[11] effterleffuersche, med hindes laueuerge paa den anden side oc hinde tilthallid, for ad hannd vdj langβommelig thid baade munttlig oc βchrifftlig af hinde haffde werid begierendes, ad hunn wille lade hannom wide, huor megenn gielld hanns affgangenn broder, Johann Barnekoue, wor borttschyldich, dend thid hannd wed døden afgick, saa well βom och ad wide, om der siden hannβ dødelig affgang wor giort nogen gield, βom hendes børnn[12] kunde wedkomme, huilckett hannem thill des[13] dog icke βchall were wederfarid, vden huad nu seenist med hendes bref βchall formelde om enn wiβe summa, for^{ne} hans affgangenn broder skulle hafue werid βchyldich, dend thid hannd wed dødenn afgick, for wden hanns begraffuellβe, dog dett ey specificerer eller nogen thid thillfornne hannom hauer willde ladet forβtande,[14] huilcked hannd formeentte, hunn hafde burtt ad giøre, baade for hende βelff saa oc effter hannβ begiering. Medens wdj henders schrifftlige gienβuar paa hannβ βchriffuelβe βchriffuer βig adt forundre ouer βlig hannβ offuerjllingh[15] med formelding[16] hannom ingen βkade ad haue lid for, huis gielld hendes børn oc hun βchyldig er, oc icke heller βchulle bethalle

denn ringeβte βkilling der udaff; och for denn orsage icke ad hafue y behouff ad thage βig nogen omβorge thill der forre. Och formeentte hannd derfor epter βlig leiglighed hinde dog pligttich were paa klare register[17] ad specificere, huis gielld der fanttis i boid, dend thid for[ne] hanns affgangenn broder wed døden affgick, saa well som huis gield der kunde findes ad were giortt effter hannβ død thill denne dag, och huiβ sidenn giortt er, emeden hunn haffuer siddet med hindes børnnβ goedtz oc der af oppeborrid landgilde oc ald herlighed, hende βellff pligtich were denn ad bethalle, saa witt icke beuiβes denn att were annuentt thill hendes børns nytte och gaffn.

Berette der hoes, ad hannd er thill widendes worden, huorlhedes enn partt aff for[ne] hindes børns godtz βiden for[ne] deris affgangenn faders dødelige affgang βchall med mageβchiffte were forandritt[18] βamptt [en part][19] ocsaa soltt oc affhend, formeente derforre hende ocsaa pligttich were ad giøre rigttich beβkedenn der om oc βtande derfor thill rette βom wedbør. Oc der som hunn lenger βchulle sidde i βlig fellig med hendes børnn βom thill des, om hunn da jcke pligttich er ad giøre enn nøiactig forβikring[20] oc forwaring[21] derfor børnene thill beβte, βom dett βig bør, eller oc bemeltte hendes børnns goedz[22] att affβtaa.

Dernest wdj rette lagde βinn βchrifftlige berettning, vdj huilkenn hannd sette vnderdanigst i rette, om hunn icke wor pligttich ad specificere oc lade hannom wide, huis guld, βølff, pendinge, boeskaff oc andett samptt huis gield, der fanttis, dend thid hanns s: broder wed døden afgick, och huis hun aff hanns s: broders godz hafuer βoltt eller mageβchifft bort hannom wadspurtt, oc at βtande der for thill rette βom wedbør. Frembdelis effterdj dett befindes oc nu βtrags med hendes missiue med hindes egenn haand βchreffuid kand beuiβes att were giortt aff hinder en anβehlig summa gield,[23] sidenn hanns s: broder wed dødenn afgick, oc effterdj hunn hauer siddet med hanns s: broderβ godzs oc der af oppeborrid landgilde och herlighed samptt ald nøtte der af ganger och βchicked der med effter hindes willie, formeente hinde pligttich ad were βelff denn gield alldβammen ad bethalle, saa wiit ey kand beuiβes att were anuentt thill børnens nytte och gauffn, oc med klare register specificere, huortt thill denn gieldt er giort oc anuentt, effterdj hunn βelf denn gield hafuer giortt oc allene hauer werrid orβage derthill. Yddermeere thill beβluttning, effterdj hunn hannom ingen forβikring hauer giortt for, huis thillthalle hindes børns thilkommende werge kunde hafue thill hannom, saa hannd oc hanns arffuinger kunde were βkadesløsholldenn, oc der βom hunn frembdelis βchall blifue beβiddendes med hendes børns fhedernegodz er ad befrychte, [att][24] gielden thid epther anden[25] bliffuer forhøyet, formeerret oc ey forringett, och lougen[26] formelder denn ey ad maa were werie, βom er herrie,[27]

satte hannd ligeruis vnderdanigst i rette, om hun ey da epther forberørtt leylighed[28] her ßtrags wdi byenn, indenn herredagenn endes,[29] pligttich er at giøre nøigachtig forßekring oc foruaring eller och bemeltte børns vergemaall affstaae oc quit were oc dett fraa ßig med klare jnuentarier[30] och endelige rigtighed[31] ad leuere, som ßamme hanns berettning i sig ßelff widre jndeholder.

Der emoed ad ßuare wor her wdi rette møtt for[ne] frue Anne Bildes fuldmegttige, Berttell Andersßenn, och i rette lagde hendis ßchrifftlige berettning, liudendis:

Thill dett førßte, ath jeg ßchulle lade hannom wide, huor megen gield min affgangenn hoßbonde wor borttßchyldigh, den thid hannd wed dødenn afgick saa well ßom huis gielld, sidenn hanns dødelig afganng giortt er, ßom mine børn kand wedkomme, oc huis gield, ßom findes ad were giort thill denne dag, midler thid ieg hafuer satt med mine børns godz oc der aff oppeborrid landgilde oc anden herlighed, mig ßellf pligttig were ad bethalle, saa hauer jeg her paa thillfornne giffuet Christian Barnekou mitt ßchrifftlige ßuar oc thilbud, huor epther jeg endnu som thillforn thilbiuder hannom paa mine børns wegne ad will thill mig annamme oc bethalle aff for[ne] angiffne gield saa well aff denn førßte, som wor, der Gud aldermegtigste kallid minn s: hoßbonde, som aff ald gielden nu kannd findes, saa megitt ßom hannd mig der aff will allermeßt thillregne.[32] Thill dett andett, ßom jndeholder om mine børnns federne godz, huis jeg aff dett hafuer mageßchifft oc y andre maade foruandlid, siden min s: hoßbondz dødelige afganng, der emoed ßchall befindes, ad hannd wdi hans leffwendes liff aff mitt jordegoedz hafuer bortt mageßchifft, oc ieg ßidenn hafuer mig oc mine børnn tilhandlitt, saa naar jeffnid[33] ßker emellom dennom oc mig, bliffuer de mig oc icke ieg dennom ßkyldig. Thill dett tredie[34] hafuer jeg werrid offuerbødig med min egenn forpligtt oc mitt godz thill vnderpantts forßettelße ad wille hollde Christiann Barnekou ßitt wergemaall for mine børnn ßkadesløß, huor med hannd jcke will lade ßig nøye, mens angiffuer och begierer dett, ßom mig icke muligtt er ad thillforßchaffe, ßom hannom kannd effter ßinn begiering forßekre. Jeg hafuer oc hafft gott folck[35] hoes hannom, ad hannd wille affßtaae det, ßom mig icke wor muligtt med for[ne] forßekring, haffuer hand dog jngenlunde wille ladett ßig ßige, mens endelig for aldthing wille were ßkadesløs holldenn och will haffue lowenn[36] for ald, huis thilthalle eller ßchade hannom eller hanns arfuinger formedelßt dett hannß vergemaal kunde paaføris i nogen maade, oc icke hannd, som forbeneffnd er, will lade ßig nøye med min egenn forpligtt, ey heller will nogen ßig i ßaa maade thill hannom forbinde, huorfor ieg endnu ßom thillforne er offuerbødig mig ad beflittige ad ßtille hannom nøigactig wisßenn gieldenn anlangende, ad denn icke ßchall komme hannom eller hanns arffuinger thill hinder eller ßchade i nogen

maade. Oc naar hannd i βaa maade blifuer forβeckrid, formeener jeg mine børns godz ad beholde oc icke affthrede.

Med flere ord dennom der om emellom wor.

Da effter thilthalle, gienβuar och denne sags leylighedtt, och effterdj wj befinde, ad for[ne] frue Anne Bilde icke saa gauffnlig hafuer forβtaaid βin børns weriemaall, βom dett βigh billigenn burde, da bør hunn inden i dag otte dage ad βette Christian Barnekou nøigachtig foruaring for βamme vergemaall, saa dett kannd were hindes børnn oc hannom vden βchade, eller βamme vergemaall thill Christian Barnekou affstaae, oc da ad forskaffe hannom rigttig beskedenn paa, huis gield der fanttis i boenn, der hindes hoβbond wed dødenn affgick, med huiβ løβøre der da fandis. Men huis gield, hunn hafuer giortt, midler thid hunn hauer siddett vdj hindes enkeβæde, dett bør hunn βelf ad bethalle, vdenn huis hunn kandt beuiβe ad were komenn hendes børnn thill tarff oc beβte.

Datum ut supra.[37]

(1) Disse (NkS 834,2° og NkS 1385,4°) er formentlig afskrifter efter dombrevet (el. afskrift deraf), da de har kongens fulde titel, navnene på samtlige 11 dømmende rigsråder og rigskanslerens attestation. - (2) Se nr. 857. - (3) Se 857.28. - (4) Rigsråd, rigsadmiral Mogens Ulfeldt (d. 1616) til Selsø, Tvis kloster og Krogsdal, søn af rigsråd Jakob Ulfeldt (d. 1593) til Selsø og Kogsbølle (nuv. Holckenhavn) og Anne Flemming (d. 1570) til Bavelse. Han studerede 1582-88 i Wittenberg, Leipzig og Jena, rejste derpå i Østrig, Ungarn og Italien, immatrikuleredes 1587 i Padova, 1588 i Siena, deltog i malteserriddernes kamp mod tyrkerne, var 1590-94 hofjunker, 1599 vicekaptajn, 1602 kaldes han admiral for en flådeafdeling, 1606 underadmiral, 1610 rigsråd og rigsadmiral. Han var gift med Anne Munk (d. omkr. 1648), datter af Christen Munk (d. 1579) til Tåbdrup og dennes 2. hustru Dorthe Gyldenstierne (d. 1583). Af ukendte grunde, som Christian IV i et brev 18. oktober 1623 (Christian den Fjerdes egenhændige Breve ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia I (1887-89).300) kalder hendes »bedrifft«, blev Anne Munk med kongens tilladelse af Jakob Ulfeldt holdt i »custodie« på Selsø og genvandt først 1628 sin bevægelsesfrihed. - (5) Se 857.20. - (6) Christian Barnekow (d. 1612) til Birkholm (nuv. Løvenborg), Tølløse, Egede, Vittskövle m.v., søn af rigsråd Hans Barnekow (d. 1559) og Mette Johansdatter Oxe (d. 1582). Han studerede i Jena, Ingolstadt, Padova, Basel, Genève og Siena, foretog rejser til Grækenland, Tyrkiet, Syrien, Palæstina, Ægypten og Abessinien, blev ved sin hjemkomst 1591 sekretær i kancelliet, 1593 hofjunker, 1595-1602 forlenet med Lunds bispegård og St. Peders kloster i Lund, 1597-1602 tillige med Malmøhus og 1602-12 med Landskrona. Han benyttedes hyppigt til diplomatiske sendelser (1594 til Skotland, 1595 til Tyskland, 1597 til England og Nederlandene, 1600 til Emden, 1603 til Polen og Brandenburg, 1606 atter til England). Han var gift med Margrethe Henriksdatter Brahe (d. 1617), datter af rigsråd Henrik Brahe (d. 1597) til Vittskövle og Lene Thott (d. 1599). - (7) Hovedgården Birkholm (tidl. Ellinge, fra 1547 Birkholm, siden 1768 Løvenborg) i Butterup s., Merløse h. - (8) Om dette udtryk se 857.36. - (9) Anne Pedersdatter Bille, datter af rigsråd Peder Bille (d. 1580) til Svanholm og Birgitte Olufsdatter Rosenkrantz, enke efter nedenn. Johan Barnekow. - (10) Hovedgården Nielstrup i Våbensted s., Musse h.

(11) Johan Barnekow (d. 1603) til Nielstrup, Birkholm (nuv. Løvenborg), Jomfruens Egede og Hjelmsø, broder til ovenn. Christian Barnekow. Han var 1592-94 lensmand på Svenstrup, 1584-

95 på Bønnet, 1595-97 på Roskildegård. - (12) Døtrene Mette Bille og Sophie Bille; den sidstnævnte blev 1617 gift med Eiler Gyldenstierne til Bidstrup. - (13) *thill des:* hidtil (Kalk. I. 350b bet. c). - (14) vide, underrette (Kalk. I. 708a bet. 1 in fine). - (15) uovervejet handling (OdS XVI.42. bet. 2.2). - (16) Angivelse, udsagn (Kalk. I. 674a). - (17) Se 858.45. - (18) overdraget en anden (Kalk. I. 589a bet. 1). - (19) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (20) Sikring (Kalk. V. 294a).

(21) Sikkerhed (Kalk. I. 739a bet. 1). - (22) NkS 834,2° tilføjer *medt rettighed.* - (23) Jf. to rettertingsdomme 12. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme II.509,515), hvorved Anne Bille sagsøgtes til betaling af henhv. 353 daler 5 sk. og 2670 daler. - (24) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (25) NkS 834,2° har *tiidt.* - (26) JL I.28, sidste punktum. - (27) Ødeland; af *hærje:* forøde, øde (Kalk. II. 344a; Verner Dahlerup.76). JL I.28 har *thær hæriænd ær* (DgL II.71); subst. *hærriær* findes i nogle redaktioner (DgL III.85,203). - (28) NkS 834,2° tilføjer *hannom.* - (29) NkS 834,2° har *fanger ende.* - (30) Fortegnelser (Kalk. II. 427a).

(31) Regnskab (Kalk. III. 599a). - (32) bestemme til, beregne sig (Kalk. IV. 375a, jf. V. 1064a). - (33) Skifte (Kalk. II. 438a bet. 3). - (34) Herefter indføjer NkS 834,2° *som formelder, dersom ieg lenger schal sidde vdi slig fellig medt mine børnn som til des, om iegh icke da plichtig er at giørre en nøyachtig forsikring och foruaring derfor mine børn til beste, eller och mine børns goedtz medt rettighedt affstaa, saa.* - (35) Adelsmænd (Kalk. II. 60a bet. 1). - (36) Borgen, kaution (Kalk. II. 839a). - (37) Herefter tilføjer NkS 834,2°: nostro ad causas sub sigillo teste Jacobo Wlfeldio, justitiario nostro dilecto.

863 Rettertinget 28. marts 1610 (København)

En sagsøger, der ikke møder eller lader møde for sig, når sagen foretages for retten, har tabt sagen, indtil han stævner påny, og han skal give modparten, der har givet møde, kost og tæring.[1]

Hs.: HDDomb. nr. 22 fol. 210[r] (findes yderligere i 1 hs.[2]).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme II.363.

Overskrift: Domb emellom Frantz Brockenhus paa thend enne och Bendix Ranntzau paa thennd anden siide. Datirett Kiøpnehaffnn dend 28. martij anno 1610. Offuerwerendis altt raaditt[3] vndertagendis Mogens Wlfeld[4] och Henrich Lycke.[5] Steffner nogen anden oc icke selff møder, da giffue kost oc thering.

Wj, Christiann thend Fierde, giøre alle witterligt, att for os wor βchickett os elschelig Franndtz Brockennhus,[6] wor manndt och thienner, hanns fuldmechtige, och bøed sig i rette emodt en wor egen βteffning,[7] os elschelige Bendixs Rantzau den Eldre[8] offuer hannom forhuerffued haffde och ladet hannom med jndβteffne for os for ett breff, os elschelige frue Anne Rantzou,[9] afgangne Gabriell Schinchels[10] effterleffuersche, till hannom βchall haffue leffuerett i betalling for en summa penge, hand for hinde haffde wdlagd i Lanteholstenn,[11] begierendis for[ne]

Bendixs Ranntzou eller hanns fuldmechtig wille βamme wor βteffning fremblegge, da wilde hannd dertill suare paa for^ne^ Frannds Brockenhuβes wegne och hannom der emoed erklere, βom dett βig burde.

Da er for^ne^ Bendixs Rantzou icke møtt her for os, ey heller nogenn paa hans wegne, βom βamme βteffning wille fremblegge, giffue for^ne^ Frands Brockenhus sag och gange derom[12] vdj rette.

Thj βagde wij derpaa saaleedis aff for rette, att for^ne^ Bendixs Rantzou bør att haffue thabett saggenn, jndtill hand βteffner paa nye, kommer och will were vdj rette, och pligtich att igienngiffue for^ne^ Franntzs Brockennhus billig kost och thærinngh.

(1) Jf. reces 24. august 1537 § 11, reces 24. juni 1539 § 5, reces 6. december 1547 § 2, reces 13. december 1558 § 5. Der findes talrige domme i overensstemmelse hermed, se ndf. nr. 864, Skåne landstingsdom 11. februar 1598 (VI nr. 766) og sagregisteret Secher, Rettertingsdomme I.630b (udeblivelse), II.571a (udeblivelse). Jf. Matzen, Offentlig Ret II.37; Secher og Støchel I.307. - (2) Dette (Thott 1202,2°) er afskrift efter HDDomb. - (3) Om dette se ovf. nr. 857. - (4) Se 862.4. - (5) Se 857.20. - (6) Frands Brockenhuus (d. 1616) til Volderslevgård, søn af rentemester Otte Brockenhuus (d. 1594) til Volderslevgård og Karen Jørgensdatter Venstermand (d. 1588). Han var 1591-96 sekretær i kancelliet, deltog 1595 i en sendefærd til Rusland, 1611 kaptajn til lands og til vands, deltog som skibschef i Kalmarkrigen. Han var gift med Anne Eriksdatter Thott (d. efter 1655). - (7) Om dette udtryk se 857.36. - (8) Bendix Rantzau (d. før 1616), søn af Christoffer Rantzau (d. 1596) til Quarnbek og Marutendorf. Han var 1572-73 hofjunker, blev 1573 forlenet med Møgeltønder, der 1583 blev ham tilskødet, men som han 1599 afhændede til kronen, hvorefter han fik livsbrev på Åstrup, som han 1607 afstod til sin svigersøn Axel Galt (d. 1614) til Ryumgård. Han boede til stadighed i Haderslev. Han beskrives som »en brutal og trættekjær Mand« (Louis Bobé, Slægten Ahlefeldts Historie III (1903).128). Han kaldtes den ældre for ikke at forveksles med Bendix Bendixen Rantzau (d. før 1616) til Brandholm og Jungetgård (se 856.6). Han var gift med Anna von Ahlefeldt (d. før 1610), datter af hertugelig råd Gregers von Ahlefeldt (d. 1559) til Søgård og Gråsten og Anna von Ahlefeldt.

(9) Anne Henriksdatter Rantzau, datter af amtmand i Haderslev Henrik Rantzau (d. omkr. 1560) af Bülk til Borghorst og Magdalene (Margrethe) Reventlow (d. efter 1563) til Tovskov. Hun var gift 1. gang med Mogens Kaas (Mur-Kaas) (d. 1582) til Brendore (han gift 1. gang med Dorothea Hennekesdatter Sehested, d. 1579, enke efter Oluf Glip), søn af Erik Kaas (d. 1556) til Gjelskov og Anne Emmiksen (d. 1561); 2. gang (1587) med nedenn. Gabriel Skinkel. - (10) Gabriel Skinkel (d. 1610) til Søholm, søn af Hans Skinkel til Gjelskov og dennes 1. hustru Anne Mikkelsdatter Akeleye. Han var gift 1. gang med Dorte Reinwaldsdatter Heidersdorf, 2. gang med Agnete Nielsdatter Friis (Friis af Haraldskjær) og 3. gang med ovenn. Anne Rantzau. - (11) Landholsten kunne bruges som fællesbetegnelse for både Slesvig og Holsten, hvorfor Dansk-Holsten efterhånden specielt kunne betegne Slesvig eller Sønderjylland. Sønderjylland blev dog ofte kaldt Holsten, og holstener brugtes som benævnelse om sønderjyder, også af befolkningen selv, jf. OdS VIII.426; Feilb.I.177,642; H. Rosendal, Træk af Danskhedens Historie i Sønderjylland I (1919).79f. Her er sikkert tænkt på »Kieler Umschlag«. Sml. *lante Pommern* (Feilb. II.860), *lante Rygen*, glda. *lantho sassen, land to Wændæn*; jf. mnt. *lant to sassen* (OdS XII. 256 bet. 4.1). - (12) Thott 1202,2° har *med hannom*.

864 Rettertinget 29. marts 1610 (København)

En sagsøger, der ikke møder eller lader møde for sig, når sagen foretages for retten, har tabt sagen, indtil han stævner pány, og han skal give modparten, der har givet møde, kost og tæring.[1]

Hs.: HDDomb. nr. 22 fol. 229[r] (findes yderligere i 1 hs.[2]).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme II.368.

Overskrift: Domb emellom Oluff Rosennspær till Skarollt, Knudt Gyldennβtiernn till Aagaard och Jacob Roβenkrandtzs paa thenn enne och Marckus Rehmer paa thend anden siide, dateritt Kiøpnnehaffn thend 29. martij anno 1610. Offuerwerendis altt raaditt[3] vndertagendes Mogenns Wlfeld.[4]

Wi, Christiann thennd Fierde, giøre witterligt, att for os war skickett os elschelige Olluff Roβenβpar[5] till Scharoltt,[6] wor mannd, raad och embidsmand paa Marriaggers closter,[7] Knud Gyldenstiernn[8] till Aagaard,[9] wor mand och thienner, paa sin egen och paa os elschelige Jacob Roβenkrantzis[10] och jomfru Jytte Gyldennβtierne[11] wegnne och bøed dennom i rette emoed enn wor steffning,[12] som os elschelige Marchus Remers[13] offuer dennom forhuerffued haffde och ladett dennom for os jndβteffne for en summa pendinge, dierris moder och hustru moder[14] βchulle werett affgangen Søffrenn Bendzenn,[15] borger i wor kiøpβted Rodschild, βchyldig, begierenndes hannd βamme steffninng och handβchrifft wille fremblegge och gifue dennom sag, da wille de dennom der emoed thilbørligenn erclere.

Da er forβchreffnne Marckus Remers icke møtt her for os, ey heller nogenn paa hanns wegne, βom βamme stefningh wille fremblegge, giffue thennom sagh och gannge med dennom i rette.

Thj βagde wii derpaa saaledis aff for rette, at for[ne] Marckus Remmers bør att haffue thabett saggenn, jndtill hannd βteffner paa nye, kommer och will were vdj rette, och for[ne] Olluff Roβennβparre, Jacob Roβenkrantzs, Knud Gyldennstiernn och jomfrue Jytte Gyldennstiernn bør for denne hanns steffning quitt att were och pligtich att igienn giffue dennom billig kost och therrinngh.

(1) Se 863.1. Se stamtavlen 858.1. - (2) Dette (Thott 1202,2°) er afskrift efter HDDomb. - (3) Om dette se nr. 857. - (4) Se 862.4. - (5) Se 857.22. Han var gift (1594) med Lisbeth Gyldenstierne (d. 1638), datter af Henrik Gyldenstierne (d. 1592) og dennes 1. hustru Lisbeth Ottesdatter Brahe (d. 1563) og således halvsøster til de nedenn. Knud, Pernille og Jytte Gyldenstierne. - (6) Se 857.23. - (7) Birgittinerklosteret Mariager kloster kom ved reformationen under kronen og blev fra omkr. 1542 en kgl. forlening, idet dog munke og nonner stadig havde ophold i klosteret. I 1550erne synes munkekonventet og 1588 også søsterkonventet ophørt, og lensmanden Jakob Seefeld fik 4. juli 1588 ordre til at omdanne klosteret til en ladegård. Oluf Rosensparre var 1602-10 forlenet med Mariager kloster, jf. Erslev, Lensmænd II.3. Ved skøde 14. juni 1664

(Kr. Sk. II. 175) afhændede kronen klosteret til købmand Albert Baltser Berns' arvinger og Leonhard Marselis. - (8) Se 858.29. - (9) Se 858.30. - (10) Se 858.25.

(11) Se 858.31. - (12) Om dette udtryk se 857.36. - (13) Muligt identisk med den Marcus Reimer, der i 1610 klager til kongen over, at Oluf Ludvigsen Munck forholdt ham hans betaling, og at Oluf Muncks foged med magt skulle have frataget ham de håndskrifter, han havde derpå. Ved missive 21. september 1610 (Kanc. Br.) befaledes det derfor Oluf Munck at tilfredsstille Marcus Reimers tilbørligt, således at kongen kunne blive fri for videre overløb af ham i den sag. - (14) Mette Rud (d. 1596), gift med Henrik Gyldenstierne (d. 1592) til Ågård. Hun var ikke svigermoder til Oluf Rosensparre, se ovf. note 5. - (15) Har ikke kunnet identificeres.

865 Ålborg rådstueret 13. juli 1610

To kvinder havde af en gift kvinde modtaget nogle effekter, som de pantsatte, hvorefter de gav den gifte kvinde de derpå lånte penge. Da de havde måttet være klar over, at de omhandlede genstande var givet dem uden mandens vilje, fandtes de efter JL III. 44 pligtige at skaffe effekterne til veje uden derfor at modtage de penge, der var lånt derpå.[1]

Hs.: Thott 1202,2° nr. 132.

Overskrift: Enn domb om en quinde, som haffuer wdfaaed aff hendis hoβbunds goedz att βelge hannom waffuidende.

Wj, effterschrefne Frederich Chriβtenβen,[2] Niels Jffuerβenn,[3] borgemestre vdj Olborg, Peder Lauridtzenn,[4] Johann Stefennβenn,[5] Hanns Chriβtennβenn,[6] Jørgenn Oelβenn,[7] Jenns Anderβenn Kraeg,[8] Thomas Lauridβenn,[9] Mogenns Mickelβenn,[10] Dirick Grubbe[11] och Lauridz Jennβenn,[12] raadmennd her βammeβtedzs, giøre alle witerligt, ad aar effter Gudzs byrd 1610, fredagenn denn 13. julj, paa Aalborg raadhuβ wor schicked Sørenn Chriβtenβenn, βchriffuer her βammeβtedzs, och hafde i dag sex wgger sidst forledenn her for retten ladet opβteffnne Margrete Jennsdaater, boendes her i Aalborg paa Sønndergade, oc hendis lauverge, diβligeste Marenn Hermandzsdaater her βammeβtedzs oc henndis lauwerge, for ad di vdj hanns frawerrelβe schulle were jndkommenn vdj hanns huβ till hanns høstrue, Johanne Nielβdaater, och med liβt och vnderfundighed,[13] βom hannd formeenner, haffuer wdfaaed och dennom tilwennd enn βtor pardt aff hanns goedzs och boehaufue fra for^ne^ hanns hustrue, hannom aldielis wuitterligt och emod hanns wilge och minnde.

Da for nogenn leiglighedt βig derudinden haffuer begifuid er βamme βag bleffuenn opβatt till i dag. Och nu fremlagde for^ne^ Søfrenn Chriβtenβenn enn seddell med hanns egenn haand wnderβchreffuid, formellenndis for^ne^ Mergrete Jenns-

daater at haffue bekommid wdaff hanns boe 1 atlaβchis[14] trøye, 1 ammilerid[15] Jeβs naffn,[16] 1 wandbeckenn.[17] Dernest Marenn Hermandsdaater ad haffue bekommid wdaff hanns boe 1 sølffkande paa 33 daller medt meere, effterβom βamme seddell i βig βelff deromb formelder. Satte derfore vdj alle rette, om for^ne^ Margrete Jennsdaater och Marenn Hermandsdaater iche dermed haffuer giordt wredt emod lougenns 3. bogs 44. capitell[18] och bør ad forβchaffe hannom hanns goedzs tilβteede jgienn och haffde fortabid derris werd, eller om dj icke derfor bør ad lide tiltalle, och derpaa war domb begierindis.

Saa møtte for^ne^ Mergrete Jennsdaater och Marenn Hermannβdaater och berette, att for^ne^ Søfrenn Chriβtennβenns høstrue, Johanne Nielsdaater, haffuer offuer andtworded och tilsennd dennom enn pardt aff for^ne^ goedzs, βom dj effter henndis begierinng haffuer vdβatt[19] hoeβ erlig gott folck herudj byenn och derpaa lonndt pennge oc βamme pennge jgienn andtwordet hennde i henndes hand. Och derhoes berete, att dj wor offuerbødig att, naar hun vil forβchaffe dennem huis pennge, hun aff dennom paa βamme wdβatte goeds bekommid haffuer, att dj da giernne wilde jndløβe βamme goedzs och forβchaffe hennde ded igienn. Dog haffde de iche bekommid enn pardt aff βamme goeds, βom for^ne^ βeddell omformelder.

Med flere ord och talle dennem derom emellem wore.

Da effter thiltalle, giennβuar och denne βags leylighed, saa och effterdj Mergrette Jennsdaater och Marenn Hermandsdaater βielff bekiennder at haffue handlid och handterid med for^ne^ Søffrenn Chriβtennβenns hustrue och bekommid hanns goedzs fra hennde, och iche de kunnde beuiβe ad haffue gifuit hannem ded tilkiennde eller andtwordid hannom nogenn pennge for, huis goedzs de vdj βaamaade haffuer wdβatt, huor udaff nocksom er ad forfare och forβtaae, att βlig hemmelige hanndell haffuer werrid emod hanns wilge och minnde, och lougenns 44. cappitell formelder, att huilckenn hustru, der βelff haffuer bunde, hun maa iche schøede bordt och jche anderlunde affhennde nogit goedzs vdenn henndis boendis raad och rette arffuingers willge, jtem denn haffuer dog βitt werd tafft, der med bondenns hustrue kiøffte, effter slig leiglighed wiste wj jcke anderledes derom ad βiege, ennd for^ne^ Mergrete Jennβdaater och Marenn Hermanndsdaater joe bør att forβchaffe for^ne^ Søfrenn Chriβtennβenn hanns goedzs jgienn, som dj aff for^ne^ hanns hustrue haffuer annammid och bekommid, och haffue fortabt derris werd, eller bør derfore ad lide thiltale.

Thill windiβbyrd haffuer wj woris signete her nedenn vndertrøcht.

Dat: vt supra.

(1) Jf. Viborg landstings dom 19. juni 1574 (III nr. 425). Kvinder manglede i ældre tid habilitet til retshandler, jf. JL II.64, III.44 og EsjL III.35 in fine. Hvor lovene gjorde den undtagelse, at det tillodes hende at disponere over et vist mindre beløb, jf. f.eks. SkL 152, ASun 96, EsjL III. 35, Slesvig ældre stadsret (omkr.1200) § 38 (DgK I.107), Flensborg stadsret 16. august 1284 § 46 (ib.104), måtte manden, hvis han ville fratage hende den beføjelse, lade lyse til tinge, at ingen måtte betro hende noget, jf. SkL 152, ASun 96, EsjL III.35. Den, der herefter handlede med hustruen, risikerede ikke blot, at den af ham købte el. pantsatte ting blev vindiceret af ægtemanden, men han kunne straffes som tyv. Uden lovhjemmel antoges det vistnok allerede i det 15. århundrede, at hustruer i et vist omfang i mandens fravær kunne indgå retshandler, endog mod mandens vilje, se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.298f., Matzen, Panterettens Hist.195, Inger Dübeck.107ff. - (2) Frederik Christensen (d.1616), søn af borgmester i Ålborg Christen Michelsen og Marine Thuresdatter. Han blev 1579 rådmand i Ålborg, 1586 borgmester ssts., resignerede 1610 på grund af skrøbelighed, jf. A. H. Nielsen, Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg (Aalborg 1879-80).96, P. C. Knudsen, Aalborg Bys Historie I (1921).159. - (3) Niels Iversen Skriver (d.1617) nævnes 1584 som slotsskriver, 1592 som borgmester i Ålborg, jf. GdD IV.348, A. H. Nielsen, op.cit.96f., P. C. Knudsen, op.cit.159. - (4) Peder Lauridsen Thisted (d.1616) nævnes 1584 som rådmand i Ålborg, jf. A. H. Knudsen, op.cit.162, A. H. Nielsen, op.cit.124. - (5) Johan (Joachim) Steffensen (Rostock) nævnes 1587 og 1617 som rådmand i Ålborg, jf. A. H. Nielsen, op.cit.124, P. C. Knudsen, op.cit.162. - (6) Hans Christensen, søn af borgmester i Ålborg Christen Michelsen og Marine Thuresdatter, broder til ovenn. borgmester Frederik Christensen. Han nævnes 1587 som rådmand i Ålborg og 1599 som hospitalsforstander ssts., jf. A. H. Nielsen, op.cit.125,211, P. C. Knudsen, op.cit.162. - (7) Jørgen Olsen (Olufsen) (d.1645), købmand i Ålborg, blev 1598 rådmand ssts. og 1618 borgmester ssts., kaldes 1620 »fordum borgmester«, jf. P. C. Knudsen, op.cit.163. - (8) Jens Andersen Krag (d.1630), søn af rådmand i Ålborg Anders Madsen Krag. Han blev rådmand i Ålborg 1598 og virkede endnu i 1618 i dette embede, jf. P. C. Knudsen, op.cit.163. - (9) Thomas Lauridsen (Laursen) var 1598-1613 rådmand i Ålborg, jf. A. H. Nielsen, op.cit.125, P. C. Knudsen, op.cit.163. - (10) Mogens Mikkelsen Skriver nævnes som rådmand i Ålborg 1598 og 1618, jf. A. H. Nielsen, op.cit.136, P. C. Knudsen, op.cit.164.

(11) Didrik Grubbe (d.1643), 1598-1630 rådmand i Ålborg, 1630 borgmester ssts., jf. A. H. Nielsen, op.cit.100,127, P. C. Knudsen, op.cit.108,163. - (12) Laurids Jensen (Suur el. Seehus) (d. omkr. 1632) var 1606-32 rådmand i Ålborg, jf. A. H. Nielsen, op.cit.127, P. C. Knudsen, op.cit.163. - (13) List (Kalk. IV.655a). - (14) Atlask; glinsende tøj, især silketøj (af arabisk *atlas:* glat). - (15) emaljeret (Kalk. I.52b). - (16) Vel en amulet (som smykke), jf. *Jesu namn kors* i Kulturhist.Leks.I(1956).131. - (17) Vandfad, vaskefad (OdS XXVI.389 bet.1.1). - (18) JL III.44, der er kilde til DL 5-3-8. - (19) pantsat (Kalk. IV.594a bet.3).

866 Rettertinget 6. september 1610 (Nyborg)

Den, der efter et rømningsbrev er fredløsgjort, kan ikke optræde som sagsøger ved domstolene.

Hs.: RDomb. 1609-18 fol.13^{r} (findes yderligere i 1 hs.[1]).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme II.369f.

Overskrift: Domb emellem Mandrup Parsberg och Søffren Nielssen. Daterit Nyborgslott, thend 6. septembris anno 1610. Om landkiøb.

Wi, Christiann,[2] giør alle witterligd, for oβ wor schicked vdj rette os elschelige Mandrup Parβberg[3] thill Hagiβholm,[4] wor mannd, raad oc embidsmand paa wortt slott Olborg, hanns fuldmegttich Jacob Wogennβenn,[5] paa denn ene och hafde med wor och rigens steffning[6] for oβ i rette βteffnid Søfren Nielβenn i Stennberggaardt[7] paa denn andenn side och hannom tilthallid, for hannd hafde thagid gienbreeff emoed nogenn wore oc rigens laugdagsbrefue,[8] wj hannom giffued hafde ofuer hannom, for ad hannd schulle vdlegge oc rettgiøre for hanns hoβbonde for vlougligh landkiøb[9] med øxenn, for[ne] Søffrenn Nielsβenn βchall haue berugt wdj hanns forboed[10] emod wortt obne breff oc forordning,[11] βom der om er vdgangenn.

Och først wdj rette fremlagde fire deelsuinder, som os elschelige Jesper Wogennβenn[12] thill Hestrupgaard,[13] wor manndt oc thiener, offuer hannom hauer forhuerffuid, de thuende aff Jersløuffherridsthinng[14] denn 29. martij oc de andre aff Wiburglandsthing denn 28. aprill a° 99 vdgangenn, liudenndis i deris meening, ath for[ne] Søffrenn Niellsβenn der thill herridzthinng oc landzthinngh er lougligen fordeeltt for toe sortthiellmid[15] øxenn, hannd hannom[16] hauer forholtt, βom for[ne] Jesper Wogensβenn haffde rettelig kiøfft oc hafde hiemmell thill oc wor hannom tildømptt thill herridtzthing oc landsthing, effter som samme thuende fordeelsbrefue[17] i βig βellff widre jndeholder.

Derneβt wdj rette lagde for[ne] Jeβper Wogenβens vdgiffuen breeff oc bekiendellβe med hans signett oc egenn haand vnder, daterit Heestrupgaard denn 27. julj nest forlhedenn, liudenndes: Kiendes jegh, Jeβper Wogennsβenn thill Hestrupgaard, oc giør witterligd, ath ieg fuldmagtt gifuer erlig oc welb: mand Mandrup Parβberg thill Hagiβhollm, ad hand maa lade wdj rette behre fire deelsbreffue,[18] βom iegh hauer ladet forhuerfue ofuer Søffren Niellβenn i Steenbiergaard, de tuende af Jersløufherridzthing och de andre 2 aff Wiiburglandsthing vdgangenn, och kiendes mig ad hafue ladet forhuerffue herridztingβdomb, landsthingsdomb, rigens candzelers domb epther for[ne] winder saa well βom laugdags-, βtrags- oc rømnings brefue[19] ofuer hannom oc endnu hauer i min hafuendes werge oc findes ad were lest oc paaβchreffuid thill thinnge. Och formeener for[ne] Søffrenn Nielsβenn enn fredløsmand ad were, ath for[ne] Mandrup Parβberg eller hannβ fuldmegttich herudj ad giørre, βom jeg perβoenlig thillβtede wor, baade thill herridsthingh och landzthinngh oc for rigenns candzeller, huar βom heldst behouff giøris, som βaeme βchrifftlige bekiendellsβe i βig βellf widre indeholder. Formeenntte hannom fordj iche denn mand ad were, der burde ad βteddis nogenn giennmehle vdj rettenn.

Och der hoes berette for[ne] Jacob Wogensβenn, ad for[ne] Søffren Nielsβen haffuer

βig vnderβtaaid ad bruge landkiøb med øxenn och hauer βoltt thill enn Olborg borger 40 ferdige βtaldøxenn for vj^{C} daller,[20] oc sidenn atter kiøfft øxen paa nye igienn oc i βaa maade brugtt landkiøb emoed wor vdgifuenn bref oc mandat der om er vdgangenn, huilcke for^{ne} Jacob Wogenβenn wdj rette lagde, daterit paa wort slott Kiøpenhauffnn, denn 6. 7^{bris} [21] anno [1604],[22] liudendis eblantt andet, att βaa frembtt nogen befindes epther denne dag, enten borger, prester, fogder, schriffuere, bønder eller andre, her emoed paa landzbyerne att opkiøbe øxenn oc os oc cronen βaa well som adelen thill βchade, eller oc βamme øxenn siden sellger oc afhender thill fremmede oc vdlendiβche kiøpmennd, de da icke wille haue forbrutt thill oβ oc cronen huis øxenn, de vdj saa maade entenn kiøber eller βellger, oc derforuden straffis som wedbør,[23] som samme wortt breeff yddermere formelder oc jndeholder.

Dernest fremlagde for^{ne} Jacob Wogensβenn hannβ hoβbundz, for^{ne} Mandrup Paβbergs βchrifttlige berettning, vdj huilchenn hannd lader angifue, att for^{ne} Søffrenn Nielsβenn emoed bemelte wor naadigβte forordning hauer brugtt slig landkiøff med øxenn ad kiøbe oc hauer soltt enn mannd wed nauffn Didrich Grube,[24] borger i wor kiøpsted Olborg[25] xl staldøxenn oc βlige øxenn, ad hannd hauer gifuett hannom for parrid 30 daller, huilchett hannd oc med for^{ne} Didrich Grubes egitt bref beuiβte. Siden hafuer for^{ne} Søffren Nielsβenn vdj Olborg lhen kiøfft øxenn paa nye igienn, huormed hannd formeentte hannom emoed wortt obne bref ad haue βig forgrebid oc der for thilbørligenn burde att βtannde thill rette, huoroffuer hannd er blefuen fororβagid hannom med rettenn ad søge oc for βlig vlouglig landkiøff jndβteffnd hannom till Jersløffherridzthingh, oc hannd der ere thildømtt att βtande der for thill rette, saa oc effter βamme herridzthingsdomb er blefuenn fordeeltt baade thill herridzthinng oc landsthinng, huilcke domme oc deelsuinder alle endnu βtander wed deris fuldemagtt, och for^{ne} Mandrup Parβberg effter βamme brefue oc louglige forfylging hauer bekommid trende wore oc rigens laugdagsbreffue, huilche alle ere brutte[26] oc lheβte ofuer hannom, oc hannd βamme wore brefue hauer siddet offuerhørig oc ey retgiøre wille, huoremoed hannd oc hauer thagid gienbref oc derfore er blefuen fororβagid hannom med wor oc rigens βteffninng for os ad indβteffne. Och saatte vnderdanigst vdj rette, om for^{ne} Søfren Nielβenn iche med slig øxenkiøb hauer giortt emoed bemeltte wortt vdgifuenn breef oc derfor burde att βtannde thill rette oc widre ad komme thill wor och rigens forfylgning ofuer hannom, βom hannd denn nu sluppid hafuer.

Och y rette lagde enn domb af Jersløuffherridzthingh denn 19. 8^{bris} [27] anno 1609 vdgangenn, liudendes i sinn besluttning: Da epther thilthalle, gienβuar oc denne

sags leylighed, saa oc eptherdi med thingsuinde beuißis, det[28] for[ne] Søffren Niellsßenn ßchall haue kiøfft ßtude i Huettboeherrid, beuißis oc med Didrich Grubes breef, dett hannd a° 1608 før jule ßchall haue kiøfft af for[ne] Søffrenn Niellsßenn i Steenberggaarde 40 ßtaldøxenn, oc kongl: Mayttz: breef bemelder, ad ingenn borger, bønder, preßter eller andre, ßom vfrie ere, ßchall mue were thillatt paa landzbyernne ad opkiøbe øxenn thill ad lade ßtalde och sette paa foeder, oc iche Søffrenn Nielsßenn for mig beuißer, dett hannd for[ne] ßtude hauer kiøfft i Huettboeherrid for ßinn trang, jche heller beuißer for[ne] 40 ßtaldøxenn ad were hannß egenn gaardz opføedning, da widste ieg icke rettere, end for[ne] Søffrenn Niellsßenn jo hauer forßett ßig oc bør der for ad ßtaae thill rette, denn ßtund for[ne] thingsuinde och Diderich Grubes breeff ßtander wed sin fuldemagtt.

Dernest i rette lagde 2 deelsuinder, dett første aff Jersløufherridzthingh dend 14. X[bris 29] anno 1609, dett andett aff Wiburglandsthinng dend 17. februarij sidst forledenn vdgangenn, liudendes att for[ne] Søffrenn Niellsßenn baade thill herridzthingh oc landsthinng er lougligenn fordeeltt for vlouglig landkiøb med øxen, hand schall haue brugtt i for[ne] Mandrup Parßbergs forbeede emod wortt obne breef, epther for[ne] herridzthingsdombs indhold, som samme deelsuinder i ßig ßellff widre formelder.

Och epther ßlig forberørtt leiglighed satte for[ne] Jacob Wogensßen vnderdanigst vdj rette, om for[ne] Søffrenn Nielsßen iche med vrett hafde thagid gienbreef i hanns hoßbondz lougligh forfylginng oc derfor burde ad ßtande hannom thill rette och for[ne] hanns hoßbonde widre ad komme thill wor oc rigens forfylging ofuer hannom, som hand thenn nu sluppid hafuer.

Deremoed ad suare er wdj rette møtt for[ne] Søffrenn Niellsßen i Steenberggaard och i rette lagde en domb aff Børlum herridsthingh denn 31. 8[bris 30] sidst forlhedenn vdgangenn, liudenndes y ßin mening, ath for[ne] Søffrenn Niellßenn hafde med enn landzthingßteffning did ßteffnid 24 mennd med flere aff Børlumherrid for deris sandhed ad winde, huorlhedes de hauer kientt hannom, oc huorledis hannd hauer handelid oc schiched sig der wdj Børlumherrid, oc om hannd nogenn thid hauer kiøfft øxenn eller andre ware med dennom thill forprang,[31] ad de dannemennd wille giffue hannom deris kundskab derpaa, och herridsfogden da icke hafuer widst ad kunde vdßtedde hannom thill samme winde ad thage beßchreffuid af denn orßag, ad Jesper Wogennsßenn ßamme thid thill thinge hafuer frembßchicked ett deelsbreff och dett loed lhesße oc paaßchrifue, som wor daterit anno 99, denn 28. aprilis, paa Wiburglandzthinng, liudendiß for[ne] Jesper Wogensßenn ad haffue ladett fordeelle Søffrenn Nielsßenn for toe sortthiellmid øxenn, som ßaeme deelßbreef i ßig ßellf widre medfører, som oc her for retten blef frem-

lagd, effter βom forβchreffuid βtaar. Huoremoed for^ne Søffrenn Niellsβenn berette, ad endog for^ne Jesper Wogensβenn hafde forhuerffuid wore oc rigens laugdagsbrefue ofuer hannom effter for^ne deelle, saa hafde hannd deremoed thagid gienbref, oc ingen widre forfylging i denn sag wor hannom ofuergangenn, huilchett dog βtrags med rigens registrantte anderledis befanntes, att for^ne Jesper Wogennsβenn anno 99, den 28. 8^bris hafuer bekommid βtrags- oc rømningsbrefue ofuer hannom effter for^ne deele.[32]

Med fleere ord dennom der om emellom wor.

Da effter thilthalle, gienβuar oc denne sags leiglighed, och effterdj wj befinnde, ad for^ne Søffrenn Niellsβenn er thillfornne domme oc deelle thill herridzthinng och landsthinng offuergangett oc der effter med wor och rigenns rett forfullt oc βaa lenge ad haue siddett[33] rettenn offuerhørig, ad hannom er βtragsbreef och rømningsbreef offuergangitt, huilckett iche allenißte med os elschelig Jesper Wogenβens, wor mand oc thieners, obne breef, menn ocsaa med rigenns registrannter oc for^ne Søffrenn Nielβens egenn bekiendellsβe her for oβ bekrefftis, och icke hannd beuißer βig att haffue thillfredzβtillet sagβøgerenn oc aff os[34] bekommid opreigβninng for βinn fred, diβligeste effterdj for^ne Mandrup Parβberg hauer forhuerffuid domb ofuer hannom till Jerβlouffherridsthinng for wloulig øxennkiøb, effter huilckenn domb hand er fordeeltt baade thill herridzthinng oc landzthinng, huilcke dom oc deelle endnu βtander wed sinn fuldemagtt oc er wβteffnd, och hannd huerckenn thill herridzthinng, landsthinngh heller her for oβ hauer wiltt rette for sig, och lougenn[35] formelder, att feld mand ad lougenn maa ingen mand søge, om hannd fanger nogen deele, faβt mindre denn, som i rigens rett er formedelβt rømningsbreef fredløsgiortt, da sagde wj der paa βaaledis af for rette, att for^ne Søffren Niellsβenn icke er saa lougfast, ad hannd maa spillde for^ne Mandrup Parβbergs louglig forfylding effter for^ne domb, herridzthinngs oc landsthings deels uinder, huilche endnu βtaar wed magtt oc er vsteffnde, menn finder hannom thill igienn ad thage wor oc rigens forfylging ofuer for^ne Søffrenn Niellsβenn, som hannd denn nu sluppid haffuer.[36]

Datum ut supra.

(1) Dette (Thott 1202,2°) er afskrift efter RDomb. - (2) Thott 1202,2° tilføjer *den Fierde &c.* - (3) Se 857.9. - (4) Se 857.10. - (5) Jacob Vognsen var ridefoged på Ålborghus, fik ved kongebrev 9. maj 1610 (Kanc.Br.) for livstid kronens part af korntienden af Saltum s., ved kongebrev 21. marts 1615 (ib.) for livstid kronens part af korntienden af Blære s. Da han ikke i dommen kaldes *os elschelige* er han måske ikke identisk med Jakob Vognsen, søn af Jens Vognsen (d. før 1601) til Stenumgård og Kongensgård og Anne Mikkelsdatter Hvas. Han skrev sig fra 1601 til bondegården Kongensgård (Nørre Nissum s., Skodborg h.), som han 1634 afhændede og skrev

sig derefter til Hostrupgård (Sulsted s., Kær h.). Han var gift med Else Krag (d.1617), datter af Mogens Krag til Glomstrup og Sophie Juel. Ifl. DAA 1936 II.112 var han gift 2. gang med Dorothea Ucken, men denne sidste findes ikke i stamtavlen DAA 1940 II.155ff. over slægten Ucken. - (6) Om dette udtryk se 857.36. - (7) Gården Stenbjerggård (nu Vester og Østre Stenbjerggård) i Børglum s. og h., i 1682 af 15,95 tdr. hartkorn og 80,8 tdr. land dyrket areal, jf. Henrik Pedersen.302. - (8) Se 861.17. - (9) Handel på landet (Kalk. III.740a bet.1). Allerede i sidste halvdel af det 13. årh. begyndte en lovgivning, der i købstædernes interesse ville regulere handel og håndværk, og hvis endelige resultat blev en monopolisering af dem for byerne og inden for disse igen for borgerne, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie, 440f. Fdg 15. februar 1422 for de sjællandske købstæder (DgL III.73ff.; GAA V.57ff.; SGL V.121ff.; Kbh.Dipl.I. 149ff.) forbød al landkøb og fastsatte, at al handel skulle foregå i købstæderne og på markeder på torvet. - (10) Område (Kalk. I.592a bet.3).

(11) Kgl.åb.br. 6. september 1604 om øksnehandel (CCD III.171ff.). - (12) Jesper Vognsen (d. efter 1610) til Hæstrupgård, søn af Vogn Pedersen (Vognsen) til Hæstrupgård og Ingerd Jespersdatter Vognsen (d. efter 1568). Han var gift med Kirsten Lunov, datter af Laurids Lunov til Rugård og Abel Ottesdatter Munk. Jf. rettertingsdom 27. marts 1610 (Secher, Rettertingsdomme II.362f.). - (13) Hovedgården Hæstrupgård i Hæstrup s., Børglum h. - (14) Det tidl. Jerslev herred, der ved fdg. 26. november 1687 sammenlagdes med Børglum herred, og som blev ophævet ved reskript 21. september 1825. - (15) sort med hvidt hoved (Kalk. IV.221b). - (16) Thott 1202,2° har *dennom*. - (17) Dombreve (Kalk. I.606a). - (18) Skriftligt vidnesbyrd om fordeling (Kalk. I.347a bet.1). Om fordeling se Matzen, Offentlig Ret II.150ff. - (19) Se om disse breve 861.17. Ved rømningsbrevet opfordredes domfældte til inden 6 uger at rette for sig, og gjorde han ikke det, erklæredes han for fredløs, jf. Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.129 med note 4 (særtrykket: side 33 note 4). - (20) 600 daler; om skrivemåden se 857.48.

(21) ɔ: septembris. - (22) Forlægget (og Thott 1202,2°) har ved fejlskrift *1610*, altså samme dag, dommen blev afsagt. Ved kgl.åb.br. 6. september 1604 om øksnehandel (CCD III.171ff.) var det forbudt borgere, bønder, præster og andre, som er ufri, i landsbyerne at opkøbe øksne. Øksne skulle købes på de almindelige markeder eller på borgernes torv. - (23) § 3 i kgl.åb.br. 6. september 1604. - (24) Didrik Grubbe (d.1643), søn af Heinrich Grubbe i Lübeck, blev 1593 borger i Ålborg, nævnes som rådmand ssts. 1598 og endnu i 1630, blev sidstnævnte år borgmester ssts. Han ejede og beboede toldergården på Gammeltorv og det gamle slot med enghave, jf. A. H. Nielsen, Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg (Aalborg 1879-80).100. - (25) Thott 1202,2° har ved fejlskrift *Colding*. - (26) brudt. Brevene skulle brydes på tinget, jf. 861.18. - (27) ɔ: octobris. - (28) at (Kalk. I.358a bet.1). - (29) ɔ: decembris. - (30) Se ovf. note 27.

(31) *Forprang* er det forbudte opkøb af varer uden for købstædernes torv eller før torvetid, jfr. DL 3-13-26. Forbudet mod forprang afskaffedes først ved § 99 i næringsloven af 29. december 1857. - (32) Se rettertingsdom 28. oktober 1599 (Secher, Rettertingsdomme I.306f. med rettelse s. 608). - (33) Ordet gentaget i forlægget; det første overstreget. - (34) Thott 1202,2° har *hannom*. - (35) JL II.67. - (36) Ved missive 30. marts 1613 (Kanc.Br.) fik Manderup Parsberg befaling til at lade anholde og pågribe Søren Nielsen, som han på kongens vegne havde gjort fredløs, og som hemmeligt skulle opholde sig i Nørrejylland. Manderup Parsberg lod derefter Søren Nielsen fængsle, hvorefter hans slægt og venner tilbød at betale 600 daler for hans frigivelse. Ved missive 8. oktober 1617 (Kanc.Br.) til Manderup Parsberg tillod kongen, at sagen aftingedes med dette beløb.

867 Viborg landsting 24. november 1610

En foged havde i sin husbonds navn bortfæstet en kirketiende. Da husbonden var død ca. 10 uger før bortfæstningen, og da fogden ikke havde haft bemyndigelse til at udstede fæstebrevet, fandtes han at burde stå til rette herfor. Den indstævnte foged var i sin nuværende husbonds ærinde bortrejst og kunne derfor ikke møde på landstinget. Da sagen tidligere havde været udsat og nu havde henstået i 6 uger, kunne den ifølge § 5 i reces af 21. december 1576 og fdg. 14. august 1590 ikke yderligere udsættes.[1]

Hs.: NkS 835,2° nr. 274.

Overskrift: Dom mellem frue Anne Hardenberg och Jacob Jørgenβen anlangende it festebreff, hand schall haffue wdgiffuit thj wgger effter, s: Jahan Rud wed dødin schal were affgangen.[2]

Jffuer Juell[3] til Willestrup,[4] Enuold Krusze[5] til Wingegaard,[6] landsdommer wdi Nøriutland, och Gunde Schriffuer,[7] landstinghører ibidem, giøre vitterligt, at aar effter Guds biurd 1610, dend 24. nouemb:, paa Wiborgh landsting wor schichet erlig och welb: frue Anne Hardenbergh,[8] salligh afgangen Jahan Rudtz[9] effterleffuerβche, til Widtofftegaard,[10] hindis wiβe[11] bud, erlig och fornumβtigh Jens Tommeβen, med enn opβettelβe her aff landstingit i dagh xiiij dagen vdgangit, liudendiβ hinder da effter en anden opβettelβis liudelβe at haffue ladet hid i rette steffne Jacob Jørgenβen i Mollerup[12] for it feβtebreff, hand till Chriβten Jenβen[13] i Freβchield[14] paa kierchens anpart korntiende aff Nørhaae sogen wdgiffuit haffuer paa s: erlig och welb: mands Jahan Rudtz goede behaugh,[15] wanβiet hand x vgger tilforne ued døden βchal uehre affgangen, det och at uere βcheed iij vgger effter, at Ørum slott[16] och lehen[17] for[ne] frue Anne Hardenberg af goede mend effter kon: Ma: naadigβte forleening och beuilgingh[18] er bleffuen lefuerit och offuer antuordit, dog for[ne] Jacob Jørgenβen der till aldeellis ingen fuldmagt, befaling eller møndighed i nogen maade af forbe[te] frue Anne Hardenberig hafft haffuer, huilche feβtebreff tilforne her til landtzting er magteløes dømpt,[19] βaauel βom er gangen dom, at Jacob Jørgenβen der med haffuer giort v-ret och bør der fore at βtande til rette. Formiendte effter forberørdte leilighed for[ne] Jacob Jørgenβen falβcheligen, v-rigtigh och løgenagtig der med at haffue handelitt och omgaait och burde der fore enn falβchener och løgner at uehre.

Diβligeste haffde da hidβteffnit for[ne] Jacob Jørgenβen med alt, huis hand her imod haffuer βig med at ehrklere[20] och vndβchylde och i dend βagh niude och vndgielde will.

Da effter βchodtzmaall[21] bleff βamme sag opβatt till i dagh, och nu fremlagde for^ne^ Jens Tommeβen enn dom her aff landstingit neruerennde aar, dend 29. septemb: vdgangen, som med før for^ne^ Jens Thommeβen paa forbe^te^ frue Anne Hardenbiergs wegne da at haffue effter opβettelβe hidkaldet for^ne^ Jacob Jørgenβen for βamme feβtebreff, hand vdgiffuit haffuer, och her da at uehre udj rette lagde en dom her aff landstingit dend 12. may[22] siβt forgangen wdgiffuit, som βaa beβluttis, at effterdj da beuiβtis med høylouglig, sallig ihukomst, konning Frederichs breff[23] for^ne^ Jens Pederβen βamme tinde βin liffs tid for affgifft βchulle beholde, och iche beuiβtis hannem βamme feβtebreff fra sig och til hans søn, Chriβten Jenβen, at haffue oplat,[24] ej heller giordis beuiβligt hannem βamme feβte at uehre fradømpt, meden fremlagdis tingsuinde, at βamme tiende haffuer fuld for^ne^ Jens Pederβen, som nogen aff sognemenden derom vundet haffuer, diβligeste och beuiβtis for^ne^ Jens Pederβen haffuer tilβagt sognemenden at βchulle yde hannem βamme[25] tiende udj kierffuen,[26] och det 3 dage βchal uere βcheed, førind for^ne^ feβtebreff er vdgangen; diβligeste och giøris beuiβligt, kierckeuergerne att haffue bekiendt och tilβtaait dennem jngen βtedtzmaals pendingh[27] aff for^ne^ Christen Jenβen for βamme tiende at haffue anammit eller bekommit, da kunde vj effter βaadan leilighed iche kiende for^ne^ Jacob Jørgenβens feβtebreff βaa nochsom och nøigagtig, at det burde nogen magt at haffue, meden fandt dend magtisløes at uehre. Huilchen dom indholder her at uere bleffuen fremlagt βamme feβtebreff, liudendis som effter følger: Jeg, Jacob Jørgenβen i Mollderup, ridefoget[28] offuer Slotts leen,[29] och giør for alle witterligt med dette mit obne breff, at iegh paa min kiere hoβbundtz, erlig och welb: mand Jahan Rud til Møgelkier,[30] kon: Ma: befalnings mand paa Ørum slott, hans vegne och goede behaugh, haffuer βted och feβt denne breffuiβer Christen Jenβen udj Freβchild kierchens anpart af korntiende vdj Nørhaa sognen, at hand dend udj hans liffs tid maa lade paa kierffuen anamme och oppeberge, dog med slig wilchor, at hand aarligen udj rette tid, inden fastelauffen i det allerseeniste, vnder sin feβtebreffs fortabelβe lader yde och lefuere til kiercheuergerne udj for^ne^ Nørhaaβogen, de som nu er eller forordnit bliffuer, ald den sæduonlig aarlig affgifft til for^ne^ Nørhaae kierche pleier at vdgiffuis udj rendte och gaat korn, diβligeste och lader det stedtzmaall, βom er xij daler, komme for^ne^ kierche til gaffn och beβte och i regenβchab indført, bedendis sognemenden i for^ne^ sogen, atj[31] retter eder effter retferdeligen at tiende effter recessen,[32] saa fremt I iche der fore wil tiltallis och lide som wed bør. Til widnisbiurd haffuer ieg trygt mit zignette neden vnder denne min egen handschrifft. Actum Ørum slott, dend 12. augusti anno 1609. Jacob Jørgenβen egen haandt.

Derneβt at uere fremlagt stormegtig, høybaarne, høylouglige sallig ihukompβt, konningh Fredericks breff, daterit Frederichsborgh dend 40.[33] dagh augusti 1572,[34] som medfør for[ne] Jens Pederβen at uere ued kierchens part aff korntienden aff Nørhaa sogen for affgifft sin liffstid at βchulle beholde.

Jtem och at uere fremlagt it tingsuinde aff Nørhaa biercketingh[35] siβt forgangen aar, dend 9. augusti vdgangen, viij mend vundet haffuer, at de βaae och hørde βamme dag paa for[ne] tingh for dennem βtande for[ne] Jens Pederβen det tredie tingh och eβchet kierchens tinde paa kierffuen βamme aar aff diβe effterβchreffne bierchemend, som er Niels Badβen[36] i Neesgaard,[37] Anders Jbβen i Legind,[38] Christen Zeierβen ibidem, Simen Christenβen, Madtz Lauritzen, Peder Anderβen, Christen Pederβen i Haabøll,[39] Jens Anderβen i Kiergaard,[40] Christen Chriβtenβen ibidem, Madtz Pederβen, Jep Mogenβen, Christen Graffueren, Christen Block med dieris medbrødre. Da thilsagde for[ne] Jens Pederβen dennem, at de βchulle tilltencke at yde hannem for[ne] kierchens tiende paa kierffuen aff alle dieris aufflingh effter kong: Ma: breffs indhold, saa fremt de iche der fore vil tiltallis och straffis effter recessen och kon: Ma: breffs liudelβe, vden nogen af dennem kunde haffue det udj hans minde.

Sammeledis it tingsuinde aff for[ne] tingh dend 21. martij siβt forleden vdgifuet, viij mend vundet haffuer, at de βaae och hørde βamme dag paa for[ne] ting Jens Tomeβen at haffue βtandit och tilβpurdt Chriβten Jenβen udj Friβchild, om hand nogen tid hafde befattit sig noget med kierchens tinde, siden dend tid hand βagde sig det at haffue βted,[41] enten at indkreffue eller at oppeberge i nogen maader. Der til for[ne] Christenn Jenβen at haffue suarit och βagt, at der var gangen bescheeden[42] imellem [hannem?][43] och hans fader, βaa hans fader βielff βchulle beholde βamme tinde hans liffs tid, och naar βom helβt hans fader iche war βaa, at hand kunde komme til tingit, βchulle hand drage til tingit och tale hans faders talle βamme tiende anlangendis, naar som behouff giøris.

Derneβt it andit tingsuinde aff for[ne] ting βamme dag vdgifuet, som medfør for[ne] Jens Tommeβen der inden tinge for viij mend at haffue tilβpurt Christen Simmenβen och Jens Anderβen i Kiergaard, kiercheuerger udj Nørhaa sogen, [om][44] Chriβten Jenβen i Freβchield hafde wdlagt nogen penge, som de hafde annammit af hannem til βtedtzmaal paa kierchens tinde der i sognet, eller om hand haffuer ladet sig indføre udj kierchens bogh for nogen βtedtzmaals penge, effterdj hand βagde βig βamme tinde at haffue feβt. Der till for[ne] kierchewerger at haffue suarit, at for[ne] Christen [Jenβen][45] ingen penge haffuer antuordet dennem paa kierchens wegne, ej heller dj haffuer fornommit hannem ladet sig indføre i kierchens bogh for nogen βtedtzmaals penge. Och βtrax fremlagde de kierchens bogh, som bleff

igiennem βiet och opleβt. Da fandis der βlet ingen βtedtzmaals penge indført udj dend, som for^ne^ Christen Jenβen βchulle haffue wdloffuit udj nogen maader.

Der hoes at uere fremlagt it andit tingsuinde af for^ne^ bierchetingh βamme for^ne^ dag vdgifuet, jndholdendis Christen Scharißen[46] i Houegaard[47] førβt for viij mend med helgens eed och opragte fingre at hafue vundet och bekiendt, at for^ne^ Chriβten Jenβen aldrig hafde hannem i raad med sig eller hafde det udj hans minde, at hand maatte feβte βamme tinde udj nogen maader, effterdj dend βtund Jens Pederβen leffuede, da var tienden hoes sognen och fulde for^ne^ Jens Pederβen, fordj hans feβtebreff βtod ued magt; det βamme for^ne^ viij mend och at haffue vundet, Niels Bodtzen i Neeβgaard, Madtz Pederβen, Jens Thommeβen i Nørgaard,[48] Peder Anderβen, Christen Block och Chriβten Chriβtenβen i Kiergaard och udj lige maade at hafue vundet som for er rørdt. Dernest Chriβten Bodsøe i Haagaard[49] at haffue wundet, at for^ne^ Chriβten Jenβen hafde hannem i raad med sig for en aar siden om βamme tiende at feβte, men dend tiid fich hand ingen feβtebreff der paa; ej heller af wiβte, naar hand fick nogen feβtebreff der paa. Chriβten Pederβen i Haabøll och med helgens eed och opragte finger at haffue vundet, at nogen tid lang siden, da Jens Pederβen i Freβchield vor død,[50] da talled for^ne^ Chriβten Jenβen med hannem om βamme tiende och loffuet, at der som de vilde betroe hannem at bekomme feβtebreff paa βamme tiende, vilde hand handle med dennem, βaa de βchulle tache hannem gaat. Jtem Jens Anderβen vester i byen at haffue wundet, at siden Jens Anderβen i Freβchield døde, da var Chriβten Jenβen ad hannem, førind hand løb bort, och raadførde sig med hannem, det[51] hand maatte faa kierchens tiende at βtede til sognemendens beβte; men huad heller Chriβten Jenβen løb til Viborgh eller andenβtedtz, det veste hand iche, som de vinder och breffue udj dennem inddragen udj dennem sielffuer viider bemelder.

Da er her βaa affβagt, at effterdj beuiβtis med høybe^tte^ høylouglig sallig ihukompst, konning Fredericks breff, for^ne^ Jenns Pederβen βamme tiende sin liffs tid for affgifft at βchulle beholde, och iche beuiβis hannem βamme kongelige feβtebreff fra sig och til hans søn, for^ne^ Christen Jenβsen, at haffue oplat, ej heller giøris beuiβligt hannem for^ne^ feβte at uehre fradømpt, medens fremlagdis tingsuinde, at βamme tiende haffuer fuld for^ne^ Jens Pederβen, som nogen af sognemenden derom vundet haffuer, diβligeste for^ne^ Jens Pederβen at haffue tilβagt sognemenden at βchulle yde hannem βamme tiende udi kierffuen, och det threj dage at uere βcheed, førind for^ne^ feβtebreff er vdgangen; vdj lige maade giordes beuiβligt, kierschewergerne at haffue bekiendt och tilβtaait dennem ingen βtedtzmaals penge af for^ne^ Christen Jenβen at haffue annammit eller bekommet, samme feβtebreff och befindis effter s: Jahan Rudtz dødelig affgangh, saa och effter Ørum

slott for[ne] frue Anne Hardenbergh af kon: Ma: naadigβte forwnt er, at uere vdgifuit, och effterdj for[ne] Jacob Jørgenβens feβtebreff er fundet magteløeβ, βom for[ne] dom der om vdgangen i sig sielff bemelder, da veste vj effter βaadan leilighed iche andet der om at sige, end for[ne] Jacob Jørgenβen haffuer io derudinden giort v-ret och bør der fore at βtande for[ne] frue Anne Hardenbergh til rette, som den dom vider jndholder och vduiβer.

Der effter udj rette lagde for[ne] Jens Tommeβen enn βchrifftlig beretningh, liudendis som effter følger:

Effter som Jacob Jørgenβen i Mollerup hafuer sig til fordriβtet och vnderβtaait at bortfeβte kierchens anpart korntinde aff Nørhaa sogen till Christen Jenβen i Freβchield, och der paa gifuet hannem sin feβtebreff vnder sin egen haand, datum 1609, dend 12. augusti, hannem βamme tiende paa min s: hoβbundtz Jahan Rudtz goede behaugh at haffue βted och bortfeβt, w-anseet at min s: hoβbund vngeferlig wed x vgger tilforne ved døden βchal uehre afgangen och mig tilforne Ørum slodtz lehen aff goedemend er offuer andtuordet, effter som dend mig naadigste aff kon: Ma: var med forlehent, och Jacob Jørgenβenn βamme tid ingen fuld magt, wille[52] eller tilβtand[53] da hafde aff mig der udj Ørum lehen at enten bortfeβte eller udi andre maader at forrette noget paa mine vegne, saa effterdj ieg haffuer ladet for[ne] Jacob Jørgenβen med βamme feβtebreff i rette βteffne till Wiborg landtzting, och I goede landsdommer da haffuer der paa senterit[54] och omkiendt[55] βamme feβtebreff iche βaa nochβom och nøyagtig at uere, at dend burde ued magt at bliffue, medens dend magteløes funden, som videre er aff dieris dom at forfare, saa haffuer jeg siden igien ladet for[ne] Jacob Jørgenβen βteffne och formindte hannem βamme feβtebreff w-rigtigh, falβch och løgenagtigh at haffue wdgiffuit, som vider mit forige forβeet och beβchyldningh indeholder, och I goede landsdommere da haffuer derom kiendt for[ne] Jacob Jørgenβen hafuer io derudinden giort w-ret och bør der fore at βtande mig til rette; saa effterdj jegh nu igen haffuer ladet for[ne] Jacob Jørgenβen βteffne till Wiborg landtztingh och formienner, at de goede landsdommere endelig bør at kiende och dømme, huiβ slig for[ne] Jacob Jørgenβens gierninger er, och huis hans brøder[56] och βtraff endeligen bør for βlig hanns gierninger at uere effter I goede landsdommers dom, som I haffuer βiste gangh derom senterit, saa jeg endelig maa fra eder fange beβchreffuit, huad βlig hans gierninger er och endelig βtraff och bøder bør at uere, effterdj hand sig βlig haffuer wnderβtaait och tilfordristet at giøre, baade imod høiglouglig s: ihukompst konningh Frederichs breff, βom Jens Pederβen i Freβchield hafde paa βamme tiende hans liffs tid at beholde, diβligeste som hand och berober sig paa at haffue bortfeβt paa min s: hoβbundtz Jahan Rudtz goede behaugh effter

hans vdgiffne feβtebreffs indhold, och min s: hoβbund til forne wed døden βchal uehre affgangen, och udj ingen maade giøriβ beuiβligt for[ne] Jens Pederβen det at haffue forbrut, oplat eller fraβtanden i nogen maader, meden dend til hans dødelige affgangh at haffue beholt; och der till med som for[ne] Jacob Jørgenβen angifuer i hans forβeet, at huis hand haffuer oppeborit i Ørum lehen er ført kon: Ma: och min s: hoβbundtz arffuing til regenβchab, da findis iche indført uden enn oxe til hoβbunden, och findis indført i huis regenβchab, som Jacob Jørgenβen haffde tilβammill at haffue oppeborit for kierchens tinde i Nørhaa βogen sex daller for enn oxe, och βtaar βchrefuit i breden[57] paa βamme quitandtz kon: Ma:, saa det aldeellis ingen rigtig[hed][58] kunde haffue eller kommer offuerens med huer andre, men ville det iche vden alene haffue dennem til nogen befrielβe,[59] saa ieg formiener dennem begge i diβe maader v-rigtig at haffue forhandlet, och slig deris vndschyldningh, de foruender,[60] ingen rigtig grund eller βandferdighed kand haffue med at fare, och huis βtedtzmaall eller andet, som βamme tinde burde at giffuis, det formienner ieg vist hafde burt at komme kierchen til gaffn och beβte och verit indført i kierchens bogh, effterdj det var kierchens tinde och iche kon: Ma: Och formienner endelig, at de goede landsdommere bør at omkiende, huad βlig Jacob Jørgenβens gierninger ehr, och huad hans brøder och βtraff bør at uehre, och om hand iche herudinden βig haffuer forhandelit[61] som en falβchener och løgner effter forberørdte leilighed och er gierne begierendis eders endelig dom oc dette mit forβeet leest och paaβchreffuet och βiden indført i, huis for retten herom afβigendis worder. Actum Woβborg,[62] dend 8. octob: a° 1610. Anne, s: Jahan Rudtz Hardenbergh egen haand.

Saa møtte Anders Schriffuer i Wlstrup[63] och fremlagde it Jacob Jørgenβsens forβeglit och vnderschreffuit breff, liudendis som effterfølger:

Effter som denne sag imellem frue Anne Hardenbergh och mig til førβtkommenis Viborgh landtztingh aff I goede landsdommer βchall findis at uere opβat, och ieg effter min kiere hoβbund, erlig och welb: mand Christoffer Kruβe[64] til Egholm,[65] hans befalningh, βaauelsom andre sallig affgangen Jahan Rudtz arffuingers befalningh for aarβagis nu paa fredagh førβtkommendis at begiffue mig med dieris regenβchaber och mandtals register paa schattene aff Ørum lehen til Kiøbenhaffn paa kon: May: rentekammer dennem paa dieris wegne der at for klare och iche nu kand til wiβe[66] vide, til huilchen endkende[67] tid, jeg der fra igien hid offuer for βamme dieris beβtilninger kand igien forløffuis,[68] hafuer ieg der fore nu fuldmagt gifuit diβe tuende breffuiβere, Jens Christenβen och Christen Jenβen i Mollerup, at giøre dette mit for[ne] βchudtzmaall til Viborg landtztingh nu førstkommendis, och βaa tit behouff giøriβ, jndtil Gud wil, ieg der fra igien for-

løfuit vorder, at ieg der er βaa loglig paa dieris vegne forhinderit, at ieg iche kand møde at suare emod for^{ne} frue Anne Hardenbergh eller huo mig der eller nogen βtedtz haffuer at beβchylde her udj for^{ne} land. Till widnisbiurd mit zignette trygt vnder denne min egen handschrifft. Actum Mollerup, dend 18. octob: a° 1610. Jacob Jørgenβen egen haand.

Saa var her tilβtede for^{ne} Jens Chriβtenβen och Chriβten Jenβen och med βamme hans fuldmagt nu som tilforne giorde for^{ne} Jacob Jørgenβens βchudtzmaall.

Der til suarit for^{ne} Jenns Thommeβen, at βagen udj sex vgger formedelst Jacob Jørgenβens schudtzmaal haffuer vehrit opsatt. Och fremlagde samme trinde opsettelβer her aff landtztingitt, dend første dend 10. nouemb: nu nest forleden vdgangen, vdj huilche findis indschreffuit for^{ne} Jacob Jørgenβens schudtzmaall βamme trinde gange effter hanns fuldmagt at uere giort, [som][69] βamme opsettelβer der om i sig sielffuer bemelder och indholder. Och effter slig leilighed formiendte for^{ne} Jens Tommeβen, at sagen iche nu burde lenger at opholdis eller forhalliβ.

Med fleere ord och tale dennem der om imellem war.

Da effter tiltalle, giensuar och βagens leilighed, saa och effterdj det befindis βamme festebreff, Jacob Jørgenβen haffuer vdgiffuit alt βammen med hans egen haand at uere βchreffuit och vnderschreffuet, och dend formelder paa Jahan Rudtz vegne och goede behaug, da hand nogen rom tid tilforne ued døden βchal vere afgangen, βchrefuit och vdgifuit at uere, diβligeste Ørum slott och lehen for^{ne} frue Anne Hardenbergh aff kon: Ma: naadigst at uere med forlehent och hinder leffuerit, førind βamme feβtebreff effter sin datum er vdgiffuit, sammeledis at Jens Pederβen, βom hafde kon: Ma: breff paa βamme tinde at haffue leffuit baade a° 1608 (som Jacob Jørgenβen haffuer wedgaait sig βamme festebreff at haffue vdgiffuit) saauel som a° 1609, som dend er paa daterit, och jcke med nogen Jens Pederβens opladelβe breff beuiβis kon: Ma: feβtebreff eller kierchetinde hannem at hafue afβtanden, och fordj imod høigbe^{te} ko: Ma: breff Jacob Jørgenβen βamme sin feβtebreff at haffue wdgiffuet, wdj lige maade bewiβes Jens Pederβen sognemenden at haffue ladet tilsige hannem och ingen anden βamme tinde at yde, saa dennem hans liffstiid at uere effterfuld, och iche Chriβten Jenβen; och βaa beuiβis for^{ne} Christen Jenβen iche nogen βtedtzmaals penge til kiercheuergerne paa kierchens wegne at haffue wdgiffuet eller sig udj kierchebogen ladet indβchriffue; fremdeelis at der som βamme feβtebreff, som Jacob Jørgenβen sielff tilforne hafuer giffuit tiliente, βchulle a° 1608 vehrit vdgiffuit, och sallig Jahan Rud saa βaauel som lang tid der effter haffuer leffuit, och for^{ne} Jacob Jørgenβens feβtebreff dog iche med for^{ne}Jahan Rudtz stadfeβtelβe breff er confirmerit, saa hand huer-

chen haffuer for^{ne} frue Anne Hardenbierigs eller s: Jahan Rudtz tilβtand til for^{ne} feβtebreff at vdgiffue, som forschr^{uitt} βtaar; och effterdj for^{ne} feβtebreff tuende gange tilforne hafuer verit hid kaldet och førβtesinde magteløes dømpt och anden gangh for^{ne} Jacob Jørgenβen at uere tildømpt derudinden at haffue giort v-ret och burde der fore at βtande for^{ne} frue Anne Hardenbergh til rette, och βagen nu for det 3. gang haffuer verit hiid βteffnit, saa och effter for^{ne} Jacob Jørgenβens βchudtzmaall threj gange opβaatt, saa det nu er siette vggers dag, och iche for^{ne} Jacob Jørgenβen eller nogen med hans fuldmagt nu er møet tilβtede at gange vdj rette, och kon: Mai: obene breff och forordningh om βchudtzmaall[70] vdgiffuit indholder, at der som nogen βag bliffuer af dommeren opβat udj sex vgger, da βchal mand iche maa niude nogen βchudtzmaall widre och ydermere, det vehre sig huad det helst vehre kunde, vndertagen at nogen ligger paa siuge sengh eller er udj kon: Matts: och rigens werf och erende vden rigitt affferdigitt,[71] eller och med hans Mayttz: breff kunde beuiβe dennem udj nogen anden rigens kald at uehre forβchreffuit,[72] da maa de alene och jngen anden niude viider βchudtzmaall effter leiligheden, och βchulle landsdommer rette dennem effter jngen sager wed nogen opβettelβe lenger at opholde eller nogen βchudtzmaall at ansee, da effter βaadan forbe^{te} leilighed vide vj iche andet der om for rette at affβige end for^{ne} feβtebreff findiβ w-rigtig och løgen-actig vdgiffuit at wehre, och for^{ne} Jacob Jørgenβen der fore bør tilbørlige at βtannde til rette.

Jn cuius rej testimonium sigilla nostra presentibus inferius inpressa.

(1) Sagen blev af ridefoged Jacob Jørgensen appelleret til rettertinget, der 31. maj 1613 stadfæstede landstingsdommen, jf. Secher, Rettertingsdomme II.390ff. I rettertingsdommen 1613 siges nærv. dom at være af »24. novembris wdj forgangne aar« (HDDomb. nr. 23 fol. 3^{r}), jf. Secher, op.cit.390 (»24. novb. 1612«), men af dommens slutning og af hele sammenhængen fremgår, at nærv. dom er fra 1610 og ikke fra 1612. Iøvrigt var 24. november i 1610, men ikke i 1612, en lørdag, Viborg landstings ordinære retsdag indtil 1635. I missive 5. marts 1614 (Kanc. Br.) til lensmanden på Ørum Mogens Kaas hedder det, at Johan Ruds foged Jacob Jørgensen har bortfæstet nogle jorder, der var blevet øde i den sidste pestilenses tid, til brug under andre gårde, da ingen ville fæste de øde gårde. Da kongen nu har bragt i erfaring, at der findes folk, der vil fæste de øde gårde og genopbygge dem, pålægges det lensmanden at bortfæste dem til de fæstere, der vil genopbygge gårdene. I 1620 klagede Johan Ruds arvinger over, at de ikke kunne få regnskab fra den afdødes fogder og skrivere. Ved missive 19. juni 1620 (Kanc.Br.) pålagdes det derfor Holger Gagge og Peder Galt at indstævne parterne, herunder Jacob Jørgensen i »Møllerup«, der i mange år har været Johan Ruds ridefoged. - (2) I registeret (fol. 461^{r}) findes følgende regest skrevet med samme hånd: Jffuer Juel och Enuold Krusse, landtzdommeres dom emellem fru Anne Hardenbergh och Jacob Jørgenβen anlangende for^{ne} Jacob Jørgenβen at uere dømpt at haffue giort v-rigtig och løgenagtig formedelst et stedtzmaals breff, hand βchall haffue wdgiffuit effter s: Jahan Rudtz død och affgangh effter dommens vidre formeldingh. - (3) Iver Juul (d. 1627) til Villestrup, 1598-1627 landsdommer i Nørrejylland, 1616 rigsråd. Han var

søn af landsdommer i Nørrejylland Axel Juul (d. 1577) til Villestrup. - (4) Hovedgården Villestrup i Åstrup s., Hindsted h. - (5) Se 861.36. - (6) Se 861.37. - (7) Gunde Christensen Grøn (Gunde Skriver) (d. 1619), 1559-1617 landstingshører og skriver ved Viborg landsting, 1571-1619 tillige borgmester i Viborg. Om ham se A. Heise i Jyske Saml. 1.rk.VI (1876-77).322ff. og F. Hvass, Samling af Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas V (1890).180 noten. - (8) Anna Hardenberg (d. 1625) til Fårevejle og Hvidkilde, datter af rigsråd Erik Hardenberg (d. 1604) til Vedtofte (nuv. Brahesholm), Mattrup og Skovsbo og Anna Eilersdatter Rønnow (d. 1609) og enke efter nedenn. Johan Rud (d. 1609) til Møgelkær, der 1597-1609 havde været forlenet med Ørum len. Anna Hardenberg fragik arv og gæld efter manden, jf. rettertingsdom 11. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme II.499), og fik tilladelse til at beholde Ørum slot og len, jf. missive 19. juni 1609 (Kanc.Br.), som hun besad indtil 1624, jf. Erslev, Lensmænd II.43. - (9) Se 858.17. - (10) Hovedgården Vedtofte (fra 1623: Brahesholm) i Vedtofte s., Båg h.

(11) befuldmægtigede (Kalk. IV.844b bet. 1). - (12) Da Jacob Jørgensen var ridefoged i Ørum len, synes der ikke at kunne være tale om landsbyen Mollerup i Mollerup s., Mors søndre h., altså i et herred, der lå uden for hans embedsområde (jf. ndf. note 17) og langt fra Ørum slot, cf. dog Secher, Rettertingsdomme II.627b. I missive 19. juni 1620 (Kanc.Br.) nævnes han i Møllerup, der i Kanc.Br. urigtigt er henført til Vrads h., hvor der i Hammer s. fandtes gården Møllerupgård. Der er formentlig her tale om Morup (Mårup) Mølle, der ligger dels i Bested s., dels i Ørum s., Hassing h., altså nær Ørum slot. Af to synsforretninger fra 1645 og 1647 vides det, at ridefogdens kammer (»kontor«) var i slottets sydfløj. - (13) Af det flg. fremgår, at Christen Jensen var søn af den nedenn. Jens Pedersen (d. 1610, jf. Secher, Rettertingsdomme II.391), der havde den omhandlede kirketiende i fæste. - (14) Gården Freskilde i Nørhå s., Hundborg h., i 1682 af 5,92 tdr. hartkorn og 53 tdr. land dyrket areal, jf. Henrik Pedersen.335. - (15) *paa ... behaugh:* under forudsætning af samtykke (Kalk. V. 73b bet. 3). - (16) Ørum slot i Ørum s., Hassing h., der ved skøde 22. november 1661 (Kr.Sk.II.118) af kronen afstodes til købmand Albert Baltser Berns' enke, Anna Margrethe Marselis, og Leonhard Marselis. Slottet blev nedbrudt omkr. 1738, og en ny gård opførtes. - (17) Ørum len omfattede Hassing, Hillerslev, Hundborg og Refs herreder, jf. Erslev, Lensmænd II.43. - (18) Missive 19. januar 1609 (Kanc.Br.). - (19) Ved sagens foretagelse for rettertinget 31. maj 1613 fremlagdes to Viborg landstings domme af 12. maj og 29. september 1610, jf. Secher, Rettertingsdomme II.390. - (20) retfærdiggøre, rense (Kalk. I. 480a).

(21) Begæring om udsættelse (Kalk. III. 828b). - (22) 12. maj var i 1610, men ikke i 1612, en lørdag. Jf. ovf. note 1 og 19. - (23) Brevet kendes ikke; jf. ndf. note 34. - (24) afstået, overdraget (Kalk. III. 343b bet. 5). - (25) Herefter udstreget *penngе*. - (26) Se 860.12. - (27) Indfæstning; den afgift, fæsteren skulle erlægge ved fæstemålets indgåelse (Kalk. IV. 194a). - (28) En *ridefoged* var i det 16. til 18. århundrede den person, der på herremandens vegne forestod avlingen på godset, fordelingen af hoveriarbejdet, inddrivelse af afgifter m.v., på krongodset den embedsmand, der foruden de nævnte forretninger tillige deltog i udøvelse af øvrighedsmyndigheden (OdS XVII.991). - (29) ɔ: Ørum slots len. - (30) Se 858.18.

(31) ɔ: at I. - (32) Reces 13. december 1558 § 51. - (33) Således i forlægget. - (34) Brevet kendes ikke, jf. ovf. note 23. Frederik II har på Frederiksborg slot 10. august 1572 givet livsbrev på kirkens part af korntienden af flere sogne, se Kanc.Br., men Nørhå sogn ses ikke omtalt her. - (35) Nørhå birketings frihed blev stadfæstet af kong Hans 1505 og var da nylig erhvervet af Vitskøl kloster. Ved kgl.åb.br. 13. marts 1688 blev det lagt sammen med Hillerslev og Hundborg herreder og 4. april 1688 holdtes birketinget for sidste gang. - (36) Niels Bodtzen fik ved kongebrev 12. maj 1610 (Kanc.Br.) stadfæstelse på livstid på kirkens part af korntienden i Nørhå s. mod at svare sædvanlig afgift til kirken. - (37) Gården Næsgård i Nørhå s., Hundborg h., i 1682 af 7,4 tdr. hartkorn og 60,9 tdr. land dyrket areal, jf. Henrik Pedersen.335. -

(38) Gården Lægind i Nørhå s., Hundborg h., i 1682 af 9,51 tdr. hartkorn og 63,5 tdr. land dyrket areal, jf. Henrik Pedersen.335. - (39) Haabøl kan næppe være gården Hårbøl på Jegindø (Jegindø s., Refs h.), da der nævnes 4 mænd boende dér, og da Hårbøl også i 1610 var en enkeltgård (som i 1682, jf. Henrik Pedersen.348). Der foreligger formentlig en skrivefejl for T(h)aabøll, altså Tåbøl i Vestervig s., Refs h., der 1682 havde 9 gårde, jf. Henrik Pedersen.343. - (40) Gården Kærgård (1664: Kiergaard) i Nørhå s., Hundborg h.

(41) fået i fæste (Kalk. IV. 193b bet. 9). - (42) Aftale (Kalk. I.167a bet.4). - (43) Ordet mgl. i forlægget. - (44) Forlægget har *och.* - (45) Forlægget har *Pederβen.* - (46) Christen Skarressen i »Houfgaard« nævnes i kgl.åb.br. 15. juni 1613 (Kanc.Br.) som birkefoged i Nørhå birk og fik på grund af det med bestillingen forbundne besvær ret til at være fri for at svare landgilde og anden rettighed af sin gård ligesom hidtil, så længe han var birkedommer. - (47) Hougaard (ndf. Haagaard) er formentlig Nørhågård i Nørhå s., Hundborg h. Kanc.Br. antager, at »Houfgaard« (se foreg. note) er Sønderhågård i Sønderhå s., Hassing h., men da birket kun omfattede Nørhå s., er det formentlig rimeligst at antage, at der er tale om Nørhågård i Nørhå s. - (48) Gården Nørgård (1660: Nørgaardt) i Nørhå s., Hundborg h. - (49) Se ovf. note 47. - (50) Jens Pedersen døde 1610, jf. Secher, Rettertingsdomme II.391 og før 12. maj 1610, se ovf. note 36.

(51) at (Kalk. I. 358a bet. 1). - (52) Samtykke (Kalk. V. 1174b). - (53) Tilladelse (Kalk. IV. 381a). - (54) dømt (Kalk. III. 708b). - (55) påkendt (Kalk. III. 303b). - (56) Bøder (Kalk. I. 281b bet. 3). - (57) Randen, marginen (Kalk. I. 169b bet. 2). - (58) Forlægget har *rigtig.* - (59) Fyldestgørelse (jf. Kalk. V. 70b, Holberg-Ordb.I.414 bet. 1.3). - (60) anvender (Kalk. I. 741b bet. 5).

(61) forholdt, opført (Kalk. I. 639b bet. 2). - (62) Hovedgården. Nørre Vosborg i Ulfborg s. og h., der da ejedes af rigsråd Preben Gyldenstierne (d. 1616), som var gift med Anna Hardenbergs søster, Mette Hardenberg (d. 1629). - (63) Ulstrup er et meget hyppigt forekommende landsbynavn; uvist, hvilken landsby der her er tale om. Her måske hovedgården Ulstrup i Hundborg s., nabosogn til Nørhå s., Hundborg h. - (64) Christoffer Krafse, se 858.19, der var gift med Anne Hardenbergs søsterdatter, Dorte Banner. - (65) Se 858.20. - (66) med sikkerhed (jf. Kalk. IV. 845b bet. 2). - (67) bestemt (Kalk. I. 476b bet. 2). - (68) få fri (Kalk. I. 663a bet. 3; OdS V.660). - (69) Forlægget har *om.* - (70) Fdg. 14. august 1590 (CCD II.562ff.), jf. reces 21. november 1576 § 5 (ib. 31f.) og missive 12. april 1585 (ib. 384f.). - (71) udsendt (Kalk. I. 15a). - (72) skriftligt indkaldt (Kalk. I. 698a bet. 3).

868 Viborg landsting 26. september 1612

Landstinget stadfæster en birketingsdom, hvorefter en adelig frue fandtes berettiget til bjærgeløn af noget vraggods, som af hendes folk var bjærget på hendes grund, og som var videresolgt.[1]

Hs.: NkS 836c,2° nr. 37 (findes yderligere i 1 hs.).

Overskrift: Landstings dom emellum Albritt Sceel oc frue Jahanne Scramb om nogle wragtreer, hannd haffde kiøbt, βom paa hindis grund waar wragenndis opkommenn, huorudinden Albritt Schiell βinn kiøbte kiøb[2] er tildømbtt oc frue Jehanne Scramb biergelønn epter siørettenn.

Jffuer Jull[3] till Willestrup,[4] landsdommer i Nørreiudland, oc Gunde Schriffuer,[5] lanndstinghører ibidem, giør witterlig, at aar epter Guds biurd 1612, denn 26. sep:, paa Wiborig landstinngh waar schicket erlig oc welb: mand Albrit Schiell[6] till Fuβing,[7] høffuidsmand paa Riberhuβ,[8] hans weβe[9] bud, erlig oc welfornumbβtig Jffuer Marcuβenn, ridefogit[10] der βammeβteds, paa den ehne oc haffde hid i rette βteffnnit erlig oc welb: frue [Johanne][11] Scramb[12] till Kiergaard[13] paa den andenn βide for enn richtig[14] regiβter[15] oc beβeelβe[16] in specie,[17] hun βig paaberober, paa nogit vrags tømmer, hun haffuer ladit bierre, som for[18] Verβleff[19] offuer[20] Darrum[21] waar opkommen, oc derforre wille βig tilholde[22] biergelønn, huilche regiβter oc beβeelβe hannd formeener iche βchall formelde[23] at werre beuist till tinge oc tingsuinde efftertagiet for[ne] tømmer at werre beβeet oc optagit paa hindis eller hindis børns[24] egenn enβom[25] grund oc eigendomb; iche heller schall beuiβis, att hun heller hindis fogder haffuer werrit begierendis aff konng: M: befallingsmannd, enten deelefogder[26] heller strandfogder,[27] βamme tømmer at beβee heller schiffte grunden,[28] huis hindis waar, oc huis k: M: waar, førind hun haffuer ladit bierge aff tømmerit, βom det βig haffde burd med rette, βom hannd formener, effterdj hun βig will tilholde huis wrag, som paa hindis grund opkommer, huilchen beβeelβe wdj birchefogdenns, Niels Madsens, domb βchall werre naffnngiffuenn,[29] oc iche wid tingsuinde bekrefftis oc i hanns domb at werre indført, βom det βig burde; formenendis derforre epter βlig forberørte leilighed for[ne] hiemgiortt[30] beβeelβe bøer machtløβ at werre, oc for[ne] tømmer, huor det findis, effter det er hanns hoβbund soldt aff tuenne hollennder, dennum at effterfølge[31] for wden biergelønn.

Diβligeβte haffde hidβteffnitt for[ne] frue Jehanne Scramb med hindis rette laguerge med βamme regiβter oc beβeelβe, saa oc Niels Matzenn i Møluad,[32] birckefougitt till Hunderup[33] bircketing,[34] om hannd haffde nogit der till at βuare.

Dernest fremblagde for[ne] Jffuer Markuβen enn opβettelβe her aff landstingit i dag sex vgger wdgangit, formelendis hannum da paa for[ne] hanns hoβbunds wegnne af haffue hid βteffnnit Niels Matzenn i Mulwad, birchefougitt till Hunderup bircheting, for enn domb, hand den 12. julj βidst forleden imellum for[ne] Jehanne Scramb hindis fuldmectige, Jenns Pederβen, oc for[ne] Jffuer Marquorβen paa for[ne] hanns hoβbunds wegnne wdgiffuit haffuer om nogit vrags tømmer, som Lambert Hansenn, fordum schriffuer paa Ribberhuβ, paa βinn hoβbunds, for[ne] Albrit Schiells, hans wegnne aff tho hollender βchall haffue kiøbt, βom med tingsuinder aff Ribberbyeting schall werre ad beuiβe, oc βchall haffue beβluttidt i βamme βinn domb frue Jehanne Scramb der aff denn biergelønn, siøretten[35] hinder tilholder, huor wdj hand meente hannum wret at haffue giort aff denn

aarβag, frue Jehanne S[c]ramb iche βchulle beuiβe βig nogenn rettighed till stranndlehnen[36] att haffue; ey heller βchall beuiβe[37] nogenn adelsmannd, βom Kiergaard haffuer beβeet[38] for[39] hinder, at haffue befattit dennum med nogit wrag, βom for Warβløff offuer Darrum[40] heller nogenn andre βteder hindis eigendomb iblandt k: M: eigendomb findis at legge, men allenißte huis wrag, som indkommer offuer alt Ribberhuβ lehnn for konng: May: strandβider[41] af adelenn der wdj lehnit boendis haffuer wforhindret[42] k: M: och denn schibbrødenn effterfuldt, som hannd formeener βig at wille beuiβe. Diβligeβte formener hannd hannum at haffue dømbt imoed siørettenn wdj det 73. cap: Aarβagen at frue Jehann heller hindis fogder iche beuißer, denn schibrødenn mannd heller nogenn paa hanns wegnne [iche?][43] haffuer werrit begierendis aff hanns goeds for hannum at bierge, som siørettenn derom schall formelde. Dernest formener hannd med tingsuinder schall werre beuist at kong: M:s stranndfogit, Niels Tommeβen i Stordarrum,[44] at haffue forbødenn for[ne] Jehanne Scram hindis fogder oc tienner at befatte dennum med huis wrags tømmer, som for konng: M. forβtrannd[45] waar opkommen, menendis for[ne] frue Jehan Scramb ingenn rett heller rettighed at haffue till konng: M: forβtrannd epter lougenn[46] wdj 3. bogs 61. cap:.

Diβligeste Niels Matzenn i βamme domb haffuer indføert,[47] det[48] Jens Pederβen, tiennendis paa Kiergaard, βchall haffue fremlagt enn register oc rigtig forteg-nelβe, daterit denn 18. sep: 1611, liudendis paa adβchellige slags tømmer oc wrag paa adβchellige βteder denn goede frue hindis børnns grund at βchulle werre beβeet, biergit oc optagit, menendis for[ne] birchefogit wret at haffue giort, i det hannd βamme register ord fraa ord iche βchall haffue indføert i βin domb oc der i regiβter naffnngiffuit, huad βlags tømmer dett haffuer werrit, effterdj det βchall beraabis[49] at werre enn rictige regiβter oc beβeelβe in specie, huilchen beβeelβe hannd mener for hannum iche schall [have][50] werret i rette, iche heller i dommen att werre indført, som det βig burde, effterdj frue Jehanne tilholder βig biergelønn imoed siøretten, βom hannd mener; huorfor effter βlig forberørte leilighed formeener, at βamme tømmer, βom hans hoβbund haffuer ladit kiøbe aff rette eiger, epter tingsuindis jndhold for wdenn all biergelønn burde hanum at epterfølge, oc for[ne] domb, βom paa biergelønn er funderit, burde mactisløβ at werre oc icke at komme hanns hoβbund paa hanns retferdige[51] kiøb till hinder heller schade wdj nogenn maader.

Diβligeste haffde hidβteffnnit for[ne] frue Jehann Scramb oc hindis rette laughuerge med βamme domb.

Da effter begge parternis beuilling bleff βamme sag opβatt till i dag.

Saa møtte for[ne] Niels Matzenn paa for[ne] Jehann Scrambs oc βinn egenn wegnne

oc fremblagde βamme regiβter, liudendis βom epterfølger: Anno 1611 denn 18. septemb: haffuer erlig oc welb: frue Jehanne Scramb ladit beβehe och opbierge effterschreffne wrag[52] oc tømmer, βom da nest forgangen storm aff forβtrandenn er opdreffuenn paa hindis oc hindis goede[53] børnns βerdieles[54] eng oc grund paa Werβleff march, βom dieres bønnder oc tienner[55] er wndt wdj brug: først paa de vdenge,[56] βom Lauritz Pederβen och Hans Schreder aff Wersleff er vnnt wdj brug: enn esche[57] træ,[58] enn fyr balling,[59] en schold,[60] enn eige bielche; paa de enge, Berete Sørenns, Chriβtenn Perβen oc Niels Nielβen haffuer wdj brug: vij βchold, en gammell eige[61] fiell,[62] trei eschie, en speell,[63] enn fyrballing; Paauill[64] Andersens eng aff Werβleff: trei schold; paa Anders Pederβens, Niels Sørenβen oc Thomas Anderβenn aff Sielstrup[65] dieris enge: fire schold, tho eschie, en fyr balling; paa de ennge, Hans Hanβenn aff Hunderup bruger: schold fire, en gammell brødenn[66] egebielche aff schibit; paa Niels Smeds, Jep Jpβen oc Jenns Perβen aff Darrum dieris enge: sex βchold, tho fyrballinger, enn wrag fiell, en gammell fyr fiell; paa Westergaard[67] enge oc grund af Wolβleff: vij schiold, ij eschie; paa Per Juels enge aff Darrum: enn egebielche, en schold, en eschie; paa Jep Schreder oc Hanns Jepβenn aff Sielstrup [deris enge]:[68] enn ege bielche; paa de enge, de βelff lader bruge till Kiergaard: ij schiold; paa Niels Jenβenn aff Welβløff hans enge: enn lind;[69] paa Westergaards offuerenge[70] aff Welβleff, som kallis Fogitenge:[71] en gammell esche wandtønde; paa Bonde Jenβen aff Wolβleff hanns enge: en wrag fiell; paa Niels Jepβen aff Wolβleff [hans eng]:[72] et βtøche lind; paa Wellas Anderβenn aff Welβløff hanns eng: enn egebielche, enn fyr barling;[73] paa Niels Hanβenns enge aff Wolβleff: et støche segl;[74] paa for[ne] enge findis nogenn βmaa βtøcher brende træe,[75] wid[76] enn laaβ.[77] Suma sumarum paa for[ne] wragstømmer: schold 35, eschie 9, fyrbarlinger vj, egebielcher 5, wragfieler 2, gammel egefiell, fyrfiell j, eschie wandtømmer[78] j, spell j, lind ij, seell j, brendtved[79] wid enn laaβ. At βlig wragtømmer for[ne] dag paa denn goede frue oc hindis børnns for[ne] enge och grund er beβeet oc biergitt oc i hinndis tienneris Hans Lauritzens gaard wdj Dahrum inndlagt bekiender wi, Jens Hanβen oc Jenns Pederβenn med egne hennder.

Derneβt wdj [rette][80] fremblagde βamme domb aff Hunderup birchetingh denn 12. julj βidst forledenn vdgiffuidt, βom βaa besluttis, at epterdj for[ne] frue Jehanne Scramb oc hendis goede[81] børnns egen βerdielis enge oc grund paa Worβleffmarch βtrecher βig wd till strandenn,[82] oc receβenn,[83] handfestningenn[84] och siørettenn[85] tilholder adelenn dieris egitt goeds med rette oc all herlighed βaa well βom wraag, [och][86] adelenns grund kommer i alle maade at holdis βaa frit βom konningens offuer chronnens goeds, oc denn goede frue der paa hindis egen grund haffuer

ladit bierge det wrag oc tømmer, βom ingenn leffuendis folch haffuer det till lannd fuld, oc det wdj goed foruaring [med][87] clar regiβter indlagt oc βtrax till tinge haffuer ladit tilkiende giffue, oc ingenn beuiβer hinde widere at haffue ladit bierge end paa βit egit, kunde fogdenn iche kiende hinde dermed nogenn wret att haffue giort; oc epterdj Jffuer Marcuβen med tingsuinde aff Riber byeting beuiβer, at hanns hoβbunds fuldmegtige βamme wragstømmer aff tuennde hollender haffuer kiøbt, βiden det waar bierget, wiste fogdenn iche imoed βamme winde at kunde dømme, saa wit kiøbenn ellers aff ret eiger, βom der med loulig omganger,[88] findis rigtige, meden βamme winde oc kiøb βtander wid fuld macht, dog denn goede frue der aff denn biergelønn, siørettenn hinder tilholder,[89] effter denn beuiβ for[90] fogden komb, βom denn domb wider bemeller.

Derhoes fremlagde Niels Matzenn enn schrifftlig beretning, liudendis βom epterfølger: Effterβom Jffuer Marckoβenn, ridefougit paa Ribberhuβ, paa erlig oc w:[91] mannd Albrit Schiell till Fuβingø, lehnsmand paa Ribberhuβ, hanns wegnne lader βteffnne min moeder[92] till Wiborg lanndsting med enn regiβter oc fortegnelβe, hunn schall haffue ladit giøre oc antegnne[93] paa det wrags tømmer, βom hun haffuer ladit beβehe oc opbierge paa hindis, min oc mine sødβchendis worris egenn βerdielis ennge oc grund paa Welβløff march, saa formiener ieg βamme regiβter nochsom loulig oc ret at werre, effterdj siørettenn iche omtaller, at wrag[94] med tingsuinder, medens[95] med clar regiβter wdj goed foruahring βchall inndleggis; oc βaa will berette, at min moeder iche haffuer aduahrit[96] kongens fogder, da hun loed βamme wrag bierge, saa beuiβer hans egen tingsuinder, at kongens strandfogder haffuer werrit derhoes, der wragit bleff biergit, oc βamme strandfogit haffuer først begyennt at wrage[97] wdaduarit,[98] endog wi er de førβte[99] lodseiger i begge byer, Welβleff oc Darrum: formiener wi iche er pligtig att begiere forloff at bierge oc bruge paa worrigs egenn grund det, βom oβ wdj recessen, handfeβtningenn oc siørettenn er wnndt oc tilladt, och wdtrøckeligen der wdj[100] forbiudis kongens fogder βig wdj nogenn maade med adelenns grund oc tiennere heller nogen anden adelig herlighed at befatte; oc der som for[ne] Jffuer Markuβen wille formiene, at min moeder haffuer ladit bierge ind paa wor egenn grund,[101] miener ieg, hannd bøer βligt at beuiβe, oc βelff i βinn hoβbunds frauerelβe will werit kongens tro mannd burde at haffue andenn indβeende, at med βlig wrag ret bleff omgaaidt, om hannd iche fortrode[102] strandfogden, epterdj at det aff tuenne hollender schall were kiøbt, oc der findes en part, βom tuilige[103] at werre hollender forbødenn[104] at wdføre aff kongenns landβteder,[105] oc tilfornne burde at lade βeet denn vdlands hanns paβ oc nøiactig beuiβ epter siøretten,[107] før hand kiøbte det oβ waduaridt, βom laa biergit paa worris grund och stauffnn; oc

effterdj wraget waar biergit oc tilkiennde giffuid[108] nogle dage, før de hollender det solde, βiunis mig wbillig at begiere aff oβ, at wi for enn vdlender βchulle bierge oc miβte wor biergelønn, siøretten oβ tilholder; oc derβom for[ne] Jffuer Markoβenn will sigte oc beβchylde minn moeders regiβter wrichtig och wβandferdig at werre, formeener ieg, hannd bøer med siønn oc sandferdighed winde det at beuiβe effter recessen,[109] epterdj strandfogden oc flere aff kongens tiennere haffuer werrit tilβtede, da βamme wrag er biergit, oc iche er scheed i døelsmaall, men føer det er kiøbt, oc er paa tinge tilkiende giffuitt. Forβeer mig till, I goede landsdommer her wdj anβeer, huis siøretten oc hanndfeβtningen medføer; er oc giernne begierende, at dette motte leβis paa lanndsting oc indragis, huis for rettenn der om kiendis. Datum Kiergaard, denn 18. sep: anno 1612. Gunde Lannge.[110]

Der till βuaridt for[ne] Jffuer Markoβenn oc fremblagde enn schrifftlig forβedt paa [sin][111] hoβbund, erlig oc welb: mannd Albrit Schiell till Fuβinge, høffuidsmannd paa Ribberhuβ, hans wegnne imoed erlig oc welb: frue Jehanne Scramb till Kiergaard heller hindis fuldmechtige. For det førβte effter βom frue Jehanne Scramb till Kiergaard haffuer ladit bierge nogitt wragstømmer, for Velβløff oc Darrum offuer[112] forgangendis aar 1611 nogenn kort tid epter Wor Frue dag[113] Ribbermarchitt[114] waar opkommid, wanβeet for[ne] frue Jehanne heller nogen, βom for[115] hinder Kiergaard haffuer beβeet,[116] aldrig at haffue befattit dennum med stranndlehnn heller at haffue dennum epterfuld, βom ieg formiener iche βchall beuiβis. For det andit haffuer for[ne] frue Jehann Scramb ingenn enβom engh, grund heller eigendom; [huad][117] hun der haffuer findis wdj fellig iblandt konng: M: tienneris oc andre goede mennds egenndomb oc enge, βom hindis tiennere wdj stede[118] oc feβte haffuer. For det tredie formener ieg, at for[ne] frue Jehanne Schramb iche βchall beuiβe wid siønn och wid windiβbiurd, βom loulig till tinnge βchall werre forhuerffuidt, at hun haffuer ladit beβeet, om hunn βamme tømmer haffuer optagitt at werre hindis seerdelis grund, βom hun βig paaberober, menn derβom hun haffuer nogenn hiemgiort beβigtelβe der paa, da bøer [den][119] ingen mact at haffue, menn machtløβ at werre. For det fierde: Effter βom Niels Matzenn i Møelwad, birchefogit till Hunderup bircheting, wdj βinn domb haffuer senterit den goede frue der aff denn biergelønn, siøretten i det 73. cap: indholder, huad schiperen heller kiøbmandenn βchulle denn till lønn, βom biergit haffuer, [efter][120] leilighed oc goedβens werd, huorfor ieg epter βlig forberørte leilighed βetter well wdj all domb oc rett, om for[ne] frue Jehanne Scram iche bøer at førdre hindis biergelønn effter receβen[121] hoes den schipper oc kiøbmannd, hun haffuer biergit fohre, och iche aff min hoβbund, det kiøbt haffuer, oc denn sentens, Niels Matzenn om biergelønn dømbt haffuer minn hoβbund angiellendis, bøer macht-

løβ at werre, oc for[ne] tømmer minn hoβbund at epterfølge, [fri][122] for all biergelønn; oc er begierendis, at denne min ringe forβedt maatte for domb leβis, paa schriffuis oc wdj dommen indføhris. Jffuer Marquorβenn egenn haannd.

Med flere ord oc talle dennum der om imellum waar.

Daa effter tiltalle, gienβuar oc sagenns leilighed, saa oc epterdj βamme regiβter findis wnnderschreffuidt aff thoe mennd, for[ne] Jenns Thomeβenn[123] oc Jenns Pederβenn, at βlig for[ne] wragstømmer for[ne] dag paa for[ne] frue Jehanne Scramb oc hindis børnns engie oc grund er beβeet oc biergit oc i hindis tienneris, Hanns Lauriβens, gaard wdj Darrum indlagt, oc ingenn beuiβning derimoed fremleggis saa iche at werre scheed, wide wi iche imoed for[ne] regiβter at sige; oc effterdj siøretten wdj det 73. cap: indholler, huorledis med wrag schall holdis, saaledis at bliffuer[124] schib med goeds formedelβt storm heller andenn wløche, da βchall det werre schipperenn wformeennt med hans kiøbmand[125] oc andre, βom hannd der till beuilge kannd, at bierge, emedenn de wille oc kunde, oc naar de wille offuergiffue[126] ad[127] bierge, da maa de selge heller affhennde till huem, de βelff wille, huis goeds oc wrag βom igien paa haffsbond liggendis er, oc ingen dennum der imoed at forhindre i nogen maade; menn er det βaa, at schipperen med βitt folch iche er formuendis[128] at bierge, da βchulle lehnsmanden,[129] borgemeβter oc raad, fogder, strandfogder, diβligeste adelenn oc dieris fogder, om det scheer paa[130] adelenns grund, oc alle andre, som hoes strandβiden befalning haffuer, forpligt werre, om det aff dennum begieris, at were denn schibbrødenn mannd behielpelig hoes denn meenige mand at hielpe oc bierge aff schibbit og goedβit, huis muegligt er, for [en][131] temmelig[132] biergelønn, oc naar βaa biergit er, da βchall lehnsmannden med tre beβte meend, der wdj egnenn er, heller borgemester oc raad, om det βchier for kiøbβteder, offuerueige, huad schipper heller kiøbmanden βchulle giffue dennum till lønn, βom biergitt haffuer, effter leiligheden oc goedβenns werd. Derβom och hendis, at schib heller goeds bliffuer wrag, oc ingen leffuendis folch hoes, da βchall lehnsmandenn heller den, [paa][133] huis grund det forrefindis, werre forpligt det at lade bierge med all fliid βaa megit βom meeβt mueligt er, oc det indlegge lade wdj neste kirche[134] heller en andenn βteds wdj goed foruahring med clar regiβter; oc naar den rette eiger [der efter][135] kommer heller hanns fuldmegtige med nøiachtigh beuiβning inden aar oc dag, da βchall dieris goeds dennum følge for en tilbørlig biergelønn, βom føer er røert. Diβligeβte oc βaa siøretten at indholde, derβom wrag kommer ind for adelenns grund, da βchall wdj alle maade [der met][136] hollis, βom forschreffuitt βtaar; oc epterdj iche er beuiβligt for[ne] wrag at werre fundit anderβteds end paa for[ne] frue Jehanne oc hindis børns grund, oc for[ne] birchefogit wdj βaa maade haffuer fuld siøretten oc tildømbt

Albret Schiell ßit kiøffte kiøb oc f:[137] Jehann Scram biergeløn, wide wi effter ßaadan leilighed oc siørettens indhold iche imoed ßamme hanns domb at ßige heller mactløß at dømme.

In cuius rei &c.[138]

(1) Jf. Viborg landstings dom 3. juli 1585 (IV nr. 533). - (2) *Kiøb* bet. handel (Kalk. II. 704a bet. 1, V. 634a; OdS XI.1183 bet. 1), jf. købstad = handelsstad. - (3) Se 867.3. - (4) Se 867.4. - (5) Se 867.7. - (6) Albret Skeel (d. 1639) til Fussingø, Hegnet, Lergrav, Holbækgård, Katholm m.m., søn af rigsråd Christen Skeel (d. 1595) til Fussingø og Margrethe Brahe (d. 1614). Han var 1585-94 i udlandet (Strasbourg, Padova, Siena, Frankrig og England), blev 1595 hofjunker, var 1597-98 hofmester for kongens broder, hertug Ulrik (d. 1624), på dennes rejse til Frankrig, England og Skotland, 1599-1601 hofskænk, 1609 ritmester for Riberfanen, deltog i Kalmarkrigen 1611-13, blev 1616 rigsråd og ridder af den væbnede arm, var 1616-23 rigsadmiral. Han var fra 1601 forlenet med Riberhus, som han under kejserkrigen (1625-29) måtte forlade 1627-29. Han var gift med Berte Friis (d. 1652), datter af Niels Friis (d. 1610) til Ørbækslunde og Hesselager og Vibeke Christoffersdatter Gyldenstierne (d. 1613). Om ham se V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel (1871).134ff., supplement (1882).40ff. - (7) Hovedgården Fussingø i Ålum s., Sønderlyng h. - (8) Riberhus slot i Ribe, der blev ødelagt i krigen 1657-60 og 1692 betegnes som nedbrudt og forfaldent. Riberhus len omfattede Gørding, Skast, Malt og Vester Horne herreder, jf. Erslev, Lensmænd II.39. - (9) befuldmægtigede (Kalk. IV. 844b bet. 1). - (10) Om ridefoged se 867.28.

(11) Forlægget har ved fejlskrift *Karenn.* - (12) Johanne Pedersdatter Skram (d. 1620), datter af Peder Iversen Skram (Fasti) (d. 1613) til Strandbygård (Strandbjerggård), Kokholm og Voldbjerg og Anne Skram, og enke efter Hans Lange (d.1609) til Brejninggård og Kærgård m.v., søn af Gunde Lange (d. 1561) til Brejninggård og Holmgård og Karen Hansdatter Breide (d. 1550). - (13) Den tidl. hovedgård Kærgård i Hunderup s., Gørding h. - (14) udspecificeret (OdS XVII 1039 bet. 2). - (15) Fortegnelse (Kalk. III. 568a bet. 1). - (16) Besigtigelse(sforretning); her vel med konkret bet. - (17) specificeret. - (18) ud for (Kalk. V. 265a; OdS V. 139 bet. 1; Feilb.I. 334a). - (19) Landsbyen Vilslev i Vilslev s., Gørding h. Stednavnet har fra ældste overlevering og frem gennem middelalderen stedse *-l*-form i forleddet (eller former med *-l*-tab: Wiss-), se Rep.2.rk.IX.730f. (registeret), hvorimod *-r*-form som i nærv. dom (*Vorßleff, Warßleff, Werßleff* m.fl.) ikke ses noteret. I gengivelsen nedf. s. 98 af indlægget fra ridefogden på Riberhus findes derimod den korrekte *-l*-form (*Velßleff*). - (20) Stykket *vrags tømmer ... for Verßleff offuer Darrum* stemmer nøje overens med s. 96 ndf. ved note 40 (*wrag ... for Warßløff offuer Darrum*), medens det derimod s. 99 ved note 112 hedder *for Velßløff oc Darrum offuer*. Dette sidste sted afspejler *enn schrifftlig forßett* af ridefogden på Riberhus, altså en stedkendt mand, hvis ordform må have fortrin frem for afskriverens former de to førstnævnte steder, jf. at også sidstnævnte sted har den rigtige *-l*-form i stednavnet. Det tør antages, at det sprogrigtige udtryk kun er bevaret i gengivelsen af ridefogdens indlæg, og at tolkningen af ordet *offuer*, der af afskriveren vel er opfattet som den hyppigt forekommende præp. *over*, må grundes på dette sted. I det sydvestligste Jylland fandtes fra gammel tid et substantiv *over*, jf. OdS XVI.226 (bl.a. fra Gørding h.) i bet.: havstokken, det grønne faste land langs stranden; Molbech, Dialect-Lexicon.394 (*Ouer*), 396 (*Over*), 399 (*Ovre* bet. 2), Feilb.II.776a bet. 2 (bl.a. fra Darum i formen *æ åwwer*) og Danmarks Stednavne nr. 3 (Sønderjyske Stednavne) (1944).s.xlviii, der bl.a. henviser til stednavnet *Højovre* (1683: *Høy offuer*), se Danmarks Stednavne nr. 2 (1933). 335, og *Lejovre* (1683: *Ley Oure*), se ib.337. Glosen antages at være lånt fra mnt. *over*, jf. frisisk *over(e)*, hollandsk *oever* og hty. *Ufer*. Den originale dom har formodentlig alle tre steder

haft *Velβleff och Darrum offuer* (ɔ: Vilslev og Darum strandbred) el. muligt *Velβleff offuer, Darrum offuer.*

(21) Landsbyen Store Darum i Darum s., Gjørding h. - (22) gøre krav på (Kalk. IV. 365a bet. 4). - (23) Vel fejlskrift for *formeldes.* - (24) Den sen. landsdommer Gunde Lange (d. 1652, se ndf. note 110), øverste kancellisekretær Tyge Lange (d. 1614), sen. landsdommer Peter Lange (d. 1661), Ide Lange (d. 1649, gift med rigsråd Jens Juel (d. 1634) til Kjeldgård) og Karen Lange (d. 1644, gift med Claus Below (d. 1620) til Spøttrup). - (25) alene (knyttet som adv. til *egenn*, jf. Kalk. V. 216b lin. 6ff.). Om etymologien se OdS IV.463, Da.etym.Ordb.84a, Lund.28. - (26) En *delefoged* er en foged, der siden det 16. århundrede (særligt i Jylland og på Fyn) under retssager skulle varetage kongens interesser, og som i købstæderne var byernes offentlige anklager og påtalte krænkelser af byens privilegier. Delefogden kunne tillige have andre funktioner, f.eks. udøvelse af politimyndighed og tilsyn med kronens bønder. Delefogden beskikkedes for et herred af lensmanden, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.362. - (27) En *strandfoged* er en offentligt ansat bestillingsmand, hvis hverv var at føre tilsyn med bjærgning i strandingstilfælde (OdS XXII.305), jf. søret 9. maj 1561 § 73 (CCD I.157) og DL 4-4-2 samt Malmø rådstuerets dom 16. august 1602 (V nr. 797). - (28) Her vel: komme overens om el. konstatere, hvor grænsen mellem kongens grunde og Johanne Skrams og hendes børns grunde gik. - (29) angivet, nævnt (Kalk. III. 203b bet. 1). - (30) Samme pejorative bet. som stue- eller bænkebrev i modsætning til et tingbrev (jf. Kalk. IV. 153b, I. 320b).

(31) Det forekommer påfaldende, at de intetsteds i dommen navngives. Der synes at have været hollændere (frisere) bosat i og omkring Vilslev. Herfor taler dels stednavnet Hollænderskov (Hunderup s., Gørding h.) - hvorved bemærkes, at *hollænder* i bet. forpagter af en gårds kohold el. mejeribestyrer (OdS VIII.422 bet. 2; Kalk. V. 466a bet. 2) tidligst trænger igennem i midten af det 17. århundrede, jf. Gunnar Olsen i Holland-Danmark I (Kbh. 1945).242 - dels at der i Vilslev kirke findes en (udateret) gravsten over en hollænder Bernt Termat, der angives født i Meppel (by i det nordøstlige Holland nær grænsen til Friesland), jf. Trap[5]IX (1965).1027. Den pågældende fik banesår i Ribe, men blev dog begravet i Vilslev, der formentlig har været hans hjemsogn. I det 16. og 17. århundrede søgte talrige hollændere på grund af religionsforfølgelse og krigen mod Spanien til Slesvig, hvor de bl.a. fik betydning for digebygning og mejeribrug, jf. Gunnar Olsen, l.c.I.237, og i Ribe fandtes der allerede i middelalderen, måske som følge af studehandelen, en lille hollandsk koloni, der holdt sig langt ned i tiden, jf. L. Bobé i Holland-Danmark II (1945).367. Brugen af glosen *over* (se ovf. note 20) kan da måske være støttet af et lokalt tilstedeværende nederlandsk element. Om hollandske låneord se L. L. Hammerich i Holland-Danmark II (1945).327ff. - (32) Landsbyen Mulvad i Bramming s., Gørding h. - (33) Landsbyen Hunderup i Hunderup s., Gørding h. - (34) Niels Lange (d. 1565) til Kærgård fik 9. juli 1559 bevilling til at have Hunderup s. som et frit birk mod at holde birketing og birkefoged dér. Tinget skulle søges af hans fæstere i Vilslev og Darum. Ved reskr. 2. december 1791 blev birket henlagt under Riberhus birk, da bøndergårdene var blevet bortsolgt og gården udparcelleret, og ved reskr. 7. juli 1812 forenedes birket med Gørding og Malt herredsting, jf. Mogens Lebech i Jyske Saml. 5.rk.II (1935-36).211,338. - (35) Søret 9. maj 1561 § 73 (CCD I. 157f.). - (36) Strandlen er (især med hensyn til vestjyske forhold) den strækning af kysten, hvor kronen eller en privatperson har forstrandsret, eller den kyststrækning, hvorover en strandfoged har opsyn (OdS XXII.310). - (37) Forlægget har herefter formentlig ved fejlskrift *med.* - (38) besiddet. - (39) før. - (40) Se ovf. note 20.

(41) Kyst, strandbred (Kalk. IV. 158b; OdS XXII.315 bet. 2). Jf. DL 4-4-2. - (42) uhindret, upåtalt (Kalk. V. 1123a). - (43) Ordet findes ikke i forlægget. - (44) Se ovf. note 21. - (45) *Forstrand* betegnede opr. kun strandbredden (stranden), ɔ: den del af kysten, der ligger tør ved ebbe og overskylles ved flod, jf. JL III.61, der bestemmer at vrag, *thær til landæ kummær,*

tilfalder kongen, *for thy at kunung a allæ forstrandæ;* Knud Mikkelsens latinske glosse 60 (*quia ille possidet omnia littera, que dicuntur forstrand,* DgL IV.254; *litus* bet. strandbred, kyst), dansk glosse 129 (*konningenn nyder ... alla haffue breder, som i fordom tidt kalledis forstrandt,* DgL Tillæg til IV.65f.). I en lidt senere tid udvidedes begrebet forstrand, måske fordi man fik større og dybere stikkende skibe, der endte som vrag ikke inde på strandbredden, men ude på det lave vand uden for strandbredden. Derved fik de, hvis ejendom grænsede til havet, en interesse i en udvidelse af begrebet forstrand. Osterssøn Veylle.285 definerer forstrand: *uden for Flodemaal* [ɔ: højvande, jf. Kalk. I. 564a bet. 2] *saa vijt icke kand haffvis Ancker-sæt* [ɔ: ankerplads, jf. Kalk. I. 42b] *med smaa Skuder,* hvorefter der henvises til JL III.61, jf. således også Arent Berntsen II.41: *Forstrand kaldis vel undertiden huer Strandbred, forstaais dog proprie om de Strandsider ud mod det obne Haff oc om den Strand eller det Vand, som icke er nermere Landet end icke kand haffvis Anckersætte synderlig for smaa Skuder oc Baade, oc saadanne Forstrande effter den Jydske Lougs 3. Bogs 1.* [trykfejl for: 61.] *Cap. ere allenne Kongl. Mayt, tilhørige.* JLs snævre opfattelse af begrebet forstrand som ensbetydende med strandbredden opretholdtes indtil den nyeste tid i Sønderjylland (hvor JLs regler, der ikke positivt var ophævet ved nyere lovgivning, var gældende indtil BGBs ikrafttræden 1. januar 1900, jf. lov nr. 259 af 28. juni 1920 om indførelse af dansk formueret i de sønderjydske landsdele § 2 nr. 3, lov nr. 123 af 1. juni 1929 § 2b og Vinding Kruse, Ejendomsretten I (1929).277, S. Kinch og Fr. Tolstrup, Den danske Landboret (1941).254f.). Om betydningen af begrebet forstrand i moderne ret se Herman Gram, Den danske Landboret[2] (1923).121 note 1; Carl Torp, Dansk Tingsret[3] (1925),21f.; Vinding Kruse, op.cit.274; Frants Thygesen, Strandret syd og nord for Kongeåen (Juristen 1964.499ff.); Knud Illum, Dansk Tingsret, 3. omarb. udg. ved Vagn Carstensen (1976). 18ff. og O. A. Borum og W. E. von Eyben, Juridisk Ordbog[4] (1976),79, hvor forstrand defineres som den del af søterritoriet, der ligger mellem havstokken (det sted, hvor land og hav mødes ved højeste dagligt vande) og sejldybet. - (46) JL III.61. - (47) fremført, omtalt (Kalk. V. 520a, jf. II. 400a bet. 4). - (48) at (Kalk. I. 358a bet. 1). - (49) påstås, hævdes, påberåbes (jf. Kalk. V. 83a). - (50) Ordet ikke i forlægget.

(51) gyldige (Kalk. III. 582b bet. 3). - (52) *Vrag* (af oldn. *rek*) er, hvad der driver op (Kalk. IV. 809a bet. 1; OdS XXVII.502 bet. 2.1). - (53) adelige (Kalk. II. 60a bet. 2), jf. ndf. *denn goede frue oc hindis børnn.* - (54) særskilte (OdS XXIII.124 bet. 1). - (55) Fæstere (Kalk. IV. 399b bet. 5). - (56) Vel: enge, der ligger yderst mod stranden el. fjernest fra sognebyen. Sml. f.eks. *æ uder æng* i Lintrup s. (Danmarks Stednavne nr. 4.587), *Äussere Wiese* i Ketting (ib.nr. 7.264), *Udeng* i Voldum s., Galten h. (ib.nr.18.122). - (57) Aske. Jf. Kalk. V. 1203a: *eske tømber* (1628) og (som importvare) *asketømmer* (1686). - (58) Her vel: stamme el. tømmer, jf. Feilb.III.869a, hvor *træ* bruges om tømmer. - (59) Fyrrelægte (*balling:* lægte, jf. Kalk. I. 97b, Feilb.I.43b, Rietz I.45b (*bol(l)ing*)); ndf. nogle gange skrevet *barling,* der formentlig er falsk restitution ud fra jysk udtaleform og ikke: tax (taxus baccata), se Kalk. V. 62a, Arent Berntsen I.272 (*barlin*) og Johan Lange, Ordbog over Danmarks Plantenavne II (1960).693f. - (60) Bævreasp (Kalk. III. 808a; Feilb.III.291b; Johan Lange, Ordbog over Danmarks Plantenavne II (1960).319f.) (*skål*).

(61) Ege. - (62) Bræt, planke (OdS IV.1102). - (63) Spil, hejseapparat (OdS XXI.257 bet. 2), jf. *spiltræ* (ib.316). Staveformen ndf. er *spell.* - (64) Må vist være fejlskrift for: *paa Will(i);* formen *Paauill* for Poul er ellers ikke truffet, og alle andre steder indledes disse sætningsled med et *paa. Will(i)* var et hyppigt forekommende navn i Jylland, se DgP I.1585f. - (65) Landsbyen Sejstrup (1554: Selstrup (Rep.nr.8703), 1666: Seystrup) i Hunderup s., Gørding h. - (66) sønderbrudt, knækket (Kalk. I. 279a bet. 1). - (67) Har ikke kunnet lokaliseres. - (68) Ordene findes ikke i forlægget. - (69) Da der straks ndf. står *et βtøche lind,* kan der ikke være tale om lindetræ. Der må her menes: linegods, tovværk (jf. OdS XII.964, på gl. jysk *linne,* ib.965

lin. 2). - (70) Overenge er vel enge op til el. indbefattende ovre, ɔ: stranden, jf. ovf. note 20 om *over*. Overenge er et alm. forekommende stednavn, se f.eks. Danmarks Stednavne nr. 3 (1947), 303 spalte 1.

(71) Kan ikke med sikkerhed lokaliseres. Muligt identisk med markbogen *Furt Eng* (Fortieng). - (72) Ordene findes ikke i forlægget. - (73) Om denne form se ovf. note 59. - (74) Liner, tov (OdS XVIII. 926); jf. ndf. *seell*. - (75) Træ (til brændsel). Jf. ndf. *brendtved*. - (76) henved, cirka (Kalk. IV. 764a; OdS XXVI. 739 bet. 12.2; Feilb. IV. 1020a). - (77) Læs (OdS XIII. 458); *las* er jysk form, jf. Feilb. II. 501a (bl.a. fra Darum). - (78) Fejlskrift for *wandtønde*, se ovf. i teksten. - (79) Træ til brændsel (Kalk. I. 267a; Holberg-Ordb. I. 764). - (80) Ordet findes ikke i forlægget.

(81) Se ovf. note 53. - (82) Strandbredden (OdS XXII. 296 bet. 1). - (83) Reces 13. december 1558 § 2, sidste stk., jf. reces 6. december 1547 § 18. - (84) Christian IVs hdf. 17. august 1596 § 6 (DKH. 104), jf. hdf. 12. august 1559 § 6, 30. oktober 1536 § 9 (ib. 96 og 84). I Frederik IIIs hdf. 8. maj 1648 § 10 (ib. 100) hedder det tydeligere: och skulle adelen her vdi riget nyde wrag for deris egen grund, vden huor de sig derfra self haffuer forskreffuett. I kong Hans' hdf. 1. februar 1483 § 28 (ib. 52) hed det, at kongen eller hans embedsmænd ikke skulle »bekymre oss ytermere met noget strand wrag, en som logen wtuiser«. Jf. Matzen, Haandfæstninger. 130. - (85) Søret 9. maj 1561 § 73, stk. 4 (CCD I. 158). - (86) Ordet findes ikke i forlægget. - (87) Ligeledes. Søret 9. maj 1561 § 73, stk. 3, har *met klare register*. - (88) handler (Kalk. III. 299a bet. 5b). - (89) hjemler, tillader (Kalk. IV. 365a bet. 3). - (90) før.

(91) ɔ: welbiurdige. - (92) Johanne Pedersdatter Skram, se ovf. note 12. - (93) opskrive (Kalk. I* 18b; OdS I. 751 bet. 2.1; Holberg-Ordbg. I. 229f. bet. 3.1-3.3). - (94) Forlægget har *wrags*. - (95) men. - (96) underrettet, varskoet (Kalk. I. 9b). - (97) undersøge (Kalk. IV. 870a bet. 4). - (98) uden varsel (Kalk. IV. 524b). - (99) Vist: forreste, nærmest stranden. - (100) Christian IVs hdf. 17. august 1596 § 6 (DKH 104).

(101) Johanne Skram synes at sigtes for at have bragt værdifuldt vraggods ind på sin egen grund. - (102) havde tillid til, stolede på (Kalk. I. 723a bet. 2). - (103) Vel: tvivlsomme (Kalk. V. 494b). - (104) Reces 13. december 1558 § 64, stk. 2. Ved kgl. åb. br. 5. juni 1562 (CCD I. 198f.) var udførsel af brændeved og tømmervarer forbudt. - (105) Byer inde i landet (OdS XII. 320 bet. 1). Jf. Christian Is åb. br. 13. oktober 1480 (DgK II. 89f.), hvorved udførsel af tømmer fra Ribe forbydes. - (107) Der tænkes muligt på § 34 i søret 9. maj 1561, hvorefter »styremend oc baadsmend« skal have »pasbort« (pas), der skal ses af borgmester, råd eller byfoged. - (108) givet meddelelse derom (jf. Kalk. V. 1062b). - (109) Her vel blot: på lovlig måde. - (110) Gunde Lange (d. 1652) til Kølbygård m.m., søn af Hans Lange (d. 1609) til Brejninggård og ovenn. Johanne Pedersdatter Skram (d. 1620). Han studerede 1593 ved universitetet i Wittenberg, senere i Greifswald og Tübingen, deltog i Kalmarkrigen 1611-13, var 1617-23 landsdommer i Nørrejylland, 1623-31 lensmand på Koldinghus, 1631-35 på Ørum, 1635-48 på Ålborghus. Han var gift med Anne Nielsdatter Krabbe (d. 1658), datter af Niels Kjeldsen Krabbe (d. 1626) til Torstedlund og dennes 2. hustru Vibeke Gregersdatter Ulfstand (d. 1611).

(111) Forlægget har *min*. - (112) Se ovf. note 20. - (113) Her: Vor Frue dag i høst: 8. september. - (114) Ribe marked begyndte 7. september, jf. kong Hans' åb. br. 5. marts 1494 (DgK II. 97), hvorefter markedet stadig skulle begynde med en sammenkomst Vor Frue aften (7. september). Den følgende dag (Vor Frue dag) måtte der hverken købes eller sælges, men derefter måtte markedet holdes i 3 dage. - (115) før. - (116) besiddet. - (117) Ordet findes ikke i forlægget. - (118) Fæste (jf. Kalk. IV. 193b). - (119) Forlægget har *der*. - (120) Ordet findes ikke i forlægget; indføjet efter § 73, stk. 2, i søret 9. maj 1561.

(121) Fejlskrift for *siøretten*. - (122) Ordet findes ikke i forlægget. - (123) Han kaldes ovf. *Jens Hanβen*. Strandfogden hed Niels Tommeβen, se ovf. ved note 44. - (124) forliser (Kalk. I.

220b bet.3; Holberg-Ordbg. I.645 bet.1.5). - (125) Fejl for *skibmend* (således søret 9. maj 1561 § 73, stk. 2). - (126) opgive, ophøre med (Kalk. III.411a bet.3). - (127) ɔ: at. - (128) i stand til (jf. Kalk. I.671b bet.1). - (129) Søret 9. maj 1561 § 73, stk. 2, har *vore embedsmend*. - (130) Søretten § 73 har *for*.

(131) Ordet findes ikke i forlægget; indføjet efter søret 1561 § 73. - (132) rimelig, passende (Kalk. IV.327a bet.2). - (133) Ordet findes ikke i forlægget. - (134) Søret 9. maj 1561 § 73 har *kirken*. - (135) Ordene findes ikke i forlægget; indføjet efter søret 1561 § 73. - (136) Ligeledes. - (137) ɔ: frue. - (138) &c. erstatter: testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

869 Sjællands landsting 12. maj 1613

Landstinget stadfæster en herredstingsdom, der i henhold til Roskildes privilegier af 18. maj 1518 havde frifundet en mand for at blive delt til stavns, da han i mere end 3 år havde været borger i Roskilde, og da de yngre håndfæstninger, der gav adelen hals- og håndsret over deres tjenere, ikke fandtes at have ophævet dette privilegium.[1]

Hs.: Uldall 10,2° fol. 237r.
Ingen *overskrift*.

Wilhelm Dresselberg[2] thill Windinge,[3] landtzdomer vdj Sielland, och Jørgen Niellβen, landzting βchriffuer, giør vitterligt, at aar effter Christi fødβell 1613, onβdagen den 12. maij, paa Siellands far landzting waar βchicket erlig och velb: mand Peder Basβe[4] till Søerup,[5] konng: Maytt: befallingsmandt paa Roeschildegaardt, hans fuldmegtige, erlige och velagtt mandt Raβmus Michelβen, riide fouget[6] ibidem, paa den ene och hagde hiidt vdj rette βteffnit Poffuel Jenβen i Kiølβmølle,[7] herids fouget i Ringβtedt heridt, paa den anden side och hanom tiltallitt for en domb, hand til for[ne] heridtztingh den 4. martij neruerendes aar dømpt och aff sagde hagde emellum hanom paa denn ene och en vidt nauffn Niels Mortenβen i Roeβchylde paa den anden βide ahnlangendis hans fødeβtedt, hand fore worre tiltallit at indrage paa for[ne] Peder Basβis grundt i Almβtoffte,[8] huaar hand er barnfødt, och ther eller andenβtedz βom hannds vrnedt[9] at bygge och boe, wdj huilckenn hans dom hand βchulle haffue quitt funden for[ne] Niels Mortenβenn epter en viditsze aff en preuilligie Roeβchilde bye forundt,[10] och effterdj hand nogen tid i Roeβchilde βchulle haffue veridt boeβidendis, wahnsehet handfeβtningen[11] tilholder adelen offuer dieris thiennere frij halβ och haandt och alle kongelig sager och anden herlligh maa nyde och beholde, som fremfarne høylloffllig konninger i Dannemarck adelenn haffue stadfeβt; formehentte der

forre med handfestningenn samme preuiligia igien kaldet at vere och caseret och hannom handtfeβtningenn aldelis adt haffue wanhsedt, effterdj handt hans dom paa βamme preuiligia βchulde haffue fundierit och sig therudinden fast at vere vforettet[12] och hans domb derforre magteløs at bliffue och icke komme for^ne^ Niels Mortenβen for hans tiltalle til nogen behielpening.

Diβligeste hagde hidsteffnit for^ne^ Niels Mortenβen i Roeβchilde, som βagenn vaar ahngaaendis, med βamme preuelegie, som herids fougeden sin domb βchulle haffue paa funderit, at møde, om hand hagde der nogit till at suare.

Och vdj rette lagde samme domb aff Ringβtedt herridtzting den 4. martj sidst forleden wdgiffuen, liudendis i sinn mening iblant andet for herridts fougdenn at vere vdj rette lagt en copie aff it mageβchiffte breff,[13] som er gangen emellum konng: Maytt: och for^ne^ Peder Basβe, formellendis: Wij, Christian, medt Gudz naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis koning, hertug vdj Sleβuig, Holstenn, Stormarnn och Dyttmerschen, greffue vdj Oldenborg och Delmenhorst, giøre alle vitterligt, at effterdj oβ elschelige Peder Basβe thill Søerup, wor mand och tiennere, nu for magelaug och euig eyendomb wnnderdanigste haffuer vdlagt thill oβ och cronen dise effterβchreffne gaarde och goudtzs aff hanns arffue guodtzs wdj wortt lannd Siellanndt liginde, som er først wdj Thyeberig herredt i Thyeberrig sogen och bye med andet miere goidtz ligendis vdj Falster och paa Møen, som skiødet der om formelder, medt alt forschreffne gaarde och guodts, medt alt sin herlighedt, som nu tilligger, effter som de breffue, for^ne^ Peder Basβe oβ vnnderdanigste der paa giffuit haffuer, ydermehre der om formelder, da haffuer wij der imodt fyldiβte veederlaug naadigste igienn wdlagt till for^ne^ Peder Basβe och hanns arffuinger disβe effterβchreffne worre och cronens gaarde och guodtzs her vdj for^ne^ vort land Siellandt liggendes. Først vdj Ringstedt herrit vdj Almstoffte femb gaarde med anndet mehre guodtzs, som voris schiøde der om formelder, med alle for^ne^ gaarde och guodtzs med alt sin eyendom och herligheth, som nu tilligger och aff arilldsz tid tilligit haffuer. Att dette forbemeltte er en ret copia vdaff kong: Maytt: schiøde och det schiøde, som ieg hanns Maytt: paa βamme guodtzs giffuit haffuer, aff Søerupgaardtz den 20. januarij anno 1613. Peder Basβe, egen haandt.

Jtem at verre wdj rette lagt enn widtze aff en preuiligiæ, Roeβchilde bye med preuiligierett [er?],[14] wnnder Roeschilde byes secret, liudendis ordt fra ordt som her effter følger: Wij, borgemester och raadt vdj Roeschil, kenndis och giør alle vitterligt vdj dette vort obne breff, at denne breffuiβer, Niels Mortenβenn Bagger, borger och jnnduoner her βammestedtz, haffuer sig for oβ beklagit, at hand nu tiltalis for sinn fødestedt, wahnsehet hanndt der for haffuer verit vdj den guode

mandz erlig och welb: Clauβ Dahæ[15] till Raunsstrup[16] hanns nøyge,[17] effter hanns breffs indholdt, diβligeste haffuer hannd her i byenn boet och verrit enn borger och goeduilligen effter sin formuge skattet och skylde[18] till konng: Maytt: och Roeschilde bye wdj fulde aatte aar, och woris stads preuilegia, som oβ aff fremfarne koninger i Danmarck er giffuen och stadfeste clarligenn formelder, at huilcke aff Roeschilde borger, som bliffuer her boeβiddende i byen vdj trey aar och ere anndenβtedis barnnfødt, de schulle her effter roelige bliffue boendis, huilche preuelligia for[ne] Niels Mortenβen haffuer aff oβ veredt begerenndis enn wisβe[19] wdschrefft[20] och copia aff, huilcken wij hannom billdeligenn[21] icke haffue viβt at kunde nechte, och liuder samme preuiligia vdj alle omstendigerheder[22] ord fra ordt som her effter følger: Wij, Christian, med Guds naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis koningh, wdualdt koning thill Suerig, hertug i Sleβuig, Holsten, Stormarn och Dyttmerschen, greffue wdj Oldenborg och Delmenhorst, giøre alle vitterligt, at wij aff vor sønderlig gunst och naade haffuer nu vnnt och tillat och med dette vort obnne breff vnnde och tillade, at huilcke aff vore borgerre i Roschilde, βom er anderβteds barnnfødt endt der i byenn och haffue der i byenn verrit boesidendis i thre samfelde[23] aar, daa maa och schulle de her effter der bliffue boendis och boesidendis och icke der aff dehelis till stauffs eller der aff fløttes. Thj forbiude wij alle, ehuo de helst ere eller verre kunde, adelismendt,[24] fougeder och embitzmendt for[ne] vore borger och vnderβotte i Roβchilde her imod at hindre, hindre lade, møde,[25] plazse,[26] dehele, wmage eller i nogen maade at fordelle[27] eller at wforette vnder vort hyldiste och naade. Giffuit paa vort slot Kiøbenhaffn, Sanctij Erici kongis dag[28] aar Mdxvij.[29] Vnder vort zignet. At det saa i sanndhed er en rett wdschrifft och visβe copie aff bemelte preueligia och konge breff, det bekiende wij med wort stads zignet her neden for trugt. Actum Roβchilde, den 12. januarij anno 1613.

Fremdelis liuder herridtz fougidtz [dom?][30] i sin besluttning som effterfølger: Effter tiltalle, gienβuar och den sags leilighed, och effter som velb: Peder Basβe loidt tiltalle och forfølge Niels Mortenβen, borger vdj Roeschilde, for sin fødestedt, formehenendis hand burde hannum at følge for wuonede, effterdj hand er barnnfødt vdj Allmstoffte paa det guodz, som hannd sig aff konng: Maytt: for magelauf hagde till βchifft, saa effterdj det befantis for[ne] Niels Mortensβenn at haffue boidt och verrit en borgerre vdj Roeβchildt bye och der effter sin effne och formuge βchattet och βchyldet till konng: Maytt: och byenn vdj fulde aatte aar, och den preueligia, Roβchilde bye er med preuiligierett, formelder, at huilcke Roeschilde borger, βom er andenβtedz barnnfødt ennd der i byenn och haffuer der i byenn verit boeβidendis vdj thre βamfelde aar, de da maa och βchulle frem-

delis der bliffue boendis och boeβidendis och icke der aff dehelis till staufns eller och der aff fløttis med viderre, βamme preuiligia med føre, daa kunde hand effter for berørtt der paa ey rettere kiende, ennd for^ne^ Niels Morthenβenn io burde for denne welb: Peder Basβis tiltalle quitt at vere, indtil nøgactigenn beuiβis βamme preuiligia at vere igien kaldet [eller][31] caseret, βom βamme domb i sig selff vitløfftiger formelder och vduisβer.

Dernest fremlagde welb: Peder Basβis schrefftlige berettning, liudendis:

Effter som ieg thill landzsting haffuer inndsteffnid Poffuel Jenβen, Kiølβmølle, herridtz fouget i Ringstedt herridt, for en domb, hand till for^ne^ herridtzting den 4. martij neruerindis aar dømpt och affβagt haffuer emellum mig paa den ene och en ved naffn Niels Mortenβen i Roeschilde paa den anden βiide ahnlangendis hans fødested, ieg lod hannem tiltalle at inddrage paa mit guodtz at bygge och boe βom min vunede, effterdj hannd paa for^ne^ mit guodtz i Almatoffte, βom ieg till magelaug aff koning: Maytt: haffuer bekommet, er barnfødt, saa er dette min tiltalle til for^ne^ Pouell Jennβen, att effterdj forβchreffne hanns domb er fundieret och sluttet[32] paa en preuiligia, Roschilde bye forunt och giffuen wdj konng Christenn den Anden hans regementis thiidt effter dentz indholdt, βaa lenge den er ved magt og vigien kaldenn, och hannd icke haffuer [actid][33] handfeβtningen, som sidenn for^ne^ kong Chriβtens regementtis thid aff høylofflige konger i Dannemarck, den enne effter den annden, er aff vor naadigste herre adellenn confirmeret offuer derris guodtz och thiennere at nyde halβ, haandt och andet herlighed och alle konngelige sager, effter βom den viderre indholder och formelder, saa ieg mener handfestningenn der forre samme preuiligia at haffue cazerett och igien kaldet, och [der][34] forre hanns domb med wret at verre dømpt och mig fast at vere for vrettet, effterdj haandt handfestningen aldelis haffuer forbiigaaenn och aldeniste sinn domb paa forβchreffne preuiligia funderet och sluttet; och effterdj ieg i ligemaade thill landtzting haffuer jnndsteffnet forβchreffne Niels Mortenβenn, som sagen er ahngaaendis, med samme preuiligia, som herridtzfogden sin dom haffuer paa fundierridt och affsagt, at møde i rette och endelig lade paakennde, om den bør at actis och bliffue ved magt eller iche, saa formehner ieg de siste louge at casere och igien kalde første, om de kunde eractis at verre venns och huer andre imod, och der forre βamme preuiligia icke at stemme offuer ehens med handfestninngenn, som sidenn denn preuiligia er adelenn confirmerit oc stadfest, men mehre at verre emodt; er der forre enn enndelig domb begierendis, om samme preuiligia bør veed magt at bliffue eller icke, och om herridtz fougdens domb, som paa forβchreffne preuiligia er sluttet och affβagt, icke bør magtheløβ at verre och icke komme for^ne^ Niels Mortenβenn for min tiltalle til nogenn

behielpening, men hand βom min wurnede at følge mig angerløβ, och om herritz fougden [icke?][35] bør plictig werre till bøerligenn at βtande mig til rette, och er begierendis denne min berettning i dommen at maa indførris. Actum Roβchyldegaardt, den 11. maij 1613. Peder Basβie, egenn haandt, som samme hans berettning vdj sig formelder.

Saa er her vdj rette møett forβchreffne herridtzfouget, waar sinn domb bestendig och formehnte sig ingen wret at haffue giort vdj det, at hand hagde quit fundenn for[ne] Niels Mortennβenn for den welb: Peder Basβis tiltalle, jndtill nøiagtigenn beuiβis forβchreffne preuiligia at verre jgienkaldet eller caserett, effterdj det befantis forbemelte Niels Mortenβenn at haffue boet och veret enn borger wdj fulde aatte aar, och den preueligia, Roeschilde bye er medt preueligerett, clarlig formelder, at huilcke Roeschilde borgere, βom andenβtedtz barnnfødt [er][36] ennd der i byen och haffuer der i byen verrit boeβidendis vdj thre samfelde aar, de da mue och schulle fremdelis der bliffue boendis och icke der aff thehlis till staffns eller och der aff fløttes. Och sette vdj rette, om βamme hanns domb icke burde ved sin fulde magt bliffue, och hannd for denn welb: Peder Basβis βteffning och tiltalle burde quit at verre.

Diβligeste er her vdj rette møtt for[ne] Niels Mortenβenn i Roeschilde och for mehntte herridtzfougden jngenn wret at haffue giort wdj thed, at hannd hannem for velb: Peder Basβis tiltalle och forfølggning (for hanns fødestedt) hagde quit funden effter denn preuiligia, Roeschilde bye er med preuilligieret,[37] huilckenn hanns domb hand formehntte burde ved sinn fulde machtt bliffue, och hannd for Peder Basβis ydermere tilltalle och forfølgningh burde quit och angerløβ at vere och her effter som till deesβ[38] boe och bygge vdj Roeschilde.

Med viderre ord och talle dennem der om emellum waar och worre domb begierinndes.

Tha effter tiltalle, gienβuar och den βags leillighed, och effter som welb: Peder Basβe haffuer[39] indβteffnnit herridtz fougden i Rinngstedt herridt, for hannd haffuer quit fundenn Niels Mortensβenn, borger vdj Roeschilde, for hans tiltalle for fødestedt, och βamme hanns domb paa enn preueligia, Roeschilde bye er medt preuiligieret, haffuer funderret, huilcken preuiligia welb: Peder Basβe formener met handfestningen at verre jgienkalldet och caseritt, saa βamme hanns domb der for bør machteløβ och icke komme for[ne] Niels Mortennsβenn for hanns tiltalle thill nogen behielpening, forschreffne herridtz fouget sig der imod vndschylder, at hannd ey torde sig vnderstaae at denne forβchreffne Niels Mortenβen (som fast vdj aatte aar vdj Roeschilde haffuer verrit en boesidendis borger och der effter sinn effne och formuge schattet och skyldet thill konngelig Mayestætt och byen)

at følge Peder Basβe for wortinnde, epterdj den preueligia, βom Roeschilde bye er mett preueligerrit, clarligen formelder, at huilcke aff borgernne vdj Roeschilde, som andenstedtz ennd der i byenn er barnefødt och der haffuer verrit boesidendis i tre samfelde aar, de da maa och schulle [der och][40] fremdelis bliffue boendis och ey aff nogenn ennten adelsmand,[41] fougeder och embitzmend der aff att dehelis till βtauffns eller der auf at fløttis, och herridtz fougdenn effter saadan frembberørtt[41] leilighed icke haffuer viist at tilfinde forβchreffne Niels Mortenβenn, som fast vdj aatte aar vdj Roeschilde haffuer verrit boesidendis och der hafft sit borgerschab vdj rollighed, at følge Peder Basβe for wurnede eller nogen forføllgningh offuer hannem at stede, mens hand for denn velb: Peder Basβis tilltalle for fødestedt at schulle quit werre, saa lenge [icke][42] beuiβis samme preueligia at werre jgienkaldet eller caserit, da effter slig forberørtte leilighed kunde wij ey andet kennde, ennd herridtz fougdenn io bør for denne Peder Basβis steffning och thiltalle quit at verre, wij ey helder for voris ringe perβonner her till landtzting wiide oβ at vnnderstaahe domerhere at verre[43] imod slig konngelig preueligia, emedenn den findis at verre wjgienkalldet.[44]

Till wiiniβbyrdt vnnder voris zignetter.

Actum wt supraa.

(1) Jf. Flakkebjerg herredstings dom 21. april 1586 (IV nr. 546). - (2) Se 859.39. - (3) Hovedgården Vindinge (nuv. Fuirendal) i Fuirendal s., Øster Flakkebjerg h. - (4) Peder Basse (d. 1639 som den sidste af sin slægt, de såkaldte »nye Basser«) til Sørup, søn af Erik Bassesen Basse (d. efter 1582) til Sørup og Anna Pedersdatter Størle. Han blev 1592 hofsinde, var 1596-1601 forlenet med Nunnekloster i Oslo, 1598-1613 med Roskildegård, 1613-18 med Svenstrup, 1618-29 med Stegehus og 1629-39 med Tranekær samt fra 1634 tillige med Jungshoved. Han var ritmester ved den sjællandske fane og deltog i Kalmarkrigen (1611-13). Han var gift med Sophie Parsberg (d. 1639), datter af Niels Vernersen Parsberg (d. 1592) til Harrested og Sandbygård og Lisbet Mikkelsdatter Sehested (d. efter 1614). - (5) Hovedgården Sørup i Vetterslev s., Ringsted h. - (6) Om ridefoged se 867.28. - (7) Den nu nedlagte landsby Kølsmølle i Valsølille s., Ringsted h. Den nævnes endnu i matriklen 1664, men er derefter nedlagt og nævnes ikke i matriklen 1682. - (8) Landsbyen Almstofte i Sneslev s., Ringsted h.

(9) Vornede. Vornedskabet var den på den mandlige bondebefolkning på Sjælland, Lolland, Falster, Møn og Bogø fra slutningen af det 14. århundrede påhvilende forpligtelse, der opstod uden egentlig lovhjemmel, til ikke uden husbondens (herremandens) samtykke at forlade det gods, hvorpå de var født, og til på forlangende at overtage en gård eller et hus med jord til dyrkning. Den første lov, der hentyder til vornedskabet, er Lollands vilkår af 1466 § 11. Den i Tyskland anerkendte sætning, at byluften gør fri, jf. Hübner, Grundzüge.102f., dvs. at en persons ufrihed ophørte, når han blev borger i en by, trængte i det 13. århundrede ind i dansk ret, jf. Slesvig stadsret (ca. 1200) § 77 (DgK I.15) og søgtes senere anvendt på vornede. Dette stødte på modstand fra godsejernes side, og ved kgl.åb.br. 31. juli 1542 (Da.Mag.3.rk.IV.350) anerkendtes den kun for vornede, der havde boet 3 år i en købstad det nævnte år, og købstæderne forpligtede sig til ikke at indtage flere, der ikke i minde var skilt fra deres husbond. Ifl. DL 3-14-13 kunne den vornede, der i 10 år upåtalt havde været bosat i en købstad, ikke deles til

stavns. Formelt blev vornedskabet først afskaffet ved fdg. 21. februar 1702 for alle, der var født efter kongens regeringstiltrædelse 25. august 1699, jf. Johs. Steenstrup i Hist.Tidsskr.5.rk.VI. 399ff., Matzen, Privatret I.10ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.476ff. - (10) Christian IIs privilegier af 18. maj 1518 for Roskilde (DgK III.193), hvorefter borgere, der var barnefødt andetsteds, men havde boet 3 år i byen, ikke kunne deles til stavns eller tvinges til at fraflytte byen. Den generelle bestemmelse i kgl.åb.br. 31. juli 1542 (se foreg. note) kunne ikke påberåbes i nærv. tilfælde, da den sagsøgte ikke i 1542 havde opholdt sig 3 år i en købstad.

(11) Christian IVs hdf. 17. august 1596 § 6 (DKH.104), jf. hdf. 12. august 1559 § 6 (ib.96), 30. oktober 1536 (ib.84). - (12) forurettet (Kalk. IV. 611b bet. 1). - (13) Mageskifte 20. januar 1613. - (14) Ordet findes ikke i forlægget. - (15) Claus Daa (d. 1641) til Ravnstrup, Borreby, Fraugdegård, Bonderup og Holmegård, 1625 rigsråd, 1630 rigsadmiral. - (16) Hovedgården Ravnstrup i Herlufmagle s., Tybjerg h. - (17) Tilladelse (Kalk. III. 271a bet. 2). - (18) givet afgift (Kalk. III. 840b bet. 2); forb. *skatte och skylde* alm. i datidens sprog. - (19) pålidelig, rigtig, korrekt (jf. Kalk. IV. 844b bet. 1). - (20) Afskrift (Kalk. IV. 582a).

(21) billigvis, med rimelighed. - (22) Her: enkeltheder; jf. *tingbog, huor vdi alle sager skulle klarligen indtegnes med ald omstendighed* (1628; Kbh.Dipl.III.183, Kalk. III. 317a). - (23) på hinanden følgende (Kalk. III. 672a). - (24) Dette ord findes ikke i privilegiet, se DgK II.193. Der foreligger vel fejllæsning af privilegiets *serdelis vore*. - (25) trætte, plage (Kalk. III. 175b bet. 1). - (26) plage, forurette (Kalk. III. 484a). - (27) Privilegiet har *fordre*. - (28) Erik konges dag: 18. maj. - (29) Fejlskrift for *Mdxiij*. - (30) Ordet findes ikke i forlægget.

(31) Forlægget har *alle*. - (32) fastsat (Kalk. III. 899a bet. 3). - (33) Forlægget har *altid*. - (34) Ordet findes ikke i forlægget. - (35) Ligeledes. - (36) Ligeledes. - (37) Herefter har det noget ubehjælpsomt skrevne forlæg vist *huor*. - (38) *till deesβ*: hidtil (Kalk. I. 350b bet. c). - (39) Ordet gentaget i forlægget. - (40) Forlægget har *de tre*.

(41) Fejlskrift for *forberørt*. - (42) Ordet findes ikke i forlægget. - (43) Ordene *at verre* er gentaget i forlægget. - (44) Frederik Is hdf. 3. august 1523 § 73 bestemte, at »ald then ny log, som konning Christiernn giorde, skall være aldelis død oc machteløss oc inghen mannd tiill skade komme epter thenne dag« (DKH.78). Ved denne bestemmelse sigtedes vel kun til Christian IIs to radikale love: byretten af 6. januar 1522 og landretten af november 1521, der begge skal være brændt på Viborg landsting samtidig med udstedelsen af Frederik Is foreløbige hdf. til den jyske adel 26. marts 1523, jf. C. Paludan-Müller, De første Konger af den Oldenborgske Slægt (1874/1971).462.

870 Rettertinget 7. juni 1613 (København)

Melchior Ulfstand, der som kautionist for Erik Lange og hans hustru Sophia Brahe havde måttet betale store beløb, havde ladet sig indføre i Sophia Brahes arvegods, der derefter forgæves havde været opbudt på tinge. Godset tilkendtes Melchior Ulfstand til ejendom, såfremt den ikke inden 6 måneder fra dommens dato blev indløst.

Hs.: HDDomb. nr. 23 fol. 125^{v} (findes yderligere i 1 hs.[1]).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme II.440f.

Overskrift: Domb emellem Melchior Wlfstannd paa thend ene oc Erich Lannge paa thend andenn side, daterit Kiøbenhaffnn slodt, thennd 7. junij anno 1613. Om eigendomb.

Wii, Christiann, giøre alle witterlig, att for os[2] wor schickedtt oβ elschelige Melckioer Wlffstannd[3] thill Axelluold,[4] wor mannd och thienner, paa thennd ene och haffde med wor egenn βteffninng[5] for oβ wdj rette steffnid oβ elschelige Erich Lannge,[6] wor mannd och thienner, paa thennd anndenn side och hannum thiltallett for, att eptersom hannd for nogenn thid forledenn er kommenn wdj en βtoer pendings wdgifft paa mannge thusinde daller for hannem och hanns huβtrue, oβ elschelige frue Sophie Brahe,[7] for løffter, som hannd for thennem schulle haffue wdj werritt, och schulle haffue hannem och for[ne] hans huβtrue for thend βtore schadis lidellβe, hannd haffde hafft thill herridtztinng och lanndtzting ladett fordeelle och offuer thennem bekommidtt forfølling och rigenns deelle, och sidenn bekommidtt jndførβell wdj hanns och for[ne] hanns hustruis goedtz, som thennem arffueligen wor tilfaldenn effter affganngne Tønne Brahe,[8] som hanns forhuerffuede breffue derom widere schulle medføre och inndeholde, och epterdi for[ne] Melkior Wlfstannd nu lanngtt offuer aar och dag baade till herridtzting och lanndtzting haffuer ladett oppebyde samme godtz till løβenn[9] epter hanns jndførβels breffs[10] jnndhold,[11] och jnngen emidler thid wor frembkommen, som samme goedtz schulle haffue willet løβe eller der till willet suare i nogen maade, och epterdj gudemend epter wor befalling och rigenns rett schulle haffue hannum i samme goedtz jndførtt, och thet hannum i thet høieβte thil vurderitt epter forbemeldtte breffs formellinngh, ey heller nogenn samme goedtz schulle haffue willet løβe, formeenntte for[ne] Melkior Wlβtannd derfor, samme goedtz burde att werre och bliffue hannum følgachtig for ewindelig aigenndomb.

Och wdj rette lagde et riidebreff,[12] daterit wdj wor kiøbβted Lund thennd 15. januarij anno 1612, lydenndis i sin meninng, att nogle wore goedemend[13] epter riigenns rett och louglig forfølling haffuer jnndførtt for[ne] Melkior Wlβtannd wdj for[ne] frue Sophie Brahis arffuegoedtz, som hennde epter hendis sallig broder sønn Thønne Brahe er arffueligenn tilfaldenn epter enn jordbogs[14] liudellβe, for[ne] Melkior Wllβtannd dennum leueritt, som hannd med egenn haannd haffde wnderschreffuidt, som beløff sig 66 pund 7 skp. [hart korn][15] (huer pund kornn annβlagenn for 200 daller) for xiij[M] iij[C] xx daller,[16] som samme riidebreff i sig selff widtløfftigenn jnndeholder.

Derhoeβ berette for[ne] Melckioer Wlffβtannd, att epterdj goedemend epter riigenns rett hagde jnndførtt hannum i samme goudtz och i thet høieβte hannum til vurderitt, och ingenn thet løβe wille, sette derfor wnnderdannigst wdj rette, om for[ne] goudtz iche burde att werre och bliffue hannum følgactig till eigenndomb.

Tha er for[ne] Erich Lannge iche møett her tillβtede eller nogenn paa hans weigne,

som for hannum suare eller rett giøre wille, enndog beuiβtis[17] med opβchrifft[18] paa βteffninngenn hannum lougligenn steffnidt att were.

Thj sagde wi derpaa saaledis aff for rette: Epterdi for[ne] Melkor Wlβtannd er kommenn wdj attschillige løffter och wdgifft for for[ne] Erich Lannge och frue Sophie Brahe, saa hannd wed riidemennd epter wor och riigenns louglig forføl-ling haffuer ladett sig jnndføre wdj henndis arffuegoudtz epter goedemenndtz jndførβell och riidebreffs liudellβe, wii och befinnde, att for[ne] Melkior Wlβtannd haffuer till tinge ladett samme goudtz opbiude och igienn begierritt βinne pennge, och huerckenn de eller nogenn paa deris weigne thill deβ haffuer willd samme goedtz jnndløβe, tha huis for[ne] Melkior Wlβtannd iche lougligenn kannd bliffue der wdført[19] igienn jnden sex maaneder epter thenne wor dombs datum, bør thet hannum for eigenndomb angerløeβ att epterfølge, och hannd thet her epter att giøre sig saa nøttig, som hannd kannd.[20]

(1) Dette (NkS 842,2°) er afskrift efter dombrevet (el. afskrift deraf), da det har navnene på de dømmende rigsråder og den fungerende rigskanslers attestation. - (2) I dommen deltog følgende rigsråder: Christian Friis til Borreby, rigsadmiral Mogens Ulfeldt til Selsø, Steen Brahe til Knuts-torp (broder til nedenn. Sophia Brahe), Manderup Parsberg til Hagsholm, statholder Breide Rantzau til Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg), Jørgen Friis til Krastrup, Preben Gyldenstierne til Nørre Vosborg, Axel Brahe til Elvedgård (broder til nedenn. Sophia Brahe), Oluf Rosen-sparre til Skarhult, Eske Brock til Gammel Estrup og Christen Holck til Søbo. - (3) Melchior Ulfstand (d. 1617) til Axelvold og Kærgårdsholm, søn af Gregers Holgersen Ulfstand (d. 1583) til Sønder Vosborg og Anne Eriksdatter Lange (d. 1559) og således fætter til nedenn. Erik Lange til Engelsholm. Han var gift med Else Axelsdatter Viffert (d. mellem 1628 og 1637), datter af rigsråd Axel Tønnesen Viffert (d. 1580) til Axelvold m.m. og dennes 1. hustru Anne Anders-datter Lindenov (d. 1564). - (4) Hovedgården Axelvold i Svaluf s., Rönneberga härad. - (5) Om dette udtryk se 857.36.

(6) Erik Eriksen Lange (d. 1613), indtil 1590 til Engelsholm, søn af Erik Lange (d. 1572) til Engelsholm og Anne Madsdatter Gjordsen og gift (1602) med nedenn. Sophia Ottesdatter Brahe. Han studerede i udlandet (bl.a. Paris, Tübingen, Leipzig, Strasbourg og Wittenberg) og pådrog sig dels ved tabgivende kautioner, dels ved sin kostbare interesse for guldmagerkunsten en betydelig gæld og måtte 1590 afstå Engelsholm til sin svoger Axel Brahe (d. 1615) til Tostrup (nuv. Christianssæde), der var gift med hans søster, Margrethe Lange (d. 1578). Han blev af regeringen 1590 indstævnet til at holde indlager på grund af gæld, men kom hurtigt fri og for-lod derefter landet. I de følgende år sagsøgtes han flere gange her i landet for gæld, se f.eks. rettertingsdomme 5. maj 1595, 24. marts 1610 (2 domme) og 12. juni 1613 (2 domme) (Secher, Rettertingsdomme I.3, II.338,340f.,507f.), og ved rettertingets dom 21. september 1596 (V nr. 755) dømtes hans forlening (Bygholm) hjemfalden til kronen. I Tyskland stiftede han yderligere gæld, måtte flygte fra sted til sted for sine kreditorer og sad vistnok en tid i gældsfængsel. Han vendte aldrig tilbage til Danmark, men døde i Prag, hvor ægtefællerne opholdt sig siden 1608. - (7) Sophia Ottesdatter Brahe (d. 1643), datter af rigsråd Otte Brahe (d. 1571) til Knutstorp og Beate Brahe (d. 1605) og således søster til astronomen Tyge Brahe (d. 1601). Hun var gift 1. gang (1579) med Otte Thott (d. 1588) til Eriksholm, 2. gang (1602) med ovenn. Erik Lange. - (8) Tønne Brahe (d. 1611) til Tostrup (nuv. Christianssæde) og Gundestrup, søn af Jørgen Brahe

(d. 1601) til Tostrup og Ingeborg Nielsdatter Parsberg (d. 1601). Han, der døde uden livsarvinger under Kalmarkrigen, var Sophia Brahes brodersøn. - (9) Indløsning (Kalk. II. 890a bet. 2). - (10) Et indførselsbrev (ridebrev) var slutstenen på forfølgningen med rigens rets dele.

(11) NkS 842,2° har *liudelse*. - (12) Se 861.20. - (13) Adelsmænd (Kalk. II. 60a bet. 2). - (14) Se 858.40. - (15) Det indklammede ikke i forlægget, indføjet efter NkS 842,2°. Hart korn (hårdt korn) er rug, hvede eller byg (OdS VII.909), især som modsætning til havre. Jf. mnt. *dat harde korn*. - (16) 13.270 daler. Om skrivemåden se 857.47. Brøken $\frac{1}{2}$ angives ved gennemstregning af romertallet I, der skrives i eller, når det står alene eller sidst af flere éttaller, j. - (17) NkS 842,2° har *det beuisis*. - (18) Påskrift, påtegning (Kalk. III. 359b bet. 1). - (19) udløst. - (20) Herefter har NkS 842,2°: Datum vt supra. Nostro ad causas sub sigillo teste Christiano Holckio, locum [tenente] justitiario nostrj dilectj.

871 Gejstlig domstol[1] 29. januar 1614 (København)

En gejstlig domstol, bestående af Sjællands biskop og 5 sjællandske provster, stadfæster biskoppens afgørelse, hvorefter sognepræsten ved Nikolaj kirke i København, magister Oluf Kock, på grund af ulydighed imod biskoppen suspenderes fra sit embede.[2]

Hs.: NkS 834,2° nr. 56 (findes yderligere i 1 hs.[3]).

Tryk: KhS 3.rk.I (1874-77).578ff. (efter GkS 1458,4°[4]).

Litt.: Ann.eccl.Dan.III (1747).618ff.; Detlev Gotthard Zwergius, Det Siellandske Clerisie (Kbh. 1754).141; H. F. Rørdam, Kbh.s Universitets Historie fra 1527 til 1622 III (1873-77). 255ff., IV (1868-78).633ff., 639ff.: N. Helveg, Den danske Kirkes Historie efter Reformationen[2] I (1857).284; Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen I (1928).401ff.; sa. i DbL XIII.64; Hal Koch, Den danske Kirkes Historie IV (1959).209ff.

Overskrift: Docter Peder Winstrupz, biscop, dom med fem prouister offuer m: Olluff Kock, sogneprest udi Kiøbenhaffn til S: Nicolai kircke.

Wi effterschreffne Peder Jenβen Winstrup,[5] doct: oc superintendens offuer Siællandtz βtick, Peder Jenβen Skiellerup,[6] sogne prest til Vor Frue kircke vdi Kiøbinghaffnn och prouist ibidem, Claus Christoffersβen,[7] sogneprest till Herføylle[8] och prouist wdi Bieffuerskoffβ herred, Rasmus Lauridtzen,[9] sogneprest vdi Liunge,[10] prouist ibidem, Niells Eskilldsen,[11] sogneprest til S: Peders kircke vdi Nestuidt, prouist vdi Tybierrigsherret, Peder Krage,[12] sogneprest vdi Ringstedtt, prouist vdj Ringstedherret, tilkallede[13] oc forordnede aff for^ne^ doct: Peder Winβtrup adt sidde oc dømme medt hannem vdi denne sag, kiendes oc giørre vitterligt for alle, att aar 1614, denn 29. dag januarij, vaar for oβ vdi rette skickitt hederlig och wellerdt[14] mandtt m: Olluff Kock,[15] sogneprest till S: Nicolai kircke vdj Kiøbinghaffn, effter vores allernaa[digste] herris oc konnings breff och befal-

ling, dateret Hadersleff den 7. januarij nest forleden,[16] lydendis ordt fra ordt som effterfølger:

Christian den Fierde, med Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis konning. Woris synderlig gunst tillfornn. Vider, adt hederlig och vellerdt mandtt m: Olluff Kock, sogneprest till S. Nicolai kircke vdi vor kiøpstadt Kiøbinghaffn, vnderdanigste aff oß haffuer verret begerrendis, at vi[17] villde tilstede hannem at predicke igienn, effterdi hand aff eder er predikestolenn forbøden for nogle ordt, hand aff predikestolen haffuer talet, huor vdoffuer hederlig oc høylerdtt mandt docter Hanns Reysener[18] sig høyligen besuerger. Da bede vj eder oc ville, att I vden forhalling effter ordinantzens indhold[19] denne sag for eder tager och vidt en retferdig dom och sentendz vdsiger,[20] om for[ne] m: Olluff ordinantsen haffuer offuertraad[21] vdj sin predickenn, saa hand derfor bør at verre fra sitt kalldt heller och icke, [och][22] att I slig eders dom fra eder giffuer beschreffuet &c., som hans Mattz: breff ydermere formelder.

Effter huilcken hans Mattz: befalling i dag i rette møde[23] hederlig och høylerdt mandt docter Hans Resener och haffuer haffdt sig vdj adskillige beskyllinger at besuerge[24] modt for[ne] m: Olluff och haffuer der paa indlagdt et schrifftelig forßette,[25] lydendis ordt fra ordt som effterføllger:

Efftersom der indeholdis adskillige[26] stycker i de vidtnisbyrdt, som ere tagne om m: Olluff Kockis predickener for magnifico domino rectore oc domino episcopi, och for[ne] dominus episcopus och domini assessores[27] haffue werret aff mig begerrendis, ieg wilde till anledning[28] i styckeviis giffue tilkiende, huilcke puncta der kunde synis mest at werre imodt ordinantzen offuer allt[29] i for[ne] vidnisbyrdt, met huis andet som kunde i lige maade høre der till, oc det giffue till it skrifftelig forsette, sagen dißbedre at offuerueye, saa ßetter ieg da effter ßlig leilighedt vdj rette:

I. Om de adskillige oc mange gloßer[30] och gluffer,[31] som findis her oc der [oc][32] offuer allt, [oc][33] synis paa mig at verre henßtillede,[34] besynderligen efftersom hand haffuer giffuit mig ßag for marcionistisk[35] lærdom och cathechismi forfalßkning,[36] huor till de ere saa jeffnligen[37] henførde, dog sagen endnu ikke er beuiißt eller vdført[38] i nogen maade, som det sig burde, icke ere imodt ordinantzen, i huilcken der forbydis vfornumßtige predikener etc. fol. 19,[39] ßom ocßaa at ßige huad mand lyster oc at driffue[40] allehaande ßkendtzell[41] och forhaanelße, huilcket icke endt heller maa ske imodt papisterne etc. fol. 80.[42]

II. Om slige dißputazer[43] och taler,[44] som her ochßaa findis jndførde, dertill om dette marcionitiske[45] kietterj etc., Christi persons deellning[46] och ßligt mere icke er imodt ordinantzen, huor der forbydis at handle[47] noget, som [48] mørckt[49] och

vforβtandigt[50] er for allmuen etc., fol. 20,[51] som och at føre ny[52] och vnøttige[53] disputatzer paa predickestolen for den menige mandt etc. i de βtrenge breffue anni 80[54] oc 88[55] till ordinantzens forklaring[56] der om etc.

III. Om den sacramenteske[57] vrange lerdom,[58] fol. 87,[59] aff βamme grundt: naar Christi perβon actis wretteligen imodt hans ordt etc., som skal werre fremsat paa skertaarβdag,[60] om Christi legems frauerrelse, huor hand setter *significat* for *est*[61] etc., det hand icke skal kunde benegte jo saa att verre for βtore aarβager skylldt, huilcket er vden for den lerdom, som kong: Matts: selffuer vil kiende paa[62] [om][63] icke ere imodt voris kircke bøger,[64] som neffnis i ordinantzen fol. 89,[65] som ocsaa imodt articules de peregrinis,[66] jttem de βtrenge breffue der om effter ordinantzens rette mening aar 55,[67] 68,[68] 85[69] och 88.[70]

IV. Och der for vden, effter dominus episcopus formener, m: Olluff icke kandt benegte, at handt jo aff hannem denne sag anrørendis er offte paamintt sligt at lade fare, som andre giorde, der forstodt det dog saa vel som handt etc., synderligen for det kom hannem intet wedt,[71] saa handt er objurgerit[72] for saadan dumdriβtighedt,[73] och hannem er befalet louligen at vdføre paa sin stedt, huis hand kunde haffue imodt nogen met rette, och forbødet saadan wβtyre[74] modt denn christelige viis och skick vnder alluorlig straff som vidbør. Huor paa dominus episcopus vell selffuer veedt beschedenn, och handt dog saa tit och groffueligere endt tillfornn er kommen jgienn medt det samme och mere, som vidnisbyrdt paa adskillige[75] tider der effter formellder. Om dett icke ocsaa er imodt ordinantzen, huor der befalis, att enn huer skall lyde biscopen i de erende, som hannem befalet[76] ehre, fol. 87,[77] om handt icke skall settis aff sit embede, fol. 86.[78]

Och her paa dom begerendis, om m: Olluff Kock icke derforre bør at werre fra sit kalldt, effterβom kong: Mattz:, vor allernaa[digste][79] herre, i sin synderlige mandatt det domino episcopo vden forhalning at dømme som[80] befalet haffuer, sampt [at][81] widnisbyrdene i dommen maatte jndføres ord fra ord.

Johan: Pauli Resenius.

Dernest haffuer for[ne] docter Hans Resener indlagdt adskillige vidnisbyrdt, samme sin berettning medtt att bekreffte.[82]

Først it skrifftligt oc beseylet consistorii vidnisbyrd, liudendis ordt fra ordt som effterfølger:

Rector oc professores udj Kiøbinghaffnns uniuersitet kiendis och vitterlig giørre for alle, at aar effter Gudtz byrd 1614, leffuerdagenn som vaar den 22. januarij, fremkom vdj voris consistorio hederlig och høylerdtt mandt doct: Johan: Resenii fuldmegtige, m:[83] Tønnis Kolding,[84] prouist vdj communitetet, och

fremlagde d:[85] Hansis fulldmagt medt egenn haandt skreffuenn och wnderskreffuenn, och lyder ord fra ordt som effterfølger: Giffuer ieg hederlig och vellerdt mester Tønnis Kollding, prouist, fulldmagt at tage vidnisbyrdtt paa consistorio paa mine vegne om mester Olluff Kockis predickener. Den 22. janu: a° Jesu Christi 1614. Johannes Paul: Resenius.

Och møtte paa den anden side samme tid vellert Jenns Jenβenn Sanger,[86] som i lige maade fremlagde hederlig och wellerdt mandtz mester Olluff Kockis fulldmagt, lydendis ord fra ordt som effterfølger:

S.[87] Kierre domine Joannes, beder ieg eder gandske venligen, atti vilde vel giørre och paa mine vegne møde vdj consistorio at høre de vidniβbyrdt, som docter Hans Resener vill føre imodt mig, och atti paa mine vegne villde begere:

1. At magnificus dominus rector vilde holde docter Hans for, at den skrifft eller seddel maa læsis for alle, huilken studenterne i closteret[88] haffuer vndertegnet min sag belangende etc.

2. At ieg maatte bekomme en copie vdaff samme schrifft vnder notarij haandt.

3. At magnificus villde vell giørre at holde enn huer for i serdelishedt[89] paa deris eedt, at de wille vinde det, som de for den allmegtige Gudt ville werre bekiendt.

4. At magnificus villde hollde huer vidnisbyrdtt[90] for, om de alldrig vdj nogenn maade haffuer entenn publicè eller privatim proponeret eller defenderett det dogme de æternitate humanæ naturæ Christi.[91]

5. At dette mit forβette maatte skriffuis paa och jndføres vdj vidnesbyrdene [med][92] huis dertill bliffuer suaret.

Vale.[93]

Olluff Jennβenn Kock egen haandtt.

Men effterdi m: Tønniβis fulldmagt lyde[94] allene paa at tage vidnisbyrdt om m: Olløffβ predickener,[95] bleff der skicket budt effter docter Hanns Resener, at handt vdj egenn personn villde møde. Er hand da selffuer opkommen[96] paa consistorio, och effter adt handt haffde leβt meβter Olluffs fuldmagt, suarede handt, at huis belangende det første postulatum vdj forbe[tte] mester Olluff Kockis fullmagt, viste handt icke aff nogen skrifft at sige, som skullde verret conciperit aff studiosis[97] vdj communitetet,[98] vden huis[99] som skullde siden vdj rette offenlig serdelis fremleggis. Huadt det fierde postulatum vidkommer vdj samme fulldtmackt formener d: Hanns saa vel som studiosi, at citation[100] waar allerede[101] skeedt at høre vidnisbyrdt. Naar de bleffue louligen steffnet till adt giffue tilkiende, huad de haffuer at sige om den phrasi: humana Christi natura est æterna, vilde de verre offuer-

bødige sig der paa adt resolvere. Da, effterdj citation vaar allene skeedt at høre vidnisbyrdene, bleffue vidnisbyrdene indførdrede, som vunde met opragte fingre effter lougen som effterfølger.

Først fremkomme Johannes Strangius,[102] Nicolaus Strangius,[103] Laurentius Gorm,[104] Simon Franciscus,[105] som sore effter lougen met opragte fingre och sagde, saa santt dennem skulde hiellpe Gudt och hans hellige ordt, willde de vinde det, som santt vaar. Vunde de skriffteligen effter deris seddell, huilcken de leste och siden indlagde, lydendis ordt fra ordt som effterfølger:

Om fredagen[106] i mester Olluff Kockis vge predicken[107] i Vor Frue kircke[108] haffue vj effterschreffne saadanne effterfølgende ordt beuarett:[109]

Wdi dette capittell[110] neffnis Christus trende gange menniskens sønn, vdj huilcket vi haffue en smuck vnderuiißning[111] om Christi Jesu menneskelig natur och mandoms annammelße, imodt voris modßtandere oc hæreticos,[112] som legge sig effter, huorledis di Gudtz ordtt kunde vrie och vende effter deris villie och begering etc. Saadanne lufft springere[113] et ubiquitister,[114] som siger, at Christus haffuer verret et menniske aff alld euighedt,[115] huilcket beuißis klarligenn aff de gamle lærefædres deris skriffter icke adt verre santt. Thi du, som siger saadantt, er icke vdenn en sincke[116] eller pebling at regne imodt dem. Ja, de, som tør vnderßtaa sig at forringe voris christelige throe[117] och foruende voris catechismum, de etc.

Wdi voris christelige tro, huor de gamle orthodoxi patres haffue sagdt om dommen, huor der staar: deden[118] [han][119] skal igien komme, det foruender[120] de och setter: som skal jgienkomme;[121] der laterrer[122] sophisterj vnder, och ligger en skellm begraffuenn. Huorforre saadanne bøger, huor udi saadantt findis, de skulle kastis bort fanden vdi volldt och tredis medt føder paa etc. Schriffuer, huem der lyster, och berrer frem;[123] der skall komme den, som der skall suare till et cætera. Testamur[124] Johannes Strang: f:,[125] Nicolaus Strang: f:, Laurentius Gorm, Simon Franciscus.

Och neruerrendis Jens Jenßen, m: Olai fulldmegtige, adspurde dennem, om icke nogen anden skullde haffue giort[126] forbe[tte] studenter beretning. Da bekrefftede for[ne] studiosi medt høyste eedt, at de baade haffde selffuer forbe[tte] berettning giort och der hos det indførtt, huis di selffuer haffde hørtt.

Dernest frem kom Thomas Tullius,[127] vant i lige maade effter hans vdgiffne seddell som effterfølger:

Wdi den 7 slaugs predicken,[128] som m: Olluff Kock predickede vdj Vor Frue kircke den 10. decemb: aar 1613 aff Matth. cap: 25, da iblant anden vidtløfftig tale bleff hørt diße hans effterfølgende formalia:[129]

1. Skellede hand paa dem, som haffde sat till och taget fra voris catechismo och christelige tro,[130] och vaar hans formalia iblantt andre diße effterfølgende: Huilcke icke skammer sig at tage fra och legge till voris catechismum och mange steder foruender voris christelige troe och foruilder[131] verden, tager somme steder hele artickler der fra oc somme steder foruender ordene der vdj, sette det ord *deden : som.*

2. Skelldede hand vitløfftig paa ubiquitister,[132] huor udj hanns formalia iblant andre vaare diße effterfølgende: Bort medt de ubiquitister och [concordiæ][133] brødre.[134]

3. Skeldede handt paa dem, som sagde: Christum at [have][135] verret menneske aff euighedt. Huor vdj hans formalia lyder saaledes: Vdi dette cap:[136] neffner euangelistenn Christum mange steder menneskens sønn mod dem, som tør fordriste sig till at sige, at Christus haffuer verrit it menniske aff euighedt, fordi handt haffuer aabenbaret sig wdj menniske lige[137] for patriarcher och hellige mennisker wdj det gamle testamentte. Skamme dig, skamme dig, hollt din sladder kaade och nesuiiß mundt; du est ickunn for Gud en pebling oc sincke, huad heller du est mester eller docter etc. Skriffuer[138] etc.

4. Julledag i forbemelltte aar till høymeße vdj S: Nicolai kircke indfalltt diße hans formalia vdj samme dags textis forklaring, der hand vdlagde diße textens ord:[139] Hun fødde sin søn och suøbtte hannem vdj klude etc.: Her haffue och see vj et fulldkommet vidnisbyrdt om Christi mandoms annammelße, i hvadt Reser eller reces[140] siger; paa huilcket ordt ieg dog icke kunde høre endenn fulldtkommeligen eller distincte for allmuens allarm och mummelens skylldt.

Dette bekiender for[ne] studentter med sin egenn haandt at haffue hørt.

For det tredie indkom Olaus Slangendorphius[141] och Elias Paulinus,[142] vunde effter lougen vdj ordt och mening effter egenn indlagde seddell, lydendis ordt fra ordt som effterfølger:

E concione habita die ascensionis Christi in arce Hafniensi.[143]

1. Christus er opfarenn offuer alle himle och sidder hoes faderens høyre haandt localiter et circumscriptivè,[144] huadt hans menniskelig natur er anlangendes; men vdj sin guddommelige natur er handt vdj lige ære, majestet och herlighedt medt sin himmelske fader, huorforre de, som lærrer, at Christus skullde verre tilßtede her hoes oß paa jorden effter sin mennißkelige natur, synder groffueligen. Ja, commißcerer coelum et terram.[145] Thi huorledis kandt verre mueligt, at Christus ßkulde nu sueve her omkring?[146] Hand siger jo selffuer: Mig haffuer Y icke alltidt hoes eder.[147] Men effter sin guddommelige natur alleniste bekiende vj ßtadeligen,

at handt er alle vegne tilβtede, huor handt vill; huilcket handt och βelffuer lærer oβ, sigendis: Jeg vill verre hos eder indtill verdβens ende;[148] och βkall forβtaais om hans guddommelig natur etc.

2. Derfor er det skam[149] och løgnn (medt ære sagdt[150]), som nogle sige, at Christus skullde verre realiter tilβtede vdj sinn hellige nadere met βit legeme och dyrebar blodt, som[151] er saa langt derfra som himmelen fra jorden, men alenißte met sit legems och blodtz krafft etc. Hiidt henhører derforre och βkall forβtaais, som de hellers vrangeligen henfører till histories,[152] tropus[153] och figura,[154] som vj haffuer nochsom exempler paa udi det gamle teβtamente etc.

3. Her foruden sagde handt, at der vaar nogle ny[155] kiettere och suermere, som lerde, at Christus haffuer verrit itt menniske aff euighedt.

Dette allt sammen bekiender Olluff Hanβen Slangerup och Elias Poulβen at haffue hørt.

Fremdelis vant for[ne] Olluff Slangerup allene, ordt fra ordt effter egen indlagde seddell som effterfølger:

Wdi vgedags predicken wdj Vor Frue kircke:

De reditu Christi ad judicium.[156] Huor der omtalis vdi voris christelige troes artickel: Deden skal hand igienkomme at dømme leffuendis och døde. Men her ville nu diβe suermere och kiettere sette en ny brille[157] eller glar[158] paa, sige: som skal igienkomme; vdelucker saa dette ord: deden, hvilcket er aldelis jmodt den bibelske skrifft etc.

Thi her staar jo vdtryckeligen vdj schriften: deden; deden, det er fra himmelen, huor handt er opfaren och sidder hoeβ faderens høyre haandt etc. Bort, bort derforre medt de ubiquitister,[159] som lærer, at Chriβtus skall verre her paa jorden saa vell vdj sinn mennißkelige som guddommelige natur gandske tilβtede, ja, tør end och sige, at handt haffuer verret it mennißke aff euighedt, førendt handt nogenn tidt bleff fødtt paa jorden; huilcket er idell løgnn, met reuerendtz at sige, till huilcket adt besmycke de vdskerre[160] aff bibelenn och catechismo, huadt dennem synis sig at kunde verre imodtt, och i saa maade forraader[161] och forgiffuer[162] βtudenter vngdommen och peblinge etc.

Huorfore tager eder vell vare for saadanne løgner,[163] thj de ere skarn[164] oc dieffuelen βelff; treder dennem heller vnder eders fødder och i rendestener met dennem etc. Skamme dig; huadt heller du est docter eller mester,[165] saa est du dog en sincke och peblingh for Gud, oc du alligeuel villitt randβage majestetens hemelighedt. Skriffuer men[166] etc. Dersom du nu siger, at det kommer dig inttet vidt saaledis at raabe och skende: Jo, jo, viβeligenn vill ieg sige min sandhedt frem, om ieg end derforre skulle miβte kappe och kaabe, liff och blod. I andre, βom det

skulde giøre, er βtumme hunde, sidde och ragge[167] vdj deris penge och mammon etc.[168]

Dette bekiender ieg Olluff Slangerup met egenn haandtt.

Dette βamme vantt meβter Sander,[169] meβter Thomas,[170] begge medtiennere till Vor Frue kircke, diβligeβte mange andre studenter p.p.[171]

Der d: Hans Resener nu haffde ført sine vidniβbyrdtt jndlagde mester Olluff Kock it vidniβbyrdt, taget paa Kiøbinghaffnns raadhuus med stadtz signet fore, lydendis ordt fra ordt som effterfølger:

Wi, borgemester och raadmendt udi Kiøbenhaffn, giører vitterligtt, at aar 1614, fredagen den førβte och tiffuende januarij, paa vort raadhus for oβ vaar skicket hederlig och høylerdt mandt meβter Olluff Kock, sogne prest til S: Nicolaij, och loed i rette kallde erllig mendt Johann Bødicker[172] och Giert Boesen Perlesticker,[173] borger her βammeβtedtz, som vidt deris eedt bekiende, at de paa m: Olluff Kockis vegne i gaar gaffue hederlig och høylertt mandt m: Hans Resen, ellste theologo, varsell imodtt huis vidniβbyrdt, m: Olluff achtet her i dag at villde lade føre. Da er møtt paa d: Hans Resens vegne voris medborger Peder Jenβenn Kræmmer;[174] diβligiste loed m: Olluff Kock fremkalde sine vidniβbyrdt, som hand loffligen haffde ladet βteffne, vdj huis paahøring handt loed lese enn βkrifftelig berettning, formellendis: Effter som handt er kommen i miβtancke for den predicken, hand giorde fredagenn denn 10. X^{bris} [175] nest forledenn vdj Vor Frue kircke, och nu aff bispen effter d: Hansis begering er forbødit prædickestolen, da foraarβagis handt at reservere sig[176] till de gott folck, som handt formener at haffue verrett paa den tidtt i kirckenn och hørt for^{ne} predicken, och begeret at dj willde bekiende, huis de vdj for^{ne} predicken haffde hørtt, och om handt serdelis haffde neffndt nogen vidt naffn, videre endt hans text hannem kunde tilhollde.[177] Da vunde samme vindisbyrdt vidt deris edt med oprachte fingre:

Peder Anderβen,[178] raadmandt, vantt, at den fredag for juull i neβt forgangen aar 1613 hørde hand i Vor Frue kircke, at mester Olluff Kocke predicke[de] om dommen, oc da iblantt andet hefftigt straffet[179] handt kietterj oc villdfarelβe saa oc alluorlige formanet tilhørerne at foruare sig fra ny och vrang[180] lerdom, som kunde forføre[181] vngdommen, oc sagde, at de skulde holde sig til den christelige religion och den gamle apostoliβke troe,[182] huor om handt och fremdrog om Paulj formaning. Och icke Peder Anderβen hørde, at mest: Olluff naffngaff d: Hans Resen eller nogen anden, men talede i allmindelighedt.

Bernidt Skulldtz,[183] Peder Jacobsen Munck,[184] Lauritz Hanβen Weile,[185] Herman von Ham,[186] Lucas Hanβen,[187] borgere her i Kiøbinghaffn, och Hanns Madtzenn,[188] kong: sanger, vunde lige som for^{ne} Peder Anderβen vundet haffuer.

Meβter Linnertt Snedker,[189] Hans Brock,[190] Mogenns Niellβenn,[191] Christoffer Hansen[192] och Jørgen Kongeøll,[193] borgere der sammestedtz, vunde lige saa; oc ydermeere, at mester Olluff Kock sagde: Enten du est docter, meβter, prest eller huad du eβt, da eβt du en sincke emodt denn allmegtigβte och de hellige apostlers lerdom.

Jmod huilcke vidnisbyrdt Peder Jenβen Kremmer loed læβe bemelte docter Hans Reseners skrifftelige vnderβchreffne fortegnelse,[194] ordt fra ordt som effterføllger:

Kierre Peder Kremmer, synderlig gode ven. Jeg haffuer fanget varβell, at mester Olluff vilde føre vidnisbyrdt om sine predickener om mig nu neβten i tre aar medt den beskeden,[195] som tiden skall giffue nest Guds hielp. Saa giørrer vel och hører der paa, huad der vindis met hannum, oc taler paa mine vegne, huis der giffuis aarsage till met rette, beβpørgendis eder der hoeβ, efftersom sedvanligtt ehr: 1. Om de dannemendt, som vidner, haffuer noget mig att beskylde. 2. Om nogenn kandt retteligen sige, at hand icke nu skulle vide, huem handt[196] haffuer meent med thenn marcionistiske lerdom och catechismi forklaring baade i predickerne och i sine seere[197] samtaler om mig, effter som handt oc nu haffuer giffuit mig sag for slicktt. 3. Om der icke ere nogle, som denne sag anlangendes skulle vide noget och ydermeere om mester Olluffs predickener och tale, end som der bliffuer vundet met hannem, att de saadantt alleniste vilde bekiende, huad heller det er hannem medt eller imodt. 4. Om m: Olluff icke bedre kunde anuendt tiden sine tilhørere till gaffn saa mangen gang endt medt saadanne vβtyrlig[198] skennden och skelden om det, som handt icke villdt rett forβtaa, oc inttet hørde til den stedt, efftersom hand der om noch er beskicket,[199] berettett[200] oc paamintt medt alldt erbødighedt till allt det, som louligtt verre kunde paa de βteder, som handt burde sligtt adt haffue forrettet effter aldt christelig viis och skick sambtt kircke ordinandzen och kongelige βtrenge befallninger der om etc., huilcket hører oc til sin tidtt. 5. Om der er ingen, som agtede,[201] at hand neffnde mitt naffnn paa predickestolen juledag. 6. Om der er nogenn, som haffuer synderlig lyst thill saadan vis at predicke, at de vilde suare ja dertill. Jeg tienner eder alltidt gierne igienn, som eders tro venn, huor mig mueligt ehr. Lader skriffue her paa[202] oc tager gienpart aff, huis forhandlett vorder. Eder Gud befalendis. Johannes Pauli Resenius.

Effter huilcken oplesde fortegnelse forschreffne dannemendtt, saa mange aff dennem som paa juledag hørde mester Olluff Kockis predicken i S: Nicolaj kircke, bleffue tilspurde, om de hørde, om m: Olluff da neffnde d: Hans Resens naffnn, huor till de suarede och sagde ney. Men saa viit dennem om den leilighedt vaar beuist, haffde de nu giort deris eedt oc bekiendelse.

Och effteradt for[ne] mester Olluff paa sine egne och Peder Kremmer paa docter Hans Resens vegne waare her paa et raadβtuevidne begerendis, haffue vi till vidnisbyrdt ladet trycke voris stadtz secret her nedennfore. Giffuit aar, dag oc stedt som forschreffuet staar.

Her till suaret docter Hanns, at de generalis, om huilcke formeldis vdj opleste mester Olluffβ vidnisbyrdt, icke vaare imodt det, som preβterne och βtudenterne haffde specialiter vundett etc. Belangende Resenii naffn, der paa vaar suarett vdj det forrige.

Fremdelis indlagde mester Olluff Kock sitt skudtzmall, som lyder ord fra ord som effterfølger:

Wii effterschreffne Christen Albritzen,[203] Knudt Machessenn,[204] Mickell Wibe,[205] borgemestere vdj Kiøbenhaffnn, Mogens [Mikkelsen],[206] raadmandt, och Hermann van Dellden,[207] kircke verger till S: Nicolaj kircke, Hendrich van Fyring denn gamle,[208] Bernnt Skulltt,[209] Hermandt van Ham,[210] Giertt Boesenn,[211] Lauritz Hanβen,[212] Hans Bødicker[213] och Lyder Brask,[214] sognemendt der samme βtedtz, giørre witterligtt, at aar 1614, sønndagen den 23. januarij, vdj for[ne] kircke paa en allmindelig sognesteffne er frem kommitt hederlig och høylerdt mand mester Olluff Kock, Guds ords tienner till samme kircke, och gaff tilkiende sig at verre foraarsaget at skylde sit skell[215] till oβ och menige sognemendt, huorledis hand vdj leffnet och lerdom[216] sig haffde anβtillett och holdet paa de siu aars tidt, emeden handt forschreffne kircke betientt haffuer. Sammeledis om nogen enten nu forledenn juledag eller andenn [tid] haffde hørt hannem paa predickestolen neffndtt d: Hans Resener vidt sit naffnn, som hand sagde sig at verre beskyltt for, heller vdj andre maader sig anβtillet anderledis, end som en erllig prestemandt burde at giøre, att menige mandtt vilde hannem der paa βchrifftelig skudtzmaall och vidnisbyrdt meddele, saa witt de det met goedt samuittighedt giørre kunde.

Da suaret samptlige sognne mendene, som nu her vdj kirckenn till stede vaare, endregteligen och sagde, at for[ne] mester Olluff Kock haffde her till[217] predicket, lærdt och vnderuiiβt dennem Guds ordt och euangelium retsindeligen, som en erlig Gudtz ordtz tiennere burde, och haffuer derhoβ forholdet sig vdj leffnet och omgiengelse christeligen och well, saa de hannem derforre inttett viste att beskylde. Diβligiste gaffue de hannem paa hans andet angiffuende[218] for suar och vidnisbyrdt, at de huercken forleden juledag eller andre tider haffuer hørtt vdj hans predickener hannem aff predickestolen att haffue neffndt hederlig och høylert mandtz docter Hans Reseners naffn, ey heller nogett bullder[219] eller anden wβtyre vdj kirckenn anrettet. Effter saadan leilighedt, saa och effterdj vj for voris personer haffuer forbe[lte] mester Olluff Kock inttett adt beskyllde, viβte vj han-

nem heller inttett andett rycktte eller skudtzmaall att giffue, end som alle gemeen sognemendtt nu giortt haffuer. At saaledis gaaet och faret er, som forβkreffuett βtaar, och for[ne] mester Olluff Kock dett βkrifftelig vaar begierendis, haffuer vj till vidnisbyrdtt voris signetter her vnder trycktt. Giffuet vdj Kiøbinghaffn aar och dag som forschreffuett staar.

Thill huilcket for[ne] mester Olluffs skuβmaall docter Hanns suarede, at de dannemendtt, mester Olluffβ sogne folck, haffde icke den aarβage imodtt m: Olluff, som handt haffde giffuet hannem. Om Resenij naffn er suaret tillforn. Sagde docter Hanns der hoes, at vidt bullder (om huilcket røris vdj it aff sine vidnisbyrdtt) forβtaais strepitus astantium screatus aut consimiles motiones.[220]

Her tillspurde m: Claus[221] paa bispenns vegne m: Olluff Kock, om hand haffde noget her imodtt at βuare eller haffde noget ydermerre at indlegge sin sag till forhiellpning. Da suarede m: Olluff, at hanndtt inttet ville [ind]legge,[222] men villde gierne paa, huis nu indlagde vaar, lide en endelig dom, huilcket och docter Hanns Resener paa sin person begierrede med venlig anmodning. Effter adt begge parterne haffde nu saaledis begierrett en endelig dom, fremlagde bispen itt schrifftlig klagemaal offuer mester Olluff Kock, lydendis ordt fra ordt som effterfølger:

Effterdi min allernaadigste herre och konning haffuer min allerdom och skrøbelighedt[223] naadigβte anβett[224] och mig effterlatt[225] fra den forsamling, som effter hans Maytts: forordning[226] vdj Kollding den 21. dag februarij skall holldis, hiemme at bliffue, som[227] m: Olluff Kock foraarsaget haffuer, der handt vdj hastighedt och vden goed betenckende hendrog[228] thill kong: Maytt: och beklaget, at handt vaar aff mig forbødet sit kalldt for nogle ordt, handt skulde talett aff predickestolen etc., huorfor kong: Maytts: breff och befallning er mig tilhende kommit, at ieg denne sag for mig skullde tage och effter ordinantzen der vdj dømme, da foraarsagis ieg at klage offuer hans vlydighedt, att handt mine paamindelser icke villde effterføllge effter ordinantzen[s] indholldtt, huor vidt denne store och sørgelig vleilighedt[229] er sig omsier tilldragen, huorfor ieg denne min skreffne och fremlagde dom och sentendtz vill vidgaa och verre offuerbødig den for min naadige herre och konning at forsuare, om nogen haffuer der nogett imodtt att sige.

Da effter tilltalle, gienβuar och den sags leylighedtt bleff saaledis for retten affsagdtt, att effterdj dett befindis, att m: Olluff Kock sig megett haffuer ladett raade aff sine affecter vdj sine predikener och mange vtilbørlige ordt brugtt imodtt ordinantzen, endogh de kunde synis at werre tallet i allmindelighedt imodt kiettere,[230] och bispen nogle gange der om effter m: Olluffβ egenn bekiendelse hannem paamintt haffuer, at allting med langmodighedt och goedt beskedenn[231] skee skullde, hand dog saadanne paamindelser icke haffuer hafftt vdj

goed achtt, wanβeett att biβpen haffuer ladett hannem forβtaa, at dett vaar candtzeler[232] befalling, at hand saadantt skullde affβtaa, handt dog er bleffuen vedt samme sin haβtige[233] och skarpe predickenn, huilcket for biβpen er beklagett, da effterdi kong: Maytt: ordinanttz[234] jndholder preβterne at beuiβe deris biscop lydighedtt och haffue deris paamindelβer flitteligen for øyenn, och m: Olluff sig der vdj forβeett haffuer, da er hand for saadan sin forβeelse oc forargelse retteligen foruiiβt predickeβtolen och kircketieniβte och endnu fremdelis sig derfra skall holde, vdenn kong: Maytt: nadigβte vill hannem samme forrige tienniβte beuilge och denne hanns forβeelβe imodt ordinandtzen hannom effterlade.

Till vidniβbyrdt haffuer vi trøcht voris signeter her neden och medt voris hender for[ne] bekrefftet.

Datum aar och dag vt supra. Hafniæ.

Petrus Joannis Winstrup: S:[235]	Petrus Jahan: Scheld:	Claudius Christoph:
Erasmus Lauren:	Nicolaus Eschill:	Petrus Seven: Kragius

(1) Domstolen kaldes de fleste steder en provsteret, jf. H. F. Rørdam, op.cit. III.261, N. Helveg, op.cit. I.284, Bjørn Kornerup i DbL XIII.394, Hal Koch, op.cit. 211, hvilket næppe er helt korrekt. En provsteret var dengang en gejstlig domstol under forsæde af en provst (Kalk. III.516b; OdS XVI.1410) og ikke som her af en biskop. I nutidig sprogbrug er en provsteret en domstol, bestående af en provst og en underdommer, der uden for Kbh. nedsættes til at dømme om præstens embedsførelse, jf. O. A. Borum og W. S. von Eyben, Juridisk Ordbog[4] (1976), 183a, DL 1-6-8 og fdg. 5. december 1806 § 5. Provsteretter opretholdtes ved retsplejeloven, se lovbkg. nr. 609 af 19. november 1969 § 1, stk. 1. Der er ikke tale om et provstemode (landemode), hvorom nærmere lovregler først blev givet ved fdg. 1. maj 1618 (CCD III.532ff.), jf. reces 27. februar 1643 1-1-27 og DL 1-3-9, da stiftslensmanden ikke deltog i pådømmelsen. Ifl. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 84 (Rørdam, Kirkelove I.114f.) skulle gejstlige sager mod en præst indbringes »for Herrits Prouisten eller Superattendenten wdi wor Leensmands nerwerilse«, men på grund af disse ret ubestemte udtryk ses sager mod præster pådømt alene af provster, se f.eks. GdD II.319ff.(1562) og Matzen og Timm.54. Nationalsynoden i Kbh. 12. maj 1555 bestemte (fol.84) »om tiltale til presterne«, at der skulle klages til herredsprovsten eller, hvis der klagedes over denne, til superintendenten, der skulle tilkalde de nærmest boende præster til med sig at afgøre sagen (Rørdam, Kirkelove I.469). Praksis i de følgende år var vaklende. Kongebrev 4. marts 1586 (Rørdam, Kirkelove II.397f.) pålagde Sjællands biskop og professorerne ved Kbh.s universitet at dømme om, hvorvidt den afsatte præst, magister Jacob Nielsen, burde miste sit embede på grund af et skandskrift mod biskoppen; kongebrev 28. maj 1594 (ib. II.521) befalede, at spørgsmålet om, hvorvidt en præst i Sølvitsborg med rette var frataget sit embede af biskoppen, skulle prøves af domkapitlet i Lund; kongebrev af 7. maj 1595 befalede Kbh.s universitets rektor og professorer at påkende, om præsten, magister Jens Jensen Kolding, i sit skrift »Daniæ descriptio novo« (1594) havde anført noget, der kunne være Sverige til spot og

ulempe (Rørdam, Kirkelove II.542) og kongebrev af 21. april 1597 (ib. III.316) befalede, at en præst skulle indstævnes for lensmanden og superintendenten for nogle forandringer, han på egen hånd havde foretaget i de kirkelige ceremonier.

(2) Sagens realitet påkendtes 21. februar s.å. i Kolding af en kommissionsdomstol, se ndf. note 15. - (3) Dommen findes desuden i flere hss, fra det 17. årh., der ikke er private domssamlinger (Rostgaard 2,4°; GkS 1458,4°; GkS 1923,4°; Langebeks excerpter 252,4°). - (4) Dette er især med hensyn til gengivelsen af de afgivne vidneforklaringer langt udførligere end det benyttede forlæg. - (5) Peder Jensen Winstrup (Vinstrup) (d.1614), 1588-90 biskop i Århus stift, 1590-1614 i Sjællands stift og teologisk professor, 1591 kreeret dr.theol. Hans enke, Anna Eisenberg (d.1646), blev 1615 gift med nedenn. professor, sen. biskop Hans Poulsen Resen. - (6) Peder Jensen Schielderup (d.1646), søn af biskop i Stavanger Jens Pedersen Schielderup (d. 1582), blev 1608 magister, s.å. sognepræst ved Vor Frue kirke i Kbh. og provst, 1622-42 biskop i Trondhjem stift, jf. Wiberg III.119f. Resen havde gjort indsigelse imod, at Schielderup skulle være meddommer, idet han var besvogret med Oluf Kock, der var gift med Schielderups søsterdatter, jf. H. F. Rørdam, Kbh.s Universitets Historie III.261 med note 2, men Resens protest blev ikke taget til følge. - (7) Claus Christoffersen Lyschander (d.1624), 1587 sognepræst for Herfølge og Sædder menigheder, 1588 provst i Bjæverskov herreds provsti, 1616-18 kgl. historiograf. Han, der ivrede stærkt mod kalvinismen, er kendt som historiker og digter, jf. H. F. Rørdam, Klaus Christoffersen Lyschanders Levned (Kbh.1869). - (8) Herfølge s., Bjæverskov h. - (9) Rasmus Lauritzen (Larsen) Wolsing (d.1623), 1559-1623 sognepræst for Lynge og Uggerløse menigheder, fra omkr. 1582 provst i Lynge (nu Lynge-Frederiksborg) herreds provsti, jf. Wiberg II.320. - (10) Lynge s., i Lynge-Frederiksborg h.

(11) Niels Eskildsen (d.1618), fra 1601 el. 1602 sognepræst ved St. Peders kirke i Næstved, provst i Tybjerg herreds provsti, jf. Wiberg II.435. - (12) Peder Sørensen Krage (d.1638), 1596 sognepræst i Ringsted, 1606 provst i Ringsted herreds provsti, jf. Wiberg II.624. - (13) Yderligere var tilkaldt sognepræsten ved Helligåndskirken i Kbh., magister Hans Bang (d.1620 som sognepræst for Besser og Onsbjerg menighed og provst i Samsø herreds provsti), men mod ham gjorde Resen indsigelse, da Bang var kendt for at være nær ven af Oluf Kock, og da Bang skulle møde som vidne under sagen, jf. N. Helveg, op.cit. I.285, KhS 3.rk.I(1874-77).590f., Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen I.409. - (14) *vellærd* var titulaturen til studerede; *højlærd* var titulaturen til professorer og doktorer, jf. ndf. *høylerdtt mandt docter Hanns Reysener*. Titulaturen *højlærd* ses dog undertiden også anvendt på magistre.

(15) Oluf Kock (d.1619). Han, der var født omkr. 1571 i Bergen, studerede først i Kbh. og fra 1596 i Rostock. 1601 blev han sognepræst ved domkirken i Bergen, men måtte efter nogle stridigheder opgive dette embede. Han drog til Kbh., hvor han 1602 blev magister, hvorefter han blev kannik og sognepræst ved domkirken i Lund. 1604 søgte domkapitlet i Stavanger forgæves at få ham til biskop efter svigerfaderen, Jørgen Erichsen (d.1604), men 1607 udnævntes han til sognepræst ved Nikolaj kirke i Kbh. Han havde sympati for kalvinismen, jf. KhS 3.rk. I.363f., H. F. Rørdam, Monumenta historia Danicae II.585f., og måtte derfor komme i et skarpt modsætningsforhold til den teologiske professor Hans Poulsen Resen, der overalt søgte at udrydde alle kalvinistiske tendenser, der på denne tid var ret udbredt i Danmark. Da Resen dels i en katekismusudgave 1608 (»Enchiridon, en Haandbog for menige Sogne-Præster og Prædikanter«) havde udeladt en del af trosbekendelsen ved dåben (»pint under Pontius Pilatus, nedfaret til dødsriget (i datidens udg.: til helvede, jf. latinske udg. *inferno*), hvorfra...«), dels i nogle disputatser om treenigheden (»De Deo tri-uno«, 1609) og om Kristusskikkelsen (»De uno mediatore Dei et hominum« I-III,1611-13), der var særdeles uklart affattet, og som vakte en del kritik i samtiden, havde fremsat anskuelser, som flere, bl.a. Oluf Kock, anså for at være udtryk for den af tyske teologer udformede konkordieformel (se ndf. note 134), der var strengt forbudt

her i landet, jf. fdg. 24. juli 1580 (CCD II.166ff.), rettede Kock fra prædikestolen skarpe angreb mod Resen uden dog direkte at nævne hans navn. Resen klagede 17. december 1613 til biskop Winstrup, der flere gange tidligere havde advaret Kock, og 21. december 1613 blev Kock af biskoppen suspenderet fra sit embede (jf. KhS 3.rk.I.596f.), men prædikede dog til højmesse juledag 1613 i Nikolaj kirke. Kock klagede derefter til kongen, der 7. januar 1614 befalede biskoppen og provster at påkende sagen, og ved nærv. dom blev suspensionen stadfæstet. Da Kock allerede da på kirkens vegne havde indgivet en klage til kongen over Resens lære, blev sagen under herredagen i Kolding 1614 efter en disputats mellem Kock og Resen påkendt af en kommissionsdomstol under kongens forsæde. Dommere var biskopperne i Århus (mag. Jens Gjødesen, d.1626), Ålborg (mag. Christen Hansen, d.1642), Viborg (Niels Lauridsen Arctander, d.1616) og Odense (mag. Hans Knudsen Veyle, d.1616) - biskop Peder Winstrup var på grund af alder og skrøbelighed fritaget for at møde, og Roskildebispen Peder Hegelund var død 18. februar s.å. - samt universitetets rektor (professor, mag. Hans Jensen Alanus, d.1631) og tre rigsråder: kongens kansler Christian Friis til Borreby (se 857.5), Manderup Parsberg til Hagsholm (se 857.9) og rigskansler Jakob Ulfeldt til Ulfeldtsholm (se 857.30). Ved dom af 23. februar 1614 dømtes Kock som løgner og calumniator og skulle inden 14 dage rømme kongens riger og lande, hvilket var en formildelse »for gott folkis forbøn« af den forskyldte dødsstraf. Ved dommens forkyndelse den 23. februar 1614 betonede kansler Christian Friis, at dommen hvilede på det gældende talionsprincip i æressager, jf. Matzen, Offentlig Ret III.118. Da Kock fandtes med urette at have sigtet Resen for at være kætter, skulle han selv straffes som en sådan, jf. Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen I.436f. Dommen er affattet både på dansk og latin (original i RA C 3 domme; latinsk tekst trykt Ann.eccl.Dan.III.642ff., dansk tekst KhS 3.rk.II.616ff.). Efter biskoppernes ønske, udtrykt i »Protestatio episcoporum«, dateret 22. februar 1614, pålagdes det dog Resen i fremtiden at afholde sig fra sin dunkle og uvante stil og være mere tro mod den kristne læretradition, og det pålagdes ham i et særligt skrift på latin og dansk at gøre tydeligere rede for sin teologiske opfattelse. Dette skete i skriftet »De sancta fide«, der forelagdes biskopperne og professorerne og efter langvarige forhandlinger og med nogle ændringer blev godkendt og 1615 udsendt. Den danske udgave har titlen »Om den Hellige Tro«. Efter dommen drog Kock til Leiden, hvor han 26. maj 1614 blev immatrikuleret (jf. PhT 1.rk.II.111), og senere (august 1615) til Stockholm, hvor han fik en venlig modtagelse ved kong Gustav Adolfs hof. Han udgav her 1617 »Wår christelige Troos Wisshet och Triumph«, tilegnet kong Gustav Adolf. Med anbefaling af rigskansler Axel Oxenstierna (d. 1654) søgte Kock 2. september 1615 antagelig forgæves at blive taget til nåde igen. Han skal være død i 1619 antagelig i Stockholm, jf. KhS 3.rk.I.620ff., 6.rk.V.433ff.

(16) Trykt H. F. Rørdam, Kbh.s Universitets Historie fra 1527 til 1622 IV (1868-71).633f. - (17) Ordet gentaget i forlægget. - (18) Hans Poulsen Resen (d. 1638) der var ca. 16 år ældre end Kock, blev student fra Viborg 1581, hører ssts. 1583, hovmester for Frederik Rosenkrantz (d. 1602; om ham se V nr. 783 og 784) 1584-91 og studerede i udlandet (Rostock, Wittenberg, Frankfurt, Padova, Rom, Siena, Schweiz), blev 1588 magister (Wittenberg), 1591 professor i logik og dialektik ved Kbh.s universitet og teologisk vikar for Sjællands biskop, 1592-94 tillige universitetets notar, 1594 dekan i fakultetet, 1597 professor i teologi og s.å. dr.theol., var flere gange (1602-03, 1611-12, 1617-18 og 1626-27) universitetets rektor. Han var en meget frugtbar teologisk forfatter, har oversat og digtet flere salmer, forfattet en del af kirkebønnerne til alterbogen og udgav 1607 en revideret udgave af Frederik IIIs bibel, den første danske bibeloversættelse efter grundteksten. Han var gift 1. gang (1594) med Barbara Andersdatter (d. 1601), datter af professor, dr.theol. Anders Lauridsen (d. 1589) og Anne Pedersdatter (d. 1586), 2. gang (1615) med Anna Eisenberg (d. 1646), enke efter ovenn. biskop Peder Jensen Winstrup og datter af kgl. sekretær i tyske kancelli, senere domprovst i Roskilde Elias Eisenberg (d. 1596) og Thale

Holste (d. 1612). M.h.t. stavemåden *Reysener* sml. Vilh. Andersen, Tider og Typer I. Erasmus (1900).185: »Resen var en Stridsmand, en »Rejsener«, som man kaldte ham«. En *rejsner (rejsener)* er en kriger til hest (Kalk. III. 573a; OdS XVII.681 bet. 2). GkS 1458,4° har navneformen *Johannes Resenius*. - (19) Kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 84 (Rørdam, Kirkelove I.114). GkS 1458,4° har *tilhold* i stedet for *indhold* (KhS 3.rk.I.579). - (20) GkS 1458,4° har *prononcerer* (KhS 3.rk.I.379).

(21) Kirkeordinansen fol. 29 (Rørdam, Kirkelove I.60) bestemte, at præsten »for alle ting skal ... affholde sig fra allehaande Skiendsel«, ɔ: udskældning, skænderi (Kalk. III. 766a). - (22) Ordet findes ikke i forlægget. - (23) mødte (præteritum). - (24) besvære; om sammenblandingen af *besværge* og *besvære* se Kalk. I. 184a. - (25) Indlæg, fremstilling (Kalk. I. 715b bet. 2). - (26) forskellige (Kalk. I. 8a bet. 1). - (27) GkS 1458,4° har *professores* (KhS 3.rk.I.579). - (28) Vejledning (Kalk. I. 63a; OdS I.638 bet. 1). GkS 1458,4° har *vejledning*. - (29) i det hele taget, generelt (OdS XV.1381 bet. 3). - (30) Spotteord, stikpiller, skoser (Kalk. II. 56a bet. 2; OdS VI. 1091 bet. 4).

(31) Spydigheder, hånsord, spotteord (Kalk. II. 56b; OdS VI.1096). Jf. DL 1-9-10: raade Folk fra Skieldsord, Gluffer og Glosser, og allermeest fra ærrørige Ord. - (32) Ordet findes ikke i forlægget; indføjet efter GkS 1458,4° (KhS 3.rk.I.581). - (33) Forlægget har *at*; rettet efter GkS 1458,4°. - (34) møntet, rettet (Kalk. II. 191b bet. 1). GkS 1458,4° har *dirigerede*. - (35) Forlægget har ved fejlskrift *manconitiske*. En *marcionist* er en tilhænger af marcionismen, ɔ: den af den gnostiske asket Marcion (d. omkr. 165) grundede skismatiske lære, der søgte at fjerne alle jødiske elementer fra samtidens kristendom, og som ikke anerkendte det gamle Testamente og af det ny Testamente kun de 10 første paulinske breve og dele af Lukas-evangeliet. - (36) Se ovf. note 15 om Resens udeladelse af dele af trosbekendelsen i katekismus-udgaven 1608. - (37) stadig, vedvarende (Kalk. V. 535b bet. 2). - (38) ført til ende, afsluttet (Kalk. IV. 556b bet. 6). - (39) Rørdam, Kirkelove I.60. - (40) bedrive, begå (OdS III.983 bet. 7.4).

(41) Udskældning, forhånelse (Kalk. III. 766a bet. 1). - (42) Rørdam, Kirkelove I.60: Icke skal hand helder hadskelig lade ilde paa Papisterne. - (43) Ordstrid (Kalk. V. 176b, jf. OdS III. 784 (disputere) bet. 1 in fine og Holberg-Ordb.I.1226 og 1228 (disputere bet. 3). - (44) Udtalelser, ytringer (OdS XXIII.670 bet. 4). - (45) Forlægget har ved fejlskrift *marionitijske*. - (46) Resen havde i sin disputats om Kristusskikkelsen (»De uno mediatore Dei et hominum« I-III, 1611-13) fremsat en række dunkle udtalelser om Kristusskikkelsens evighed og tilværelse også i menneskelig skikkelse fra evig tid, altså også før inkarnationen. Mens kalvinisterne sondrede skarpt mellem det guddommelige og det menneskelige i Kristusskikkelsen, fremhævede Resen Kristi udelelige personlighed (jf. brevet til Hebræerne 13,8), og denne udelelige Kristus er f.eks. også til stede i nadveren, jf. N. Helveg, op.cit.I.287. GkS 1458,4° tilføjer *de communicatione idiomatum, ubiqvitet*. - (47) behandle, gå ind på (et emne) (Kalk. II. 154b bet. 2). - (48) Forlægget har *saa;* rettet efter GkS 1458,4° (KhS 3.rk.I.580). - (49) dunkelt, vanskeligt at forstå (OdS XIV.776 bet. 3), jf. DL 2-4-7, hvorefter præsterne i deres prædikener ikke må »fremføre noget, som er mørkt og vanskeligt at forstaa«. - (50) uforståeligt (Kalk. IV. 614b bet. 1).

(51) Rørdam, Kirkelove I.61f. (fol. 30), jf. fol. 29 (ib. 60): *med klare oc welforstandige* [ɔ: letfattelige, jf. Kalk. IV. 789b] *ord*. - (52) Ordet *ny* bruges her og flere steder i det følgende pejorativt om det utraditionelle, der anses for farligt. Jf. *nye unøttige disputatser* (missive 26. juni 1574, CCD I.582), *noget nyt* = uroligheder (A. S. Vedel; Kalk. V. 752b); *ny fund, ny raad* (Kalk. I. 867b; P. Syv); *ny Løgner oc ny fund* (Rævebogen I.246) og mnt. *nie vunt:* loser, Schalckstreich (MndWb III.186a), *nye vunde* (ib.IV.562a). - (53) skadelige (OdS XXV.1395 bet. 2). - (54) Missive 24. juli 1580 til superintendenterne og universitetet om forbud mod, at konkordieformlen (se ndf. note 134) indføres i riget (CCD II.166ff.; Rørdam, Kirkelove II.322f.). - (55) Missive 10. juli 1588 til superintendenterne med forbud mod, at der af kirkens embeds-

mænd rejses disputer om trossager (CCD II.517f.; Rørdam, Kirkelove II.444f.). Et lignende påbud var tidligere givet ved missive 26. juni 1574 til biskopperne (CCD I.582f.; Rørdam, Kirkelove II.234f.). - (56) Fortolkning (OdS V.870). - (57) Resens nadverlære gik ud på, at Kristi guddommelige natur i den grad havde opfyldt den menneskelige Kristus, at han i kraft af begge naturer var til stede i nadveren, jf. f.eks. N. Helveg, op.cit.278ff. - (58) Lære (OdS XIII. 427 bet. 2.1). - (59) Rørdam, Kirkelove I.117. - (60) På skærtorsdag skulle præsten efter kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 33 »forklare Christi Legoms oc Blods Sacramente« (Rørdam, Kirkelove I.64).

(61) Ordene *huor hand ... for est* er i forlægget tilskrevet i marginen. Ved nadveren skulle præsten sige: Thette er mytt legom oc thette er mytt blodt, jf. bispemødet i Kbh. 10. august 1540 (Rørdam, Kirkelove I.155), hvor det videre hedder: Skylle Y och fulkommelig tro saa at were y sandhed, att Jesus Christus er her syellff tyll stede medt sitt legom och blod wty sacramentet. Med hensyn til nadveren fandtes allerede i oldkirken to forskellige betragtninger: den symbolske, der i brødet og vinen ville se et billede på Kristi nærværelse, og den realistiske, der tog ordene bogstaveligt (den såkaldte realpræsens). Af reformatorerne hyldede Zwingli den symbolske opfattelse, medens Luther hævdede, at Kristi legeme og blod virkelig var nærværende i brødet og vinen. Denne sidste lære gik over i art. 10 i Confessio Augustana (den augsburgske konfession), der ved missive 26. juni 1574 (CCD I.582) blev symbolsk bog (bekendelsesskrift) i Danmark og Norge. At Kock om nadverens brød og vin har sagt, at »dette betyder« (*significat*), og ikke »dette er« (*est*), viser, at han har sluttet sig til Calvins nadverlære, jf. Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen I.403. - (62) *kiende paa:* dømme om (Kalk. II. 497a bet. 2; OdS X. 270 bet. 6). - (63) Ordet findes ikke i forlægget; indføjet efter GkS 1458,4°. - (64) Bøger tilhørende kirken el. præsten (Kalk. V. 567b bet. 1). - (65) Rørdam, Kirkelove I.119. - (66) Mandat 20. september 1569 om 25 artikler, der skulle forelægges alle udlændinge, der ville bo i Danmark og Norge (CCD I.420f.). Den 16. art. handlede om nadveren, jf. Rørdam, Kirkelove II.132f. (tro Herrens Legeme ... og hans Blod ... at være sandelige og visselige tilstæde vdi hans Naderis Sacramente). - (67) Fdg. 29. september 1555 om forbud mod gendøbere og sakramenteres ophold her i riget (Rørdam, Kirkelove I.485ff.). Sakramentere er personer, der forkaster kirkens sakramentlære (Kalk. III. 665b). - (68) Missive 13. januar 1568 til superintendenterne om at anordne de kirkelige ceremonier i overensstemmelse med brugen i Vor Frue kirke i Kbh. (CCD I.349f; Rørdam, Kirkelove II.105f.). - (69) GkS 1458,4° (KhS 3.rk.I.580) har *75.* Usikkert, hvortil der sigtes; måske foreligger fejlskrift for *80* og er da tænkt på missive 24. juli 1580 om forbud mod at konkordiebogen indføres i riget, eller *74,* og der tænkes da på missive 26. juni 1574 (se ovf. note 55). - (70) Se ovf. note 55.

(71) GkS 1458,4° har *til* (KhS 3.rk.I.581). - (72) dadlet (Meyer.703b). - (73) Anmasselse, frækhed (Kalk. V. 191a; OdS III.1106). - (74) Forstyrrelse, uorden (Kalk. IV. 702b). - (76) betroet (Kalk. I. 122a bet. 1). - (75) forskellige (Kalk. I. 8a bet. 1). - (77) Rørdam, Kirkelove I. 117. - (78) Ib. 116. - (79) Forlægget har *allernaa.* - (80) Vist fejlskrift for *om;* jf. Kalk. V. 179a: *dømdhe meth raad saa ther om* og OdS IV.62 lin. 59f.

(81) Ordet findes ikke i forlægget. - (82) bestyrke (Kalk. I. 143b bet. 2; OdS II.238 bet. 3.2). - (83) ɔ: magister (mester). - (84) Magister Antonius (Tønnes) Hansen Kolding var 1611-14 kommunitetsprovst, blev 1613 magister, 14. marts 1614 kapellan ved Vor Frue kirke i Kbh., 9. april 1615 udnævnt til generalprovst (landprovst) på Gotland, afsattes september 1624 på grund af embedsforsømmelse og forargeligt levned, fik 10. februar 1627 kgl. tilladelse til at søge præstekald, søgte i januar 1630 forgæves embedet som kapellan ved Vor Frue kirke i Kbh. Hans videre skæbne er ukendt. Jf. H. F. Rørdam, Kbh.s Universitets Historie 1537-1621 III.744, sa. i Bricka IX.357f.; Wiberg II.128, 130; O. W. Lemke, Visby Stifts Herdaminne (1868).26f. - (85) ɔ: doctor. - (86) Jens Jensen Sanger er død før 1645, da hans hustru Mette nævnes som enke,

jf. Kbh.Dipl.VI.274. Har iøvrigt ikke kunnet identificeres. - (87) Salus (el. salutem): held, lykke, velsignelse (Meyer.955a). - (88) Den bygning (kommunitetet, jf. ndf. ved note 98 *communitetet*) ved universitetet, hvor 100 studenter indtil 1736 bespistes 2 gange ugentlig, og hvor de holdt disputereøvelser på latin (OdS X.664 bet. 2.3), og som ofte kaldtes klosteret, se Holberg-Ordb. I.922 bet. 2. - (89) hver især (Kalk. IV. 268a bet. 1). - (90) Vidne (Kalk. II. 814a bet. 2).

(91) Resens lære om Kristusskikkelsens evighed og tilstedeværelse også før inkarnationen, jf. ovf. note 46. - (92) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1458,4°. - (93) Lev vel. - (94) ɔ: lydte: lød (præteritum). Sml. ovf. note 23 *møde* = mødte. - (95) GkS 1458,4° tilføjer *oc m: Olai fuldmagt end ydermere indeholdt 4 punkter* (KhS 3.rk.I.582). - (96) fremstået, fremtrådt (OdS XV.875 bet. 2). - (97) I det foregående er der ikke tale om, at studenterne har *conciperet* noget, men kun at de har *vndertegnet* et skrift el. en seddel. - (98) Se ovf. note 88. - (99) *vden huis:* bortset fra, hvad. - (100) Stævning (Holberg-Ordb.I.893 bet. 1; OdS III.362 bet. 1).

(101) Vist fejl for *allene*, jf. straks ndf. *citation vaar allene skeedt*. - (102) Hans Strangesen (d. 1619) blev student 1612, baccalaur 1614, sognepræst for Fakse menighed 1616, jf. Wiberg.I. 348; H. Friis Petersen, Studenterne ved Kbh.s Universitet 1611-1667 III.83 (NkS 3729,4° IV). - (103) Niels Strangesen (d. 1627) blev student 1613, baccalaur 1616, s.å. rektor i Slagelse, 1619 magister, 24. november 1619 ord. som sognepræst ved St. Peders kirke i Slagelse, jf. Wiberg II. 298, III.125; H. Friis Petersen, op.cit.III.83; Hunderup, Lærerstanden ved Slagelse Latinskole (1867) 4; PhT 1.rk.III (1882).141, 8.rk.VI (1927).186. - (104) Laurids Lauridsen Gorm (d. 1632) blev 1617 personel kapellan for Køng menighed, 1618 kapellan for Nakskov menighed, 1620 sognepræst for Ringe og Herringe menigheder, jf. Wiberg II.424,616; H. Friis Petersen, op.cit. - (105) Har ikke kunnet identificeres. - (106) GkS 1458,4° tilføjer *10. decemb:* - (107) Ugedagsprædiken (el. ugeprædiken) var en prædiken på en hverdag (Kalk. V. 112a; OdS XXV.953, jf. 949). Det var Luthers ønske, at der daglig skulle prædikes i kirkerne, men kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 31 (Rørdam, Kirkelove I.62) påbød kun prædiken på 2 hverdage (onsdag og fredag) i købstæderne; »men naar obenbare nødtørfftighed sig begiffuer, da kand man wel tage de tre dage til«, jf. DL 2-4-5 nr. 5 og kirkeritualet 25. juli 1685, 1. kap., art. 2. Reskr. 1. maj 1739 § 3 bestemte, at alle ugedagsprædikener skulle være afskaffet og erstattes af katekisationer undtagen fredagsprædikenerne i de købstæder, hvor denne tidligere havde været holdt, eller i dens sted en onsdagsprædiken. Onsdagsprædiken skulle dog vedblivende holdes i de store købstæder (Kbh., Ålborg, Christiania, Bergen og, for de søfarendes skyld, Helsingør). For Kbh. bestemte kgl.resol. 11. januar 1854, at der skulle afholdes en ugedagsgudstjeneste hver onsdag aften kl. 7. I købstæderne blev ugedagsgudstjenesten indskrænket til at holdes en eller to gange om måneden. - (108) De københavnske præster skiftedes til at holde ugedagsprædiken i Vor Frue kirke. - (109) husket, erindret (OdS II.578 bet. 1.3). - (110) Matthæus kap. 26, der var dagens tekst 10. december 1613, jf. Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen I.405.

(111) Fremstilling (Kalk. IV. 668b). - (112) Kættere. Herefter har GkS 1458,4° *fratris concordiæ, som siger, at Christus har været menneske af evighed.* Om *fratris concordiæ* se ndf. note 134. - (113) Gøglere, linedansere, badutsspringere (Kalk. II. 844b; OdS XIII.32). - (114) Ubiqvitister er tilhængere af læren om Kristi allestedsnærværelse. På grund af det menneskelige i forening med det guddommelige måtte Kristus nødvendigt og ubetinget være allevegne (*ubiqve absoluta*), bl.a. også hans legeme og blod i nadveren. Ordet ubiqvitister opstod under skismaet mellem lutheranere og reformerte, idet de første holdt på allestedsnærværelse (*ubiqvitet*), mens de reformerte forkastede denne opfattelse og mente, at Jesu legemlige eksistens var bundet til et sted i himlen. GkS 1458,4° tilføjer efter ubiqvitister: *fratris concordiæ (sæpius repetitum).* - (115) Se ovf. note 46. - (116) Skolepog i nederste klasse (sinkelektien) (OdS XVIII.1458 bet. 1). - (117) Her - og ofte i det følgende - trosbekendelse (Kalk. IV. 446b, V. 1082a; OdS XXIV.529

bet. 6.1). - (118) derfra (Kalk. I. 342a bet. 1). - (119) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter GkS 1458,4°. - (120) forandrer (Kalk. I. 741a bet. 4).

(121) Således var ordlyden i Resens katekismus-udgave 1608. Kock har opfattet dette udtryk som et forsøg på at indsmugle tanken om Kristi allestedsnærværelse i stedet for, som han selv, at opfatte den som bundet til himlen, jf. Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen I.405. - (122) er skjult, gemmer sig; jf. lat. *latere:* være skjult. - (123) ytrer (jf. Kalk. I.759a bet.2, IV.629b lin. 20f., V.312a). Resens studenter synes at være mødt i kirken for at nedskrive de utilbørlige vendinger, jf. Bjørn Kornerup, op.cit. I.404, og Resens udtalelse, at der havde været »ni karle staaende hos hverandre i kirken«, jf. KhS 3.rk.I.606. I en vidneforklaring, der ikke findes i forlægget, hedder det, at Kock under prædikenen udtalte: Nu næsvis, tegn an, før det til marked; det skal vel komme til marked, om Gud vil, jeg lever (KhS 3.rk.I.589, 596). Kock synes således at have været klar over, at han blev udspioneret. Jf. ndf. note 138. - (124) bevidner, bekræfter. - (125) ɔ: filius (=søn). - (126) udfærdiget. - (127) Thomas Tullius Birch kom på kommunitetet 1609, blev baccalaur 1612 og 1614 sognepræst for Kvidinge og Sönnarslöf menigheder (Södra Åsbo härad), jf. H. Friis Petersen, Studenterne ved Kbh.s Universitet 1439-1611.250 (NkS 3729,4° I); S. Cavallin, Lunds Stifts Herdaminne IV (Lund 1857), 176. - (128) Syvslagsprædiken (syvslætsprædiken) bet. egl. en prædiken kl. 7 om morgenen (Kalk. V.904b; OdS XX.685 bet.3.2 in fine), jf. om denne O. Nielsen, Kbh.s Historie og Beskrivelse IV(1885).30ff. Ved reskr. 15. maj 1739 til biskoppen over Sjællands stift opretholdtes syvslætsprædiken i Kbh., dels fordi der var legeret midler til denne prædikens afholdelse, dels fordi de besøgtes flittigt af byens indvånere. Reskr. 6. februar 1756 bestemte, at syvslætsprædiken, der i Helligåndskirken afholdtes mandag, tirsdag og torsdag, skulle begynde kl. 6½ om morgenen, og i Vor Frue kirke, hvor denne prædiken holdtes om onsdagen, kl. 7¾. Dette ændredes ved reskr. 23. maj 1760, hvorefter prædikenen først skulle begynde kl. 8. Ved reskr. 14. marts 1806 ophævedes syvslætsprædiken i Helligåndskirken mod at sognepræsten ved Vor Frue kirke, Trinitatis kirke og Helligåndskirken (Nikolaj menighed var nedlagt ved kgl. resol. 27. juni 1800 og 21. december 1804), der havde besørget syvslætsprædikenen, i stedet for holdt katekisation hver onsdag fra kl. 12 til kl. 1. Denne katekisation bortfaldt ved skoleanordningen 29. juli 1814. - (129) Vel: sproglige form. - (130) Se ovf. note 117.

(131) vildleder (Kalk. V.307b). - (132) GkS 1458,4° tilføjer *oc concordiæ-brødre* (KhS 3.rk. I.584). - (133) Forlægget har ved fejlskrift *coeloediæ;* rettet efter GkS 1458,4°. - (134) Concordiebrødre er tilhængere af konkordieformlen (Formula concordiæ: enighedsformel), et dogmatisk bekendelsesskrift affattet af tyske teologer 1577 og indført i de fleste lutheranske lande. Kort efter Luthers død (1546) var der udbrudt stridigheder, der truede med at sprænge enigheden mellem de lutherske menigheder. Striden angik dels viljens forhold til nåden, dels retfærdiggørelse af troen og endelig nadverlæren, hvor Melanchton og hans tilhængere havde nærmet sig Calvins anskuelse, mens konkordieformlen fastslog Kristi allestedsnærværelse (ubiquitet). Efter forskellige forsøg på at nå til enighed, tog kurfyrst August af Sachsen (d.1586) initiativet og sammenkaldte 1576 adskillige tyske teologer i Torgau. De udarbejdede 12 artikler, der censuredes af andre, og arbejdet sluttede i marts 1577. Konkordieformlen, der afviste alle tilnærmelser til romerkirken og kalvinismen, blev straks underskrevet af 3 kurfyrster, 20 fyrster, 24 grever, 4 friherrer, 39 rigsstæder og 8000 teologer, og senere kom flere til, således i 1593 Sverige og 1647 Holsten. Konkordieformlen skabte en fast målestok for, hvad der skulle anses for ortodoks luthersk lære. Formlen blev optaget i Konkordiebogen (Opus concordiæ), der udsendtes 25. juni 1580 på foranledning af kurfyrst August i anledning af 50-året for den augsburgske konfession. Danmark afviste konkordieformlen, og ved missive af 24. juli 1580 til superintendenterne og universitetet (CCD II.166ff.) blev det med trussel om livsstraf og boslods fortabelse forbudt at indføre og sælge bogen her i riget. - (135) Ordet findes ikke i forlægget; indføjet

efter GkS 1458,4° (KhS 3.rk.I.585). - (136) Matthæus 25. kapitel. - (137) Skikkelse (Kalk. II. 793b bet.1). GkS 1458,4° har *lighed* (KhS 3.rk.I.585). - (138) Opfordring til de studenter, der af Resen var anmodet om at gøre notater om Kocks udtalelser, jf. ovf. note 123. - (139) Lukas 2,7. - (140) Kock forklarede hertil, at han havde sagt *Rezin*, den aramæiske konge i Damaskus (ca. 740-732 f.Kr.), der nævnes Esajas 7,1ff., jf. Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen, I.412; KhS 3.rk.I.604.

(141) Ole Hansen Slangerup (d.1624), søn af professor, dr.theol. Hans Olufsen Slangerup (d. 1596). Han var en af Resens elever, og Resen har 9. september 1616 skrevet i hans stembog, se Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen II(1968) ved Vello Helk.241. Han blev immatrikuleret ved Kbh.s universitet før 1611, var 1616-23 hovmester for Eskil, Falk og Otto Gøye samt Gunde Rosenkrantz under disses udenlandsrejse til Tyskland, Nederlandene, Frankrig og England, rejste 1624 pany til udlandet, blev immatrikuleret i Padova, hvor han døde, jf. Vello Helk i PhT 15. rk.III(1969).13ff. - (142) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. - (143) Erich Pontoppidan (Ann.eccl.Dan.III.620) oversætter *in arce:* in der Königl. Hoff Capelle. Det synes mindre sandsynligt, at Kock i slotskirken skulle have fremsat de her refererede udtalelser. Måske bet. *in arce* her blot: i hovedstaden; *arx* kunne i middelalderlatin også betyde by, jf. f.eks. E. Habel, Mittellateinisches Glossar (Paderborn 1959).26. - (144) i stedlig henseende og i overført (billedlig) betydning. - (145) sammenblander himmel og jord. - (146) Vel: Her omkring, om, omkring, jf. Kalk. V.438b bet.2, OdS VII.1271 lin.15. - (147) Matthæus 26,11; Markus 14,7. - (148) Matthæus 28,20. - (149) Skændsel (OdS XIX.210 bet.1). - (150) med respekt at melde; jf. ty. *mit Ehren zu melden* og lat. *honorem dicere* (Kalk. IV.964b; OdS XXVII.1301 bet.2.8).

(151) ɔ: hvilket. - (152) billedlige fremstillinger (Kalk. V.453a). - (153) Vending brugt billedligt, i overført betydning (Meyer.1115a). - (154) billedligt udtryk (Sv. Brüel, Gyldendals Fremmedordbog[2](1968).117b). - (155) Se ovf. note 52. - (156) Om Kristi genkomst for at dømme. - (157) *sette brille paa:* narre (Kalk. I.274a). - (158) Glas (i briller) (Kalk. II.51a; OdS VI.1024 bet.2.1), jf. glar øjne: briller (ib. 1925 bet.2.3). Ifl. KhS 3.rk.I.587 har GkS 1458,4° *glose*, hvilket ikke passer til forb. *sette paa*. - (159) GkS 1458,4° tilføjer *oc concordiæbrødre*. - (160) Her vel: udrense (af *skære* = rense, jf. Kalk. III.857b; OdS XX.39 bet.2).

(161) bedrager (Kalk. V.292b). - (162) forgifter (Kalk. I.634b bet.3). - (163) Løgnere (plur.). - (164) slette mennesker (Kalk. III.768a bet.5; OdS XIX.262 bet.2). - (165) Magister. - (166) Skriv I bare; *men* = kun, bare (Kalk. III.74a bet.1; OdS XIII.1295 iii.men). Om Resens spioner ved Kocks gudstjenester se ovf. note 123 og 138. - (167) skraber, roder (Kalk. III.550a bet.1). - (168) Denne udtalelse er et angreb på den velhavende Sjællands biskop Peder Winstrup for embedsforsømmelse, jf. Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen I.405f.; Hal Koch, Den danske Kirkes Historie IV.210. - (169) Magister Alexander Olufsen Otzing (d.1614). Han var 1593 degn ved Roskilde domkirke, 1596 sognepræst for Egebjerg menighed, 1610 nederste kapellan ved Vor Frue kirke i Kbh., s.å. magister, 1611 øverste kapellan ved Vor Frue kirke. - (170) Magister Thomas Cortsen Wegner (d.1654). Han blev 1608 hører i Sorø, 1609 i Lund, 1611 nederste kapellan ved Vor Frue kirke i Kbh., 1612 magister, 1614 øverste kapellan ved Vor Frue kirke, 1615 residerende kapellan i Kalundborg, 1618 sognepræst ved Nikolaj kirke i Kbh., 1627 biskop over Stavanger stift, jf. Wiberg II.169f.

(171) ɔ: præter plura (med flere). - (172) Johan Bødker von Delden, hyppigst kun kaldt Johan Bødker (Bødicher), borger og købmand i Kbh., der handlede på nordlandene i Norge, blev 1626 laugsbroder i Danske Kompagni (Kbh.Dipl.VI.56), 1630 rådmand i Kbh. 1633 begærede han afsked som rådmand og angav, at han skulle på forretningsrejse. Grunden til hans fratræden var imidlertid, at Eiler Urne til Gunderslevholm s.å. havde gjort indførsel i hans gård i Kbh. Han skyldte også kongen penge, jf. Kbh.Dipl.V.145. Han gik fallit 1635 og rejste til Rusland, hvor han 1641 og 1644 var tolk hos czaren, jf. O. Nielsen, Kbh.s Historie og Beskrivelse

III (1880). 207, 237f., IV (1885). 216. - (173) Gert Boesen Perlestikker, borger i Kbh.; han underskrev 14. april 1619 tilladelsen til, at St. Jørgens sø, Peblingesøen, Sorte dam og Lersø af magistraten overdroges til kronen (Kbh. Dipl. I. 595). Han boede 1. maj 1620 på Østergade (ib. I. 604). - (174) Jens Jensen Kræmmer (d. før 1633, jf. Kbh. Dipl. VI. 222), borger og købmand i Kbh., blev 1607 laugsbroder i Danske Kompagni (Kbh. Dipl. VI. 53, 167), nævnes 1614-23 som oldermand for Helligånds hospital (jf. O. Nielsen, Kbh.s Historie og Beskrivelse IV. 8), havde ifl. Kbh.s jordebog 1. maj 1620 2 små boder på Nørregade og en have uden for Vesterport (Kbh. Dipl. I. 609, 616). - (175) ɔ: decembris. - (176) Vel: ty til; GkS 1458,4° har *referere sig*. - (177) tillade (Kalk. IV. 365a bet. 3). - (178) Peder Andersen Randulf (d. 1620) blev 1597 byfoged i Kbh., 1606 rådmand ssts., 1618-20 borgmester ssts., jf. O. Nielsen, Kbh.s Historie og Beskrivelse III (1880). 205. - (179) angreb, dadlede, fordømte (Kalk. IV. 155b bet. 3). - (180) urigtig, fejlagtig (Kalk. IV. 871b bet. 2).

(181) vildlede (Kalk. V. 277a bet. 2). - (182) Se ovf. note 117. - (183) Bernd Schultz (Skuldt, Skuldtz) (d. 1619) indvandrede fra Westfalen og blev borger i Kbh., blev 1580 laugsbroder i Danske Kompagni (Kbh. Dipl. VI. 45), 1590 tilsynsførende med havneskriveren, da magistraten var fraværende på grund af herredagen i Kolding (ib. VI. 185), skænkede 300 sletdaler til sjæleboder i Kbh. (ib. II. 784). - (184) Peder Jakobsen Munck, kaldet »den unge« (for ikke at forveksle ham med Københavns borgmester Peder Jakobsen Munck, d. 1613), borger og købmand i Kbh., blev 1594 laugsbroder i Danske Kompagni (Kbh. Dipl. VI. 49f.). - (185) Laurids Hansen Vejle, borger og købmand i Kbh., blev 1605 laugsbroder i Danske Kompagni (Kbh. Dipl. VI. 52, jf. 627), nævnes 1. maj 1620 blandt »de beste oc ældste borgere« i Kbh. (ib. I. 597). - (186) Herman von Ham (d. 1625), borger og købmand i Kbh., blev 1591 laugsbroder i Danske Kompagni (Kbh. Dipl. VI. 49, jf. 166), fik 19. april 1600 søpas til et skib til Narva, 1610 til et skib til Island, drev handel på nordlandene i Norge, fik 9. maj 1620 privilegium på en reberbane mellem farveriet og vandkunsten, beskikkedes 18. august 1621 til at føre tilsyn med Saltkompagniet (Kbh. Dipl. II. 653), jf. O. Nielsen, Kbh.s Historie og Beskrivelse III (1880). 232, IV (1885). 124, 210, 216, 225, 238. - (187) Lucas Hansen (d. før 1. maj 1620, jf. Kbh. Dipl. I. 609), borger og købmand i Kbh., blev 1605 laugsbroder i Danske Kompagni (Kbh. Dipl. VI. 52). - (188) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres; han kaldes i GkS 1458,4° *kgl. Mays: cantori-forvant* (KhS 3. rk. I. 601). - (189) Lenert Snedker ejede 1609 en gård ved Nørreport i Kbh. (Kbh. Dipl. II. 560). I GkS 1458,4° kaldes han *Lenner Leutin Snedker*. - (190) Har ikke kunnet identificeres.

(191) Mogens Nielsen nævnes 1613-14 som kæmner i Kbh., jf. O. Nielsen, Kbh.s Historie og Beskrivelse III. 310. - (192) Muligt identisk med den Christoffer Hansen, der 1595 blev optaget som laugsbroder i Danske Kompagni (Kbh. Dipl. VI. 50). - (193) Jørgen Kongel, borger og købmand i Kbh., medunderskrev 14. april 1619 fuldmagten til magistraten til at overdrage St. Jørgens sø, Peblingesøen, Sorte dam og Lersø til kronen (Kbh. Dipl. I. 594). 1620 ejede han en bod i Antonistræde (ib. 605.). - (194) Fremstilling (Kalk. I. 720a). - (195) Grund (Kalk. I. 167a bet. 2). - (196) ɔ: Oluf Kock. - (197) særskilte (Kalk. IV. 267a bet. 1). GkS 1458,4° har *sære*. - (198) voldsomme. - (199) forkyndt (Kalk. I. 169a bet. 6). - (200) underrettet (Kalk. I. 159a bet. 1).

(201) bemærkede, lagde mærke til, noterede sig (Kalk. I. 41a bet. 1; OdS I. 365 bet. 1). - (202) Vel: Notér angående disse momenter. - (203) Christen Albertsen (d. 1616), 1596 rådmand i Kbh., 1598-1616 borgmester ssts., jf. O. Nielsen, Kbh.s Historie og Beskrivelse III (1881). 199. - (204) Knud Marqvardsen (d. 1629), 1593 byskriver i Kbh., 1596 rådmand ssts., 1609 borgmester ssts., 1621 tillige hospitalsforstander ssts., jf. O. Nielsen, Kbh.s Historie og Beskrivelse III. 199. - (205) Mikkel Vibe (d. 1624), 1593 købmand i Kbh., 1596 leverandør til hoffet, 1602 rådmand i Kbh., 1609 tillige borgmester, 1618 medlem af Ostindiske Kompagni, 1621 tilsynsførende med Saltkompagniet, jf. O. Nielsen, Kbh.s Historie og Beskrivelse III. 200, Astrid Friis i DbL XXV. 484f. - (206) Forlægget har urigtigt *Nielßen*. Mogens Mikkelsen (d. 1618) var købmand i Kbh.,

fra 1606 tillige rådmand ssts., jf. O. Nielsen, op.cit. III.232. - (207) Herman von Delden (d. 1620), borger og købmand i Kbh., blev 1586 laugsbroder i Danske Kompagni (Kbh.Dipl.VI. 47), var 2. maj 1608 medudsteder af fuldmagt til at vælge prins Christian til konge og 16. januar 1611 fuldmagt til prinsens hyldning (Kbh.Dipl.I.572,581), medunderskrev 14. april 1619 tilladelsen for magistraten til at overdrage St. Jørgens sø, Peblingesøen, Sorte dam og Lersø til kronen (ib.I.585). - (208) Henrik Fuiren den ældre (d.1628), købmand i Kbh., blev 1574 laugsbroder i Danske Kompagni, fik 1600 sammen med andre købmænd søpas til et skib på Narva og Riga, kaldes 1620 en af de ældste og bedste borgere i byen, jf. O. Nielsen, op.cit., DAA 1921.474; Mogens Seidelin, Den Seidelinske Slægtsbog I(1943).87. - (209) Se ovf. note 183. - (210) Se ovf. note 186.

(211) Se ovf. note 173. - (212) Se ovf. note 185. - (213) Se ovf. note 172. - (214) Lyder Brask, borger i Kbh., var participant i Klædekompagniet (Kbh.Dipl.I.495), nævnes 1. maj 1620 som en af de bedste og ældste borgere i byen (ib.I.598), ejede 1620 et hus og boder på Østergade (ib.I.604) og et hus uden for Østerport (ib.I.613). - (215) Vidnesbyrd (Kalk. III.849a bet. 11). - (216) Belæring, forkyndelse (OdS XIII.426 bet.1). - (217) indtil nu, hidtil (Kalk. II.216b). GkS 1458,4° har *her til dags* (KhS 3.rk.I.611). - (218) Anbringende (Kalk. II.38a; Holberg-Ordb.I.195; OdS I.597). - (219) Postyr (Kalk. I.300b bet.1; Holberg-Ordb.I.774). - (220) Hertil føjer GkS 1458,4° *etiam minus sonoræ, modo apertæ, ad vocem loquentis intercipiendo.* I universitetslektor, cand.mag. Herluf Nielsens oversættelse: støj af dem, der står her, rømmen eller lignende tilkendegivelser *(motiones)*, også mindre klangfulde, men dog lydelige, med henblik på at afbryde den talendes røst.

(221) Se ovf. note 7. - (222) Forlægget har *legge;* rettet efter GkS 1458,4° (KhS 3.rk.I.612). - (223) Biskop Peder Winstrup var 1608 blevet ramt af et apoplektisk anfald. - (224) taget hensyn til (Kalk. I.66a bet.3). - (225) tilladt. - (226) Bestemmelse (Kalk. I.680a). - (227) *som* henviser til *forsamling* i det foregående. - (228) henskød (sagen). - (229) Ulempe, gene, ubehagelighed (Kalk. IV.637a; OdS XXV.1050 bet.3). - (230) GkS 1458,4° har *hæreticos.*

(231) Forstandighed, klogskab, betænksomhed (Kalk. I.167a bet.1; Holberg-Ordb. I.509: *med all god beskeed og med lempe*). - (232) Kongens kansler, rigsråd Christian Friis til Borreby, der stod Resen nær og havde et intimt samarbejde med ham, se Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen I.416. - (233) hidsige, vrede (Kalk. II.173b). - (234) Kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 87 (Rørdam, Kirkelove I.117). - (235) ɔ: superintendent.

872 Rettertinget 30. marts 1615 (København)

Rettertinget kender en indmaning ulovlig og tilkender de indmanede erstatning af kreditor.[1]

Hs.: HDDomb. nr. 24 fol. 273[r] (findes yderligere i 3 hss.[2]).

Litt.: Axel Rubow, Renteforhold i Danmark i Tidsrummet fra Reformationen til Chr. Vs Danske Lov (Kbh. 1914).123; Ole Fenger og Ladewig Petersen 207.

Overskrift: Domb emellom Christoffer Krauße thill Egholmb och Eske Krauße till Aβendrup, wore mend och thienere, paa dend ene och Knud Gyldenstiern thill Aagaard paa dend anden siide, daterit Kiøbenhaffnn dend 30. martij 1615. Offuerwerendis kongen och altt raaditt.[3]

Wi, Christian dend Fierde, giøre alle witterligt, att for os wor schickett os elsche-

lige Christoffer Krauße[4] till Egholmb[5] och Eske Krauße[6] till Aßendrup,[7] wore mend och thienere, paa dend ene och haffde med wor egen steffning[8] for os wdj rette steffnid os elschelige Knud Gyldenstiern[9] til Aagaard,[10] wor mand, thiener och embidzmand vdj Weßteruig closter,[11] paa dend anden side och hannom tilltallid, for hand dennom herudj wor kiøbßted Kiøbenhauffn skall hafue laditt jndmane[12] epter en fulldmaght, os elschelige frue Margrette Rosenkrandtz[13] till Hundslund,[14] affgangne Hans Johannßøns[15] epterleffuersche, hannom giffuet haffde ahnlangende ett løffte, affgangne Johan Rud[16] for[ne] affgangne Hanß Johanßøn med fleere goede mend ßchall haffue wdj werrit till en goed mand wdj Lantteholßten[17] for tou thussinde rigs daller hoffuidßtoell, huilckett for[ne] hoffuidbreff[18] for[ne] Hans Johanßøn for langsommelig tid skulle hafue jndløßt och schall werre daterit aar 1594, och will nu med samme manningh afftrenge[19] dennom dend gandske summa, frue Dorete Rudtz[20] arffuinger vdj same løffte epter for[ne] Johan Rudt ßchulle thill komme,[21] aligeuell de icke aldenne er for[ne] frue Dorrette Rudtz arffuinger, och icke heller, som de formeentte, for[ne] gield offuer schiffte epther for[ne] affgangne Johan Rud saa louglig att werre eskitt och kraffuitt, som dett sigh burde, mens samme breff offuer 20 aar ßiden ßchall werre vdgiffuett, oc dennom nu førßt med ßlig en ßtoer summe penge hoffuidtßtoell, rennte paa rentte[22] ahnmoder och beßuerger.

Sammeledis tilltallitt hannom, for hand i lige maade haffde dennom med for[ne] manelße ett thußind daller hoffuidßtoell med ßin epterßtaaendis rentte wille afftrenge ahnlangende ett hoffuidtbreff, hand fra omßlagh[23] ßchall haffue jndløst, ßom ßchall haffue werritt affgangen Johan Rudtz gield, till huilcken gield de formeentte dennom aldelis intted med rette burde att suare till, men ßchulde findis att werre oß elschelige Otte Banner,[24] wor mand och thiener, hans gieldt, ßom hannom paa loed epter for[ne] affgangen Johan Rud er tilßchifft och findis med hans egen haand vnderßchreffuid, huoremod de ßchall haffue tagidt och bekommidt deris fulde laad att betalle, ßaa de formeentte dennom med ßame jndmaningh vrett och forkortt[25] att werre ßchied, och att de burde for ßlig hanns ahnmodningh quitt att werre och hannom igien forpligt werre, deris erlidne skade igien att erßtadige,[26] som de wdj samme maning lid och fangitt haffuer.

Haffuer oc for os jndßteffnid for[ne] Margrette Roßenkrandtz till Hundtzlundt med hindes lougwerge med huis breffue och beuiiß, hun vdj dend sagh kunde haffue att lide och vndgielde, huis derom loug och rett wor.

Wdj lige maade hafde med en anden vor ßteffning for oß vdj rette ßteffnid os elschelige Otte Banner for attßchillige forpligter och ßchadeßløßbreffue,[27] som hand till for[ne] Knud Gyldenßtiern ßchall haffue vdgiffuen nogen gield ahnlan-

gende, som hannom epther affgangen Johan Rud paa laad βchall werre tilfalden att betalle, och epter βame hans forplichter och βkadeβløsbrefue βchulle werre jndmanett, for de icke βchulle werre holdne och epterkommid, aff huis aarβag de formeentte dennom her udi wor kiøbβted Kiøbenhaufn for en partt aff βame hans tilfaldne gield att schulle werre manede och der vdoffuer lid βtoer skade och forβømmellβe. Och berette for[ne] de Krauffβer, att for[ne] Knud Gyldenβtiern nogen forlheden thid βiden hafde ladett dennom indmane her wdj wor kiøbβted Kiøbenhauffn epter ett pergamendtz gieldbreff,[28] de for oβ wdj rette lagde som affgangen Hanns Speigell[29] som hoffuidmandt,[30] diβligeβte Hanns Johannesøn, Johan Rud, Offue Bilde[31] och Henningh Valckendorff[32] som borger och throe forloffuer vdgiffuett haffde, liudendis paa thoe thuβinde rigs daller hoffuidβtoell och otte rigs daller aarlig rente, som for[ne] Hans Speigell till Diderich Höcken[33] haffuer vdgiffuett, daterit Trium regum[34] anno 1594, som βame breff wdi sig βielff widere jndholder.

Dernest vdi rette lagde deris schrifftligh berettningh, liudendis:

Først ere wi manitt epter for[ne] hoffuidtbreff, vahnβeitt icke er beuiβt, att Hanns Johanβøn, hanns hustru[35] eller arffuinger Johan Rudtz anpartt aff βame hoffuidβtoell [haffuer][36] forrenttid entten for Johan Rudtz dødelig affgangh eller βiden anderledis end med frue Margrettis fuldmagt, hun Knud Gyldenβtiern giffuitt haffuer, som formelder, att hand βchulde fordre wederlaug aff Johan Rudtz arffuinger for hoffuidβtoell, rentte, interesβe[37] och omkoβtningh, huis de icke kand affbeuiiβe Johan Rudtz anpartt att werre affbetald, huormed thet siuniβ, att hun sielff fører i tuiffuell, om βame hans anpartt βchall werre betald eller icke. Oc epter hun βielff epter hindis fuldmagts lydelβe βchall haffue βame hoffuidbreff jndløst, er dett hinde βielff best bewiiβt, naar hun βame breff jndløst haffuer,[38] formeener fordj Knudt Gyldenstiern pligtich paa hindis wegne att beuiiβe, naar βame hoffuidbreff er jndløst, oc huor mange aars epterβtaaendis rente hun da haffuer vdgiffuett, oc om hindis hoβbond eller hans arffuinger hafuer werritt manidt for for[ne] hoffuidβtoell eller lid nogen βkade derfor i nogen maade.

Derneβt formeen wi, att Hans Speigell haffuer leffuid[39] nogen aar, epter hand βamme hoffuidbreff hafuer vdgiffuett;[40] er fordj well throeligt, att hand midler tid βielff βkall haffue for renttid βame hoffuidβtoell. Och epterdj Johan Rud haffuer leffuid lang tid epter Hanns Speigels dødelig affgangh,[41] formeener wj, Knudt Gyldenβtiern er pligtich att beuiiβe, att Johan Rud haffuer werritt kreffuid hanns anpartt aff hoffuidβtoell och rentte, dend tid Offue Bilde som en med forloffuer βin anpartt med hoffuidβtoell och rentte vdlagde, och der att haffue begierritt hans anpartt att motte bliffue hannom bedagitt;[42] och huis βchrifftlig forhandling

dennom der om emellom gangen er, maa frembleggis, att der aff kand erfaris, huad oβ kunde tilkomme der aff att betalle.

For dett thridie epterdj Knud Gyldenstiern er en medarffuingh med os epter Johan Rud,[43] och wor βielff med oβ offuer schiffte epter hannom anno 1610, dend 27. aprilis, oc da haffde βame magtsbreff[44] och icke fremblagde den paa schiffte och da krauffde βame gield, som lougen[45] vdj første bogs 23. cap: formelder, saa βame gield med huis anden gieldt da paa schiffte bleff krauffd kunde bleffuid ahntegnitt epter dend registers[46] liudelβe da paa gielden bleff opβchreffuen, βom hand med egen haand hafuer vnderβchreffuid och arffuingerne emellom βchifft, kunde oc bleffuitt alle arffuingerne emellom deeltt, epter ald witterlig gield bør epter recessen[47] att betallis aff fellidtzboe, da formener wi, att for[ne] Knud Gyldenβtiern icke βaa louglig att hafue kreffuid βame gield, som dett βig burde.

For dett fierde formeener wi oβ wrett att were βchied, j thet wi aldenne ere manede for frue Dorrette Rudtz [arffuingers][48] anpartt aff βame hoffuidβtoell oc rentte, wahnβseitt att woris huβtroer icke ere ene[49] hindis arffuinger, men ocsaa woris hustruus broder[50] oc suoger,[51] βom dend tid wor nochβomb formuendis deris anpartt att betalle, om Knud Gyldenβtiern dend tid hafde fordritt om βame gield; weed icke huorfore[52] wi βchullde werre forpligtich meere end woris egen anpartt att betalle, med mindre wi for deris anpartt haffde loffuidt eller hegtid.[53] Menn dersom Knud Gyldenstiern wille beraabe βig paa en contracgt,[54] βom emellom woris hustrois och hanns foreldre gangen er, begierrer wi, att hand dett will fremblegge; saa βchall der aff nochβomb forfaris, att dend forplichter os icke widere att betalle end woris egen anpartt. Wi haffuer och werritt offuerbødige for[ne] hoffuidβtoell och rentte att erlegge paa en rett,[55] jntill sagen bleff indβteffnid for Eders kong: Mtt: och Eders Mtt: høiguiiβe raad och bleff paakientt, saa well som och haffuer weritt offuerbødig woris anpartt deraff att vdlegge och dend ladit hannom wed thou dannemennd tilbiude, dogh det icke motte os tilladis.

For dett fembte formener wi os med vbillig rentte att were beβuergitt emod kong: Mattz: forordningh,[56] j dett att hoffuidbreffuid βchall werre jndløβt och fordj her i rigett βchall forrenttis, oc dog motte her giffue otte daller aff huer hundritt med rentte paa rentte.

Da epter slig leiglighed, och epterdj for[ne] Knud Gyldenβtiern icke haffuer beuiiβt, att Hans Johannβøn eller hans arffuinger haffuer weritt manidt for for[ne] hoffuidtβtoell eller[57] rentte eller lid der nogen βkade for och derfor werritt foraarβagitt βame gieldbreff att indløβe oc gielden forrentte, jcke heller βaa louglig kraffuid βame gield, entten wdj Hans Speigels eller Johan Rudtz leffuendis liff eller paa βchiffte epter Johan Rudtz dødelig affgangh, βom lougen[58] formelder,

och wi dog medt ßaadan manelße er tiltrengt[59] att vdlegge icke aldenißte woris egen anpartt, men ocßaa woris hustroe broders och suogers anpartt, fra dett førßte hoffuidbreffuiid er vdgiffuett oc till denne dagh, endogh wi icke hafuer loffuid for woris hustrois broder eller suoger eller oc deris anpartt tilforpligted att betalle, dißligißte wahnßeitt at Knud Gyldenßtiern icke med quidtandtzer haffuer beuiißt, att Hanns Johanßøn nogen rentte i Hans Speigells leffuende liff haffuer betallitt, men siuniß som[60] Hans Speigell sielff ßame rentte ßchulle haffue betald paa for[ne] gield, och wi dog igien haffuer ßamme rentte maatte erlegge med ßlig vbillig rentte paa rentte emod recessen[61] och eders kong: Mattz: forordning,[62] ßiden hoffuettbreffuid er jndløßt, och gielden her vdj rigett ßchulle forrenttis, erre beßuergede,[63] da setter wi vnderdanigßte vdj rette, om oß medt ßlig vlouglig manelße iche er ßched vrett, och om Knud Gyldenstiern icke er pligtich att igien giffue os woris vdlagde pendinge och ßtande oß thill rette for, huiß ßkade, kost och thæring wi der paa lid och anwend haffuer.

Dernest vdj rette lagde en forteignelße, som Knud Gyldenstiern medt egen haand haffde vnderßchreffuen, lydendis: Gield, ßom ieg haffuer hoes mine med arffuinger att fordre paa s: Jahan Rudtz wegne epter min moders, frue Margrette Roßenkrandtzis, fuldemagt oc opladelße,[64] som ieg er begierendis mig nu her maatte bliffue betald. Anno 1594 thill omßlag er s: Johan Rud ßielff fierde kommen wdj løffte for Hans Speigell for 2000 daller hoffuidßtoell med deris aarlige rentte pendinge 8 procento epter hoffuidbreffuens liudelße, huor aff Johan Rud tilkommer dend fierde partt, som er 500 rigs daller med deris aarlige rentte pendinge. Och formelder ßamme forteignelße ydermere, att ßamme Johan Rudtz ahnpartt 500 rigs daller ßchulle beløbe ßig med ßame hoffuidßtoell och rentten deraff, aar fra aar, fra anno 95 och till anno 1615 2503 daller xxxj sk.[65] Och beslutter ßamme forteignelße saaledis: Forbe[te] 2503 rigs daller 30½ sk. delis emellom s: Johan Rudtz arffuinger. Førßt fratagis frue Kirsten Rudtz[66] ahnpartt, dend ellufte partt, er 227½ daller 3 sk.; bliffuer jgienn 2275½ daler[67] 24½ sk.,[68] delis wdj thuende partter, huoraff tilkommer frue Mette Rudtz[69] arffuinger 1137½ daller 1 marg rigs 12 sk.[70] 3 penning, och frue Dorrette Rudtz[71] arffuinger 1137½ daller 1 mark rigs[72] 12 sk. 3 penning. Menns der ßom kand befindis[73] med nøigachtig quitantz och beuißninger nogett aff for[ne] hoffuidßtoell eller rentte pendinge att werre betallitt, da ßchall dett tilbørligen bliffue quiterit, som saeme ßchiffteregister widre i sig selff jndeholder.

Och derhoes berette, att for[ne] Hans Speigel haffde forrentid for[ne] 2000 daller jndtill anno 1601, som ßchulle weret sex aar, och icke kunde beuiißes, att affgangen Hans Johannßøn eller frue Margrette Roßenkrandtz paa Hans Speils wegne

nogen penge forrenttid haffde, huilckett for[ne] de Krauffβer medt en reuersall[74] vdaff Diderich Høckens omslags regiβter, βom Moridtz Høcken[75] och Wolff Høcken[76] vnderβchreffuit haffde, nu for os beuiiβte, meentte βig fordi medt wrett βaadan jnteresse, som for[ne] Knud [Gyldenβtiern][77] hafde ladett dennom mane for, att werre paaførtt. Der till med haffuer alle affgangen Johan Rudtz arffuinger βchifft dennom emellom hans epterladne goedtzs och gield, saa huer βin anpartt aff for[ne] gield er tillagt hoes βine wiβe[78] creditorer att betalle, oc da er for[ne] 1000 daller till falden deris hustroe broder Otte Banner att βchulle betalle och icke thennom. Och vdi rette lagde ett βchiffte register och forteignelβe paa, huiβ witterlig gield affgangen Johan Rud bortt βchyldig wdi Danmark oc Lanteholβten, huilcken gield Knud Gyldenstiern, Otte Banner, Christoffer och Eβke Krauβe saa uell som och epter Niels[79] oc Jørgen Kaaβis[80] fulldmacht epter arffuingernes egen beuilling wor βchifft oc deeltt emellom, daterit Kiøbenhaufn dend 27. aprilis 1610, βom the med egen hender haffde vnderβchreffuitt, der udi eblant andett fanttis indførtt: Otte Banner tilkommer att betalle vdj en summe V[M] iij[C] xiiij daller[81] xij sk. att betalle thill diβe epterβchrefne Hendrich von der Wiβch[82] iij[M] iij[C] daller,[83] frue Anne Seested[84] j[M] V[C] xiiij daller[85] 12 sk., Niels Kaas tilkommer att betalle vdj en summa ij[M] iiij[C] xxxij daller[86] 1 ort[87] vj sk., som hand till kong: Mattz: βchall betalle, βom βamme βchiffte register widere i sig βielff jndholder. Meentte der for thennom icke pligtich βame hanns tilfaldne gield att betalle, epterdi de haffde betald creditorerne, som thennom tilfaltt, βaa ingen aff βamme creditorer βchullde mane entten Knud Gyldenstiern eller andre Johan Rudtz arffuinger; formeentte dennom icke pligtich werre Otte Banners thilβchiffte gield att betalle, vden dett kunde beuiiβes dennom der for att haffue loffuid eller till for[ne] Knud Gyldenβtiern derfor hegtid. Hannd haffde βielff med werritt oc tilβchifft Otte Banner βame gield, som med hanns egen haand vnderβchreffuett kunde giøris beuiiβligt, och nu paa fembte aar, βiden gielden wor bleffuen hannom thillβchifft, formeentte och att wille beuiiβe, att for[ne] Knud Gyldenβtiern forgangen aar dend 30. maij haffde ladett Otte Banner βielff jndmane vdj Faaborrig for βame 1000 daller, dog βiden in junio derneβt epter kreffuid βamme gield aff dennom och [dennom][88] derforre den 1. novembris laditt indmane, saa dett siuniβ, lige βom hand will fordritt βamme pendinge baade aff for[ne] Otte Banner och aff thennom. Satte derfore vnderdanigβte wdi rette, om de wore forpligtich for[ne] Otte Banners tillβchiffte gield att betalle, med mindre dett kunde beuiiβes, att de derfor loffuitt eller hegtid haffde. Men derβom for[ne] Knud Gyldenβtiern wille beraabe βig paa en contract,[89] βom emellom deris hustroers oc hans affgange foreldre gangen er, huorledis arff epter deris dødelig affgang emellom

deris børn βchifftis βchullde, saa formelder thend aldenißte, att huis arff, som kunde falde epter deris brødre, søβtre eller andre, om nogen aff dennom wed døden wor affgangen och loed børn epter βigh, da βchulle dend dødis børn βtande vdi dend βted oc arffue, lige som dend wor leffuendis, oc icke i nogen maade forpligter dend enne att betalle dend andenns gield, som hannom paa lod kunde tillfalde; och om de epter βlig forberørtt leilighed icke burde for dend for[ne] Knud Gyldenβtierns tiltalle quitt att werre.

Och wdi rette laugde en missiue, som for[ne] Knud Gyldenβtiern haffde Otte Banner thilβchreffuett, daterit Westeruig dend 7. maij 1614, lydendis vdi βin meeningh, att hand paa for[ne] Otte Banners wegne wor kommen vdi adtβchilligh løffter och vdlegh, saa hand till dend neβt forgangen omβlagh paa hans wegne icke aldene motte erlegge en βtoer summa pendinge for huis løffter, hand for hannom vdj wor, men ocβaa for dend gield, βom for[ne] Otte Banner epter Johan Rud paa lod wor till βchifft att βchullde betalle βammeβtedtz, wahnβiett Otte der emod haffde annammed goed βchiell[90] oc fylliβte [i][91] hanns fulde arffuelodtt vdj Johan Rudtz epterladne jordegoedtz, oc βig deremoed forplicht att holde dett Knud skadiβløs, saa well βom oc motte erlegge hans ahnpartt aff Ottes ahndeell for, huis løffter Knud med Otte i wor paa Niells Kaaβis wegne, och endda ydermere wor befrøchtendis βtørre vdlegh, huorfor hand hannom wenligen haffuer paamind, att hand som en erlig adels person wille rette sin leiglighed epter med dett allerførβte att jndβtille βig[92] vdj ett erligtt herberge i Fyen, huor dett hannom aff hans søβter, Pernille,[93] worder forlagtt, och der holde ett erligt, adeligt jndleiger, jndtill hand fuldkommeligen bleff affbetald, thj hand haffde giffuett hans søβter fuldmacht med maningen βig att forholde lige βom hand βiellff tilβtede wor.

Dernest vdi rette lagde hans søβters, frue Pernillis, missiue Otte Banner tillβchreffuett, daterit Kierβtrup[94] dend 30. maij 1614, huor udi hun paaminder hannom vden ald wndβchylding att βchulle rette βig epter for[ne] hindis broders breff och jnddrage vdi Olluff Lauridzens huβ i Faaborgh thridie pindtzes dagh[95] derneβt epter och icke der ud igien att drage, førind hand fick βtillett for[ne] hindis broder tillfridtz epter hanns vdgifne schadeβløβbreffs jndhold, βom βame thuende missiuer i βig βielff widere[96] jndholder.

Diβligiβte vdj rette laugde en manelβe zedell, βom for[ne] Knud Gyllenβtiern dennom haffde thillβchickett, daterit Kiøbenhauffn dend 31. octob: 1614, lydendis: Epterβom erlige och welbiurdige mend Christoffer Krauβe och Eβke Krausβe aff mig er begierendis att wille wide, huor wiitt dennom paa rentteriett[97] thill kong: Mattz: effter s: Johan Rudt kanndt tilkomme at betale, saa effterdi kong:

Mattz: domb[98] saa well som och contrachten[99] tilholder oβ att βchiffte oc deele, lige βom woris foreldre wdj liffue wor, vdj huis arff fallde kand, haffuer ieg vnderdanigβte rettid mig der hen kong: Mattz: att tilfridtz βtille paa mine suogre Jacob Roβennkranndtzis,[100] Christoffer von der Gröbens[101] och min eigne wegne, saa uiitt oβ paa woris s: moder, frue Mette Rudtz, wegne kunde tillkomme saa well βom frue Kirβtine Rudtz ahnpartt, βaa ingen aff frue Dorrette Rudtz arffuinger deraff βchall ahnmodes nogen betalling eller vdlegh i nogen maade. Och naar frue Dorrette Rudtz arffuinger lader fordre aff rentteriett, huor wiitt de kunde βchyldige bliffue, tuiffler ieg icke paa, att thet io nochsomb bliffuer dennom tillkiende giffuett, mens ieg for min perβon kiendis mig aldelis jntted pligtigh werre att βuare till βame gield, enttenn paa frue Dorrette Rudtz eller hindis arffuingers vegne emod woris s: foreldris vdgiffne contract eller kong: Mttz: dom, βom offuer βame contract wdgangen er, i nogen maade.

Belangendis att Christoffer Krauβe saa well βom Eske Krauβe erklerer dennom, att de intted will betalle, huis penningh deris suoger, Otte Banner, epter s: Johan Rud till Kiill[102] thill omβlaug tillfallder att betalle, da epterdi at jeg oc mine sødβchinde baade haffuer holdett och will holde paa woris moders, frue Mette Rudtz, vegne frue Dorrette Rudtz arffuinger aldelis βchadeβløβ for, huis gield os epter s: Johan Rud er tilfalden att betalle, formoder wi oβ i lige maade epter ald billige rett, att frue Dorrette Rudtz arffuinger os dett βame igien pligtich er. Mens epterdj Otte Banner (diβuer) bleff forβømeligh och icke haffuer jndfriett Johan Rudtz haand och seigell, βom hannom till Kiill wor tilβchifft att betalle och jndløβe, mens min fuldmegtige derom er bleffuen anmodett och haffuer vdlagd boede hoffuidβtoellen och rentten, oc der med jndfried Johan Rudtz haand och seigell, βom dogh frue Dorrette Rudtz arffuinger wor thilfalden och thilβchifft epter kong: Mattz: dombs jndhold, och haffde well formodett mig anden tack for min vdlagde pendinge, endnu ahnmodis tha, epterdj dend s: mandtz hoffuidbreffue er her nu wdj byen tilβtede, och ingen betallingh epter wenlig ahnfordring der paa følge kand, will ieg eder βambtligen Christoffer Krauβe saa well som Eβche Krauβe her med venligen hafue erindrett och paamindt, att derβom I icke inden i morgenn thj βlett[103] nøigachtigen afflegger och betaller mig, huis pendinge, βom iegh paa frue Dorrette Rudtz arffuingers wegne epter som forberørd er haffuer vdlagd saa well βom och huis pendinge, iegh epter min hustroes moder, frue Margrette Roβenkrandtzis fulldmacht hoes eder haffuer at fordre epter omslags rettighedt,[104] att I da wille werre fortenckt[105] att holde ett adeligt jndlager vdi Morttenn Weslings[106] huβ her βame βtedtz inden i morgen klocken er ett och icke der vd igienn att komme, førind mig i alle maade worder fuldgiortt, som dett

sig bør. Thuifflendis ingen lunde att I eder io tilbørligen her epter wider att forholde.

Sammeledis vdj rette laugde Knud Gyldenstierns beβchickelβe zedell, daterit Kiøbenhauffn dend 1. nouembris 1614, jndholdendis: Epter som s: affgangen Johan Rud for nogen forleden thid βiden er kommen wdj ett forløffte till omβlaugh for affgangne Hanns Speigell for en summa pendinge epter hoffuidbreffuens wduiiβ, oc ieg nu her vdj byen epter dend fuldmacht och opladelβe, min hustroe moder, frue Margrette Roβenkrandtz, mig giffuett haffuer, hafuer wdi wenlighed ladett fordre hoes e[rlige] och w[elbiurdige][107] mand Eske Krauβe och Christoffer Krauβe dend ahnpartt, βom frue Dorrette Rudz arffuinger vdj βame [hoffuidbreff thilkom at betale vdj][108] hoffuitβtoel och epterβtaaende rentte epter dend opteignelβe vduiβ, ieg dennom derpaa haffuer ladett offuerleffuere, och epterdj ieg βame pendinge icke epter wenlig ahnfordring hafuer kund bekommid, haffuer ieg derudoffuer werritt foraarβagidt dennom nu wed manelβe att lade vdfordre,[109] oc er der for endnu aff welb: goede mend begierrendis, att mig vnder βame manelβe for[ne] pendinge maa bliffue erlagt epter dend forteignelβes vduiiβ, dennom derom tillfornne er bleffuenn offuerleffueritt, dog der udj att affkortes huiβ rentte, som medt rette kand werre att beregne fra denne dagh och jndtill omβlag førβtkommendes, om pengene mig nu ellers maa bliffue leffueritt. Men derβom oc kand befindis och med nøigachtig quitandtz beuiiβes, att nogett aff for[ne] hoffuidβtoell eller rentte tillforne er affbetald, da βchall dett giernne her vdj bliffue quitteritt. Ahnlangendis dend summa penge, som Otte Banner som frue Dorrette Rudtz arffuingh er tilβchifft att betalle till omβlagh och s: Johan Rudtz haand oc seigell vdβtaaed[110] fore, och min thienner till omβlaug jndfriede, βom er hoffuidβtoel 1000 rdl. och 70 rigs daller vdlagde rentte sampt oc dend rentte, der aff till omβlagh førβt kommer, er iegh vnder jndmanelβe begierende mig att motte her erleggis, epterdj jeg intted vdj wenlighed med ahnfordring derudj kand vdrette, thj jeg formeener, att huor dend s: mandz haand oc seigell findis, bør dj paa s: frue Dorrette Rudtz wegne som hans och hindis arffuinger der till att suare, epter som dett oc βtedtze hid jnd till her vdj rigett brugeligt werrett haffuer, dogh epter kong: Mttz: domb[111] oc contractens[112] vduiiβ. Belangende dend rentte aff dett 2000 dallers hoffuidbreff,[113] som s: Johan Rud er Hendrich von ther Wisk pligtich, och hans haand βtaar vde for,[114] och Otte Banner epter kong: Mttz: domb som frue Dorrette Rudtz arffuinger bleff tillβchifft att betalle, der aff er jeg giernne begierrendis aff frue Doritte Rudtz arffuinger, ieg mine vdlagde rentte penge och deβ jnteresβe motte igien bekomme. Ahnlangendis de 4000 daller, Otte Banner er frue Ølegaard von Quallen[115] pligtich, oc Johan Rud till hinde haffuer

loffuid oc goedβagdt[116] fore med andre gode mend, och min thienner haffuer betald rentten paa Johan Rudtz och Christen Krabbis[117] vegne, som oc er medforloffuere, epterdj hand icke kand betalle, er ieg gierne begierende, att mig motte igien leffueris aff bemeltte goede mend min vdlagde rentte penge, saa wiit rett er, oc att mig tilbørligen motte forβekris for frue Dorrette Rudtz arffuingers anpartt aff, huis rentte och hoffuidβtoell nu till omβlag betallis βkall till frue Ølegaardt von Quallen, epterdj ieg icke veed, om pengene bliffuer bestaaendis[118] eller icke. Menns derβom dj goede arffuinger kand med kong: Mttz: domb befrie dennom och mig, att wi intted βchall βuare till s: Johann Rudtz gield, huor hans hoffuidbreffue oc hans forβchriffningh icke tilbørligen epterkommis, seer ieg dett giernne. Begier ieg osβaa gierne, att der βom dj goede mend icke will rette dennom epter manelβen for dj førβte tuende summa eller oc dennom icke goeduilligen wille rette oc clar giøre for, huiβ pendinge widere er erlagtt eller erleggis kunde, begier ieg giernne, att de mig βligt wille giffue beβchreffuen, att jeg mig der epter kunde wide att rette, som βaeme hans beβkickelβe zeddell vdj sig sielff formelder.

Och der hoes berette for[ne] de Krauffβer, at de effter for[ne] Knud Gyllenstierns anmodningh wor jnddragen vdj mannelβen oc motte jndeholde,[119] jndthill saa lenge de erlagde, huiβ hand aff dennom wdfordritt, meentte sig dermed wrett att werre βkeett, atte[120] βchulle anmodes, beβuerges oc mannes for dend gield dennom icke wedkomb att bethalle.

Deremod att suare er vdj rette møtt os elschelige Knud Gyldenstiern till Aagaard, wor mand, thiener och embidtzmand vdj Vesteruigh closter, och berette, att hans hustroe moder, frue Margrette Roβenkrandtz, kaartt thid epter Johan Rud wid døden wor affgangen, loed hannom wide, att hun epter Hans Johanβens død haffde jndfried hoffuidbreffuid och der udj vdlagt Johann Rudtz saa well som hindis hoβbundtz ahnpartt, om hans ocβaa hoes de andre for[ne] Johan Rudtz arffuinger βamme gieldtz betallingh vdj wenlighedt wille omfordre,[121] huilckett hand och βtrax giorde, icke aldenne der βchiffted βtoed, mens baade før och epter, saa hand meentte breffuit vdj ingen maade fortaugd att werre. Och enddogh hand nochsomb romb tid tilforn epter hindis fuldmacht dennom βamme penge att affbeuiβe eller betalle kunde haffue afftuungen, βaa er dett dogh till dend thid en partt epterlatt[122] aff dend aarβage schyld, om der vdj affgangne Johan Rudtz werge kunde opβøgis nogen beuiiβningh, huormed hans arffuinger dennom βamme gield att betalle kunde befrie. Thilmed ocβaa, att de vdj wenlighed som suagre och blodtz forwantte thennom derom kunde hafue forennitt, naar de derom, saa well som om huis andre jrringer thennum endnu vforklaritt[123] jmel-

lom er, kunde hafue kommid till ende. Men epterdj hans høstrue moder, Margrette Roβenkrandtz, hannom βame breff och forβchriffningh hafde offuergiffuett, βom vdj alle maade fanttis vcasserit och med hindis fuldmacht hafde møndig giortt epter βame [hoffuidbreff at føerdre betaling][124] hoffuidβtoell, rentte, schade, omkoβtningh och jnteresse saa wiitt icke kunde affbeuiiβes betald att werre, oc de Krauβer dogh deremod ingen louglig beuiiβ haffuer paa βchutt eller frembbaaritt, huor aff erfaris kunde βame gield tillfornne att werre betald, formeentte βigh fordj ingen wrett att hafue giortt, att hand epter for[ne] fuldmacht och affgangne Johan Rudtz forβchriffnings jndhold dennom βame pendinge med jndmaning hafde afftuungenn, [oc][125] att βaadanne pengis kraff wor[126] βcheed epter breff oc seigels vduiiβ och epter omβlags rettighed alle for en och en for alle,[127] som de creditoren saa well βom hoffuidmanden tilβchreffuitt hafuer for dennom och deris arffuinger vrøggeligen att prestere, holde och epterkomme, och er ingen nye brug, mens offuer allt rigett seduanligt; meentte derfor icke mindre der till end andre att werre berettiget. Och epterdj affgangen Johan Rudt i βame hoffuidbreff haffde tilbunden βig och βine arffuinger paa ære och relighed[128] vden ald behiellpningh[129] eller nogen rettis benaading[130] till saa høigh rentte att vdgiffue, formeentte hand, att hans arffuinger icke kunde thale eller protestere emod hans haand och seigell, mens merre burde att forβuare,[131] holde och epterkomme, epterdj de engang tillforn offuer hanns graff[132] haffde wedgangett dend att edle[133] och fuldgiørre, βom dett βig burde; formeentte ocβaa βlig forβchriffningh paa βaadanne høigh rentte att annamme icke billigen kunde hentydes wor naadigβte edict[134] eller recessen[135] thill nogenn præjudicio, epterdj slig gield vdj wort førstendomb[136] och icke her vdj rigett er giortt och bekrefftid worden; forβaae βig vnderdanigst till, att hand motte niude dend βame rett hiid indtill her vdj rigett i βlig tillfald seduaanliig haffde werritt, oc hand endnu βaa uell βom thilforne wor offuerbødig, der som dj Krauffβer lougligen kunde affbeuiiβe nogett paa βamme breff att werre betald eller oc, der βom dett kunde kiendis, att hand emod omβlags rettighed epter breff och seigell hafde oppeboritt och annammitt wiidere rentte och schade penge, end hans fuldmacht vduiiβ och dett βig epter omβlags rettighed haffde burd, epterdj ingen beuiiβ frembkomb, huormed beuiiβes lidett eller møgett aff gielden thilforn affbetald att werre, da dennom dett vdj alle maade vden ald wittløfftighed eller nogen forhalling jn continenti[137] βaa uiit billigt er att igien giffue och erβtatte, saa de eller ingen hannom billigen der udi βchulle haffue att beβchylde. Och epter forberørtt leiglighed saatte hand vnderdanigβt wdj rette, om hand icke for βlig deris beβchyldinger burde quitt att werre.

Derhoes berette, at epterdj[138] hand førβt wed βitt breff och seigell, derneβt med

rede penge wor foraarβagitt att jndfrie affgangne Johan Rudtz gieldtz forβchriffningh, haand och seigell, som frue Dorrette Rudtz arffuinger der epter paa deris s: moders wegne er tillfalden att betalle, formeentte hand ingen vrett att hafue giortt, att hand βlig hanns βkadis opreigβningh och betallingh hoes hindis arffuinger epter omβlags rettighed vdj jndmaningh søgt haffde, epterdj de goduilligen hannom icke wille erβtatte hans wdlagde pendinge och holde βkadisløs for, huis gield dennom paa deris s: moders wegne in concreto[139] som hindis egen gield oc βom hun βielff i liffue hafde werrit, epter affgangenn Johan Rudt wor tilfalden att betalle. Thi hans arffue icke wor βchifft och diellt emellom arffuingerne epter lougen,[140] mens vdj thuende lige søβter laader, βom deris forældre βielff vdj liffue werritt hafde effter wor och wor elschelige Danmarckis riges raadz domb[141] och dend contract[142] jndhold, deris forældre for thennom och deris arffuinger giortt och indgangett hafde, att deris børn βchullde βtande vdj foreldernis βted lige βom forelderne βielff i liffue wore och annamme ald, huis arff der falde kunde, βom dj βielff leffuede. Och epterdj frue Dorrette Rudtz arffuinger epter for[ne] wor domb och deris forældris vdgiffne contract sambtligen hafde jndtraad vdj affgangen Johan Rudtz arff och udj alle maade arffuid, lige βom deris affgangne moder, frue Dorrette Rud, βielff i liffue werritt haffde, och βiden βame hindis arff och gieldt med ald βin fuldkommenhed[143] emellom dennom βielffuer βchifft och dieltt vden ald frue Mette Rudtz eller hindis arffuingers fordeel vdj alle maade, da formeentte hand dennom ochβaa pligtich att werre βom hindis arffuinger tilbørligen epter breff och seigell att βuare till, huis arffue eller gield βom dennom i βaa maade paa be[te] deris moders wegne epter affgangne Johan Rud in concreto att betalle, [att][144] kunde tillkomme vden ald frue Mette Rudtz eller hindis arffuingers tab eller βkade vdj nogen maade, emeden βame wor domb, deris affgangne foreldris vdgiffne contract, gieldtz forβchriffninger och deris βchiffte laader βtander wed deris fulde macht.

Derhoes formeentte, att frue Mette Rudtz arffuinger icke burde att βuare till dend arff eller gield, βom frue Dorritte Rudtz arffuinger epter affgangen Johan Rud tilkommer att betalle, epterdj dett er thuende adβchillige[145] arffue, och ej udj ingen maade er eller kiendis dennom frue Dorrette Rudtz arffuinger att verre, icke heller dj hindis arffuelaad vdj nogen maade nød eller[146] vndgieltt haffde; meentte derfor icke pligtich werre att βuare eller vndgielde dend arff eller gield, βom de icke befindis arffuingh till eller nogen βinde haffde vedkientt att wille betalle, men formeentte, att frue Dorritte Rudtz arffuinger, epterdj de epter affgangen Johan Ruds arffue och gield haffde wedkientt och vdi hans arff hafde jndtraad och arfuid, lige βom be[te] deris affgangne moder sielff vdj liffue haffde werritt, och

βamme arff och gield emellom dennom βielff haffde βchifft och deeltt, βaa dett icke βchulle befindis att werre dend gield, frue Mette Rudz arffuinger i nogen maade tillkommer att betalle, atte[147] derfor och pligtich wor der till att suare βom hindis arffuinger effter breff och seigels vduiiβelβe oc io saa uell pligtich med enn samblett haand[148] frue Mette Rudtz arffuinger βchadeβløs att holde for ald huis gield dennom vdj βaa maade paa[149] deris s: moders, frue Dorritte Rudtz, wegnne tilfalden ehr, eller hannd som frue Mette Rudtz arffuinger er offuerbødig och forpligt frue Doritte Rudtz arffuinger βchadiβløs att holde for ald huis gield dennom paa be[te] deris moders, s: frue Mette Rudtz vegne att betalle i nogen maade kunde thilkomme; med miere βame hans berettning jndholder.

Diβligiβte er her vdj rette møtt os elschelige Otte Lindenou[150] till Borrebye,[151] wor mandt och thiener, och vdj rette lagde hans moders, frue Margrette Roβenkrandtzis βchrifftlig berettningh, vdj huilcken hun lader ahngiffue sig for nogle aar forledenn[152] att haffue jndløβt oc jndfriett ett gieldbreff paa 2000 daller hoffuidβtoell, som hindis affgangne hoβbund, Hanβ Johanβøn, med Johan Rud och flere goede mend haffde weritt forloffuer for Hans Speigell till Diderich Høicken vdi Lantteholβten, och epterdj for[ne] Johan Rudtz haand och seigell endnu fanttis for βame breff vdj hindis giemme och foruaring vcasseritt och wed macht holden vdj alle maade, da haffuer hun giffuet hindis kiere suager,[153] Knud Gyldenβtiern till Aagaard, fuldmacht βame Johan Rudtz ahnpartt oc quotam aff for[ne] hoffuidbreff, βom hun aldene hafde jndfried och betald, med ald billig rentte och jnteresse hoes Johan Rudtz arffuinger att fordre och jndkreffue, vden huiβ med nøigachtige quitandtzer kunde affbeuiβes att werre betald.

Och vdj rette lagde for[ne] Knud Gyldenstiern βamme fuldmacht med for[ne] frue Margrettis egen hand vnderβchreffuid, liudendis faβt vdj lige meening som for[ne] hindis berettningh jndholder.

Derneβt wdj rette lagde quitantze, som for[ne] frue Margrette Roβenkrandtz haffuer giffuett Offue Bille thill Lindued[154] anno 1602 for βaeme aars rentte, βom hand hafde erlagt wdj dett løffte med hindis s: hoβbund och Johan Rud, diβligiβte med Henningh Valkendorff till Diderich Høicken for for[ne] Hans S[p]eigell ahnlangendis the 2000 daller hoffuidβtoell, hun haffuer hoes βig beholdenn, jndtill hun bekommer aff di andre medforloffuere deris anpartt och βidenn att forβchaffe Offue Bilde hans haand och seigell igien for βaeme hoffuidbreff.

Och der hoes berette for[ne] Knud Gyldenβtiern, att hand haffde weritt fororβagid βame gield hoes for[ne] de Kraußer βom Johan Rudtz arffuinger att jndfordre, och hand fordj hafde dennom tilβchreffuen och weritt begierendis, att huis dennom med rette kunde tilkomme vdj βame breff att betalle, βom hans hustro mo-

der hannom vntt och giffuett hafde oc hand dennom tilforn derom haffde paamintt att motte bliffue erlagt oc betaltt, huilckett hand oc med en missiue βchriffuelβe, daterit dend 9. junij 1614, nu for os beuiiβte.

Diβligiβte berette, att for[ne] di Kraußer haffde hannom tillβchreffuett och werritt begierendis, att huiβ sig dett breff belanger, som hans moder hannom giffuett haffde, hand der udaff wille dennom en copia meddele vnder hans egen haand, och derhoes formelder thennom, huorledis dett haffuer βig med βame breff, saa vilde dj giernne rette βig der epter, om dennom nogett derudi kunde tilkomme att betalle, huilckett hand och med deris egen vnderβchreffne missiue, daterit dend 29. julij 1614, nu for oβ beuiiβte.

Derneβt vdj rette lagde en quitantz, βom for[ne] hans moder hafde giffuet os elschelige Henningh Walkendorff, vdj huilcken hun quiterer hannom for hans anpartt vdj βame hoffuidβtoell och rentte, βom hand thil hinde erlagt hafde, daterit dend 21. martij 1610. Och epterdj hand som en medforloffuer haffde for[ne] hans moder for hans ahnpartt contenterit,[155] och Johan Rudt io saa uell vor en forloffuer vdj βame breff som Henningh Valchendorff, saatte hand vnderdanigβt vdi[156] rette, om for[ne] Johan Rudtz arffuinger icke wor pligtich βaa well βom forβchreffne Henningh Valkendorff deris ahnpartt derudj att betalle.

Sammeledis berette for[ne] Knud Gyldenβtiern, att hand wid βitt egitt vdgiffne breff oc seigell, diβligiβte med rede peninge wor bleffuen foraarβagitt att jndfrie βame Johan Rudz gieldz forβkriffningh paa 1000 daller hoffuidβtoell med sin rentte, som for[ne] Knud Gyldenβtiern och nu for os giorde beuiiβligt, huilcken gield for[ne] frue Dorritte Rudtz arffuinger der epter paa deris s: moders wegne wor tilfalden att betalle; formeentte att epterdi hand βlig hans oprettningh[157] oc betallingh hoes hindis arffuinger epter omβlags rettighedt wed jndmaningh søgt haffuer, att hand βig der vdi icke skulle haffue forgrebitt,[158] epterdj de weluilligen icke wille hannom contentere for, huiβ gield dennem paa deris s: moders wegne in concreto βom hindis egen gield, och βom hun βielff i liffue werritt hafde, epter Johan Rud wor tilfalden att betalle, thj affgangenn Johan Rudtz arff wor arffuingerne emellom βchifft vdj thuende lige βøsterlaader, βom deris forældre βielff vdj liffue werritt haffde epter en wor egen och wor elschelige Danmarckis rigis raadtz domb[159] och en contrachs jndholdt,[160] deris s: forældre for thennom och deris arffuinger giortt och jndgangitt hafde, att deris børn βchullde βtande vdi forældernis βted, lige βom forælderne βielff perβonligen i liffue waare och annamme ald huis arff, der falde kunde, βom de βielff leffuede, huilckett for[ne] Knud Gyldenβtiern medt samme contract och woris domb hand nu for os i rette lagde giorde beuiiβligt. Meentte dennom fordj pligtich werre med en βamblitt haand

frue Mette Rudtz arffuinger βkadisløβ att holde for ald huis gield dennom i saa maade paa bemelte deris s: moders, frue Dorrette Rudtz, vegne kand werre tilfalden, jo saa well som frue Mette Rudtz arffuinger wor offuerbødig och forplicht frue Dorette Rudtz arffuinger βkadeβløs att holde for ald huis gield dennom paa be^le deris moders, frue Mette Rudtz, wegne att betalle i nogen maade kunde tilkomme.

Huadt belangendis thend jndmaningh, βom for^ne Krauβer hafde for^ne Otte Banner for jndβteffnnidt, saa formeentte hand icke βchulle beuiiβis, att hand hannom manid hafde, men formeentte hans fulldmectige saa well βom hand βielff der till billigen hafde burd att werre kalditt med huiβ documenter till gienβuar βame manelβe ahnrørendis fornøden giordis; thil medt formeentte hand dend missiue, hand for^ne Otte Banner tilβchreffuid haffde, icke kunde hentyes[161] eller erachtis[162] nogett fuldkommen manelβebreff att were, epterdj derudi huercken er naffngiffuett summen eller och huilcket gieldzbreff, huor epter hand βchulle jndholde, icke heller formelder hans breff paa thiden eller βteden, huor βame manelβe holdis βchulle, men aldenne βchulle forβtaaes att haffue hannom erinndritt om, huis skade hand en partt haffde lidt oc befrøchted βig widere for hannom att kunde wdj geraade,[163] och formeentte, att hans søster, Pernille, icke βkulle hafue manid hannem widere end for, huis skade hand wor wiβe paa, hand da for hannom lid och bekommid hafde och icke for nogen vuiβ gield eller βchade pendinge, hannom icke wor bewiβt huor høigt βig kunde forβtrecke.

Och wdi rette laugde for^ne Knud Gyldenβtiern en missiue, hans søster hafde hannom med egen haand thillβchreffuid, daterit Kierβtrup den 29. 9^bris [164] 1614, liudendis vdj βin meeningh, att hun hafde bekommid hans βchriffuelβe, huor vdj hand begierde att wide, om hun haffde manid Otte Banner paa hans wegne for thet thuβinde daller, βom Otte paa lod wor tilfalden epter hindis s: morbroder, Johan Rud, saa giffuer hun hannom thill antβuar,[165] att hun aldrig entten hafde giortt dett eller tengt dett, for dett wor hinde aldrig aff hannom befallitt, men hun epter hans βchrifftlig fuldmacht och begiering hafde laditt Otte wide att jndholde wdj Faaborgh for, huis skade och wdlegh, hand haffde lidt for hannom.

Ther hoes fremblagde for^ne Otte Banners vnderβchreffne missiue Knud Gyldenβtiern tillβchreffuitt, daterit Faaborgh dend 15. 9^bris 1614, jndholdendis vdi sin meeningh: Kiere Knud, ieg kand dig wenligen icke forholde, att ieg haffuer bekommid din βchriffuelβe ahnlangende dett thuβind daller, βom mig paa laad epter min s: morbroder er tilfalden; och er min βchrifftlig erkleringh begierendis, om iegh aff digh βielff eller nogen paa dine wegne βchrifftlig eller mundtlig ehr manid for βame thuβind rigs daller hoffuidβtoell, βom min s: morbroder βielff er hof-

fuidmand vdj, entten for hoffuidβtoell eller rentte. Saa maattu[166] wenligen wide, att ieg huercken aff dig eller nogen paa dine wegne er manid for βame thuβind daller, βom min s: morbroder er formand[167] vdi, mens ieg formeener dig nogβomb dend leiglighed [at wide][168] din rett hoes forloffuerne att søge, till Gudt will ieg βielff kunde wed nogen goede middell βtille baade dj gott folck saa well βom dig oc andre fleere mine goede wenner tillfridtz, βom nu i denne thid lider nogen βkade och vdlegh for mig. Ditt manelβebreff formelder om, huis βchade och vdlegh, βom du saa wiidtløfftig haffuer lid for mig βielffuer, som dett nochsomb vduiβer, βom ieg ocβaa haffuer giffuett nogen copier aff, som βame missiue vdj sig βielff formelder.

Huor epter for[ne] Knud Gyldenβtiern icke βchulle kunde erachtis for[ne] Otte Banner att were manid for βame 1000 daller, men for anden vdleg och skade, hand for hannom war vdi geraaden.

Och for dett siβte vdi rette lagde for[ne] Johan Rudtz gieldz forβchriffning, vdj huilckett for[ne] Johan Rud kiendis for sig och sine arffuinger rett witterlig gield βchyldig att werre Bartrum Paauiβh[169] till Skonhorst[170] och hans arffuinger ett thuβind goede rigs daller jn specie med siuff daller aff huer hundritt till aarlig rentte, saa lenge βamme hoffuidβtoell bleff beβtaaendis, och haffuer hand derfor βtillett hannom oβ elschelige Frederich Quidtzou,[171] wor mand och thienner, thill forloffuer, som βame gield breff, daterit Trium regum anno 1608 vdj sig βielff widere jndholder.

Och berette for[ne] Knud Gyldenstiernn, at hand βame hoffuitt breff till βig hafde jndløβt och saatte fordj vnderdanigβt vdj rette, om for[ne] frue Dorrette Rudtz arffuinger icke wor pligtich, epter di de paa deris affgangne moders wegne wdj Johan Rudtz arff haffde jndtraad, att βuare till, huis gield thennom paa beme[te] deris s: moders wegne epter affgangen Johan Rud kunde thilkomme epter contractenn och woris domb och skiffte laader, som dennom derom emellom giortt oc gangen ehr, om hand icke burde for for[ne] dj Kraußers tiltalle quitt att werre.

Der till βuaritt for[ne] Christoffer och Eβke Krauβe, att huad βame contract sig belanger, som for[ne] Knud Gyldenβtiern βig paa beraabte, formeente dett icke βchulde formelde eller i nogen maade tilholde dend ene att betalle dend andens gield, som hannom paa laad kunde werre tilfalden, och epterdi βame 1000 daller wor deris hustroe broder, Otte Banner, tillodnitt att βchulle betalle, huoremod thennom tilfaltt anden gield paa deris laad att βchulle betalle, och de icke for for[ne] Otte Banner hegtid eller loffuid haffde, och for[ne] Knud Gyldenβtiern dog for βame Otte Banners tilfaldne gield saa uell som ocβaa for en summa pendinge, frue Dorrette Rudtz arffuinger vdj ett løffte epter Johan Rud βchulle tilkomme att be-

talle, thennom aldene att wille ahnmode, endogh de icke allene ere[172] frue Dorrette Rudtz arffuinger och dennom derfor manid hafde och i βaa maade paaførtt dennom βtoer beβueringh och jnteresse, saatte der for vnderdanigβt wdi rette, om hand icke wor pligtich derfor thilbørligen att βtaae dennom till rette.

Med fleere ord thennom der om emellom wor.

Tha epter tiltalle, gienβuar oc denne sags leilighed, och effterdj for^ne^ Knud Gyldenβtiern hafuer ladett jndmane for^ne^ Christoffer och Eβke Krauβe for for^ne^ 2000 daller, som affgangne Johan Rud medt flere gode mend hafde loffuett och godβagt for for^ne^ Hans Speigell dett aar 1594, och dett befindis, att affgangne Hans Speigell βelff haffuer forrentet for^ne^ 2000 daller hoffuettβtoell indtil anno 1601, dett oc beuiβis, att Offue Bilde anno 1608 som en metforloffuer haffuer erlagt itt aars rentte, oc icke beuiβis, at Hans Johanβøn eller hans huβtro och arffuinger Johan Rudtz anpartt aff βame hoffuettβtoell haffuer forrentet enten for Johan Rudtz dødelig affgang eller βidenn eller till huilcken tid de βamme hoffuetbreff indfriett haffuer, at der aff kunde erfaris, huor mange aars rentte, der endnu βkulle restere, tilmed βame gield icke at werre angiffuett eller omfordret anno 1610, der skiffte βtod effter affgangne Johan Rud enten for viβe eller wuiβe gield att were indlagt, att de samptlige arffuinger der effter kunde haffue vidst βig att rette; thilmed de Krauffβer allene att kreffues for frue Dorrethe Rudtz anpartt, wanβeett de icke allene ere hindes arffuinger, men de Kaaβer oc Otte Banner oc at were medarffuinger, huilcke, ther skiffted βtod, wor nockβom vederhefftige for deris anpartt, om gielden dend tid haffde bleffuen fordrett och angiffuen, och fordj de Krauβer icke allene for βamme gield att kunde tiltalis, effter dj de icke allene ere hendis arffuinger, da sagde wi der paa saaledis af for rette, att for^ne^ de Krauβer icke er pligtige eller bør att betalle widere wdj for^ne^ frue Dorrette Rudtz gield, ind dennom for deris anpartt kand tilregnis, och huiβ de Krauβer ydermere end for deris anpartt vdj hoffuetβtoell och rentte haffuer wdlagd, det er Knud Gyldenstiern pligtich dennom igen att erlegge oc derfore [at][173] holde dennom βkadiβløβ; och effter som Knud Gyldenstiern haffuer for for^ne^ hoffuettβtoell oc rentte indmanett de Krauβer allenne, huilcken manelβe de haffuer maat holdett oc effterkomme, wanβeet de haffuer werrett offuerbødig deris anpartt, saa wiitt dennom med rette kunde tilkomme, at erlegge, huormed Knud Gyldenstiern[174] dog icke wille nøyes, da bør Knud Gyldenβtiern att igien erβtade dennom, hueβ βaadan manelβe dennom haffuer koβtet och holde dennom dett βkadiβløes. Diβligeβte som for^ne^ Knud Gyldenβtiern haffuer indmanett for^ne^ de Krauffβer for 1000 daler hoffuettβtoell med sin epterβtaaendis rentte, βom skulle verett affgangen Johan Rudtzs gield, och Knud Gyldenβtiern βame hoffuettbreff til βig

βkal haffue indløβt, da effterdj der befindis, at βame gield er Otte Banner paa skiffte tilfalden at betalle effter affgangne Johan Rud, oc for^{ne} de Krauffβer derimod haffuer bekommett deris fuld lodt vdj anden gieldt att betalle, da bør for^{ne} Knud Gyldenβtiern at igien giffue de Krauffβer, hueβ de vdj βaa maade haffuer vdlagt, βaa uell βom oc erstade dennem deris antuende bekoβtningh effter Knud Gyldenβtierns manelβe.

Datum vt supra.

(1) Om slægtskabsforholdet mellem de i dommen nævnte personer se stamtavlen 858.1. Nærv. dom illustrerer den betydelige forværring af den danske adels finanser, der indtrådte i det 17. århundrede. På denne tid måtte adelen i hidtil ukendt omfang optage lån, særlig på Kieler omslag, hvor kongerigets rentemaksimum ikke gjaldt, og hvor adelen ifl. Anders Sørensen Vedel søgte lån til 10-12% p.a., jf. C. F. Bricka og S. M. Gjellerup, Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede I(1879).284; A. Fridericia, Adelsvældens sidste Dage (1894/1969).57ff. Adelen måtte i årtierne omkr. 1600 optage lån i stort omfang ikke blot i Kiel, men også hos danske standsfæller og hos kongen. Adelens privilegier - dens eneret på at besidde frit jordegods, hvori ingen ikke-adelig måtte have pant; dens processuelle privilegier, hvorefter sædegårdenes værneting ifølge retspraksis var vedkommende landsting og ikke herredstinget, og adelens værneting i livs- og æressager var kongen og rigsrådet samt endelig (fra 1536) adeliges fritagelse for fængsling - bevirkede kapitalknaphed, idet »mange, som betrengt er til pengelaan, icke kand bekomme forlofvere« (intimationen til fdg. 23. april 1632; CCD IV.571). Til denne kapitalknaphed kom, at de sidste årtier af det 16. årh. hærgedes af alvorlige økonomiske kriser, faldende kornpriser, fra 1579 en langvarig afsætningskrise for kvægeksporten og fra 1618 af korneksporten og, som en følge heraf, en godsspekulation. Situationen blev i beg. af 17. årh. så alvorlig, at regeringen måtte gribe ind ved opbygning af et realkreditsystem til afløsning eller supplering af personalhæftelsen. Dette skete bl.a. ved fdg. 26. august 1622 om tinglæsning af adelens skøder, gave- og pantebreve (CCD IV.29f.), jf. reces 27. februar 1643 2-2-5 (ib.V.226), fdg. 1. juli 1623 om gældsbreve (ib. IV.79ff.), jf. reces 27. februar 1643 2-15-1ff. (ib.V.249ff.), fdg. 23. april 1632 om underpant i fast ejendom (ib. IV.571f.), der sikrede underpanthaverens stilling, jf. reces 27. februar 1643 2-5-11 (ib. V.308f.) samt fdg. 29. november 1641 (ib.V.103ff.). Se herom nærmere den udførlige analyse i Ole Fenger og Ladewig Petersen. 46, 65, 96, 126, 176f., 259ff. og passim.

(2) Disse (NkS 834,2°, NkS 842,2° og NkS 1385,4°) er formentlig afskrifter efter dombrevet (el. afskrift deraf), da de har kongens fulde titel og navnene på alle de dømmende rigsråder; men de er alle ufuldstændige, idet de mangler sidste del af domskonklusionen, jf. ndf. note 172. - (3) Om rigsrådets medlemmer se nr. 857. Af de dér nævnte rigsråder var Henrik Lykke til Overgård død 1611, og rigsadmiral Mogens Ulfeldt (d.1616) til Selsø, broder til rigskansler Jakob Ulfeld (d.1630) til Ulfeldtsholm (nuv. Holckenhavn), var 1610 optaget i rigsrådet. - (4) Christoffer Krafse; se 858.19. - (5) Se 858.20. - (6) Eske Krafse; se 858.21. - (7) Se 858.21. - (8) Om dette udtryk se 857.36. - (9) Se 858.29. - (10) Se 858.30. - (11) Det tidl. augustinerkloster Vestervig kloster i Vestervig s., Refs h., kom ved reformationen under kronen, dog var der endnu 1547 kanniker her. Knud Gyldenstierne var 1612-18 forlenet med Vestervig kloster, jf. Erslev, Lensmænd II.43.

(12) *Indmaning* (el. *maning*) var kreditors krav til debitor om at gå i indlager, ɔ: opholde sig på et bestemt sted og forblive dér på egen bekostning, indtil han havde fyldestgjort kreditor. Maning til indlager kunne kun finde sted, når en udtrykkelig forskrivning hertil forelå, jf. J. E.

Larsen. 548, Matzen, Privatret II. 228. Dette tvangsmiddel, der praktisk talt kun brugtes blandt adelen, kom i brug i Danmark i slutningen af det 13. århundrede efter tysk forbillede (*Einlager*), jf. Amira, Grundriss. 217, Hübner, Grundzüge. 514, Secher og Støchel I. 599, 611, Matzen, Privatret II. 229, og blev i det 16. århundrede mere almindeligt, jf. Friis Edvardsen. 612ff., Kolderup-Rosenvinge i GdD IV. 344 note 6, Axel Petersen, Om Indmaning i Danmark indtil Christian Vs Danske Lov (i Germanistische Abhandlungen zum LXX Geburtstag Konrad von Maurers (Göttingen 1893). 151ff.), Secher, Rettertingsdomme I. 155, 201, 269f., 289ff., 357ff., 400f., 571; II. 5f., 214, 227f., 363, 364, 366, 406, 432, 434, 506, 507. Bortset fra bestemmelsen i § 31 i gårdsretten af 9. maj 1562 (om *indleigre*) blev der først i kongeriget (se ndf. note 132 om hertugdømmerne) lovgivet om maning ved fdg. 5. juli 1651 (CCD VI. 29), da »en part af adelen, som udgifver deres strenge gieldsbref paa ære och maning, sig dog ikke tilbørligen derefter rette«. Fdg. foreskrev, at den, der ikke ville overholde sit udgivne brev om maning, skulle dømmes til at stande til rette, hvilken bestemmelse blev formildet ved fdg. 12. juni 1679 § 3, hvorefter skyldneren først kunne dømmes fra ære og til fængsel, når han ikke kunne stille sikkerhed for gælden, hvilken lempelse dog bortfaldt ved DL 1-21-44. Maningsinstituttet opretholdtes ved DL, jf. 1- 22, 1-24-44, 5-7-16, 5-14-38 og 54, men nyere tiders tvangsmidler over for forsømmelige skyldnere gjorde det overflødigt, og Brorson, Første Bog II (1797). 275 skriver, at »denne Maning er ganske gaaen af Brug«. I Tyskland blev indmaning ophævet allerede i det 16. århundrede, men bestod dog fortsat enkelte steder, bl. a. i Holsten, hvor indmaning udtrykkeligt blev tilladt ved den westfalske fred 24. oktober 1648 VIII § 5 og en Reichsabschied 1654 § 170, jf. Hübner, Grundzüge. 552. I middelalderlig sprogbrug brugtes ordet *maning* også i bet.: skarp tiltale, skældsord, jf. Valdemar IV Atterdags forpligtelsesbrev 24. maj 1360 II § 7 *(uerbis malis et contumeliosis, que manyngh dicuntur)* og Olufs hdf. 3. maj 1376 § 33 (DdR 246, 251, 257, 264, 269, 274, 283, 290, 296, 301, 307, 312), jf. Kalk. III. 31b bet. 1, Brorson, Første Bog II. 273. Foruden maning fandtes fra det 17. århundrede andre retsmidler mod uefterrettelige skyldnere. Fdg. 4. juli 1616 (CCD III. 480f.) bestemte, at den adelsmand, der satte sig i større gæld, end han kunne betale, således at hans kautionist(er) måtte træde til, kunne hensættes i gældsfængsel i Kbh., jf. Christian IIIs fdg. 15. januar 1556 om indretning af et indlagerhus i Kbh. (M. Krag og S. Stephanius, Christian IIIs Historie II (1778). 519f., R. Nyerup, Kjøbenhavns Beskrivelse (1800). 701), indtil han havde tilfredsstillet kreditor. Til gældsfangens underhold skulle rekvirenten betale 48 skilling ugentlig. Denne bestemmelse optoges i reces 27. februar 1643 1-15-14 og i DL 1-24-44, jf. 5-14-54. Efter DL skulle rekvirenten til gældsfangens underhold betale ½ lod sølv ugentlig - et beløb, der senere blev forhøjet, jf. lov 22. februar 1855 - og dette udlæg kunne ikke kræves refunderet af gældsfangen. Ved fdg. 17. februar 1747 bestemtes, at gældsfængsel for samme fordring højst måtte vare 3 år. Debitor blev ved opholdet i gældsfængsel ikke frigjort for nogen del af sin gæld. Ved retsplejeloven 11. april 1916 ophævedes gældsfængsel, der nu kun kan anvendes over for skyldnere, der står i begreb med at forlade landet, jf. rpl. §§ 613 og 618.

(13) Margrethe Rosenkrantz (d. 1635), datter af Otte Rosenkrantz (d. 1557) til Næsbyholm og Ide Mogensdatter Gøye (d. 1563) og enke efter nedenn. Hans Johansen Lindenov (d. 1596). - (14) Det tidl. Hundslund kloster (nuv. Dronninglund) i Dronninglund s. og h. Det var et benediktiner nonnekloster, der ved reformationen kom under kronen, der 6. maj 1581 (Kr. Sk. I. 243) bortmageskiftede det til nedenn. Hans Johansen Lindenov. - (15) Hans Johansen Lindenov (d. 1596) til Fovslet, Gaunø og Hundslund kloster m. m., søn af Hans Johansen Lindenov (d. 1568) til Fovslet og Rigborg Lauridsdatter Tiinhus (d. 1572). - (16) Se 858.17. - (17) Se 863,11. - (18) Originaldokument (Kalk. II. 275a). - (19) aftvinge (Kalk. I. 35b bet. 3). - (20) Dorte Rud (d. omkr. 1580), datter af admiral Otte Rud (d. 1565) til Møgelkær og Pernille Oxe (d. 1576), gift med Anders Banner (d. 1583) til Gesingholm (nuv. Løvenholm).

(21) NkS 834,2° tilføjer *at betale*. - (22) Rentes rente (OdS XVII.788 bet. 2.1). - (23) Termin; specielt brugt om »Kieler omslag«, der siden 1480 holdtes i Kiel i ugen efter helligtrekongersdag, og som i det 16.-18. århundrede spillede en stor rolle som pengemarked også for Danmark. - (24) Otte Banner (d. 1625) til Gesingholm (nuv. Løvenholm), Voergård, Løgismose m.m., søn af Anders Banner (d. 1583) til Gesingholm og Dorte Ottesdatter Rud (d. omkr. 1580). Han var gift med Jytte Bild (d. 1646), datter af Niels Bild (d. 1622 som slægtens sidste mand) og Margrethe Christoffersdatter Urne (d. 1620). - (25) Uret (Kalk. II. 600b bet. 4). - (26) erstatte; jf. mnt. *erstaden*. - (27) Skriftlig sikkerhed for at blive holdt skadesløs (Kalk. III. 751a; OdS XIX.149). Ordet havde ikke den nuv. specielle jur. bet.: pantebrev, hvorved der indtil et vist beløb gives sikkerhed for, hvad udstederen er eller måtte blive panthaveren skyldig, jf. OdS XIX.149; O. A. Borum og W. E. von Eyben, Juridisk Ordbog[4] (1976), 209b. - (28) Gældsbrevet omtales også i rettertingsdom 21. april 1602, se Secher, Rettertingsdomme I.398.

(29) Hans Speil (Spiegel) (d. 1599) til Julskov, søn af Hans von Spiegel til Gerstendorf i Preussen og Catharina von der Wense. Han kom til Danmark i slutningen af Christian IIIs regeringstid, var 1558-59 hofsinde og »kämmerer« (kammertjener), 2. december 1559 (Kanc.Br.) forlenet med Borgeby (Borreby) gård og by samt Lyddeköping by (Torna härad i Skåne), tilkøbte sig 4. december 1563 (Kr.Sk.I.98) dette gods, men 1574 tilbagemageskiftede han lenet til kronen, men beholdt Borgeby hovedgård, som han 1589 afhændede til Hans Johansen Lindenov (d. 1642) til Julskov. 1560-64 var han forlenet med Herridsvad kloster i Skåne, 1565-1600 med Gladsaxe len i Albo härad i Skåne, jf. Erslev, Lensmænd II.2, ifl. kongebrev 31. august 1599 (Kanc.Br.) uden afgift. Han benyttedes af Frederik II til flere diplomatiske missioner. Han var gift 1. gang (1560) med Catharina (Karen) Ahlefeldt (d. 1582), datter af amtmand på Møgeltønder Ditlev Ahlefeldt (d. 1572) til Bollingsted og dennes 2. hustru Mette Qualen (d. 1560), 2. gang (1586) med Hilleborg Hansdatter Lindenov (d. 1602) til Julskov, datter af Hans Johansen Lindenov (d. 1568) til Fovslet og enke efter Emmeke Kaas (d. 1584), jf. Louis Bobé, Slægten Ahlefeldts Historie I (1912).78f., sa. i Historisk Tidsskrift för Skåneland II (Lund 1904-08).349ff. og DAA 1917.512 (hvor Catharina Ahlefeldt urigtigt angives at være en Gregoriidatter, se herom Louis Bobé i Hist.Tidsskr. för Skåneland II.354). Om Hans Speils mange gældsforpligtelser se rettertingsdomme 12. oktober 1599, 21. april 1602, 24. april 1602 og 23. juni 1602 (Secher, Rettertingsdomme I.269f., 397ff., 406ff., 436ff., jf. nærv. udg. V nr. 789), 15. marts 1606, 15. juni 1608 og 5. juni 1613 (Secher, op.cit.II.58,223f.,426). Om Hans Speil se E. Ladewig Petersen i PhT 15.rk.IV (1970).14ff. - (30) Hovedmanden er den egentlige skyldner, den tredjemand for hvis forhold kautionisten indestår (Kalk. II. 277a), jf. DL 1-13-15.

(31) Ove Bille (d. 1618) til Lindved, søn af Erik Bille (d. 1573) til Lindved og dennes 2. hustru Gedske Mikkelsdatter Brockenhuus (d. 1599). Han var gift med Elsebe(th) Skram (d. efter 1617), datter af rigsråd, admiral Peder Skram (d. 1581) til Urup og Elsebe Tygesdatter Krabbe (d. 1578). - (32) Henning Valkendorf (d. 1626) til Glorup m.m., søn af Jørgen Valkendorf til Glorup og Mette Gøye. Han studerede 1588 i Padova og Siena, blev 1595 forlenet med Værne kloster m.m. i Norge, 1597 med Munkeliv kloster i Norge. Han var gift med Anne Brockenhuus (d. 1658), datter af Laurids Brockenhuus (d. 1604) til Bramstrup, Kærstrup og Egeskov og Karen Pedersdatter Skram (d. 1625). Den sidstnævnte var søster til den i note 31 nævnte Elsebe(th) Skram. - (33) Diderik Høcken (d. omkr. 1589) til Engelund, søn af Johan Høcken (d. 1561) til Lundsgård og Karine Danielsdatter Plüsckow. Han immatrikuleredes 1553 ved universitetet i Rostock, studerede senere i Wittenberg og var (1573) gift med Margrethe Friis (d. 1613), datter af Iver Friis (d. 1557) og Sophie Albertsdatter Glob (d. tidligst 1574), jf. rettertingsdomme 12. juni 1596 og 21. april 1602 (Secher, Rettertingsdomme I.113,397ff.). - (34) Helligtrekonger. - (35) Ovenn. Margrethe Rosenkrantz (se ovf. note 13). - (36) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°.

(37) *Interesse* kan bet. rente (Kalk. II. 426b bet. 3; OdS IX.615 bet. 5), jf. eng. *interest*, fr. *interêt*, men betegner snarere andre betalinger i forbindelse med pengelån, idet *interesse* (og omkostning el. skade) nævnes som en fra rente forskellig ydelse, jf. rettertingsdom 27. september 1617 (ndf. nr. 873 ved note 32): *icke allene for ßlet rennte ... men for skade och jnteresse wdaff for*^{ne} *summa*, rettertingsdomme 27. oktober 1601: *1000 daler hofvitstoel med rente paa rente sambt interesse oc unkost* (Secher, Rettertingsdomme I.332) og 16. april 1604: *hovedstol og rente foruden omkostning og interesse* (ib. 596), jf. Arent Berntsen III.338: *Pendinge med Rente, ald bevislig Interesse oc Skadegield.* Interesse er næppe, som Kalk. II. 426b lin. 29 (med tvivl) antager, provision, men snarere kreditors udgifter, når et lån ikke tilbagebetales i rette tid, jf. ndf. i dommen: *paaførtt dennum ßtoer beßueringh* [byrde, jf. Kalk. I. 184a, 185a] *och jnteresse.* I udlandet kendes allerede fra det 13. århundrede det forhold, at kreditor i så fald skulle have en godtgørelse, som kaldtes interesse, og denne godtgørelse ansås efter kanonisk ret ikke som åger, men som erstatning (med et moderne udtryk: opfyldelsesinteresse), ikke blot for damnum emergens, men også for lucrum cessans, den udeblevne fortjeneste; se om interesse i fremmed ret Ernst Andersen, Middelalderens Renteforbud (1975).57ff. - (38) Hans Speils (Spiegels) gældsbrev til Didrik Høcken på 2000 daler, for hvilke Hans Johansen Lindenov, Johan Rud, Ove Bille og Henning Valkendorf hæftede som forlovere, var 1602 indfriet af fru Margrethe Rosenkrantz, se rettertingsdom 21. april 1602 (Secher, Rettertingsdomme I.397ff.). - (39) NkS 834,2° tilføjer *i.* - (40) Hans Speil (Spiegel) døde 24. december 1599 i Lund, jf. Louis Bobé, Slægten Ahlefeldts Historie I (1912).79.

(41) Johan Rud døde 1609. - (42) givet længere frist (Kalk. I. 116a bet. 2). - (43) Knud Gyldenstiernes moder, Mette Rud (d. 1596), var søster til Johan Rud (d. 1609), se stamtavlen 858.1. - (44) Fuldmagt (Kalk. III. 11a). - (45) JL I.23, der krævede, at gæld skulle kræves senest den 30. dag efter dødsfaldet. - (46) Fortegnelses (Kalk. III. 568a bet. 1). - (47) Reces 13. december 1558 § 53, jf. reces 6. december 1547 § 29 og reces 21. december 1551 § 12. - (48) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (49) alene (Kalk. V. 216b), ɔ: ikke er de eneste. - (50) Otte Banner (d. 1625), se ovf. note 24.

(51) Niels Kaas (Sparre-Kaas) (d. 1620), gift med Margrethe Andersdatter Banner (se 858.23) og hans broder, Jørgen Kaas (d. 1634), gift (1603) med Mette Andersdatter Banner (se 858.32), enke efter Erik Bille (d. 1600) til Rønnowsholm. - (52) NkS 834,3° har *huorledis.* - (53) gået i borgen, kautioneret (Kalk. II. 337b bet. 3). Udtrykket *hegte*, der ikke ses at forekomme i datidens lovsprog, synes at have bet.: samkautionist, jf. de hos Kalk. II. 338a-b anførte eksempler, medens udtrykkene *forløfte* og *borgen* anvendtes om almindelig kaution, jf. VI.789.47. - (54) Mellem Johan Rud, Knud Rud, Henrik Gyldenstierne (gift med Mette Rud) og Anders Banner (gift med Dorte Rud) var 30. september 1593 indgået den overenskomst, at hvis der tilfaldt nogen af dem arv efter fader, moder, broder eller søster eller i anden måde, skulle de børn, parterne måtte efterlade sig, stå i forældrenes sted, som om de personligt var til stede, jf. rettertingsdom 20. marts 1610 (Secher, Rettertingsdomme II.324). - (55) *paa en rett:* indtil der falder dom i sagen (Kalk. III. 585b). - (56) Ifl. fdg. 18. februar 1547 var maksimalrenten 6¼% p.a., men nedsattes ved reces 20. maj 1557 § 8 (SGL IV.250f.) og reces 13. december 1558 § 66 til 5% p.a. (*den tiugende parts verd*). - (57) NkS 834,2° har *och.* - (58) JL I.23. - (59) tvunget (Kalk. IV. 385a bet. 1). - (60) NkS 834,2° har *at.*

(61) Reces 13. december 1558 § 66. - (62) Fdg. 18. februar 1547. - (63) besværede. Om sammenblanding mellem *besvære* og *besværge* se Kalk. I. 185a, Holberg-Ordb.I.552ff. - (64) Overdragelse (Kalk. III. 343b bet. 2). - (65) 30½ skilling. Om skrivemåden se 870.16. - (66) Kirsten Rud (d. 1612), datter af rigsråd Knud Jørgensen Rud (d. 1554) og Dorthe Bølle (d. 1547) og således søster til admiral Otte Rud (d. 1565). Hun var gift 1. gang med rentemester, landsdommer i Nørrejylland Herman Skeel (d. 1555) til Jungetgård, 2. gang med Laurids Rostrup (d.

1602) til Restrup, søn af Hans Rostrup (d. 1545) til Pederstrup og Ristrup og Anne Jakobsdatter Høg (d. tidligst 1552). Kirsten Rud var i sit 1. ægteskab moder til den i dom nr. 856 nævnte Albret Hermansen Skeel (henrettet 1609). - (67) NkS 834,2° har *rigs daler*. - (68) Forlægget har ved fejlskrift *24 sk.*; rettet efter NkS 834,2°, der herefter har: *Forbemelte 2275½ daler 24½ skilling*. - (69) Mette Rud (d. 1596), datter af admiral Otte Rud (d. 1565) til Møgelkær og Pernille Oxe (d. 1576), gift med admiral Henrik Gyldenstierne (d. 1592) til Ågård. Om Mette Ruds arvinger se stamtavlen 858.1. - (70) NkS 834,2° tilføjer *och*.

(71) Dorte Rud (d. omkr. 1580), søster til ovenn. Mette Rud, gift med Anders Banner (d. 1583) til Gesingholm (nuv. Løvenholm). Om deres arvinger se stamtavlen 858.1. - (72) NkS 834,2° har *rigsmark*. 1 rigsmark (mark rigs) var 1 mark 4 sk., jf. Arent Berntsen IV.563. - (73) NkS 834,2° har *beuisis*. - (74) Forpligtelse (Kalk. III. 591a). - (75) Mourids Høcken (d. omkr. 1572) til Kærstrup (Haderslev h.), søn af Diderich Høcken (d. efter 1530) og fætter til ovenn. Diderich Høcken. Han, der var gift med Hippolyta Rantzau, blev 1566 marskal hos hertug Hans af Slesvig-Holsten og holstensk råd. - (76) Wolf Høcken (d. omkr. 1596) til Avnbølgård (Ullerup s., Nybøl h.) og Ladkærgård, broder til ovenn. Mourids Høcken. Han var gift med Anne von Qualen (d. omkr. 1599). - (77) Forlægget har ved fejlskrift *Rud*; rettet efter NkS 834,2°. - (78) fastsatte, bestemte (Kalk. IV. 845a bet. 4). - (79) Niels Kaas, se ovf. note 51. - (80) Jørgen Kaas, se ovf. note 51.

(81) 4763½ daler. M og C som potenstal ved romertal angiver tusinde(r) og hundrede(r); og lige som en gennemstregning af romertallet I bet. ½, således bet. en gennemstregning af romertallene V og X henholdsvis 4½ og 9½, jf. Erik Kroman, Skriftens Historie i Danmark (1943).42 fig. 24, Aakjær, Maal og Vægt.284b. - (82) Amtmand i Tremsbüttel Henrik von der Wisch (d. omkr. 1640) til Glasau, Vrejlevkloster, Krabbesholm og Basnæs, søn af råd og amtmand i Trittau og Tremsbüttel Claus von der Wisch (d. 1612) til Glasau og Florentina von Ahlefeldt. Han, der 1630 gik konkurs (DAA 1931 II.111), var gift 1. gang med Magdalene Rantzau, datter af Povl Rantzau (d. omkr. 1610) til Knoop og dennes 1. hustru Catharina von Ahlefeldt, 2. gang med Berthe von Ahlefeldt, datter af Jørgen Ahlefeldt af Königsförde (d. 1583) og Barbara von Ahlefeldt. - (83) 3300 daler. - (84) Vel Anna Sested (d. omkr. 1632), datter af Jørgen Sested (d. 1586) til Krummedick og Ottenbüttel og Øllegaard von der Wisch til Aschenberg og Rostorf. Hun var gift med Lyder Heest (d. efter 1610) til Rethwisch og Tremsbüttel, jf. DAA 1946 II. 137. - (85) 1463½ daler. - (86) 2281½ daler. - (87) En *ort* (af mnt. *ort:* fjerdedel) er en fjerdedel af en mønt, i Danmark (indtil 1814) specielt af en rigsdaler. Jf. Arent Berntsen 561, hvorefter 1 rigsort = 24 skilling, ɔ: 1/4 af en rigsdaler (= 96 skilling). - (88) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (89) Se ovf. note 54. - (90) Erstatning, gengæld (Kalk. III. 849a bet. 12).

(91) Ordet mgl. i forlægget (og i NkS 834,2°). - (92) NkS 834,2° har *inddrage*. - (93) Pernille Gyldenstierne (d. 1622) til Rudbjerggård, søster til Knud Gyldenstierne. Hun var gift med Jakob Rosenkrantz (d. 1616) til Kærstrup (nuv. Valdemars slot), Arreskov, Løgismose m.m. - (94) Se 858.26. - (95) 3. pinsedag indfaldt i 1614 den 14. juni. - (96) NkS 834,2° indføjer *omformelder och*. - (97) Rentekammeret (Kalk. III. 580a), den forvaltningsgren, hvorunder statens finansforhold hørte i Danmark; fra 1660-1848 det kollegium, der havde bestyrelsen af statens indtægter og udgifter. - (98) Rettertingsdom 20. marts 1610 (Secher, Rettertingsdomme II. 323ff.), der statuerede, at den arv, der var faldet efter Johan Rud, skulle skiftes efter overenskomsten af 30. september 1577 (se ovf. note 54). - (99) Se ovf. note 54. - (100) Se 858.27.

(101) Jægermester Christoph von der Groeben (d. 1617) til Vietzeband og Gunderslevholm, der var gift med Knud Gyldenstiernes søster, Jytte Gyldenstierne (d. 1642), der blev gift 2. gang (1622) med Eiler Urne (d. 1640) til Årsmarke (nuv. Knuthenborg) og Rudbjerggård. - (102) Kiel. - (103) Klokkeslæt (Kalk. III. 903a bet. 4). - (104) Udtrykket *omslags rettighedt*, der forekom-

mer flere gange i det følgende, synes at være en terminus technicus, der vel betegner, at samkautionister hæfter solidarisk, således at en enkelt af dem kan søges for hele beløbet, se ndf. ved note 125. - (105) beredt til (Kalk. I. 732a). - (106) Morten Wesling (d. omkr. 1620), borger i Kbh., blev 28. maj 1604 laugsbroder i Danske Kompagni (Kbh. Dipl. VI. 51). Han ejede og beboede en gård i Frederiksholms Kanal (ib. V. 37f.). - (107) Forlægget har kun *e och w;* som teksten her NkS 834,2°. - (108) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (109) indkræve, afkræve (Kalk. IV. 554b). - (110) pantsat (Kalk. IV. 590b bet. 4).

(111) Se ovf. note 98. - (112) Se ovf. note 54. - (113) NkS 834,2° har *hoffuidstoel.* - (114) er pantsat for. Jf. ovf. note 110. - (115) Øllegaard Ahlefeldt (d. 1622), datter af kgl. råd Bendix Ahlefeldt (d. 1587) til Gelting og Satrupholm og Margrethe Rantzau (d. 1563) og enke efter feltmarskal Josias von Qualen (d. 1586), søn af Otto von Qualen (d. senest 1558) til Koselau. Det var i datiden i kongeriget usædvanligt, at en gift kvinde kaldtes ved mandens slægtsnavn; det kom først i brug i det 18. århundrede, men i Sydslesvig og i Holsten finder man allerede fra midten af det 16. århundrede, at adelige fruer fører mandens navn, jf. Chr. Axel Jensen, Danske adelige Gravsten I (1951). 191, Bengt Hildebrand, Handbok i släkts- och personforskning I (Stockholm 1961). 215, 360. - (116) borget, kautioneret. - (117) Christian Krabbe (d. efter 1606) til Bjørnsholm og Åstrup, søn af rigsråd Erik Krabbe (d. 1564) til Bustrup og Åstrup - der oversatte JL og Thords art. til højtysk - og dennes 2. hustru Margrethe Reventlow (d. 1606). Han var (1596) gift med Lisbeth Høeg, datter af Just Høeg til Vang og Sidsel Clausdatter Bille. - (118) indestående, kan henstå (Kalk. I. 178a bet. 2). - (119) tage fast ophold til sikkerhed (Kalk. II. 395a bet. 3). - (120) ɔ: at de (NkS 834,2°: *at de*).

(121) fordre (Kalk. III. 297a). NkS 834,2° har *føerdre.* - (122) undladt (Kalk. I. 432b bet. 6). - (123) uopgjorte, ubetalte (Kalk. IV. 609a). - (124) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (125) Ligeledes. - (126) NkS 834,2° har *att werre.* - (127) ɔ: samkautionister hæftede solidarisk, således at en enkelt af dem kunne søges for hele beløbet, jf. rettertingsdom 16. marts 1564 (GdD III. 13ff.) og 12. april 1602 (nærv. udg. II nr. 789). - (128) Retskaffenhed, ærlighed (Kalk. III. 564a bet. 4, V. 839b; OdS XVII. 845 bet. 2). - (129) Udflugt, undskyldning (Kalk. I. 135a bet. 4). - (130) Retsprivilegium, retsbegunstigelse (jf. Kalk. I. 155b; Holberg Ordb. I. 48) el. retseftergivelse (Kalk. V. 81a bet. 3).

(131) svare til. - (132) Det var i datiden almindeligt, at vedgåelse el. fragåelse af arv og gæld skete ved arveladerens grav, se f. eks. (om fragåelse) rettertingsdom 17. juni 1608 (V nr. 854 med note 14). - (133) fyldestgøre (Kalk. IV. 955b bet. 1). - (134) Da der er tale om *wor,* ɔ: Christian IVs edict, og da gæld og rente efter sammenhængen er påtaget i hertugdømmerne under maningspligt, kan vel kun Christian IVs og hertug Johan Adolphs Haderslevske Constitution af 1. marts 1604 komme på tale. Konstitutionen er udstedt af de nævnte i deres egenskab af hertuger, og den omhandler pligten til overholdelse af indlejr. Virkningen af misligholdelse fastsættes som »ewigen infamia und Unehre«, og om renter tales ikke. Konstitutionen blev gentaget i Renovatio Constitutionis de Anno 1604, der udstedtes 1. oktober 1630 og pány i den slesvigholstenske landretsordning 1636 IV-14 og 15, trykt i Schleswig-Holsteinische Land-Gerichts-Ordnung, herausgegeben von M. Tönsen (Schleswig 1821). 88 og 91. Jf. Axel Petersen, Om Indmaning i Danmark (i Germanistische Abhandlungen zum LXX Geburtstag Konrad von Maurers (Göttingen 1893). 175) og Ole Fenger og E. Ladewig Petersen. 64. - (135) Reces 13. december 1558 § 66. - (136) Holsten. - (137) NkS 834,2° har *strax.* - (138) NkS 834,2° indføjer *at.* - (139) i dette (bestemte, foreliggende) tilfælde. - (140) JL I. 5.

(141) Se ovf. note 98. - (142) Se ovf. note 54. - (143) Fylde, hele, fuldstændighed (Kalk. I. 803b; OdS VI. 186 bet. 3). - (144) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (145) forskellige (Kalk. I. 8a bet. 2). - (146) NkS 834,2° har *oc.* - (147) ɔ: at de (således NkS 834,2°). - (148) Når flere gik i forløfte med hinanden, skete det i reglen på den måde, at de lovede *med*

en samlet (samborgen) hånd (manu coadiuta), og dette antoges oprindelig at medføre, at de hæftede én for alle og alle for én, uden at dette behøvede at siges, jf. rettertingsdom 15. marts 1549 (GdD I.112ff.) og RR § 35 (Da.Mag.3.rk.I.191), men retsopfattelsen skiftede kort efter, idet rettertingsdom 18. december 1554 (GdD II.143) statuerede, at forlovere, selv om de havde lovet *med enn samblett handt*, ikke skulle være forpligtet til at svare mere end hver for sin anpart, når de ikke udtrykkeligt havde forpligtet sig til at svare en for alle og alle for en, jf. rettertingsdom 16. marts 1564 (GdD III.13ff.). I praksis synes det dog, bl.a. af praktiske grunde, at have været anerkendt, at forlovere betalte én for alle. Først ved rettertingsdom 12. april 1602 (VI nr. 789; Secher, Rettertingsdomme I.334ff.) fastslås det udtrykkeligt, at en forlover kan manes én for alle, men at den forlover, der havde betalt på debitors vegne, havde krav på de øvrige for deres anpart. Såfremt en enkelt forlover ikke havde påtaget sig hele udlægget og dermed det fulde regreskrav på debitor, fastslog retspraksis omkr. 1600 videre, at forlovere var pligtige til ved indførsel i debitors ejendom at overtage denne pro quota. Jf. E. Ladewig Petersen i PhT 15.rk.IV (1970).15f. - (149) NkS 834,2° indføjer *bemelte*. - (150) Otto Lindenov (d. 1618) til Borgeby (Borreby) og Hammer, søn af Hans Johansen Lindenov (d.1596) til Fovslet og Gavnø og Margrethe Ottesdatter Rosenkrantz (d.1635) og således broder til rigsråd Hans Johansen Lindenov (d.1642) til Gavnø og til Sophie Lindenov (d.1627), der 1. gang var gift med ovenn. Knud Gyldenstierne (d.1627), 2. gang med rigsråd Henrik Rantzau (d.1674) til Schönweide. Han studerede i udlandet (Rostock, Strasbourg, Heidelberg, Padova), var 1596-98 hofjunker, 1609 løjtnant ved den skånske fane, deltog i Kalmarkrigen (1611-12), 1612-18 lensmand på Sølvitsborg, 1613-18 tillige på Elleholm. Han var gift (1599) med Anna Tygesdatter Brahe (d.1636), datter af Tyge Brahe (d.1581) til Tostrup og Hammer (se om ham III nr. 488) og Helvig Iversdatter Krabbe (d.1578).

(151) Hovedgården Borreby (Borgeby) i Borreby s., Torne härad i Skåne. - (152) NkS 834,2° har *tilfornn*. - (153) Svoger havde i ældre sprog en videre anvendelse og bet. en person, der var beslægtet med en anden gennem ægteskab (Kalk. IV.239a). Her: svigersøn. - (154) Hovedgården Lindved i Stenløse s., Odense h. - (155) fyldestgjort, tilfredsstillet. - (156) NkS 834,2° tilføjer *alle*. - (157) Fyldestgørelse (Kalk. III.353a bet.2). - (158) forsét (Kalk. V.277b). - (159) Se ovf. note 98. - (160) Se ovf. note 54.

(161) forstås, tolkes (Kalk. II.193a). - (162) anses for (Kalk. I.478b bet.2). - (163) NkS 834,2° har *komme*. - (164) ɔ: nouembris. - (165) Gensvar (Kalk. I.56b). - (166) c: må du (NkS 834,2° *maat du*). - (167) hovedskyldner. - (168) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (169) Bertram Pogwisch (d.1607) til Dobersdorf og Schönhorst, søn af amtmand på Steinberg Wolf Pogwisch (d.1546) til Dobersdorf og Magdalene Rantzau (d. omkr. 1585). - (170) Hovedgården Schönhorst i Schönkirchen s. i Holsten.

(171) Se 858.15. - (172) NkS 834,2° har *war*. - (173) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (174) Herefter mgl. tekst i de private dombøger, jf. ovf. note 2.

873 Rettertinget 24. september 1617 (Nyborg[1])

En debitor, der havde tilbagebetalt et lån med 6 % p.a. i rente, fik ved herredstinget dom for, at renter over 5 % var ulovlige. For rettertinget krævede kreditor det indfriede gældsbrev fremlagt som bevis for løbetid og rentesats, hvilket debitor nægtede, da han havde kasseret brevet. Rettertinget mente sig dermed ude af

stand til at konstatere rentens ulovlighed, og det pålagdes debitor at betale kreditor kost og tæring.

Hs.: RDomb. litra K fol. 195^{v} (findes yderligere i 1 hs.[2]).

Litt.: Axel Rubow, Renteforhold i Danmark i Tidsrummet fra Reformationen til Chr. Vs Danske Lov (Kbh. 1914). 98f.; Ole Fenger og Ladewig Petersen. 42.

Overskrift: Dom imellum Laurids Jbsøn i Tarumbiβgaard paa thennd ene och Franndzs Mattβønn, fød i Pabgaarde, paa den anden βide. Daterit Nyborg slott, thennd 24. septemb: 1617.[3]

Wi, Christian, giøre alle witterligtt, att aar 1617, dend 24. septemb:, paa wort rettertinng paa wortt slott Nyborg for osβ wor skickett vdj rette Lauridzs Jbβøn i Thorumbiβgaard[4] paa thennd ene och haffde med wor och rigenns steffning[5] for oβ wdj rette βteffnidt Franndzs Mattβønn, fød i Pabgaarde,[6] paa dend andenn βide och hannum tiltallidt, for hand haffde tagitt giennbreff mod nogen wore och riigens laugdags breffue,[7] wij for^{ne} Laurids Jbβøn giffuet haffde offuer hannum, for att hannd skulle wdlegge och retgiøre hanum thj slete daller,[8] som hannd aff 20 slete daller hoffuidβtoell thill hannum epther recessen[9] skall haffue forbrudt, for hand haffuer tagitt wiidere renntte der aff, ennd recessen om formeller, huorfore hand och er bleffuen tildømbtt att βtande thill rette effter recessens liudellβe.

Och wor det wdj dag deris rette thegte dag att møde der om for osβ vdj rette, som med opβchrifft[10] paa steffningenn[11] beuiβt bleff. Och berette for^{ne} Lauridzs Ibβønn, att bemeltte Frandzs Mattβønn haffuer βig vnderβtaaed førβte, andet och till thredie tinng att lade dele och tiltalle hannum for wbillig aager och rentte, hannd imod recesβen och hanns forβchriffninng aff hannum wille wdfordre for nogenn penndinge, hannd aff hannum laant haffde, huorfore (paa dett hannd icke wille lade βig lougenn offuergaae[12] och forfølgis for det, hannd formeenntte βig med wrette att forfølgis och tiltalis fore emod recessen) hannd daa βtrax indenn thinge haffuer[13] wdlagt thj slette mark[14] ringer 4 sk., som af hannum bleff wdfordrit thill rentte aff thiuge slette daller vdj thoe aar, och fordj war bleffuenn fororβagit hannum med rettenn der for att søge och bekommidt domb offuer hannum thill Nørreheridstinng,[15] att hannd epter recessen der for burde att βtannde thill rette, huilckenn domb hand nu for oβ vdj rette lagde, liudenndis som epterfølger:

Laβ Lauridtzønn i Westergaard,[16] dennd dag thinngholt[17] paa Nørre heridstinng, giør alle witterligt, att aar [epther Gudtz byrdt][18] 1617, torβdagenn dennd 30. januarij, paa for^{ne} tinng wor schickett Mads Madtzønn i Thorumbiβgaard paa sin stibfader, Lauritz Jbβøn ibidem, hanns wegne med en schrifftlig steffninng, formellenndis att for^{ne} Mads Madtβønn thennd 19. decemb: neβtforledenn haffde

først hid vdj rette βteffnidt och kaldett Franndzs Madtβøn, barnnføed i Pabgaard, for hannd schall haffue sig till fordriβted och tagenn 4 sk. ringer ennd thj marck thill renntte aff thiuge slete daller vdj thou aar, som for^ne^ Laurids Jbβønn wor s:[19] Christen Madβønn plichtig, som med tinngsuinnde er att beuiβe, enndog att recessen skall medføre, att der icke skall tagis mere om aaritt[20] ennd huer tuiffuennde penge thill rennte, huorfor for^ne^ Laurids Jbβøn formeentte for^ne^ Franndz Madβønn der med wrett och imod recessen att haffue giort och halffpartenn aff βamme hoffuidβtoell thill for^ne^ Laurids Jbβøn epther recessens 66. cap: att werre forbrødt.

Sammeledis haffde hidβteffnidt for^ne^ Franndz Madβøn med, huis hannd haffuer sig her imod att wndskylde och erklere.[21] Och findis [være][22] wden βchreffuidt paa βamme steffninng, att sagenn denn 19. decemb: neβtforledenn er opβatt vdj enn maanidt, som er thill i dag. Och nu her hoeβ fremblagde for^ne^ Madtz Mattβønn ett thinngsuinnde her aff for^ne^ thinng thennd 5. decemb: neβt forledenn wdgiffuidt, som jnndehollder, att for^ne^ Maths Madzenn βamme dag paa for^ne^ Lauridzs Jbβønns wegne wdlagde 20 slett daller hoffuidβtoell, som for^ne^ Lauridz Jbβønn war s: Christenn Madβøn plichtig epther for^ne^ Lauridz Jbβønns breffs jnndhold; derneβt wdlagde hannd 4 sk. ringer end 10 slette marck thil renntte aff βamme 20 daller vdj 2 aar, effter βom det wor tredie tinng till for^ne^ Laurids Jbβønn der for i dag, huilcke 20 daller hoffuidtβtoell och 4 sk. ringer end 10 slete marck rennte pennge aff for^ne^ 20 daller vdj thoe aar Frands Madβønn, fød i Pabgaard, thil βig annammitt och oppeboridt her i dag for tinngsdomb. Och saa bleff for^ne^ Madz Madtβønn antuordett for^ne^ Lauridz Jbβønns breff paa for^ne^ 20 daller, som dett winde der om formeller.

Och nu wor for^ne^ Madzs Madttβønn enndelig domb i dag der paa epther βin steffninngs jnndhold begierenndes.

Saa møtte her i dag for^ne^ Frannds Madtβønn och bød βig vdj rette der imod och formeente sig icke at haffue tagitt mere till renntte aff βamme penndinge ennd som for^ne^ Madtz Mattβønn welluillig vdenn domb wdlagde, huilcket hannd formenner icke att werre widere ennd βom kunnde beregnis sex daller aff hundreditt om aaritt,[23] som skall werre enn ghemeenn brug here vdj lanndet iblandt eddel och weddell,[24] och formeentte fordj hanns wlempe icke skulle findis eller att hannd burde der for att βtannde nogenn till rette eller at fra dømmis βinne pendinge.

Med flere ord och talle dennum der om imellum wor.

Da epther tiltalle, giennβuar och denne sags leiglighed, saa och eptherdj for mig i dag med tinngsuinnde beuiβes, for^ne^ Frannds Mattβønn att haffue tagit 4 sk.

ringer ennd 10 slete marck till rennte aff 20 slete daller vdj 2 aar, βom kannd beregnis mere ennd sex daller aff hunndritt, och recessen formeller vdj det 66. cap:, att der icke skall giffuis wdenn femb daller af hunndrit till renntte om aaritt, da epther βlig leiglighed wed jeg nu icke andet her paa att βige, ennd for^ne^ Franndzs Mattβønn jo der med wrett att haffue giort och bør der for att βtannde till rette effter recessens 66. cap:, jmedenn att βamme winnde βtaar wed magtt, βom βamme domb i βig βelff jnndeholler.

Och ther hoes berette for^ne^ Lauridzs Jbβønn, att der bemeltte Frannds Mattβønn βamme domb icke wille fuldgiøre och eptherkomme, haffuer hannd med dele och lougmaall till herridztinng och landtztinng ladet hannum tiltalle och forfølge och forhuerffuid deelsbreffue offuer hannum beskreffuid, huilcket hannd och med delsbreffue aff Nørreheridstinng dennd 27. martij och der epther med deelsbreff aff Wiiborg lanndstinng den 24. maij nerurende aar wdgangenn nu for oβ beuiβte, huor epther hannd haffuer wdbragtt[25] trennde wore och riigens laugdags breffue offuer hannum, och for^ne^ Frandtz Mattβønn der imod haffde tagitt giennbreff, βom hand meentte med wrette, och i βaa made hinndrit hans louglige rett och forfølgninng och fordj wor bleffuen fororβaget hannum med wor och riigenns steffning for oβ att jndsteffne, wnderdannigβte begierenndis, att for^ne^ Frandz Mattβønn nu maatte fremblegge, huor med hand formeentte hans louglige forfølgning att kunde forhindre och wkrafftig giøre.

Derimod att suare er vdj rette møtt Jenns Jffuerβønn i Sandzbyll[26] med schrifftlig fuldmagt aff for^ne^ Franndzs Mattβøn och wdj rette lagde enn skrifftlige berettninng med for^ne^ Jens Jffuerβønns egenn haannd wnderschreffuid, liudendis [som eptherfølger]:[27]

Eptherβom Laurits Jbβønn i Thorumbiβgaard haffuer med rigenns steffning jndβteffnidt Franndz Mattβønn, fød i Pabgaard, for hannd skulle haffue oppeboren wthilbørlig rentte aff nogenn penge, hannd wor Franndzs Mattβønn plichtig, som hannd wor till arffue falden epther βin affgangne broder, som wor først xx daller epther wdgiffnne schadiβløs breffs[28] liudellβe, noch enn daller 12½ sk., som wor rente pennge det førβte aar aff for^ne^ 20 daller hoffuidβtoell, noch bleff for^ne^ hoffuidβtoell med for^ne^ aars rennte βtandendis hoeβ hannum meer ennd 12 wgger och ett aar, βom skall werre nochβomb med for^ne^ schadiβløs breff, hannd jnndløβt och igienn bekommitt haffuer, att beuiβe, om dennd maa her vdj rette frembkomme, βom kannd beløbe βig till renntte aff for^ne^ pennge dennd βidste aar 5 marck j sk. j alb.,[29] endda wberegnid huis dj haffuer βtanndenn offuer aarit, huilckenn for^ne^ renntte, βom hand vdj βaa maader oppeborenn haffuer, skall werre ringere ennd sex daller aff hundritt om aaritt, huilcket nu er en ghemeenn

brug baade iblanntt adelen och ghemeene mannd, och iche heller hannd haffuer bekomitt anden schadegield aff hannum eller thiltuinget hannum wiidere ennd hand βielff haffuer kienndtis och wdlagtt, att hannd wor schyldig, huorfor hannd formeentte for^ne^ Franndzs Mattβønn her vdj icke wlouglig haffuer giort, att hannd der med haffuer forbrutt βin rettferdige pendinge, och att hannum er sched wrett, att hand er deelt bleffuenn till heridstinng och landztinng och βiden forhuerfuidt riigens brydebreffue[30] offuer for^ne^ Frandtz Mattβønn, βom for^ne^ Lauridz Jbβønn haffuer ladet leβe och bryde offuer hannum, ennddog der ingenn endelige domb i βamme sag er gangen till heridstinng och lanndstinng, och om for^ne^ Lauridzs Jbβønn icke her vdj wret att haffue giort, och om hannd icke bør igienn att giffue for^ne^ Frands Matβøn huis billig omkoβt och therring, hannd ther paa giort och anwendt haffuer. [Jens Jffuerβen egen handt.][31]

Och ther hoes berette for^ne^ Jenns Jffuerβønn, att for^ne^ pendinge, βom Laurids Jbβønn foregiffuer att βchall werre kreffuid och oppeboridt βom allenne 2 aar renntte wdaff for^ne^ 20 daller hoffuidβtoell, da det lanngt anderledis βig der med att haffue, thj det er iche allene[32] for βlet rennte for for^ne^ 2 aar, menn for skade och jnteresse[33] wdaff for^ne^ summa. Førβt for dend førβte aars rennte [saa well som for det andit aars rente][34] icke wdkomb thill rette thid, menn bleff eptherβtaaendis, huorudaff Franndz Mattβønn lidde βchade och brøβt. Derneβt att for^ne^ pennge ere ydermere bleffuen beβtaaendis wbetallett paa 12 wggers thid offuer dette βidβte aar, huor udaff och burde att haffue gannget dennd tilbørlig rentte med anndenn schade och forβømmillβe; och formeentte βig thet nochβomb att schulle forfaris och forβtaaes wdaff hanndβchrifftenn,[35] der βom dend maatte frembleggis, huilckett Lauridz Jbβønn iche giøre wille.

Och vdj rette lagde ett thingsuinnde aff Nørre herridstinng den 4. septemb: aar 1617 neβtforledenn wdgangenn, liudendis i βin meninng, att 8 dannemend alle wunnde paa deris gode troe och rette sandingen weed deris eed, att dj βaa och hørde βamme dag paa for^ne^ tinng, att for^ne^ Jens Jffuerβønn βtoed for tinngsdomb och gaff tilkiennde, att eptherdj Lauridz Jbβønn i Thorumbiβgaard och Frannds Mattβønn, fød i Pabgaard, er nu kommenn βaa wiitt i trette med huer anndre om dj 10 daller, dj omtretter, att dj schall møde till rettertinng der om, huilckenn sag och trette Jenns Jffuerβønn sagde kom hannum βaa well wed som Frannds Mattβønn, huorfor Jenns Jffuerβøn eschet och begierridt her i dag aff for^ne^ Laurids Jbβønn, att hannd schulle tage det breff med βig til rettertinng, βom hannd haffuer giffuid s: Christen Mattβen paa dj 20 daller, hannd wor hannum plichtig, βom hand haffde jndløβt och betallet. Der thill suarit for^ne^ Laurids Jbβønn och sagde, att hannd haffde ingen aff hans breffue, ey heller hand wor hannom nogen breffue

plichtig [i nogen mader],[36] som βamme thingsuinde i βig βelff widere jnndeholler.

Och ther hoes berette for[ne] Jenns Jffuerβøn, att hannd formeente for[ne] Frands Mattβønn icke att haffue thagit eller oppeboridt ydermere till renntte aff for[ne] pendinge, ennd som weluilligenn wden domb epther for[ne] leiglighed wor bleffuen wdlagd, huilckett hand formeenntte epther richtig regning och offuerslag icke schulle beløbe βig eller kunde beregnis for wbilligt; menntte fordj Frannds Madβønns wlempe iche her vdj skulle befindis, eller att hannd der for burde att fradømmis βinne penge, men allenißte[37] aff had och affwinnd βaadann wnødig trette att werre hannum paa ført. Och saatte wnnderdanigβte vdj rette, om for[ne] Laurids Jbβøn icke med wrette haffde forhuerffuidt wor och riigenns forfølgning offuer hannum, och der for burde att βtaa hannum till rette for koβt och terring.

Med flere ord dennum der om imellum wor.

Da epther tiltalle, giennβuar och denne sags leiglighed, och effterdj wij befinnde, att for[ne] Jenns Jffuerβønn haffuer till Nørre heridstinng wdeβchitt och begieridt aff for[ne] Laurids Jbβønn, att hannd schulle tage dett breff med βig paa wort rettertinng, som hand haffde vdgiffuidt paa for[ne] 20 daller hoffuidβtoell, att der aff richtigenn kunnde erfaris,[38] huad och huor megitt [der][39] skulle giffues till rennte aff for[ne] penndinge, diβligeste huorlenge βamme pennge wor bleffuen beβtaaendis offuer dj 2 aar, βom for[ne] Jenns Jffuerβønn vdj hans wnderβchreffne schrifftlig berettning βig paaberaaber, att de schulle haffue βtanndenn vdj 12 wgger offuer 2 aar, huilcket wij och her for rettenn haffuer tillspurd for[ne] Laurids Jbβønn och hannum forelagt att schulle βamme breff fremblegge, huilckett hannd iche giørre wille, men sagde βig dett att haffue casserit; wij och epther richtig regning och offuerβlag vdj denne sag icke kunde befinde, at for[ne] Frannds Mattβønn epther ald forberørtte leglighed med renntte, schade och jnteresse haffuer fordrit nogenn wchristelige eller wtilbørlige rennte aff for[ne] Laurids Jbβønn imod recessen for for[ne] 20 daller, hannd hannum offuer 2 aar laanntt och medforβtragtt haffuer, och fordj Laurids Jbβønn icke att haffue hafft billig aarβage att brinnge for[ne] Frands Mattβønn vdj nogenn forfølgning, faβt minndre vdj wor och riigenns rett att jnndβteffne vdi denne sag, menn allenißte[40] att werre giort aff had och fortredelighed, da eptherdj Laurids Jbβønn forudenn billige eller schiellig aarβage haffuer bragt hannum vdj wor och riigenns forfølgning och der med paaførdtt hannum vnødige omkostening, da βagde wij der paa saaledis aff for rette, att for[ne] Franndz Mattβønn bør for denne hanns steffning och tiltalle quit att werre och for[ne] Laurids Ibβønn plichtig att werre att igienn giffue bemelte Jenns Jffuerβønn enn billig kost och terring, som her for retten epther bege parternis offuerβlag[41] er beregnidt 12 daller, huer daller thill 64 sk. dannsche.

Datum ut supra.[42]

(1) Rigskansleren Jakob Ulfeldt, der har afsagt dommen, var 1610–31 lensmand på Nyborg slot. – (2) Dette (Add 151,2°) er formentlig afskrift efter dombrevet (el. afskrift deraf), da det har kongens fulde titel og rigskanslerens attestation. Ved indbindingen af hs. er siderne nogle steder beskåret for stærkt, således at enkelte ord og bogstaver er bortskåret. – (3) Overskriften i Add 151,2° lyder: Enn dom att 6 daller aff hundert icke kand regnes for wbillige rentte. Denne overskrift er en misforståelse af rettertingsdommen, som ikke underkender herredstingets dom, jf. Ole Fenger og Ladewig Petersen. 42. – (4) Tarm Bispegård i Egvad s., Nørre Horne h., der havde tilhørt Ribe bispestol, men som nu var en bondegård, i 1682 af 13,83 tdr. hartkorn og 90,4 tdr. land dyrket areal, jf. Henrik Pedersen. 141. Gården lå da under Lønborggård, der dengang ejedes af kronen. Den deltes senere i 3 gårde. Add 151,2° har *Tarumbispegaard*. – (5) Om dette udtryk se 857.36. – (6) Pagård (1612: Pabgaard, 1688: Paygaard) i Hemmet s., Nørre Horne h., i 1682 af 2,69 tdr. hartkorn og 21,7 tdr. land dyrket areal, jf. Henrik Pedersen. 142. – (7) Om lovdagsbreve se 861.17. – (8) Regnemønten *sletdaler* havde fra begyndelsen af 1600-tallet en værdi af 4 mark (64 skilling), men kursen på en daler var i 1616 80 skilling og i 1618 84 skilling, jf. Galster. 201, 210, sa., Mønt. 31. – (9) Reces 13. december 1558 § 66, hvorefter der i rente kun måtte tages 5% p.a. *(den tiugende parts verd)*. Det betyder, at der af 20 daler må tages 1 daler i rente p.a.; i to år: 2 daler = 8 mark, hvor kreditor i sagen beregnede sig 9 mark og 12 skilling, ɔ: næsten 6% p.a. Den, der overtrådte forbudet mod højere rente, skulle have forbrudt hele hovedstolen, hvoraf den ene halvdel tilfaldt kronen, den anden den, der klagede. – (10) Påskrift, påtegning (Kalk. III. 359b bet. 1).

(11) Add 151,2° indføjer *for oβ*. – (12) lade sig fordele. Jf. *deele med trende lauger* (Secher, Vitterlighed. 23), *forfølge deris gieldener med 6 laver* (ib. 229). – (13) Add 151,2° tilføjer *for oβ*. – (14) 1 slettemark = 16 skilling, jf. Arent Berntsen. IV. 563. – (15) Nørre Horne herredsting. – (16) Måske gården Vestergård i Nørre Bork s., Nørre Horne h. – (17) Tingholder (= herredsfoged) (Kalk. IV. 392a). – (18) Mgl. i forlægget; indføjet efter Add 151,2°. – (19) ɔ: salig (afdøde). – (20) Add 151,2° har *huert aar*; § 66 i reces 13. december 1558 som teksten.

(21) retfærdiggøre, rense (Kalk. I. 480a). – (22) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter Add 151,2°. – (23) 1 sletdaler = 4 mark å 16 skilling = 64 skilling, jf. Galster. 199. – (24) Jf. J. A. Fridericia, Adelsvældens sidste Dage (1894/1969). 60. – (25) opnået, erholdt (OdS XXV. 287 bet. 3). – (26) Add 151,2° har *Bantzboll*; landsbyen Bandsbøl i Hemmet s., Nørre Horne h. – (27) Ordene mgl. i forlægget; indføjet efter Add 151,2°. – (28) Se 872.27. – (29) album = hvid; ifl. møntordningen 8. september 1601 ⅓ skilling, jf. Galster. 193. – (30) d.s.s. lovdagsbreve (der skulle »brydes« på tinget, jf. straks ndf. *bryde offuer hannum*).

(31) Ordene mgl. i forlægget; indføjet efter Add 151,2°. – (32) Add 151,2° har *allereneste*. – (33) Om interesse se 872.37. – (34) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter Add 151,2°. – (35) Gældsbrevet (Kalk. II. 150b bet. 1). – (36) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter Add 151,2°. – (37) Add 151,2° har *allereneste*. – (38) Add 151,2° har *forfares*. – (39) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter Add 151,2°. – (40) Add 151,2° har *allereneste*.

(41) Beregning (Kalk. V. 793b bet. 5). – (42) Add 151,2° tilføjer herefter: Nostra ad causas sub sigillo teste Jacob[o] Vlffeldio, justitiario nostro dilecto.

874 Rettertinget[1] 24. maj 1619 (Antvorskov)[2]

Under en retssag for Skelskør byting mellem byens borgmester og Anders Skram angående køb af noget træ i sidstnævntes skov, havde byfogden nægtet at høre borgmesterens vidner, fordi den af Anders Skrams tjenere, der tidligere havde varetaget sagen, ikke havde fået varsel, medens Anders Skram selv havde været lovligt indstævnet og havde sendt en anden rettergangsfuldmægtig. Borgmesteren havde derefter forladt bytinget, hvorefter han af byfogden var idømt tremarksbøder for vanhjemmel. Borgmesteren indbragte sagen for Sjællands landsting, der dømte, at byfogden groft havde forsét sig og burde straffes. Denne dom indbragtes af byfogden for rettertinget, der statuerede, at byfogden vel i nogen grad havde forsét sig, men at landstingsdommen ikke skulle komme hans ære og lempe til skade. Ingen af parterne skulle erstatte den andens kost og tæring.

Forlæg: Thott 1202,2°[3] (HDDomb. nr. 26 fol. 5^{v}).
Litt.: Friis Edvardsen. 135.
Overskrift: Madtz Oelsenn[4] contra Axell Wrne.[5]

Epterdj det befindes, att Anders Schramb[6] h[affuer] ladett bære sitt maall jnden tinge [dennd] dag,[7] Jenns Ericksenn[8] wille ført sinn v[inn]deβbyrdt, huorfore hans fuldmechtige[9] fo[rmeente] jngenn windeβbyrd offuer hannom burde [att] stedes, och for^{ne} Jenns Ericksenn er [der]offuer wdgangenn aff tinged, saa h[anns] windeβbyrd iche er bleffuen hørtt, [houremod?] for^{ne} Madtz Oelsenn formeennte [dett icke] ad kunde thilregnis vdenn han[nom selff], da endog Madtzs Oelsenn sig der[vdj haffuer][10] forseet, dog schall landsdomme[rs domb[11] i] denn sag iche komme for^{ne} Ma[dtz Oelsenn] paa ære och lempe till nogenn hi[nnder eller] schade, och schall ingenn kost och ther[ringh giffuis] for wor stefning[12] i denn sagh.

(1) Ifl. HDDomb. deltog *altt raaditt* (se nr. 857) undtagen Jakob Ulfeldt. – (2) Antvorskov johanniterkloster i St. Peders landsogn, Slagelse h., var 1582 omdannet til et kgl. slot. Kongebrev 17. april 1585 (CCD II. 388f.) bestemte, at den, der herefter kaldte Antvorskov et kloster, for hver gang skulle bøde en okse. Når herredagen i maj 1619 afholdtes på Antvorskov slot, skyldtes det, at der var udbrudt pest i Kbh. – (3) Dette hs. indeholder efter de nummererede domme en samling domskonklusioner med overskriften: Effterschreffne kongelig mayestættz och Danmarckis rigis raaddtz sententzer aff sagt till almindelig herredage 1619. Hs. er ret beskadiget, så der er flere lakuner; konjekturer er anført i skarp parentes. – (4) Mads Olsen (Olufsen) Bødker nævnes 1616 som byfoged i Skelskør, men kaldes 1618 forrige byfoged, jf. Friis Edvardsen. 140. Han mistede sit embede som følge af landstingsdommen 12. november 1617. – (5) Axel Urne (d. 1626) til Rygård, Bækkeskov og Årsmarke (nuv. Knuthenborg), søn af Knud Axelsen Urne (d. 1627) til Årsmarke (Knuthenborg) og Margrethe Eilersdatter Grubbe (d. 1654). Han rejste 1608

udenlands, studerede i Heidelberg, Strasbourg, Basel og Genève, rejste i Frankrig, England og Holland, var 1614-15 sekretær i kancelliet, 1615-24 landsdommer i Sjælland og lensmand på Ringsted kloster, 1624-26 lensmand på Halsted kloster og Nykøbing. Han var gift (1610) med Birgitte Predbjørnsdatter Gyldenstierne (d. 1675), datter af rigsråd Predbjørn (Preben) Gyldenstierne (d. 1616, se 857.16) og dennes 2. hustru Mette Hardenberg (d. 1629).

(6) Anders Skram (d. 1618) til Dejbjerglund, Gerdrup, Nonnebo og Varho, søn af Hartvig Skram (d. omkr. 1565) til Dejbjerglund m.m. og Kirsten Jørgensdatter Skovgaard. - (7) Ved sagens foretagelse for Skelskør byting 6. oktober 1617. - (8) Jens Eriksen var borgmester i Skelskør 1612-18, jf. Friis Edvardsen. 135. Han fik 6. juni 1619 (Kanc. Br.) oprejsningsbrev og kaldtes da forrige borgmester i Skelskør. - (9) Anders Skrams rettergangsfuldmægtig Hans Lauridsen i Boeslunde. - (10) HDDomb. tilføjer *wdj nogen maade*. - (11) Sjællands landstings dom 12. november 1617, hvori det hedder, at dommeren kunne »ey anndett kiennde, end for[ne] byfougitt joe emoed lowen, recessen saa well som sedwonnlige process groffueligen haffuer forβett och bemelte Jenns Erickβenn der med høgeligen wforretted, saa hand derfor bør effter recessen βtraffes och feld were«. Ifl. reces 13. december 1558 § 9 skulle den dommer, der dømte urigtigt i en klar sag, afsættes og miste sin boslod til kongen. Efter landstingsdommens afsigelse blev byfogdens boslod »beβchreffuen [registreret til udlæg] saa hannd der wdoffuer βkall werre kommenn møgit till agters« (HDDomb.). - (12) Om dette udtryk se 857.36.

875 Rettertinget[1] 25. maj 1619 (Antvorskov)[2]

Rettertinget underkender en af Skåne landsting afsagt dom og frifinder fru Vibeke Griis for ulovlig skovhugst.[3]

Forlæg: Thott 1202,2°[4] (HDDomb. nr. 26 fol. 33[v]).
Overskrift: Wibiche Griis[5] contra Lawe Wrnne[6] om skouf hugh.[7]

Effterdj wij befinnde det iche er gi[iordt beuiβligt] for landsdommer, at for[ne] frue [Wibiche Griis] schall haffue ladet schouffuenn[8] till w[pligt for]hugge eller i andre maader nogi[d deraff][9] wnytteligenn forkommid widere end till nødtørfftighed, menn huiβ som huggid ehr hinnde adt werre wbeuist, och for[ne] wor lands dommer dog deβ wanseet haffuer tildømbt bemelte f[rue] Wibiche for wloulig schoufhug att bøe[de] effter lougenn,[10] da sag[de] wij derpaa saaledes aff for rette, a[tt] for[ne] landzsdommers domb[11] iche bør a[t] komme hende till hinder eller schade i nog[en] maade, men bør machteløes ad werre och hannom forpligt vere at jgien giffue hende enn billig kost och theringh.[12]

(1) Ifl. HDDomb, deltog kongen og alle rigsråder (se nr. 857) undtagen Holger Rosenkrantz til Rosenholm i pådømmelsen. - (2) Se 874.2. - (3) Rettertinget underkendte s.d. en anden af Skåne landsting 3. august 1616 afsagt dom mellem samme parter, hvorefter fru Vibeke Griis efter Andrew Sinclairs påstand var dømt for ulovlig skovhugst i Raffneserød (Ramseröd) skov.

Den tidl. landsdommer Lave Urne dømtes til at betale fru Vibeke Griis 50 rigsdaler for kost og tæring (HDDomb. nr. 26 fol. 29ᵛ). - (4) Om dette hs. se 874.3. - (5) Vibeke (Vineke) Griis (d. mellem 1634 og 1639), datter af Erik Griis (d. 1587 eller 1588) til Hellerup og enke efter Peder Mund (d. omkr. 1607) til Serridslevgård og Sandbygård, søn af Søren Mund (d. efter 1589) til Serridslevgård og Kirsten Clausdatter Glambek. - (6) Se 858.10. Han var 1617 fratrådt som landsdommer i Skåne.

(7) Vibeke Griis var tiltalt herfor af Andrew Sinclair (Anders Sinklar) (d. 1625) til Ravenscraig (i Skotland) og Sinklarsholm (Norra Sandby s., Västra Göinge härad, Malmöhus län), søn af Henry, lord of St. Clair (d. 1601) og dennes 1. hustru Janet Lindsay. Han kom til Danmark omkr. 1589, blev 1591 hofjunker, 1597 kammerjunker hos dronning Anne Cathrine, var 1600-20 forlenet med Gladsaxe, 1613-25 med Gislöv, 1619-21 med Landskrona, fra 1625 med Hammershus. Christian IV skænkede ham 21. april 1615 (Kr. Sk. I. 378f.) Sandby i Västra Göinge härad, der dog først måtte tiltrædes efter fru Vibeke Griis' død. 1615 blev han, der under Kalmarkrigen (1611-13) havde gjort tjeneste som kaptajn, udnævnt til oberst for et skånsk regiment, blev 1616 ridder af den væbnede arm og optoges 1617 i rigsrådet. Han var gift (1600) med Kirsten Kaas (Sparre-Kaas) (d. omkr. 1632), datter af Erik Kaas (d. 1578) og Kirsten Pedersdatter Galt (d. 1616). - (8) Sandby skov (Norra Sandby s., Västra Göinge härad, Malmöhus län). - (9) Forlægget har ved fejlskrift *derris;* rettet efter HDDomb. - (10) SkL 191. - (11) Skåne landstings dom 3. august 1616. - (12) HDDomb. har: *giffue hennde for kaast och therring threβindztuiffue rigsdaler jn specie* (ɔ: i prægede (fuldgyldige) møntstykker (modsat rigsdaler som regningsenhed), jf. OdS XXI. 156 bet. 4, Galster. 197).

876 Rettertinget[1] 27. maj 1619 (Antvorskov)[2]

Rettertinget underkender Københavns rådstuerets dom[3] og statuerer at en mand, der ved en fejltagelse havde solgt en ko, som han og en anden havde i pant, og som ganske lignede hans egen, der græssede på samme mark, skal tilfredsstille medpanthaveren, men ikke ifalde noget ansvar. Ingen af parterne skal erstatte kost og tæring.

Forlæg: Thott 1202,2°[4] (HDDomb. nr. 26 fol. 46ᵛ).
Overskrift: Dom anlangendis enn koe, som er mistagen.[5]

Att effterdj det befindis, att for^ne^ Niels Jennsenn[6] haffuer haffde tuinnde kiøer gaaenndis paa marckenn,[7] hinandenn fast lige baade paa lydt[8] och brennde,[9] dendt enne hanns egenn, denn andenn som hand haffde til panndt, och der handt haffuer wdschicked hans bud att schulle hiembhennte hannom sinn egen koe att wille slagte, er hannom aff hyrdenn misfaaet den anden koe, som hannom wor panntsatt, huilckenn handt haffuer slagted och iche andet haffuer wist, end det wor hanns egenn, saa dendt andenn ere bleffuenn gaaendeβ tilbage jgienn, och der hanndt sidenn haffuer sold huden der udj byen, er enn kommenn och kiendt

sig weed merched paa samme koe, so[m] slagted waar, huilcket hannd och strax f[or] gottfolck haffuer klagedt och thilkiennde giffu[id], da effterdj for[ne] Niels Jennsenn iche haffuer fo[r]dult samme koe eller dermed hiemmeligen omgangenn, menn det befinndes att werre wdj willing[10] miβtagenn, da sagde wij derpaa saaledes aff for rette, att for[ne] borgemester och raads domb[11] bør att werre, som dennd iche dømbt vaar, dog schall Niels Jennsenn forpligt werre a[tt] stille for[ne] Hans Worm[12] tilfridzs for pante[d] effter denn contractis liudelse, dennom der emellem gangenn ehr, och schall ing[enn] kost och terinng gifuiβ for wor steffning[13] [i] denne sag.

Datum vt supra. Nostro ad c[ausas] sub sigillo teste Jacobo Wlffeldio,[14] justit[iario] nostri dilecto.[15]

(1) Ifl. HDDomb. deltog kongen og hele rigsrådet (se nr. 857) i pådømmelsen. - (2) Se 874.2. - (3) København havde »landstingsret«, c: at rådstuerettens domme skulle ikke indankes for Sjællands landsting, men for rettertinget, se herom VI.791.1. - (4) Om dette hs. se 874.3. - (5) taget ved en fejltagelse (jf. Kalk. III.106a). - (6) Niels Jensen Skriver (d. før 1631, da hans hustru, Mallene (Magdalene), nævnes som enke, jf. Kbh.Dipl.VI.223), borger i Kbh., blev 1594 laugsbroder i Danske Kompagni (ib.VI.53,166), fik 9. november 1620 privilegium på en reberbane mellem Farvergade og Vandkunsten (ib.II.628) og 8. februar 1621 bevilling til at opføre en reberbane uden for Østerport (ib.II.644), skænkede 29. september 1621 100 rdl. til de fattige (ib.II.784). Han ejede ejendomme i Kbh. (Snaregade og Vestergade) og haver uden for byen, bl.a. uden for Vesterport og uden for Nørreport ved Peblingesøen (ib.VI.225). Se om ham dom nr. 877. - (7) HDDomb. har *S: Jørgenns marck:* den mark, der opr. lå til St. Jørgens hospital (nævnt første gang 1261, 1530 henlagt til Helligånds hospital, nedrevet 1621), der lå, hvor nu Tullinsgade er. - (8) Lød, farve (Kalk. II.855a). - (9) indbrændt ejermærke (Kalk. I.266a bet.4). - (10) Vildfarelse, fejltagelse (Kalk. IV.822a bet.1&2).

(11) Kbh.s rådstuerets dom 30. oktober 1618, der statuerede, at hvad angik Niels Jensen Skrivers »forseelβe att wdj stedet for sin egenn koe haffuer antagett och ladet slagte for[ne] panttekoe och denn icke tilfornne louligenn var opbøditt och hannom till worderit, som dett sig haffde burdt derudindenn er Nielβ Jennβenn faldenn til oβ och byen effter lougenn och preuilegerne; menn huiβ skeldtzord dennom emellum forløbenn ehr, dersom enttenn partter der ydermere paathalle ville, da gaa derom till dieriβ vernnetingh, huiβ rett ehr.« Ved *lougenn* er muligt sigtet til VsjL III.20 om bøde for selvtægt, fordi Niels Jensen Skriver ikke lod sig den pantsatte ko tilvurdere. Om bøde for ran (VsjL III.18-20, EsjL III.19-25) har der ikke kunnet være tale, da den pantsatte ko var i hans besiddelse, jf. Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran. 171, cf. dog 188f. Ved *preuilegerne* er formentlig sigtet til Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 VI.2 (DgK III.91), jf. stadsret 29. januar 1294 § 24 (ib.20) og ca. 1422 § 85,1.punktum (ib.69). - (12) Hans Worm, Niels Jensen Skrivers medpanthaver, var borger i Kbh. og nævnes 19. oktober 1609, da han udnævntes til synsmand ved skure, bislag, kælderhalse og rendesten i Kbh.s Strand kvarter (Kbh.Dipl.II.553). - (13) Om dette udtryk se 857.36. - (14) Se 857.30. - (15) Dette sidste afsnit findes ikke i HDDomb.

877 Rettertinget[1] 27. maj 1619 (Antvorskov)[2]

Rettertinget statuerer, at Københavns rådstueret[3] ikke havde gjort uret i at lade foretage nam hos en københavnsk borger, der vægrede sig ved at betale en ham idømt skadeserstatning.

Forlæg: Thott 1202,2°[4] (HDDomb. nr. 26 fol. 48ᵛ).
Overskrift: Dom anlangenndis wurderingh.[5]

Att epterdj det beuises med Kiøbennhaffnns raadstuebog, att borgemester och raad haffuer tildømpt[6] bemelte Niels Jennsenn[7] at betalle for[ne] [piges][8] bardscherlønn[9] effter wuildige dannemennds sigelse, som for[ne] wor borgemester och raad haffuer tilforordnidt, huilche dereffter haffuer tilkienndt for[ne] Niels Jennsenn att schulle betalle hennde 13 daller,[10] och der hand sligt iche haffuer effterkommid, menn siddett rettenn offuerhørigh, haffuer dj steed wurderinng i hanns boe och wuorderidt fra hannom enn lidenn sølffkannde for samme pennge, da sagde wij derpaa saaledes aff for rette, att for[ne] wor borgemestere och raad bør for denne for[ne] Niels Jennsens steffninng och tiltalle quit ad werre, och dett namb,[11] som giordt er i hanns boe (effter att thilfornne waar domb gangenn i sagenn) att blifue ved sinn fuldemagt och for[ne] Niels Jennsenn pligtig att gifue dennom kost och therinng [halfftredsindtz thiuffue][12] rixdaller.

(1) Ifl. HDDomb. deltog kongen og hele rigsrådet (se nr. 857) i pådømmelsen. – (2) Se 874.2. – (3) Om Københavns landstingsret se 876.3 og VI. 791.1. – (4) Om dette hs. se 874.3. – (5) Vurdering, specielt til indførsel (Kalk. IV. 881b). – (6) Københavns rådstuerets dom 23. juni 1615. – (7) Se 876.6. – (8) Forlægget har ved fejlskrift *pigers;* rettet efter HDDomb. Der er tale om Karen Jensdatter, der var tjenestepige hos Niels Jensen Skriver, og som var blevet forbrændt ved, at dennes hustru havde hældt »gloenndiþ wand« over hendes hoved. – (9) En bartskær var barber og sårlæge. I byer, hvor der var flere bartskærere, var de samlet i et laug, hvis laugsartikler blev stadfæstet af kongen. Det første bartskærerlaug oprettedes 1501 i Kbh., bestående af 6 mestre. For at blive bartskær måtte man i lære, blive svend og gøre mesterstykke, før man kunne nedsætte sig. Bartskærerne beskæftigede sig med dele af kirurgien, der dengang betragtedes som et håndværk, mens de universitetsuddannede læger beskæftigede sig med indvortes sygdomme. Bartskærere kunne forbinde, reposere forvredne led, årelade m.m., men egentlige operationer overlodes gerne til omvandrende operatører (stærstikkere, oculister, sten- og broksnidere). 1684 bestemtes det, at ingen måtte nedsætte sig som bartskærer i hovedstaden eller i købstæderne uden først at være blevet eksamineret af det medicinske fakultet og nogle bartskærermestre. – (10) 9½ daler i bartskærerløn og 4½ daler for *sprecke och vee* og for kost og underhold i de 6 uger, hun var arbejdsudygtig og ikke boede hos sin husbond. – (11) Om nam se Matzen, Offentlig Ret II. 141ff. – (12) Forlægget har *N: rixdaller;* rettet efter HDDomb.

878 Rettertinget[1] 28. maj 1619 (Antvorskov)[2]

Rettertinget stadfæster Landskronas bytings og Skåne landstings domme, hvorefter en kvinde var dømt som løgner for på tinge at have kaldt en anden løgner, tyv og skælm, hvilke udtalelser var fremsat, fordi den injurierede havde sigtet injuriantens moder for tyveri.

Forlag: Thott 1202,2°[3] (HDDomb. nr. 26 fol. 63[v]).
Overskrift: Domb anlangendis skildtzordt.

Och epterdj dedt befindes och med thingsuinde beuises, att for[ne] Kirstenn Hanns Hansenns offenntlig for domb och rett haffuer scheldett for[ne] Gudmannd Pedersenn[4] for enn løgnere, thiuff och skelmb,[5] diβligeste for rettenn att haffue beschyldt och tilsagd Niels Linnde,[6] raadmanndt, att haffue løgit hennde enn hoffuidløgenn[7] paa och i saamaade dennom werlig sag tilsagd, huilched hun dennom iche haffuer offuerbeuise kunde, ey heller nu for oβ nogit haffuer frembaarid eller wdj rette lagt jmod byeschriffuerenn,[8] huorudj hanns[9] wlempe kunde findes eller i andre maa[der] widt sig emod for[ne] beschyldinger thilbørlige[nn] ad kunne erklere,[10] huorfor hun och er bl[effuenn] thildømpt[11] att lide effter recessen,[12] da sagde wij derpaa saaledes aff for [rette], att for[ne] wor landsdommers[13] domb bør [wed] magt att blifue och for[ne] Kie[rstenn] Hanns Hansens pligtig ad giffue hannom till k[ost] och therinng [10][14] rixdaller.[15]

(1) Ifl. HDDomb. deltog kongen og hele rigsrådet (se nr. 857) i pådømmelsen. – (2) Se 874.2. – (3) Om dette hs. se 874.3. – (4) Gudmand Pedersen var bådsmand (sømand, matros; jf. Kalk. I. 314b) i Landskrona. Han var udtaget til at tjene kronen, men da han havde taget penge på hånden af personer, der ville sende et skib på hvalfangst, bestemte missive 24. april 1619 (Kanc. Br.) til borgmestre og råd i Landskrona, at der skulle udtages en anden i hans sted, da han de 2 foregående år havde været på hvalfangerfærd og havde kendskab dertil. – (4) Bedrager (Kalk. 852a); den nuv. alm. bet.; gavstrik, filur (OdS XIX. 1494 bet. 2) er af lidt yngre dato (Moth, Holberg). – (6) HDDomb. har *Lind.* I besvarelse af en forespørgsel til Riksarkivet i Stockholm meddeler Landsarkivet i Lund i skrivelse af 12. september 1983, at han ikke kan identificeres. – (7) en stor løgn (jf. OdS VIII. 516 lin. 35ff.). – (8) Rådmand og byskriver Jens Holst. I Landsarkivet i Lund findes skifte 1620 efter Jens Holdst. – (9) Ordet gentaget i forlægget (sideskifte). – (10) rense, retfærdiggøre (Kalk. I. 480a).

(11) Ved Landskronas bytings dom 14. juli 1617 og Skåne landstings dom 20. juni 1618. – (12) Reces 13. december 1558 § 20, stk. 2. – (13) Landsdommer var Laxmand Gyldenstierne (d. 1655) til Tyrrestrup, Bjersgård, Fuldtofte m.m., søn af Mogens Gyldenstierne (d. 1621) til Bjersgård. Han kom 1587 på Sorø, 1588 på højskolen i Herborn, s.å. immatrikuleret i Bologna, 1596 i Basel, 1602 i Orléans, var 1602–06 kancellisekretær, 1617–26 landsdommer i Skåne, 1618–25 forlenet med Helnekirke, 1610–25 med Frosta härad. Han var gift (1609) med Margrethe Friis (d. 1656), datter af rigsråd Albert Friis (d. 1601) til Haraldskær og Ingeborg Gyldenstierne (d. 1591). – (14) Forlægget har *N:*; rettet efter HDDomb. – (15) HDDomb. tilføjer *in specie* (se 875.12).

879 Rettertinget[1] 29. maj 1619 (Antvorskov)[2]

Rettertinget statuerer, at en lavværge, der ikke har modtaget myndlingens gods, ikke personligt hæfter for myndlingens gældsforpligtelser.

Forlæg: Thott 1202,2°[3] (HDDomb. nr. 26 fol. 79ᵛ).
Litt.: J. Aldal, Holstebros Historie gennem Tiderne 1274-1939 (Holstebro 1939). 138f.
Overskrift: Domb anlangendis gield.

Och effterdj wij befinnde, att for[ne] Knud Gyldennstiernn[4] haffuer til Holstebroebyeting loulig ladett fordeele for[ne] Marenn Nielβdaater[5] och hendes børnn[6] for en summa pendinnge, deris affgangnne hosβbund och fader, Geert Meyer,[7] ehr hannem schyldig bleffuenn, huoreffter hannd haffuer forhuerffuidt wore och rigenns laugdagsbreffue[8] och rømningsbreff[9] effter rigenns rett offuer dennom och derris la[u]werge,[10] och effter ad for[ne] Knudt Gyldennstiernn iche epter hanns forfølning haffuer bekommid wdleg[11] aff for[ne] Geerdt Meyers høstrue och børnn, haffuer hannd med deele och thiltalle wille søgt wdleg och betalling hoes derris la[u]werge, for[ne] her Christenn,[12] som dog inted aff derris goedzs annammid och oppeborid haffde, ey heller haffde forobligerid[13] sig paa derris wegnne entenn till Knud Gyldenstiernn eller andre Gertt Meiers gieldenner[14] nogenn gieldt at betalle, och hannd dog er blef[fuen] dømpt som enn verge till samme [gield att] suare och lide tiltalle, huor[effter] hannd och till herridzsting och landzsting [er] fordeelt bleffuen[15] och endelig dømbt [i] deele, da sagde wij derpaa saaledes aff for rette, at [for[ne]] domme och deele, som for[ne] her Christenn [ickun][16] som enn werge offuergangenn er, [icke bør] at komme hannom till hinnder eller [schade i] nogenn maade, men bør f[or] denne Knud Gyldenstiernns thiltalle quit [att] werre. Dog effterdj fo[r[ne] wor] landzsdommers[17] domb iche widere hen[tydes wdj] dj maade att suare ennd som enn [werge], da bør deris domb i dj maade ved [magt] ad blifue och for[ne] her Chri[stenn icke] widere [dertill][18] bør at suare enndt som en w[erge], saauit for[ne] Marenn Nielβdaatters [och] henndes børnns goedtzs och boe kannd thil[strecke], och naar hand wdlegger sinn 3 [marck][19] for denn deele, hannom i saamaade off[uergangenn] ehr, da bør hannd for [for[ne]] deele och lougmaall quit ad we[rre och] schall jngenn kost och therinng gif[fuis for wor] stefningh[20] i den sagh.

(1) Ifl. HDDomb. deltog kongen og hele rigsrådet (se nr. 857) undtagen Jakob Ulfeldt i pådømmelsen. - (2) Se 874.2. - (3) Om dette hs. se 874.3. - (4) Se 858.29. - (5) Maren (Marine) Nielsdatter, datter af sognepræsten for Vejrum menighed Niels Christensen (d. 1602), jf. Wiberg. III.511, og enke efter nedenn. borgmester Gert Meyer. - (6) Døtrene Kirstine og Else Gertsdatter. - (7) Gert Meyer (d. 1612) nævnes 1608 som borgmester i Holstebro, jf. J. Aldal, Holste-

bros Historie gennem Tiderne (1939).290. - (8) Om forfølgning med rigens ret (lovdagsbreve) se 861.17. - (9) Et rømningsbrev var det brev, der under forfølgning med rigens rets dele til indførsel udfærdigedes i kongens navn af rigskansleren, når den indstævnte efter det sidste påmindelsesbrev (»straksbrev«) ikke havde rettet for sig. Rømningsbrevet pålagde den indstævnte inden 6 uger at rette for sig eller rømme som en fredløs. Jf. Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.41 og fra en senere tid §§ 30 og 31 i fdg. 10. december 1621 om Danmarks rigens ret og dele (CCD III.697). - (10) Lavværge var ovenn. Maren Nielsdatters broder, sognepræst for Vejrum menighed Christen Nielsen. Wiberg III.511 anfører urigtigt, at han døde 1618. Han måtte som følge af den ham overgåede fordeling (jf. ndf.) fratræde sit embede 1616, men ved missive 1. maj 1617 (Kanc.Br.) til lensmanden på Lundenæs Ulrik Sandberg meddeltes det, at kongen havde tilgivet præsten hans forseelse, således at han igen kunne komme til prædikestolen, og i nærv. rettertingsdom bærer han da også den ham som præst tilkommende herre-titel.

(11) Betaling (Kalk. IV. 567b bet. 2), jf. straks ndf. *wdleg och betalling*. - (12) Sognepræst Christen Nielsen, se ovf. note 10. - (13) forpligtet (Kalk. I.* 64a). - (14) Kreditorer (Kalk. II. 48a bet. 2). - (15) En præst, der blev fordelt, mistede sit embede, jf. Nationalsynodens forklaring 12. maj 1555 fol. 84 (Rørdam, Kirkelove I.469, jf. 474). - (16) Ordet indføjet efter HDDomb. - (17) Landsdommere var Niels Krag til Agerkrog (se 880.6) og Gunde Lange til Brejninggård (se 868.110). - (18) Ordet indføjet efter HDDomb. - (19) Jf. JL III.28, hvorefter en fordelt *(lagh sot)* skulle bøde 3 mark til kongen og 3 mark til bonden. Kroman-Iuul III.209 oversætter JLs *lagh sot* ved sagsøgt, hvilket er urigtigt; *lagh sot* bet. lovsøgt, der er det samme som fordelt (og mandhelgløsgjort), jf. den latinske overs. af JL, der har *pro delicto sibi imposito* (DgL IV.220) og den plattyske overs., der har *vorwynnen* (ib.369), Viborg landstings dom 30. marts 1471 *lagsøgth och fordeelth* (Rep.2.rk.II nr. 2926; Molbech, Glossarium I.389), Rasmus Vindings »første projekt« 1-15-14 *lovsøgt er og fordeelt* (Secher og Støchel I.436), og fdg. 8. september 1527 om inddrivelse af gæld (Fr. Is Reg.150; Da.Mag.1.rk.IV.283), der klart anvender *lowsøge* og *fordele* som synonymer, jf. også rettertingsdomme 21. september 1584 (GdD IV. 44), 9. november 1590 (ib. 237) og 20. april 1602 (Secher, Rettertingsdomme I.414). Skautrup, JL.296 fremhæver, at perf.part. af *lovsøge* specielt anvendes om den, der er ifaldet tremarksbøder for ikke at have efterkommet en dom. - (20) Om dette udtryk se 857.36.

880 Rettertinget[1] 29. maj 1619 (Antvorskov[2])

Rettertinget stadfæster Viborg landstings dom, hvorefter vidnesbyrd, der først er taget lang tid efter gerningen, ikke kan tillægges betydning.[3]

Forlæg: Thott 1202,2°[4] (HDDomb. nr. 26 fol. 83[r]).
Overskrift: Godsleff Budde[5] contra Niels Kragh[6] anlangende winndisbyrdt.

Och effterdj wij befinnde, at for[ne] winndeþbyrd iche haffue wundet paa fersche foed, strax effter gierningenn schall werre scheed, men lang tid effter, huilched och for[ne] wore landzsdommer[7] fordj iche haffuer kiennd samme vindeþbyrd saa nocksom och nøiachtig, att dj burde nogenn magt haffue, da sagde wij derpaa saaledes aff for rette, att samme derris domb bør ved magt att bliffue och bemelte

windeβbyrd iche at komme entenn dennom sielffuer eller nogenn andenn till hinder eller schade i nogenn maade, och for[ne] Godsleff Budde pligtig ad jgienn gifue for[ne] wor landsdommer till kost och therrinngh 40 rixdaller.

Datum vt supra.

(1) Ifl. HDDomb. deltog kongen og hele rigsrådet (se nr. 857) undtagen Jakob Ulfeldt i pådømmelsen. - (2) Se 874.2. - (3) Jf. rettertingsdom 13. marts 1543 (GdD II.135ff.; KRD II.146) og Viborg landstings domme 1. april 1559 (II nr. 281), 31. januar 1573 (GdD III.181ff.), 20. juli 1588 (ib.IV.126ff.), 27. februar 1585 (nærv. udg. V nr. 525) og rettertingsdomme 27. juli 1590 (V nr. 628) og 5. august 1590 (GdD IV.230ff.). DL 1-13-21, der hviler på retsbrug, bestemte, at den, der vil føre vidner på, hvad en anden har sagt, skal gøre det *paa fersk Fod*. - (4) Om dette hs. se 874.3. - (5) Godslev Budde (d. 1622) til Netzow, Rødslet og Gunderupgård, søn af Henning Budde og Dorothea Ruff. Han var 1571 hofjunker, blev 1573 kammerjunker, 1577 kgl. skænk, 1579-1622 lensmand på Børglum kloster. Han var gift 1. gang (1580) med Dorte Hansdatter Skinkel (d. 1585), 2. gang (1588) med Sidsel Bjørnsdatter Bjørn (d. 1619). - (6) Niels Krag (d. 1650) til Agerkrog, Trudsholm, Voldbjerg og Hessel, søn af Mogens Krag (d. 1622) til Agerkrog m.m. og dennes 1. hustru Sophie Nielsdatter Juel (d. 1583). Efter skolegang i Lübeck studerede han ved udenlandske universiteter, bl.a. Rostock (1590), Leiden (1595) og i Frankrig, blev 1596 kancellisekretær, var 1603-10 øverste sekretær, fik 1611 under Kalmarkrigen inspektionen over forsvarsvæsenet i Lundenæs, Riberhus og Bygholm len, 1622 forlenet med Arnsborg på Ösel, var 1613-40 landsdommer i Nørrejylland, 1640 lensmand på Lundegård på Mors, 1649 på Århusgård, blev s.å. optaget i rigsrådet. Han var gift (1610) med Jytte Styggesdatter Høeg (Banner) (d. 1659), datter af Stygge Høeg (d. omkr. 1630) til Vang og Kærgårdsholm og Anne Gregersdatter Ulfstand (d. 1628). Han var således svigersøn til den for landstinget indstævnede Stygge Høeg. - (7) Ovenn. Niels Krag. Viborg landstings dom af 13. marts 1619 angik et mellemværende mellem ovenn. Godslev Budde og Stygge Høeg (Banner) (d. omkr. 1630) til Vang, Kærgårdsholm og Steensgård, fader til den i foreg. note nævnte Jytte Styggesdatter Høeg, i anledning af, at Stygge Høegs kvæg var trængt ind på Godslev Buddes jorder. Stygge Høegs hovedgård Vang lå i Sulsted s., der er nabosogn til Vadum s. i Kær h., hvor Godslev Buddes hovedgård Rødslet var beliggende.

881 Rettertinget[1] 31. maj 1619 (Antvorskov[2])

Rettertinget stadfæster Ribe rådstuerets dom,[3] hvorefter en mand, der på tinge havde sigtet nævninger for at sværge falsk, og som senere havde sigtet byfogden for tyveri, var dømt som løgner. Det bestemtes nu tillige, at han skulle stille sikkerhed for de af rettertinget idømte omkostninger; kunne han ikke det, skulle han holdes fængslet, indtil han havde erstattet modparterne kost og tæring.

Forlæg: Thott 1202,2°[4] (HDDomb. nr. 26 fol. 85[r]).
Litt.: J. Kinch i Jyske Saml. 1. rk. VI (1876-77).133ff.
Overskrift: Dom anlangendis errørige ord.

Och effterdj wij befinde, att for[ne] [Madtzs] Hannsenn[5] offenntlig for domb och rett hafuer sigted och beschyldet for[ne] thougsmennd,[6] [att dj] schulle haffue soeridt och giordt derris eed [som enn] falschenner, wi och be[finnde], att hannd till [Frøesherridzsting][7] haffuer [sigted] och beschyldt for[ne] Lauridzs Schriffuer[8] och lagt ha[nnom] thiuff sag till, huilche ærerørige ord och [sigtelβe] hannd for[ne] thingsmennd, ey heller Lauridzs Schriffuer loulig haffuer kunnd offuerbeui[se], huorfore hannd till Ribberbyetinng louligenn ehre fordeeltt bleffuenn,[9] och for[ne] wor borgemestere och raad samme deele haffuer wed magt kienndt,[10] hannd ey heller nogid for oβ fremlegger, huormed hanndt sig emod for[ne] beschyldinnger nøiachtigenn kunde ercklere[11] eller borgemester och raads domme wkrafftig giøre, da sagde wj derpaa saaledes aff for rette, att for[ne] wor borgemester och raadzs domme bør wed magt ad bliffue, och for[ne] Madtz Hannβenn pligtig ad igienngifue for[ne] borgemester och raadt till kost och therrinngh [for enn huer dieris domb, hand nu for os haffde jnndsteffnet, ett halff hundrett rigs daller][12] och for[ne] Lauridzs Schriffuer 40 rixdaller, och schall hannd for samme kost och therinng sette dennom nøiachtig loffuenn[13] och wisβenn.[14] Dersom hand det icke kand giøre, da at borge for sig sielff,[15] jndtill hannd dennom for samme kost och therrinng nøyachtigen tilfridz stiller, som det sig bør.

Datum vt supra.

(1) Ifl. HDDomb. deltog kongen og hele rigsrådet (se nr. 857) i pådømmelsen. - (2) Se 874.2. - (3) Ifl. fgd. 6. juni 1586 § 2 havde Ribe landstingsret, ɔ: rådstuerettens domme skulle indankes ikke for Viborg landsting, men direkte for rettertinget. Om landstingsret se VI. 791.1. - (4) Om dette hs. se 874.3. - (5) Mads Hansen Ønslev (d. før 3. december 1619, jf. Jyske Saml. 1.rk.VI.142). Efter at være blevet dømt som løgner af Ribe rådstueret 22. november 1616, klagede han til kongen og meddelte, at han ville bevise, at sagen ikke forholdt sig som nævnt i dommen. Han havde tilbudt at føre bevis, men det var ikke blevet ham tilladt at føre vidner, og han anmodede derfor kongen om at måtte føre vidner, selv om der var faldet dom i sagen. Ved missive 2. juli 1618 (Kanc.Br.) til lensmanden på Riberhus Albert Skeel pålagdes det denne, da sagen nu var indstævnet for rettertinget, personligt og i Mads Hansens overværelse at høre de omtalte vidner og give deres forklaring beskrevet. 7. juli 1618 (Kanc.Br.) udgik tilsvarende missive til Gert Rantzau (d.1633), der var amtmand i Haderslev amt, i hvilket 3 af vidnerne var bosat. - (6) Nævninger og sandemænd, jf. Osterssøn Veylle 783. Tovsmænd bet. egl. mænd, der skal aflægge vidnesbyrd (Kalk. IV.413a). Ordet findes vist kun i jysk. Nævningerne skulle afsige kendelse om en »bordagh« (slagsmål) 3. juledag 1614 mellem Mads Hansens svoger, skomager Anders Siem i Ribe (jf. Jyske Saml. 1.rk.VI.133ff.) og dennes genbo Hans Sværdfeger. - (7) Forlægget har ved fejlskrift *Frosteherridtzsting;* rettet efter HDDomb. - (8) Laurids Steffensen Skriver (d. omkr. 1630) var byfoged i Ribe 1602-18, jf. J. Kinch, Ribe Byes Historie og Beskrivelse efter Reformationen (1884).634f., sa. i Jyske Saml. 1.rk.VI.133. Han fratrådte som byfoged i november eller december 1618 (den ny byfoged, Detlef Hansen, blev taget i ed 29. december 1618), og J. Kinch antager (Jyske Saml. 1.rk.VI.142), at dette muligt er sket som en følge af de af Mads Hansen og andre rettede klager imod ham. - (9) Han blev for-

delt ved Ribe byting, hvis dom godkendtes (som appelinstans) af Ribe rådstueret 22. november 1616. - (10) Ribe rådstuerets dom 22. november 1616.

(11) rense, retfærdiggøre (Kalk. I.480a). - (12) Det indklammede indføjet efter HDDomb. Forlægget har kun: *till kost och therringh ƒ^{C} rixdaller.* - (13) Borgen, sikkerhed (Kalk. II.839a). - (14) Sikkerhed, borgen (Kalk. IV.846a); forb. *loffuenn och wisßenn* var alm. i datidens sprog, se eksempler Kalk. II.839a og IV.846a. - (15) gå i fængsel (OdS II.1011 bet.1 in fine), jf. DL 1-24-47 *(stille Borgen eller borge for sig selv)* og 3-1-7 *(nøjagtig Borgen og Forsikkring eller borge for sig selv).* Mads Hansen døde 1619 (før 3. december), og Ribe magistrat måtte 13. og 14. december 1619 lade gøre udlæg i hans efterladte gods for at få de tilkendte sagsomkostninger.

882 Rettertinget[1] 23. juni 1621 (København)

Fru Anne Bille, der ikke gav møde for rettertinget, dømmes til at betale en gæld, for hvilken hun havde udstedt gældsbrev.[2]

Forlæg: Thott 1202,2°[3] (HDDomb. nr. 27 fol. 416[r]).
Overskrift: Anlangendis gieldt.

Da er for[ne] frue Anne Bilde[4] iche møtt her for oß eller nogenn paa hendes wegnne, som for hinnde suare eller retgiøre wille, enddog beuises med opschrifft[5] paa steffningenn hennde louligenn steffnntt ad werre.

Thij sagde wij derpaa saaledes aff for rette, att fru Anna Bilde er pligtig sitt wdgifnne breff [och seigell][6] at holde och effterkomme och fornøye och betalle bemelte [Jost Boumand][7] for[ne] summa pennge,[8] hun hannom pligtig ehr effter hendes wdgifnne breff och forschriffnings liudelsße.

Datum vt supra.

(1) Ifl. HDDomb. deltog hele rigsrådet (se nr. 857) i pådømmelsen; kongen var ikke til stede. - (2) Ifl. reces 13. december 1558 § 5, 4. punktum, skulle den, der var indstævnet for kongen, men som uden gyldigt forfald udeblev, have »tapt sagen, til den stefnis louglig egien, och gifve der til hans gienpart sin bevislige kost och tering egien«, jf. således også reces 27. februar 1643 2-6-11 nr. 3, 2. punktum. Rettertingets praksis ved sagsøgtes udebliven synes tidligere at have været vaklende, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD II.xxivff., J. E. Larsen.542 og Stemann, Retshistorie.251, idet der i nogle tilfælde blev givet dom over den udeblevne indstævnte efter sagsøgerens påstand, se f.eks. GdD I.118ff. (1549), II.104f. (1539), 130 (1541), IV.2ff. (1581), mens der i andre tilfælde forbeholdtes den udeblevne ret til senere at møde med sine bevisligheder, se f.eks. GdD II.58ff. (1537), 118 (1540), III.176 (1572), IV.61 (1585). Der var imidlertid en klar tendens til at give dom efter sagsøgerens påstand og ganske særligt i klare gældssager. En gennemgang af rettertingsdommene 1595-1604 i Secher, Rettertingsdomme I viser, at der i 40 tilfælde er givet dom over den udeblevne sagsøgte, medens udeblivelsen kun i 15 tilfælde medførte, at sagsøgte havde tabt sagen, indtil den stævnedes påny. I tidsrummet 1605-14 var tallene henholdsvis 65 mod 2. DL 1-4-31 bestemte, at hvis indstævnte udeblev for højesteret uden lov-

ligt forfald, »da dømmis i Sagen efter dens Beskaffenhed, og hand efter Dommens Indhold at lide«. Med hensyn til underinstanserne bestemte DL 1-4-30, at der i tilfælde af sagsøgtes udeblivelse uden lovligt forfald »leggis hannem af Dommeren Lavdag for, dog ikke over fiorten Dage, til hvilken hand bør at møde, og, hvis hand da ikke vil møde, da skal Dommeren efter fremlagte Breve og Bevisligheder i Sagen dømme, og Execution maa skee, og hand for motvillig udeblivelse have Skade for Hiemgield«. - (3) Om dette hs. se 874.3. Nærværende dom angives i forlægget urigtigt at være afsagt 1619 på Antvorskov slot.

(4) Anne Bille (d. 1644), datter af Jens Bille (d. 1585) til Lyngsgård, Vram (som han kaldte Billesholm), Hvidkilde og Vrejlev kloster og Karen Eilersdatter Rønnow (d. 1592) og enke efter Eiler Brockenhuus (d. omkr. 1603) til Nakkebølle, søn af admiral Jakob Brockenhuus (d. 1577) til Damsbo, Nakkebølle, Hellerup m.m. og Susanne Bølle (d. 1569). I sit ægteskab fødte hun 15 børn, der alle enten var dødfødte eller døde som ganske små. Samtiden mente, at dette skyldtes trolddomskunster, anstiftet af jomfru Christence Kruckow (henrettet 1621 for trolddom ifl. rettertingsdom 9. juni 1621, se Da.Mag.4.rk.IV (1873-74).323ff.), der dog gik fri for tiltale denne gang, se rettertingsdomme 15. og 17. juni 1598 (Secher, Rettertingsdomme I.153ff., 162ff.), men to af fru Anne Billes tjenestepiger blev brændt for trolddom. Anne Billes ægtefælle efterlod en meget betydelig gæld, skønt han for at tilfredsstille sine kreditorer havde måttet afhænde hovedgården Hellerup (Hellerup s., Vindinge h.). Anne Bille måtte 1602 afstå hovedgården Damsbo (Jordløse s., Sallinge h.) til en af Eiler Brockenhuus' kreditorer (Hans Pogwisch), og navnlig efter 1609 havde hun megen gæld. Hun måtte sælge og pantsætte sine smykker, bl.a. til rådmand i Bogense Niels Bang, til Morten Holst i Flensborg og til jomfru Anne Skinkel. 1609 lånte hun 1500 daler af kongen mod kaution af Frederik Quitzow (d. 1624) og 500 daler af Corfitz Ulfeldt (d. 1614) til Bavelse, jf. Fr. Meidell, Bille Ættens Historie II, 1 (Kbh. 1887).355ff., rettertingsdomme 13. maj 1606 og 14. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme I.23,517), HDDomb. nr. 23 fol. 311, nr. 24 fol. 124, 167, 310, nr. 25 fol. 264, 267. - (5) Påskrift, påtegning (Kalk. III. 359b bet. 1). - (6) Det indklammede indføjet efter HDDomb. - (7) Navnet indføjet efter HDDomb.; forlægget har kun: *N:*. Jost Boumand, der var borger i Flensborg, var arving efter Morten Holst i Flensborg, til hvem Anne Billes gældsbrev var udstedt. - (8) Ifl. gældsbrev 30. marts 1615 var gælden 100 daler, hvortil ifl. senere påskrift kom et yderligere lån på 4 daler.

883 Rettertinget[1] 19. juni 1622 (København)

Rettertinget stadfæster Slet herredstings og Viborg landstings domme, hvorefter der ikke kunne gives dom til æskning, da debitor ved sit hjemting havde tilbudt at udlægge jordegods m.m. til fyldestgørelse af kreditorerne.[2]

Forlæg: Thott 1202,2°[3] (HDDomb. nr. 28 fol. 44[r]).
Overskrift: Hanns Dyre[4] contra Niels Kragh.[5]

Och epterdj wij befinnde, att for[ne] Jørgenn Ernst Worm[6] loulig till thinge haffuer opbødenn att wille giord wdleg for den gand[sche] summa effter for[ne] Hanns Dyres eschning[7] [oc] thiltalle dedt første, hanndt samme forfølgning offuer hannom begynnt haffuer [oc i] saa maade epter rigenns rett att w[ille] rette for sig,

paa det hannom ingenn forføllinng schulle offuergaae,[8] och herridzsfougdenns domb[9] i sig sielff iche findes att werre wendelig, ey heller opsatt offuer sex wgger emod recessen,[10] sa[a att] for[ne] Hanns Dyre och Jffuer Lycke[11] well kunde bekommet fylliste och wdlegh [epter[12]] be[te] Jørgenn Ernest Worms thilbud, [wj och] befinnde, att for[ne] Hanns Dyre sa[a well som] oc Jffuer Lycke sielff till landsting [haffuer] wedtaged[13] och beuilgett fire goede mennd[14] [aff] derris fellidzs wenner, som samme goedzs effter J[ørgenn Ernst] Worms tilbud schulle besichtige och det for en billig[15] tax[t][16] in specie[17] att sette och w[ordere], huilchet och aff for[ne] goede mennd effter pa[r]tternis egenn begierrinng och anmoding schall werre effterkommid effter derris forseiglid affsichtis[18] indhold,[19] och wj ich[e befinnde], att for[ne] goede mennd, [som][20] samme goedzs haffuer taxerit, der med att haffue Hanns Dyre wdj nogenn maade for wretted, da sagde wj derpaa saaledes aff for rette, att for[ne] wor landsdommers domme[21] saa well som och bemelte wore goed mennds taxerinngh och affsigt bør wed sinn fulde magt att blifue och dj for denne Hanns Dyrs steffninng och tiltalle quit att werre[22] och hannom pligtig att gifue begge for[ne] wore landzsdommere thilsammenn till kost och therring 30 rixdaller och dj andre goede mennd samptlig 50 rixdaller.

Datum vt supra.

(1) Ifl. HDDomb. deltog kongen og hele rigsrådet i pådømmelsen. I 1622 bestod rigsrådet af: kongens kansler Christen Friis (d. 1639) til Krogerup, Manderup Parsberg til Hagsholm (se 857.9), Oluf Rosensparre til Skarhult (se 857.22), Holger Rosenkrantz (d. 1642) til Rosenholm, Eske Brock til Gammel Estrup (se 857.24), Christen Holck til Søbo (se 857.26), Andrew Sinclair til Sinklarsholm (se 875.6), Ivar Juul til Villestrup (se 867.3), Albret Skeel til Fussingø (se 868.6), Jens Juel (d. 1634) til Keldgård, Anders Bille (d. 1633) til Rosendal (i Skåne), rigskansler Jakob Ulfeldt til Ulfeldtsholm (nuv. Holckenhavn) (se 857.30). - (2) Jf. fdg. 10. december 1621 om Danmarks rigens ret § 16 (CCD III.692f.), Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele (1847). 37 og rettertingsdom 15. februar 1547 (I nr. 128). - (3) Om dette hs. se 874.3. De følgende domme har som fælles overskrift her: Sententzer aff nogle domme, som aff kongelig mayestætt och Danmarckes riges raad affsagt ere [paa] den almindelige herredage, som holtis i Kiøbenhaffn 1622. De følgende domme har angivelse af år, men ikke af dag.

(4) Hans Dyre (d. 1655) til Boller, Knivholt, Viskum m.m., søn af Jens Clausen Dyre (d. 1587) til Boller m.m. og Karen Hansdatter Stygge (d. omkr. 1620). Under Kalmarkrigen blev han 1611 indkaldt under den ålborgske fane, fik 1615 bestalling som oberstløjtnant, var 1616-26 lensmand på Lundegård (Øster Assels s., Morsø sønder h). Han var gift 1. gang med Birgitte (Berete) Ovesdatter Skram, datter af Ove Skram (d. 1581) til Hammergård og Ellen Hansdatter Rostrup (d. efter 1615), 2. gang (før 1635) med Anne Pedersdatter Maaneskjold til Strøm (i Norge), enke efter Tormod Madsen Straale til Strøm og efter Lars Jørgensen (Vognsen) til Hassinggård, Hans Dyre og nedenn. Ivar Lykke var 1618 og 1619 gået i borgen for nedenn. Jørgen Wormb over for forskellige holstenske kreditorer og havde ved Kieler omslag måttet betale 13.000 daler foruden »rentte, schadegield och alt andet jntereβe«; desuden havde de til de holstenske kreditorer måttet betale »dobbelt rentte oc jnteresse« (i Holsten beregnede kreditorerne

sig ikke rentes rente, men efter omslags skik dobbelt rente, når ydelsen ikke blev erlagt rettidig af debitor, jf. Axel Rubow, Renteforhold i Danmark i Tidsrummet fra Reformationen til Chr. Vs Danske Lov (1914).177). Da Hans Dyre krævede sit tilgodehavende af Jørgen Ernst Wormb, tilbød denne »guld, pending, heste med sølfftøyg [ↄ: med sølvbeslag på seletøjet, jf. Kalk. V. 1042a] oc beslagne wogne [ↄ: vogne med (metal)ringe el. bånd på hjulene, jf. OdS II.410 bet. 1, Holb. Ordb. I.522 bet. 1] saa och jordegods«. Slet herredsting dømte derfor 11. oktober 1621, at der ikke kunne gives dom til æskning. Hans Dyre hævdede, at det tilbudte gods var »wbeleilige sande [ↄ: sandet, jf. Kalk. III.685a] guodz med andit guodz saa well βom en gandske hob bondgarnβtaar [ↄ: bundgarnsstader, jf. Kalk. V.131b], offuer en firsindztiuffue, som... inted eller saare lidet schall aff gaa eller giffuis aff.« Godset blev derefter 18. og 19. februar 1622 vurderet af de ndf. i note 6 nævnte 4 udmeldte vurderingsmænd. Ved vurderingen af de mange bundgarnsstader i Limfjorden, omregnedes disses værdi til tdr. hartkorn, således regnedes 24 ol »stasild« [stadesild, afgiften af de udsatte garn, jf. Holger Rasmussen, Limfjordsfiskeriet før 1825 (1968).374) for lig 1 td. hartkorn à 40 daler og 1 td. gårdål (ↄ: den alm. ål. anguilla vulgaris, jf. Kalk. V.394a; OdS VI.559) til 4 tdr. hartkorn. Det udlagte gods vurderedes til en værdi af i alt 15.975 daler. Da Hans Dyres og Ivar Lykkes krav (hovedstol med renter) opgjordes til i alt 17.192½ daler 2½ mark 1 skilling, havde kreditorerne et udækket tilgodehavende på 1.217½ daler 2½ mark 1 skilling, som Jørgen Ernst Wormbs fætter, Anders Friis (d.1645) til Vår, tilbød at betale med penge, hvilket tilbud ikke blev modtaget. Under vurderingsforretningen tilbød Jørgen Ernst Wormbs befuldmægtigede at betale differencen kontant, men gjorde gældende, at Wormb ikke burde betale »dend dobbelt rentte och schadegield«, der krævedes, da Wormb i god tid inden omslaget havde gjort udlæg for hovedstol med renter indtil omslaget. Heri fik han medhold ved Viborg landstings dom af 2. marts 1622, der udtalte, at »Hans Dyre billigen sellff burde hafft det wdj agt, at hand dend dobbelte rentte at wdgiffue kunde forbi gaaet« [ↄ: udelukket, jf. Kalk. I.595a bet.2]. Iøvrigt stadfæstede landstinget Slet herredstings dom.

(5) Landsdommer i Nørrejylland Niels Krag til Agerkrog (se 880.6), hvis dom indstævnes. Også hans meddommer, Gunde Lange (se 868.110), mødte for rettertinget og fik, skønt han ikke synes indstævnt, kost og tæring af Hans Dyre. - (6) Jørgen (Georg) Ernst Wormb (Worm) (d. efter 1625) til Vår (Farstrup s., Slet h.), Ørndrup og Oxholm, søn af Jørgen Ernst Wormb (Worm) (d.1592) til Vår m.m. og Margrethe Bjørnsdatter Bjørn (d. omkr. 1622). Han var 1612-14 sekretær i kancelliet. HDDomb. har navneformen Wormb. - (7) Om æskning se Matzen, Offentlig Ret II.156f. - (8) Se ovf. note 4. - (9) Slet herredstings dom 11. oktober 1621. - (10) Reces 21. december 1576 § 5.

(11) Ivar Lykke (d.1648) til Buderupholm, Grinderslev kloster, Havnø, Vindumovergård m.m., søn af Christoffer Lykke (d. mellem 1609 og 1614) til Buderupholm og Skovsgård og dennes 1. hustru Anne Nielsdatter Rosenkrantz (d. før 1588). Han kom 1587 i Sorø skole, indkaldtes 1611 under Kalmarkrigen under den ålborgske fane, var 1629 udenlands. Han var gift med Anne Kaas (Mur-Kaas), datter af Mogens Kaas (d.1582) og dennes 1. hustru Dorte Hennikesdatter Sestedt (d.1579). Også han var forlover for Jørgen Ernst Wormb, og han og Hans Dyre fik udlæg i samme gods. - (12) Forlægget har ved fejlskrift *er*. - (13) HDDomb. har *vdlagt:* udnævnt (Kalk. IV. 568a bet. 5). - (14) Christian Høeg (Banner) (d. omkr. 1634) til Todbøl, der var Hans Dyres svoger, Mogens Kaas (Sparre-Kaas) (d.1665) til Støvringgård, hvis hustru var kusine til Jørgen Wormb, Otte Skeel (d.1634) til Hammelmose m.m. og Verner Parsberg (d.1643) til Sandbygård, Lynderupgård og Eskær. De var alle fire af Hans Dyre indstævnet for rettertinget. - (15) passende, retfærdig (Kalk. V.98b). - (16) Vurdering (Kalk. IV.321a bet.1). - (17) hver for sig, særskilt. - (18) Afgørelses (Kalk. I.26b). - (19) HDDomb. har *liudelβe*. - (20) Ordet ikke i forlægget; indføjet efter HDDomb.

(21) Viborg landstings domme af 2. marts 1622. - (22) I stedet for *och hannom* har HDDomb.: oc forschreffne bundgarnsstader oc goeds, som for^{ne} affsigt om formelder, bør att følge for^{ne} Hans Dyre oc hans medforloffuer, saa witt en huer der wdj tilbørlig kannd vere jnteresseret, oc for^{ne} Hanns Dyre.

884 Rettertinget[1] 20. juni 1622 (København)

Under en tvist om, hvem der var berettiget til at oppebære 1000 daler med renter af et af jomfru Helvig Ulfeldt[2] til den nu afdøde Wulf Breide[3] udstedt gældsbrev, statuerede rettertinget, at beløbet med renter skulle forblive deponeret hos debitrix, indtil det lovligt kunne bevises, hvem der efter Wulf Breides død var berettiget til beløbet.

Forlæg: Thott 1202,2°[4] (HDDomb. nr. 28 fol. 22^{v}).
Overskrift: Claueβ Brockenhuβ[5] contra jomfrue Heluig Wlffeldt anlangende 1000 daler.

Och epterdj der thuistes om for^{ne} 1000 daller, huemb dennom medt rette tilkommer, da bør samme pendinge hoffuidstoll och rennte,[6] som gield breffuid paaliuder, att blifue vdj arrest[7] hoes for^{ne} jomfrue Heluig Wlffeldt, jndtill louligenn paatales och beuises, huemb thill samme pendinge ehr berettigett.

(1) Ifl. HDDomb. deltog kongen og hele rigsrådet (se 883.1) i pådømmelsen. - (2) Helvig Ulfeldt (d. ugift 1638) til Moesgård og Østergård, datter af Jost Andersen Ulfeldt (d. 1563) til Skumstrup (nuv. Vilhelmsborg), Moesgård og Østergård og Anne Nielsdatter Kaas (Sparre-Kaas) (d. efter 1565). For hende mødte i retten hendes søstersøn Jakob Brockenhuus (d. 1648) til Lerbæk, Østergård, Moesgård m. v., søn af Kjeld Brockenhuus (d. 1616) til Lerbæk og Edel Jostdatter Ulfeldt (d. 1633). - (3) Wulf Breide (d. omkr. 1621), søn af Joachim Breide (d. 1574) til Vargård (Hejls s., Nørre Tyrstrup h.) og Emerentze Eriksdatter Emmiksen (d. 1567). Han var broder til nedenn. Claus Brockenhuus' svigermoder, Margrethe Breide. Han var gift med Inger Johansdatter Urne, dater af Johan Urne (d. 1620) til Valsø og Tale Pallesdatter von Mehlen (d. 1638; hun gift 2. gang 1622 med Christoffer Harberg). - (4) Om dette hs. se 874.3 og 883.3. - (5) Claus Brockenhuus (d. 1648) til Søndergårde, Broholm, Nordskov, Torpegård, Vejlegård, Klingstrup, Skjærbæk, Fritsø (i Norge) m. m., søn af Eiler Brockenhuus (d. tidligst 1607; om ham se A. Thiset i DbL IV (1934). 149f., Hist. Tidsskr. 4. rk. V (1875-77). 137ff.) og Tale Mouridsdatter Emmiksen (d. tidligst 1608). Han, der senere (1628-40) var landsdommer i Fyn, var gift (1611) med Emerentze Pedersdatter Baden (d. omkr. 1639), datter af Peder Iversen Baden (d. 1616) til Fritsø og Margrethe Joachimsdatter Breide (d. 1617), der var søster til den ovf. i note 3 nævnte Wulf Breide og enke efter Hans von Mehlen (d. 1609 som slægtens sidste mand) til Lundsgård, broder til den ovf. i note 3 nævnte Tale Pedersdatter von Mehlen. - (6) Renten (66 daler) var »trium regis« (helligtrekonger) 1622 i Kiel (til »Kieler omslag« i ugen efter helligtrekonger) af Helvig Ulfeldt betalt til statholder, feltmarskal Gert Rantzau (d. 1627) til Breitenberg, Gesingholm (nuv. Løvenholm) m. m., der havde modtaget beløbet på arvingernes vegne. - (7) *wdj arrest* bet. beslaglagt (Kalk. V. 47b; Holb. Ordb. I. 263 bet. 1), her vel nærmest: deponeret. Claus Brocken-

huus mente, at Wulf Breide havde »opschreffuit« (ɔ: skriftligt opsagt, jf. Kalk. III.359b bet.4) gælden, men Helvig Ulfeldt hævdede her overfor, at gælden ikke var opsagt, »men endnu fremdelis war bedaget« (ɔ: givet længere frist, jf. Kalk. I.116a bet.2), hvilket søgtes godtgjort ved Gert Rantzaus kvittering for rentebetalingen i januar 1622.

885 Rettertinget[1] 21. juni 1622 (København)

Rettertinget stadfæster Fyns landstings dom, hvorefter en mand, der under en retssag havde brugt ringeagtsytringer[2] mod delefogden,[3] dømtes til at stå til rette herfor, idet det dog bestemtes, at landstingsdommen ikke skulle komme injurianten til skade på hans ære.

Forlæg: Thott 1202,2°[4] (HDDomb. nr. 28 fol. 73[v]).

Overskrift: Hanns Pedersenn i Suenborgh contra Thorbenn Gabriell,[5] wquembs ordzs tilsagenn inden tinge anlanngende.

Och epterdj wj befinnde, at for[ne] Hanns Pedersenn jndenn Suennborgs byeting schall hafue tilsagt Mortenn Andersenn[6] nogle wbesinndige och wquembs ord,[7] som hannom iche burde, huorfore hand aff byefougdenn[8] sammestedzs ere[9] tildømpt at stannde till rette,[10] huilckenn dom wor landsdommer haffuer effterfuld och wed magt kiennd,[11] da sagde wj derpaa saaledes aff for rette, att for[ne] Hanns Pedersenn bør for saadann hanns[12] groffue forseelse att afftinge[13] och for[ne] wor landsdommers domb wed macht blifue, dog schall huerckenn den[ne] wor landzdommers domb, ey heller andre dom[me] i denn sag komme Hanns Pedersenn paa sinn ære och lempe till hinnder eller skade,[14] och hannom pligtig att gifue for[ne] wor landsdommer [til][15] kost och therinng 10 rixdaller.

(1) Ifl. HDDomb. deltog kongen og hele rigsrådet (se 883.1) i pådømmelsen. - (2) For ærekrænkende ringeagtsytringer var i flere købstadretter fastsat straf, se herom IV.591.15, og i alt fald fra det 16. århundrede blev ringeagtsytringer uden lovhjemmel anset for strafbare, jf. rettertingsdom 16. november 1561 (»sildekræmmer«, jf. GdD I.290ff.) og Viborg landstings dom 20. juli 1588 (»drog«, nærv. udg. IV nr. 591). - (3) Om delefoged se 868.26. - (4) Om dette hs. se 874.3 og 883.3. - (5) Torben Gabielsen Akeleye (d.1644) til Krengerup, søn af landsdommer (1591-98) i Fyn Gabriel Knudsen Akeleye (d.1608) og Helvad Jakobsdatter Sparre (d.1611). Han udnævntes 21. februar 1618 (Kanc.Br.) til landsdommer i Fyn, men afskedigedes 1628, fordi han i en dom af 20. oktober 1627 havde tilsidesat en nævningekendelse, der havde fundet Lamme Heine skyldig i trolddom. Han blev indstævnet for rettertinget 22. februar 1630 (Da. Mag.3.rk.V.242f.) for at stå til rette for sin dom, men i rettertingsdom 22. juli 1630 udtaltes, »at kong: May[tt] naadigste wille afstaa steffningen offuer landsdommer« (Da.Mag.3.rk.V.245). Jf. J. C. Jacobsen.268f. - (6) Morten Andersen i Ollerup (Ollerup s., Sunds h.) var delefoged i Sunds h. og havde efter ordre ladet Hans Pedersen indstævne, fordi denne ikke havde erlagt told af malt, jf. herved missive 16. maj 1622 (Kanc.Br.) til lensmanden på Odensegård Holger

Rosenkrantz. - (7) Hans Pedersen havde under retssagen »tilβagd Mortten Anderβen, att hand wor for wng till att gaa i rette med hannom ... disligeste forachtelig satt thoe eble paa tingbordett for hannom oc bedet hannom gaae til Toerød [Turø, der indtil 1625 hørte under Nyborg len] att vogte suin«. - (8) Byfoged Mads Mortensen. - (9) HDDomb. har *er bleffuen*. - (10) Byfogdens dom lød, at »for[ne] Hanns Pederβen sielff at tage till sigh [ɔ: tillægge sig selv, jf. Kalk. IV. 298b bet. 26d] huis forachtelig oc forhaanlig ord, som hand for[ne] Mortten Anderβen inden tinnge tilsagt haffuer«. I ældre retssprog udtryktes talionsprincippet ved, at injurianten skulle være »samme mand«, jf. gårdsret 9. maj 1562 § 14 (CCD I. 189) og rettertingsdomme 16. november 1561 (GdD I. 291), 12. juni 1572 (ib. III. 141) og 28. juni 1591 (ib. IV. 253).

(11) Fyns landstings dom af 23. februar 1622. - (12) HDDomb. har *sin*. - (13) Erlægge bøde efter forhandling med den forurettede (Kalk. I. 34b bet. 2), her vel lensmanden over Nyborg len, der var delefogdens overordnede. - (14) Jf. herved kgl. åb. br. 8. januar 1579 (CCD II. 123ff.), at man ikke skulle slippe hovedsagen for et hastigt [ɔ: hidsigt, vredt, jf. Kalk. II. 173b] ord«, som kunne falde under rettergang, medmindre »det gielder paa nogens ere och lempe«; det var dommerne forbudt at tilstede vidnesbyrd om sådanne ord, der ikke gjaldt hovedsagen eller vedrørte nogens ære eller lempe. - (15) Ordet indføjet efter HDDomb.

886 Rettertinget[1] 21. juni 1622 (København)

Rettertinget stadfæster Fyns landstings dom, hvorefter en halvpart af et skib anses for solgt til medrederen, da sælgeren havde fået penge på hånden og senere, efter at køberen var sejlet bort med skibet, havde modtaget restkøbesummen, der ikke, som af ham påstået, fandtes at skulle angå andre mellemværender mellem parterne.

Forlæg: Thott 1202,2°[2] (HDDomb. nr. 28 fol. 76[v]).

Overskrift: Christopher Albridtsenn,[3] borger i Ottennse, contra Hanns Kaaβ,[4] førrige landsdommer, ett skiffskiøb jmellem Christoffer och Morten Sambsinng[5] anlangende, som waar sluted i Trundhiemb,[6] och Mortenn med samme schib schall haffue bortseiglid, før dj gaff hinandenn foruaring,[7] och Christoffer siden haffuer annammid pennge paa kiøbet aff Mortenn, dog dereffter samme kiøb wille wdslaae.[8]

Och epterdj for[ne] Christoffer Albretsenns [egitt] breff och beuiβ er for oβ i rette lagde, huorudj hanndt bekiennder att hafde annammid for[ne] pennge paa det skiffs kiøb,[9] som omtuistes, da sagde wij derpaa saaledes aff for rette, att for[ne] Hanns Kaaβ bør for denne Christopher Albretsenns steffning quit were och Christoffer pligtig att giffue Hanns Kaaβ till kost och thæring 10 rixdaller.[10]

(1) Ifl. HDDomb. deltog kongen og hele rigsrådet (se 883.1) i pådømmelsen. - (2) Om dette hs. se 874.3 og 883.3. - (3) Han kaldes flere steder i dommen Hans Buntmager. - (4) Hans Kaas (Mur-Kaas) (d. 1632) til Østergård, Lehnskov (tidl. kaldt Lindskov) og Rygård, søn af Anders

Kaas (d. 1599) til Østergård og Helvig Hansdatter Skinkel. Han var 16. september 1613 (Kanc. Br.) udnævnt til landsdommer i Fyn, men fratrådte 21. februar 1618 (Kanc. Br.). - (5) Morten Pedersen Samsing, også kaldt Morten Pedersen Skipper, var borger i Kerteminde. - (6) 23. april 1618 i Trondhjem. Prisen var 150 daler for skibsparten og for at føre 10 læster gods frit hjem. Af beløbet betalte Morten Pedersen Samsing 36 daler og lovede at stille sikkerhed for restbeløbet. - (7) Sikkerhed (Kalk. I. 739a bet. 1). - (8) hæve (Kalk. IV. 585a bet. 10). - (9) Christoffer Albertsens kvittering, dateret Odense 15. november 1618, for modtagelsen af 70 daler. For rettertinget gjorde Christoffer Albertsen gældende, at »samme hanns bekiendelße wdj druckenschab att were wdgiffuenn oc fordj hannom icke till dett werdste kunde hedentydes«. - (10) Efter dommens afsigelse indberettede Christoffer Albertsen til kancelliet, at han for nogen tid siden havde gjort et køb med Morten Pedersen Samsing (Skipper) i Kerteminde om en skibspart, og at pengene var endnu på en ret (ɔ: til der faldt dom) deponeret hos den daværende byfoged i Kerteminde. Ved missive 4. juli 1622 (Kanc. Br.) til lensmanden på Nyborg, rigskansler Jakob Ulfeldt, pålagdes det denne, da Christoffer Albertsen mente at have berettiget krav på disse penge, at undersøge sagen; hvis det viste sig, at Christoffer Albertsen havde ret til beløbet, skulle det udbetales til ham.

887 Rettertinget[1] 21. juni 1622 (København)

Ridefogden på Nyborg slot havde optaget 12 svin, der ikke havde indbrændt ejermærke, og som var trængt ind i kronens skov, hvor de ikke måtte gå på olden. Ridefogden havde derefter ladet svinene slagte, før der var gået dom i sagen, og Sunds herredsting og Fyns landsting havde frifundet ham herfor. Dommen underkendtes af rettertinget, og det pålagdes dommeren at betale kost og tæring.[2]

Forlæg: Thott 1202,2°[3] (HDDomb. nr. 28 fol. 82ᵛ).

Litt.: Meyer. 411 f.

Overskrift: Jost Høeg[4] contra ridefogdenn[5] paa Nyeborgslott (12 suin, som vor optagenn paa aalden[6] i fellidzsschouf och vden domb slagtid anlangende).

Da effter thiltalle, giennsuar och denn [sags] leiglighed, och effterdj att [wj befinde],[7] att for[ne] Christenn Pallisenn[8] haffuer [optagenn] samme suin och ladett slagte før d[omb deromb er] gangenn, da sagde wj derpaa saaledes aff for rette, at for[ne] w[or] landsdommers domb[9] bør machteløes adt werre och landsdommer pligtig att gifue for[ne] Jost Høeg till kost och therin[ngh] 10 rixdaller.

(1) Ifl. HDDomb. deltog i pådømmelsen kongen og hele rigsrådet (se 883.1) undtagen Jakob Ulfeldt (se 857.30), der var part i sagen. - (2) Rettertinget forudsætter, at svinene kan forbrydes ved dom, men at der kræves en dom. DL 5-10-22 har den strengere regel, at svin uden indbrændt ejermærke, som findes i anden mands skov, er forbrudt til denne, hvis de ikke indløses

inden 3 dage efter, at ejeren har fået meddelelse om, at de er optaget. Ridefogden gjorde under nærv. sag for rettertinget gældende, at hvis svin ikke måtte slagtes, ville udgifterne til deres foder overstige deres værdi »oc i saa maade dennom til schaade oc stoer bekosteningh, som suinene haffde optagen«. - (3) Om dette hs. se 874.3 og 883.3. - (4) Just Høeg (Banner) (d. 1649) til Bjørnholm (nuv. Høgholm), Trudsholm og Krumstrup, søn af Jakob Høeg (d.1610) til Trudsholm og dennes 1. hustru Lisbet Maltesdatter Sehested (d.1600). Han var 1600-02 hofsinde. Han mødte i retten for sine umyndige halvsøskende: Eiler Høeg (d.1660), Otte Høeg (d.1631), Thomas Høeg (d.1631) og Elisabeth Høeg, hvis moder var Maren Eilersdatter Bryske (d.1610) til Dalum, og som var ejere af hovedgården Nielstrup i Ollerup s., Sunds h., hvis skov grænser op til kronens skov. - (5) Om *ridefoged* se 867.28. Ridefoged var Christen Pallesen. - (6) Olden, fællesnavn for frugten af bøg og eg (bog og agern). Oldens økonomiske betydning i datiden fremgår bl.a. deraf, at ved matriklen 1688 blev skovskyld fastsat i forhold til den mængde svin, skoven kunne oldenføde. Den strækning, der kunne oldenføde 24 treårige svin ansattes til 1 td. skovskyld (skovskylds-hartkorn), jf. J. Kinch og Fl. Tolstrup, Den danske Landboret (1941).190 med note 11. - (7) Indføjet efter HDDomb. - (8) Se ovf. note 5. - (9) Fyns landstings dom 27. juni 1621, afsagt af Torben Gabrielsen Akeleye (se 885.5), statuerede, at »samme suin er forbrutt, och for[ne] Christen Palleβen, som dennom paa kong: Mayttz: och sin husbunds [lensmanden Jakob Ulfeldts] wegne haffuer ladit optage, der wti ingen wrett haffuer giørdt.« Landstinget stadfæstede en af Sunds herredsting afsagt dom.

888 Himle[1] herredsting 30. juli 1622

To bønder, der fandtes at have tilskyndet almuen til ulydighed mod dens rette øvrighed,[2] dømmes til døden, deres hoveder at sættes på en stage og deres hovedlod i kongens værge.[3]

Hs.: Thott 2022,4° pag. 205ff. (indeholder kun domsslutningen).

Litt.: P. v. Moller, Hallands herregårder (Halmstad 1871).88f.; sa., Bidrag till Hallands Historia 1 (Lund 1874).279ff.; Fussing.218.[4]

Overskrift: Herredsfogden og de aatte mænds sententz over efterskrevne tvende bønder, som Mogens Gyldenstiern lod henrette.

Med flere ord etc., saa og efterdi ehrlig og welbiurdig mand Mogens Gyldenstiern[5] til Fuletoft,[6] befalingsmand paa Wardbierrig slott,[7] haver bekommet kongl: Mayts: befaling,[8] indholdendes i sin meening, at hand skal eftersøge og opleede de rette hovedmænd, som aarsag haver været til hvis forsamlinger, der i leenet er holden almuen til ulydighed og modtwillighed at opvekke og siden dennem andre til efterspeil[9] og exempel tilbørlig lade straffe og staa dieris ret,[10] da efterdi det beviises med tingsuinder og vidnesbiurd, at huis hiemmelig forsamling, som bønderne haver haft baade i marcken og hiemmelig i gaardene, er meesten skeed af Oluf Chrestensen[11] i Aaβ[12] og Anders [Andersen][13] udj Steen-

strup[14] deris paafund og tilskyndelse, sammeledis at have haft udj deres were mange og adskillige af herredsmændenes indseigle og zigneter, med hvilke de kunde bekræfte deres oprør og ulydighed, som de udj saa maader almuen wille tilskynde, sammeledes beviises med et andet tingsvinde, Oluf Christensen alleene haver staaed paa et sat ting[15] og svarede paa meenige Hiemle[16] herretsmænds vegne, at de ville ikke udkiøre noget tømmer, effter som dennem af øvrigheden paa kongl: May[ts]: vegne var tilsagt, og dog ingen fuldmagt af herrets mændene dertil haver haft; desligeste beviises med tingswinder af for[te] Aaβ og Hiemle herreder, sammeledis af Fiere herridt[17] og Wiske herredt[18] dennem i ingen maader nogen uret til det allerringeste, enten vegt, maal, egt[19] eller arbeyde at være vederfaret, hvor af Oluf Christensen eller Anders i Steenstrup haver haft aarsag nogen forsamling at holde og paabiude almuen i saa maader til ulydighed at opvecke, da finde vi for[te] Oluf Christensen og Anders i Steenstrup alleene som tvende oprøriske hovedmænd,[20] der almuen til ulydighed imod deris øvrighed ville tilskynde, og bør for den skyld at miste deres halβ og deres hoveder paa en stage og deres hovedlod[21] udj kongen were.[22]

(1) Himle härad i Varberg slots len i det nordligste Halland. Herredstingsdommen er i sin helhed gengivet i rettertingsdom 17. april 1635 (jf. ndf. nr. 894), se HDDomb. nr. 37 fol. 123[r]ff. - (2) Under Kalmarkrigen befaledes det ved kgl.åb.br. 5. november 1611 (CCD III.391; Kanc. Br.) kronens bønder i bl.a. Himle härad at hjælpe med til at befæste Varberg slot; s.d. fik lensmanden på Varberg, nedenn. Mogens Gyldenstierne, befaling til at lede anlægget af befæstningen (Kanc.Br.). Ved kgl.åb.br. 4. marts 1612 (CCD III.398; Kanc.Br.) pålagdes det kronens, adelens og kapitlets bønder, der havde vist sig ulydige mod Mogens Gyldenstierne, straks at efterkomme hans befalinger; skulle nogen ikke efterkomme hans ordrer, var det ham pålagt uden al dom og rettergang at lade de ulydige hænge. Det erindres herved, at svenskerne i 1612 var trængt ind i Halland og en tid besatte Varberg slot. Hallands landsting blev derfor ved missive 11. marts 1612 (CCD III.398) midlertidigt flyttet fra Falkenberg til Halmstad. Efter Kalmarkrigens ophør 1613 synes der fortsat at have været gæring i Varberg len. I missive 1. august 1621 (Kanc.Br.) til lensmanden på Helsingborg, rigsråd Anders Bille (d. 1633) og til lensmanden på Landskrona Tage Ottesen Thott (d. 1658) meddeltes, at bønderne i Varberg len havde beklaget sig til Mogens Gyldenstierne over slotsskriveren og en foged. Mogens Gyldenstierne havde indberettet, at landsdommeren i Halland (1610-21) Claus Machabæus (d. efter 1642), havde givet bønderne lov til at undlade at gøre, hvad de med rette burde. Det pålagdes derfor Anders Bille og Tage Thott at undersøge sagen, også afhøre Mogens Gyldenstierne og Claus Machabæus, og indsende beretning til kancelliet. Kongebrev 24. september 1621 (Kanc.Br.) påbød kronens bønder under Varberg slot uden trætte og proces at gøre sædvanlig ægt og arbejde. Da kongen havde bragt i erfaring, at nogle urolige og partiske undersåtter i Varberg len tilskyndede almuen til mytteri og ulydighed mod lensmanden og hans folk, blev det ved kgl.åb.br. 9. juni 1622 (Kanc.Br.) pålagt lensmanden Mogens Gyldenstierne flittigt at opspørge hovedmændene for dette oprør. Skulle det vise sig, at det havde været deres forsæt at gøre oprør, skulle han lade dem straffe efter lovlig dom. De personer, der havde ladet sig lede og overtale af de andre, skulle, når der var taget dom over dem for deres forseelse, sendes vel forvarede i jern til Bre-

merholm. Endelig blev det ved kgl.åb.br. 10. juni 1622 (CCD IV.16f.; Kanc.Br.) »under høi straf« forbudt bønderne i Varberg len at holde møder til drøftelse af deres klagemål. De, der handlede herimod, skulle »tiltalis och straffis som ved bør«.

(3) Dommen underkendtes 13 år senere, efter at de dømte for længst var henrettede, ved rettertingsdom 17. april 1635, se ndf. nr. 894. - (4) Det anføres her urigtigt, at bønderne blev henrettet omkr. 1635. - (5) Mogens Gyldenstierne (d. 1639) til Findstrup, Søholm og Fulltofta, søn af Mogens Gyldenstierne (d. 1621) til Fulltofta m.m. og Helle (Helvig) Ulfeldt (d. 1608). Han var 1603-10 hofjunker, 1610-33 lensmand på Varberg slot, hvorunder hørte Faurås, Fjäre, Himle og Viske härader. Efter rettertingsdommen 17. april 1635 (ndf. nr. 894) forlod han landet for at undgå straf og døde i den lille by Vianen i Holland. Han var gift (1612) med Sophie Rantzau (d. 1675), datter af Frederik Rantzau til Schöneweide m.m. og Anna Rosenkrantz. - (6) Hovedgården Fulltofta i Fulltofta s., Frosta härad, Malmöhus län. - (7) Varberg slot i Nørre Halland, der var anlagt i det 13. århundrede, og som indtil freden i Brømsebro 13. august 1645 var i dansk besiddelse. - (8) Kgl.åb.br. 10. juni 1622 (CCD IV.16f., Kanc.Br.), se ovf. note 2. - (9) Eksempel (Kalk. V. 205b); jf. fdg. 1. juli 1619 *andere til it unt efterspeil.* - (10) lide deres straf (Kalk. III. 586a bet. 5).

(11) Han kaldes i rettertingsdommen 17. april 1635 (ndf. nr. 894) *Oluf Thostesen.* - (12) Landsbyen Ås i Ås s. og härad, Hallands län. - (13) Navnet mgl. i forlægget; indføjet efter rettertingsdom 17. april 1635 (ndf. nr. 894). - (14) Landsbyen Steenstrup i Rolfstorp s., Himle härad, Varberg slots len. - (15) ↄ: efter at retsforhandlingen var begyndt, efter at retten var sat. - (16) Himlè; jf. ovf. note 1. - (17) Fjäre härad, Hallands nordligste herred. - (18) Viske härad, naboherred til Fjäre härad. - (19) Om *ægt* se 861.16. - (20) Der var under sagen flere tiltalte, bl.a. ovenn. Anders Andersens broder, Erik Andersen i Uglerup (landsbyen Ugglarp i Estra s., Årstad härad, Hallands län). Han sad en tid fængslet på Varberg slot, men i missive 28. september 1622 (Kanc.Br.) til Mogens Gyldenstierne bestemtes, at Erik Andersen og hans medfølgere måtte efter deres evne aftinge deres begåede forseelse og frit drage hjem, dog skulle de på tinge forpligte sig til herefter at forholde sig rolige og tilbørligt. Det pålagdes Mogens Gyldenstierne at tilbagelevere bønderne deres signeter, som de havde overladt den dømte Anders Andersen, og som derefter var beslaglagt af Mogens Gyldenstierne.

(21) Om begrebet *hovedlod* se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.62ff. - (22) Ifl. P. v. Moller, Bidrag til Hallands Historie I.279 mødte Mogens Gyldenstierne på herredstinget med et større bevæbnet følge og truede herredsfogden, Anders Torbensen i Spanderup (d. før 1635), der ønskede at udsætte sagen, til straks at afsige dom.

889 Rettertinget 31. juli 1622 (Bergen[1])

Biskop Anders Arrebo dømmes til at have sit embede forbrudt, da han ved sin adfærd har tilsidesat hensynet til det biskoppelige embedes værdighed og har udvist foragt for retten.

Hs.: Norsk Herredagsdombog 1622 (Riksarkivet i Oslo) fol. 92[v] (findes yderligere i 1 hs.[2]).

Tryk: Norske Herredags-Dombøger 2. rk. VI (Oslo 1925).111ff.; udtog i Ludvig Holberg, Dannemarks Riges Historie II (Kbh. 1783).684f. (jf. Samlede Skrifter ved Carl S. Petersen VII (Kbh. 1924).502); Det kgl. norske Videnskaberselskabs Skrifter I (Kbh. 1817).266f.; Rasmus Nyerup og K. L. Rahbek, Den danske Digtekunsts Historie II (Kbh. 1808).212ff.; H. F. Rørdam,

Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter I (Kbh. 1857).148f.; tysk oversættelse i Ann.eccl.Dan. III (Kbh. 1742).730f.

Litt.: Ludvig Holberg, op.cit. II.684f.,; Ann.eccl.Dan. III.201, 729ff.; Rasmus Nyerup og K. L. Rahbek, op.cit. II.211ff.; G. Schøning, Beretning om Biskop Arrebos Afsættelse 1622 (i Det kgl. norske Videnskaberselskabs Skrifter I (1817).245ff.); H. F. Rørdam, op.cit. I.94ff.; Ludvig Daae, Throndhjems Stifts geistlige Historie fra Reformationen til 1814 (Trondhjem 1863). 78ff.; Troels-Lund, Folkeudg. X (Kbh. 1903).111ff.; Francis Bull i NbL I (Oslo 1923).253ff., Carl S. Petersen i Illustreret dansk Litteraturhistorie I (Kbh. 1929).467ff., sa. i DbL I (1922).532 og DbL[3] I (1973).300f.

Overskrift: Domb imellom Thage Thott, sagsøger, och mester Anders Arboe, da bischop wdi Thrundhiemb, wedderpart, anlangende den lettferdig anstillende[3] och rettens foragt wdi Thrundhiemb &c. Daterit dend 31. julij 1622.

For osβ[4] war schicket wdi rette osβ elsk[e] Thage Thott[5] thill Egede,[6] wor mand, thienner och befalningsmand paa wor gaard wdi Thrundhiemb, paa dendt enne, som da med vorris egen steffning[7] hidt for os wdj rette haffde steffnidt osβ elsk[e] mester Anders Christensβønn Arboe,[8] da superintendent offuer Thrundhiembs stigt, paa dendt anden side for adtschillige lettferdigheds och wærbarhedtz bedriffter, handt formeendte hannem adt schulle werre befunden medt, synderlige wdi fachter[9] och geberdter[10] paa adtschillige[11] steder, och her paa fremlagde woris steffning, saaledis lydendis:

Wij, Christian dendt Fierde, med Gudtzs naade Danmarckis, Norges, Wendis och Gottis konning, hertug wdi Sleβuig, Holsten, Stormaren och Dyttmarskenn, greffue wdj Oldenborg och Delmenhorst, helβe eder, osβ elsk[e] hederlig och høiglerdt[12] mandt m: Anders Christenβen, superintendent offuer Thrundhiembs stigt, euindelig med Gudt och wor naade. Wiider, att osβ elschelige Thage Thott, wor mand, thienner och embidtzmand paa vor gaard wdj Thrundhiemb, wnderdannigst for os haffr ladet berette, huorledis hand schall haffue thiltale till eder for, huis lettferdig wskickelighedt aff eder skall were begangit paa adtschillige thider och steder, baade i Stodtz prestegaardt[13] thill itt brøllup[14] anno 1621 sampt och thill itt barsell paa Ørieland[15] paa Østeraadt[16] i samme aar saauelsom och paa flere steder, huilche eders ledtferdige geberdter hand formeener adt were eders høye kald och embede megit for ner, andre der med thill stor forargelβe och ondt exempel, efftersom hand formeener eder for retten nøigagtig adt offuerbeuiiβe, dedtz leylighed hand eder sielff eller hans fuldmegtige ydermere kandt wijde adt berette. Thi bede wij eder och biude, attj retter eder epter wdj egen person adt møde thill widneβbiurdt at høre (om forsch[ne] windeβbiurdt formedelst tidtsens korthedtz schyldt herforinden icke kand widtne deris sandhed thill deris werneting), de da schulle derom mode for os och wore elsk[e] Danmarckis riges raadt wdj rette thill første almindelige herredage, som er berammit adt schall stande wdj

wor kiøbstedt Bergenn dend 22. julij nu førstkommendis, thagendis med eder huis I imodt samme hans beskyldninger agter eder medt adt forsuare och da att lide och wndgielde, huis derom loug och rett er. Ladendis dett ingenlunde. Giffuett paa wortt slott Kiøbenhaffn, dendt 5. aprilis anno 1622. Wnder wortt signett.

Desligeste haffde och for^ne^ Thage Thott epter woris befalning medt sin egen steffning hidsteffndt forbemeldte m: Anders Arboe och Peder Lauridtzønn,[17] woris fougidt wdj Fousβen lehn,[18] samptligen for osβ her att schulle comparere[19] belangendis deris indbyrdes trette om en deel aff for^ne^ ledtfærdighedtz geberdt, saasom wdinden det tillagte bilager[20] med Barbra Carls dotter[21] wdj itt brøllup wdj Heffne[22] schall werre skiedt, med meere samme steffnings indholdt. Daterit Sirkiøbing[23] den 11. aprilis 1622.

Saa och thill for^ne^ beskyldnings bekrefftelβe offuer for^ne^ m: Anders befandtis forbemelte woris befalningsmandt adt haffue indsteffndt adtschillige prouff[24] och windeβbiurdt thill Thrundhiembs raadstuffue thill adtschillige thider wdj denne sag och m: Anders der hoes medsteffndt samme proub adt paahøre, nemlig disβe efftersch^ne^: Peder Lauridtzønn,[25] Erich Oudenβ^n^,[26] Peder Iacobβenn,[27] Bendt Hansβ^n^[28] och Morten Lauridtz^n^,[29] item her Anders Christenβ^n^,[30] prouist wdi Foβsen lenn, Christopher Nielsβenn,[31] da fogidt paa Østeraadt och nu wdj Nummedallenn,[32] Christen Ebbeβ^n^[33] och Hans Søffrenβ^n^[34] saa och Matz Michelsβen[35] paa Egge[36] och hans hustru, Anne Niels daatter, Margrette her Olluffs[37] i Skouffuen,[38] Margrette Rackers daatter[39] och Niels Pouelsβ^n^[40] och dett med tuende hans eigen wnderschiedtlige[41] steffninger, begge Thrundhiemb gaard daterit dendt 22. maij anno 1622, saauelsom och beskickeβe wiis ladit tilspørge en wed naffn Pouell Erichsen[42] om hans witterlighedt[43] belangende for^ne^ geberdt och ahnstillende[44] och huad deris ansuar[45] her paa haffuer verit.

Derom haffr forbe^r^ Thage Thott fremlagt disβe efftersch^ne^ documenter:

Wij effterschreffne Iacob Pederβen,[46] laugmand[47] vdj Thrundhiemb, Oluff Jensβ^n^[48] Peiter Giertβ^n^,[49] borgemestere,[50] Poffuell Iørgenβ^n^,[51] Anders Christensøn,[52] Clemmidt Iacobβ^n^,[53] Henning Iepβ^n^,[54] Allexander Samson[55] och Otte Lorck,[56] raadmendt, kiendes och hermedt for alle giøre witterligt, att anno 1622, dendt 5. julij, her paa Thrundhiembs raadstue war skichett for rette erlig och welbiurdig mandt Thage Thott Andersβ^n^ thill Eggedt, konng: Maytts: befalningsmandt offr Thrundhiembs lenn, och wedt tuende sinne wdgiffne steffninger haffde wdi rette ladit citere[57] efftersch^ne^ thill proub och windiβbiurdt adt lade paahøre anlangende deris sandhedt och widtne att bekiende, huis de seett och fornummidt haffuer, dend hederlig och høiglerdt mandt mester Anders Chri-

stensβ[n] Arboe, superintendent offuer Thrundhiembs stigt, sig schall haffue forretagenn och bedreffuen wdj nogle brøllupper och anden conuersation[58] her wdj Thrundhiembs lenn.

1) Da effter dend første steffnings indholdt wedtrørende huis som sig er tildragit wdj her Melckior Iacobsens[59] brøllup, som nogen romb thidt forleden bleff holden wdj Heffne, fremkomb Erich Oudenβ[n], boendis paa Normøer,[60] och wed fuld bogerædt[61] proffuit[62] och berette, att wdj for[ne] her Melckiors brøllup wdi Heffne, epter adt maaltidt war holden, begynte bispen en dandtz, kaldis iegerdandtzen,[63] med mange folck, baade karle och quinder, huor iblant m: Anders tog Barbra Søffren Raβmusβøns[64] wed haanden och dandtzit omkring med hende, siden dendt ene at tage fatt paa dend anden, och wdi samme dandtz faldt m: Anders omkuldt paa gulffuidt; bleff och der hoes siunget en wiiβe, att de schulle tage fatt paa huer andre, huilcken wiiβe handt icke kunde errindre, formedelst adt handt samme thidt war drucken och beskiencht, men berette, adt hans piiger[65] legte[66] dendt paa langspill,[67] siden hand igien war hiemkommenn. Och derom iche wijdere war bewist.

2) Peder Iacobβ[n][68], fougidt wdi Romβdall, Bendt Hansen[69] och Morten Lauridtzønn[70] samptligen proffuidt och wed deris ædt bekiende dennem wdi sandhed att were witterligt, att wdi Heffne, effter maaltidt war holden, bleff der en dandtz begynt. Iblant andett stodt m: Anders op och tog Barbara Søffren Raβmusβis wed haandenn och begyndte en dandtz, och wdi samme dandtz faldt adtschillige noder[71] medt klappen, kysβen och handtastning,[72] huilcken dandtzis behøring[73] m: Anders aldsammens effterkomb, och kunde wij icke benegte adt haffue seett, dett[74] for[ne] mester Anders io køste[75] hende. Nogit der epter begyntis der en anden dandtz, saa at der bleff staaendis wngeferlig hen wedt 5 eller 6 karls personer paa dend ene och lige saa mange quindes personner paa dendt anden side, lige imodt huer andre paa gulffuitt wdj en radt. Derimellem begynte m: Anders medt Barbra Søffren Raβmusβ[s] adt dandtze en gangh, to eller trej frem och thilbage och slap saa huer andre och løb omkring att tage fat paa huerandre igien, den ene indenfor iblant folckitt, som stodt saaledis i orden paa gulffuidt, och dendt anden wden forre, eptersom dendt leylighedt sig begaff, indtill adt de finge huer andre fatt igienn. Och bleff der daa wdi midler thidt aff m: Anders siunget som effterfølger:[76]

Thag fatte paa dendt,
du fick hinder icke end,
hun dandtzer paa backen
medt sercken paa nackenn.

Item:

Hun dandtzer paa gierditt
medt sercken i weiridt.[77]

Medt wijdere dedtzs indholdt.

3) Fremkom Knudt Lauridtzønn[78] i Sullen,[79] wandt wedt sin høyeste ædt (endog handt wdi steffningen war forglemt och wdeluct) dett hannem wdj sandhedt att were witterligt, att dett wdi alle maade saaledis er tilgangenn och faren wdj forsch[ne] brøllup, lige som de trende offuerskreffne proub samptligen haffr wunditt och bekiendt.

4) Sammeledis proffuitt Oluff Mortensβ[n 80] wdj lige maade wed sin ædt wsteffndt dett alsammens paa samme thidt wdj Heffne adt haffue hørtt och seet, wndertagendis dett m: Anders schulle haffue kyst Barbara, dett saa hand icke, thj hand wende sin ryg thill gulffuidt, sad och legte[81] paa sitt zimpani.[82]

Thill dendt anden steffning wedrørende huis som sig er tildragit wdj dett brøllup paa Stoedt[83] i Sparboens[84] lehn er først for rette fremkommenn Madtz Michelsβ[n 85] paa Ege[86] och medt sin ædt bekiende, att paa Stodt wdi brølluppett om mandagen epter afftens maaltidt gick m: Anders fra bordit, klede sig wdaff sin sammarie[87] och tog en thromme fra thrommeslageren och begyndte adt slaa dandtz. Saa och war witterligt, det m: Anders samme thidt drack S: Bentis minde,[88] endog hand war wdgaaen dendt thidt och saa det icke. Siden tog m: Anders Karen Madtz dotter,[89] her Haagens quinde, wed haanden och dandtzit jegerdandtz. Dendt thidt Matz Michelβ[n] saa, att dett war en letferdig dandtz, badt han sin quinde, Anne Niels dotter, gaa wdaff dandtzen och bliffue der ifra, huilchett hun och straxs giorde. Och sang mester Anders dendt wiiβe: Thag fatte paa dendt, du fich hinde icke endt. Mere wdaff samme wiiβe kunde handt icke errindre, mens berettedt, adt andre mendtz børn och thiennistefolch, som wogter deris fæ, kunde dend vell ihukomme och queder dend dagligenn.

Dendt anden dandtz, som hand dandzit, war en lang dandtz,[91] huort thill hand sang dendt wiiβe:[92] Och dyrrenne wille de beede.[93] Ey heller meere deraff kunde mindes. Sammeledis war hannem witterligt, att om thiβdagen effter middags maaltidt gick Karen Madtz daatter wdaff stuffuenn, dog icke wiste huort hun hedengick. Nogen tidt der epter gich och m: Anders wdj sitt kammer och icke kom indt igien førend imodt afften lidett før maaltidt. Wdj midler thidt om dagenn kom her Haagen ind i stuffuenn, tilspurde Madtz Michelβ[n] hannem, om handt haffde liggett adt soffue. Suaridt han ney, mens sagde att handt war nedergangenn paa enn bondegaardt, kaldis Imbrenn.[94] Da kom Oluff Henningβ[n 95] thill Madtz Michelβ[n] och sagde: Dett gaar nu wnderligen thill, manden maa icke

komme ind thill sin egen quinde. Da badt Madtz hannem tie stille, huilchett Oluff Henningβ[n] nu her for rette bekiende saadanne ord adt haffue talt och vere tilgangenn.

Anne, Madtz Michelβ[s] quinde, proffuit, att om mandag adt afften i samme brøllup begynte Hans Bager[96] adt dricke S: Bentis minde, och druck m: Anders dend thill. Siden druck m: Anders dendt med Karen, her Haagens quinde, och vdj alle maade war dett hindes ord och windeβbiurdt ligesom hindes hoβbonde proubit och bekendt haffr, och icke wijdere denne S: Bents skaall wndertagendis.

Maritte, her Oluffs[97] wdj Skougen,[98] proffuidt, adt m: Anders druch S: Bentis minde samme thidt och icke kunde benegte, dett handt io køste hende sielff, dog iche saa hannem køsβe Karen Madtz daatter. Berettidt der hoes at haffue seett, dett m: Anders dantzit iegerdandtz medt Karren Madtz daatter och hørde, att der bleff siungit, meden iche wiste, om handt sang eller ey. Der till suaridt Madtz Mickelβenn, att m: Anders sang forre och dj andre ordenne effter hannem. Wijdere wiste for[ne] Maritte icke deraff, thi hun drog bort om tiβdag morgen, wndertagendis hun io well hørde sige, det m: Anders slog paa thrommenn, dog icke kunde errindre, adt hun dett sielff haffde seett.

Oluff Henningsen wandt wdi lige maade att haffue werit wdi samme brøllup paa Stodt och seett, dett m: Anders om mandagen druck S: Bentis minde medt Karen Madtz daatter, och om afftenen begyndte handt iegerdandtz och dandtzidt medt for[ne] Karren Madtz daatter; der hoes sang denne wiiβe: Thag fatte paa dendt, du fick hinde icke endt, hun springer offuer gierditt medt sercken i weyrit. Meere aff samme wiiβe kunde handt icke errindre.

Siden begyndte m: Anders en anden lang dantz, och Karren Madtz daatter dandtzit hannem nest och sang, som hand kunde ihukomme, dendt wiiβe: Och diurenne wille de bede. Da kom Oluff Joensβ[n][99] indt, som nu er cappelan paa Støffrenn[100], och sagde thill mester Anders: Domine pater,[101] dette er giøgleri[102] I farer medt. Haffr Oluf Henningsen ochsaa seett, att m: Anders slog paa thromme och haffde affkledt sig sin kiortell. Om thiβdagen, effter middags maaltidt war holdenn, gich Karen Madtz daatter først wdi sengekammersitt, som[103] m: Anders, her Haagen och hun laa wdj. Nogit kort der epter stodt m: Anders op och gich wdi samme kammers, och dørren bleff igienlugt, och de enlige[104] thoe ware der inden forre indtill modt afften dugen war bredt.[105] Wdj midler thidt kom her Haagen opgangendis fra Imbren.[106] Thilspurdte handt Oluff Henningβ[n], huor hans quinde war, suaridt, handt dett iche wiste. Siden gick her Haagen thill m: Anderβis kammerdør och banckitt der paa, men hand kom icke der indt. Da gick hand der fra igienn och vredt sinne hender. Sammeledis hørde Oluff Henningβ[n], att

Margrette Radchers dotter[107] tilspurde Karen Madtz daatter, siden hun war udkommit aff kammersitt, huor hun haffde weritt, hendis hoßbondt haffde søgt effter hinde. Suaridt hun att haffue ligget och soffuidt paa nogen kleder i mester Anderßis kammer bag sengen; dog iche hun affwiste,[108] det m: Anders war der inde.

Margrette Rackers daatter, som och war i samme brøllup, prouffuit wedt sin ædt dett wdj alle maade adt haffue hørtt och seett saa att werre tilgangenn lige ordt fra ordt, som Oluff Henningsen wundit och bekiendt haffuer, dett och adt were hindes prou och windeßbiurdt. Ydermere berettidt for[ne] Margrette Rackers daatter, att dend thidt Karen Madtz daatter wdgick aff dørren epter maaltidt att will gaa i kammersitt, da begyndte Margrette Rackers datter att lee thill hinder. Dette saa bispen, och sagde hand thill Margrette igienn: Huadt leer I adt? Sagde m: Anders atter igien: Ieg will ingen erlig mandt were, om der er nogen i dette laug, som snarer kand forstaa itt skielmeri,[109] endsom I kandt. Strax derepter opstodt m: Anders fra borditt och gich thill nogen, som sadt och sang discant,[110] och besaa deris bøger och siden gick wdt i sit sengekammers; der epter bleff dørren tillugt, huilche ordt hun siger, adt Niels Poffuelßen[111] och Olluf Henningß[n] haffuer hørtt bispen sige thill hinde, dett dj och nu her for retten bekiende adt haffue hørtt.

Niels Poffuelßen prouffuitt, att om mandag afftenn wdi samme brøllup opstodt m: Anders fra bordet och klede sig aff sin sammarie och begyndte en iegerdandtz; da stodt der enn och slog paa en thromme; da badt mester Anders hannem slaa samme iegerdandtz, huilchen handt iche saaledis kunde slaa paa thrommenn, som m: Anders sang dendt for hannem, saa lyudendis: Thag fatte paa dendt, du fick hinde icke end, hun dandtzer paa backen medt sercken paa nacken. Da tog bemelte m: Anders thrommen fra drengenn[112] och slog sielff samme dandtz der paa[113] och sang wiißen derhoes som forberørt ehr. Der epter begyndte m: Anders en lang dandtz och sang derhoes dendt wiiße: Och diurenne wille de bede. Wdj samme dandtz haffde m: Anders her Haagens quinde wed haanden och kiøste hinde. Om thißdagen effter maaltidt gick m: Anders wdt wdj sit kammer och war der ude thill afftenen, handt schulle gaa thill bordtz. Och vdj midler thidt war och Karen Madtz daatter vdgangenn, dog hand icke wiste, att hun war i samme kammers hoes m: Anders, førendt handt dett hørde sige aff andre. Och war det dennem alle samptligen witterligt, saa mange i samme brøllup werit haffde, att mester Anders kom thill Stodt om fredagenn och drog icke der fra igienn førend om onßdag[n].

Noch fremlagt it prouff, som saa lyder:

Fremkom her Anders Christensenn[114] paa Ørieland,[115] efftersom hand war lougligen hid indsteffndt, och medt sin høyeste ædt, baade wedt sin schrifftlige windeßbiurdtz seddell saauelsom mundtligen proffuit som effterfølger:

Bispen m: Anders klagit offuer borde[116] paa Østeraadt, att winden schulle sig saa lenge forholde,[117] sagde sig adt haffue megitt hand endeligen schulde skriffue thill Danmarck, der laa magt paa. Dendt erlig mandt Christopher Nielßⁿ[118] suaridt hannem wdj skiemptwiis, som hand nochsom bekiender, saaledis:[119]

Bispens baadt ligger for lande
till Thrundhiemb monne hand traa.[120]
Dett siger ieg forsande,
inden thorßdag kommer handt ey i fra.

Saaledis war menningen paa samme riim, kand skee orden war nogit anderledis, men meeningenn war denne. Bispen suaridt, dett forbiude Gudt, kand skee Christopher Nielßⁿ haffuer lertt hoes finderne[121] adt giøre moduindt, och nogle andre skiempts ord, der medt indfaldt, huilcke hannem icke dragis thill minde. Men dend thidt middags maaltidt war giort paa thisdag, och de haffde tackett Gudt for madt med huer andre, stodt bispen strax op fra bordet, wille see, om winden wille sig nogit legge; och de ginge allesammens med hannem. Da bleste winden lige stifft. Der hand fornamb, adt dett war iche mueligt att komme der ifra dend dag, gick handt paa kammersitt, der handt haffde sin seng; hans konne[122] fulde hannem, Christopher Nielßⁿ, Peder Lauridtzønn,[123] her Anders sielff och nogle flere, huilcke handt icke kand komme ihue. Da gick Christopher Nielsen thill bispen, begierit adt handt wille well giøre[124] och komme paa stuen igienn. Bispen suarede hannem och spurdte, om dette war hans alffuore, att hand wilde dricke[125] dend dag igien; wijdere skiemptidt hand medt Christopher Nielsßⁿ och her Anders.[126] Jeg troer wist, sagde bispen, adt Christopher och denne prest de besøge thitt huer andre. Fougden[127] kommer thill presten och presten til fogdenn. Och saaledis holde de 3 eller 4 dager wdt medt huer andre, effterdi adt Ørielandt och Østeraadt de ligge icke langt fra hin andenn. Begyndte saa i skiemptwiis dette wers aff dendt kiempe wiiße:[128] Spannielandt och Myglegaardt.[129] Men ieg tencker, der icke skall yppis stor wrede hoes disße dannemend, de bliffuer snarer feede. Da gich bispen thill skiffuenn,[130] der laa itt støcke papir och stodt itt bleckhorn[131] paa bordet. Da skreff bispen itt rim to eller trej och reciterit och sang dennem siden for dennem alle, och bad, att ingen schulle fortencke sig,[132] for hand skiemptedt. Icke forstodt nogen dend thidt, adt det schulle were mange thill for-

agt,[133] huercken de andre eller Anders, effterdi hand skiemptedt med dennem. Huorledis disβe rim och wers waare, dragis hand indtett thill minde, wden hand haffr siden hørt dennem hoes andre, epter huilckett hand iche kunde widtne. Siden gick hand neder i gaarden, och huadt mere skede, wed hand indtet synderligt. Dette er dett, som hand med en godt samuittighedt kunde widtne.

Der hoes tilspurde welbiurdig Thage Thott her Anders,[134] om dett iche war hannem witterligt, dett m: Anders dictet diβe rim på Østeraadt, lydendis som effterfølger:

1. Skamb saa faa dendt leede findt[135]
   Christopher Nielβ[n] monne affrette.[136]
   Christ giffue her Anders itt bedre sindt,
   handt thraaldomb monne forgiette[137]
   de æddelige[138] præster och de riige.

2. Forbandet were de slemme findt,
   Christopher monne affrette
   att forhæffte[139] Gudtz weder[140] och vindt
   och for seigell och aare en pindt sette.[141]
   De æddelige fougder och de rige.

3. Dett er stoer trang paa Ørgelandt
   for gran och fure maste,[142]
   dog wille wij well fange dendt boell[143] i brandt,
   wij dennem wille paakaste.[144]
   De æddelige præster och de riige.

4. Peder Lauridtzøn[145] siger trincken[146] gode natt[147]
   saa drager hand adt Biugnenn,[148]
   handt haffuer dendt tønde tap i sinn hatt,
   dett øell monne i hans halβ slugne.[149]
   De æddelige drancker och de riige.

Huor thill her Anders suarede och icke kunde benegte, dett meeningen aff samme rim och wers io war saaledis, som forberørt er, meden om ordenne i alle maade war saaledis, wiste handt icke, ey heller kunde dett errindre. Ydermere bleff her Anders thilspurt, om hand wiste nogen aarsage, huoraff dend oprøer[150] och parlamendte[151] iblandt folckenne der paa gaardenn samme thidt begyndtes. Der thill

suaridt hand well at haffue werit thilstede, da Christopher Nielsβ[n] slog sin dreng,[152] Charsten Frederichβ[n], och affstyrrede[153] Christopher fra drengen. Och stodt for[ne] Charsten nøgenn i enlig[154] skiorte. Thilspurdte handt Christopher, huorfor hand slog hannem; da suarede hand, att hand slog for[ne] sin dreng, for hand sagde thill hannem, att hann thilforn haffde thiendt saa god en mand som Christopher war; och icke wijdere der aff wiste.

Christen Ebbeβ[n][155] proffuitt, att om thiβdagen i samme barβøell war handt opgangitt paa lofftett och lagt sig thill søffns. Da hand igien opuognet och kom neder paa sualen,[156] møtte hannem en heell haab folck och sagde thill hannem, at Christopher Nielβen slog sin dreng Charstenn. Da gick hand till Christopher och saa, at drengen klede sig aff for hannem, om den wiiβe, som bispen schall haffue giortt, kunde haffue fundens wdi hans werge. Dog Christen Ebbeβ[n] beretter iche adt haffue hørtt samme dichtt der paa gaardenn, mens icke kand benegte, att hand io mange andre steder siden haffuer hørt samme wiiβe och dichtt fortelle, ligesom de 4 wers lyder, som forschreffuidt staar, saa och well hørde, att gaardtzfolckenne bleff meget oprørische, fordj adt Christopher Nielsβ[n] saaledis slog Charsten Frederickβ[n]. Wijdere derom war hannem icke bewist. Hans Søffrenβ[n][157] vandt och bekiende, att om thiβdag effter middags maaltidt war giortt, gich m: Anders wdt paa sualen och saae, om winden enda bleste saa hart som thilforenn. Da handt igien opkom paa sallenn, stodt der bleck och papir paa borditt. Da begynte m: Anders adt skriffue en wiiβe, huor udaff hand iche kunde mindes meere end de 3 seeniste wers, ord fra ordt som thilforne berørt er och findes indskreffuenn hoes her Anders Christensens proub. Siden gick bispen aff sallenn paa stuenn och sang dend der saauelsom paa sallen thilforenn. Da sagde hans quinde[158] thill hannem: I motte well haffue nogit andet at giøre. Siden kaste hand dend wdj ilden i kackelloffnenn. Da bleff dett bispen tillkiendegiffuet, att Charsten Frederichsen schulle haffue tagit samme wiiβe aff kackelouffnen igienn, huorfore m: Anders bleff wredt och forklagit hannem for sin hoβbond, Christopher Nielsβ[n]. Strax randsagit de hannem effter samme wiiβe wdj stuenn, och der de fandt intett, bleff handt wdleedt[159] paa sualenn och der affkledt, och Christopher Nielsen slog hannem megitt, huilckett alle folckenne der paa gaardenn fortrødt[160] och lodt sig forliude att wille tage sin affskeedt fra Christopher Nielβ[n]; och der effter kom for[ne] Carsten och en anden, nemlig[161] Styge,[162] fra hannem, och alle ynskede bispen ondt for samme wiiβe. Charsten Frederichsen proffuidt wdj alle maade ord fra ord adt were bewusst[163] ligeruiis som Hans Søffrensen wundit och bekiendt haffuer, och hand derfore motte miste sin thienniste wden aldt skyldt och brøde. For[ne] Hans Søffrenβ[n] och Charsten Frederickβ[n] ydermere

berettidt, adt samme wiiβe, som m: Anders dictet, war paa mange flere wers endom forberørt er, som de icke kand errindre.

Wdj ligemaade war Christopher Nielβ^{n} och Peder Lauridtzønn om samme leylighedt hidt thill raddstuffuen indsteffnidt, dog for louglig forfaldt schiuldt iche persoenlig erre møtt, medenn ladit wdj rette legge deris skrifftlige forsetter, som lest och paaschreffuit bleff, huor wdaff deris giensuar och windeβbiurd nochsom erfaris kandt.

Thill alle forschr^{ne} proub och windeβbiurdt, som samptligen her wdj daug wdj rette werit haffr deris sandhed med fuld bogerædt wundit och bekient, er m: Anders Christensβ^{n} med trende welb: Thage Thottis wdgiffne steffninger lougligen steffnidt thill samme proub adt paahøre; och findes m: Anderβis egen haandt paa bemelte steffninger ahnteignidt, att hand dennem dendt 25. maij nest forleden lest haffuer. Medt wijdere samme proubs indholdt. Om m: Anderβis schrifftlig indleg derimodt om appellation til Bergen der adt høre paa proub, som handt miendte medt woris determination[164] wdi hans wdtagen steffning[165] att were gemesβ,[166] som wijdere aff samme proubsbreff er at forfare, saauelsom och Thage Thott derimodt haffr repliceret, och huorledis dj tilforordnede till at giffue for^{ne} proub beskreffuenn, icke haffr wist for^{ne} m: Anderβis wndschyldning och vdflucht adt benegte, bemelte Thage Thott for^{ne} proub beskreffuenn. Acterit ut supra.

Dernest for^{ne} Christopher Nielsens ahnsuar, daterit Thrundhiemb dendt 18. junij 1622, formellendis som effterfølger:

Kiendis ieg, Christopher Nielβ^{n}, konng: Maytts: fogidt offuer Nummedals lehn, att efftersom ieg aff min gunstige hoβbondt, erlig och welby: mand Thage Thott Anderβ^{n} thill Eggede, befalningsmandt offuer Thrundhiembs lehn, epter kong: Mayts: naadigste befalning er citeret att møde wdj Thrundhiemb dend 1. julij anno 1622 min sandhedt adt were bekiendt, huis mig witterligt er om, huis der bleff bestillet aff m: Anders, biskop wdj Thrundhiemb, wdj barsøell paa Østeraadt 1620, da effterdi ieg eskis och steffnis wed minn jurament[167] och ædt, som angaar min salighedtzs welfart, maa ieg mere ahnsee min øffrighedtz befalning end giøre dett, min giest kunde vere thill willie; der thill ieg nu er høyelig foraarsagit adt bekiende, saa wijt mig witterligt er, och ingen mig derfor kand miβtencke. Och formedelst ieg nu er med konng: Mayts: rettighedt[168] adt optage[169] forhindret adt komme thill Thrundhiemb, da fremlegger ieg denne min retferdige[170] confession[171] och bekiendelβe:

For det første: Om morgenen, der m: Anders gich paa sit kammer, da digtedt hand en wiiβe, huoraff ieg mindes iche meere end dette wers:

Skamb saa faa dendt leede findt,
Christopher Nielβen monne afrette.
Gudt giffue her Anders itt bedre sindt,
handt traaldomb wille forgiette.
De rige præster och de bolde.

Och der hand komb med samme wiiβe i stuffuenn och haffde der siungett dend, da tog handt dend och stoppet dend i kackelouffnen. Och der bispen haffde kast wiisen i ouffnen, bleff det sagt, at min dreng schulle tagit wiisen aff ouffnen igienn. Da sagde bispen till mig: Haffuer I indbødet mig till mit verdste?[172] Eders drengh tog wiiβen aff ouffnen. Huorfore ieg bleff foraarsagit adt slaa drengen och wdi samme hastighed[173] lod klede hannem aff sinne kleder och fandt dog intett wiiβen, som hand och sielff weedt. Men huad tumult, der war iblant folckit vdj gaarden dend thidt, dett weed dj andre bedre end ieg, men drengen drog sin vey. Denne min schrifftlige sandhedtz bekiendelβe, som ieg paa min salighedt suerger saa i sandhedt att were, er ieg gierne begierendis, att dendt gunstige dommer wille for gaatt ansee och for itt fuldkomeligt proub och widtne wille annamme, huilcket iegh wijdere will bestaa, om behouff giøris, efftersom samme breff wdi sig sielff wijdere wduiisendis ehr. Christopher Nielβ[e] ehaand.[174]

Saa och forsch[ne] Pouell Erichsens[175] ahnsuar fremlagt, daterit Thrundhiemb dendt 15. junij 1622 och formellendis dom effterfølger:

Efftersom erlig och welbiurdig frue Clare Sparre[176] paa sin kiere hoβbondtz wegne, erlig och welby: mand Thage Thott, kong: Maytts: befalningsmandt offuer Thrundhiembs lenn, haffuer ladet mig ahnmode om nogle facter,[177] som i ordt och gierninger schulle were sig tildragne aff hederligh och høylert mandt, m: Anders Christenβ[n] Aarboe, superintendent i Thrundhiembs stigt, wdj hederlig och wellert mandt her Anders Biørnsens[178] paa Stodt sitt brøllup, huilckett hans hederlige och høye embede iche well schulle sømme och anstaa, nemlig i ordenne tuende wiiβer, men i gierningen S: Bentis minde och trumpeslagt,[179] da er dette mit giensuar, saadant som ieg med ædt will bekreffte, om behouff giøris, att aff hannem bleff siunget i dandtz tuende wiiβer, dendt enne i iegerdandtz, ordenne blant andett war disβe: Hun dandtzer paa bachen med sercken paa nackenn, med meere saadant: Thag fatt paa dend, du fichst dend icke endt, hun løber adt skougen igienn. Dendt andenn nogit ner lige saadan dandtz, huis conclusion paa wersen war: Diurenne wille wij beede. Item er mig witterligt, att S: Bentis minde bleff druckett, endog ieg icke saa der paa. Men adt hand slog paa trommen y døren, der wij dandtzede, dett saa ieg medt minne øyen. Fremdielis bleff ieg tilspurt

om m: Anders sinn afften søffn, huilchet ieg icke kand benegte, att hand io nogit betiligen[180] om afftenen gick wdt i kammerit adt soffue, och Karen Madtz dotter war ochsaa wdgaaen adt soffue i samme kammers, huor hun ellers stedtze laa med sin hoßbonde. Men dørren bleff tillugt, paa dett ingen schulle giøre m: Anders wmag[181] i hans afften søffn, och bleff hand noget lenge wde om afftenen, saa ieg for min person icke tenchte hannem dend gang adt skulle komme igien; dog kom hand omsier, der wij war gaaen thill bordtz. Dette saa att were i sandhedt widner ieg medt egen haandt och ombedne erlige, wiiße och welforstandige mendt Peiter Gierdtzen,[182] borgemester i Thrundhiemb, och Clemidt Iacobß[n],[183] raadmand dersammestedtz, adt de wille wnderschriffue medt mig. Aff Thrundhiemb ut supra. Poffuell Erichßen Bogij[184] e. haandt. Peiter Giertß[n] Bondgaard egen haandt. Clemidt Iacobßen ehaandt.

Deßlig[te] haffde forsch[ne] Thage Thott endochsaa med tuende wore egne steffninger hidsteffndt offtbemelte m: Anders Arboe, for hand paa Thrundhiembs raadstue dendt 13. nouembris 1620 schall haffue skieldidt paa retten[185] och kast penge paa bordet saasom adt klage sig rettisløs.[186] Deslig[te] for hand samme dag schall haffue wnduigt[187] retten imodt en och anden paamindelße paa konng: Mayts: wegne, der windeßbiurden schulle tagis wdi forsch[ne] sag imellem hannem och Peder Lauridtzøn och samme steffninger lydendis som effterfølger:

Wij, Christian dendt Fierde, med Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning, hertug wdi Sleßuig, Holsten, Stormarn och Dyttmarschen, greffue wdj Oldenborg och Delmenhorst, helße eder, osß elsk[e] hederlig och høiglerdt mester Anders Christensß[n], superintendent offuer Thrundhiembs sticht, euindelig med Gud och wor naade. Wiider, att osß elschelig Thage Thott, wor mandt, tienner och embidtzmandt paa wor gaardt vdj Thrundhiemb, wnderdannigst for os haffr ladet berette, huorledis hand schall haffue tiltale thill eder for nogen skieldtzordt, I schall haffue hafft for retten paa Thrundhiembs raadstue anno 1621, dend 13. nouembris, som med itt rigtig raadstue widtne aff laugrettismendenne[188] vdgiffuet schall were adt beuiiße, sampt och med eders egen haandt, i det I schall haffue skieldit paa rettenn, der dommerne iche schall haffue willet stede eder nogle windeßbiurdt, huilche tilforen schall haffue werit i beschichelße wiis[189] till Peder Lauridtzen fra eder forßendt, och der bekomidt skrifftlig suar, tegnidt paa samme schrifftlig beskickelße, huilche schall haffue willet, adt de ydermere schulle vinde, end for[ne] Peder Lauridtzønn schall were dennem ghestendig,[190] epterdi hand refererit sig till sitt schrifftligh suar. Och der borgemestere och raadt iche schall haffue ehragtedt louglig adt vere, at de ydermere schulle widne, skall I haffue weridt opsprunget fra rettenn, kast penge paa bordett och

med disβe formalia[191] skieldit paa retten: Skall dett saa gaa thill, da giffue ingen erlig mand komme for Thrundhiembs rett, thi mand nu seer, huor hun rider vdt. Med huilcke ordt handt formeener baade sig sampt alle de erlige mend, som aff Gudt och os schall were i øffrighedtz bestilning tilbetroidt paa de steder, meget for ner adt schall were sagt. Thi dersom I schall kandt louglig beuiiβe eder i de ringeste maade wrett enten aff hannem eller nogen aff dommerne adt schall vere thilføiget, skall de alle vere forpligt eder derfore tilbørligenn adt stande thill rette, som det sig bør; mens dersom I icke schall kand beuiiβe eder nogen wrett aff dennem adt vere skeedt, ey heller dennem nogit andet wærligt skall kandt offuerbeuiβe, formeenner handt, I bør saadant at tage thill eder igien och hand saauelsom de andre erlige mend, som wdi samme stedt sider wdj dommere stedt, lougligen for samme skieldtzord adt purgere,[192] som dett sig bøer, deβ leylighed hand sielff eller hans fuldmegtige ydermere wed adt berette. Thi bede wij eder och biude, adtj retter eders leylighed effter derom adt møde for oβ och woris elschelige Danmarckis rigis raad wdj rette till først almindelig herredage, som er berammit adt schall stande wdj wor kiøbstedt Bergenn dendt 22. julij nu førstkommende, thagendis medt eder huis I eder imodt denne beskyldning med forsuare will och da adt lide och vndgielde, huis derom loug och rett er. Ladendis dett ingenlunde. Giffuett paa vort slott Kiøbenhaffn, dend 5. aprilis anno 1622. Vnder wortt zignett.

Wij, Christian dendt Fierde, med Gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning, hertug wdj Sleβuig, Holsten, Stormaren och Dyttmarskenn, greffue wdj Oldenborgh och Delmenhorst, helβe eder, os elsk^{e} hederlig och høiglerdt mandt, m: Anders Christensβ^{n}, superintendent offuer Thrundhiembs stigt, euindelig med Gudt och wor naade. Wiidt, at os elskelig Thage Thott thill Egedt, wor mand, thienner och befalningsmandt paa wor gaard wdj Thrundhiemb, wnderdannigst for os haffuer ladet berette, huorledis hand skall haffue tiltale thill eder, for adt efftersom hand for nogen thidt forleden schall haffue bekommit wor naadigste befalning adt lade wdj rette steffne denne sag imellem eder och Peder Lauridtzønn och der wdj flittig indseende haffue, adt aldting kunde gaa wpartiesk thill, efftersom samme woris befalning ydermere schall indholde, och der nu sagen er wdj rette kommen, och I paa anden dag schall haffue fremførtt for retten baade eders windeβbiurdt och huis andet, I kunde haffue imod eders wedderpart, indtill I wdj byens bog sielff schall haffue ladit indføre, attj wdi denne sag intett wijdere haffde at fremføre, der nu for^{ne} Peder Lauridtzønn schall haffue fremkallit sinne windeβbiurdt, schall I vere opsprungen for retten och iche bleffuen saa lenge thilstede, indtill de kunde widne deris sandhedt, att wij derom kunde

haffue wnderretning, medens medt geualdt[193] schall vere wnduigt rettenn, der medt, som hand meener, eder at betage[194] suspition[195] och iche skall haffue anseett, adt forbemelte Tage Thott paa wore wegne eder befalit haffue adt bliffue tilstede och derhoes woris naadigste befalning for eder schall haffue leße lade om woris naadigste wilge, att med sagen paa de steder schulle procederis, saa wijt windeßbiurden adt føre sigh belanger, medens I schall haffue forskutt[196] eder fra dendt rett (till huilchen wij naadigst samme sag schall haffue henuiist) och ind for andre dommere; thill med schall for[ne] Thage Thott, effter I haffuer werit bortganget, till offuerflodt ladet eder beskicke medt byfogden och toe borgere att komme thilstede och suare i eders sag, huilchett intett schall haffue hiulpett, medens I schall eder retten entslagitt[197] haffue, huorfore hand formeener eder modt Norgis høyhedt storligen adt haffue forgrebit, foragtedt dendt rett, till huilcken wij naadigst eder skall haffue henwiist, och indskut eder for andre dommere. Jligemaade formeener hand sig dett thill foracht att were skett, I iche hans befalning paa wore wegne haffr willett respectere, dette altsammen formeener hand eder for retten att kunde offuerbeuiise och derfor bør adt stande thill rette, dedtz leylighedt handt sielff eller hans fuldmegtige ydermeere kandt wiide adt berette. Thi bede vij och biude eder, attj retter eders leylighedt effter derom att møde for os och wor elsk[e] Danmarckis rigis raadt wdj rette thill først almindelige herredage, som er berammit adt skall stande wdj wor kiøbstedt Bergenn dendt 22. julij nu førstkommendis, och da at lide och vndgielde, huis derom loug och rett er. Ladendis dett ingenlunde. Giffuett paa wort slott Kiøbenhauffnn, dendt 5. aprilis anno 1622. Vnder wort signett.

Och thill att bekreffte sinne steffninger om diße sinne for[ne] beschyldninger fremlagde forbemelte Thage Thott itt tings vinde aff 6 laugrettismend wdj Thrundhiemb tagit och daterit ibm: dendt 17. nouembris 1621, formellendis som effterfølger:

Wij efftersch[ne] Erich Siffredß, Oluff Mortenß, Christopher Ellingsenn, Thore Gundersen, Joen Sander och Peder Pederß[n], borgere och laugrettismend wdj Thrundhiemb, kiendis och giøre witterligt for alle med dette wort obne breff, att efftersom wij waare lougligen tilneffndt och ware paa Thrundhiembs raadhuus neruerendis tilstede dendt 13. nouembris sidst forleden wdj erlig och welbiurdig mand Thage Thott Andersß[n] thill Eggedt, kong: Maytts: befalningsmandt offuer Thrundhiembs by och lehn, hans neruerelße samptlig laugmanden Jacob Pedersß[n],[198] borgemester och raadt med meenige borgerskabff, som da neuerendis thilstede war, war wdj rette hederlig och høiglert mandt, mester Anders Christenß[n] Arboe, superintendent sammestedtz, och haffde i rette fremkalledt tuende

prestmend, som haffde verit i beskickelβe wiis for bispen thill Peder Lauridtzøn och paa samme beschichelβe bekomidt schrifftlig suar igien wed samme tuende præstmendt, och war bispen wijdere begierendis, att samme tuende prestmend motte for rette mundtlig widne, huis de hørt haffuer, huilckett dommerne mendte retten iche kunde tolle, effterdi paa hans schrifftligh beskickelβe war thilforne en skrifftlig suar giffuen aff Peder Lauridtzønn, och dend enne war vdj hans suogerskab,[199] och effterdi bispen da iche kunde faa sin begiering frem, haffuer hand teet sig[200] for retten megit wgeduldig[201] och strax fremkast sinne pendinge paa bordett, huilche hand dog strax tog igien, och haardelige dommerne tiltalde medt disβe formalia: Skall det saa gaa thill, da gidt ingen erlig mand kome for Thrundhiembs rett. Item: Nu seer mandt well, huor hun rider vdt. Med flere ord, som hand da samme thidt for retten forregaff. Thill huilcke ord och thale welbemelte woris kiere landtzherre oβ strax, som laugrettismend ere, badt dragis thill minde, paa dett att om i fremtiden fornøden giøris, wij dett kunde were gestendige. Att saadanne ord aff bispen for retten paa Thrundhiembs raadhuus talidt er, epterdi borgemestere och raad icke kunde giffue fra dennem beskreffuenn, fordj de sielff der wdj ware jnteresserede, thill med hørde wij icke entenn woris kiere landtzherre eller nogen aff dommerne suaridt hannem itt wbeskieden[202] ord, endom retten kunde taale och medføre. Och paa det sidste, der Peder Lauridtzønn sinne windeβbiurdt fremeskede, gich hand slett[203] fra retten och iche wilde bliffue thilstede samme windeβbiurdt adt høre, wänseett hannem aff woris kiere landtzherre bleff paa høigbe[te] kong: Mayts: wegne befalit adt bliffue thilstede, och om hand da nogit haffde imodt hans windeβbiurdt adt suare. Thill ydermere windeβbiurdt haffr wij trøgt woris signetter her neden wnder och wijdere wille, om fornøden giøres, were gestendige. Actum Thrundhiemb, dendt 17. nouembris anno 1621.

Sampt fremblagde borgemestere och raadtz dom aff Thrundhiemb raadhuus dendt 12. och 13. nouembris anno 1621 daterit, wdførligen i dend 28. och 29. art: medførendis, att mester Anders haffde wnduigt retten, saasom forberørt er, och er dog byfougden och tuende mendtz widtne tilsagt adt comparere och igien alligeuell iche haffde ehrskinnidt.[204]

Herforuden førde och for[ne] Thage Thott flere beskyldninger modt forbemeldte m: Anders, for huilcke hand och thill denne herredage var hidsteffndt, foruden de nu i disβe dage tilforen her bleff wdj rette indlagt,[205] saasom for att haffue tilsagt en wed naffn her Jørgen Marstrand[206] wdj it laug om hans festemøe, Anne Jens dotter, att hand schulle see thill, adt hun fich icke tou trindesider at løbe aff medt,[207] och hinde dog ingen wærlighedt haffr kundet offuerbeuiiβe. Sampt och for padtzseddeler,[208] hand schall haffue wdgiffuett wdj Thrundhiembs len, dog

hand meendte hannem icke adt vere dend persoenn, som reigsepadtz burde wdgiffue, men deromb burde søge hoes hannem.

Och for[ne] tilleggelβe[209] bemelte her Jørgens festermøe foreholdt bleff siden beuiist med samme her Jørgens steffning och m: Anderβis wdgiffuenne erklerring om dend sag; sampt om for[ne] padtzseddeller fremlagde offtebemelte Thage Thott tuende beuiiβer, dend ene daterit dend 5. julij 1622, dend anden daterit dend 6. julij wdj samme aar, och dend første lydendis som effterfølger:

Wij effterschr[ne] Ioen Leemou, Erich Quam i Ørckedals prestegield,[210] Lauridtz Steene, Suercke Rigstadt i Meldals prestegieldt,[211] Knudt Øffue och Engelbrette Gorresett i Opdals prestegield,[212] soerne laugrettismendt dersammestedtzs, kiendis och for alle witterlige giøre wdj dette wortt obne breff, att anno 1622, dendt 5. julij, er woris gunstige landtzherre, erlig och welbiurdig mandt Thage Thott thill Eggede, konng: Maytts: befalningsmandt offuer Thrundhiembs lenn, komen wdj forfaring, att en studenter wed naffn Christen Ienβ[n] Skielschiør[213] hafr dragit igiennem Ørckedals lenn nu forleden winter, bønderne med skydtz foringh[214] haffr besuergett och derudoffr adt forfare, huadt padtz[215] och beskedenn, for[ne] Christen Iensen Skielskiør haffde medt adt fare, saa er dett os witterligt, att forschr[ne] Christen Skielskiør drog med fri skydtzføring her igiennem lennidt, och der wij tilspurde hannem om hans padtz och bescheen till adt tage foringschab, fremwiiste hand bispens padtz, som hederlig och høylerdt mandt, mester Anders Arboe, superintendent offuer Thrundhiembs stigt, paa fri skydtzføring adt motte tilstedis effter hand padtzis indholdt, huilchett wij hannem icke negte torde. Att saa wdj sandhed er, som forsch[tt] staar, thill ydermere bekrefftelβe lader wij woris signetter her neden forre trycke. Datum ut supra.

Och dendt anden lydendis saaledis:

Wij effterschr[ne] Lauridtz Støell, Oluff Røning i Ordals prestegieldt,[216] Gudmund Melhuus och Joen Meelhuus i Meelhus prestegieldt, soerne laugrettismendt dersammestedtz, kiendis och for alle witterlig giør wdj dette wort obne breff, att anno 1622, dendt 6. julij, er woris gunstige landtzherre, erlig och welby: mandt Thage Thott thill Eggede, konng: Maytts: befalningsmandt offuer Thrundhiembs leen, kommen wdi forfaring, at her Salamon Lauridtzen[217] haffr dragit igiennem Guldals len[218] nu forleden windter medt skydtzføring, bønderne derudj leenit till besuerring, och derudoffuer at forfare, huis padtz och beskeden for[ne] her Salamon Lauridtzen haffde med adt fare; da er dett os nochsom beuist, att forschr[ne] her Salamon Lauridtzen drog med skydtzføring her igiennem lennit, och der wij hannem thilspurde om hans padtz och beskeden till att tage skydtzføring, da fremuiste for[ne] her Salamon Lauridtzønn bispens, hederlig och høiglertt mandt,

mester Anders Arboe, superintendent offuer Thrundhiembs stigt, hans padtz paa frij skydtzføring effter padtzens indholdt, wij hannem icke benegte torde. Att saa wdi sandhedt er, som forsch[tt] staar, witterligen wore signetter her neden wndertrycht. Datum ut supra.[219]

Herimod møtte wdi rette bispen, for[ne] m: Anders Arboe, och i dendt fornemste meeningh[220] till sin erklerring imodt for[ne] lettferdighedtzs, tilleggelβe forregaff,[221] att hand iche well kunde benegte gaat folck thill wilge adt haffue verit lystig wdj laug och samquemb, dandtzit med de andre och well mueligt wndertiden siunget medt, saa och ligget wdj huusβe med quindfolch saavelsom karllfolch,[222] saasom medt Karin[223] her Haagens[224] och andre, efftersom fornødenhedt i giestebudt for huuβerums sneffuerhedtz schyldt gemeenlig wdkreffuis, sampt ochsaa well iche kunde benegte adt haffue kast sig paa sengen hoes for[ne] Barbara Carls dotter[225] wdj Heffne, dog aff skiembt och pudtzeri[226] och wdj sine kleder, en anden erlig quinde hoes hinde samme tidt liggendis, nemlig osβ elsk[e] hederlig och høiglert mester Peder Iffrsens,[227] cannick wdi Thrundheim, hans quinde wed naffn Mette.[228] Och wdi hans dandtzen och siungen med dedtzs medfølge[229] formeendte sig ingen whøffuiske eller forargelig geberdt[230] adt haffue hafft, och icke det groffueste eller mellomste[231] wdj dendt dandtze wiisβe hannem forkastis[232] adt haffue siunget om dendt serck paa nackenn eller huad wiis dend medfører, men alleene det første och sidste eller det høffligste[233] aff samme wiiβe. Och synderlig thill sin wndschyldning for for[ne] tuende quindes personner och hans conuersation[234] med dennem forwendt,[235] att hand meendte, att huadt belangendis er, att for[ne] Barbara Carls dotter, att dersom nogen proub schulle haffue gangenn om hans anstillende[236] hoes hinde eller och domb, da burde hun saa well adt haffue werit steffndt der thill som handt.[237] Och belangendis for[ne] her Haagens quinde, derudinden fremlagde handt bemelte her Haagens egen skriffuelβe och derudj schrifftlig wndschyldning paa hans vegne i dendt sag, saa lydendis som effterfølger:

Deum opt: max: tuæ paternitatis conatibus suo spiritu sancto ut adsit toto pectore præcor.[238] For alle beuiiste welgierninger mig aff eders faderlighedt beteedt[239] will ieg paa dett ydmygeligste haffue e:f.:[240] betackett och dennem medt stoer tachnemmelighedt och wnderdannighedt aff yderste formuffue forschylde. Giffuer jeg e:f: wenligen tilkiende, att ieg bekom eders fromhedtz breff her paa Stodtz prestegaard dendt 8. februarij, wdaff huilchett ieg forstaar, huorledis at nogle aff wore wuenner legger alle aarer om borde,[241] att de kunde forderffue osβ, fra huilche ieg wisβeligen troer Gudt skall os naadeligen beuare och wende deris egne practicher[242] indt paa deris egen halβ. Herhoes, efftersom ieg forfarer aff e:f: skriffuelβe, at satans lemmer schall løbe omkring iblant os med en løgen om e:f:

och min fattige quinde[243] (huilchett dog e:f: icke kandt skriffue foruist), ligesom hun schulle i min broders[244] brøllup paa Stoedt werit inde i kammerit hoes e:f: en heell efftermiddag thiβdagen i brølluppet, och er derfor aff mig begierendis, adt ieg wille spørge min quinde, huor hunn war paa de tider, e:f: haffde lagt sig thill søffns om thisdagen i eders kammer, effterdj der siges, hun war icke i stuenn hos de andre forgangs quinder[245] medler thidt, huor aff (saasom ieg forstaar) denne wchristelige løgen och miβtanche er woxen. Da er der thill baade mit och min quindes sandferdige suar, att nogit for e:f: war gangen i eders kammer, gich min quinde wdt i samme kammer och jeg strax effter hinde, och actede hun adt huile sig i wor seng i kammerit, thi hun sagde sig liden rolighedt adt haffue faait de andre tider. Men effterdi ieg tenchte, maa skee bispen kommer her wdt och schall fortencke[246] os derfore, att wij hannem besuere, da gick ieg op paa lofftet, som war offuen for stuen, med hinde och lagde hun sig der paa dend seng, der stodt. Och der ieg war tøffuit[247] hoes hinde, till hun soff, gick ieg ned adt bagtrappen och gich i capellan gaardenn. Medler thidt ieg war der, da slogis de i brøllups gaarden, och der jeg kom nogit der effter der fra, war klammerien endt, och fandt ieg min quinde enda soffuendis paa loftet. Saa gick jeg ned och fandt e:f: famulum[248] paa gaarden, som sagde migh, att e:f: laa och wilde icke werre iblandt dend klammer. Saa gick hand indtill e:f: med nøgellen, hand sielff haffde, och kom vdt igien straxs och sagde, I laa enda; och iegh begierede att talle medt e:f:, naar I opstoedt, och gich saa paa gaarden och talde med min søster och eders famulo (thi ieg wilde icke gaa i stuffuen till dj andre got folck, men holt mig ifra drick dett beste mueligt war), indtill e:f: strax dereffter sielff lugte døren op, och gick ieg saa indt medt hannem thill eder, och strax der effter (om I dett ellers mindes) kom min quinde ind adt samme dør till osβ, som wij stode och tallede om, huem der haffde faait hug i brølluppet, och mindes ieg rett, da war och Charll Prydtz[249] derhoes, saa Gudt will straffe de dieffuelsfolck, som saadant opdigte. Jeg tror iche, ieg har behouff adt giøre nogen regenschabff for, huadt ieg bestillede paa kammerit med min quinde, ellers det war e:f: forbødet adt huilse sig eller hinde enten, vilde konen[250] sige mig nogit saadant thill, skulde iegh som en erligh mandt min fattige ærlige hustru forsuare. Men de løgnere tør det iche aabenbare giøre, saa faa de skam, de wedt well bedre end de giøre, thi dett er e:f: fiendis pack, adt saadan løgenn frakommer om Margrette Radkiees dotter,[251] som er hoes Joen,[252] adt hun wille gierne liuffue dett samme, och Oluff Henningβ,[253] som och thienner hannem, som slogs samme thidt och war iche wiiβ adt regiere[254] sig sielff, end sige tage ware paa andre. Om hand lader sinne ord liude: Ieg wredt minne hender och klagidt, ieg kunde iche komme indt i kammerit thill

eder, da schall handt haffue løiget som en skielmb.[255] Jeg kunde well och gaait indt adt dørren thill suale lofftet, som stodt aaben, om ieg wilde opuacht e:f: Ieg er io født paa gaarden och wiste gangenn. Dernest haffuer och e:f: spurt, adt Poffuell Erichsβ[n][256] schall haffue sagt effter min mundt, at min hustrue schulle iche haffue ligget hoes mig om natten i brølluppet, och ieg icke wiste, huor hun war. Saa troer ieg aldrig, adt Poffuell dett haffuer sagt, och haffuer hand dett sagt, da er skeet effter satans och iche effter min mundt, thi huor schulde ieg opdigte saadan forbandede løgenn, som er min ægte hustruis ærre och mig sielff forner, epterdi baade ieg sielff och e:f:, som laa i kammerit hoes os, och eders famuli och de andre gaat folck i brølluppedt war, wide well, adt min hustrue laa huer natt i seng hoes mig, som hun burde, huilchett jeg her och huer stedt for domb och rette bekiende will och louglig med e:f: och andre gott folck beuiiβe, och skall aldrig mig heller kunde andett efftersiges[257] aff nogidt erligt menniske. Kiere domine pater, giører nu for Gudtz schyldt och haffr ingen miβtancke om mig fattige mandt, om eder saadan løgen wijdere forrekommer. Gudt weedt, jegh er wskyldig, och adt der er ingen, som gaar haardere thill hiertett end mig och min fattige hustru, att saadan løgenn schall føris om landet. Jeg haabis och thill, adt dendt dag kommer snarlig, de onde och skalcke[258] mennische faa deris fortiente lønn for Christj skyldt. Gudt lade dennem falde i graffuen, som de graffue thill eder, for Christi skyldt. Dendt samme gode Gudt will ieg nu och mit fattige huusβ haffue eder till siell och liiff befalidt. Aff Stoedtz prestegaard, dendt 26. februarij anno 1622. Haagen Biørnsβ[n].

Sampt och fremlagde itt skudtzmaals breff aff prouisten och andre 7 præster wdj Normørβ præpositur[259] wdgiffuedt om hans leffnedt och omgiengelβe, huis dennem derom kunde were witterligt, och lydendis som effterfølger:

Wij effterschr[ne] Anders Erichsenn,[260] præpositus offr Nordmøers lenn och pastor thill Querenes gieldt,[261] Anders Pederβøn,[262] pastor till Thinguoldt gieldt,[263] Hans Christenβ[n],[264] pastor thill Stanguig,[265] Lambret Antoniβ[n],[266] pastor thill Sundall,[267] Størcker Oelβ[n],[268] pastor thill Øre,[269] Peder Pederβ[n],[270] residerende till Gribs annexs,[271] Hans Krabe,[272] residerende thill Surendals[273] annexs, och Peder Krabe,[274] medtiener thill Thinguoldt, alle boendis i Normøers præpositur, kiendis och giør for alle witterligt med dette woris obne breff, att anno 1622, dendt 28. martij, paa Thinguoldt war och woris kiere superintendentes, hederlig och høiglerdt mandt, mester Anders Christensβ[n] Arboes missiue komen tilhende, daterit dendt 22. februarij, anlangendis adt wij (saauelsom andre pastores wdi stifftet) hannem effter woris samuittighedt it sandferdig skudtzmaall och windeβbiurdt medelle wille, huorledes hand sig wdj sitt høye kaldt och embede med ler-

dom, leffnidt och conuersation anstillet och forholdt haffr fra det første, hand bleff woris biskop och superintendent, hidt indtill, huilckett wij hannem ingenlunde wdi nogen maade wiste adt benegte, mens nu wdi dette woris obne breff bekiende och fremdieles, om behouff giøres, for Gudt och christelig øffrighedt wille were tilstendige,[275] att hand iche alleniste paa embedens vegne wdi sin visitation, naar dendt her wdj kirckerne haffr faldet, troligen och flitteligen medt prædicken, lerdom och vnderuiißning ahnstillet och forholdt haffr, men endochsaa wdj woris huusße och ellers, naar hand till nogen woris collatzer[276] haffuer werit indbuden med oß och voris, saa haffuer conuerserit och omgangenn och i alle maade med ordt och gierninger sig forholdt, som dett bør och sømmer en hederlig biskop, saa at ingen aff osß med rette haffr hannem nogit adt beskylde. Och ligesom hand aldtidt haffuer verit flittigh och omhyggelig, att kong: Mayts:, wor allernaadigste herris, ordinantze kunde hoes alle holdes wed lige, lige saa haffuer hand och iche heller ladet nogen aff os imodt ordinantzen och retten wdi nogen maade wforrettis, men en huer, som medt wrett haffr weritt besuergit, saa wijt hannem war mueligt, forhiulpen thill rette igien; och naar hans reigße haffr faldet fremb och thilbage her wdi prouistiett, da haffuer hand iche strenge faren affstedt, ey heller os for sterck och medt mange folch besuergidt, men medt gandske faa folch, och gierne haffuer ladet sig nøige och tagen med os til tacke, huis wor fattige huuß haffuer formaat. Skenck och foræring haffuer hand ey heller nogen thidt wnderstaaidt sig aff osß at fordre eller begiere, huercken thill sig sielff eller nogen hans folck, som haffuer werit hannem følgagtig, men langt heller benegtedt,[277] om nogen hannem med en ringe thing wille forære. In summa: wij huercken haffuer hørtt eller seett aff hannem andet, endsom en hederlig bischop i alle maade well sømmer och ahnstaar, och haffuer alle stoer aarsage att tacke Gudt och dend høye øffrighedt, som hannem dette stifft och bispedomb gunstlig tilbetroidt haffuer, der till medt ynske och begierre aff Gudt, adt hand lenge och well motte leffue och bliffue hoes os, sitt høye embede till Gudtz æuige ærre och dend christelige kiercke till opbyggelße for rette effter denne daug som hidt indtill. Dette saa att werre i sandhedt, som forschr[n] staar, widner wij medt woris signetter och egenhender wnderteignidt. Actum die et loco ut suprâ.

Och thill de beskyldninger om rettens forachtt och endtuigelße foregaff hand skrifftlig saauelsom mundtlig sig retten iche adt haffue foragtedt, men adt hand haffde sagt, at ingen erlig mand schulle komme for Thrundhiembs rett, war sagt wdi hastighed[278] och wbetenckenhedt.[279] Och det, hand haffde kast penge paa bordet, war iche thill dend ende, att hand wilde klage sig rettißløs, men for nogit, hand wilde haffue indskreffuenn i byens thegnebog,[280] som hand meendte han-

nem icke med billighedt bleff weigredt. Och att hand haffde endtuigt retten war, for hand meendte att wille føre sinne windeβbiurdt hid for oβ till Bergen; och adt hand iche kom thilbage igienn, der hand bleff derom ahnmodett aff byfougdenn och tuende mender paa Thage Thottis wegne, skulle iche were wor høighedt thill despect sket, thi hannem iche schulle haffue werit befalit paa wor wegne adt komme igienn, men alleene wenligen belangett[281] om paa for[ne] Thage Thottis vegne.

Fremdieles fremlagdis paa begge sider nochsom vdførlige forβetter till sagens forklaring, huilche for deris wijtløfftighedtz skyldt eragtedt wnødigh at indføre, men er bleffuen paateignidt, indhollendis dog nesten alt dett samme som for[ne] steffninger sampt indhollendis dend mundtlig tiltale och giensuar, som nu her wdj er indført; och huis dj andre forberørte acter medfører, som ochsaa her wdj er insererit.[282] Och offr aldt begierede forsch[ne] m: Anders Arboe paa dett sidste, att dersom nogen forseelβe hoes hannem wdi forsch[ne] maade kunde were befundenn, och at hand nogen haffde forargett med ord eller gierninger paa itt stedt eller andett, dett mildeligen motte optagis medt hannem och meendte dett alleenne saasom belangendis forsch[ne] lettferdighedtz beskyldninger wdj vdwortis fachter och ghebert adt vere skeedt och iche i andre maade, och dett sagde sig dyresten och høyesten med ædt adt kand bekreffte, handt och gierne sligt att will rette her effter, om dett saaledis med hannem motte naadigstenn bliffue dispenserit denne gang, att hand effter ordinantzens[283] tilholdt denne første gang maatte admoneris[284] och for sin ahnstillende[285] reformeris[286] thill paa wijdere effterfølgendis straff, om hand sin miβfeill[287] iche corrigerit och affstodt her epter. Men for[ne] Thage Thott her paa replicerit, att hand well haffde weritt admonerit aff hannem herom thilforne, dog forgieffuis, och haffde weritt tilbøden aldtingest att wille biilegge till det beste, dersom hand ellers sielff icke wilde søge aarsage till abdett, som bemelte Thage Thott aff hannen formeendte adt were skeedt, saasom med at opsette sig imodt øffrigheden och rettenn och att skielde paa retten som thilforen insinuerit[288] och den fordret paa[289] och dog endtuigt, naar nogitt forkomb, som hannem war imodt, epter adt handt med hans wsømmelige lader och wesβenn i sambquem och laugh haffde giffuett stor forargelβe fra sig, som Tage i hans fortroede[290] bestilning paa wore wegne wdj dend landtzeigen[291] formeendte sig huerckenn att burde eller kunde lenger see igienn[em] fingre medt, synderlig der forsch[ne] m: Anders slig wskickelighedt wille forfegte[292] och dennem, som sig nogitt derom wille lade forliude, fast[293] effterstræbe,[294] giøre thill[295] fiolmelige[296] och forderffuede. Begierte derfor paa wore wegne adt hende[297] domb med hannem, wden wij dett naadig[te] anderledis wille effterlade.

Da effter tiltale, giensuar och denne sags leilighedt, och effterdi forbemelte mester Anders Arboe sielff en stoer deell haffuer bekiendt och icke salua conscientia[298] haffuer kundet benegte att dj lettferdighedtz bedriffter wdj ordt och anden gheberdt, hannem aff wor befalningsmandt paa Throndhiembsgaardt, osβ elskelig Thage Thott, haffr werit tillagt och thill denne herredage ført beuiis paa, saasom med lætferdig sang at siunge, wnodelig[299] dandtz adt dandtze, S: Bentis minde at dricke wdi offentlig laug och wertskaff (som nemlig thill dett brøllup i Heffne och paa Stoedt), tromme adt slaa paa til dandtzs (saasom och dersammestedtz) och saadanne rim adt digte, som stor turbation[300] medfulde (saasom paa dend gaard Østeraadt), men och dett, som meere er, medt adt holde sig i ennerom paa fordechtige[301] steder till fremmede quindes personer och paa sengen hoes dennem, endochsaa icke i alle sinne kleder, saasom wdi for[ne] Heffne och paa Stoedt, hvilche facter och geberdt allesammen er imodt dendt høffuischhedt och ehrbarhedt, som en superintendent och biskop bør adt følge och aldielis intett med hans kald gemesβ;[302] item efftersom hand end herforuden haffuer wdj sin egen sags forhandling for retten i Troendhiem effter hans egen wnderdannigste ahnmodning ahnstillett,[303] vnduigt retten dersammestedtz dend 13. nouembris 1621, forbemelte voris befalningsmandtz Thage Thottis admonition[304] wagtedt, och samme thidt skieldit paa samme byes rett wden nogen der thill giffuen aarsag medt anden adtschillig tradtzighedt, som iligemaade sig icke well rimmer med hans høige fortrode kaldt och embede, men baade stræber[305] imodt Gudtz ord, huilckett hand høigeste burde adt agte och haffuer sorett paa, som præscriberer[306] 1. Tim.[307] 3. v. 2 in epist: ad Tit:[308] cap: 1 v. 7 ac capite 2 v. 7,[309] huad en bisp wdj sit officio bør at følge och fly, sampt och stræber imodt ordinantzen folio 84,[310] huilchen hand sig och immediate[311] haffr astringerit[312] thill; findes ochsaa aff en prest wed naffn her Jørgen Marstrandt[313] hidsteffndt for hans festemøe, hand haffde tillagt wdj itt laug adt gaa medt to trinde sider, och dett icke haffr beuiist och sig derfor imodt præsten her schrifftligenn motte wndskylde; saa er derfor aff forberørte aarsager saaledis herom decernerit,[314] att hand for samme sinne begangne forseelβer bør fra sit biskoplige kaldt och embede adt werre entsett[315] och dett icke wijdere betienne.[316]

Datum ut supra, nostro &c.[317]

(1) Norske sager blev kun undtagelsesvis indbragt for rettertinget i Danmark, se f.eks. rettertingsdom 30. juni 1598 (VI nr. 775). Når kongen ikke som i nærv. tilfælde var i Norge, fik nogle rigsråder fuldmagt til i hans navn at holde retterting og afsige domme, der indførtes i en række norske dombøger (i Riksarkivet i Oslo). - (2) Dette (Bergen UB 251), der er ret fejlfuldt, indeholder kun domskonklusionen og er måske afskrevet efter en af de afskrifter, som kancelliet

efter kongens ordre tilstillede samtlige biskopper i Danmark og Norge. Da dommen over Arrebo (»den danske kunstdigtnings fader«) har mere almén interesse, er den her gengivet efter HDDomb. og ikke efter den private domssamling. - (3) Adfærd (Kalk. I.* 18b). - (4) Dommere var foruden kongen: rigsråd, admiral Oluf Rosensparre (se 857.22), rigsråd Eske Brock (se 857.24), rigsråd Christen Holck (se 857.26), rigsråd, statholder i Norge, lensmand på Akershus Jens Juel (d. 1634) til Keldgård, Brusgård, Nørre Vosborg m.m., Norges riges kansler Jens Bjelke (d. 1659) til Østråt (se NbL I.561ff.), Bergens biskop, dr.theol. Niels Paaske (d. 1631) (se NbL X.597ff.), Stavangers biskop, dr.theol. Laurids Clausen Scavenius (Skagbo, Skavbo) (d. 1646) (se NbL XII.277ff.) og Oslos biskop, magister Niels Simonsen Glostrup (d. 1639) (se NbL IV. 509ff.). - (5) Tage Andersen Thott (d. 1643) til Sireköpinge, Duege, Näs (nuv. Trollenäs), Jomfruens Egede m.m., søn af Anders Thott (d. 1595) og Lisbeth Folmersdatter Rosenkrantz (begr. januar 1613). Han studerede 1607 i Padua, var 1608-10 hofjunker, 1612-20 lensmand på Laholm slot, 1620-27 i Trondhjem, 1627-29 pány på Laholm slot, 1629-31 på Ørum, 1631-33 på Mariager kloster, 1632-41 på Sölvisborg, blev 1633 ridder, var 1642-43 lensmand på Silkeborg. Som lensmand i Trondhjem kom han i strid med Arrebo, og på det af ham »flittigt samlede Materiale« (Henry Bruun i DbL XXIV (1943).62) bygger nærv. dom. På herredagen i Bergen havde Tage Thott yderligere indstævnet Arrebo i to andre sager, men i begge disse blev Arrebo frifundet ved rettertingsdomme af 26. juli 1622 (Norske Herredags-Dombøger 2. rk. VI.41ff. og 48ff.). Om hans forhold til Arrebo se H. F. Rørdam, op.cit. I.103f. 1631 måtte Tage Thott for at dække sin gæld sælge Jomfruens Egede og snart efter sine andre gårde, og det siges, at han til sidst gik og tiggede på kroerne i Kbh. Han var gift 1. gang (1610) med Clara Sparre (d. 1636), datter af Hans Sparre (d. 1587) til Klogerup og Dorte Hansdatter Ahlefeldt (d. tidligst 1602). Hun var aktiv i sagen mod Arrebo, idet hun på sin husbonds vegne under hans bortrejse lod optage tingsvidner mod Arrebo; 2. gang (1640) med Lisbeth Beck (d. 1653), til Næsbyholm, datter af rentemester Sivert Beck (d. 1623) og Lisbeth Bille (d. 1656).

(6) Hovedgården Jomfruens Egede i Øster Egede s., Fakse h., der 1631 blev afstået til Jens Sparre (d. 1632) til Sparresholm. - (7) Om dette udtryk se 857.36. - (8) Anders Christensen Arrebo (d. 1637), søn af sognepræst i Ærøskøbing Christen Andersen (d. 1606) og gift (1611) med Else Jørgensdatter (d. 1641). Han blev 1608 præst ved slotsmenigheden i Kbh., 1610 magister, 1613 præst ved slotsmenigheden på Frederiksborg, 1616 sognepræst ved Nikolaj kirke i Kbh., 1618, kun 30 år gammel, biskop over Trondhjem stift. Efter at være afsat fra sit embede ved nærv. dom tog han ophold hos hustruens slægt i Malmø. Her udarbejdede han »K. Davids Psalter sangviiβ vdsat« (1623; 2. udg. 1637), der var tilegnet den norske gejstlighed, og hvori han i 1. udgaven gør afbigt for »alt, huis vng eller gammel aff min conversation [omgang, selskab, jf. Holb. Ordb. I.977; OdS XI.72 bet. 1] hoss eder nogen tid eller sted met ord eller gierninger kunde offenderet vere« (Anders Arrebos Samlede Skrifter v. Vagn Lundgaard Simonsen II.1 (1968).28). Bogens 1. udgave indeholdt æresvers af professor, dr.theol. Knut Aslaksen (d. 1624), professor, sen. Sjællands biskop Jesper Brochmand (d. 1653), professor, dr.med. Caspar Bartholin (d. 1629) og sognepræst ved Helligåndskirken i Kbh. Peder Pedersen Hee (d. 1626). Ved kgl.åb.br. 23. december 1624 (Kanc.Br.) bevilgede kongen, at Kong Davids Psalter måtte udgives pány, og Arrebo fik privilegium på trykningen og forhandlingen af bogen i 10 år. Den ny udgave udkom 1627 og indeholdt et æredigt af Bergens biskop, dr.theol. Niels Paaske, der havde været med til at dømme Arrebo, jf. ovenfor note 4. Ved kongebrev 25. august 1624 meddeltes, at kongen nådigst havde tilladt Arrebo »igien til et bondekald, hvor han lovligen kan blive kaldet til, maa admitteres og kaldes« (Nyerup og Rahbek, op.cit.II.220 (med urigtig datering: 1626); Rørdam, Kirkelove III.177). Herefter søgte Arrebo at blive præst ved Frue kirke i Kbh., hvilket efter kongebrevet var udelukket. 29. september 1625 udstedte borgmestre og råd i Malmø kaldsbrev for Arrebo (jf. H. F. Rørdam, op.cit.I.282ff.), men kaldelsen blev afslået af

kongen, der i skrivelse 5. november s.å. udtalte, at Arrebo måtte »kaldes til en af de gemene købstæder, der som de ikke haved for megen lyst til klammer« (H. F. Rørdam, op.cit.I.186f.). 20. januar 1626 beskikkedes Arrebo derefter til sognepræst for Vordingborg og Kastrup menigheder, hvor han virkede til sin død. Her skrev han sit hovedværk, »Hexaëmeron«, der først udkom 1661, udgivet af sønnen Christen Andersen Arrebo, der var sognepræst for Nebbelunde og Sæddinge menigheder. - (9) Adfærd, opførsel, manerer (Kalk. I. 493b; OdS IV.637 bet. 1.1), jf. DL 1-12-1 *skikkelige lader og fagter*. - (10) Opførsel, adfærd, optræden (Kalk. II. 10b: Holberg-Ordb.II.926 bet. 1), jf. ty. *gebärde* og *sich gebaren* (opføre sig).

(11) forskellige (Kalk. I. 8a bet. 1). - (12) Om titulaturen *høiglerdt* se 871.14. - (13) Stod præstegård i Stod præstegæld i Steinkjer h., Nord-Trøndelag fylke, der omfattede hovedsognet Forr og to annekser: Egge og Kvam. *Præstegæld* bet. i Norge, på Færøerne og i Grønland en præsts embedsområde (pastorat). - (14) Præsten Anders Bjørnsen (d. 1637), se ndf. note 178, blev i 1621 gift i Stod, hvor hans broder, Haagen Bjørnsen (se ndf. note 90) var præst. Erlandsen.322f. anfører urigtigt, at det var Haagen Bjørnsens bryllup. - (15) Ørlands præstegæld i Ørlandets herred. - (16) Hovedgården Østråt (Austråt) i Ørlandets præstegæld. Sør Trøndelags fylke, der da tilhørte Norges riges kansler Jens Bjelke (d. 1659), der var meddommer i sagen, jf. ovf. note 4, men som beboedes af fogden i Numedal, nedenn. Christopher Nielsen, jf. Ludvig Daae, op.cit.77 note 2. - (17) Peder Lauritsen var indtil 1620 byfoged i Trondhjem og derefter foged i Fosens fogderi. Han karakteriseres af Carl S. Petersen (Ill.da.Litteraturhist.I.497) som en »helt igennem ildesindet og uvederhæftig Person«. Om hans forhold til Arrebo se H. F. Rørdam, op.cit.I.96. Han skal være »død i Nordlandet udi stor Elendighed og det, som Arrebos Søn vidste at fortælle og havde udforsket, akkurat samme Time og Minut paa hvilket Arrebo døde«, altså i 1637. Om klager over Peder Lauritzen som foged se Yngvar Nielsen, Jens Bjelke til Østråt (Kristiania 1872).186, 205 og 239. - (18) Fosens fogderi ved Trondhjem. På øen Lille Fosen var et mindre handels- og toldsted, 1708 fik øen sin egen kirke og 1742 købstadsrettigheder og navnet Kristiansund. - (19) møde for retten (Meyer.181b; OdS X.1150). - (20) Bryllup (Kalk. I. 201b bet. 1). Præsten, nedenn. Melchior Jakobsen Falch (d. 1639), blev i august 1619 i Hevne gift med Mette Oudensdatter (jf. Norsk slekthistorisk Tidsskrift XIX (1964).214), hvis navn de fleste steder i den genealogiske litteratur er urigtigt anført, og som var enke efter sognepræsten til Hevne Mikkel Christensen (d. 1619).

(21) Barbara Carlsdatter var gift med Søren Rasmussen, der synes at have været kgl. foged, jf. norsk herredagsdom 3. juli 1619 (Norske Herredags-Dombøger 2. rk. V (Oslo 1925).37f.): *Søffren Rasmussøn paa kongl: Maytts: wegne*. - (22) Hevne, anneks til Hittern præstegæld i Hittern h., Fosens fogderi. Sognepræsten til Hittern Melchior Jakobsen Falch boede med kgl. tilladelse 2. december 1619 i Hevne, da han her havde en del jordegods, og lod Hittern kald betjene af en personel kapellan, jf. Th. Thaulow, En dansk-norsk Slægt Falck (Kbh. 1931).11. - (23) Gården Sireköpinge i Sireköpinge s., Rönneberg härad, Malmöhus län, der ejedes af ovenn. Tage Thott. - (24) Vidnesbyrd, bevis(er) (Kalk. III. 515b). - (25) Se ovf. note 17. - (26) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. Muligt en broder til den ovf. i note 20 nævnte Mette Oudensdatter, der 1619 blev gift med præsten Melchior Jakobsen Falch. - (27) Peder Jakobsen var foged i Romsdal. - (28) Har ikke kunnet identificeres. - (29) Ligeledes. - (30) Anders Christensen (d. 1660), sognepræst til Ørlandets præstegæld, 1622-37 provst i Fosens provsti, jf. Erlandsen.208, 249. Han var gift med Dorte Tøgersdatter Husum, og hans datter, Sidsel Andersdatter, var gift med nedenn. foged Christopher Nielsen.

(31) Christopher Nielsen, kgl. foged og tolder i Numedals fogderi, gift med Sidsel Andersdatter, datter af ovenn. provst Anders Christensen, se foreg. note. - (32) Numedal i det sydlige Norge, vest for Oslo og nord for Kongsberg. - (33) Har ikke kunnet identificeres. - (34) Magister Hans Sørensen (d. 1660), der 1618-27 var rektor for katedralskolen i Trondhjem, 1627-60

dens lektor. Han var gift med Gertrud Eriksdatter, jf. Henry Berg, Trondheim før Cicignon (Trondheim 1931).134 (nr. 40), H. F. Rørdam, op.cit.I.95. - (35) Mads Mikkelsen synes at have været foged på Egge. - (36) Gården Egge i Steinkjers præstegæld i Nord-Trøndelags fylke. Gården omtales som høvdingesæde allerede på Håkon Adelstenfostres tid (omkr. 930-935). I det 16. og begyndelsen af det 17. århundrede var gården i kronens eje og fogedgård, jf. Norges Land og Folk XVII (Kristiania 1909).495. - (37) Oluf Nielsen (d. 1646) var 1599-1608 sognepræst i Beitstadens præstegæld, Nord-Trøndelag fylke, 1608-12 residerende kapellan ved Trondhjem domkirke, 1612 sognepræst til Skogn, 1616-39 provst i Indherreds provsti. Han var gift med ovenn. Margrethe (Maritte), jf. Erlandsen.261. - (38) Skogn præstegæld i Indherreds provsti, Trondhjem stift. - (39) Margrette Rackersdatter (ndf. Radkers datter) er formentlig Margrethe Rockertsdatter Falkener, datter af købmand og rådmand i Trondhjem Rockert Pedersen Falkener - broder til den ndf. i note 46 nævnte Margrethe Pedersdatter Falkener - og Margrethe, jf. Henry Berg, op.cit.195 (nr. 7). Rockert Pedersen Falkener var sønnesøn af borgmester i Trondhjem Adrian Rockertsen Falkener (d. omkr. 1496), se om denne Anders Daae i Trondhjemske Samlinger II,2 (1915).105ff. - (40) Har ikke kunnet identificeres.

(41) forskellige (Kalk. IV. 660b bet. 1). - (42) Kaldes ndf. ved note 184 *Poffuel Erichßen Bogij;* har ikke kunnet identificeres. - (43) *hans witterlighedt:* hvad han har kendskab til (OdS XXVII.321 bet. 1). - (44) Se ovf. note 3. - (45) Svar (Kalk. I. 56b). - (46) Jakob Pedersen (d. 1633), søn af herredsfoged i Nørlyng h. Peder Ibsen (d. 1562) og Anna Pedersdatter. Efter ansættelse som »livdreng« (tjener) på Vitskøl kloster, Vestervig kloster og Riberhus var han i 3 år i regne- og skriveskole i Lübeck, var derefter foged i Melsta härad i Blekinge i 2 år, på Berritsgård på Lolland i 2 år, 1582-88 forvalter af Trondhjemgårds jordegods, 1588-89 af Romsdalens forleningsgods, 1589-1609 af Giske forleningsgods, fik 11. september 1609 bestalling som lagmand i Trondhjem og Jemteland, 14. juli 1610 livsbrev for sig og sin hustru på Vestnæs gård (Veø præstegæld i Romsdal). Han var gift med Margrethe Pedersdatter Falkener (d. 1622), datter af Peter Adriansen Falkener (dræbt 1569) og Gunhild Sivorsdatter og søster til rådmand i Trondhjem Rockert Pedersen Falkener, jf. ovf. note 40. Efterslægten, herunder nedenn. sognepræst Melchior Jakobsen Falch, tog navnet Falch (Falck) efter moderen, jf. S. H. Finne-Grøn i Norsk slekthistorisk Tidsskrift XIII (Oslo 1952).247; Th. Thaulow, En dansk-norsk Slægt Falck (Kbh. 1931).11. - (47) En *lagmand* var i Norge en embedsmand, hvis opgave det var efter anmodning at meddele *orskurd,* ɔ: udsagn om gældende lov og ret i et konkret retstilfælde og på tinget vejlede dommerne. Da lagmanden herved reelt blev den afgørende, fortrængte hans orskurd på landet i vid udstrækning bygdetingets domme, mens hans deltagelse i købstæderne bevirkede, at man ved appel forbigik det af lagmanden ledede lagting og indbragte sagen direkte for kongens ret. Ved fdg. 6. august 1604 blev det lagmanden forbudt at sidde til doms på bytinget sammen med borgmestre og råd. Om lagmand se iøvrigt Brandt, Retshistorie II.181ff. og Torfinn Tobiassen i Kulturhist. Leks. X (1965).153ff.

(48) Oluf Jensen Skriver (d. 1635 el. 1636) var 1622 borgmester i Trondhjem, blev 13. januar 1624 overformynder ssts. og var i mange år kirkeværge for domkirken ssts. Han var gift 1. gang med Aasilla (Ursula) Christophersdatter, 2. gang med Valborg Jensdatter (d. 1652), enke efter Peder Hansen. Jf. Anders Daae i Trondhjemske Samlinger II,2 (1915).117; Henry Berg, op.cit.223 (nr. 136). - (49) Peter Giertsen Bondgaard, rådmand i Trondhjem, var 1623 borgmester ssts. Han og nedenn. rådmand Clement Jakobsen havde en strid med byrådet, lagmanden og lensmanden Tage Thott og blev dømt til at afsættes fra deres embeder. De indankede sagen for herredagen i Kbh., hvor de fik eftergivet deres straf, men dømtes til at betale kost og tæring til deres modparter og til at nedrive nogle bygninger, de uretmæssigt havde opført på kronens og byens grund, jf. Anders Daae, op.cit.117f. - (50) Trondhjem havde 2 borgmestre. Ved fdg. 7. april 1619 var det bestemt, at byrådets medlemmer efterhånden alle skulle fungere

som borgmestre i ét år, således at et år 2den borgmester blev 1ste borgmester og ældste rådmand 2den borgmester. Da borgmesterskiftet skete ved fastelavnstide, kaldtes borgmestrene fastelavnsborgmestre. Ved fdg. 18. februar 1636 ophævedes denne årlige skiften, og det bestemtes, at borgmestrene skulle forblive i deres stilling, så længe de den vel forestod. Jf. Anders Daae, op.cit.121, Johan Schreiner (red.), Trondheim Bys Historie II (Trondheim 1962).67.

(51) Poul Jørgensen, borger i Trondhjem, hvor han i begyndelsen af 1600-tallet ejede en gård, 1611 ejede han en jægt (et særligt norsk skib, der førte et stort råsejl og stagsejl, og som navnlig brugtes til fiskelast), nævnes 1621 som rådmand i Trondhjem, betalte 1635–36 sildeskat. Jf. Henry Berg, op.cit.108 (nr. 12). - (52) Anders Christensen (d. 1632), nævnes 1622 og 1626 som rådmand i Trondhjem, 1627 som borgmester ssts., 1630 overformynder ssts. Han var gift med Anna Christophersdatter (d. 1650); hun gift 2. gang med rådmand i Trondhjem Niels Olsen (d. før 1645). Jf. Henry Berg, op.cit.196 (nr. 102). - (53) Clement Jakobsen (d. før 1652) var byfoged i Trondhjem, nævnes også 1639 som rådmand ssts. Om hans retssag med byrådet, lagmanden og lensmanden se ovf. note 49. Han var gift 1. gang med Berit Hansdatter (d. 1622), 2. gang med Karen Rasmusdatter (d. efter 1654). Jf. Henry Berg, op.cit.123f. (nr. 31a). - (54) Henning Jepsen har ikke nærmere kunnet identificeres. - (55) Alexander Humphredsson Samson (d. 1643) var skipper fra London, nedsatte sig omkr. 1595 i Trondhjem, hvor han 1622–39 var rådmand og 1630 borgmester. Han var en af byens største købmænd og ejede flere skibe, drev betydelig trælasteksport til England og Skotland samt fiskeeksport. Han var gift 1. gang med Ermegaard Casparsdatter, 2. gang med Canilchen Henriksdatter (d. 1669). Jf. PhT 3.rk.VI.59; Anders Daae, op.cit.118f.; Henry Berg, op.cit.212f. (nr. 125).

(56) Otto Jakobsen Lorck nævnes som rådmand i Trondhjem 1622, blev omkr. 1625 foged på Orkedalen, hvor han viste sig som bondeplager (jf. Anders Daae, op.cit.122; Yngve Nielsen, Jens Bjelke til Østråt (Christiania 1872).240), blev 1634 bergskriver i Kvikne, var medlem af det konsortium, der 1636 fik privilegium på at drive Ytterøens kobberværk (grundlagt 1635), var 1635–39 borgmester i Trondhjem, fik 12. marts 1637 sammen med rådmand, senere borgmester Anders Jensen Helkand privilegium på anlæg af en reberbane med eneret til forhandling af tovværk i Trondhjem, fik 1639 sammen med Anders Helkand eneret på levering af altervin og brød til kirkerne i Trondhjem og Trondhjems len, fik 1639 bestalling som berghauptmand (ɔ: leder af et bjergværk). Jf. Anders Daae, op.cit.121ff.; Henry Berg, op.cit.117f. (nr. 25) og 168 (nr. 75a). - (57) indstævne (Meyer.169a). - (58) Selskab, omgang, det at omgås, være sammen (OdS XI.72 bet. 1; Holberg-Ordb.I.977 bet. 1). - (59) Melchior Jakobsen Falch (d. 1639), søn af ovenn. lagmand Jakob Pedersen (d. 1633, se ovf. note 46) og Margrethe Pedersdatter Falkener (d. 1622). Han blev 1622 sognepræst i Hittern præstegæld, Fosens fogderi, men boede med kgl. tilladelse 2. december 1619 i annekset Hevne, jf. ovf. note 22. Han blev i august 1619 i Hevne gift med Mette Oudensdatter (d. efter 1645), enke efter sognepræst til Hittern Mikkel Christensen, jf. Norsk slekthistorisk Tidsskrift XIX (1924).204; Th. Thaulow, En dansk-norsk Slægt Falck (Kbh. 1931).11; Erlandsen 223, 227 og ovf. note 20. - (60) Nordmør i Nordmørs fogderi i Trondhjems stift.

(61) Bogsed. - (62) vidnede (cf. Kalkar III. 515b bet. 1: bevise). Sml. ovf. note 24 *prouff)*. - (63) Jægerdansen var en slags tag-fat dans, hvor det var skik, at parterne skulle skilles ad, og når de atter mødtes i dansen, omfavnede og kyssede de hinanden. Det var en gammel dans eller leg, der endnu i slutningen af det 19. århundrede brugtes som juleleg, jf. H. F. Feilberg, Dansk Bondeliv saaledes som det i Mands Minde førtes, navnlig i Vestjylland I (Kbh. 1889). 242. - (64) Den ovf. nævnte Barbara Carlsdatter, se ovf. note 21. - (65) Tjenestepiger (Kalk. III. 475b). - (66) spillede (Kalk. II. 771a bet. 2). - (67) Langspil er et norsk-islandsk strengeinstrument, der kun har 3 strenge; det spilles med bue, men har dog ingen stol (Kalk. II. 750b; OdS XII.383). Måske er der snarere tale om det citar-lignende instrument *langeleik*, der har 8

strenge, og som spilles med horn- eller benplekter. - (68) Se ovf. note 27. - (69) Se ovf. note 28. - (70) Se ovf. note 29.

(71) Fagter, lader, påfund (Kalk. III. 233a; OdS XIV.1272). - (72) Håndslag (Kalk. II. 151b). - (73) Tilbehør (Kalk. I. 138b bet. 1), ɔ: hvad der hører med til jægerdansen (se ovf. note 63). - (74) at (Kalk. I. 358a bet. 1); denne bet. oftere i det flg. - (75) kyssede. - (76) Visen er i forlægget skrevet omløbende. - (77) Visen, der er gammel, lyder: Tag fat på den/ Du fik hende ikke end./ Hun løber ad bakken/ med sækken på nakken./ Hun løber i lunden/ med flæsket i munden. Jf. Troels-Lund, Folkeudg.X.113. - (78) Har ikke kunnet identificeres. - (79) Indre (eller Store) Sulen eller Ytre Sulen, øer i Sulen h., vest for Sognefjords udløb. - (80) Har ikke kunnet identificeres.

(81) Se ovf. note 66. - (82) En *symfoni* er et strengeinstrument med klaviatur (Kalk. IV. 249b; OdS XXII.1456b). - (83) Se ovf. note 13. - (84) Sparbu h., nu i Nordre Trondhjems amt. - (85) Se ovf. note 35. - (86) Se ovf. note 36. - (87) Præstekjole (Kalk. III. 670a; OdS XVIII.516 bet. 2). I datiden bar præster præstekjole ikke kun under udøvelse af gejstlige forretninger, men også uden for disse, jf. Ludvig Daae, op.cit.76 note 2, Axel Steensberg (red.), Dagligliv i Danmark i det 17. og 18. Århundrede (Kbh. 1969).208, 382, og kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. Lxix: Oc altid skulle de gaa wdj een ret presteklede, som kand sømme een Guds ordz tienere (Rørdam, Kirkelove I.100). Under kirketjenesten var præstekjolen dækket af en fodlang, hvid lærreds-messesærk, så kun præstekraven var synlig, og ved altertjeneste blev derover båret en messehagel. - (88) En skål for den katolske helgen Benedikt af Nursia (d. 543), benediktinerordenens stifter. Sådanne katolske levn holdt sig i Norge indtil midten af det 18. århundrede, jf. Ludvig Daae, op.cit.177 note 1. - (89) Karen Madsdatter, gift med nedenn. sognepræst Haagen Bjørnsen. - (90) Haagen Bjørnsen, søn af sognepræst til Stod Bjørn Haagensen (d. 1600) og broder til brudgommen, nedenn. sognepræst Anders Bjørnsen (se ndf. note 178). Han valgtes 1616 til sognepræst til Beitstaden, men modtog ikke dette valg, da han s.å. blev valgt til sognepræst til Overhaldens præstegæld; 1621 nævnes han som sognepræst til Stod. Jf. Erlandsen.322f., 387. Han var gift med ovenn. Karen Madsdatter.

(91) En langdans er en gammel dans i lang, vandrende kæde (OdS XII.351) eller (særlig i Bergen stift) en særlig brudedans: de dansende holder hinanden i hånden og løber i en linje; de to forreste holder et tørklæde mellem sig, hvorunder alle må løbe som de, der enten er bundne eller skal bindes med ægteskabets bånd. Det sker for at danse bruden ud af »pigelaget«, jf. Troels-Lund, Folkeudg.XI.161. - (92) Nærmere oplysninger om denne vise har ikke kunnet skaffes. - (93) jage (med hund el. falk) (Kalk. I. 115b; OdS II.44 (vii)). - (94) Muligt kapellangården til Stod, jf. ndf. Haagen Bjørnsens erklæring: *gick i capellan gaarden*. - (95) Har ikke kunnet identificeres. Om ham udtaler præsten Haagen Bjørnsen i sit ndf. gengivne brev af 26. februar 1622, at han på dette tidspunkt »slogs samme thidt och war iche wiiβ adt regiere sig sielff, end sige tage ware paa andre«, og at han har »løiget som en skielmb«. - (96) Hans Bagger nævnes 1602 som borger i Trondhjem, hvor han ejede en gård og 1627-28 betalte malttold og ølsise, jf. Henry Berg, op.cit.211 (nr. 121). - (97) Se ovf. note 37. Hustruen kaldes ovf. Margrethe. - (98) Se ovf. note 38. - (99) Oluf Jonsen Budde (d. 1660), søn af præst ved hospitalet i Trondhjem Jon Budde. Han var indtil 1625 residerende kapellan til Støren, studerede derefter ved universiteter i Tyskland, bl.a. 1625 i Rostock, Holland og England, blev 1634 sognepræst til Snåsan i Snåsan h., Romsdals provsti, Nord-Trøndelags fylke. Han var gift med Elisabeth Christophersdatter Bjørnsen (Darre), datter af storkøbmanden, borgmester i Trondhjem Christopher Bjørnsen (Darre) (d. 1642) og Sophie von Ravensborg. Jf. Erlandsen.196, 396f. - (100) Støren præstegæld i Sønder Dalernes provsti, Trondhjem stift.

(101) Hr. fader. - (102) Pjank, tant (OdS VII.497 bet. 1 & 3, jf. Kalk. V. 398b). - (103) hvor (Kalk. III. 38b bet. 1). - (104) i enrum (Kalk. I. 467b bet. 1). - (105) Dugen var lagt på,

bordet var dækket (OdS II.1131). - (106) Se ovf. note 94. - (107) Se ovf. note 39. - (108) vidste af, havde kendskab til (Kalk. I. 36a). - (109) Slyngelstreg (Kalk. III. 853a; OdS XIX.1405 bet. 1). Ordet havde ikke i datiden den nuv. afsvækkede bet.: polisk optræden, harmløst drilleri o.l. - (110) To- eller flerstemmig sang (Kalk. I. 363b bet. 1; OdS III.772 bet. 1).

(111) Se ovf. note 40. - (112) Karlen, tjeneren (Kalk. I. 380b bet. 2). - (113) Arrebo var musikalsk, jf. Lars Bülow Davidsen i Arrebos Samlede Skrifter IV (Kbh. 1981).10f., hvilket også fremgår af melodiapparatet til 2den udg. af Kong Davids Psalter. Jf. også, at han gennemså sangbøgerne. - (114) Se ovf. note 29. - (115) Ørlandets præstegæld i Fosens fogderi, nu Sønder Trondhjems amt. - (116) ved bordet, under måltidet (Holberg-Ordb.I.689; OdS II.997). - (117) holde, vedvare, vedblive (Kalk. II. 640b bet. 1, V. 279b bet. 4). - (118) Værten, se ovf. note 31. - (119) Verset er i forlægget skrevet omløbende. - (120) længes (Kalk. IV. 461b).

(121) Finnerne var ifølge folketroen trolddomskyndige og selv i nyere tid blev i Finland dyrket forskellige former for trolddom, og »kloge koner« (i Sverige kaldt *finngummorna*) besøgtes langvejsfra. - (122) Arrebos hustru Else Jørgensdatter. - (123) Se ovf. note 17. - (124) *well giøre:* alm. høflighedsudtryk i datiden: være så venlig (jf. Kalk. IV. 790a bet. 2, V. 1164b). - (125) *dricke* kan også bet. feste, holde gilde, jf. Kalk. V. 184. Om udtrykket *drikke bryllup* = holde bryllupsgilde se Troels-Lund, Folkeudg. XI (1903).98f. - (126) Provsten Anders Christensen (se ovf. note 30), værten, Christopher Nielsens svigerfader (se ovf. note 31). - (127) Christopher Nielsen (se ovf. note 31). - (128) Folkevisen »Knud af Myklegaard« (DgF nr. 479; Danmarks gamle Folkeviser udg. af Axel Olrik III (Kbh. 1905).317ff.). Folkevisens første vers er sålydende: »Møgelgaard oc Spanner landt/ dennem skyll saa langt paa lædt;/ dett vor de ædelige herrer/ de brøde huer-andres breff./ De ædelig sønner oc de riige«. Som det ses, har Arrebo i sin improvisation ndf. travesteret folkevisens omkvæd. - (129) Myklegård (Miklagård), der bet. den store by, var det gamle danske navn for Konstantinopel (Istanbul). - (130) Bordet (Kalk. III. 796a bet. 2).

(131) Blækhus formet som, opr. dannet af, et horn (Kalk. I. 219a, V. 106b; Holberg-ordb.I. 638; OdS II.897). - (132) tage det ilde op (Kalk. V. 304a bet. 3; OdS V.1036 bet. 2). - (133) Genstand for foragt (OdS V.204 bet. 3). - (134) Provsten Anders Christensen (se ovf. note 30). - (135) Finne. Jf. ovf. note 121. - (136) oplære (OdS I.341 bet. 1). - (137) glemme (Kalk. I. 636b). - (138) ædle, fremragende (Kalk. IV. 955b bet. 1). - (139) hindre (Kalk. I. 639a). - (140) *Gudtz weder:* storm, uvejr, hårdt vejr (Kalk. II. 94a).

(141) At sætte en pind for noget: hindre, sætte en stopper for noget (Kalk. III. 479b; OdS XVI.837 bet. 2.3). - (142) Fyrremaster. På Ørlandet var der stor mangel på træ, så beboerne måtte fyre med tørv i stedet for brænde, jf. G. Schøning, op.cit.253 noten. - (143) Bål. - (144) kaste på, påføre, påbyrde (Kalk. III. 537b; OdS XVI.305 bet. 2). - (145) Se ovf. note 17. - (146) Drikken, drikkeriet, jf. ty. *Trinken.* Verset antyder, at fogden Peder Lauritzen var drikfældig, siden han ikke forlader gildet, før tappen var af tønden, jf. også sidste linje: *de ædelige drancker.* - (147) Farvel (Kalk. III. 192b bet. 1d). - (148) Fjord i Bjugne h., Fosens fogderi. - (149) blive slugt (Kalk. III. 896b). - (150) Strid, røre, postyr (Kalk. III. 355b; OdS XV.1000 bet. 1).

(151) Strid, uro, ufred, klammeri (Kalk. III. 452b bet. 2; OdS XVI.508 bet. 1). - (152) Karl, tjener (Kalk. I. 380b bet. 2). - (153) afværgende, hindrende (Kalk. I. 31b bet. 1), ɔ: hindrede Christopher Nielsen i fortsat at prygle tjeneren. - (154) ɔ: kun iført skjorte, i den bare skjorte. - (155) Se ovf. note 33. - (156) Gang el. udbygning uden på et hus, i reglen dækket af tag og åben udadtil (OdS XXII.1085 II. Svale bet. 1). - (157) Se ovf. note 34. - (158) Hustru (Kalk. II. 673b bet. 2). - (159) ført ud (Kalk. IV. 569b). - (160) blev vred over (Kalk. I. 724b bet. 2).

(161) Vist = navnlig, ved navn (OdS XIV.1033 bet. 1.2). - (162) Kan ikke identificeres. - (163) kendt med (Kalk. I. 196b), jf. ty. *bewußt.* - (164) Beslutning, resolution (Meyer.251b). - (165) Arrebo var, da de overdrevne rygter om hans adfærd blev af en sådan karakter, at han

ikke kunne lade dem uænsede, rejst til Kbh., og havde rådført sig med kongens kansler Christen Friis (d. 1639) til Kragerup, der anbefalede ham at gå rettens vej. Arrebo fulgte rådet, men anmodede om, at sagen måtte blive pådømt af lensmanden og biskopperne i Bergen og Oslo, men dette blev ham nægtet, hvorefter han indstævnede Peder Lauritzen for byretten i Trondhjem. Vidner blev afhørt, men en dom blev ikke afsagt. Lensmanden Tage Thott fremsendte til Kbh. en beretning om det passerede, hvorefter sagen blev forelagt herredagen i Bergen. - (166) I overensstemmelse med (Kalk. V. 354a). - (167) Ed (Meyer.534a). - (168) Ydelser, afgifter, betalinger (OdS XVII.927 bet. 4). - (169) oppebærre (Kalk. III. 369b bet. 4). - (170) uvildige (OdS XVII.874 bet. 1).

(171) Bekendelse (Meyer.189a). - (172) Skade (Kalk. IV. 919a; OdS XXVII.973). - (173) Hidsighed, vrede (Kalk. II. 173b). - (174) ɔ: (med) egen hånd, egenhændigt. - (175) Se ovf. note 42. - (176) Clara Sparre (d. 1636), lensmanden Tage Thotts hustru, jf. ovf. note 5. Tage Thott var i nogen tid bortrejst fra Norge. - (177) Adfærd, opførsel (Kalk. I. 493b). - (178) Anders Bjørnsen (d. 1637), søn af sognepræst til Stod Bjørn Haagensen (d. 1600), var 1621 sognepræst til Stod, jf. Erlandsen.323. - (179) Spil på tromme (Kalk. IV. 454a). - (180) tidligt (Kalk. I. 189a bet. 2).

(181) Ulejlighed (Kalk. IV. 644a bet. 2). - (182) Se ovf. note 49. - (183) Se ovf. note 53. - (184) Se ovf. note 42. - (185) skældt ud på, anklaget (Kalk. III. 352a bet. 1 & 2). Udtrykket *skieldit paa retten* kan dog også betyde: protestere mod en retsafgørelse, indbringe en sag for højere instans til underkendelse, jf. mnt. *schelden* og *beschelden*, der bet.: tadeln, es für unrichtig erklären und Appellation einlegen; jf. wert it [dommen] eme den so ghevunden, dat it eme nicht recht ne dunket, so mach het beschelden vort vor unser rat. Sachsenspiegel har bl.a. (II.12): stande sal man ordele [dom] scelden, sittene sal man ordele vinden (MndWb III.202, I.260, IV.61f.). - (186) Formen for appel synes i ældre tid at have været den, at den misfornøjede part kastede 3 mark i retten og erklærede sig retsløs, jf. Matzen, Offentlig Ret II.123 og rettertingsdomme 30. juni 1598 (udlagde sine 3 mark och klagede at hannom skede uret), 9. oktober 1599 (hvorfore hand sig hafver klaget retsløs och lagt sine 3 mark) og 24. januar 1614 (lagt mine 3 mark paa tinget af den aarsag mig af den forrige tingfoged ingen ret maatte vederfares), jf. Secher, Rettertingsdomme I.228, 254, II.539. Ifl. fdg. 1. juli 1623 § 6 (CCD IV.88) skulle sager, hvorunder nogen klagede over rettens fornægtelse, indstævnes umiddelbart for kongen og rigsrådet. - (187) forladt (Kalk. IV. 676a bet. 2). - (188) Lagrettemænd var i Norge et på lagtinget (svarer til landsting i Danmark, jf. Osterssøn Veylle.492) nedsat udvalg, hvis opgave det var at drøfte og forberede domsafsigelser i alle retssager samt fortolke lovene og om fornødent foreslå ændringer i den gældende ret. De blev fra det 14. århundrede knyttet som retsvidner og domsmænd også til herredstingene, og i det 16. århundrede benyttedes kun lagrettemænd ved herredstinget. Da nævninger indførtes i Norge ved lov 1. juli 1887, gav man juryen navnet *lagrette*, skønt funktionen nu blev en anden. - (189) *beschichelße wiis:* »den gierning, som ved to mend skier for at tilspørge en anden« (Moth; jf. Kalk. I. 169b). - (190) vedkendende sig (Kalk. II. 34b).

(191) Her vel: fremgangsmåde (jf. Meyer.383a). - (192) rense (Kalk. III.530a bet.3). - (193) *geualdt* bet. magt, vold (Kalk. II.35b, V.359a; OdS VI.922 bet.1&2); her vel: på voldsom, demonstrativ måde. - (194) fjerne (Holberg-Ordb. I.562 bet.2; OdS II.515). - (195) Mistanke *(suspicion)* (Meyer.1048a). - (196) henskudt (Kalk. I.696b bet.3). - (197) unddraget (jf. Kalk. V.674b bet.2b), jf. mnt. *entslagen*. - (198) Se ovf. note 46. - (199) Et vidne, Erik Andersen, var Peder Lauritzens svoger og derfor anset for inhabil som vidne, jf. H. F. Rørdam, op.cit. I. 95. - (200) vist sig (Kalk. IV.322a bet.5).

(201) utålmodig (Kalk. IV.623a). - (202) usømmeligt (Kalk. IV.533a). - (203) helt (Kalk. III. 888a bet.3). - (204) kommet, vist sig (Kalk. I.481a), jf. mnt. *erschinen*, ty. *erscheinen*. - (205)

Se ovf. note 5 om de 2 herredagsdomme af 26. juli 1622 (Norske Herredags-Dombøger, 2.rk. VI.41ff., 48ff.). - (206) Jørgen Nielsen Marstrand (d.1656) var 1619-25 kapellan, 1625-56 sognepræst til Grytten præstegæld, 1654 provst i Romsdalens provsti, jf. Erlandsen.499,502. Han blev gift (efter 1623) med nedenn. Anne Jensdatter. - (207) ɔ: passe på, at hun ikke (for tidligt) blev gravid. Arrebos advarsel, der ikke behøver at have et konkret sigte, må ses på baggrund af, at det i datiden - ikke mindst i Norge - hyppigt hændte, at en præstekone kom for tidligt i barselseng. Samleje mellem trolovede var strafbart efter ægteskabsordinansen 19. juni 1582 1.6 (CCD II.6), jf. DL 3-16-12 og 6-13-1, og for præster fastsatte reces 27. februar 1643 1-1-32 (CCD V.167), jf. DL 2-11-13, at de i sådant tilfælde skulle miste deres kald, medmindre de fik oprejsning. - (208) Passedler, der udkrævedes for at opnå fri skyds (se ndf. note 214). Denne klage blev ikke pådømt. - (209) Beskyldning (OdS XXIII.1347 bet.3). - (210) Ørkedals præstegæld i Sønder Dalernes provsti, Trondhjem stift.

(211) Meldals præstegæld i samme provsti og stift. - (212) Opdals præstegæld i samme provsti og stift. - (213) Christian Jensen (Hansen) Schielschiøer blev 1620 student fra Næstved og 1622 skibspræst, jf. H. Friis-Petersen, Studenterne ved Kbh.s Universitet 1611-1667 III. (1946).60 (NkS 3729,2° IV). - (214) Befordring ved skydsfærd (Kalk. III.799a). Skyds (af norsk *skyts, skyss:* befordring, køretur) er befordring af rejsende til lands med hest og vogn (landskyds), med ren og slæde (renskyds) eller til vands med både (bådskyds), hvilke befordringsmidler skulle afgives af de omboende. Allerede Gulatingsloven og Frostatingsloven påbød, at bønderne skulle yde kongen fri skyds. Der har formentlig fundet misbrug sted, for hertug Håkons retterbod for Ringerike og Hadeland 1297 (Norges gamle Love III.29) indskærpede, at fri skyds kun kunne kræves af kongen, biskoppen og de, der rejste i kongens og landets ærinde. Ved privilegier af 1591 blev der tilstået adelen og dens tjenere fri skyds også i private anliggender, og skydsfærd blev, navnlig på de større færdselslinjer, en meget tyngende byrde. Flere lovbud fra det 16. århundrede (Oslo herredagsartikler 1548, Oslo recessen 1578) forudsatte vistnok pligt til mod betaling at befordre rejsende, men først under Christian IV blev disse forhold nærmere ordnet. 1610 blev for Trondhjem fastsat en takst pr. mil, jf. Henry Røsoch, Trondheims Historie (Trondheim 1939).10, og 4. august 1622 blev der givet en for hele landet gældende skydstakst. Fdg. 24. december 1648 § 12 indskærpede, at fri skyds kun kunne fordres efter et pas, der i reglen skulle udfærdiges af kongens lensmand, og fdg. 21. september 1663 afskaffede adelens friskyds. Friskyds blev i det væsentlige ophævet ved lov 6. juni 1816. Lov 14. juli 1893 kodificerede de siden 1816 udfærdigede bestemmelser om skyds, ved lov 31. maj 1900 blev givet regler om renskyds (ændret ved lov 12. maj 1933), og ifl. lov 11. juli 1924 kunne der til skyds af rejsende til lands og til vands oprettes skydsstationer med tilskud af det offentlige. Skydsstationerne er efterhånden nedlagt, og ved lov 25. maj 1951 blev loven fra 1924 ophævet. På Færøerne, hvor der også gjaldt skydspligt, blev denne ved lov nr. 96 af 17. marts 1922 ophævet fra 1. oktober 1923. Jf. Osterssøn Veylle.708ff., Rolf Fladby i Kulturhist. Leks.XV(1970).594f. - (215) Pas. - (216) Fejlskrift for Opdals præstegæld. Jf. ovf. note 212. - (217) Salomon Lauritssøn Blix (d.1638), søn af sognepræst Laurits Mogensen Blix (d. efter 1612) og Kirsten Eriksdatter (d. efter 1624). Han blev immatrikuleret ved Kbh.s universitet 1616, var en tid kapellan til Strinden og blev 1624 sognepræst til Lit i Jemteland. Han var gift (1626) med Lavina Lauritsdatter Dal (d. efter 1665), datter af Laurits Amundssøn (Dal) til Malkenes og Sandviken og Birgitte Hansdatter Rød (Lunov). Jf. Norsk slekthistorisk Tidsskrift III(1932).80. - (218) Guldals fogderi i Trondhjem len. - (219) Da de to erklæringer om skyds næsten er helt enslydende, ligger det nær at antage, at de er konciperet af lensmanden Tage Thott eller på hans foranledning. - (220) *fornemste meeningh:* hovedmening (jf. OdS V.717 bet.1).

(221) fremstillede, hævdede, påstod (Kalk. I.618b bet.1; OdS V.369 bet.1&2). - (222) Det var i datiden almindeligt, at flere sov i samme rum, og gæsterne blev ikke delt efter køn, da

bl.a. ægtefæller altid skulle være sammen, jf. Troels-Lund, Folkeudg. X (1903). 109f., Axel Steensberg (red.), Dagligliv i Danmark i det 17. og 18. Århundrede (1969). 51f. - (223) Karen Madsdatter, se ovf. note 89. - (224) Se ovf. note 90. - (225) Se ovf. note 21. - (226) Spøg (Kalk. III. 525a; OdS XVII. 61). - (227) Peder Iversen Borch (d. 1627), søn af sognepræst i Nørre Bork, provst i Nørre Horne herredsprovsti Ivar Nielsen (d. 1613). Han var 1584-86 hører ved Frederiksborg skole, 1586-91 ved Sorø skole, rejste i nogle år udenlands, var 1591-95 rektor for Herlufsholm, blev 1594 magister (Kbh.), privatiserede nogle år i Kbh., hvor han gav undervisning i græsk, udnævntes 1599 til kantor og lektor i teologi ved Trondhjem kapitel, fik 24. april 1601 tillagt Værdalens præstegæld til underhold. Han var gift 1. gang med Magdalene (ægteskabet opløst på grund af hendes utroskab), 2. gang med nedennævnte Mette Jakobsdatter, der overlevede ham og indgik nyt ægteskab, med hvem vides ikke. Hun skødede 1633 en hende tilhørende gård i Trondhjem til sin nabo og skænkede købesummen (200 rdl.) til de fattige. Jf. Bricka II (1888). 508f.; Ehrencron-Müller I. 507; KhS 1.rk. VI. 312f.; 3.rk. I. 318ff.; Henry Berg, op.cit. 143 (nr. 48). - (228) Mette Jakobsdatter, se foreg. note. - (229) *dedtz medfølge:* hvad der hørte med dertil (Kalk. III. 61b bet. 3). - (230) Se ovf. note 10.

(231) midterste (OdS XIII. 1276 bet. 1); nemlig de i denne dom tidl. citerede vers. - (232) forekastes, bebrejdes (Kalk. V. 281b bet. 4). - (233) sømmeligste, mest høviske (Kalk. II. 362b). - (234) Se ovf. note 58. - (235) fordrejet, forandret (Kalk. I. 740a). - (236) Se ovf. note 3. - (237) Om episoden med Barbara Carlsdatter under brylluppet på Hevne 1619 skrev Arrebo 24. juli 1621 til kongens kansler Christen Friis: »Den sidste brøllupsdagh om morgenen, der det war lius och klar dag, och jeg haffde kled mig i mine underkleder i hr. Augustin Jenβøns [Augustinus Jensen (Wiwel) (d. 1657), 1633-57 sognepræst ved Vor Frue kirke i Trondhjem] och skollemesteren aff Throndhiemb [Hans Sørensen] sampt flere folckis neruereuellβe, som giorde ild paa skaarstienen och ginge wd och ind, da gick ieg i samme underkleder ned till den nederste seng i sallen, i huilcken Mette, M: Peder Iffuerβenns [se ovf. note 227] och samme quind [Barbara Carlsdatter] laae waagen och satte mig paa sengen wden for quinden och tallede med dennem beggi dett Gud kiende iche aff nogen letferdighed med thancke, ord eller geberdt, ey heller att noget christelig gemutt schulle sig deraff forarge, och da der ieg ædrueligen och fastend i for^{ne} gott folckis neruerellβe sad paa sengen, och min høyre fod stod paa jorden, thenn wenstre laa offuen paa klederne, da kom for^{ne} Peder Lauritzen [se ovf. note 17], lou och pichtede paa fingeren och spurde, huem der skulle hollde liuβet i dag. Dertill suarede ieg: Wor Herris liuβ att were optendt och wor intedt paa ferd at holde liuβet for« (Anders Arrebos Samlede Skrifter I (1965). 323f.). Bemærkningen om at *hollde liuβet* sigter vist til den skik at holde lyset, når brudefolk skulle til sengs, jf. H. F. Rørdam, op.cit. I. 98 note 29. Hverken Barbare Carlsdatter eller hendes ægtefælle, Søren Rasmussen, var indstævnet for rettertinget. En kvinde, der havde vidnet, at Arrebo lå i Barbara Carlsdatters seng, viste sig at være bestukket af fogden Peder Lauritzen til at vidne således. Nærmere udspurgt af rådstueretten tilbød hun at tage alterens sakramente på, at hun ikke havde set Arrebo i nogen situation, som stred mod ærbarhed, jf. Det kgl. norske Videnskaberselskabs Skrifter I. 261; H. F. Rørdam, op.cit. I. 123; Carl S. Petersen, op.cit. I. 500. - (238) Oversættelse (ved universitetslektor, cand.mag. Herluf Nielsen): Jeg beder af hele mit hjerte til den allerhøjeste Gud, at Han ved sin Helligånd bistår eders faderlighed i eders anstrengelser. - (239) vist (Kalk. I. 189b). - (240) Enten: Eders faderligheds eller muligt: Eders fromheds (jf. straks ndf.).

(241) ↄ: anstrenger sig af alle kræfter, ved alle midler (Holberg-Ordb. I. 19; OdS I. 63). - (242) Kneb, list (Kalk. III. 506a bet. 1). - (243) Karen Madsdatter, se ovf. note 81. - (244) Anders Bjørnsen, se ovf. note 14. - (245) Kvinder, der sørger for opvartning ved et gilde eller ved et bryllup går foran brud og brudgom til kirke. *Foregangsfolk* var alle de gæster, der på en eller anden måde skulle hjælpe til ved bryllupper, jf. Troels-Lund, Folkeudg. X (1903). 71ff. -

(246) mistænke (Kalk. I. 732a bet. 3). - (247) forblevet (OdS XXV.143 bet. 2). - (248) Amanuensis (OdS IV.722). - (249) Har ikke kunnet identificeres. - (250) Usikkert, hvem der sigtes til. Muligt den nedenn. Margrethe Rockertsdatter, måske fejlskrift for *nogen*.

(251) Se ovf. note 39. - (252) Usikkert, hvem der sigtes til. - (253) Se ovf. note 95. - (254) styre, lægge bånd på (Kalk. III. 567b). - (255) Nidding, slyngel (Kalk. III. 852b; OdS XIX.1402 bet. 2); den nuv. afsvækkede bet.: filur, gavstrik er yngre. - (256) Se ovf. note 42. - (257) påsiger, beskylder (Kalk. I. 436b). - (258) slette, onde, falske (jf. Kalk. III. 757bff., V. 912a). - (259) Provsti. - (260) Anders Eriksen (d. 1661 el. 1662) var fra omkr. 1601 sognepræst til Kvernes og var 1621-22 provst over Nordmøres provsti. Han afsattes som provst 1623, fordi han med almuen i Aure ulovligt havde kaldet Hans Hansen til sognepræst dér i stedet for den af lensmanden Tage Thott beskikkede Peder Lauritzen Krabbe. Han oplod 1623 kaldet til eftermanden, svigersønnen Jakob Olsen (Quernes) (d. 1675). 1633 lod han på egen bekostning opsætte og male det øverste kor i Kvernes kirke, og ved fundats 20. december 1651 gav han 100 rdl. til fattige disciple i Trondhjems skole. Han var gift 1. gang med Anna Bernhoft (d. efter 1629), datter af sognepræst til Vor Frue kirke i Trondhjem Hans Andersen Bernhoft (d. 1619) og Anna (d. 1622), 2. gang med Lisbeth Eriksdatter. Jf. Erlandsen.459f.

(261) Kvernes præstegæld i Averøy h., Møre og Romsdals fylke. Nordmøres provsti omfattede foruden Kvernes annekssognene Kristiansund (oprettet ved resol. 20. august 1827), Bramsnæs og Kornstad, hvortil kom Grip, der som et eget sogn blev betjent af en residerende kapellan, jf. Erlandsen.458. - (262) Anders Pedersen (d. 1655), søn af sognepræst til Agerø Peder Andersen (d. 1601), blev 1622 sognepræst til Tingvold og 1623 provst i Nordmøres provsti. Han var gift med Margrethe Jensdatter. Jf. Erlandsen.444. - (263) Tingvold præstegæld i Tingvold h., Nordmøres provsti, Møre og Romsdals fylke, hvortil da (indtil 1827) hørte Aure og Fredø, jf. Erlandsen.443f. - (264) Hans Christensen Holm (d. 1654), søn af sognepræst til Stangvik Christen Andersen Holm (d. 1603), blev 1609 præst til Surnadal (tidl. Surendal), 1619 til Stangvik. Han var gift 1. gang med Margrethe, 2. gang med Birgitte Samuelsdatter, datter af sognepræst til Størdal Samuel Lauritzen (d. 1607) og Margrethe Stephansdatter. Jf. Erlandsen.427. - (265) Stangvik præstegæld i Nordmøres provsti, Surnadal h., Møre og Romsdals fylke, omfattede tillige Halse annekssogn og (indtil 1704) Surnadal (tidl. Surendal), jf. Erlandsen.422. - (266) Lambret Antonisen (Tønnesen) Balchenborg (d. 1650), søn af købmand, vist også rådmand i Ålborg Tønnes (Antonius, Thomas) Balchenborg (d. efter 1601) og Anne Hansdatter og broder til Sille Tønnesdatter Balchenborg (d. 1661), der 1611 blev gift med professor, sen. Sjællands biskop, dr. Jesper Brochmand (d. 1652). Han blev student 1607, immatrikuleredes 1608 i Rostock, 1609 i Königsberg, blev 1618 rektor for Oslo skole, afsattes på grund af lejermål, blev 1618 el. 1619 sognepræst i Sundal, 1633 magister (Kbh.). Han var gift med Anne Christensdatter Lend (d. 1675) og var fader til Sille Lambertsdatter Balchenborg (d. 1670), der var gift 1. gang med sognepræst Peder Jacobsen Worm (d. 1668), 2. gang (1669) med den sen. biskop Thomas Kingo (d. 1703). Jf. Erlandsen.428f.; Norsk slekthistorisk Tidsskrift XV (1956).252ff. - (267) Sundals præstegæld i Nordmøres provsti, omfattende hovedsognet Hof og annekssognene Romsø og Ørendal samt indtil 1707 4 kirker: Løiken, Muskier, Hof og Ørendal. Jf. Erlandsen. 428. - (268) Størker Olufsen (d. 1623) var 1622 sognepræst i Aure, jf. Erlandsen.412f. - (269) Aure præstegæld i Nordmøres provsti, Aure h., Møre og Romsdals fylke, hvortil da hørte Edøe med Bratvær og Hopen sogne, der betjentes af den residerende kapellan, men som ved reskr. 30. juni 1749 blev et eget sognekald, jf. Erlandsen.411f. - (270) Peder Pedersen Stadel (d. efter 1648) var 1622 residerende kapellan til Kvernes og sognepræst til Grip, jf. Erlandsen.468.

(271) Grip blev som et eget sogn betjent af den residerende kapellan til Kvernes som sognepræst, indtil Grip ved resol. 20. august 1827 blev annekteret til det nyoprettede Kristiansunds sognekald, og det residerende kapellani til Kvernes blev nedlagt, jf. Erlandsen.405, 468 note 1.

- (272) Hans Lauridsen (Larsen) Krabbe (d. 1661), søn af sognepræst til Stangvik Laurids Nielsen Krabbe (d. 1619) og broder til nedenn. Peder Lauridsen Krabbe. Han var 1622 residerende kapellan til Surnadal (tidl. Surendal) og blev 1654 sognepræst til Stangvik. Han var gift med Ingeborg Nielsdatter (d. efter 1664). - (273) Surnadal sogn i Stangvik præstegæld, Surnadal h., Møre og Romsdals fylke, Nordmøres provsti, omfattede hovedsognet Øye og annekserne Ranæs, Mo og Rindal, jf. Erlandsen.437. Kaldet hørte tidl. under Stangvik, men blev ved kgl. resol. 6. maj 1699 udskilt herfra. - (274) Peder Lauridsen Krabbe (d. 1686), broder til ovenn. Hans Lauridsen Krabbe. Han blev 1616 student fra Trondhjem, 1620 ordineredes han som personel kapellan til Tingvold, blev 1623 sognepræst til Aure (jf. ovf. note 269), 1662 provst i Nordmøres provsti. Han har skrevet nogle salmer (trykt 1653 i Kbh.), gav 1663 300 rdl. til Aure sogns fattige. Han var gift (1623) med Susanne Olufsdatter, datter af hr. Oluf Skriver, jf. Erlandsen.413; Ehrencron-Müller IV.465; Det kgl. norske Videnskaberselskabs Skrifter I (Kbh. 1817).112. - (275) vidnende, vedgående (Kalk. IV. 381b bet. 1). - (276) Gæstebud, gilde (Kalk. II. 577a bet. 3). - (277) sagt nej (Kalk. I. 155a). - (278) Hidsighed (Kalk. II. 178a). - (279) Ubetænksomhed (Kalk. IV. 535a). - (280) Protokol (Kalk. IV. 325b bet. 1).

(281) anmodet (Kalk. I. 147a bet. 1). - (282) indført (Meyer.506a). - (283) Der sigtes vel til kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 77, hvorefter den superintendent, der ikke varetager sit embede, skal gives en påmindelse og advarsel; bedrer han sig ikke, skal han afsættes (Rørdam, Kirkelove I.107). - (284) irettesættes, formanes (Meyer.15b). - (285) Adfærd (Kalk. I*. 18b). - (286) forbedres, rettes (Meyer.905b). - (287) Vildfarelse, fejltagelse (Kalk. III. 99b). - (288) angivet, givet at forstå, lagt på sinde (OdS IX.593 bet. 2); af *in:* i, på og *sinus:* bryst, »hjerte«. - (289) krævet (Kalk. III. 535b). - (290) betroede (Kalk. I. 723b bet. 1).

(291) Landsdel (Kalk. V. 647a). - (292) forsvare (Kalk. I. 626b). - (293) energisk. - (294) forfølge (i fjendtligt øjemed), søge at komme til livs (OdS IV.167 bet. 2). - (295) stemple som. - (296) Vrøvlere, våsehoveder. Sidsteleddet *-melig* er *-mælig:* talende på en vis ved forleddet angiven måde; svarende til *-mæl(e)t*, jf. Kalk. III. 168b; OdS XIV.654 *(-mælt).* Forleddet *fiol* = norsk vb. *fjolla* (jf. Ivar Aasen, Norsk Ordbog med dansk Forklaring (Christiania 1873).161; Hans Ross, Norsk Ordbog (Christiania 1895).173a og Alf Torp, Nynorsk etymologisk Ordbok (Kristiania 1919).111a) og norsk subst. *fjoll:* tåbesnak, vrøvl. - (297) modtage, især om at få en retslig afgørelse (Kalk. II. 155b bet. 1). - (298) med god samvittighed (Meyer.955a). - (299) upassende (Kalk. IV. 679a). - (300) Forstyrrelse, uro (Meyer.1120a).

(301) mistænkelige (Kalk. V. 270a; OdS V.343 bet. 1). - (302) passende for (Kalk. V. 354a); jf. ty. *gemäß*. - (303) fastsat (Kalk. I. 68b bet. 2). - (304) Advarsel, påmindelse (Meyer.15a). - (305) strider (Kalk. IV. 172a, V. 515a). - (306) foreskreven (Meyer.860b). - (307) Timotheus. - (308) Titus. - (309) De nævnte skriftsteder skulle ifl. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 100 (Rørdam, Kirkelove I.129f.) læses ved bispevielse. - (310) Der synes at måtte være henvist til bestemmelsen i kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 86 (Rørdam, Kirkelove I.116), hvorefter superintendenten skal være ulastelig og ikke »lade sig bemercke med nogen lastelig slømmerij [drikkeri, sviren, jf. Kalk. III. 886a], gierighed eller hoffmod«.

(311) direkte, umiddelbart (Meyer.484a). - (312) bundet, forpligtet sig; af lat. *astringo*. - (313) Se ovf. note 206. - (314) besluttet, dømt (Meyer.231a). - (315) afsat; jf. ty. *entsetzen*. - (316) Herefter har Bergen UB 271: Kongelig mayestætz admiraell Oluff Rosenspare, Esche Brock, Chresten Holck, Jens Jul, Jens Bielcke, docter Niels Paasche, doctor Niels [fejl for: Laurids] Schauboe, magister Madtz [fejl for: Niels] Glostrup. Jf. ovf. note 4. - (317) Dommen blev i 4 eksemplarer 23. oktober 1622 (Kanc.Br.) af kancelliet efter kongens ordre tilstillet samtlige biskopper i Danmark og Norge med pålæg om at kundgøre den for stiftets gejstlighed og have opsyn med, at sådan letfærdighed ikke øves af præsterne i deres stift, jf. H. F. Rørdam, op.cit.I.159 note 5; Ann.eccl.Dan.III.731.

890 Rettertinget 17. juni 1623 (København)

Fru Pernille Gyldenstierne havde efter sin ægtefælles død i 1616 ikke skiftet med sine umyndige børn som foreskrevet i fdg. 6. september 1604[1] og reces 31. marts 1615 § 23. Da hun ved sin død 1622 efterlod sig en meget betydelig gæld,[2] fragik hendes børn arv og gæld efter hende og ønskede alene deres fædrene arv udloddet, hvilket kreditorerne mente var ulovligt. Rettertinget statuerede, at det ikke kunne komme børnene til skade, at deres værge havde forsømt skifte efter deres fader, og at gælden derfor skulle betales af ægtefællernes efterladte fælles formue og af Pernille Gyldenstiernes arve- og købegods samt af det købegods, som hun og hendes ægtefælle havde erhvervet, medens den afdøde ægtefælles bevislige gæld skulle udredes af hans arvinger alene.[3] Da registreringen af boet ikke var sket rettidig og på betryggende måde, statueredes videre, at arvingerne, såfremt de ville tage arv efter faderen, ved kønsed skulle gøre boet så godt, som det var, da deres moder afgik ved døden.[4]

Hs.: HDDomb. nr. 29 fol. 108^{v} (findes yderligere i 2 hss.[5]).

Overskrift: Dom emellom Marcur Bilde till Huidkield cum caeteris[6] paa dend ene och affgangen Jacob Rosenkrandzis arffuinger paa dend anden side. Daterit Kiøbenhaffns slott, dend 17. junij 1623. Offueruerrendis kong: Maytt: oc alltt raaditt[7] wndtagen Jacob Wllfeld,[8] Jffuer Juell[9] oc Holger Rosenkrandz.[10]

Wij, Christian, giøre alle witterligtt, for oβ wor skickett oβ elschelige Marckur Bilde[11] till Huidkielld,[12] Coruidz Rud[13] till Fulesang,[14] Jost Høeg[15] till Biørnhollmb,[16] Eyller Quidtzow[17] till Lyckishollmb,[18] Jørgen Brahe[19] till Huedhollmb,[20] Henning Walkendorff[21] till Glorup,[22] Johan Friis[23] till Øridsleffgaard,[24] Frederick Munk[25] till Krogsgaard,[26] Sidtzell Høg,[27] affgangne Ebbe Munckis[28] till Fiellebroe,[29] Jørgen Ascherleben[30] till Nørschouff,[31] Claus Brockenhus[32] till Broehollmb,[33] Erick Wrne,[34] Henning Wallkendorf Henningβøn[35] till Brangstrup[36] och Frederick Marckdanner[37] till Søegaard,[38] wore mend och tiennere, paa dend ene och haffde med wor egen steffning[39] for os i rette steffndtt affgangne Jacob Roβenkrandtzis[40] arffuinger, som er Erick Roβenkranndz[41] paa sin egne wegne, Borckur Rud[42] paa sin høstrues Helluig Roβennkrandzis[43] wegne, jomfrue Mette,[44] Sophia,[45] Margrette,[46] Christendtze,[47] Pernille,[48] Anne[49] och Eddell[50] Roβenkrandzis, disligeste Hendrich Roβenkrandz[51] med deris rette lauguerge[52] paa dend anden side och dennom tilltallett for dett første, for dj haffuer wnderβtaaett dennom effter deris affgangne moders[53] død att sige dennom fra arff och gielld, saauiit som deris møderne wor anlangendis, wanβeett att fæderne och møderne goedz, rørendis och wrørendis, wor alldrig adβchilld wdj nogen maa-

der, men fast meere dj haffuer siddett i felligh med deris moder, baade wdj alltt jordegoedzett saa och wdj løeβørre nu paa siuffuende aar, siden deris fader døde, och huercken schifftett jndgielld[54] eller wdgield[55] eller nogen anden løβørre, som dend tid fanttis, och der till med findis endnu gielld, som med deris affgangne faders jndløeste gielldzbreffue, deris moder epter hans død haffuer jndløst.

For det andett for att dj haffuer dragett fra Steensgaard,[56] som deris moder døde paa, som och boe och boeschab fanttes, och till Arreschouff[57] wdj en anden boe och dend siden der nytt och brugtt, och derfra och till Odenβe wdj dend tredie boe, och effter deris moder wor begraffuen er først der sammeβtedz beβeiglett, huad der fanttes, aff fire borger.

Effter sligh forberørdtt leglighed formeentt dj effter altt christeligh lough och rett[58] alld witterligh wschifft gielld effter fæderne och møderne bør att betallis aff fellidzboenn och dennom pligtig werre att specificere jndgielld och wdgielld och alld anden løeβøere, som fanttes effter baade deris affgangne fader och moder, saauell som alld wrørendis goedz och dennom med en køns æd[59] att giøre boen saa goed, som dend wor i alle maader baade effter fader och moder, saa att en huer aff dennom for sin quota betalling aff fæderne och møderne wdj rørendis och wrørendis goedz, arffuegoedz och kiøbegoeds, att bekomme.

Haffde och steffndtt Kay Randtzow,[60] om hand haffde der nogett till att suare.

Saa er for os i rette møtt for[ne] Borckur Rud och fremblagde en anden wor steffningh, wdj huilcken hand haffde for os i rette steffnnd os elschelige Markur Billde till Huidkielld, befallingsmand paa wor gaard Rugaard,[61] Corfidz Rud till Sandholltt,[62] Hans Lindenow[63] till Søegaard,[64] embidtzmand paa wortt slott Trannekier,[65] och Jørgen Brahe[66] till Huedhollmb, embidzmand paa wortt slott Hagenschouff,[67] wore mend och tiennere, och dennom tilltallett, att effter som Gud allemegtigste haffuer kalldett hans høstru moder, affgangen frue Pernille Gyldenstierne till Arreschouff, och hand formedellst christeligh kierlighed schall haffue werrett paa Arreschouff att giøre hinde dend sidste æris beuiiβningh,[68] som hand pligttig wor, saa kand schee nogle schulle wille meenne, att hand schulle haffue befattett sig med hindis effterlatte boe, huor fore hand for suspition[69] schylld schall werre fororsagett att jndsteffne først Corfidz Rud, som boen beseiglett,[70] for hans sandhed for os at winde, bekiende och βtendig werre[71] (saa frembtt hand icke gaff dett fra sig beschreffuen med egen haand wnderteignett), om hand icke beseiglede dørrene paa Arreschouff till kammer och werrellβer med her Jens,[72] sogneprest till Arreschouff, i Østerheβing[73] boendis, førend for[ne] Borckur Rud kom did till gaarden, saa och dennem samptligen om deris sandhed wdj lige maade att winde och bekiende, som dj wille anttβuare och werre bekient (saa

frembtt dj icke ochsaa gaff dett fra dennom beschreffuitt med deris egne hender wnderteignett), om for[ne] beseglede dørre icke enda wor beβeglede och wbrutte med for[ne] Corfidz Ruds och sognepræsten her Jens i Øster Hesβinge segle, dend gang dj effter woris naadigste befalling wor paa bemelltte Arreschouff att registrere och jnuentere,[74] huis breffue och løeβøere der fanttes sammeβtedz.

Disligest er møtt for os os elschelige Axell Vrne[75] till Aarβmarck,[76] wor mand, tienner och landzdommer i wortt land Sielland, och paa hans broders, os elschelige Eyler Wrnis,[77] wor mannd, tienner och befallingsmand offuer Bratzborghlehen,[78] hanns wegne fremblagde en steffningh, huor udi hand gaff tilkiende, huorledis affgangne frue Pernille Gyldenstierne, s: Jacob Roβenkrandzis, schall haffue werritt hans høstru, os elschelige frue Jytte Gylldenstierne,[79] och hindis forige affgangne hosbunde, Christoffer Greben,[80] en stoer summa pendinge schylldigh saauell som och for[ne] Eyller Wrne att schall werre gaaett wdj adschillige løffter[81] for hinde effter schadisløes breffuis[82] formelldingh, och effterdj en stoer deell aff samme pennge schall werre hinde forstragtt wdj for[ne] hindis affgangne hosbundz leffuendis liff och wellmagtt, dennom samptligen till fellidz brug och nøtte, saauel och der med adschillige forbemelltte hindis husbonds handschriffter[83] effter hans dødeligh affgang att schall haffue jndfriett, som hand achttett att beuiβlig giøre, disligeβte och siden effter hindis hosbundz affgangh schall haffue siddett wdj fellidz wschiffte boe; meentte derfor, att samme gielld med des paagaaendis jnteresse[84] och forløfftes schadisløes bekostningh wdaff for[ne] Jacob Rosenkrantzis effterlatte løeβøere och jordegoedz saauell som aff for[ne] affgangen frue Pernille Gyllenstierns bør att contenteris[85] och betalles effter hindis wdgiffne handschrifft och schadisløesbreeffs formelldning; wor der for bleffuen fororβagett samme sag for os att jndsteffne.

Haffde och for os i rette steffnndtt alle for[ne] affgangne frue Pernille Gylldenstiernis børn med deris lauguerge, om dj haffde der nogett till att suare.

Derneβt i rette lagde Markur Billde en schrifftligh wnderteignett berettningh, liudendis at der Jacob Roβenkranndz wed døden er affgangen, er dend gandske boe wadschilld[86] tillsammen bleffuen, och da befanttes affgangne Jacob Roβenkrandzis wdestaaendis gielld wnder hans egen haand och seigell, huor aff Pernille Gylldenstiernn en partt haffuer jndløst, som hand med en extract aff registreringen for[ne] Jacob Roβenkrandtzis jndløste breffue anlangende, som er funden i frue Pernillis giemmer, giorde beuiβligtt, och frue Pernille hendis egen breffue med goede mends forløffte jgienn wdsatt,[87] och endnu aff Jacob Roβenkrandzis giellbreffue wdstaar wbetalld, som hand och beuiste med en handschrifft, daterit Kierstrup,[88] S: Morttens dag[89] 1615, liudendis paa toe tuβind enckende[90] daller till

Jost Høeg till Biørnhollm wdgiffuett, saa att fæderne och møderne gield saauell som alltt andett, rørendis och wrørendis goedz, er endnu wdeelltt och wschifft, och de dogh wille behollde dett beste goedsz och eyendom och epterlade dennom och mangfolldig andre fleere woris wndersaatter deris fæderne och møderne wadschild gielld att betalle, wanseett att giellden wdj fellid er woxtt och formeeritt och aff fellidz nøtte och brugh er pregtig[91] wnderholldett och stoer omkostning anuend paa Erick Roβenkrandzis[92] jnden och wden landz, saa och stoer brøllup[93] och andenn omkoβtning, som aff wschiffte fellidz boe er wdgangett, der med βom forberørdtt er giellden dagligen forøgett, huilchen de nu deris affgangne moders creditores wille paalegge; och effterdj att giellden wdj fellidz boe er giortt och forhøyett, formeentte dend ochβaa aff samme wschiffte boe bør att betallis.

For dett andett att enn partt aff dennom haffuer werrett paa Stensgaard, som deris moder døde,[94] och førtt deris moders liigh jnd paa Arreschouff, huor flerre aff dennom er møtt wdj en βtaaendis wschifft boe, der och brugtt dend fellidz wschiffte boe, baade aff dett, som fanttes paa gaarden, saa och aff goedzens renntte och jndkombst effter deris willie. Siden førtt deris moders liigh till Ottenβe wdj deris egen gaard, huor och wschifft boeschab och løβøere fanttis, huor dj alle, Erick Roβenkrandz wndertagett, haffuer werrett forβamblett, och effter deris affgangne moders liigh wor nedersatt i kircken er først der udj deris gaard j byen aff fire borgere beseiglitt, huad der fanttes aff deris till fellidz wschiffte boeschab, som hand med for[ne] 4 borgers wdgiffuen beuiis bekrefftett; beuiβte och med tuinde borgers schrifftlig bekiendellβe, att tre kister er wdfløtt aff Pernillis gaard och jnd som Margrette, Hans Holttendorps[95] da boede, som der endnu schulle findis, och formeentte dj, att en partt aff Pernillis døttere icke att kunde benechte en stoer partt aff perler och anden klenodier wden for dend nu beseglede boe att haffue wdj deris heffd och vere, effter som frue Pernille, lidett før hun døde, baade perlehue och stiffter[96] schall haffue laantt Kiersten,[97] s: Rudbeck Norby Porses,[98] och hun dett schall haffue andttuordett hindis børn igien till begraffuellβe, som med frue Kierstens missiue frue Anne,[99] Henning Walkendorffs,[100] tillschreffuitt beuiβes, huilcken er daterit Skouffβgaard,[101] dend 24. may nest forleden, och endnu ydermeere aff boen schulle werre wdsatt[102] och hoes kiøbmend endnu [at][103] schulle findis stoere klenodier, som och effter s: Jacob Roβenkrandzis død aff boen er wdkommen, hvor fore hand formeentte dennom wid deris æd effter lougen[104] att giøre boen i alle maader saa goed, som dend wor, der deris sallig forelldre ere[105] wid døden affgangen, paa dett enhuer disbedre aff federne och møderne kunde bekomme sin fullde betallingh aff rørendis och wrørendis goeds, enhuer for sinn quota.

Effter sligh forberørdtte leglighedt sette hand wnderdanigste i rette, om frue Pernillis børn och arffuinger icke ere pligttige effter giestlig loug[106] och landz rett[107] alld witterlige gielld effter fader och moder aff fellidz wschiffte boe att betalle och erlegge, och om de icke en huer for sinn quota bør deris fulldkommen och nøyachtige betallinge aff for[ne] fellidz wschiffte boe och goedtz med schade och jnteresse, som de der paa anuentt haffuer och her effter anuender, her paa wnderdanigst domb begierendis.

Der emod wdj rette lagde Borckur Rud Corfidz Rudz schrifftlig wnderschreffne windisbiurd, liudendis att effter som Borcker Rud till Sæbyegaard[108] haffuer jndsteffnntt hannom till denne allmindelig herredag hans sandhed att winde och bekiende eller och att giffue dett beschreffuen fra sigh, om hand icke haffuer beseiglett dørren paa Arreschouff till søllffkammersett med her Jens, sogneprest till Arreschouff wdj Østerheβingh, førennd for[ne] Borkur Rud kom did till gaarden, saa bekiender hand, att effter som hand wor ombeden beseiglett hannd søllffkammer dørrenn med for[ne] prest, før Borckur Rud wor kommen der till gaarden den samme tid, Pernille Gylldenstierns liigh bleff førd till Arreschouff, och fanttes de och dørren med hans och prestens seigell heelle och hollden for samme dør, dend gang hand och andre goede mend effter wor naadigste befalling wor paa Arreschouff och registerede boen der.

Noch j rette lagde for[ne] Borckur Rud Niells Christoffersens[109] wnderschreffne suar paa hanns beskickellβe,[110] daterit dennd 3. aprillis 1623, liudendis att huis pending, hand till s: frue Pernille Gyldenstierns begraffuellβe haffuer wdgiffuett, er hannom icke wed Borckur Rud eller hanns frue[111] befallett eller begierett, ey heller nogen deris naffn wdj pendingenes wdgifft jndschreffuitt att werre scheed, mens førend for[ne] Borckur Rud med hans frue till Arreschouff ankom aff dennd s: frues jomfrue och børnn (da wor tillstede) att werre befallett till begraffuellβens fornødenheed att schulle wdgiffue effter hans offuer leuerede regenschabs formellding.

Endnu i rette lagde Borckur Rud Margrette Wiingaards, fadeboedspige[112] paa Arreschouff, och Agatte Frandzdaters, der sammestedz, skrifftlig wnderteignede suar paa hans beschickellβe, daterit dend 13. aprilis anno 1623, liudendis att deris s: hoβbondz liigh wor kommen thre dage før fraa Stensgaard oc did till gaarden, førend Borkur Rud och hans frue kom did, och strax ligett wor kommett fra Steensgaard, bleeff dørrenn forseiglett der paa gaarden Arreschouff wdaff Corffidz Rud och her Jens Raβmussen i Østerheβinnge och Niells Stoegaard[113] ibidem, och att for[ne] Borckur Rud eller hans frue jndtett haffuer befattett dennom med nogett, som y boen fanttis, entten med att lade opbryde eller nogett att tage fra gaarden i nogen maader.

Noch wdj rette lagde for[ne] Borckur Rud Mortten Jacobsenns, fogid paa Arreschouff, wnderschreffne giensuar paa hans beschickellβe, daterit dend 14. aprilis 1623, lidendis att hans s: hoβbundz liig er kommen fra Steensgaard och did løffuerdagen dend 9. nouembris anno 1622 och straxen er sølffkammersdørren bleffuen forseiglett (der ligett kom der op till gaarden) wid Corffidz Rud till Sandholltt och h: Jens Rasβmuβen, sogneprest til Østerheβinng sogen, disligeste fadebordzdørren och rustkammeritt[114] bleff forseiglett wdaff for[ne] her Jens Rasβmussen och Niells Stuegaard, forrige deelle fogid[115] der till gaardenn, och att Borkur Rud och hans frue hannom alldellis indtett haffuer befallett att sende fra gaarden och suor wed Gud och hans sallighed, att for[ne] Borckur Rud eller hanns frue icke haffuer befattett dennom med nogett, som i boen wor, entten att lade opbryde heller op att tage i nogen maader.

Noch wdj rtte lagde for[ne] Borckur Rud her Jens Rasβmussens, sogneprest i Østerheβinge, wnderschreffne gienβuar paa hanns skrifftlig beschickellβe, daterit dend 14. aprilis 1623, liudendis att hand wed sin siell och sallighed winder och bekiender, att Corfidz Rud till Fugellsangh bad hannom forseigle søllffkammeritt paa Arreschouff med sigh; disligeste bleff och de andre kammer, som magtt laa paa, forseiglett strax dend samme afften, som s: frue Pernille Gylldenstierns liigh kom till Arreschouff. Dernest att dett wor hannom i sandhed witterligt, att Borckur Rud till Søbyegaard och hans frue, Helluig Roβenkrandz, icke wor kommen till Arreschouff dend søndagh nest effter, som s: frue Pernillis liigh wor kommen diid om løffuerdagen tillforne.

Dernest i rette lagde for[ne] Borckur Rud hans schrifftlig berettning, liudendis som epterfølger:

Effter som jeg er jndsteffntt paa min høstrus wegne for Eders kong: Maytt: och Danmarckis rigis høyuise raad wdaff erlig och welb: mand Marquor Billde samptt andre fleere gott folck, som steffningen jndhollder, for de schall haffue tilltalle till migh, for jeg haffuer forβoeritt[116] arff och gield effter s: frue Pernille Gylldenstiern anlangendis ferend och mørned[117] wor alldrig adschilde, mens fast mere min høstrue haffuer siddett i fellett med hindis moder, baade i jordegoeds och løeβøere effter hindis fader, och huercken schifftett jndgiellde eller wdgielld eller nogen løeβøere, som dend tid fanttis, der paa er mitt wnderdannigste gienβuar, att jeg wor høyligen fororsagett[118] till att forβuerge arff och gielld effter min høstruis moder och effter samme forsuergellβe icke pligtig att werre at suare till nogen hindis gielld eller sager; och formeenner jeg wnderdanigste, att dett icke kannd siges med nogen rett eller billighed, att min høstrue haffuer siddett i fellid med hindis moder, effterdj hun haffuer icke werrett gifft och holdt hus med

hinde, som lougen[119] omformellder, mens ickun werritt hoes hinde som andre børn ere hoes deris forelldre. Anlangendis att hun schulle haffue ladett schiffte jordegoeds, løeβøere eller huis, der fanttis effter hinndis fader, dett formellder lougen,[120] att hindis werge schall giøre och icke hun, som wor wmyndigh, och er dett, huilckett jeg stoerligen och høyligen beklager, att dett icke scheed er, som dett sig burde att haffue werritt adschild fra huertt andett effter Eders Maytts: mandat wdgangen dend 6. septembris 1604[121] och siden jndførtt wdj Eders kong: Maytts: naadigste nye recess 1615.[122] Huis den gielld er anlangendis, som findis med min høstruis s: faders, Jacob Roβenkrandzis, haand wnderschreffuit, er jeg offuerbødig dend hallffue gielld paa min høstruis wegne att betalle, saauitt hinde paa en søsterlod med rette kand tilkomme, thj dend halffue gielld tillhørde jo s: frue Pernille, effterdj hun arffuede hans hallffue kiøbegoeds, løeβøere, gulld, søllff, boe och boeschab effter hannom; formeenner der fore effter lougen,[123] att hinde tillkommer hans hallffue effterladendis gielld att betalle; om hun haffuer jndløst nogen aff s: Jacobs gielldbreffue, siden hand døde, formeenner jeg, att hun haffuer hafft saa megett aff min høstruis fædernis jndkombst, som hun kunde betalle hindis quota med wdj hindis faders effterladendis halffue gielld och enda till offuers, sambtt och, som jeg formeenner, aff hindis faders tillβtaandis[124] gielldzbreffue, huilckett altt er henkommett[125] och icke min høstrue till nogen nøtte eller gaffn. Dog aff samme jndløste breffue er jeg paa min høstruis wegne jligemaade offuer bødig att betalle, saauitt hindis quota tillfallder i samme hallffue jndløste breffue, saauiitt de med rette kand beuiβe, att frue Pernille Gylldenstiern haffuer jndløst. Huis sig Steensgaard er anlangendis, der paa haffuer jeg icke werrett, som en huer er witterligtt, mens paa Arreschouff, och wor dørrene och kammerne beseiglede, dend gang jeg wor kommen did, effter som commissarierne, som beseglede och registerid boett effter Eders Mayttz: naadigste befallingh, icke kand med rette benectte, huor fore jeg wnderdanigst meenner, att jeg saauell som de andre gott folck, som kom did till gaarden for at besøge de bedrøffuede och sorgefullde børn, maatte joe stedis mig sengestede att ligge wdj och faa mad der med de andre gott folck, som mand pleyer att giøre paa andre steder, huor mand och haffuer forsoeritt arff och gielld. Huis dend gaard i Otthenβe angaar, kand mand well eragtte ingen boe att haffue werritt, effterdj att huβett wor borttleyett till en enckekone[126] der i byen. Effter saadan leglighed formeenner jeg wnderdanigste och effter alld christeligh lough och rett, att s: frue Pernillis gielld jcke bør att betallis aff min høstrues færne goeds och fædernes kiøbegoeds, som hinde wor tillfallden effter hindis fader, thj moderenn och min høstrue haffuer icke werrett hion[127] sammen, som er tillsammen kommen som

recessen[128] i dett 53. omtaller, disligeste och quitt och frie att werre paa min høstruis weigne, som kommer alldellis jndtett wed effter nogen loug och rett att specificere nogen jndgielld eller wdgielld eller andenn løeβøere, som fanttes effter hindis s: fader, saa och frie att werre for dend kiøns eed, de ere beguerendis, effterdj de haffuer mig jndtett offuer beuiist for att giffue lough, och recessen[129] formellder, att mand for mumme sag[130] ey schall loug[131] giffue. Sammeledis formeenner jeg wnderdanigste dennom icke bør att stedis nogen oprettning[132] for deris betalning i hindis fædernis færne goeds och fædernis kiøbegoeds, effterdj hun icke haffuer satt sig i gielld med hindis moder och kand ey der till,[133] att hindis moder satte sig i saa βtoer gielld, mens min høstrue der fore att haffue hindis fædernis kiøbegoeds och arffuegoeds, som hinde wor tillfallden effter hindes fader, dend gang hannd døde, thj dend judske lougbogh 1. bogs 6. capittell[134] och recessen[135] 52. capittell wdtryggeligen formellder, att kone icke arffuer i mands jord, mens kiøbe jord tager hun lige wed børnene. For dett andett, høstruen kand icke winde nogen lod i hindis mandz fæderne jord eller nogen hans jord. For dett thredie formellder Siellandz lough 1. bogs 1. capittell,[136] bonden eller hans arffuinger tager saa møgett jord, som hand førde til høstruen. For dett fierde formelder handfestningen[137] 16. capittell, att ingen kand fortabe sin jord, wden hand fører affuindschiolld paa rigett. Disligeste tillhollder recessen[138] 53. capittell, att børnegoeds schall før wd aff fellidz boett, saa och effter gammell christeligh seduanne, schick och brugh. Setter der fore wnderdanigste i alle rette, om jeg paa min høstrues weigne icke bør med alld christelig rett och billighed att haffue hindis fæderne partt for wd, som hinde er tillfallden i hindis fæderne arffuegoeds och fæderne kiøbegoeds, i saa megett de haffue kiøbtt i begge deris liffs tid tillsammen, med alle deris eyendombsbreffue och adkombst, førend nogen kand faa sin gielld betalld eller att schee nogen jndførselett, och jeg quitt att werre for deris tilltalle. Barkur Rud egen haand.

Disligeste er her och wdj rette møtt os elschelige Erick Roβenkrandz till Kierstrup, wor mand och tienner, och fremblagde hans schrifftelig forseett, liudendis jmoed Marckur Billde och hanns consorters steffningh:

Er dette mitt wnderdannigste suar. Først belangende arff och gielld effter min s: moder, som Hollger Roβenkrandz[139] till Rosenhollmb[140] haffuer wdj min frauerrellβe fra sagtt, da effterdj saadan frasigellβe paa mine wegne wdj høyeste anliggende nød mig fra wforuindelig[141] gielld och schade effter min s: moder, som jeg alldeellis jndtett haffuer kundet wdj wollde,[142] tilbørligen att befrie (och forinden den respitt, som kong: Maytts: min allernaadigβte herris dilations breeff[143] naadigst tillod) er scheed och giortt och icke som formeennis mig lougligen att

schall offuerbeuiβis nogett med des løeβøere effter min s: moders død mig att haffue med befattett, meden dend tid Gud kalldett for[ne] min s: moder, wor jeg icke i landett, ey heller till hindis begraffuellβe, megett mindre werrett paa nogen aff hoffuidgaardene eller mig med hindis effterladendis løeβøere i dett ringeβte befatted i nogen maade. For dett andett att jeg schulle haffue siddett wdj felligh med min moder och huercken schifftett jndgielld eller wdgielld effter min s: fader, saa formeenner jeg børnene joe bør, synderlige wdj deris wmyndige aar, att bliffue hoes deris forelldre och dennom wndergiffne att werre, och formedellst effter min s: fader icke er scheed nogen schiffte, der fore ieg, som dett icke haffde att raade,[145] mitt fæderne arffue att kunde forbryde entten wdj fæderne jordegoeds eller kiøbegoeds, som wdj begge mine s: forælldris liffue er bleffuen jndkiøbtt. Belangende att endnu schulle findis gielld effter min s: fader wbetalld, daa saa frembtt saadanne med min egen s: faders haand och seigell kand giøris beuiβligtt, er jeg offuerbødig, saauiit min anpartt der wdinden mig kand tillkomme, att erlegge och betalle; huis gielld breffue, som effter min s: faders død aff min s: moder kand findis jndløest, formeenner jeg hinde jndkombsten aff mitt fæderne jordegoedz der emoed att haffue nøtt, som nochsom for min anpartt kunde opløbe. Och effter forberørdtt leylighed formeenner mig for for[ne] goede mends tilltalle bør quitt att werre. Erich Roβenkrandz egen haand.

Wdj lige maade er och i rette møtt os elschelige Jffuer Juell[146] till Willestrup,[147] wor mand och raad, paa de wmyndige børns wegne och fremblagde hans schrifftlig forsett, liudendis som epterføllger:

Jmoed Marckur Billde och hanns consorters steffning er paa børnenis wegne wnderdanigst suar. Først anlangende arffue och gielld effter deris s: moder, som deris werge, s:[148] Key Randtzow, sig haffuer frasagtt, da effterdj saadan frasigellβe paa for[ne] wmyndige børns wegne wdj deris høyeste anliggende nød dennom fra wforuindelig gielld och schade effter deris s: moder, som de alldeellis jndtett haffuer kund wdj raade, tillbørligen att befrie (och forinden den respitt, som kong: Maytt:, wor aller naadigste herris dilations breeff dennom naadigst tillod) er scheed och giortt, och icke som formeennis dennom lougligen att schall offuerbeuisis nogett med des løeβøere effter deris s: moder dennom att haffue med befattett, meden merre giøris beuiβligtt dørrene paa Arreschouff, huis som magtt paa laa, strax epter liiget kom did wdj Corfidz Rud, sogneprestens och fleere deris offueruerrelβe att schall werre bleffuen forseiglett, dennom ey heller siden att haffue werrett paa nogen aff gaardene, mindre och nogett der fra tagett eller bekommett, men strax effter deris s: moders begraffuellβe begiffuett dennom till deris werge, ochsaa wdkommen[149] och forbleffuen hoes andre deris slegtt och

wenner. For dett andett att de schulle haffue siddett wdj felligh med deris moder och huercken schifftett jndgielld eller wdgielld effter deris s: fader, saa formeennis børnen joe bør, sønderligen wdj deris wmyndige aar, att bliffue hoes deris moder och hinder wndergiffuen att werre, och formedellβt effter deris s: fader icke er scheed nogen schiffte, derfore dennom, som det icke haffde att raade, deris fæderne arff [icke][150] att kunde forbryde entten wdj fæderne jordegoeds eller kiøbegoeds, som wdj deris forelldris liffue er bleffuen jndkiøbtt. Anlangende att endnu schulle findis gielld effter deris s: fader wbetalltt, da, saa frembtt saadanne med deris egen s: faders haand och seigell kand giøris beuißligtt, er de offuerbødige, saa wiitt deris anpartt derudinden dennom kand tillkomme, att erlegge och betalle; huis gielldbreffue, som effter deris s: faders død aff deris s: moder kand findis jndløst, formeennis hinde jndkombsten aff deris fæderne jordegoeds der emoed att haffue nøtt, som nochsom for deris anpartt kunde opløbe. Effter huilcke for[ne] leglighed, saa och effterdj icke kand erachtes s: frue Pernillis børn med hinde att haffue werrett wdj boen sammen som hion effter recessens 53. arttickell, som icke [tilbinder][151] nogen widere att betalle, end hand tog wdj arffue, och børnene icke niuder nogen arff effter deris s: moder, men den wid deris werge effter hinde frasagtt och indtett dennom der med i nogen maader siden att haffue befattett, som før er rørtt, till med børnene som deris moder wndergiffuen jcke att haffue raad for boen, men hun siellff allene, dennom wadspurd, dend werritt megtige som hosbunden for sin høstrue, jmedenn hand leffuer, och naar hand wed døden er affgangen, och saadan beβuerringh med gielld er funden effter hannom, da hun arff och gielld effter hannom sig att haffue ladett frasige, och jndtett med løeβøere befattett, och dog sitt jordegoeds nøtt och beholldenn, som mangestedz eblantt adelen offte scheed er. Och formedellβt att deris fæderne jordegoeds och kiøbegoeds icke er bleffuen registerett, kand dett dog icke, effter som dett er wrørligtt, formindschis, mindre och ey heller bør dennom att fratages.

Och der hoes berette for[ne] Jffuer Juell, att dett schulle befindis, att jomfrue Sophia Roβenkrandz[152] icke schulle haffue werrett i boett, der hendis s: moder wed døden affgick, men samme tid och nogle aar tillforne att haffue werrett wdj frue Anne Lyckis,[153] s: Kay Rantzous, hus; satte fordj wnderdanigste wdj rette, om for[ne] s: Jacob Roβenkrandzis børnn deris federne arffuegoeds och federne kiøbegoeds med deris eyendombs breffue och adkomb icke bør dennom wbehindrett som deris rette arff effter for[ne] deris s: fader att tillkomme och effterfølge, och for for[ne] goede menndz tilltalle bør quitt och angerløes att werre.

Med fleere ord dennom der om emellom wor.

Da effter tilltalle, gienβuar och denne sags leylighed, och effterdj wj befinnde, att dend tid, frue Pernille wed døden er affgangenn, haffuer hun sig effterladett en anβeenlig βtoer gielld, och endog der icke er bleffuen schifft emellom hinde och hindis børnn effter deris affgangne hoβbonnde och fader, Jacob Roβenkrandz, men moderen med børnene haffuer siddet jnde med huer andre wdj fellidz wschiffte boe, jndtill deris moder wed døden er affgangen, saa haffde dog de wmyndige børn der wdj icke at raade och derfor icke for andres[154] forsømmellβe, att schiffte icke scheed wor, deris federne kunde forbryde. Thi sagde wj der paa saaledis aff for rette, att effterdj dj haffuer nydtt boed till fellidz med huer andre, da bør først till giellden att wdleggis alltt Jacob Roβenkrandzis och frue Pernillis effterlatte løeβøere, boe och boeschab, som nu kand findis. Dernest schall till giellden wdleggis alld frue Pernillis egett arffuegoeds och kiøbegoeds, sammeledis alltt huis kiøbegoeds, som kand befindis affgangne Jacob Roβenkrandz haffuir kiøbtt och sig tillforhandlett, siden hand och frue Pernille ere kommen wdj echteschab tillsammen. Disligeste bør Jacob Roβenkrandzis arffuinger allene att betalle alld deris affgangne faders gielld, som endnu kand befindis effter richtige breffue med hans signette och egen haand att wdeβtaa wbetalltt eller kand beuiβes lougligen att werre giortt och wdβaad[155] dend tid, hand wed døden affgick. Wdj lige maader effterdj dett befindis, att en deell aff frue Pernille Gylldenstierns børn, dend tid deris moder wed døden affgick, haffuer nogle dage werret och omgaaeds[156] wdj boen och dett nytt och brugtt, och en stoer deell wdj boett icke att haffue werret beseiglett, saauell som och i andre maade med deris moderes boe och epterlatte goeds sig befatted, da, saa frembtt de wille tage arff effter deris affgangen fader, bør de samptligenn eller och huer seerdellis effter lougen wed en kiøns eed sielfftollffte med goede riddermendz mend at giøre deris affgangne moders, frue Pernillis, boe saa goed aff werd, som dend wor, der hun wed døden affgick, och samme eed att edle[157] i wor kiøbsted Ottenβe dend neste dag effter S: Mickals dagh,[158] som jndfalder dennd 30. septembris først kommendis, dog her udj wndertagett och for samme eed och lough frii att werre Erick Roβenkrandz, som wor wden rigett, der hans moder wed døden affgick, och Hendrich Roβenkrandz,[159] som dend tid wor wnder sin præceptoris[160] disciplin, wdj lige maade jomfrue Sophia Roβenkranndz, som dend tid och nogle aar tillforne wor wdj frue Anne Lyckis, s: Key Randtzous, hus, saa och wndertagen de toe yngste frue Pernillis døttre, nemblig jomfrue Pernille och jomfrue Eddell Roβenkrandz, och haffuer wj naadigst tillforordnett os elschelige Christian Holck[161] och her Albrett Skeel,[162] wore mend och raad, eller och Hans Lindenow[163] till Hundslund,[164] wor mand och tienner, wdj en deris sted, som formedellβt louglig forfalld kand bliffue

till dend tid forhinndrett samme tid att komme der tillβtede och werre deris loughøringe[165] och hende[166] samme loug.

Dattum [ut supra.

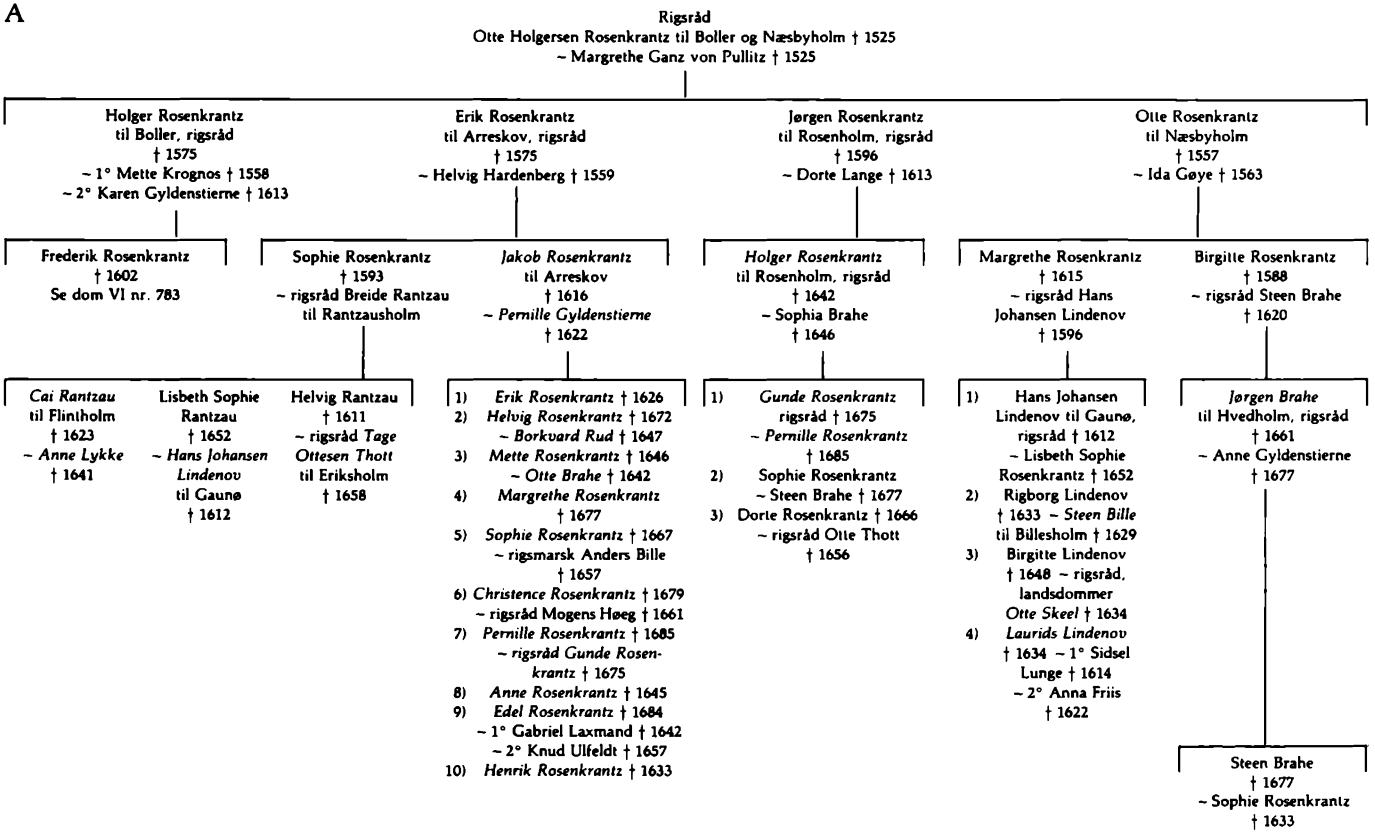
Nostro ad causas sub sigillo teste Jacobo Wlffeldio,[167] justitiario nostro dilecto.][168]

(1) CCD III.169ff. Forordningen foreskrev, at når en adelsmand afgik ved døden, måtte hans efterladte hustru ikke befatte sig med noget gods, der kunne tilfalde ægtefællernes børn, før mindst 2 af børnenes næste frænder, én på fædrene og én på mødrene side, havde været over skifte med hende på børnenes vegne og foretaget registrering. Først derefter måtte hun tage børnenes gods under sit værgemål. Reglen optoges i § 23 i reces 31. marts 1615 (CCD III.442) og i reces 27. februar 1643 2-16-1 (ib.V.312), jf. DL 5-2-27, der bortfaldt ved kap. 5 og 6 i skiftelov nr. 155 af 30. november 1874. - (2) Se rettertingsdom 21. juni 1623 (ndf. nr. 891). - (3) De i nærv. dom og i dom nr. 891 nævnte personers indbyrdes slægtskabsforhold vil fremgå af oversigterne A og B side 230 og 231 ndf. - (4) Dommen er muligt kilde til bestemmelserne i §§ 2 og 3 i fdg. 1. juli 1623 (CCD IV.83f.) om gældssager, der bestemte, at der inden 14 dage efter dødsfaldet skulle foretages en registrering af boets aktiver og passiver *(indgield och udgield)* og en forsegling af alt, der ikke daglig brugtes. Reglen optoges i reces 27. februar 1643 2-15-2 og 4 (CCD V.302ff.), jf. DL 5-2-1. - (5) Disse (NkS 834,2° og NkS 1385,4°) er afskrifter efter dombrevet el. afskrift deraf, da de har kongens fulde titel, navnene på de dømmende rigsråder og rigskanslerens attestation. - (6) med flere. - (7) Om rigsrådets medlemmer se 883.1. Til rigsråd Jens Juel var ikke sendt indkaldelse, og han var ikke mødt, jf. Kr. Erslev, Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IVs Tid (Kbh. 1883-85).360. - (8) Se 857.30. - (9) Se 867.3. Han var ikke meddommer, da han under sagen gav møde for Pernille Gyldenstiernes umyndige børn.

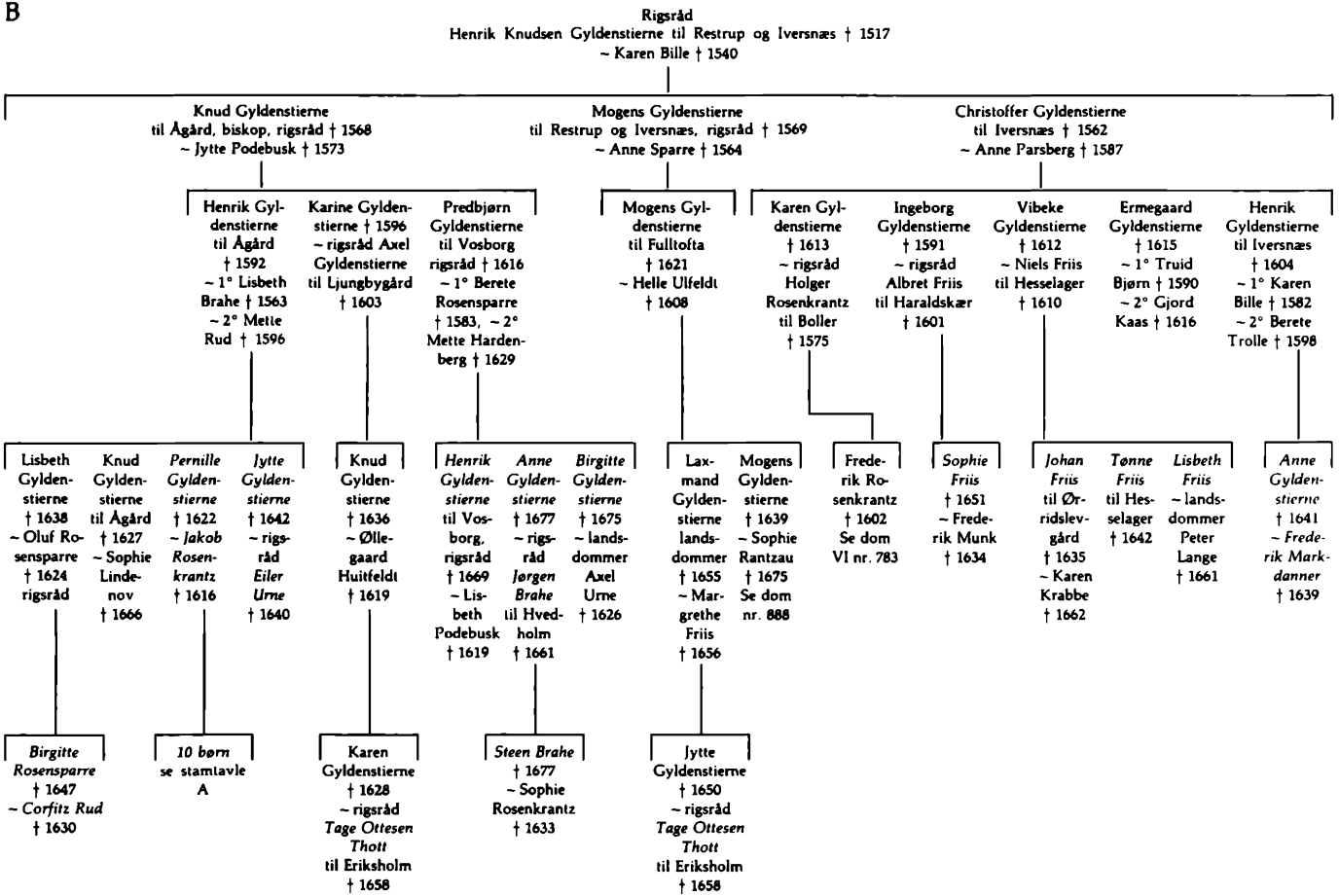
(10) Holger Rosenkrantz (d. 1642) til Rosenholm, Skaføgård m.m., søn af rigsråd Jørgen Rosenkrantz (d. 1596) og Dorthe Lange (d. 1613) og fætter til nedenn. Jakob Rosenkrantz (d. 1616) til Arreskov. Han studerede teologi ved universiteterne i Rostock (1590-92) og Wittenberg (1592-95), var 1597-98 sekretær i kancelliet, blev 1616 rigsråd, var 1617-20 lensmand på Dalum, 1618-28 på Odensegård, fratrådte som rigsråd 1628. Han er særlig kendt som teolog og for sin interesse for skole- og universitetsvæsenet. Han mødte først 26. juni 1623 til herredagen, jf. Kr. Erslev, op.cit.I.360. Han var (1598) gift med Sophia Brahe (d. 1646), datter af rigsråd Axel Brahe (d. 1616) til Elvedgård og dennes 1. hustru Mette Falksdatter Gøye (d. 1584). Netop på nærv. doms tid gennemgik han en åndelig krise, idet han mente, at han svigtede sit religiøse kald ved at gå ind i statstjenesten. Gennem kongens kansler Christen Friis havde han tidligere bedt sig fritaget for hvervet som rigsråd, men Christen Friis nægtede at forelægge dette for kongen. 1628 udtrådte han af rådet, skønt det samlede rigsråd henstillede til ham at blive. Holger Rosenkrantz blev ved missive 1. december 1622 (Kanc.Br.) beskikket til at varetage nedenn. Erik Rosenkrantz' interesser under skiftet efter moderen, Pernille Gyldenstierne, da Erik Rosenkrantz dengang var i udlandet. På Erik Rosenkrantz' vegne fragik Holger Rosenkrantz arv og gæld efter Pernille Gyldenstierne.

(11) Markvard Bille (d. 1631) til Hvidkilde, søn af Jens Bille (d. 1575) til Billesholm (det tidl. Vram), Gammel Køgegård og Vrejlev kloster og Karen Rønnow (d. 1592). Han var 1612-16 lensmand på Odensegård, 1616-28 på Rugård. Han var gift med Susanne Brockenhuus (d. 1606), datter af Eiler Brockenhuus (d. omkr. 1602) til Nakkebølle og dennes 1. hustru Berte Friis (d. 1582). - (12) Hovedgården Hvidkilde i Egense s., Sunds h. - (13) Corfitz Rud (d. 1630) til

A

Rigsråd
Otte Holgersen Rosenkrantz til Boller og Næsbyholm † 1525
~ Margrethe Ganz von Pullitz † 1525
Holger Rosenkrantz til Boller, rigsråd † 1575 ~ 1° Mette Krognos † 1558 ~ 2° Karen Gyldenstierne † 1613
Erik Rosenkrantz til Arreskov, rigsråd † 1575 ~ Helvig Hardenberg † 1559
Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm, rigsråd † 1596 ~ Dorte Lange † 1613
Otte Rosenkrantz til Næsbyholm † 1557 ~ Ida Gøye † 1563
Frederik Rosenkrantz † 1602 Se dom VI nr. 783
Sophie Rosenkrantz † 1593 ~ rigsråd Breide Rantzau til Rantzausholm
Jakob Rosenkrantz til Arreskov † 1616 ~ Pernille Gyldenstierne † 1622
Holger Rosenkrantz til Rosenholm, rigsråd † 1642 ~ Sophia Brahe † 1646
Margrethe Rosenkrantz † 1615 ~ rigsråd Hans Johansen Lindenov † 1596
Birgitte Rosenkrantz † 1588 ~ rigsråd Steen Brahe † 1620
Cai Rantzau til Flintholm † 1623 ~ Anne Lykke † 1641
Lisbeth Sophie Rantzau † 1652 ~ Hans Johansen Lindenov til Gaunø † 1612
Helvig Rantzau † 1611 ~ rigsråd Tage Ottesen Thott til Eriksholm † 1658
1) Erik Rosenkrantz † 1626
2) Helvig Rosenkrantz † 1672 ~ Borkvard Rud † 1647
3) Mette Rosenkrantz † 1646 ~ Otte Brahe † 1642
4) Margrethe Rosenkrantz † 1677
5) Sophie Rosenkrantz † 1667 ~ rigsmarsk Anders Bille † 1657
6) Christence Rosenkrantz † 1679 ~ rigsråd Mogens Høeg † 1661
7) Pernille Rosenkrantz † 1685 ~ rigsråd Gunde Rosenkrantz † 1675
8) Anne Rosenkrantz † 1645
9) Edel Rosenkrantz † 1684 ~ 1° Gabriel Laxmand † 1642 ~ 2° Knud Ulfeldt † 1657
10) Henrik Rosenkrantz † 1633
1) Gunde Rosenkrantz rigsråd † 1675 ~ Pernille Rosenkrantz † 1685
2) Sophie Rosenkrantz ~ Steen Brahe † 1677
3) Dorte Rosenkrantz † 1666 ~ rigsråd Otte Thott † 1656
1) Hans Johansen Lindenov til Gaunø, rigsråd † 1612 ~ Lisbeth Sophie Rosenkrantz † 1652
2) Rigborg Lindenov † 1633 ~ Steen Bille til Billesholm † 1629
3) Birgitte Lindenov † 1648 ~ rigsråd, landsdommer Otte Skeel † 1634
4) Laurids Lindenov † 1634 ~ 1° Sidsel Lunge † 1614 ~ 2° Anna Friis † 1622
Jørgen Brahe til Hvedholm, rigsråd † 1661 ~ Anne Gyldenstierne † 1677
Steen Brahe † 1677 ~ Sophie Rosenkrantz † 1633

B

Rigsråd
Henrik Knudsen Gyldenstierne til Restrup og Iversnæs † 1517
~ Karen Bille † 1540
Knud Gyldenstierne til Ågård, biskop, rigsråd † 1568 ~ Jytte Podebusk † 1573
Mogens Gyldenstierne til Restrup og Iversnæs, rigsråd † 1569 ~ Anne Sparre † 1564
Christoffer Gyldenstierne til Iversnæs † 1562 ~ Anne Parsberg † 1587
Henrik Gyldenstierne til Ågård † 1592 ~ 1° Lisbeth Brahe † 1563 ~ 2° Mette Rud † 1596
Karine Gyldenstierne † 1596 ~ rigsråd Axel Gyldenstierne til Ljungbygård † 1603
Predbjørn Gyldenstierne til Vosborg rigsråd † 1616 ~ 1° Berete Rosensparre † 1583, ~ 2° Mette Hardenberg † 1629
Mogens Gyldenstierne til Fulltofta † 1621 ~ Helle Ulfeldt † 1608
Karen Gyldenstierne † 1613 ~ rigsråd Holger Rosenkrantz til Boller † 1575
Ingeborg Gyldenstierne † 1591 ~ rigsråd Albret Friis til Haraldskær † 1601
Vibeke Gyldenstierne † 1612 ~ Niels Friis til Hesselager † 1610
Ermegaard Gyldenstierne † 1615 ~ 1° Truid Bjørn † 1590 ~ 2° Gjord Kaas † 1616
Henrik Gyldenstierne til Iversnæs † 1604 ~ 1° Karen Bille † 1582 ~ 2° Berete Trolle † 1598
Lisbeth Gyldenstierne † 1638 ~ Oluf Rosensparre † 1624 rigsråd
Knud Gyldenstierne til Ågård † 1627 ~ Sophie Lindenov † 1666
Pernille Gyldenstierne † 1622 ~ Jakob Rosenkrantz † 1616
Jytte Gyldenstierne † 1642 ~ rigsråd Eiler Urne † 1640
Knud Gyldenstierne † 1636 ~ Øllegaard Huitfeldt † 1619
Henrik Gyldenstierne til Vosborg, rigsråd † 1669 ~ Lisbeth Podebusk † 1619
Anne Gyldenstierne † 1677 ~ rigsråd Jørgen Brahe til Hvedholm † 1661
Birgitte Gyldenstierne † 1675 ~ landsdommer Axel Urne † 1626
Laxmand Gyldenstierne landsdommer † 1655 ~ Margrethe Friis † 1656
Mogens Gyldenstierne † 1639 ~ Sophie Rantzau † 1675 Se dom nr. 888
Frederik Rosenkrantz † 1602 Se dom VI nr. 783
Sophie Friis † 1651 ~ Frederik Munk † 1634
Johan Friis til Ørridslevgård † 1635 ~ Karen Krabbe † 1662
Tønne Friis til Hesselager † 1642
Lisbeth Friis ~ landsdommer Peter Lange † 1661
Anne Gyldenstierne † 1641 ~ Frederik Markdanner † 1639
Birgitte Rosensparre † 1647 ~ Corfitz Rud † 1630
10 børn se stamtavle A
Karen Gyldenstierne † 1628 ~ rigsråd Tage Ottesen Thott til Eriksholm † 1658
Steen Brahe † 1677 ~ Sophie Rosenkrantz † 1633
Jytte Gyldenstierne † 1650 ~ rigsråd Tage Ottesen Thott til Eriksholm † 1658

Fuglsang, Sandholt og Enggård (nuv. Gyldensteen), søn af rigsråd Erik Rud (d. 1577) og Anna Hardenberg (d. 1575). Han studerede 1592 i Padova, 1593 i Siena, 1597 i Orléans, blev 1599 hofjunker, var 1603-04 i tjeneste i Nederlandene hos Moritz af Oranien, 1606-12 lensmand på Hindsgavl, deltog i Kalmarkrigen. Han var (1604) gift med dronningens kammerjomfru Birgitte Rosensparre (d. 1645) til Vester Vallø, datter af rigsråd Oluf Rosensparre (d. 1624) til Skarhult - der var meddommer i nærv. sag - og Lisbeth Gyldenstierne (d. 1638), søster til nedenn. Pernille Gyldenstierne. - (14) Hovedgården Fuglsang i Toreby s., Musse h. - (15) Just Høeg (d. 1646) til Gjorslev, Bjørnholm (nuv. Høgholm), Gaunø, Trudsholm, Skovgård m.m., søn af Stygge Høeg (d. omkr. 1630) til Vang, Steensgård, Kærgårdsholm m.m. og Anne Gregersdatter Ulfstand (d. 1627). Han studerede ved flere tyske universiteter (Wittenberg, Leipzig, Giessen bl.a.), rejste efter et kort ophold hjemme til Strasbourg, Paris, Angers, Orléans og Italien, deltog 1612 med en florentinsk eskadre i krigen mod tyrkerne, rejste 1613 til Konstantinopel (Istanbul), Cypern, Rhodos og Alexandria og hjem over Spanien og England, blev 1615 hofjunker, 1618 drabanthøvedsmand, 1623-40 hofmester på Sorø Akademi, optoges 1627 i rigsrådet, blev 1634 ridder, 1640 rigskansler. Han var gift (1628) med Anne Lunge (d. 1652), datter af rigsmarsk Jørgen Ovesen Lunge (d. 1619) til Odden og Sophia Brahe (d. 1659). - (16) Hovedgården Bjørnholm (nuv. Høgholm) i Tirstrup s., Sønder Djurs h. - (17) Eiler Qvitzow (d. 1640) til Lykkesholm, Sandager og Qvitzowsholm (nuv. Hofmansgave), søn af Henning Jørgensen Qvitzow (d. 1544) til Sandager og Rødkilde og Birgitte Eilersdatter Rønnow (d. 1569). Han var 1598 landsdommer i Fyn, 1602-05 og påny 1628-31 forlenet med Rugård. Han var gift (1598) med Anna Brahe (d. 1663), datter af rigsråd Axel Brahe (d. 1616) til Elvedgård og dennes 1. hustru Mette Falksdatter Gøye (d. 1584) og søster til den ovf. i note 10 nævnte Sophia Brahe (d. 1646). - (18) Hovedgården Lykkesholm i Ellested s., Vindinge h. - (19) Jørgen Brahe (d. 1661) til Hvedholm, Bratskov, Brahesborg, Fjellebro, Engelsholm m.m., søn af rigsråd Steen Brahe (d. 1620) til Knudstrup (Knutstorp), Bregentved m.m. og dennes 2. hustru Kirsten Hansdatter Holck (d. 1599) og fætter til den ovf. i note 17 nævnte Anna Brahe (d. 1663). Han studerede i Strasbourg, Basel og Genève, var 1604-14 hofjunker, 1614-16 lensmand på Rugård, 1617 på Sæbygård, 1617-61 på Hagenskov (1667-1962 kaldt Frederiksgave), blev 1624 ritmester, var 1628 gesandt i England, optoges 1641 i rigsrådet. Han var gift (1613) med Anne Gyldenstierne (d. 1677), datter af rigsråd Predbjørn (Preben) Gyldenstierne (d. 1616) til Vosborg og dennes 2. hustru Mette Hardenberg (d. 1629) og kusine til nedenn. Pernille Gyldenstierne. - (20) Hovedgården Hvedholm i Horne s., Sallinge h.

(21) Se 872.32. - (22) Hovedgården Glorup i Svindinge s., Gudme h. - (23) Johan Friis (våben: 3 egern) (d. 1635) til Ørridslevgård og Løjtved, søn af Niels Friis (d. 1611) til Ørbæklunde og Vibeke Christoffersdatter Gyldenstierne (d. 1613) og fætter til nedenn. Pernille Gyldenstierne. Han var gift (1614) med Karen Krabbe (d. 1662), datter af ritmester Tage Krabbe (d. 1612) til Rössjöholm og Jordeberga og Sophie Jørgensdatter Friis (våben: skaktavl) (d. 1611; hun gift 2. gang med Holger Rosenkrantz »den rige« (d. 1647) til Glimminge m.m.). - (24) Hovedgården Ørridslevgård i Otterup s., Lunde h. - (25) Frederik Munk (Lange; våben: 3 roser) (d. 1634) til Krogsgård, Højgård, Rugballegård, Rybjerg, Holmgård m.m., søn af Jørgen Munk (d. 1577) til Krogsgård, Visselbjerg og Oksvang og Dorthe Pedersdatter Galt (d. 1575). Han studerede 1579-81 i Strasbourg, 1582 i Heidelberg, 1584 i Orléans. Han var gift (1592) med Sophie Friis (d. efter 1651), datter af rigsråd Albret Friis (d. 1601) til Haraldskær og Ingeborg Christoffersdatter Gyldenstierne (d. 1591) og kusine til nedenn. Pernille Gyldenstierne. - (26) Hovedgården Krogsgård i Tjæreborg s., Skast h. - (27) Sidsel Høeg (d. 1648) til Steensgård, datter af Stygge Høeg (d. omkr. 1630) til Vang m.m. og Anne Gregersdatter Ulfstand (d. 1627) og søster til den ovf. i note 15 nævnte Just Høeg. Hun var 1604 blevet gift med nedenn. Ebbe Munk. - (28) Ebbe Munk (våben: en bjørnelab) (d. som slægtens sidste mand 1622) til Fjellebro, Steens-

gård m.m., søn af Ebbe Munk (d. 1560) til Fjellebro og dennes 2. hustru Kirsten Tønnesdatter Viffert (d. 1563). Han blev omkr. 1587 hofjunker, var 1591-96 skænk, 1596-1620 lensmand på Antvorskov, 1596-1604 tillige på Sæbygård, 1605-20 tillige på Korsør. - (29) Hovedgården Fjellebro i Herringe s., Sallinge h. - (30) Jørgen Aschersleben (d. 1625) til Jerstrup og Nordskov, søn af Joachim von Aschersleben til Krucksau og Anne Jürgensdatter von Eickstädt. Han var gift (1594) med Maren Brockenhuus (d. efter 1635), datter af Eiler Brockenhuus (d. tidligst 1607; jf. 884.5) til Søndergårde m.m. og Tale Mouridsdatter Emmiksen (d. tidligst 1608), søster til den ndf. nævnte Claus Brockenhuus (se 884.5).

(31) Hovedgården Nordskov i Gestelev s., Sallinge h. - (32) Se 884.5. - (33) Erik Urne (d. 1631) til Søbysøgård, søn af rigskansler Axel Urne (d. 1577) til Søbysøgård, Årsmarke (nuv. Knuthenborg) m.m. og dennes 2. hustru Birgitte Knudsdatter Rud (d. 1573). Han var 1601-30 forlenet med Utstejn kloster i Norge og blev generalkrigskommissær i Fyn. Han var gift (1600) med Agnete Thott (d. 1612), datter af Peder Thott (d. 1611) til Boltinggård og Birgitte Pedersdatter Skram (d. 1596). - (35) Henning Henningsen Valkendorf (d. 1665) til Bramstrup, Glorup, Klingstrup m.m., søn af Henning Valkendorf (d. 1626) til Glorup (se 872.32). Han studerede i udlandet, bl.a. 1613 i Leiden, var 1628-55 lensmand på Odensegård, 1628 proviantmester for Fyn, blev 1633 ritmester, 1648 ridder, 1655-65 lensmand på Bratsberg og Gimsø kloster i Norge, 1657-58 tillige på Lundenæs. Han var gift 1. gang (1618) med Karen Brahe (d, 1631), datter af rigsråd Axel Brahe (d. 1616) til Elvedgård m.m. og dennes 2. hustru Kirsten Hardenberg (d. 1639) og således halvsøster til den ovf. i note 17 nævnte Anna Brahe og den ovf. i note 10 nævnte Sophia Brahe; 2. gang (1633) med Anne Barnekow (d. 1648), datter af rigsråd Christen Barnekow (d. 1616) til Birkholm (nuv. Løvenborg), Tølløse, Vittskövle m.m. og Margrethe Brahe (d. 1651), 3. gang (omkr. 1644) med Margrethe Blome (d. 1679), datter af Didrik Blome (d. omkr. 1617) og Anna Ahlefeldt (d. 1645). - (36) Hovedgården Bramstrup i Nørre Lyndelse s., Åsum h. - (37) Frederik Markdanner (d. 1639) til Rønningesøgård og Langesø, søn af Caspar Markdanner (d. 1618) til Rønningesøgård og Vejlevgård og Sophie Hansdatter Oldeland (d. 1639). Han var gift (1620) med Anna Gyldenstierne (d. 1641), datter af Henrik Gyldenstierne (d. 1604) til Iversnæs (nuv. Wedellsborg) og dennes 2. hustru Berete Nielsdatter Trolle (d. 1598) og halvkusine til nedenn. Pernille Gyldenstierne. - (38) Hovedgården Rønningesøgård (Søgård) i Rønninge s., Åsum h. - (39) Om dette udtryk se 857.36. - (40) Se 858.25.

(41) Erik Rosenkrantz (d. ugift 1626 i slaget ved Lutter am Barenberg) til Kærstrup (nuv. Valdemars slot), søn af ovenn. Jakob Rosenkrantz og Pernille Gyldenstierne. Han blev 1616 immatrikuleret ved universitetet i Heidelberg, studerede 1621 i Padova, 1622 i Siena. Han var i udlandet ved moderens død, hvorfor rigsråd Holger Rosenkrantz til Rosenholm ved missive 2. december 1622 (Kanc.Br.) beskikkedes til at varetage hans interesser under skiftet, jf. ovf. note 10. - (42) Borkvard Rud (d. 1647 som slægtens sidste mand) til Utterslev (nuv. Vintersborg) og Sæbyholm (tidl. kaldt Sæbygård), søn af Eiler Rud (d. 1618) til Utterslev og Sæbyholm og Margrethe Borchardsdatter von Papenheim (d. 1629). Han var 1620 blevet gift med nedenn. Helvig Rosenkrantz. - (43) Helvig Rosenkrantz (d. 1672), datter af ovenn. Jakob Rosenkrantz og Pernille Gyldenstierne. - (44) Mette Rosenkrantz (d. 1646), søster til ovenn. Helvig Rosenkrantz. Hun blev 1626 gift med Otte Brahe (d. 1642) til Krogholm, Sæbygård, Torbenfeld m.m., søn af Peder Brahe (d. 1610) til Krogholm og Margrethe Albertsdatter Gøye (d. 1594) til Krenkerup (1815-1938 kaldt Hardenberg). - (45) Sophie Rosenkrantz (d. 1667), søster til ovenn. Erik, Helvig og Mette Rosenkrantz. Hun blev 1628 gift med sen. (1642) rigsmarsk Anders Bille (d. 1657) til Damsbo og Brobygård, søn af Erik Jensen Bille (d. 1600) til Rønnowsholm og Mette Andersdatter Banner (d. 1614). - (46) Margrethe Rosenkrantz (d. ugift omkr. 1677), søster til de ovenn. Erik, Helvig, Mette og Sophie Rosenkrantz. - (47) Christence Rosenkrantz (d. 1679), søster til de i note 43-46 nævnte. Hun blev gift 1638 med den sen. (1640) landsdommer i

Nørrejylland og (1649) rigsråd Mogens Høeg (d. 1661) til Kærgårdsholm, Arreskov, Buderupholm m.m., søn af Stygge Høeg (d. omkr. 1630) til Vang og Anne Gregersdatter Ulfstand (d. 1627) og broder til den sen. rigskansler Just Høeg (ovf. note 15) og den ovf. i note 27 nævnte Sidsel Høeg. - (48) Pernille Rosenkrantz (d. 1685), søster til de ovf. i note 43-47 nævnte. Hun blev 1632 gift med den sen. (1653) landsdommer i Skåne, rigsråd (1660), højesteretsassessor Gunde Rosenkrantz (d. 1675) til Vindinge (nuv. Fuirendal), Skaføgård, Valbygård (nuv. Juellinge). Elvedgård m.m., søn af rigsråd Holger Rosenkrantz til Rosenholm (se ovf. note 10) og Sophia Brahe. Om ham se dom nr. 906 ndf. - (49) Anne Rosenkrantz (d. ugift 1645) til Brobygård, søster til de ovf. i note 43-48 nævnte. - (50) Edel Rosenkrantz (d. 1684), søster til de ovf. i note 43-49 nævnte. Hun blev gift 1. gang 1640 med Gabriel Laxmand (d. 1642 som slægtens sidste mand) til Frøslev, søn af Peder Madsen Laxmand (d. efter 1611) og Kirsten Hansdatter Sparre (d. 1618), 2. gang 1646 med sen. generalkrigskommissær Knud Ulfeldt (d. 1657) til Svenstrup (Svenstorp i Torra härad i Skåne), Borrebygård (ib.), Ellinge, Totterupholm (nuv. Rosendal) m.m., søn af Christoffer Ulfeldt (d. 1653) og Maren Urup (d. tidligst 1651).

(51) Henrik Rosenkrantz (d. ugift 1633 i Frankrig), broder til de ovf. i note 43-50 nævnte. - (52) Ved missive 16. november 1622 (Kanc.Br.) var Cai Rantzau (se ndf. note 60) beskikket til værge for Pernille Gyldenstiernes umyndige børn, da deres fødte værge, morbroderen Knud Gyldenstierne (d. 1627) til Ågård, var forhindret i kongens bestilling uden for riget. Ifølge missive 1. december 1622 (Kanc.Br.) skulle han dog ikke være værge for Erik Rosenkrantz (ovf. note 10), da han, der var fyldt 18 år, var sin egen værge før udstedelsen af fdg. 1. august 1610, der i § 1 fastsatte myndighedsalderen til 25 år. - (53) Pernille Gyldenstierne (d. 1622), datter af admiral Henrik Gyldenstierne (d. 1592) til Ågård m.m. og dennes 2. hustru Mette Rud (d. 1596) og enke efter ovenn. Jakob Rosenkrantz (d. 1616) til Arreskov m.m. - (54) Indtægt, aktiver (Kalk. II. 402b). - (55) Gæld, passiver (Kalk. IV. 560a). - (56) Hovedgården Steensgård i Svanninge s., Sallinge h. - (57) Hovedgården Arreskov i Øster Hæsinge s., Sallinge h. - (58) Reces 13. december 1558 § 53, jf. reces 6. december 1547 § 29, reces 29. december 1551 § 12, Knud Mikkelsens glosse I.6 (DgL IV.16f.), dansk glosse 5 (ib., Tillæg til IV.5). - (59) *Kønsed* var ed, der aflagdes af den sagsøgtes slægtninge (Kalk. III. 711b, jf. Osterssøn Veylle.225; *køn* bet. slægt). JL I.1 indeholder bestemmelser om kønsed, der inden for det jyske retsområde havde en langt mere udbredt anvendelse end inden for det sjællandske og skånske retsområde, jf. Kroman-Iuul III.137. - (60) Cai Rantzau (d. 1623) til Flintholm, Brændegård, Harreslevgård, Rødkilde, Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg), Hellerup, Svanholm m.m., søn af rigsråd, statholder i Kbh. Breide Rantzau (d. 1618, se 857.11) og Sophie Elisabeth Rosenkrantz (d. 1593), der var søster til ovenn. Jakob Rosenkrantz (d. 1616). Han, der nu (5. april 1623) var afgået ved døden, var 16. november 1622 (Kanc.Br.) beskikket til værge for sin morbroders børn, jf. ovf. note 52. Han var gift med Anne Lykke (d. 1641), datter af rigsråd Henrik Lykke (d. 1611) til Hverringe, Overgård m.m. (se 857.20) og Karen Frandsdatter Banner (d. 1616). Om Anne Lykke se C. O. Bøggild-Andersen i DbL XV (1938).2f. Hun blev senere (1629) gift med den sen. rigsråd Knud Ulfeldt (d. 1646) til Hellerup.

(61) Hovedgården Rugård i Veflinge s., Skovby h., der indtil 1662 var i kronens eje. Markvard Bille var 1602-05 og 1612-18 forlenet med Rugård. - (62) Hovedgården Sandholt i Sandholt-Lyndelse s., Sallinge h. - (63) Hans Johansen Lindenov (d. 1642) med tilnavnet »den rige« til Hundslund (nuv. Dronninglund), Gaunø, Julskov, Iversnæs (nuv. Wedellsborg), Søndergårde, Søbysøgård, Sanderumgård, Ørslev kloster m.m., søn af Hans Johansen Lindenov (d. 1596) til Fovslet, Gaunø m.m. og Margrethe Ottesdatter Rosenkrantz (d. 1625), kusine til ovenn. Jakob Rosenkrantz. Han var 1609-10 lensmand på Dragsholm, 1610-21 på Hammershus, 1621-24 på Tranekær, 1624-39 på Kalundborg, 1639-42 på Hindsgavl. Han var gift 1. gang (1599) med Sophie Seefeld (d. 1601), datter af rigsråd Jørgen Seefeld (d. 1599) og dennes 2. hustru Sophie

Fadersdatter Bille (d. 1606), 2. gang (1605) med Lisbeth Sophie Rantzau (d. 1652), datter af rigsråd, statholder i Kbh. Breide Rantzau (d. 1618; se 857.11) og dennes 1. hustru Sophie Eriksdatter Rosenkrantz (d. 1593) og søster til ovenn. Cai Rantzau (se ovf. note 60) og søsterdatter af ovenn. Jakob Rosenkrantz (d. 1616). - (64) Hovedgården Søbysøgård i Nørre Søby s., Åsum h. - (65) Tranekær slot i Tranekær s., Langelands nørre h., der da var i kronens eje. - (66) Se ovf. note 19. - (67) Hovedgården Hagenskov (1667-1962 kaldt Frederiksgave) i Sønderby s., Båg h., hvormed Jørgen Brahe var forlenet 1617-61. - (68) ɔ: være nærværende ved hendes begravelse, jf. Holberg-Ordb.I.594 bet. 2. - (69) Mistanke; jf. lat. *suspicio*. - (70) forseglet (Kalk. I. 163a bet. 1).

(71) vedkende sig, bevidne (Kalk. IV. 106b). - (72) Jens Rasmussen nævnes 1608 som sognepræst for Øster Hæsinge menighed, jf. Wiberg I.732. Arreskov ligger i Øster Hæsinge s., og Pernille Gyldenstierne havde oprettet et »hospital« i sognet for 6 fattige. - (73) Øster Hæsinge s., Sallinge h. - (74) registrere, optage fortegnelse over (Kalk. II. 427a). - (75) Se 874.5. Han var (1610) gift med Birgitte Gyldenstierne (d. 1675), datter af rigsråd Predbjørn (Preben) Gyldenstierne (d. 1616) til Vosborg m.m. (se 857.16) og dennes 2. hustru Mette Hardenberg (d. 1628) og kusine til Pernille Gyldenstierne. - (76) Hovedgården Årsmarke (nuv. Knuthenborg) i Huseby s., Musse h. - (77) Eiler Urne (d. 1646) til Årsmarke (nuv. Knuthenborg) og Rudbjerggård, søn af Knud Urne (d. 1622) til Årsmarke og Margrethe Eilersdatter Grubbe (d. 1654) og broder til ovenn. landsdommer Axel Urne. Efter rejser i udlandet (Tyskland og Frankrig) var han 1614-19 hofjunker, 1619-20 lensmand på Holbæk, 1620-40 forlenet med Bratsberg og Gimsø kloster i Norge. Han var 1622 blevet gift med Jytte Henriksdatter Gyldenstierne (d. 1642; se 858.31), enke efter Christoffer von der Groeben (d. 1617; se 872.101). - (78) Bratskovgård ved Skien i Norge. - (79) Se 858.31. - (80) Se 872.101.

(81) Forløfte, borgen, kaution (Kalk. II. 840a bet. 2). - (82) Se 872.27. - (83) Gældsbreve (Kalk. II. 150b bet. 1). - (84) Om *jnteresse* se 872.37. - (85) betales, fyldestgøres. - (86) uskiftet. - (87) pantsat (Kalk. IV. 594a bet. 2). - (88) Hovedgården Kærstrup i Fuglse s. og h., der da (1615) tilhørte Henning Gøye (d. 1617). - (89) 11. november. - (90) *enckende daller* bet. daler udmøntet »in specie«, i et enkelt stykke i modsætning til regningsmønt eller »daler i mønt«, jf. G. Galster i Håndbog for danske Lokalhistorikere (Kbh. 1956).450a.

(91) ødselt, overdådigt (OdS XVI.1441 bet. 1). - (92) Se ovf. note 41 om Erik Rosenkrantz' studier i udlandet. - (93) Helvig Rosenkrantz' bryllup 1620 med Borkvard Rud (ovf. note 42 og 43). - (94) Herefter tilføjer NkS 834,2° *huor och boe och løßøre war*. - (95) Har ikke kunnet identificeres. - (96) Smykker af guld, ædelstene el.lign. til at fæstne på dragten (OdS XXI.1236 bet. 2.1). - (97) Kirsten Eriksdatter Norby (d. 1655), datter af Erik Norby (kaldt »onde Erik Norby«, jf. DAA 1906.317) (dræbt 1585 af sin kok) til Lehnskov (Lindskov) og Vestergård og Sophie Gregersdatter Juel (d. 1603). Hun blev 1601 gift med nedenn. Rudbeck Pors. - (98) Rudbeck Pors (d. 1609) til Skovsgård, Vestergård og Lykkesholm, søn af Stig Pors (d. 1603) til Øllingesøgård og Karen Clausdatter Daa. Han var 1601-09 landsdommer på Lolland-Falster. - (99) Anne Brockenhuus (d. 1658), datter af lensmand på Nyborg Laurids Brockenhuus (d. 1604) til Egeskov og Bramstrup og Karen Skram (d. 1625) og søster til Rigborg Brockenhuus (se VI nr. 783 og nr. 784). - (100) Se 872.32.

(101) Hovedgården Skovsgård i Humle s., Langelands sønder h., der da ejedes af Stig Pors, søn af den ovf. i note 98 nævnte Rudbeck Pors. - (102) Se ovf. note 87. - (103) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (104) Der sigtes muligt til biskop Knud Mikkelsens glosse I.6 (DgL IV.16f.), jf. dansk glosse 5 (ib., Tillæg til IV.5), jf. ndf. ved note 106: *giestlig loug*. - (105) NkS 834,2° har *war*. - (106) Se ovf. note 104. - (107) Se ovf. note 58. - (108) Hovedgården Sæbygård (nuv. Sæbyholm) i Halsted s., Lollands nørre h., der da ejedes af Borkvard Rud (se ovf. note 42). - (109) Niels Christoffersen er vist identisk med den ndf. nævnte Niels Stoe-

gaard, der havde været delefoged, se ndf. note 113. - (110) Afæskning af erklæring (Kalk. I. 169b), jf. Moth: den gierning, som ved to mend skier for at tilspørge en anden.

(111) Se ovf. noter 42 og 43. - (112) Husholderske, husjomfru (Kalk. I. 487a; OdS IV.620). - (113) Se ovf. note 109. - (114) Rum, hvor det til udrustning til krig nødvendige materiel opbevaredes (OdS XVII.1486 bet. 1). - (115) Om *delefoged* se 868.26. - (116) frasagt mig, givet afkald på (Kalk. I. 714b bet. 2). - (117) ɔ: fædrene og mødrene. - (118) foranlediget (Kalk. I. 750a). - (119) JL I.29. - (120) JL I.29.

(121) CCD III.169ff. Se ovf. note 1. - (122) Reces 31. marts 1615 § 23 (CCD III.442). - (123) JL I.3 og 5. - (124) forfaldne (Kalk. IV. 381b bet. 3). - (125) kommet (etsteds) hen (Kalk. II. 178a; OdS VII.1184). - (126) Se ovf. note 95. - (127) *hion* er medlem af en husstand (ægtefælle, tyende) (OdS VIII.286). I SkL bruges *hion* (plur.) = ægtefolk, *hiona* (plur.) = tjenestefolk; i de andre landskabslove bruges *hion* og *hionæ* i flæng, jf. Verner Dahlerup.66; Skautrup, Det da. Sprogs Hist. I (1968).70, II.247. - (128) Reces 13. december 1558 § 53 (overskrift: *Om hion kome samen i boe*). - (129) Reces 13. december 1558 § 20, stk. 1. - (130) løs snak, ubevislig påstand (Kalk. III. 141b).

(131) Ed (Kalk. II. 723a bet. 1), specielt ed med mededsmænd. - (132) Erstatning, fyldestgørelse (Kalk. III. 353a bet. 2). - (133) *kand ey der till:* havde ingen mulighed for, ingen indflydelse på, kunne ikke gøre for, var ikke skyld i (Kalk. V. 623b bet. 6; OdS XI.752 bet. 23, jf. 751 bet. 1). - (134) Ifl. JL I.6 arvede enken intet af den afdøde ægtefælles arvejord, men tog af købegods (ɔ: jord, der var indkøbt efter ægteskabets indgåelse) lige lod med en søn. - (135) Ifl. § 52 i reces 13. december 1558, jf. reces 6. december 1547 § 28, arvede enken halvdelen af købejord og løsøre efter sin ægtefælle, hvad enten hun havde barn med ham eller ej. - (136) EsjL I.1, 1. punktum. - (137) Christian IVs hdf. 17. august 1596 § 16 (DKH.105). Om denne bestemmelse se Matzen, Haandfæstninger.106f. - (138) Reces 13. december 1558 § 53. - (139) Se ovf. note 10. - (140) Hovedgården Rosenholm i Hornslet s., Øster Lisbjerg h.

(141) uovervindelig, uoprettelig, ubodelig (Kalk. IV. 617a; OdS XXV.924). - (142) have del, skyld i (Kalk. IV. 859b bet. 3). - (143) Brev, der giver udsættelse (Meyer.246a). Da vedgåelse eller fragåelse af arv og gæld efter Pernille Gyldenstierne, der skulle ske 30 dage efter dødsfaldet, ikke kunne ske inden udløbet af denne frist, blev der ved kgl. bevilling 25. november 1622 (Kanc.Br.) givet hendes arvinger henstand hermed, indtil gode mænd havde registreret boet. - (144) Jf. ovf. note 41 om Erik Rosenkrantz' ophold i udlandet. - (145) bestemme (over), afgøre, beslutte (Kalk. III. 645a bet. 7; OdS XVII.269 bet. 1). - (146) Se 867.3. - (147) Se 867.4. - (148) Da Cai Rantzau (se ovf. note 60), der 1622 var beskikket til børnenes værge, var død 5. april 1623, blev det ved missive 12. april 1623 (Kanc.Br.) befalet Holger Rosenkrantz at overtage værgemålet. Ivar Juul var ikke værge, men mødte som rettergangsfuldmægtig. - (149) kommet ud, kommet andetsteds hen (Kalk. IV. 564b bet. 1; OdS XXV.492 bet. 1). - (150) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°.

(151) Forlægget (og NkS 834,2°) har *tilbiuder*, der formentlig er skrivefejl. - (152) Se ovf. note 45. - (153) Se ovf. note 60. Det var blandt adelen almindeligt, at børn blev sendt til opdragelse hos slægtninge. - (154) ɔ: værgernes. - (155) NkS 834,2° har *wdestaaet*. - (156) gået om i (Kalk. V. 764b). - (157) aflægge (om ed) (Kalk. IV. 955b bet. 1). - (158) 29. september. - (159) Henrik Rosenkrantz (se ovf. note 51) var født 1614 og således kun 8 år gammel, da hans moder døde. - (160) Hovmester, lærer (OdS XVI.1425).

(161) Se 857.26. - (162) Se 868.6. - (163) Se ovf. note 63. - (164) Hundslund kloster i Dronninglund s. og h., opr. et benediktiner nonnekloster, der ved reformationen kom under kronen, som 1591 bortmageskiftede det til Hans Lindenov (d. 1596). 1676 ændredes gårdens navn til Dronninglund, efter at dronning Charlotte Amalie havde erhvervet godset. - (165) Vidner, der skulle påhøre en uden for tinget aflagt ed *(loug)* og senere afgive vidnesbyrd derom

(Kalk. II. 727b; OdS XII.1220f.). - (166) modtage, specielt retslig afgørelse. - (167) Se 857.30. - (168) Det indklammede findes ikke i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°.

891 Rettertinget 21. juni 1623 (København)

Rettertinget statuerer, at samtlige fru Pernille Gyldenstiernes kreditorer efter hendes død skal stå last og brast og enhver have udloddet i forhold til sin fordring, hvorhos der fastsættes nærmere regler for dødsboets behandling.[1]

Hs.: HDDomb. nr. 29 fol. 188^{v} (findes yderligere i 2 hss.[2]).

Overskrift: Dom emellom Eyler Wrne paa dend ene och frue Pernilis børn oc creditores paa dend anden side. Daterit Kiøbenhaffns slott, dend 21. junij 1623. Alltt raaditt[3] wndtagen Jffuer Juell,[4] her Albreth Skeell[5] och Holger Rosenk[rantz].[6]

Wj, Christian, giøre alle witterligtt, for os wor skickett os elschelige Axell Wrne[7] till Aaβmarck,[8] wor mand, tienner och landzdommer i wortt land Sielland, och paa hans broders, os elschelig Eyller Wrne,[9] wor mand, tienner och befallingsmand offuer Bradzbierg lehn,[10] hans wegne fremblagde en wor egen steffning,[12] huorudj bemelltte Eyller Wrne os wnderdannigst haffuer ladett andrage, huorledis hand korttelige siden schall werre bleffuen till widendis worden, att affgangen frue Pernille Gylldenstiern,[12] s: Jacob Roβenkrandzis,[13] som hannem och hans høstrue schall haffue werrett effter der paa wdgiffne handschriffter[14] och schadisløs breffuis[15] liudellβe en stoer summa pendinge schylldig, schall werre wed dend timmelig død hen kalldett, och att hindis forloffuere och andre, som schall ocksaa haffue werrett nogenn gielld schyldigh, schall forlengβt med wor och rigens rett haffue begyntt och foretagett deris proces till jndførβell wdj hindis effterlatte løeβøere och jordegoeds, och effter som hand schall haffue werred boesiddendis wdj wortt rige Norge, der sammesteds woris lehen naadigst betroett,[16] saa och werred wdj woris naadigste befallninger, huor fra hand sig icke schall haffue tord wnderβtaae att begiffue wden woris naadigβte forloff, huorudoffuer dett schall haffue werrid hannom wmueligtt effter hindis dødelig affgang saa betimeligh med dett wortt rigis jndbyggere sin proces och forføllgning strax med wor och rigens rett att kunde haffue begyntt och forføllge ladett for samme gielld och løffter,[17] hun hannom och hans høstrue[18] schylldig schall haffue werrid, och effter att hand forfarett arff och gielld effter hinnde att schall werre fraagaaett, och der wdoffuer wor att befryctte hindis effterlatte løeβøere och jordegoeds icke till hindis bortschylldige gielld att schulle kunde tillrecke, fast mindre nogen

wederlagh for sitt, om dj tillføllgende[19] creditores for deris fullde quota bleff contenterit,[20] formentte att effterdj huis gielld, som for[ne] Pernille Gylldenstiern schall haffue werrid hannom och hans høstrue schylldig saauell som huis løffter, hand schall werre wdj for hinde, schall befindis att werre saa richtig, som nogen dj andre tillkreffde creditores deris gielld och løffter schall kunde werre, att hand icke, formedellβt hand jmidler tid schall haffue werrid wden rigett och i dj forfalld, som for[uitt] staar och hindis affgang wbeuist,[21] bør sin gielld meere end dette wortt rigis jndbyggere att myste, och allene saadan schade att haffue, mens sampttligen en huer for sin quota med huer andre att lide last och brast;[22] wor derfor wnderdannigste fororsagett samme sag att jndsteffne for os och wor ellschelige Danmarckis rigis raad till domb att hende.

Haffde och for os jndsteffndtt alle for[ne] frue Pernille Gylldenstierns creditores, om dj haffde der nogett till att suare. Och satte for[ne] Axell Wrne wnderdannigste i rette, att effterdj hans broders gielld, som hand kreffuer och fordrer, schulle befindis saa rigtig som nogen dj andre hindes creditorer deris krauff och gielld, om hand sin gielld da meere effter for[ne] circumstantier[23] bør att miste end dj andre, och om dj sampttlige frue Pernillis creditorer icke burde att lide last och brast med huer andre.

Saa er møtt for os wdj rette paa affgangen frue Pernillis wmyndige børnns wegne os elschelige Jffuer Juull[24] till Willestrup,[25] wor mand, raad och embidzmand paa wortt slott Bøfflingh,[26] och wor wdj lige maade begierendis, att de sampttlige frue Pernillis creditores motte lide last och brast med huer andre, paa dett dend begyntte languarige proces, forføllging och anden βtoer ombkostningh, som schulle dogh wdgaae offuer goedzett, motte forekommis.

Disligeβte er møtt en partt aff creditorerne och her till suarid och berette, att dend største partt wdaff de jnteresserede icke wor her tillβtede, som her till kunde wide att suare, och en partt till hiembtingen allerede haffde begyntt deris proces med domb och eskning effter rigens rett. Tillmed wor att befryctte, att der schulle mange wuisβe gielldener,[27] kremmer och andre fremkomme, som schulle fororβage de jnteresserede βtoer wiittløfftighed i deris rettmesβige gielldsfordringh, wnderdannigste begierendis wj denne sags leglighed de sampttlige creditorer tilbeβte wille haffue wdj naadigβte betenckende.

Da effter denne sags leglighed, saa och effter recessen[28] och alld christelig skich[29] och forige domme,[30] haffue wj der paa saaledis affsagd for rette, att alle affgangne frue Pernille Gylldenstiernis gielldener, som nøyachtig beuiisligh witterlig gielld haffuer att fordre, schall en huer [aff dennem][31] tage wdj goeds och løeβøere, saauiit dett kand tillβtrecke, och de sampttligen att lide last och brast

med hin anden, dog icke her med att werre meentt huem, som haffuer deris nøyachtig forloffuer for frue Pernillis gielld, men dennom friitt for forloffuerne der for att søge; och paa dett der med kand gange dis bedre och ligeligere till, da schall affgangen Jacob Roβenkrandzis egett arffuegoeds och kiøbegoeds, som kiøbtt wor for hans brøllup, nu strax wnderschedis[32] och deellis emellom alle affgangne Jacob Roβenkrandzis børn samptligen, och haffue wj naadigst tillforordnett os ellschelige Hendrick Gylldenstiern[33] till Suanhollmb[34] att schulle werre Hendrick Roβenkrandzis[35] werge, Otte Brahe Pedersen[36] jomfrue Mette Roβenkrandzis[37] werge, Laurids Lindenow[38] jomfrue Magrette Roβenkrandzis[39] werge, h: Wllrick Sandbierg[40] jomfrue Christendze Roβenkrandzis[41] werge, Olluff Parsbiergh[42] jomfrue Anne Roβenkrandzis[43] werge, Otte Brahe Steensen[44] jomfrue Sophia Roβenkrandzis[45] werge, Henning Walkendorff Henningsen[46] jomfrue Pernille Roβenkrandzis[47] werge och Peder Lange[48] jomfrue Eddell Roβenkrandzis[49] werge; och saa frembtt nogen aff forbe^{tte} wore goede mend formedellβt louglig forfalld kunde bliffue forhindrett, da schall wdj deris sted tages och moede tillβtede os ellschelige Lauridz Ebbesen,[50] Hendrick Lange[51] och Jffuer Wind,[52] wore mend och tiennere; och der som nogen jrringer[53] dennom emellom kunde jndfallde, da haffuer wj naadigst tillforordnett att schulle offueruerre som commissarier os ellschelige Knud Gylldenstiern Axellβen,[54] Claus Daae,[55] her Jørgen Skeell[56] och Otthe Skeell,[57] wore mend och tiennere, huilcke och schulle lade forfatte jordebøger[58] paa forbemelltte Jacob Roβenkrandzis jordegoeds och kiøbegoedtz, som wden fellid kiøbtt er, huilche och schulle dømme dennom emellom, och haffue wj naadigst berammett samme skiffte att schall fore tagis wdj wor kiøbstad Ottenβe dend 30. julij først kommendis. Sammeledis haffue wj naadigst tillforordnet os ellschelige Steen Billde[59] till Billeshollmb,[60] Siguord Grubbe[61] till Hoffdall,[62] Thønne Friis[63] till Hesβellagger[64] och Tygge Brahe[65] till Tostrup,[66] wore mend och tiennere, huilcke wore goede mend dend 25. augustj først kommendis schulle registere och taxere alle affgangne frue Pernille Gylldenstierns effterlatte løeβøere, sædegaardenis biugningh och jordegoeds, disligeβte alltt dett kiøbegoeds, som hun sig tillforhandlid haffde samptt huis hindis affgangne hosbund, Jacob Roβenkrandz, kiøbtt haffuer wdj deris fellidz boe, saa och frue Pernillis wdsatt pantt, saauitt dett kand befindis bedre, end huis der paa forstragtt er; wdj lige maade att alle Jacob Roβenkrandzis fogeders och andre, som for hannom eller hans affgangne høstrue haffuer haffd att forualltte, deris regenschaber att forhøre; wdj lige maade schulle de och taxere dj søstres fæderne, som loug[67] giøre schulle, dog dennom paa deris goeds wpræjudicerlig, naar lougen fulldgiortt er; der effter schulle alle gielldener møde tillβtede for for^{ne} 8 commissarier

dend 1. octobris først kommendis wdj wor kiøbβted Ottenβe, och en huer dennom der att beuise sin gielld saa nøyachtig och louglige att werre, som dett sig bør, och schulle forbemelltte wore goede mend till endelighed kiende och dømme paa alle anfordringer, saa en huer kand wide, [huor][68] megett hannom der effter med rette kand tillkomme, och siden schulle alle hindis gielldener aff forbemelltte 8 commissariis wdleggis wdj løeβøere, biugningh, regenschaber, jordegoeds och pantt saa och effter wor forige domb,[69] efftersom dennom kand tillfallde, dog schulle creditores tillforne kaste lod, och en huer før eller siden, effter som hans lod hannom kand tillfinde, att werre friitt fore att tage strax sin wdleg wdj huilckett løeβøere eller goeds hannom lyster, saauiit hannom kand tillfallde, dog effterdj de schulle lide last och brast, da schulle samme commissarier liquidere[70] gielld och goeds emoed hin anden, saa wides kand, huor megett en huer pro quota[71] maa tage, och siden der emoed Jacob Roβenkrandzis och frue Pernillis haand och seigell igienn att casseris och børnene eller deris werge tillstillis, wndertagen nogen haffuer forloffuere, da att schriffuis wden paa breffuene, paa dett sligtt kand werre Jacob Roβenkrandzis børn wden schade; och schall de committerede werre forpligtt att meddelle alle jnteresserede paa deris dj interesseredis bekostning gienpartt aff alltt, huis der behandlis, paa dett enn huer kand wide, huorledis hannom retten administreris, och saa frembtt nogen aff forbemelltte commissarier for høyuictig aarsage icke kand møede, da schulle andre aff disβe effterschreffne wore goede mend møde tilβtede och wdj deris βtedt, effter som dj antegnis, lade sig bruge, nemblig Tage Thott Otteβen,[72] Knud Grubbe[73] och Erick Juell.[74]

Datum [ut supra.

Nostro ad causas sub sigillo teste Jacobo Wllfeldio,[75] justitiario nostro dilecto.][76]

(1) Dommen er muligt en af kilderne til bestemmelserne i §§ 2 og 3 i fdg. 1. juli 1623 (CCD IV. 83ff.), jf. reces 27. februar 1643 2-15-2 og 4 (ib. V. 302ff.) og DL 5-2-1. Om parternes indbyrdes slægtskabsforhold se stamtavlerne 890.3. - (2) Disse (NkS 834,2° og NkS 1385,4°) er afskrifter efter dombrevet (el. afskrift deraf), da de har kongens fulde titel, navnene på de dømmende rigsråder og rigskanslerens attestation. - (3) Om rigsrådets medlemmer se 883.1. - (4) Se 867.3. Han var ikke meddommer, da han under sagen mødte for Pernille Gyldenstiernes umyndige børn. - (5) Se 868.6. Han fører herretitlen, fordi han 1618 var blevet ridder af den væbnede arm (uddelt første gang 2. december 1616). - (6) Se 890.10. - (7) Se 874.5. - (8) Se 890.76. - (9) Se 890.77. - (10) Se 890.78.

(11) Om dette udtryk se 857.36. - (12) Se 890.53. - (13) Se 858.25. - (14) Se 890.83. - (15) Se 872.27. - (16) Eiler Urne var 1620-40 forlenet med Bratsberg og Gimsø kloster i Norge. - (17) Se 890.81. - (18) Jytte Gyldenstierne (d. 1642), se 858.31. - (19) følgende (Kalk. IV. 357b). - (20) betalt, fyldestgjort.

(21) uvidende om, uden kendskab til (Kalk. IV. 537a). - (22) egl.: byrde og skade, ɔ: være fælles om vinding og tab; *last* = byrde (Kalk. II. 758a bet. 3), *brast* = skade, brøst, mangel (Kalk. I. 267b; OdS II. 1116). Jf. DL 5-3-25 *staa Last og Brast med hin anden*. - (23) Omstændigheder, jf. lat. *circumstantia*. - (24) Se 867.3. - (25) Se 867.4. - (26) Bøvling slot i Bøvling s., Skodborg h., der ved reformationen kom fra Ribe bispestol til kronen. Det udlagdes 1664 til Henrik Ruse (d. 1679), 1664 adlet Rüsensteen, og gården fik navnet Rysensteen. Ivar Juel var 1617-27 forlenet med Bøvling slot med Skodborg, Vandfuld, Hind og Ulfborg herreder. - (27) Kreditorer (Kalk. II. 48a bet. 2). - (28) Reces 13. december 1558 § 53. - (29) NkS 834,2° har *plicht*. - (30) Jf. Viborg landstings dom 1. marts 1572 (GdD III. 138ff.), der dømte, at en kreditor, der havde gjort sig betalt i boet efter en debitor, hvis arvinger havde fragået arv og gæld, blev tilpligtet at tilbageføre, hvad han havde udtaget af boet, for at dette kunne komme til deling mellem samtlige kreditorer. Fdg. 1. juli 1623 § 2, stk. 2, bestemte, at kreditorer, når arv og gæld efter debitor var fragået, skulle fyldestgøres efter reglerne om opbud, ɔ: overladelse til kreditorerne af alt debitors gods til fyldestgørelse af kreditorernes krav, jf. Matzen, Privatret I. 144.

(31) Ordene mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°. - (32) udskilles (Kalk. IV. 660b bet. 1). - (33) Henrik Gyldenstierne (d. 1669) til Vosborg, Skovsbo og Svaneholm m. m., søn af rigsråd Predbjørn (Preben) Gyldenstierne (d. 1616) til Vosborg og dennes 2. hustru Mette Hardenberg (d. 1629) og fætter til ovenn. fru Pernille Gyldenstierne. Han studerede i Strasbourg, immatrikuleredes 1613 i Padova, var 1616-18 hofjunker, blev 1620 løjtnant, 1624 fænrik og kornet, 1625-30 landsdommer i Skåne, 1625-30 forlenet med Frosta härad og Helne kirke, 1632-33 med Kristianopel i Bleking, 1633-36 med Varberg, 1649 landkommissær i Fyn. Han var gift (1618) med Lisbeth Podebusk (d. 1680), datter af Claus Podebusk »den rige« (d. 1616) til Kørup m. m. og Sidsel Ulfstand (d. 1625). - (34) Hovedgården Svaneholm i Skurup s., Vemmenhög härad, Malmöhus län. - (35) Se 890.51. - (36) Se 890.44. - (37) Se 890.44. - (38) Laurids Lindenov (d. 1635) til Oregård og Hesselt, søn af Hans Johansen Lindenov (d. 1596) til Fovslet, Gaunø m. m. og Margrethe Ottesdatter Rosenkrantz (d. 1615). Efter krigstjeneste i udlandet var han 1609-12 hofjunker, deltog i Kalmarkrigen som fanejunker, var 1620-35 lensmand på Århusgård. Han var gift 1. gang (1613) med Sidsel Ovesdatter Lunge (Dyre) (d. 1614), 2. gang (1620) med Anne Jørgensdatter Friis (af Haraldskær) (d. 1637). - (39) Se 890.46. - (40) Se 857.32.

(41) Se 890.47. - (42) Oluf Parsberg (d. 1661) til Jernit (nuv. Frijsenborg, jf. VI. 841.31), Hagsholm, Palstrup m. m., søn af Christoffer Parsberg (d. 1600) til Jernit m. m. og Dorte Olufsdatter Munk (Lange) (d. 1641). Han blev 1615 hofjunker, 1618 kammerjunker, var 1622-24 forlenet med Ørum, 1624-26 med Stjernholm, 1626-27 med Dronningborg, 1627-29 med Bergenhus, 1629-42 med Trondhjem, 1642-46 med Bahus, 1646-50 med Skanderborg, 1650-61 med Varberg. Han optoges 1640 i rigsrådet og var 1643-45 leder af et gesandtskab til Rusland. Han var gift (1622) med Karen Kruse (d. 1661), datter af rigsråd, statholder i Norge Enevold Kruse (d. 1621) til Hjermeslevgård og Else Jørgensdatter Marsvin (d. 1632). - (43) Se 890.49. - (44) Otte Brahe (d. 1651) til Næsbyholm, Tersløse m. m., søn af rigsråd Steen Brahe (d. 1620) til Knudstrup (Knutstorp) m. m. (se 857.7) og dennes 1. hustru Birgitte Ottesdatter Rosenkrantz (d. 1588), se stamtavle A 890.3. Han studerede i Rostock (1593), Herborn, Heidelberg, Basel og Genève (1597), rejste i Frankrig, England og Skotland, var 1600-02 i tjeneste hos kurfyrst Frederik af Pfalz, 1611 kornet i Kalmarkrigen. Han var gift 1. gang (1603) med Margrethe Hansdatter Krafse (d. 1614), 2. gang (1618) med Karen Knudsdatter Rud (d. 1618) og 3. gang (1619) med Anne Nielsdatter Bild (d. 1656) til Ravnholt. - (45) Se 890.45. - (46) Se 890.35. - (47) Se 890.48. - (48) Peder Lange (Munk; våben: 3 roser) (d. 1661) til Kærgård, Sneumgård og Valsø, søn af Hans Lange (d. 1609) til Brejning, Kølbygård og Pederstrup og Johanne Pedersdatter Skram (d. 1620). Han studerede 1603 i Wittenberg, s. Å. i Rostock, 1608 i Orléans, deltog i Kalmarkrigen,

blev 1624 fænrik, 1627 løjtnant, 1646 landkommissær, 1649-61 landsdommer i Nørrejylland. Han var gift med Lisbet (Elisabeth) Friis, datter af Niels Friis (d.1610) til Hesselager og Ørbæklunde og Vibeke Christoffersdatter Gyldenstierne (d.1612); den sidstnævnte var kusine til Pernille Gyldenstiernes fader, admiral Henrik Gyldenstierne, se stamtavle B 890.3. - (49) Se 890.50. - (50) Laurids Ebbesen Udsen (død 1646 som slægtens sidste mand) til Tulstrup, Lyngballegård, Restrup m.m., søn af Ebbe Lauridsen Udsen til Tulstrup og Kirsten Pedersdatter Kruse (d. efter 1602) til Balle. Han var 1602-08 lensmand på Kbh., 1608-46 på Skanderborg, 1637-46 på Solte. Han var gift 1. gang (1587) med Eline Gøye (d.1626), datter af Anders Gøye (d.1559) til Kelstrup m.m. og Karen Henningsdatter Valkendorf (d.1567), 2. gang (1627) med Elisabeth Arenfeldt (d.1632), datter af Hans Arenfeldt (d.1611) til Palsgård og Anna Marsvin (d.1610), 3. gang (1633) med Sophie Staverskov (Glambæk) (d. efter 1668), datter af Fasti Staverskov (d. 1607) til Ollufgård og Christence Mogensdatter Krag (d. efter 1628) og enke efter Otte Kruse (d. før 1664) til Balle.

(51) Henrik Lange (våben: 1 rose) (d.1651) til Dejbjerglund m.m., søn af Christen Lange (d. 1604) til Bramminge og Barbara Iversdatter Vind (d.1609). Han studerede i udlandet (bl.a. 1601 i Padova), var 1605-15 kancellisekretær. Han var gift (1619) med Ellen Skram (d. før 1634), datter af Anders Skram (d.1618) til Dejbjerglund (se 874.6) og dennes 1. hustru Mette Iversdatter Skram (Fasti) (d. omkr. 1606). - (52) Ivar Vind (d.1658) til Grundet, Torpegård, Klarupgård, Nørholm m.m., søn af Jakob Vind (d.1607) til Grundet og Else Jørgensdatter Høeg (Banner) (d.1649). Han rejste 1607-12 udenlands, var 1612-26 sekretær i kancelliet, blev 1626 oversekretær ssts., 1629-37 forlenet med Lister len i Norge, 1637-46 med Lundenæs, blev 1644 optaget i rigsrådet, var 1645-59 lensmand på Dalum, blev 1659 ridder. Han var gift (1621) med Helvig Skinkel (d.1677), datter af Niels Hansen Skinkel (d. omkr. 1617) til Gerskov og Søholm og Mette Steensdatter Bille (d. omkr. 1636). - (53) Uenighed, trætte (Kalk. II.427b). - (54) Ritmester Knud Axelsen Gyldenstierne (d.1636) til Tim, Bidstrup, Ljungby, Irup m.m., søn af rigsråd, statholder i Norge Axel Gyldenstierne (d.1603) til Ljungbygård og Karine Gyldenstierne (d. 1596). Han var gift (1602) med Øllegaard Huitfeldt (d.1619), datter af Jakob Huitfeldt (d.1583) til Berritsgård og Lillø og Lisbeth Friis (d.1631). Øllegaard Huitfeldts broder, Henrik Huitfeldt (d.1652) til Berritsgård, Hagestedgård m.m. var (1611) gift med Margrethe Rosenkrantz (d. 1644), datter af Axel Rosenkrantz (d.1630) til Glimminge m.m. og Mette Pallesdatter Grubbe (d. senest 1640). - (55) Claus Daa (d.1641) til Holmegård, Borreby, Fraugdegård og Bonderup (nuv. Lerkenfeld), søn af Oluf Daa (d.1600) til Ravnholt og Dorthe Hansdatter Friis (d.1618). Han var 1600-03 hofsinde, 1609-13 lensmand på Skivehus, 1613-20 i Trondhjem og forlenet med Romsdals len, 1620-24 lensmand på Vestervig, 1624-41 på Dragsholm, blev 1625 optaget i rigsrådet, 1628-41 forlenet med Hesselø, 1630 rigsadmiral, 1633 hvid ridder. Han var gift 1. gang (1604) med Dorte Below (d.1609), datter af rigsråd Henrik Below (d.1606) til Spøttrup og Lisbet Skram (Fasti) (d.1600), 2. gang (1613) med Ingeborg Parsberg (d.1641), datter af Valdemar Parsberg (d.1607) til Jernit (nuv. Frijsenborg, jf. VI.841.31) og Bonderup (nuv. Lerkenfeld) og Ide Jørgensdatter Lykke (d.1618). - (56) Jørgen Skeel (d.1631) til Ulstrup, Hegnet, Gammel Estrup, Sostrup m.m., søn af rigsadmiral Albret Skeel (d.1639) og Berte Friis (d.1652), broder til nedenn. Otte Skeel. Han studerede ved udenlandske universiteter (1590-92 Strasbourg, 1596 Orléans, 1597 Padova), var 1600-07 hofjunker, 1604-27 lensmand på Kalø, blev 1609 løjtnant, 1612 ritmester, 1616 ridder af den væbnede arm, 1627 rigsmarsk og rigsråd, 1629-31 lensmand på Vestervig. Han var gift 1. gang (1607) med Kirsten Lunge (Dyre) (d.1609), datter af Ove Lunge (d.1601) til Odden og Anne Maltesdatter Sehested (d.1621), 2. gang (1614) med Jytte Brock (d.1640), datter af rigsråd Eske Brock (d.1625; se 857.24) og Christence Viffert (d.1624). - (57) Otte Skeel (d.1634) til Hammelmose, Markie, Bangsbo, Asdal m.m., broder til ovenn. Jørgen Skeel. Studerede i udlandet (1590-92 i Strasbourg, 1596 i Orléans, 1597 i Padova), var

1600-05 hofsinde, 1609-27 lensmand på Dueholm, 1615 landsdommer i Nørrejylland, blev 1628 optaget i rigsrådet, var 1629-31 lensmand på Bøvling, 1631-34 på Ålborghus. Han var (1605) gift med Birgitte Lindenov (d.1648), datter af Hans Johansen Lindenov (d.1596) til Fovslet, Gaunø m.m. og Margrethe Ottesdatter Rosenkrantz (d.1635). - (58) Om *jordebog* se 858.40. - (59) Steen Bille (d.1624) til Billesholm (tidl. kaldt Vram), søn af Jens Bille (d.1575) til Lyngsgård og Vram (Billesholm), Hvidkilde m.m. og Karen Rønnow (d.1593). Han studerede 1583 i Basel, 1584 i Genève, 1586 i Padova og Siena, var 1588-95 sekretær i kancelliet, 1596-1601 lensmand på Tureby, 1601-13 i Trondhjem med Romsdalen, blev ved rettertingsdom 11. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme II.487) dømt til at stå til rette for forsømmelse og uagtsomhed under Kalmarkrigen og frataget sine len. Han har skrevet nogle salmer og åndelige sange og oversatte (1612) fra tysk salmen »Jeg råber fast, o Herre« (Den danske Salmebog nr. 484). Han var (1597) gift med Rigborg Lindenov (d.1633), datter af Hans Johansen Lindenov (d.1596) til Fovslet, Gaunø m.m. og Margrethe Ottesdatter Rosenkrantz (d.1635), se stamtavle A 890.3. - (60) Hovedgården Billesholm (tidl. kaldt Vram) i Södra Vrams s., Luggude härad, Malmöhus län.

(61) Sivert (Sigvard) Grubbe (d.1636) til Hofdala, Torup, Høgholt, Alslev m.m., søn af rentemester, rigskansler Eiler Grubbe (d.1585) til Lystrup og dennes 1. hustru Else Laxmand (d. 1575). Han studerede 1578-80 i Kbh., 1580-89 i udlandet (Wittenberg, Heidelberg, Strasbourg, Basel, Genève, Altorf), rejste i Italien, Østrig, Ungarn, Bøhmen, var 1589-95 kancellisekretær, 1601-02 lensmand på Jungshoved, 1602-08 forlenet med Malmøhus, Lundgård, Dalby kirke og Højby len, 1605-06 tillige med Helne kirkes gods og Frosta härad. Han har på latin skrevet en dagbog (Uldall 449,4°; dansk oversættelse i Da.Mag.4.rk.II.361ff., IV.4ff.). Han var gift (1602) med Hilleborg Grubbe (d.1613), datter af Knud Grubbe (d.1600) til Alslev og Mette Ulfstand (d.1602) til Torup. - (62) Hovedgården Hofdala i Brönnestad s., Västra Göinge härad, Malmöhus län. - (63) Tønne Friis (d.1642) til Hesselager, søn af Niels Friis (d.1610) til Ørbæklunde m.m. og Vibeke Christoffersdatter Gyldenstierne (d.1612) og næstsøskendebarn til Pernille Gyldenstierne. Han studerede 1601 i Leipzig, var 1611 hofjunker, deltog s.å. i Kalmarkrigen, 1619 lensmand på Ørum, 1622 på Åstrup, 1622-27 på Ålborg, blev 1624 løjtnant, var 1627-42 lensmand på Stjernholm, 1628-35 ritmester, 1639 krigskommissær. Han var gift 1. gang (1617) med Anne Clausdatter Podebusk (d.1626), 2. gang (1629) med Lene Christensdatter Barnekow (d. 1658). - (64) Hovedgården Hesselager i Hesselager s., Gudme h. - (65) Tyge Brahe (d.1640) til Mattrup, Torup, Gundestrup (nuv. Vrams Gunnarstorp), Eskebjerg (nuv. Scheelenborg), Vedtofte (nuv. Brahesholm) m.m., søn af rigsråd Axel Brahe (d.1616; se 857.18) og dennes 2. hustru Kirsten Eriksdatter Hardenberg. Han var 1615-18 hofjunker, 1619-32 lensmand på Skivehus, 1624 fænrik, 1632-41 lensmand på Tryggevælde. Han var gift (1618) med Birgitte Brock (d. 1639) til Vemmetofte, datter af rigsråd Eske Brock (d.1625; se 857,24) og Christence Viffert (d. 1624). - (66) Hovedgården Tosterup i Tosterup s., Ingelstad härad, Kristianstad län. - (67) Ed (Kalk. II.723a bet.2). - (68) Ordet mgl. i forlægget og i NkS 834,2°. - (69) Rettertingsdom 17. juni 1623 (ovf. nr. 890). - (70) modregne.

(71) forholdsmæssig (Meyer.849a). - (72) Tage Ottesen Thott (d.1658) til Eriksholm (nuv. Trolleholm), Bjärsjöholm, Skabersjö, Barsebäck m.m., søn af Otte Tagesen Thott (d.1588) til Næs (nuv. Trollenäs) m.m. og Sophia Ottesdatter Brahe (d.1643). Han var 1599-1603 i udlandet og studerede bl.a. i Heidelberg, Strasbourg, Basel, Genève, Lyon og Paris, blev 1613 hofjunker, 1608-12 lensmand på Laholm, 1619 ritmester, 1612-19 lensmand på Sölvesborg, 1619-32 på Landskrona, blev 1624 optaget i rigsrådet, 1625-26 krigskommissær, 1626-27 generalkrigskommissær, 1632-51 lensmand på Malmøhus, blev 1633 ridder, var 1651-58 lensmand på Børringe kloster. Han var gift 1. gang (1606) med Helvig Rantzau (d.1611), datter af rigsråd, statholder Breide Rantzau (d.1618; se 857.11) og dennes 1. hustru Sophie Rosenkrantz (d.1593),

der var søster til ovenn. Jakob Rosenkrantz, se stamtavle A 890.3., 2. gang (1615) med Kirsten Urup (d.1620), datter af Ove Urup (d.1622) til Ovesholm og Karen Kaas (Sparre-Kaas) (d. tidligst 1639); 3. gang (1623) med Karen Gyldenstierne (d.1628), datter af Knud Gyldenstierne (d. 1636) til Tim og Øllegaard Huitfeldt (d.1619); 4. gang (1633) med Jytte Gyldenstierne (d.1650), datter af landsdommer i Skåne Laxmand Gyldenstierne (d.1655) til Tyrrestrup og Bjersgård og Margrethe Friis (d.1656). - (73) Knud Grubbe (d.1632) til Røgle, søn af Jakob Grubbe (d.1604) til Røgle og Sidsel Knudsdatter Giedde. Efter krigstjeneste i udlandet blev han 1624 kornet ved det hallandske kompagni. Han var gift 1. gang (1608) med Sidsel Hansdatter Sparre (d.1613), datter af Hans Sparre (d.1587) til Klogerup og Dorte Hansdatter Ahlefeldt (d. omkr. 1608), 2. gang (1621) med Thale Mogensdatter Gyldenstierne (d.1624), datter af Mogens Gyldenstierne (d.1621) til Bjersgård og Fulltofta og Helle (Helvig) Ulfeldt (d.1608), søster til den i foreg. note nævnte landsdommer Laxmand Gyldenstierne. - (74) Erik Juel (d.1657) til Alsted, Lindbjerg, Hundsbæk, Boller, Sønder Vosborg m.m., søn af Peder Juel (d.1604) til Alsted og Margrethe Ulfstand (d.1612). Han blev 1610 sekretær i kancelliet, var 1611-13 hofjunker, deltog i Kalmarkrigen, var 1613-16 atter kancellisekretær, 1623-51 landsdommer i Nørrejylland og forlenet med Gudum birk, 1640-46 tillige med Pandumgård, 1646-48 med Lundenæs, 1648-57 med Ålborghus, blev 1651 optaget i rigsrådet. Han var gift (1618) med Sophie Sehested (d.1658), datter af statholder på Ösel Claus Maltesen Sehested (d.1612) til Højris og Anne Lykke (d.1643). - (75) Se 857.30. - (76) Det indklammede ikke i forlægget; indføjet efter NkS 834,2°.

892 Sjællands landsting uden år og dag (1630-62[1])

Lidkøbsvidner er kun gyldige, når de vidner om torvekøb.

Hs.: Uldall 258,4° nr. 27.
Ingen *overskrift.*

Er dømbt enn domb aff Jørgen Søfeld[2] paa Sielandtz landtzting, ad ingen leiekiøbs winder[3] bør ad agtis nøyagtig eller lougelig, wdenn der vindis om torffuekiøb,[4] efftersom y lougenn[5] ey schulle befindis andre leykiøbs winder ad wehre lougelige.

(1) Dommen er afsagt af landsdommer Jørgen Seefeld. Da han var landsdommer 1630-62 er dommen henført til disse år. Den omstændighed, at Osterssøn Veylle, der virkede på Sjælland, ikke i sit glossarium (1. udg. 1641) kender begrænsningen af lidkøbsvidner til torvekøb kan måske tale for at datere dommen senere end glossarets 2. udg. 1652. - (2) Jørgen Seefeld (d. ugift 1662) til Refsnæs, Næs (nuv. Lindenborg) og Tustrup, søn af Christoffer Lauridsen Seefeld (d. 1612) til Refsnæs og Else Nielsdatter (Benderup) (d. senest 1642). Han studerede 1610 i Leipzig, 1613 i Wittenberg, 1616 i Bourges (jf. PhT 1980.238), rejste i Frankrig og England, gjorde 1619 -21 tjeneste i den kursachsiske hær, var 1622-27 sekretær i kancelliet, 1627-29 krigskommissær, 1628-29 kommissarius og guvernør på Samsø, blev 1630 landsdommer i Sjælland og lensmand på Ringsted kloster, optoges 1640 i rigsrådet, udnævntes 1660 til assessor i højesteret og medlem af den ved missive 26. januar 1661 nedsatte lovkommission. Han ejede en meget betydelig og kostbar bogsamling (ca. 26.000 bind), der af hans personlige uven Corfitz Ulfeldt blev ført til

Malmø, hvorfra den kom til Stockholm slot og gik til grunde ved slottets brand. Jf. Arent Berntsen I. 28f., E. C. Werlauff i Hist. Tidsskr. 2. rk. VI. 204ff.

(3) Vidner ved og deltagelse i *lidkøb*. Lidkøb (lithkøp, leyekiøb, løthkøp, mnt. litköp, ty. Leihkauf) er bekræftelse af en mundtlig, udentinglig aftale ved at parterne og vidnerne drikker sammen (Molbech, Glossarium I. 401f.; Kalk. II. 789b; Feilb. II. 405; OdS XII. 779f., jf. Osterssøn Veylle. 518). Forstavelsen *lid-* er oldn. *lið:* frugtvin, stærk, berusende drik (OdS 1.c.; Da. etym. Ordb. 229f., jf. Kofod Ancher II. 395f.). Lidkøb, hvorom regler fandtes i flere købstadretter, havde ikke altid den virkning, at køberen var bundet af aftalen, jf. Slesvig stadsret omkr. 1200 § 52 og den yngre redaktion (omkr. 1400) § 67, hvorefter køberen, hvis han ville hæve købet, efter at der var drukket lidkøb, kunne gøre dette mod at betale lidkøbet (DgK I. 12, 67). Flensborg stadsret 16. august 1284 § 64, jf. dansk redaktion (omkr. 1300) § 39, føjer dertil, at køberen, hvis han vil fragå købet, skal værge sig med ed af lidkøbsvidnerne (defendat se iuramento eorum, qui bibitioni interfuerunt), men er der ingen vidner, værge sig med sin egen ed (iuramento suo solo et proprio se defendat) (DgK I. 107, 119). Den, der ikke opfyldte en ved lidkøb bekræftet aftale om fæste af jord, skulle ifølge østdanske købstadretter bøde 3 mark, i andre tilfælde kun 6 øre, jf. Lunds birkeret (efter 15. august 1326) § 3 (DgK IV. 4), Malmø birkeret (senest 1414) § 3 (ib. 34), Landskronas birkeret (tidligst 1413) § 3 (ib. 111), Helsingborg birkeret (før 1346) § 3 (ib. 152), Halmstad birkeret (tidligst 1322) § 3 (ib. 256), skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 3 (ib. 341), helsingborgteksten (15. årh.) § 3 (ib. V. 8). Den, der havde fragtet et skib og med vidner drukket lidkøb og ført gods ombord, skulle, hvis han ville hæve aftalen, ifl. Slesvig stadsret (omkr. 1200) § 53 (DgK I. 12), plattysk redaktion (omkr. 1400) § 68 (ib. 31), Flensborg stadsret 16. august 1284 § 65 (ib. 107), dansk redaktion (omkr. 1300) § 83 (ib. 127), Flensborg stadsret 1431 § 84 (ib. 152), yngre latinsk redaktion § 86 (ib. 175), betale hele fragten, medens han, hvis intet endnu var bragt ombord, ifl. Slesvig stadsret kun skulle erstatte skipperens skade og ifl. Flensborg stadsret kun betale den halve fragt. Ifl. Kbh.s stadsret 25. januar 1204 § 103, sidste punktum (DgK III. 31), jf. yngre redaktion (14. årh.) § 15 (ib. 35), stadsretten fra omkr. 1422 § 104, stk. 2 (ib. 73) og stadsretten 14. oktober 1443 III. 18 (ib. 82) var den, der havde drukket lidkøb, bundet ved aftalen, og denne regel var måske i begyndelsen af det 17. årh. den almindelige, jf. Osterssøn Veylle. 518: naar Leykiøb er drucket, da bør kiøbet at holdis oc Godsit betalis saa dyrt, som kiøbt er. Samme regel fandtes i Helsingørs stadsret fra beg. af 16. årh. § 25 (DgK III. 137), kong Hans' privilegier for Malmø 16. februar 1487 § 15 (ib. IV. 83), Christoffer af Bayerns alm. stadsret, ældre redaktion (efter 1443) § 25 (ib. V. 40), redaktionen for Odense § 23 (ib. 57). Ifølge Osterssøn Veylle sker lidkøb, »naar den Selgende oc Kiøbende ere forligte oc da paa begge sider udlegge nogen ringe Penge til Øls, som de med nogle offververærendis bortdricke til Tryghed oc stadfæstelse, at Kiøbit er lowlig giort, saa det ey kand ryggis.« Jf. J. E. Larsen. 471; Stemann, Retshistorie. 515; Matzen, Privatret II. 185f.

(4) *Torvekøb* er køb på byens torv (Kalk. IV. 423b; OdS XXIV. 268), hvor praktisk talt al indenrigs varehandel var koncentreret, og hvortil landbefolkningen på bestemte ugedage (torvedage) bragte deres produkter. Reces 30. oktober 1537 § 14, reces 6. december 1547 § 35 og reces 13. december 1558 § 55 pålagde alle »embitsmend« (ɔ: håndværkere, jf. Kalk. I. 457a bet. 1) i landsbyerne at bosætte sig i købstaden, dog undtagen grovsmede, tømrere, murere, skindere (ɔ: garvere, Kalk. III. 795a bet. 1), skræddere og skomagere. Denne ordning opretholdtes ved DL, se f. eks. 3-13-23 og 24, hvorfor det hed, at de næringsdrivende drev *borgerlig Næring* (DL 3-3-1), jf. A. W. Scheel, Privatretten fremstillet efter den danske Lovgivning[2] (1876). 533f., og først ved næringsloven 29. december 1857 ophævedes købstædernes handelsmonopol. I sager refereret i Herlufsholms birks tingbog ved Karen Marie Olsen (Kbh. 1957) 1633. 9 og 18, Skast herreds tingbog ved Poul Rasmussen (Kbh. 1960) 1639. 162 tages ikke hensyn til dommens begrænsning til torvekøb. Om torvets betydning se bl. a. Hugo Matthiessen, Torv og Hærstræde

(1922). - (5) JL II.92 (æn hauær han witnæ til, at han torgh køftæ, tha giuæ tho logh, at han ær æi thiwf oc æi thiwfs wittæ, DgL II.306f.). Af JL II.92 og 93 fremgår, at det inden for det jyske retsområde var skik, at den, der solgte husdyr eller forarbejdede ting (tilskåret klæde, redskaber, våben) ved sin side havde en såkaldt »ven« *(win)*, der indestod for sælgerens hjemmel til tingen, og som køberen kunne holde sig til, hvis tingen som stjålet blev ham fravindiceret. Tilsvarende regler fandtes i det sjællandske og skånske retsområde, jf. EsjL III.39 og 40 *(win ... oc witne)* og SkL 144 *(uin)*. Efterhånden smeltede *ven* og *vidne* sammen, jf. JL II.92 og 93: win thæt ær witnæ, jf. Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset.337. Om vidner til køb fandtes desuden bestemmelser i købstadlovgivningen, se f.eks. Kbh.s stadsret 1294 § 99, stadsret omkr. 1422 § 100, stadsret 14. oktober 1443 III.16 (DgK III.30, 72, 82), Helsingør stadsret fra beg. af 16. årh. § 23 (ib.III.137), Malmø birkeret (senest fra 1414) § 24 (ib.IV.48: *vinkøp*), Landskronas birkeret (tidligst fra 1413) § 24 (ib.114: *vinkøp*), jf. § 26 *(vinløst)*, Halmstads birkeret (tidligst 1322) § 22 (ib.258), skånske birkeret, lundtekst, 15. årh. § 26 (ib.344), helsingborgtekst (15. årh.) § 26 (ib.V.11), Christoffer af Bayerns alm. stadsret, ældre redaktion (efter 1443) § 23 (ib.V.40), bearbejdelsen for Odense § 22 (ib.57).

893 Rettertinget[1] 15. april 1635 (København)

Lunds landemode havde dømt, at to bønder skulle stå åbenbare skrifte som menedere, uanset at de såvel ved herredstinget som ved Hallands landsting var frifundet herfor. Rettertinget underkendte landemodedommen og bestemte yderligere, at biskop Mads Jensen Medelfar[2] skulle bøde 500 daler til de fattige.

Forlæg: Thott 2022,4° pag. 201[3] (HDDomb. nr. 37 fol. 54[v]).

Litt.: H. F. Rørdam i KhS 4. rk. V (1897-99).33f.; Matzen, Privatret I.62; Bjørn Kornerup i DbL XV (1938).431.

Overskrift: Dr. Mathises domb i Lund paa herredagen udi Kiøbenhavn den 15. april 1635.

Da efter tiltale, guenβuar og denne sags leilighed og efterdi forn[te] tvende bønder[4] ved en herreds tings og landstingβ dom[5] med udtrykte[6] ord befindes befriede fra att lide som løgnere og fra deres vederparters jntention og efftertragelse, proustemode[7] og ikke war deres overdommere, er der paa for retten afsagt, [att][8] bispen og prouisterne[9] der udi uret haver giort, og deres domb i dend post ey ved magt at blive, dog de tuende præster[10] for ald tiltale i den sag at være forskaanede. Belangende processen i sig selv, da effterdi den i mange maader exabiterer,[11] i det wores lensmand[12] mod forordningen[13] forbigaaes, hans votum og emod ald sædvanlig process indføres[14] og improberes[15] i dommen og af bispen udgives, uanseet hand ikke vor for retten, der sagenn ageredes til dommen, og ey for retten er afsagt, befindes og for retten at være foregivet paa de andres vegne sagen at skulle refereres til os,[16] som og wel burde i saadan en tviflraadig sag at skee, og da af ingen de nærværende imodsagt med widere i samme sag forløben er, og er der-

paa for retten afsagt, at bispens og prousternes domb i den punct og bør ingen magt at have, og deres domb icke at komme her Tage Tot til nogen prejuditz i nogen maader; og efterdj wj naadigste udj andre sager[17] have bispen ladet paaminde sig at betenke, da tilfindes hand at give til de fattige femb hundrede daler.[18]

(1) Det fremgår ikke af HDDomb. hvilke rigsråder der deltog i pådømmelsen. - (2) Mads Jensen Medelfar (d. 1637), søn af rådmand i Middelfart Jens Rasmussen og Gertrud Hansdatter. Han blev 1604 kapellan ved Nikolaj kirke i Kbh., studerede 1606-10 i Wittenberg, blev 1610 magister i Kbh., 1611 sognepræst i Vejle, 1612 tillige provst i Nørvangs herredsprovsti, 1614 sognepræst ved Nikolaj kirke i Kbh., 1616 hofpræst, 1620 biskop i Lund og s.å. dr.theol. Han var gift 1. gang (1611) med Inger Leth (d. 1616), datter af borgmester Jacob Leth (d. 1622) og Marina Jørgensdatter (d. 1603), 2. gang (1617) med Margrethe Torlofsdatter (d. 1619), datter af Torlof Knudsen, og 3. gang (1620) med Mette Vibe, datter af borgmester i Kbh. Mikkel Vibe (d. 1624) og dennes 1. hustru Mette Lauridsdatter (d. 1599). I sidstnævnte ægteskab havde han sønnen Michael Wibe (d. 1690), der blev vicekansler, justitiarius i højesteret, gehejmeråd og som 1679 fik våbenbrev, jf. DAA 1927 II.99. - (3) Dette, der kun indeholder domskonklusionen, er formentlig afskrift efter HDDomb.

(4) Bunde Pedersen »paa Bienning« (Berig, Bierg, Bierig, Bierget) og Peder Svendsen i Kiønerup. De havde 23. maj 1631 på Halmstad herredsting aflagt edeligt vidnesbyrd om, at Ane Nielsdatter og Niels Pedersen, der agtede at indgå ægteskab, var beslægtede i 3. og 4. led (altså beslægtede i den ulige sidelinje, således at der ikke var samme antal led til den fælles stamfader), hvorfor ægteskab måtte være tilladt. Ifl. kirkeordinansen 14. juni 1539 (Rørdam, Kirkelove I.74f.) og ægteskabsordinansen 19. juni 1582 II.1 (CCD II.274) måtte ingen, der var beslægtet i 1., 2. eller 3. grad troloves, dog kunne trolovelse (og ægteskab) lovligt ske, når den ene var beslægtet i 3. og den anden i 4. led, jf. ægteskabsordinansen II.3. Ved beregningen af slægtskabet havde de to bønder medregnet »stubben«, ɔ: stamfaderen (Kalk. IV. 175b bet. 2), som én grad. De blev derfor tiltalt for Halmstad herredsting, der dømte, at de havde vidnet »aff miβforstand«, hvorfor dommeren ikke fandt at kunne dømme dem til »att lide som løgnere eller noget paa ære eller lempe att lide«. Dommen indbragtes for Hallands landsting, hvor dommer Gabriel Axelsen Akeleye stadfæstede herredstingsdommen. Da de to bønders sognepræster, Jakob Hansen, sognepræst til Sletåkra og Kvibille i Halmstad härad (nu i Göteborg stift), og Frederik Hansen, sognepræst til Holm s. i Hallands härad, havde nægtet dem »privatim absolution« (privat skriftemål med efterfølgende syndsforladelse), klagede bønderne til provsten, der indbragte sagen for landemodet. Den 23. april 1634 dømte landemodet, at de to bønder i henhold til bestemmelsen i I.18 i fdg. 27. marts 1629 om kirkens embede og myndighed over ubodfærdige (CCD IV.458f.) for deres »aabenbarlig forseelβe och giffuett forargelβe i menigheden bør aabenbare att afløses sin saarede [ɔ: dårlige, jf. OdS XVIII.699 lin. 25] sambuittighed thill diβ støre trøst och roelighed och andre thill it exempell och affschy«. Under sagen for rettertinget gjorde biskoppen gældende, at herreds- og landstingsdommen »libererer Peder Suendsen med sin medfølger Bunde paa Bierig politice a poena, att hand iche schull straffiβ paa ære eller lemmer, men derfor kunde hand iche befries a culpa«; det verdslige måtte ikke hindre det åndelige: »haffuer di iche schieldt nogen ved godz, ære eller liff, tha haffuer di dog fortørnet Gud«. Om beregningen af slægtskab se J. H. Deuntzer, Den danske Familieret[3] (1892).3f.; Viggo Bentzon, Familieretten I (1924).5f.; Ole Fenger i PhT IC (1979).96ff. og Osterssøn Veylle.332. Sagen blev på bøndernes vegne indbragt for rettertinget af lensmanden på Malmøhus Tage Ottesen Thott (d. 1658) til Eriksholm (nuv. Trolleholm) m.m. og lensmanden på Halmstad Erik Rosenkrantz (d. 1637) til Glimminge m.m.

(5) Disse domme ses ikke bevaret; de refereres uden datoangivelse i rettertingsdommen. - (6) udtrykkelige, bestemte (Kalk. V. 596a). - (7) d.s.s. landemode. Den officielle betegnelse var dengang provstemode, jf. fdg. 1. maj 1618 om provstemoder (CCD III.533ff.), jf. DL 1-3-9, men i rettertingsdommen bruges også ordet landemode, jf. Osterssøn Veylle.634: Prowstemode er Landemode. Betegnelsen landemode var tidligere anvendt om adelens møder til afgørelse af sager af vigtighed for standen, jf. Fyns vedtægt 1547 §§ 8-26 (Krag og Stephanius III.197), den jyske adels vedtægt 1552 (ib.III.113), rettertingsdommen 7. december 1549 (GdD III.263) samt J. E. Larsen.360, Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.498. Provstemoder var en overlevering fra den katolske tid, men faste regler blev først givet ved fdg. 1. maj 1618. På disse møder skulle sager, der henhørte under den gejstlige jurisdiktion, behandles, og stiftslensmanden skulle være præses og medbesegle domme, der blev afsagt. I Lund stift skulle provstemode afholdes tirsdagen efter misericordia domini (2. søndag efter påske) og tirsdagen i ugen før mikkelsdag (29. september). Jf. Matzen og Timm.201ff. I nutidig sprogbrug bet. landemode dels det årlige møde af samtlige provster i et stift under forsæde af stiftamtmanden og biskoppen, dels den af de to sidstnævnte personer med domprovsten som protokolfører og to provster som retsvidner beklædte appelinstans fra provsteretterne, og hvorfra der kan appelleres til højesteret. - (8) Forlægget har ved skrivefejl *og;* rettet efter HDDomb.

(9) Ikke alene biskoppen, men også alle provsterne, der deltog i landemodet 23. april 1634 var indstævnet for rettertinget. De indstævnte provster, der i HDDomb. kun nævnes ved fornavn, var: Torben Jakobsen Hasebard (d. 1636), sognepræst i Lund og provst i Torna härad, jf. Cawallin I.220; magister, poeta laureatus caesaria Bertel Knudsen (d. 1650), sognepræst for Löderup og Hörup menigheder og provst i Ingelstad härad, jf. Cawallin IV.78ff.; magister Laurids Pedersen Holm (d. 1643), sognepræst ved St. Maria kirke i Ystad og provst i Herrestad härad, jf. anf.v.IV.484, V.443f.; magister Jørgen Jakobsen (d. 1642), sognepræst for Norra Åsum og Skepparslöv menigheder og provst i Gärds härad, jf. anf.v.V.140; magister Jens Kjeldsen (d. 1667), sognepræst i Landskrona og provst i Rönneberg härad, jf. Carlquist VII. 365ff.; magister Peder Pedersen (d. 1661), sognepræst for Åhus menighed i Villands härad, jf. Cawallin V.33; Peder Stensen Sommer (d. 1639), sognepræst for Gårdstånga og Holmby menigheder og provst i Frosta härad, jf. Carlquist VI.306ff.; Jens Gjødesen (d. omkr. 1648), sognepræst for Räfslunda og Brösarp menigheder og provst i Albo og Jerrestad härader, jf. Cawallin IV.3; Niels Frederiksen Hjorth (d. 1638), sognepræst for Lyngby, Genarp og Göddeslöv menigheder og provst i Bara härad, jf. Cawallin I.336; Jens Sørensen (d. 1630), sognepræst for Norrvidinge menighed og provst i Harjager härad, jf. Carlquist VII.303f.; Jens Pedersen Boringholm (d. 1654), sognepræst for Neksø og Bodilsker menigheder og provst på Bornholm, jf. Wiberg II.440; Niels Pedersen (d. 1644), sognepræst for Norra Mellby og Tjörnarp menigheder og provst i Västra Göinge härad, jf. Cawallin IV.322ff.; Anders Madsen (d. 1655), sognepræst for Källstorp menighed og provst i Vemmenhög härad, jf. Carlquist III.357f.; Anders Nielsen Engelsbech (d. omkr. 1645), sognepræst for Barkåkra og Rebbelberga menigheder og provst i Norra Åsbo og Bjäre härader, jf. Cawallin IV.275; Bastian Bastiansen (d. 1635), sognepræst for Hammarlöv og Västra Vemmelöv menigheder og provst i Skytts härad, jf. Carlquist III.252f.; Jakob Christensen Ravn (d. omkr. 1638), sognepræst i Christianopel og provst i Blekinge Östra härad, jf. Cawallin V.197; Niels Ibsen Guldsmed (d. 1645), sognepræst for Ingelstorp og Valleberga menigheder og provst i Ingelstad härad, jf. Cawallin V.92; magister Anders Sørensen Delphin (d. 1670), sen. sognepræst for Sövde og Brandstad menigheder jf. Carlquist VI.380f. for provsten i Färs härad, hr. Niels Thygesen Porta (d. 1635), sognepræst for Brandtstad og Södra Åsum menigheder og provst i Färs härad, jf. Carlquist VIII.226f.; Anders Pedersen Gemzø (d. 1650), sognepræst ved Helsingborg Maria kirke, jf. Carlquist VIII.226f., mødte for magister Hans Arnoldsen de Fine (d. 1637), sognepræst i Helsingborg og provst i Luggude

härad, jf. Carlquist III.224f.; Johan Hansen (d. 1669), kapellan til Östra Ljungby, mødte for sin fader Hans Turesen (d. omkr. 1629), sognepræst til Billinge og Röstånga menigheder og provst i Onsjö härad, jf. Cawallin III.203. - (10) De ovf. i note 4 nævnte sognepræster, Jakob Hansen og Frederik Hansen.

(11) Vel fejlskrift for *exorbiterer:* går for vidt (Meyer.349b). Samme form i HDDomb. - (12) Tage Ottesen Thott, se 891.72. - (13) Fdg. 1. maj 1618 § 2 ifølge hvilken stiftslensmanden skulle overvære provstemoder og præsidere og medbesegle de domme, der afsagdes. I Tage Thotts nærværelse var ingen dom afsagt, men sagen henskødes til kongens afgørelse; men efter at Tage Thott var rejst, »ehr en dom felet, som ehr och giffuen beschreffuen«, uden at lensmanden fik underretning. - (14) I Tage Thotts indlæg for rettertinget hedder det, at landemodet »jmod worris willie och widschab jndført worrris vota jmod ald seduonligh brug och icke dennem hafft magtt oꝑ vadsportt dem att jndføre, møgett mindre dennem att wnderkiennde. Formennte dennom wdj den post och saa att haffue giort wret«. - (15) misbilliges, dadles (Meyer. 488a). - (16) ɔ: til kongen; jf. ovf. note 13. - (17) Hvortil der sigtes vides ikke. - (18) De 500 daler blev 1635 af kongen skænket til Frederiksborg skole, jf. Bjørn Kornerup, Frederiksborg Statsskoles Historie 1630-1830 (1923).40.

894 Rettertinget 17. april 1635 (København)

Mogens Gyldenstierne dømmes til at stå til rette, fordi han som lensmand på Varberg slot i 1622 havde foranlediget, at to bønder med urette blev dømt til døden[1] *og henrettet. Herredsfogden i Himle herred og de otte meddommere dømmes til at nedtage de henrettedes hoveder, der var sat på stage, og til at lade deres lig begrave på kirkegården.*[2]

Forlæg: Thott 2022,4° pag. 207ff.[3] (HDDomb. nr. 37 fol. 123[r]).

Litt.: P. von Möller, Hallands herrgårder (Halmstad 1871).88f.; sa., Bidrag till Hallands Historia I (Lund 1874).279f.; Fussing.218.[4]

Overskrift: Kongl: May[tz] og rigens raads[5] første sententz[6] over Mogens Gyldenstiern for forn[te7] iustificeret[8] personer.

Med flere ord etc.,[9] saa og efterdi Mogens Gyldenstiern[10] først urettelig haver angived forn[te] tvende personer[11] for mytterie, og dog siden imod kongelig mayestæts brev,[12] som formelte at lade skee execution, om oprør dennem over beviises, og dog af alle acter befindes dennem intet andet at have giort, end at de sig haver for samlet, hvorfore de vel anderledes kunde have blevet tilholdt at giøre det, ret var, end med saadan execution, til med og de intet andet haver forehaft end klage deris nød for kongelig mayestæt efter Mogens Gyldenstierns egen indlæg for landsdommer[13] belangende vegt[14] og maal, skathiø,[15] egt[16] og arbeyde; det og giøres beviislig for retten, at de hedenrettede personer haver bødet[17] borgen, paa det de videre kand stevne og sig for overdommere befrie, hvilket Mo-

gens Gyldenstierne med rette burde have tilstæd[18] eller og selv stevnet i saadan miβlig og tvivelraadig sag eller og efter recessen[19] søgt hans kongelige mayestæts resolution og villie derom; da er der paa for retten afsagt, at Mogens Gyldenstiern her udj haver giort uret og bør derfor saa vel som de andre,[20] som i denne beskyldte mytterie sag er forurettede, at staae til rette. Dernest haver herredsfogden[21] og de otte mænd[22] sig forseet, hvilke for[te] 8te mænd og derfore med det første skulle være forpligtt nemlig Oluf [Thorstensen][23] og Anders i Steenstrup, de hedenrettedes, hoveder at nedtage, [dennem][24] samt kroppene at føre til kirckegaarden og der hederligen begrave.[25]

(1) Jf. Himle herredstings dom 30. juli 1622 (ovf. nr. 888). - (2) Jf. ndf. dom nr. 895. - (3) Dette, der kun indeholer domskonklusionen, er formentlig afskrift efter HDDomb. - (4) Det er her urigtigt anført, at bønderne blev henrettet omkr. 1635. - (5) Ifl. HDDomb. nr. 27 fol. 123[r] deltog i pådømmelsen *her cantzler Friis* [kongens kansler Christen Friis (d. 1639) til Kragerup], *her rigsmarsch* [rigsråd Steen Maltesen (Sehested) til Holmgård, se 857.28], *her amirall* [Claus Daa (d. 1641) til Holmgård, Borreby, Fraugdegård og Bonderup (nuv. Lerkenfeld)], *her Mogens Kaas* [til Støvringgård m.m., d. 1656], *her rigscantzler* [Jakob Ulfeldt, se 857.30], *her Christoffer Vldfeld* [til Svenstrup (Svenstorp), Råbelöf, Ugerup m.m., d. 1653] *och her Just Høg* [se 890.15]. Kongen deltog ikke i pådømmelsen. Anklager var Henrik Gyldenstierne til Skovsbo, Vosborg m.m. (se 891.33). Ved missive 28. maj 1634 (Kanc.Br.) var det meddelt ham, at landsdommeren i Halland, Knud Gabrielsen Akeleye, for kongen og rigsrådet havde indstævnet nogle sager vedr. den tidligere lensmand på Varberg slot, Mogens Gyldenstierne, og det befaledes ham at indstævne denne. Om slægtskabet mellem Henrik og Mogens Gyldenstierne se stamtavle B 890.3. - (6) Jf. ndf. nr. 895. - (7) Umiddelbart før nærv. dom er i forlægget indført Himle herredstings dom 30. juli 1622 (ovf. nr. 888). - (8) henrettede (Kalk. II. 456a). - (9) *etc* erstatter: dennem derom jmellum war. Da effter tiltalle, giensuar och sagsens leylighet. - (10) Se 888.5.

(11) Oluf Thostesen i Ås og Anders Andersen i Stenstrup, se dom nr. 888. - (127 Kgl.åb.br. 9. juni 1622 (Kanc.Br.), se 888.2. - (13) Knud Gabrielsen Akeleye (d. 1661) til Krengerup og Hjulerød, søn af landsdommer i Fyn (1591-98) Gabriel Knudsen Akeleye (d. 1608) til Krengerup, Norskov og Hjulerød og Helvad Sparre (d. 1611). Han var 1621-45 landsdommer i Halland. - (14) Bønderne havde klaget over, at slotsskriveren på Varberg slot, Christen Jørgensen, brugte ulovligt mål og vægt, hvorved deres landgildeydelse forøgedes. Christen Jørgensen blev herfor af Himle herredsting 23. oktober 1631 dømt til døden og henrettet, jf. rettertingsdom 12. maj 1636 (ndf. nr. 897). - (15) Hø, der erlægges som skat (Kalk. V. 915a). - (16) om *ægt* se 861.16. - (17) HDDomb. har *tilbøden*. - (18) HDDomb. har *tiltraadt*. - (19) Reces 31. marts 1615 § 39 (CCD III.448). - (20) Jf. 888.20.

(21) Anders Torbensen i Spanderup var 1622 herredsfoged i Himle härad. Han var nu afgået ved døden, og i hans sted mødte hans søn for retten. - (22) Ifl. reces 13. december 1558 § 13 skulle herredsfogden udtage de otte bedste herredsmænd til at dømme med sig i livssager. Disse var da pligtige at dømme »til eller fra«, og de kunne ikke undslå sig ved at påstå, at de ikke var de bedste tingmænd. Netop dette forsøgte de otte udpegede tingmænd i denne sag. Deres talsmand, Hagen Ingmarsen, sagde efter at have rådført sig med de andre meddommere, at de var for ringe til i hast at dømme i denne sag. Mogens Gyldenstierne svarede »Det weed ieg well, attj ehr ringe thill att dømme i denne sagh, menn der ligger kongens breff for eder, dett dømmer dennem [ɔ: de to bønder] och saa dieris egenn gierninger, menn I ehr icke andett enn

winde thill, huad handliβ eller gaar indenn tingj; men gaar du icke hen och setter digh der, du bør at side, da see den her - och thog saa thill en pistoll och sagde: Du er icke stort bedre, enn en af di er« (HDDomb. nr. 37 fol. 235r). Af frygt for »gheualt, hødsel [trussel, jf. Kalk. II. 348a] och thrussell aff ryter och soldater« turde de derfor ikke andet end medbesegle dommen. Mogens Gyldenstierne var mødt på herredstinget »med hoffsinde och soldater, som paa festningen war, med sin fulde gheuer [ɔ: fuldt bevæbnede, jf. Kalk. V. 359v] och thende lunte« (HDDomb. nr. 37 fol. 235r). - (23) Forlægget har ved fejlskrift *Christensen*. Samme fejl i 888.12. - (24) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter HDDomb. - (25) Kort efter afsigelsen af nærv. dom forlod Mogens Gyldenstierne landet for at unddrage sig straf, jf. 888.4. I rettertingsdommen 12. maj 1636 (ndf. nr. 897) kaldes hans hustru, Sophie Rantzau, hans »effterlatte huβtrue« (HDDomb. nr. 39 fol. 263v).

895 Rettertinget[1] 1635 (?)[2] uden dag (København?[3])

Mogens Gyldenstierne dømmes til døden, fordi han i 1622 havde ladet nogle ved herredstinget til døden dømte bønder henrette uden at tillade dem at appellere den dem overgåede dom.[4]

Hs.: Thott 2022,4° pag. 209f.

Overskrift: Den anden[5] kongl: May[tz] og rigens raads sententz over Mogens Gyldenstiern for de samme forn[te6] iustificeret[7] personer.[8]

Med fleere ord etc., da effterdi befindes Mogens Gyldenstiern først uvittelig[9] angiver hans mayestæts bønder[10] og dog imod kongelig mayestætts brev,[11] som formelte at execution skulle skee, om dennem oprør over beviistes, og af alle acter og Mogens Gyldenstierns indlæg erfares, forbemeldte hedenrettede bønder ingen oprør at have giort, meden alleene sig forsamlet og ville klage deres nød for kongelig mayestætt som deris høyeste øvrighed belangende ubillig vegt og maal,[12] saa og skathiøe,[13] egt[14] og arbeyde og ellers sig weigret, deres tømmerlaug[15] at forandres, hvorfore de vel i andre maader kunde blevet sat til rette; det og befindes der ulovlig dom over dennem er forhverved, og de borgen haver til bøden at sette og ville ved stevning befrie deris liv, hvilket dennem er negted, og befallede af Mogens Gyldenstiern strax at hedenrettes,[16] og dermed uskyldigen kommen af dage, da er derpaa for retten afsagt, at Mogens Gyldenstiern dermed haver forbrudt sit liv og at miste sin halβ. Belangende boeslod[17] og aftingning som de hedenrettede til Holmen[18] forskikkede[19] og for zigneterne er optagne,[20] der af bør Mogens Gyldenstiern og hans fogder at restituere, saa vidt de bekommet haver, og haver hans kongelige mayestætt naadigst bevilget selv at lade dennem tilstille, saa vidt hans kongelig mayestætt der fore er ført til regenskab.

(1) Dommen fremtræder, jf. overskriften, som en rettertingsdom, men findes ikke i HDDomb. Dette behøver ikke at betyde, at der ikke skulle være afsagt en rettertingsdom af indhold som her anført, jf. at rettertingsdommen 4. december 1635 over Sibylle Gøye (ndf. nr. 896) ikke er indført i HDDomb. Der kan dog også foreligge den mulighed, at den her gengivne dom er et udkast til rettertingsdommen 17. april 1635 (ovf. nr. 894), med hvilken nærv. dom har flere sproglige overensstemmelser. Det kunne tænkes, at den her gengivne dom er et første udkast, der senere, måske ved slægtens henstillinger, er ændret. På den anden side synes afskriveren at have været klar over, at der forelå to domme over Mogens Gyldenstierne. I nærv. dom er udeladt, at de henrettedes hoveder skulle nedtages af de stager, hvorpå de var sat, og deres lig begraves på kirkegården, medens der til gengæld nu findes bestemmelse om erstatning til de dømte, der har måttet optinge eller idømt boslods fortabelse. Hverken Kanc.Br. eller DAA kender nærv. dom, og P. von Möller, Bidrag till Hallands Historia I (1874) omtaler kun dommen af 17. april 1635. Derimod noterer A. Thiset i sine samlinger, at Mogens Gyldenstierne blev dømt til døden, fordi han havde ladet eksekvere herredstingets dødsdom over nogle bønder, der var beskyldt for mytteri. Thisets kilde er ikke oplyst. - (2) Dommen, der i forlægget er udateret, synes efter ordlyden i overskriften at måtte være yngre end dommen af 17. april 1635 (ovf. nr. 894). Den er her henført til året 1635 og må formentlig være afsagt før 12. maj 1636, da Mogens Gyldenstierne havde rømmet landet, jf. 894.25. - (3) Dommen har i forlægget ingen stedsangivelse. - (4) Himle herredstings dom 30. juli 1622 (ovf. nr. 888). - (5) Nærv. dom er i forlægget indført umiddelbart efter rettertingsdommen 17. april 1635 (ovf. nr. 894). - (6) De i Himle herredstings dom 30. juli 1622 (ovf. nr. 888) nævnte personer. Herredstingsdommen er i forlægget indført umiddelbar før rettertingsdommen 17. april 1635 (nr. 894). - (7) henrettede (Kalk. II.456a). - (8) Se 894.11. - (9) Vist fejlskrift for *wrettelig*, jf. dom nr. 894. - (10) Se 894.11.

(11) Se 894.12. - (12) Se 894.14. - (13) Se 894.15. - (14) Om *ægt* se 861.16. - (15) Af rettertingsdom 17. april 1635 (ovf. nr. 894) fremgår, at bønderne i Himle h. havde holdt møder angående levering af tømmer, de skulle yde til udbygning af Varbergs havn. Da de blev rykket for leveringen, svarede de ridefogden på Varberg, Mads Rasmussen (sen. borgmester i Varberg), at de ikke ville »vdkiøre samme tømmer, førind det kommer paa derris gamle tømetlauff« (HDDomb. nr. 37 fol. 129^{v}). - (16) Ifl. fdg. 19. juni 1613 § 1 (CCD III.410) skulle eksekution ske hurtigst muligt *(strax efter dommen)* over dem, der var dømt fra liv og ære, jf. reces 31. juli 1615 § 39, reces 27. februar 1643 2-1-5 og DL 1-24-52. Kun med hensyn til trolddomsforbrydelsen bestemte reces 24. november 1576 § 8 (CCD II.33), at den domfældte skal »icke aflifves, førre dom er gangit til landsting«. Christian IIs landret 1521 § 74 (SGL IV.39f.) bestemte, at hvis den for tyveri dødsdømte vil »appellere fra herridzting til landzting, om ther er thuifflsmoll paa sagen, tha maa handt thet giøre, dog att handt sterckelig forvaris, saa handt icke utkommer. Sammeledis maa alle andre liffsager utii saa maade ther heden appeleres; kunde the tha icke selff thale for sig for vankundighedt, fare och retsell, tha schall dommeren schiche thennom guode och retferdige forthaler, saa the schulle iche, som her till giort er, uden allt gensigelse dømmis till døde«. DL 1-24-55 bestemte, at misdædere, der ønskede at appellere, ikke måtte »i Bødelns Haand antvordis, før end Sagen for højere Ret indkommer og der paa den bliver kient«. Fdg. 16. december 1840 § 1 fastsatte, at dødsdomme altid skulle indstævnes ikke alene for overretten, men også for højesteret, men denne bestemmelse bortfaldt ved retsplejelovens § 1000, stk. 2, hvorefter ingen dødsdom måtte fuldbyrdes, før den af justitsministeren havde været forelagt kongen, og denne besluttede ikke at benytte sin benådningsret, jf. H. Munch-Petersen, Den danske Retspleje V (1926).254. - (17) De to bønder var dømt til hovedlods fortabelse, jf. Himle herredstings dom 30. juni 1622 (ovf. nr. 888). Ifl. Osterssøn Veylle.379 er hovedlod = boslod. Jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.62ff. - (18) Bremerholm i Kbh., hvor

dømte forbrydere (indtil 1741) hensattes til strafarbejde i lænker og under streng disciplin. – (19) Ifl. kgl. åb. br. 9. juni 1622 (Kanc. Br.) skulle de personer, der havde ladet sig lede og overtale af andre, i jern sendes til strafarbejde på Bremerholm, se 888.2. – (20) Se 888.20.

896 Rettertinget 4. december 1635 (Odense)

Sibylle Gøye[1] *dømmes til døden for at have ombragt sit uden for ægteskab i dølgsmål fødte barn.*

Forlæg: Thott 2022,4° pag. 210 (findes ikke i HDDomb.[2]).

Litt.: Kr. Erslev, Aktstykker og Oplysninger om Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IVs Tid II (Kbh. 1877). 48; DAA 1896. 159; G. L. Wad, Fra Fyens Fortid I (1916). 1ff.; Erik Reitzel-Nielsen i PhT 13. rk. VI (1958). 60f.

Overskrift: Kongl: May[tz] og rigens raads[3] dom over Sibilla Giø.

Først havde hendes slegt og venner udj rette citeret[4] hende og meente, at hun burde at indsættes paa taarnet[5] og hendes arvegods forbrudt.[6]

Dernest haver vi og selv naadigst ladet bem[te] Sibilla Giø og hendes laugwerge[7] med vores skriftl: stevning[8] udj hendes egen paahør og os elskelig Henning Paawisch[9] og Hans Lange,[10] vor mænd og tienere, deres paahør og nærværelse, indstevne til nærværende tiid og dag for sit ugudelig levnet, hun haver udj ligget og avlet barn, udi hvis omkommelse formeenes hun selv at have været aarsag, og derfore vor naadigst fuldmagt givet os elskelig Jffuer Wind[11] til Thorupgaard,[12] wor mand, tiener og øverste secreterer og befalingsmand over Lister leen, beme[te] Sibilla Giø for slig sin begangene gierning for os og vores elskelige Danmarcks riges raad at tiltalle og over hende hende[13] dom, om hun for samme forseelse bør at lide paa sit liv, hvilken befaling at efterkomme os elskelig Jffuer Wind sig fore retten underdanigst indstilled og bemeldte Sibilla Giø for sin begangen gierning anklaget, som for er rørt, og derfor fremlagde wores strenge mandat med wores elskelig Danmarckes riges raad udgivet paa vort slot Koldinghuus den [31.][14] martii a° 1636,[15] som iblant andet formelder, at dersom noget qwindfolk med sin barnefødsel lønlig og i dølsmaal omgaaes, og samme barn bortbliver eller og paaskydes død at wære fød, da efterdi samme qvindfolck icke haver begieret at bruge ordentlig af Gud allermegtigste beskikkede middel,[16] dennem som sig og fosteret i saadan tilfald kunde betiene, skal det ikke bedre agtes end den, som sit foster med willie ombragt haver. Og eftersom Sibilla Giø ikke skal kand benegte sig joe imod saadan forordning at have forseet, da satte os elskelig Jffuer Wind

udj rette, om Sibilla Giø ikke joe burde sit liv at have forbrut og var derpaa underdanigst dom begierendes.

Saa er herimod at svare underdanigst udj rette mødt oftbemelte Sibilla Giø og bekiende sig af menneskelig skrøbelighed og dievelens tilskyndelse at were falden udj synd med en person ved navn Johannes[17] og med hannem at have aflet et barn, hvilken sin menniskelig forseelse hun ogsaa med ald underdanighed hos Gud og os ville ydmygeligen have afbedet og derpaa og saa af os var naade begierendes, mens hun herhos haardelig nægted sig ikke at have fød levende barn til werden eller været aarsag udj des død.

Med flere ord etc.[18] saa og efterdi det befindes, at hendes barn haver weret et ret fuldkommen[19] barn, hun og fød det under klæder, saa det ikke kunde bleved ved livet, selv og bekiendt hun haver holt senge-klederne til om sig, ey heller brugt de middeler, Gud og naturen hende tilholder, saa og med vores forordning sig forgreben, er derpaa for retten afsagt, at hun bør at straffes paa sin halβ.[20]

(1) Sibylle Gøye (d.1635), datter af Henrik Gøye (d.1611) til Skørringe og Turebyholm og Birgitte Brahe (d.1619). Hun, der var født 1612, mistede tidligt begge sine forældre og kom sammen med sine søskende i huset hos sin moster, Sophia Brahe (d.1646), der var gift med rigsråd Holger Rosenkrantz (se 890.10) til Rosenholm. Da hendes søster Ellen Gøye (d.1656) i 1625 blev gift med Mourids Aschersleben (d.1641) til Jerstrup og søsteren Ida Gøye (d.1654) blev gift med Jens Juel (d.1636) til Lindbjerggård, fik hun med søstrene Beate og Anne Gøye ophold hos de gifte søstre. På Jerstrup fødte Sibylle Gøye 1635 et barn, og da det rygtedes, udgik 19. november 1635 (Kanc.Br.) missive til hendes morbroder Tyge Brahe (d.1640) til Mattrup m.m. (se 891.64) om at skaffe hende til Odense, hvor der holdtes herredag 19.-30. november 1635. Samme dag udgik missive (Kanc.Br.) til lensmanden på Odensegård, Henning Valkendorf, om at befale Mourids Aschersleben, på hvis gård fødslen havde fundet sted, og som derfor formodedes at være barnefaderen, om at give møde i Odense; ville han ikke møde frivilligt, skulle han med magt føres til Odense. Sibylle Gøye og Mourids Aschersleben blev derefter indsat i hver sit kammer på Odensegård, men Mourids Aschersleben kom dog fri få dage senere. Den 25. november 1635 (Kanc.Br.) udgik missive til rigsrådets fruer, at det var rygtbart over det ganske land, at jomfru Sibylle Gøye skulle have været usædvanlig tyk »og siden i en il, uden nogen midler eller raad, igien derfor er forløst«. Rådets fruer skulle sammen med uvildige jordemødre undersøge, om Sibylle Gøye havde født et barn. Sibylle Gøye indrømmede nu, at hun havde født et ufuldbårent og dødfødt barn, som hun havde kastet i voldgraven på Jerstrup. Herefter udgik missive til rigsrådets fruer, at de nu skulle »erfare, om hun har været fremmeligere med barnet den tid, hun blev af dermed, end 12 uger«. Samtidig undersøgtes, om der fandtes et barnelig på Jerstrup, og da det ikke var tilfældet, tilstod Sibylle nu, at hun havde lagt barnet i en kiste og medtaget det til Hvidkilde, der ejedes af hendes broder, den sen. hofmester for Sorø Akademi Falk Gøye (d.1653), og anbragt skrinet i et hul i væggen i sit soveværelse. Her fandtes barneliget, hvorefter kongen befalede sin livlæge, professor Henning Arnisæus (d.1636), at komme til Odense for at besigtige liget. Ved missive 29. november 1635 (Kanc.Br.) befaledes det yderligere, at 4 af de dygtigste jordemødre i Odense skulle besigtige liget. Deres erklæring kendes ikke, men man må gå ud fra, at den har udtalt, at Sibylle Gøye havde ombragt et

levende født fuldbåret barn. Ved missive 2. december 1635 (Kanc.Br.) til lensmanden Henning Valkendorf befaledes det ham at føre to tjenestepiger på Jerstrup til Odense. Efter at dommen var afsagt, fik kongen professor Henning Arnisæus' erklæring, jf. missive 6. december 1635 (Kanc.Br.).

(2) Dommen er afsagt, efter at herredagen i Odense var endt 30. november 1635 og pådømtes kun af de rigsråder, der var forblevet i Odense. Ved missive 20. december 1635 (Kanc.Br.) til rigskansler Christen Thomesen Sehested meddeltes, at kongen nu havde modtaget professor Arnisæus' erklæring. Sehested skulle deraf i dommen indføre, hvad han skønnede nødvendigt, skønt erklæringen altså ikke har foreligget under domsforhandlingen (4. december 1635), og han skulle med det allerførste affatte dommen skriftlig og indsende den til kancelliet. Dødsdommen, der ikke blev indført i HDDomb., forelå således skriftlig først tidligst 14 dage efter, at Sibylle Gøye var blevet henrettet (7. december 1635). - (3) Det vides ikke, hvor mange eller hvilke rigsråder, der deltog i pådømmelsen. Kongen var til stede, jf. R. Nyerup, Magazin for Reiseiagttagelser IV (Kbh. 1825). 574. - (4) stævnet (Meyer. 159a). - (5) Muligt Blå Tårn i Kbh., måske blot »fengkligen lade indsette och forvare udi hindis lifstid« (reces 21. november 1576 § 40, stk. 2, jf. rettertingsdom 15. oktober 1599 (VI nr. 783) over Rigborg Brockenhuus). - (6) Jf. gårdsret 9. maj 1562 § 16, stk. 3 (CCD I. 190) og reces 21. november 1576 § 12 (ib. II. 40f.). - (7) Sibylle Gøye havde ved kgl.åb.br. 14. februar 1635 (Kanc.Br.) fået bevilling til at være sin egen værge. Det vides ikke, hvem der som lavværge mødte for hende for rettertinget, men det tør vel antages, at det har været morbroderen, Tyge Brahe til Mattrup. - (8) Om udtrykket *vores stevning* se 857.36. - (9) Henning Pogwisch (d. 1664) til Hollufgård, Billeshave, Glorup m.m., søn af Hans Pogwisch (d. 1630) til Damsbo og dennes 1. hustru Karen Brockenhuus (d. 1618). Han var 1631 udenlands, var 1631-37 sekretær i kancelliet, 1646-64 landsdommer i Fyn, 1658-59 krigskommissær, 1660-61 lensmand på Stjernholm, blev 1660 optaget i rigsrådet, vicestatholder og assessor i skatkammerkollegiet, 1662 amtmand over Holbæk og Ringsted amter. Han var gift 1. gang (1638) med Karen Marsvin (d. 1649), datter af Peder Marsvin (d. 1614) til Hollufgård og Aunsbjerg, 2. gang med Helvig Bille (d. 1674), datter af Erik Bille (d. 1641) til Kærsgård og Mette Beck. - (10) Hans Lange (d. 1648) til Fossesholm (i Norge), søn af oberst Gunde Lange (d. 1647) og Anne Hansdatter Basse. Han studerede 1633 i Padova, var 1635-37 kancellisekretær, 1639-44 tolder i Drammen, blev 1644 løjtnant, var 1646-48 forlenet med Sem og Eker i Norge. Han var gift (1627) med Dorthe Lykke (d. 1647), datter af Jakob Lykke (d. 1599) og Sophie Eriksdatter Rud (d. 1624).

(11) Se 891.52. Ved missive 3. december 1635 (Kanc.Br.) befaledes det Ivar Vind at være aktor i sagen mod Sibylle Gøye. - (12) Hovedgården Torpegård i Sønder Nærå s., Åsum h. - (13) få, modtage; spec. få en retslig afgørelse (Kalk. II. 155b bet. 1). - (14) Forlægget har ved fejlskrift *35*. - (15) Fdg. 31. marts 1635 § 3 (CCD IV. 633), der i teksten citeres næsten ordret. Verdslig straf for fosterfordrivelse havde udviklet sig gennem retspraksis, og på Christian IVs tid straffedes kvinder, der fordrev deres foster, på livet, men de blev ofte benådet med kortere eller længere fængselsstraffe, se V. 746.37. - (16) Hjælpemiddel, ɔ: jordemødre. - (17) Har ikke kunnet identificeres. - (18) *etc.* erstatter: og tale dennem derom imellem var. Da efter tiltale, gensvar og sagens lejlighed. - (19) fuldbårent (Kalk. I. 830a bet. 2a). - (20) Samme dag, dommen blev afsagt, fik Henning Valkendorf ordre til fra Kolding eller Haderslev af skaffe en skarpretter til Odense, og den 7. december 1635, jf. R. Nyerup, op.cit. 576, blev Sibylle Gøye henrettet, ikke på byens torv, hvor henrettelser normalt skete, men i slotsgården.

897 Rettertinget 12. maj 1636 (København)

En sag hjemvises af rettertinget til Hallands landsting, der havde henskudt afgørelsen til kongen og rigsrådet.

Forlæg: Thott 2022,4° pag. 215 (HDDomb. nr. 39 fol. 242r).
Litt.: P. von Möller, Bidrag till Hallands Historia I (Lund 1874).
Overskrift: Kongl: Mayts: og rigens raads[1] sententz imellem Mogens Gyldenstiern[2] og den justificerede[3] skriver.[4]

Med fleere ord etc.,[5] saa og efterdi belangende landsdommers dom,[6] da haver hand ey haft nocksom aarsag sagen fra sig at afviise og bør endnu sagen for sig at tage og kiende paa den dom,[7] for hannem indstevnet var, efterdi det var hans dom. Belangende Mogens Gyldenstiern da befindes det[8] ikke saa beviist, at mand [for][9] denne sag kand tilfinde hannem for den sag noget at liide.[10]

(1) I pådømmelsen deltog kongens kansler Christen Friis til Kragerup, rigsmarsk Jørgen Urne til Alslev, admiral Claus Daa, Albret Skeel, Tage Ottesen Thott, Mogens Kaas til Støvringgård, rigskansler Christen Thomesen Sehested, Christoffer Ulfeldt og Just Høeg, jf. HDDomb. nr. 39 fol. 1r. - (2) See 888.5. Han mødte ikke personligt for rettertinget, da han efter rettertingsdommen 17. april 1635 (ovf. nr. 894) havde rømmet landet for at undgå den ham idømte straf. På hans vegne mødte hans »effterlatte huβtrue« Sophie Rantzau (HDDomb. nr. 39 fol. 263v) og landsdommer i Skåne Laxmand Gyldenstierne (d. 1655) til Tyrrestrup, Bjersgård m.m. - (3) henrettede (Kalk. II. 456a).

(4) Slotsskriveren på Varberg slot Christen Jørgensen var af bønderne i Varberg len beskyldt for at bruge urigtig mål og vægt, jf. 894.14. Han blev fængslet og ved Himle herredstings dom 23. oktober 1631 dømt »for saadan wthroschabs begiengelse at lide och straffis till gallie och green, med mindre den goede mand slodtzherrenn, welb: Mogens Gyldenstiernn, paa ko: Ma: wegne hannomb anderledis vill benaade« (HDDomb. nr. 39 fol. 272r). Slotsskriveren blev umiddelbart derefter henrettet. Slotsskriverens broder, borger i Skive Søren Jørgensen, indstævnede derefter som eftermålsmand herredsfogden i Himle herred og de 8 meddomsmænd (jf. reces 13. december 1558 § 13), der havde medbeseglet dommen, idet han mente »sin broder wschyldeligen at werre thagen aff dage« (HDDomb. nr. 39 fol. 277r). Under sagens foretagelse for Hallands landsting blev det oplyst, at slotsskriver Christen Jørgensen havde snydt med vægten, og at han havde solgt store kvantiteter landgildesmør (»heelle och halffue lester«; en læst smør er 12 tønder) til Kbh., Lübeck, Rostock og andre tyske byer, og at kældersvenden Mikkel, som havde foretaget vejningen, og som havde siddet fængslet en tid, men atter løsladt, havde medvirket hertil. Da Christen Jørgensen blev fængslet på Varberg slot, blev der fundet en del papirer på ham, som han søgte at skjule, og disse papirer - hvoraf kunne erfares, hvem der havde haft »profit« af den urigtige vægt - var blevet beslaglagt af Mogens Gyldenstierne. Den henrettede havde sagt, at brevene og kvitteringerne havde kunnet bevise hans uskyld. Det blev videre oplyst, at Mogens Gyldenstierne lige som i det i dom nr. 888 omhandlede tilfælde havde »nød och thruet« meddomsmændene til at medbesegle dommen. Han havde kaldt dem til møde i Varberg kirke og dér læst for dem nogle kongebreve »och dennem thilholt vden nogenn ophold effter recessen [13. december 1558] 13. artickel at dømme ... och da en aff dennomb fortry-

ckede sig icke der wdj at wille dømme, formedelst han wor enn suensch bunde, haffuer [Mogens Gyldenstierne] vinchet ham med enn kiep och suaret: Du boer her i Danmarck och ehr kongen aff Danmarckis wndersaate, der schall werre loug och ret vndergiffuen her i Danmarch, och dersom jeg paa min naadige herris vegne befaller dig nogit, och du achter mierre din hosbund end min naadige herre, tør jeg laade sete dig i thornet eller paa threhesten, och du schalt endda giøre, huis jeg dig paa min naadige herris wegne befaller« (HDDomb. nr. 39 fol. 266^{v}). Efter afsigelsen af herredstingsdommen var slotsskriveren af ryttere og soldater ført til retterstedet »med stor magt«, og paa retterstedet sagde han: Gud lønne denom, som dette haffuer mig woldt (HDDomb. nr. 39 fol. 276^{v}). Sagsøgeren Søren Jørgensen nedlagde for landstinget påstand om, at herredsfogdens arvinger - herredsfogden Anders Torbensen i Spanderup var da død - og de 8 meddomsmænd skulle stå til rette efter § 9 i reces 13. december 1558 og opgrave Christen Jørgensens »been och wdj christen jord at begraffue« (HDDomb. nr. 39 fol. 279^{r}). Hallands landsting dømte 7. oktober 1635, at de ikke kunne »her wdjnden dømme endelig, men sagen for kongl: Mat: och Danmarcks riges raad vnderdanigst jndstillet« (HDDomb. nr. 39 fol. 278^{v}), hvilken dom landsdommer Knud Gabrielsen Akeleye (se 894.13) fastholdt. De for Mogens Gyldenstierne mødende påstod, at han skulle frifindes og sagsøgeren, Søren Jørgensen, »for slig hans paaførde vnøduendige threttе thilbørligen att staa till rette som widbør« (HDDomb. nr. 39 fol. 279^{r}). Sagen skulle have været foretaget på herredagen i Odense i november 1635, men ved kgl.åb.br. 14. november 1635 (Kanc.Br.) fik Søren Jørgensen bevilling til udsættelse af sagen, da han endnu ikke havde alle sine beviser.

(5) *etc.* erstatter: parterne herom jmellem vahr, da effter tiltale, giensuar och den sags leilighed oc (således HDDomb. nr. 39). - (6) Hallands landstings dom 7. oktober 1635, se ovf. note 4. - (7) Himle herredstings dom 23. oktober 1621, se ovf. note 4. - (8) HDDomb. har *de.* - (9) Forlægget har formentlig ved fejlskrift *fra.* - (10) Hallands landstings senere dom kendes ikke.

898 Sjællands landsting 1638 uden dag

Arvingerne efter en fæster skal svare al den tynge, der hviler på arveladerens fæstegård indtil rette fardag, som er den 1. maj.

Hs.: Uldall 258,4° nr. 28.
Litt.: Fussing.114f.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Anno 1638 er dømbt enn domb aff bemelte landtzdommer Jørgen Søfeld,[1] at huem som tager arffue effter død mand, schall suare herschabit paa huis grund, dend døde boede, till all tynge, som kund gaa aff den dødis bollig med rette till rete faardage, som er dennd 1. may,[2] eller haffue det j hosboendens minde, sønderlig om boellegenn jche strax effter den døde aff arffuingerne rydelig giøris.

(1) Se 892.2. - (2) Rette fardag var i ældre tid ikke den samme i hele Danmark. Nogle steder var den St. Peders dag (22. februar), i Skåne torsdag efter påske, jf. ASun.144, i størstedelen af Jylland var det mikkelsdag (29. september) og på Sjælland 1. maj, som det fremgår af nærv.

dom og dom nr. 899, jf. også Ringsted herredstings dom 16. juli 1640 (Ringsted herreds tingbog 1640 fol. 77r), der fastslog, at rette fardag ifølge landstingsdom er 1. maj (om denne dom se Fussing.303f.). Også fristen var forskellig. I Jylland var ca. 3 måneder tilstrækkeligt, men på Sjælland var fristen ca. 10 måneder, jf. Fussing.296. Først ved fdg. 11. juli 1654 skabtes ensartethed, og det fastsattes, at den bonde, der ville fraflytte, skulle opsige efter lovligt kald og varsel tre på hinanden følgende tingdage til St. Hans midsommer (24. juni) og på fjerde ting tage det beskrevet og måtte da fraflytte den følgende 1. maj. Jf. sen. DL 3-13-7.

899 Sjællands landsting uden dag og år (1638–41[1])

En fæstebonde kan efter lovlig opsigelse inden St. Hans dag til rette fardag,[2] som er den 1. maj, forlade den af ham fæstede gård, medmindre andet er aftalt mellem parterne.

Hs.: Uldall 258,4° nr. 24.

Overskrift: Enn domb aff bemelte landtzdomer[3] till Sielandtzfaars landtzting om huþe och gaarders opsigelþe, huoraff rigtig copi ehr forhuerffuet wed erlig och wellbiurdig mand Frederich Paasbierig[4] till Vonþerup[5] vnder hans egenn hand dend 8. may 1641 huilche domb liudendis j sinn slutening som effterføllger.

Effterdj rette fahre dage ehr effter lougenn och re[ce]senn[6] paa alle lenne[7] och feste goedtz till Philippe Jacobi dag,[8] daa alle jorde bøger[9] och dieris reggennschaffber begynndis och endis, kunde vj ey tillfinde nogenn boende, som huus eller gaard aff nogenn ret jordrot fest eller liet[10] haffuer, att kunde med rete effter lougelig opþigelse der fra schillis, førend rete fardag komer, som ehr denn første may, vdenn saa ehr, att hans feste, leye eller forpagtnings breff der om anderledis jnndhollder och wdwiþer, eller och saa hand det anderledis kand haffue vdj sinn hosbonds ville och minde, och till denn tiid bør landboe,[11] bryde[12] eller bunde at giøre och giffue sinn hosbonnd alt det, som aff hans gaard, huuþ eller bollig giffues, giøris eller ydes bør med rete, och till den tid och saa leffuere sinn gaard och hus fraa sig udj march och bye med all sinn til behøring saa vit meth hollde, som det sig bør j alle maader effter lougenn och resesen, eller och der for ad staa till rete. Och saa mange, som her i landitt saledis beside nogenn gaard, huus eller eyedomb, att hannd ey ehr med wordnede rettighed[13] der til betynged, mens ehre saa frj, at hand det kannd lougeligenn jgienn opþige och andre stedþ henfløte at boe, daa bør hand ad giffue det tillkiende jndenn S: Hans dag mid somer[14] och der paa tage beuiþ, at hand saaledis haffuer opsagt, alt effter som brugeligt er j andere prouincier her j riigett. Och formedelst herridtzfogeden dene sinn

jnndstefnnente domb[15] funderit anderledis paa denn brug, som her j landet schall vere, och derom dog ligeuell jnted vdførligenn beuiβer, daa vide vj hans domb der vdj ey att føllge, mens finde denn saa viit som vdømbt wor [och][16] ey ad kome Knud Christopherβenn och Lauridtz Olluffβenn till nogenn befriellβe j denne sagh, førende de det kunde haffue wdj minnde hos dieris hosboend, Fredrich Wren,[17] som der wille fra fløte, eller och saa der kunde beuiβe sig j lougelig tider att haffue dieris gaard opsagt.

(1) Dommen må være afsagt inden 8. maj 1641, jf. overskriften i forlægget, og formentlig efter 1638, da Sjællands landsting fastslog, at rette fardag er 1. maj (se dom nr. 898). Jørgen Seefeld var landsdommer 1630-58. - (2) Om rette fardag se 898.2. - (3) Jørgen Seefeld, se 892.2. - (4) Frederik Parsberg (d. 1653) til Vognserup, Knabstrup, Bjergbygård, Harrested, Vindinge (nuv. Fuirendal) og Kastrupgård, søn af Niels Parsberg (d. 1592) til Harrested, Eskilstrup og Sandbygård og Lisbet Sested (d. 1624), jf. V. nr. 638.10 og 15. Efter tjeneste i udlandet kom han 1611 til Danmark, var indtil 1615 i England og Frankrig, blev 1624 fænrik ved den sjællandske fane, 1643 korporal. Om hans talrige retssager med fæstebønder se Fussing.506a (registeret); en karakteristik af ham som godsbesidder se ib. 292 og 419f. Han var gift 1. gang med Mette Dresselberg (d. 1635), datter af landsdommer på Sjælland Vilhelm Dresselberg (se 859.39) og Karen Grubbe (d. 1630), 2. gang (1640) med Sophie Kaas (d. 1622), datter af rigsråd Mogens Kaas (d. 1656) til Støvringgård og Sidsel Friis (d. 1646). - (5) Hovedgården Vognserup i Kundby s., Tuse h. - (6) I det sjællandske retsområde var rette fardag ikke foreskrevet i loven eller nogen reces, jf. Sjællands landstings dom 1638 (ovf. nr. 898) og fdg. 11. juli 1654 og Fussing.299. - (7) lånte, lejede (Kalk. II. 864a bet. 2). - (8) Philippi et Jacobi dag: 1. maj. - (9) Om *jordebog* se 858.40. - (10) lejet.

(11) En *landbo* var i middelalderen en jordbruger, der havde lejet jorden af ejeren og drev den for egen regning mod udredelse af en afgift (landgilde). Svarer til senere tids fæster, jf. Sv. Aakjær i Håndbog for danske Lokalhistorikere (Kbh. 1956).335a. - (12) En *bryde* var i middelalderen den mand, der havde opsyn med trællene, og som vist ofte selv var træl, jf. JL I.31, men bet. blev senere en forvalter el. bestyrer af en gård. Undertiden var bryden medejer af gårdens løsøre og kaldtes da fælligsbryde (*fælagsbryti*), jf. Matzen, Privatret II.191ff., i modsætning til redesvend (*rethæsuen*: forvalter, jf. Kalk. III. 563a). Den ældre sondring mellem landbo og bryde udviskedes efterhånden, således at begge udtryk anvendtes om fæstere, jf. N. M. Petersen i Ann. for nord. Oldk.1847.256ff., H. M. Velschow, Om Bryderne (Hist.Tidsskr.1.rk. I.113ff.), Chr. Molbech ib.1.rk.II.486ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.195f, Fridlev Strubbeltrang i Kulturhist.Leks.II.269ff. - (13) Om vornedskab se 869.9. Den vornede kunne jo ikke uden tilladelse fraflytte det gods, på hvilket han var født. - (14) 24. juni. - (15) Dommen kendes ikke. - (16) Ordet mgl. i forlægget. - (17) Fejlskrift for *Wrne*. Frederik Urne (d. 1658) til Bregentved, Krogerupgård og Alstedgård, søn af Knud Axelsen Urne (d. 1622) til Årsmarke (nuv. Knuthenborg) og Margrethe Eriksdatter Grubbe (d. 1654). Han var 1622-24 kancellisekretær, 1627-41 lensmand på Kronborg og Frederiksborg, 1641-42 på Silkeborg, 1642-56 på Trondhjem, 1656- 57 på Roskildegård og 1657-58 på Halsted kloster. Han var gift med Karen Arenfeldt (d. 1673), datter af Hans Axelsen Arenfeldt (d. 1611) og Anne Jørgensdatter Marsvin (d. 1610) og søster til den i dom nr. 901 nævnte Hans Arenfeldt.

900 Rettertinget 2. oktober 1641 (København)

Rettertinget[1] *underkender Københavns rådstuerets dom*[2] *og statuerer, at gangarv*[3] *efter EsjL I. 15 er afskaffet ved recessen.*[4]

Hs.: GkS 3135,4° fol. 159[5] (HDDomb. nr. 43 fol. 69[r]).
Overskrift: Om gange arff.

Anno 1641, dend 2. octobris, jmellum m: Jacob Hagewold[6] och Magdalena Lyder Braschis[7] bleff aff kong: Maiest: och Danmarchis rigis raad borgemestere och raadtz dom, som på dend sælandsche low[8] var funderet, om gang arff underkiendt och da for rætte affsagt saaledes:

Da effter tilltale, gienþuar och denne þags leylighed, och effterdj recessen[9] udtrychelig formelder, at broder thager to parter och syster den tredie part udj arff, ehr der paa for rætten affsagt, at borgemestere og raadtz dom bør ey att komme m: Jacob Hagevold till forhindring, at hand jo effter recessen nyder udj den faldenn arff efter sin broder søn de to parter och systeren dend tredie.

Datum ut supra.

Nostro ad causas sub sigillo teste Justino Hoegio,[10] justitiario nostro dilecto.

Denne domb findis in originali paa raadstuen iblant andre herredags domme, lib. folio.

(1) I pådømmelsen deltog kongen, rigskansler Chresten Thomesen Sehested (se 901.2), rigsmarsk Jørgen Urne, Mogens Kaas til Støvringgård, Tage Ottesen Thott (se 891.72), Ivar Vind (se 891.52), Jørgen Seefeld (se 892.2), Hannibal Sehested (se 901.7) og Hans Lindenov (se 901.8), jf. HDDomb. nr. 43 fol. 69[r]. - (2) København havde såkaldt landstingsret, ɔ: rådstuerettens domme skulle ikke indankes for Sjællands landsting, men direkte til rettertinget, jf. fdg. 6. juni 1596 § 2. Om landstingsret se 876.3. - (3) *Gangarv* var arv, der i sjællandsk og skånsk ret tilfaldt fjernere descendenter end børnebørn og fjernere slægtninge i opstigende linje eller i sidelinjen end forældre og søskende. Arven var ejendommelig derved, at den altid deltes lige *(in capita)* mellem alle arvinger, og ved at mand og kvinde gik lige i arv, medens ellers mænd tog dobbelt lod mod kvinde. Gangarv afskaffedes ved reces 16. december 1547 § 24, jf. reces 13. december 1558 § 39, stk. 2, jf. rettertingsdomme 5. september 1554 (II nr. 204), 24. juli 1595 (Secher, Rettertingsdomme I.28ff.), 11. juni 1596 (ib.74ff., Kofod Ancher II.502). - (4) Se foreg. note. - (5) Dette er afskrift efter dombrevet.

(6) Jacob Hogenwold (d. 1642), søn af kgl. livbarber Daniel Hogenwold. Han fik 31. oktober 1610 bestalling som livbarber og fik 14. november 1625 privilegium på Helsingør apotek. Han var gift 2 gange, men om hans hustruer vides intet ud over, at den anden hed Hanne. Jf. Hostrup-Schultz.200; E. Dam og A. Schæffer, De danske Apotekers Historie I (Kbh. 1925).91f. - (7) Magdalene Hogenwold, gift med borger i Kbh., Lyder Brask (se 871.214). Striden drejede sig om arv efter hendes i Kbh. afdøde ugifte brodersøn Jacob Danielsen Hogenwold. Ved rådstuerettens dom 23. april 1640 var der tilkendt hende og broderen, ovenn. Jacob Hogenwold, lige stor arvelod. - (8) EsjL I.15. Rådstueretten havde også henvist til fdg. 14. august 1590 om

en ny udg. af JL (findes ikke i CCD), hvorefter »huer Prouintz oc Land effter huer deris Low wdi alle de Sager, som bliffue kaldet eller steffnit« skal dømme. - (9) Se ovf. note 4. - (10) Se 890.15.

901 Rettertinget 21. oktober 1641 (København)

Fru Karen Dyre sigter sin ægtefælle, Niels Arenfeldt, for at have søgt at ombringe hende ved gift. Efter bevisførelsen for rettertinget dømmer dette, der finder sigtelsen grundet, at Niels Arenfeldt på Viborg landsting med 11 riddersmændsmænds ed skal fralægge sig sigtelsen.

Hs.: HDDomb. nr. 43 fol. 541r (findes yderligere i 1 hs.[1]).
Tryk: Dansk Museum II (Kbh. 1792).385ff. (efter NkS 832,2° med moderniseret retskrivning).
Litt.: DAA 1891.151; 1893.21f.
Overskrift: Frue Karren Dyre cit: Niels Arenfeld.

Den 21. octobris 1641.

Præsentib: Konngl: Maytz:, her Christian Thomeβen,[2] cantzeler, her Tage Thott,[3] her Christoffer Wlfeld,[4] Jørgenn Winnd,[5] Jørgenn Seefeld,[6] Hanneball Seested,[7] Hanβ Linndenow.[8]

For osβ wor skiket oβ elschelig frue Karrenn Dyre[9] och haffde med wor egenn steffning[10] for oβ wdj rette steffnet oβ elschelige Nielβ Arnfeld[11] till Wllerup gaard,[12] wor mand och tiener, for att efftersom hender skall giffues aarsagh hannom att annklage och beschylle, saa formeener hunn sinn angiffuellβe att wille beuiβe; først at hannd sit sinnd och hiert wdj wtilbørlig kierlighed fraa hennde sinn fattige hustrue skal haffue hennvennd,[13] som breffuene och skriffuelβe skall wdviiβe; hennder och wtilbørligenn slagenn, det hunn formeener gandske wtillbørligt och wsømmeligt at verre sig selff att paaskriffue,[14] om det[15] schulle annβeeβ, som hunn ikke forhabiβ, och offuer alt tragted hennde hemeligenn effter liffuet och wille haffue ombkommet hennde, som [16] hunn med tuennde personer, som hannd till saadannt βit forβett haffue willet brugge, sambt och [med][17] forgifftenn[18] i sig selff, som dennem er behenndigett[19] och hunn haffe at forrewiβe, kannd giørre beuiβlig, hvilke[20] perβoner deriβ sanndhed for ting och domb bestannder[21] och ydermere for oβ och worreβ elschelige Danmarckiβ rigiβ raad [siger sig][22] att wille werre gestendig.[23] Diβligeste efftersom tuende prestemennd wed naffn her Kield[24] wdj Norβ och her Olluff[25] wdj Senilβ[26] wformodenlig,[27] dog

ikke alldeliβ, schulle werre fraa gangenn, huiβ taalle hunn och Marrenn Jbβ datter[28] till dennom och de jgienn till frue Karrenn Dyre och qvinndenn, der det med dennd sidste forgifft skall werre opkommen, skal haffue hafft. Daa haffuer hun nu hidsteffnet for[ne] Nielβ Arennfeld saa well som for[ne] her Kield i Norβ[29] och her Olluff wdj Senilβ wdj egenn perβoenn att møde med, huiβ nogenn aff dennom herimoed haffde att suaare.

Och først i rette lagde oβ elschelige Hannβ Dyere[30] till Kniffholt,[31] wor mannd [og][32] tienner, et winnde, som et qvinndfolk wed nauffn Marren Jbβdatter i [Beckmann][33] paa Wennebierig herritz thinng[34] denn 8. februarj nest forledenn wundet haffde, formellendiβ jblannd andet, att Niels Arenfeld torβdagenn effter St: Kieldβ dag[35] skall werre kommen till hennde och først taald med hennder om hannβ hustrue at forregiffue, och huor om hunn frue Karrenn Dyre atwarde, och frue Karrenn sidenn med tuennde preβter, nemblig her Kield Christennβen och her Olluff Adtzerβen, sig schall haffue raadført, och de det siden for gaat annβeet, hunn det skult tage, paa det saadant ike skult [komme][36] anndre till hennde. Om fredag morgenn de reygβte fraa[37] Wllerupgaard, daa skulle Nielβ Arennfeld have leuerit hennder en buddike[38] med noget huid puluer wdj och der hoes bedet hinnder, att hunn der aff schulde tage threy kniffs ods[39] fullde och komme i hinndes mellgrød,[40] saa meget fruenn kunnde paa en tid fortære, paa dett hunn ey schulle døe for hastig, mennβ ligge enn dag eller fierre att piniβ. Saa kunnde henndes fader sielff giørre hendeβ begraffuellβe, och dett offuerbliffuende schulle hunn giffue fru Karrennβ fader, Hannβ Dyere, och hunn daa for rettenn haffer hafft der till βtede enn budiche med noget pulffuer wdj, hvilchet hunn haffuer wunndet med opragte finnger och[41] høyeste helgenns ed att werre hinnder leffuerett aff for[ne] Nielβ Arennfeld till at jnndgiffue for[ne] Hannβ Dyerre och frue Karrenn Dyre wdaf, som det tinngswidnne witløfftigenn formelle.

Dernest fremblagde et anndet tinngswinde aff samme herritztinng dennd 19. july nest forledenn wdstedt, formellendeβ till meeningh, att enn persohnn wed naffnn Mortenn Knudtzenn vundit haffe, at paa dennd triedie dag effter kynndelmiβe[42] anno 1639 skall ham werre bleffuen befallit aff frue Karrenn Dyre, jmeden hunn daa laae i barβellβenng[43] paa Wollerupgaard[44] i Thyge,[45] att hannd schulle gaae jnnd i hinndeβ hoeβbunndβ, Nielβ Arennfeldts, cammer effter noget øll, och daa skall Nielβ Arrenfeldt [have][46] befallet hannom, att hannd schulle tage denne flaske med huiβ der wdj waar och komme det wdj fru Karrenn Dyereβ øelbrød,[47] saa hunn der aff kunnde døe, och sagde ydermeere till hannom, at hannd skulle skølpe[48] flaskenn op och neder, førinnd hannd slog det der wdj, och begierrede hannd denne hannβ begierrinng skulle effterkomme, daa skulle hannd giørre han-

nom till enn agtenndis[49] drenng[50] med tidenn, saa hannd schulde tacke hannom hannβ liffβ dage, och sagde ydermeere, dersom hun nu komb op igienn, daa førte hunn ham wd[51] allewegne jblannd folck, saa med stoer fr[y]gt[52] och redβell effter Nielβ Arrennfeldβ begierring toeg hannd samme flaske och olien,[53] hannd schulle hennte, och gick saa jnnd i fruerstuffuen och satte olienn[54] paa bordett och gick saa med denne flaske med dette tøy[55] wdj, som Nielβ Arrenfeld befallede ham at tage, paa denn jnndere siide wed frue Karenn Dyreβ senng och gaff hennde ald dend leilighed[56] till kiennde, huiβ Nielβ Arenfeld hannom hade befallet at giøre, som skall frue Karrenn skrevet[57] henndeβ moeder, frue Anne Pederβdatter[58] til och ladet hennder det strax viede, och de saa samblich befallit hannom at forsee sig[59] aff gaardenn paa weienn effter Knud Christenβen, foged paa Kniffholt, som daa nyligenn waar dragenn aff gaardenn, att følgeβ med hannom, paa det Nielβ Arennfeld ikke schulle[60] βætte [efter][61] hannom [for][62] at tage flaskenn med tøyet fraa hannem igienn. Och der de skall werre kommenn paa Øster Jld hede,[63] skall Nielβ Pederβen,[64] som daa wor [skolemester][65] paa Willerup,[66] wor kommen rendendiβ[67] paa en hest effter dennom och bad Morthenn Knudtzenn forβee sig, paa det Nielβ Arrennfeld ike schulle lade [overrende][68] hannom och tage hannom med flaskenn och det tøig, som der endnu wor wdj; och at sidenn om afftenn twende karle haffuer søgt effter hannom till Kiørup,[69] och om anndenn dagenn skall for[ne] Knud Christenβenn[70] jnndtaled[71] hannom till Jennβ Pouelβenn i Werst,[72] huor hannd bleff jnnde. Frue Anne Pederβ datter komb och tog hannom med sig till Kniffholt, som hannβ winnde witløfftigenn formelder.

Och frembstoed for[ne] Marrenn Jbβ datter och Mortenn Knudtzenn och wed høigeste helgennβ æed, siell och sallighed her for rettenn vor samme deriβ winnder gestendig.

Dernest i rette lagdeβ for[ne] Niels Pederβen Skollemeβters winnde, som hannd dennd 26. junij nest forledenn wunndet haffve, lydendiβ till meeninng, att anno 1639, derr frue Karrenn Dyere laae i barβellβenng paa Wellerup gaard, hørde hand[73] det rygtedeβ i gaardenn iblandt folckene, att enn spinndedrenng[74] wed naffn Mortenn Knudβen schulle effter Nielβ Arenfeldβ befalling[75] tage enn flaβke aff hannβ cammer med noget tøy wdi, som hannd schulle lade[76] i frue Karenn Dyriβ ølle brød,[77] mennβ strax dereffter at were bortløbenn aff frøgt for hug och slag. Sidenn samme drenng ehr bortløbenn, haffe frue Karrenn Dyrre och henndeβ moeder selffuer ombedet hannem, at hannd wille tage enn hest och oprende[78] samme drenng, thj de berette for hannom, at de wore befrygtenndis, att Nielβ Arrennfeld skulle wdskicke nogenn effter hannom,[79] som schulde tage flaskenn fraa hannomb. Paa Oβterjldhede wdj Thye naade hand drenngenn och bad,[80]

hannd skulle forsee sigh paa andre steder paa weyenn med widere, samme winnde i sig selff jnndeholte och formelte.

Frembstoed och for rettenn for[ne] frue Anne Pederβdatter och wed høyeste æed och sallighed bekiennte, at der for[ne] drenng Mortenn Knudtzenn komb aff Nielβ Arrenfeldtz kammer med dend olie,[81] daa saa hunn, att hand gik till frue Karrenn Dyrreβ se[n]gh och wiste hennder det glaβ medt dennd giefft wdj, och berettet daa for dennom [begge],[82] ligeβom widniβbyrdt om formelder. Wahr och tillstede och frembwiiβtiβ dennd budiche som Marren Jbsdaatter sambt det glaβ, som Mortenn Knudtzenn omb wunndet haffe. Ydermeere fremblagdeβ enn copie wd aff frue Karrenn Dyrreβ forpligt, som Nielβ Arrenfeld hennder skall haffue afftungenn, till meeninng jnndholdenndiβ, at hannβ sennde breffue ike skulle komme hannom till [nogen][83] hinnder eller skade.[84]

Och enndelig frembstoed for[ne] frue Karrenn Dyrrer och wed høyeste æed med opragte finnger och fast her for rettenn schylt[85] Nielβ Arrenfeld, att hannd hennder med gifft willet lade ombrinnge, och effter hinndeβ widtløfftige schrifftlig forsetts widere jnndhold wnnderdanigβte wahr domb begierrendiβ.

Hvor jmoed att sware i rette møtte oβ elschelig Nielβ Arenfeld och høyligenn benegteβ βig alldrig at haffue tenngt det, som for[ne] Maarenn Jbβdatter och Mortenn Knudtzen om hannom wundet haffe. Fremblagde och tuende landβtingβ domme,[86] dennd enne dend 26. maii,[87] dennd annden dennd 15. septembris neβt forledenn paa Wiborg lantztinng aff oβ elschelige Erich Juel[88] till Hunndβbeck[89] och Mougennβ Høeg[90] till Kiergaardβ holm,[91] worre mennd, tiennere och landdβdommere wdj wort lannd Nør J[y]lannd, dømt och affsagt,[92] huor wdj for[ne] [vidner][93] formedelst[94] de iche er bleffuenn fremblagd, icke heller de erre[95] personligenn møtte eller wdj woreβ steffninngh naffnngiffuit, ere vnnderkienndt och magtesløeβ dømbt, som samme tuende domme det witløfftiger formelte.

Dernest i rette laugde hannd de tuennde paa berobte præsterβ widniβbyrd, huorudj de skall fraa gaae, hviβ[96] for[ne] Karen Dyre om dennom haffe ladett anngiffue och Marrenn Jbβdatter om dennom wunndet haffe. Och lyder deriβ winndiβbiurd, som de for oβ elschelige Gunnde Lannge[97] till Bredinng,[98] wor mannd, tienner och befallinngβmannd paa wort slot Alborig, och mester[99] Chrestenn Hanβen,[100] superintendent offer Alborig stifft, effter worriβ nadigste befallinng dennd 23. februarj nest forledenn[101] wunndet haffe, lydendeβ ord fraa ord, som følger.

Dett første her Kield Christennβenn winde: Efftersom jeg i dag, som er dend 4. januarj anno 1641, er citerit for minn herreitz proust[102] effter minn kierre her bispennβs befalling, daa er denne minn rinnge kundskab, saa wiit mig witterligtt

ehr: Efftersom jeg nu forganngenn enn efftermiddag waar i[103] Wllerupgaard, haffue och foruenndt welb: Nielβ Arrennfeld skulle komme hiem fraa Thisted, daa hørde jeg, att enn qvinnde aff Wenndβysell weed naffnn Marrenn Jbβdatter, [som][104] stoed i haffuenn och talle med welb: frue Karrenn Dyrre, och enndogh jeg iche gaff megidt agt paa samme thalle, iche heller kannd ihuekomme quindenβ formalia,[105] saa kannd jeg dog saa witt erjnndre mig, att for[ne] Marrenn Jbβdatter thallede om enn budicke med noget huit[106] pulver, hvil[c]henn welb: Nielβ Arrennfeld och for[ne] Marrenn Jbβdatter schulle haffue hafft jmellomb sig wdj kammerit, meen huad det war[107] enntenn schadeligt eller tiennligt, weed jeg icke, jcke heller haffuer jeg det seet eller hafft det wdj mienne hennder eller fornumett dett j nogenn maader. At saa i sanndhed ehr, saauit jeg hørde och kannd i huekomme aff samme thalle, winnder jeg med egenn hannd vnnderschreffuenn. Hiellerβleff prestegaard, anno et die vt supra. Kield Christenβenn egenn hannd, som hannβ wiedne selff formelte.

Dernest bleff for[ne] her Kield till spurtt aff frue Karrenn Dyrre, om hunn icke haffde hinndeβ eget bud thill hannom i hannβ gaard, att hannd wille komme thill hinnder och døelle det for Nielβ Arennfeld, huor till hannd suarrede och soer, att hannd wiste der jnntet aff. Ydermeer thillspørde frue Karrenn Dyrre hannom, om hunn icke sielff abbenbaridtz for hannom wdj marchen weed nogenn erter om det forgifft, førrenn qvinndenn Marrenn Jbβdatter thallede med hannom, huor till hannd suarede och soer, saa sanndt hannd wille arffue Gudtz rige, hannd icke kunnde sig det erindre thill wisβe[108] heller wed der aff at sige. Der hoeβ soer, att huiβ ord, for[ne] qvinnde tallede thill hannom, scheede altsammen wdj frue Karrenn Dyreβ egenn neruerelβe och paahørelβe, och tallede quinnden icke till hannom, medenn till frue Karrenn Dyrre; hannd icke heller raadførde[109] quinnden om noget, iche heller saa[110] noget forgifft.

Dernest frembkomb her Olluf Adtzerβenn i Sinilβ, deriβ egne sogneprest, och i lige maader soer wed hannβ høyeste æed med opragte finnger, att saa sannt Gud schulle hielpe hannom, att frue Karren Dyrre eller Marrenn Jbβdatter aldrig haffe raadføert dennom med hannom, om hunn schulle tage det forgifft aff Nielβ Arrennfeld eller icke, meget minndre sagde hann, at hunn skulle tage det, jcke heller saa det forgifft om talleβ, meget minndre dennd budiche, som det schulde[111] werrit wdj, som det winnde wdj sig selff formelte.

Frembdeliβ i rette lagde Nielβ Arrennfeld et tinngβwinnde aff Aalbiercketinng[112] dennd 10. sept: nestforgangenn wdsted, i blannt andet till meenninng jnndehollendiβ Peder Tørdβenn i Sennelβ[113] och Jennβ Christennβen i Hellershløff[114] der jndenn tinnge wed høyeste helgennβ æed at haffue wunndet, at

denn gang Marenn Jbβdatter loed sit skudtzmall bere till lanndtztinng, at hun for siugdomb icke kunnde møede der, daa møtte hunn hannom[115] rett westenn for Kniffholdgaard en stunnd for solen gick neder, och daa gik hunn smuck[116] frisk[117] allene och jnngenn fulteβ med hinnder, och at de[118] icke kunde seet, at hunn skade noget eller haffde werret jlde tillpaβ, mennβ hunn at werre welstaffertt[119] wdj klederdragt med wiedre same tinngβwinnde jnndeholte.

Dernest i rette lagde Nielβ Arenfeld sit schrifftlig forβeet, lyedendeβ som følger:

Efter som minn hustrue effter hinndiβ tillskynnderis raad mig fattige[120] mannd førdt for E: k: M: wdj suplicationn[121] haffuer angieffuenn och siedenn for E: k: M: och høye wieβe raad laet citere anlangennde nogenn forgifft, saa kannd ennhuer eerlig mannd giørligenn[122] erfare minn unndskylldinng[123] derwdj, efftersom wdt[r]ykeligenn beuiβeβ aff minn wederpartiβ egenn forhuerffuede winnder, som de dennom[124] selffuer haffuer paa berabt, nemblig tuennde prestemennd i Tye, som haffuer med derriβ æed benegted dette. Jtem alle huiβ winnder, som de ellerβ haffuer till weye bragt, erre aff lanndβdommer unnderkienndt wed endelig domb, effterβom alt βammenn aff hoeβliggennde beuiβer erfariβ kannd. Dernest kannd enn hver welbetenncke, at huo, som saadannt jt schelm stycke[125] wille begaae, fortrouede jche enn squallerβquinnde[126] eller enn nogenn spinndedrenng thill med wiedere.[127] Jeg haffuer och mannge gannge betiennt[128] minn hoestrue saa well som Hannβ Dyere selffuer med medicamenter kort for ahngiffuellβenn, och ennd wdj samme aar, och daa wformerchid[129] hafde selffuer kunnde sligt begannge, om det haffde werret minn willie. Formenendiβ epter forberørte grunndelig[130] noch erachteβ kannd, deriβ beschyldinng och offuer mig foruerffuede winnder[131] vsanndfærdig at werre, huilche och kannd erfariβ aff jt schudtzmaall, som de haffuer tillbracht[132] tuende winnder med opragte finger at giørre thill landβtinng for Marenn Jbβdatter Lend och forhwerffuid[133] och [stadfested][134] med hinndeβ sogne presteβ schrifftlig kunndschab, at hunn laa paa hinndeβ siuge senng ibidem, som dog epter tinngβ winndeβ lydellβe annderlediβ beuiβeβ. Det ehr iche heller at forunndre, att di mig enndnu saa hart med samme løgenachtige winnder ydermeere effterstreber och trachter. Først formedelst dj iche med thidenn schulle bliffue feldt och straffed for deriβ forige wsanndferdige winndniβbiurd, eptersom dj enndnu aldrig haffuer selff thoerd møt till lanndtztinngh, ennd och [de][135] aff lanndtzdommer werret paa lagt at møede och suarre; thit och offte dj haffuer werret louligenn citerit epter lanndβtinngβ opβettellβerβ jnndholld. For det anndet at minn weder parter med deriβ forβeet kunnde forførre,[136] enntuige[137] och forbye gaae[138] denn retmeβige lanndtzloug och med deriβ forretagenndeβ offuerjllelβe[139] mig fattige mannd paa erre [og][140] liff wille ombbrinnge,

om det dennom ellerβ kunnde gelinnge,[141] thill deriβ egenn befrielβe. For det triedie, [at][142] dereβ forregiffuende kunnde stadfestes och besmyckeβ, saa deriβ løgennagtige angiffuellβer ej schulle abennbariβ och dj der offuer beschemmeβ, och for det siedste, at dj dermed wille fuld brinnge deriβ onnde forβeet i moed migh thill [miin][143] allerstørste schade, nachdell[144] och ruine, huilchet E: k: M: och høyuiiβe raad nochsom erachte kannd, formeenendiβ mig vnnderdanigst effter saadanne leilighed for samme vsanndferdige angiffuellβer [at][145] maae werre forschanet och mig fattig mannd [at staa][146] fritt for dette med anndenn wrett mig [er][147] wederfahren, med lanndtzloug at fordeelis och procedere, som dett i sig selff formelte.

Med flerre ord, parterne herom i mellomb faltt.

Daa effter tiltalle, giennsuar och denne sagβ leylighed, och effterdj aff adtschillige jnndlagde breffue, huor wdj mannge letferdige,[148] forargelige och fast Gudtz bespottelige ord wdj finndeβ, nochsom ehrfariβ Nielβ Arrennfeldβ hiertte formedelst wtilbørlige kierlighed fraa sinn egte hustru att wehre fraa wenndt; hannd hinnder och en forplicht aff thuongenn, att samme breffue iche schulle komme hannom till schade; Nielβ Arrennfeld och forgieffuiβ effter konngelig befahling[149] er bleffuen om sinn wskichelighed[150] paa minndt, frue Karenn Dyre och nu her for retten loulig sigted Nielβ Arrennfeld fuld och fast, att hannd hennder haffuer willet lade forgiffue, hendiβ sigtelβe och dermed bestørchiβ, att Marenn Jbsdatter wed høyeste æed bekrefted hinnder enn budicke der till aff Nielβ Arrenfeld at vehre leffuerit, som enn aff presterne och iche benegter joe att haffue seet; Mortenn Knudtzenn och ædeligh wonndet, att hannom aff Nielβ Arennfeld et glaβ er forwiist, som hannd schulde bruge thill att komme noget aff i hinndeβ øelbrød,[151] saa hunn kunnde døe der aff, huilchet och med frue Anne Pederβdatters winnde, som glaβit saae, da Morttenn det for frue Karren Dyre frembvieste och hinnder deromb adwarte, bestyrchiβ; Niels Perβenn Schoellmester och har wunndet, att hannd bleff schicket effter drengenn och waret hannom ad, att hannd schulle holle sig till side, er der paa for retten afsagt, att Nielβ Arrenfeld bør for saadanne høye beskyldning och sigtellβe sig wdj Wiborig førstkommendiβ snapβ tinng[152] denn 26. januarij for her Jørgenn Uhrne[153] och her Just Høeg[154] som louhører[155] sig med tholff riddermends mennd att louverge[156] eller, om det iche scheer, att lide som wedbør.[157]

Actum vt supra.[158]

(1) Dette (NkS 832,2°) er måske afskrift efter HDDomb., men har enkelte steder rigtigere læsemåder end denne (se ndf. note 65), men også udglattende læsemåder (se f.eks. note 67). Hs. er fra det 18. årh. og har yngre ortografi end HDDomb. - (2) Christen (Christian) Thomesen Sehe-

sted (d. 1657) til Stovgård, Tanderup, Bækmark, Lykkesholm m.m., søn af Thomas Maltesen (Sehested) (d. 1609) til Bækmark og Tanderup og Anne Christophersdatter Lunge (d. 1607). Han studerede 1603-07 i Rostock og Wittenberg (teologi og filosofi) og 1608-12 ved andre universiteter (Giessen, Orléans, Firenze), blev 1613 sekretær i kancelliet, 1615 hofjunker og kammerjunker hos prins Christian, var 1617-27 hofmester hos denne, 1617-27 forlenet med Bakke kloster i Norge, optoges 1625 i rigsrådet, 1627-29 forlenet med Sejlstrup, 1629 med Helsingborg, 1629-40 med Kalø, blev 1630 rigskansler, 1634 ridder, 1640 tillige kongens kansler og forlenet med Odense St. Knuds kloster. Han medvirkede ved udarbejdelsen af reces 27. februar 1643. Han var gift (1620) med Mette Rosenkrantz (d. 1644), datter af rigsråd Holger Rosenkrantz (se 890.10) til Rosenholm. - (3) Se 891.72. - (4) Christoffer Ulfeldt (d. 1653) til Svenstrup (Svenstorp), Råbelöf, Ugerup m.m., søn af Knud Ulfeldt (d. 1586) til Svenstrup og Beate Huitfeldt (d. 1576). Han studerede 1598 i Harborn og Basel, 1602 i Orléans, var 1609 fænrik, deltog i Kalmarkrigen, var 1612-18 forlenet med Helne kirke, 1618-19 med Frosta härad, 1619-25 med Visborg på Gotland, optoges 1625 i rigsrådet, blev s.å. krigskommissær i Skåne, var 1625-27 lensmand på Laholm, blev 1627 generalkrigskommissær på Fyn og Langeland, var 1629-49 lensmand på Helsingborg, blev 1633 ridder. Han var gift (1605) med Maren Urup til Ugerup og Ovesholm, datter af Ove Urup (d. 1622) til Ovesholm og Kirsten Bjørnsdatter Kaas (Sparre-Kaas). - (5) Jørgen Vind (d. 1644) til Harrestedgård og Gunderup, søn af rigsråd Ivar Vind (se 891.52). Han studerede 1607-08 ved universiteterne i Rostock, Wittenberg og Jena, rejste til Schweiz og Frankrig, gjorde krigstjeneste under prinsen af Oranien, deltog fra 1612 i Kalmarkrigen, var 1614-16 i Paris, blev 1616 sekretær i kancelliet, var 1620-24 skibschef, 1627-43 rentemester, optoges 1640 i rigsrådet, blev 1643 rigsadmiral, deltog i slaget ved Kolberger Heide 1. juli 1644, hvor han blev dødeligt såret. Han var gift (1620) med Ingeborg Ulfstand (d. 1652), datter af Holger Ulfstand (d. 1609) til Häckeberga og Anne Skovgaard (d. 1645).

(6) Se 891.52. - (7) Hannibal Sehested (d. 1666) til Nøragergård, Tybrind, Iversnæs (nuv. Wedellsborg) m.m., søn af statholder på Ösel Claus Maltesen (Sehested) (d. 1612) til Højris og Anne Nielsdatter Lykke (d. 1645). Han studerede 1626-29 i Sorø, var 1629-32 i England, Frankrig, Holland og Tyskland, blev 1632 hofjunker, 1633-36 studierejse til Italien og Spanien, 1636 hofmester for grev Valdemar Christian, ledsagede 1637-38 denne til Nederlandene, Frankrig, Italien og England, var 1639-40 lensmand på Tranekær, optoges 1640 i rigsrådet, var 1640-42 lensmand på Bahus, 1642-51 statholder i Norge og lensmand på Akershus, udtrådte 1651 af rigsrådet, blev 1660 rigens skatmester, optoges 1663 i fransk grevestand. Gift (1642) med Christiane (d. 1670), datter af Christian IV og Kirsten Munk. - (8) Hans Lindenov (d. 1659) til Iversnæs (nuv. Wedellsborg), Tybrind m.m., søn af rigsråd Hans Johansen Lindenov »den rige« (d. 1648) og dennes 2. hustru Lisbeth Sophie Rantzau (d. 1652). Han blev 1635 hofjunker, 1636 kammerjunker, var 1639-58 lensmand på Kalundborg, optoges 1640 i rigsrådet, blev 1658 ridder, var 1658-59 forlenet med Odense St. Hans kloster. Han var gift (1639) med Elisabeth Augusta (d. 1677) til Boller og Rosenvold, datter af Christian IV og Kirsten Munk. - (9) Karen Dyre (d. 1679) til Knivholt og Ullerupgård, datter af Hans Dyre (d. 1655) til Boller, Knivholt, Viskumgård, Slumstrup m.m. og dennes 1. hustru Birgitte Ovesdatter Skram og gift (1624) med nedenn. Niels Arenfeldt. - (10) Om dette udtryk se 857.36.

(11) Niels Arenfeldt (d. 1669) til Knivholt, Boller, Ullerupgård, søn af Hans Axelsen Arenfeldt (d. 1611) til Rugård, Knivholt og Palsgård og Anne Jørgensdatter Marsvin (d. 1610) og gift (1624) med ovenn. Karen Dyre. Karen Dyre havde til kongen klaget over, at hendes husbond havde forholdt sig utilbørligt mod hende og især at han havde villet ombringe hende med gift. Ved missive 12. december 1640 (Kanc.Br.) befaledes det derfor rigsmarsk, rigsråd Jørgen Urne (d. 1642) at lade Niels Arenfeldt anholde og sende ham til Koldinghus slot. Han sad fængslet her, indtil hans to svogre, Manderup Abilgaard til Skodborg (gift med Helvig Arenfeldt) og

Jørgen Juul til Agersbøl (gift med Ellen Arenfeldt), havde sat borgen for ham, jf. missive 6. januar 1641 (Kanc.Br.) til Hans Dyre. Ved missive 24. december 1640 (ib.) til Hans Dyre pålagdes det ham straks at begive sig til Koldinghus, hvor Niels Arenfeldt sad fængslet, og medtage den kvinde (nedenn. Maren Ibsdatter) og de præster (de nedenn. Kjeld Christensen og Oluf Adsersen Bigum), der havde kendskab til sagen. - (12) Hovedgården Ullerupgård (opr. Vollerupgård) i Sennels s., Hillerslev h. - (13) vendt bort (fra) (Kalk. II. 193a bet. 1). - (14) tilregne, tillægge (Kalk. III. 542b bet. 2). - (15) Herefter indføjer NkS 832,2° *saa.* - (16) NkS 832,2° har *det.* - (17) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 832,2°. - (18) Giften (Kalk. I. 634b). - (19) givet i hænde (Kalk. I. 139a). - (20) Herefter indføjer NkS 832,2° *berørte.*

(21) vidner, bekender (Kalk. I. 178b bet. 9). - (22) Det indklammede mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 832,2°. - (23) indrømme, vedkende sig (Kalk. II. 34b). - (24) Kjeld Christensen (d. omkr. 1660), sognepræst til Nors og Tved menigheder, sen. provst i Hillerslev herredsprovsti, jf. Wiberg II.458. - (25) Oluf Adsersen Bigum nævnes 1641 og 1660 som sognepræst for Sennels menighed, jf. Wiberg III.33, hvor det hedder, at han »synes at have vidnet falsk i en Sag, som Fru Karen Dyre havde mod sin Mand, Niels Arenfeldt til Ullerup, angaaende at han ville have ombragt hende med Gift«. - (26) Landsbyen Sennels i Sennels s., Hillerslev h. - (27) uventet (Kalk. IV. 610a). - (28) Maren Ibsdatter kaldes ndf. ved note 133 Maren Ibsdatter Lend og i missive 21. august 1641 (Kanc.Br.) til Hans Dyre: Maren Ibsdatter, Mouridz Adloffs i Beckmand (vel: Bækma (Bækmaden; 1419: Bekman) i Åsted s., Horns h. i Jylland, nabosogn til Flade s., hvor hovedgården Knivholt, der da ejedes af Hans Dyre, var beliggende. Efter Niels Arenfeldts anmodning i skrivelse af 10. august 1641 til kongen, pålagdes det ved det nævnte missive Hans Dyre at holde hende til stede, da hun skulle vidne i sagen for rettertinget. - (29) NkS 832,2° har ved fejlskrift *Mors.* - (30) Se 883.4.

(31) Hovedgården Knivholt i Flade s., Horns h. (i Jylland). Niels Arenfeldt solgte 1630 gården til Otto Marsvin, men handelen må være gået tilbage, for 1632 bortmageskiftede han gården til sin svigerfader, der 1652 skænkede den til datteren Karen Dyre. - (32) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 832,2°. - (33) Se ovf. note 28. Forlægget har *Bellmennd.* - (34) I Vennebjerg h., i Tornby s., lå hovedgårdnen Kærsgård, hvoraf fru Karen Dyre ejede halvdelen. - (35) St. Kjelds dag: 11. juli. - (36) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 832,2°. - (37) NkS 832,2° har *til,* der vist er rigtigere. - (38) Æske, dåse (Kalk. I. 294b). - (39) Spids(er) (Kalk. III. 277b). - (40) Grød, hvortil der er anvendt mel (specielt bygmel) og ikke gryn (OdS XIII.1244).

(41) NkS 832,2° indføjer *ved.* - (42) Kyndelmisse: 2. februar; af *missa candelarum* (lysmesse), ɔ: den dag de til kirkeligt brug bestemte vokslys blev indviet og førtes i procession. - (43) Karen Dyre fødte 1639 sønnen Otto Arenfeldt (d. 1720), se DAA 1893.22. - (44) Ullerupgård, se ovf. note 12. - (45) Thy, den nordvestligste del af Nørrejylland, omfattende Hillerslev, Hundborg, Hassing og Refs herreder. - (46) Ordet ikke i forlægget; indføjet efter NkS 832,2°. - (47) NkS 832,2° har *øl og brød.* - (48) ryste (Kalk. III. 837b: *skvalpe*). - (49) agtet, æret, anset (OdS I.367 bet. 2.4; Holberg-Ordb. I. 118 bet. 2.4). - (50) ung (ugift) mand (Kalk. I. 380a bet. 1) eller tjener (ib. 380b bet. 2; Holberg-Ordb. I. 1278 bet. 3.1).

(51) *førte hunn ham wd:* røbede hun ham (Kalk. V. 340a bet. 15c). - (52) Forlægget har ved fejlskrift *fragt.* - (53) Fejlskrift for øllet? Jf. flg. note, men se dog ndf. note 81. - (54) NkS 832,2° har *øllet.* - (55) Stof, genstand (Kalk. IV. 504a; OdS XXV.17 bet. 2 & 3). - (56) Forhold (Kalk. II. 778a bet. 2). - (57) Vel: have skrevet. - (58) Karen Dyres stedmoder Anne Pedersdatter Maaneskjold, jf. 883.4. - (59) flygte (Kalk. I. 689b bet. 3). - (60) Forlægget har herefter formentlig ved fejlskrift *paa.*

(61) Forlægget har *paa.* - (62) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 832,2°. - (63) I Østerlid s., Hillerslev h. - (64) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres. - (65) Forlægget

har urigtigt *borgemester*, men ndf. rigtigt *skollemeßter*. En skolemester bet. skolelærer, men kan også - som her - bet. huslærer (OdS XIX.670 bet. 1). - (66) Ullerupgård, se ovf. note 12. - (67) ridende (Kalk. III. 576b bet. 2); NkS 832,2° har *ridende*. - (68) indhente, støde på (OdS XVI.114 bet. 1). Forlægget har *øfrende*. - (69) Vel landsbyen Kærup (1571: Kierup) i Tømmerby s., Vester Han h. - (70) Herefter indføjer NkS 832,2° *have*.

(71) ↄ: ved sin tale skaffet indgang (Kalk. V. 528b). - (72) Landsbyen Vust i Vust s., Vester Han h., nabosogn til det ovf. i note 69 nævnte Tømmerby s. - (73) NkS 832,2° har *hun*. - (74) Dreng (tjener), der spinder (Kalk. V. 978a). - (75) NkS 832,2° har *begiæring*. - (76) hælde, fylde, komme i (Kalk. II. 717b bet. 7; OdS XII.161 bet. 4.1). - (77) NkS 832,2° har *øll og brød*. - (78) indhente (Kalk. III. 352a bet. 1). - (79) NkS 832,2- har *samme*. - (80) Herefter indføjer NkS 832,2° *at*.

(81) Samme form i NkS 832,2°; jf. ovf. note 53. - (82) Ordet ikke i forlægget; indføjet efter NkS 832,2°. - (83) Ligeledes. - (84) Karen Dyre havde anmodet kongen om at beskikke to gode mænd til at åbne nogle skrin, der fandtes under forsegling af hendes fader, Hans Dyre, og hendes ægtefælle, Niels Arenfeldt, hvilke skrin nu var i Kbh., da hun skulle bruge brevene under sagen for rettertinget. Ved missive 4. oktober 1642 (Kanc.Br.) til Otte Krag (d. 1666) til Voldbjerg og kancellisekretær, sen. landsdommer i Lolland-Falster Lauge Beck (d. 1659) pålagdes det dem straks i Niels Arenfeldts og Karen Dyres overværelse at åbne de forseglede skrin og give fru Karen Dyre, hvad hun begærede, hvorefter de skulle forsegle de andre breve. - (85) NkS 832,2° har *beskyldte*. - (86) Disse domme kendes ikke. - (87) NkS 832,2° har: *16. may*. Den 26. maj var i 1641 en onsdag, der ifl. § 1 i fdg. 31. marts 1635 (CCD IV.662) var ordinær retsdag for alle landsting. - (88) Se 891.74. - (89) Hovedgården Hundsbæk i Læborg s., Malt h. - (90) Mogens Høeg (d. 1661) til Kærgårdsholm, Arreskov, Buderupholm m.m., søn af Stygge Høeg (d. omkr. 1630) til Vang og Anne Gregersdatter Ulfeldt (d. 1627). Efter studier i udlandet (1613 Wittenberg, 1616 Rostock, 1617 Leiden) var han 1621-23 sekretær i kancelliet, 1624-27 kammerjunker hos hertugerne Ulrik og Frederik, 1627-40 lensmand på Lundegård på Mors, blev 1632 ritmester, var 1640-49 landsdommer i Nørrejylland, optoges 1649 i rigsrådet, var 1650-58 lensmand på Silkeborg, 1658-61 på Odensegård. Han var gift 1. gang (1627) med Helvig Lindenov (d. 1634), datter af Otte Lindenov (d. 1618) til Bratsberg og Anne Tygesdatter Brahe (d. 1636), 2. gang (1636) med Christence Rosenkrantz (d. 1679; se 890.47), datter af Jakob Rosenkrantz til Arreskov (se 858.25) og Pernille Gyldenstierne (se 890.53).

(91) Hovedgården Kærgårdsholm i Håsum s., Rødding h. - (92) NkS 832,2° har *haver*. - (93) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 832,2°. - (94) NkS 832,2° har *fordi*. - (95) NkS 832,2° har *var*. - (96) hvad (Kalk. II. 318b). - (97) Se 868.110. - (98) Hovedgården Brejninggård i Brejning s., Bølling h. - (99) Magister. - (100) Christen Hansen Riber (d. 1642), søn af bartskær Hans Christensen (d. 1604). Han rejste i flere år i udlandet (Tyskland, Holland og Italien), blev 1594 magister i Kbh., 1602 professor i pædagogik, 1603 i matematik, 1607 i græsk, 1608 i dialektik, var 1610-37 biskop over Ålborg stift. Han var gift 1. gang (1606?) med Mette Mathiesen (d.1630), 2. gang (1631) med Elsebe Pedersdatter Hegelund (d. 1641), enke efter biskop i Ålborg stift Jacob Holm (d. 1609) og efter borgmester i Ålborg Lars Hansen Skriver (d. 1630) og datter af rådmand i Ribe Peder Hegelund (d. 1584) og Marine Laugesdatter (d. 1604).

(101) Ved missive 24. januar 1641 (Kanc.Br.) meddeltes det Gunde Lande og Christen Hansen Riber, at fru Karen Dyre ville indstævne nogle præster for deres herredsprovster for at bekende deres sandhed om den kvinde (Maren Ibsdatter, jf. ovf. note 28), der skulle have åbenbaret for dem, at hendes ægtefælle skulle have givet hende noget gift for dermed at ombringe Karen Dyre. Det pålagdes biskoppen at befale provsterne i det herred, hvori præsterne boede, at udtage stævning, når fru Karen Dyre ønskede det, og foreholde præsterne at sige sandheden.

Deres vidnesbyrd skulle aflægges i overværelse af Gunde Lange og biskoppen, som med flid skulle eksaminere dem og give deres bekendelse beskrevet. - (102) Oluf Jensen Julby (d. 1610), sognepræst for Hillerslev og Kåstrup menigheder og provst i Hillerslev herredsprovsti, jf. Wiberg I. 630. - (103) NkS 832,2° har *paa*. - (104) Ordet indføjet efter NkS 832,2°. - (105) Udtryk. - (106) NkS 832,2° har *hiint*. - (107) NkS 832,2° har: *om det var*. - (108) *thill wisße:* med sikkerhed (Kalk. IV. 845b bet. 2). - (109) rådgav, vejledte (Kalk. III. 642a bet. 1 & 2). - (110) NkS 832,2° indføjer *med sine øine*.

(111) NkS 832,2° indføjer *have*. - (112) Ål birketing (oph. ved reskr. 15. november 1687) lå i Ramme s., Slet h. Der synes at måtte foreligge en fejlskrift (i begge hss.), da de to vidners hjemting var Hillerslev herredsting. - (113) Landsbyen Sennels i Sennels s., Hillerslev h. - (114) Landsbyen Hillerslev i Hillerslev s. og h. - (115) Forlægget har *hannom;* rettet efter NkS 832,2°. - (116) Her: helt, ganske (Kalk. IV. 8b bet. 2, jf. V. 956b; OdS XX.891 bet. 2). - (117) rask (Kalk. I. 783a bet. 1). - (118) NkS 832,2° har ved fejlskrift *hun*. - (119) smykket, pyntet (Kalk. IV. 94a bet. 1; OdS XXI.878 bet. 2). - (120) stakkels, arme (Kalk. I. 521b bet. 2).

(121) Jf. missive 12. december 1640 (Kanc.Br.), hvori det befales Jørgen Urne at lade Niels Arenfeldt føre til Koldinghus, jf. ovf. note 11. - (122) tydeligt, klart (Kalk. II. 122b bet. 1). - (123) Uskyldighed, retfærdiggørelse (Kalk. IV. 674a; OdS XXV.1337 bet. 1), jf. DL 6-12-8: forfølge Sagen til sin Undskyldning. - (124) NkS 832,2° har *sig*. - (125) Skurkestreg, forbrydelse, slyngelstreg (Kalk. III. 853a; OdS XIX.1407 bet. 1). Den nuv. afsvækkede bet.: puds, narrestreger, lystigt påfund o.l. er af yngre dato. - (126) Sladrekælling (Kalk. III. 836a); *skvalder:* løs snak, løse rygter, sladder, løgnehistorier (OdS XIX.1201 bet. 2). - (127) Læs: Medvidere. - (128) passet, hjulpet (Kalk. V. 92b bet. 2). - (129) ubemærket (Kalk. V. 1124a). - (130) grundigt (Kalk. II. 80a).

(131) NkS 836,2° har *ting vidner*. - (132) forledt, bragt til (Kalk. IV. 349a bet. 3) eller: skaffet sig (ib. bet. 4). - (133) NkS 832,2° har *forsikkret*. - (134) Forlægget har *stadsted;* rettet efter NkS 832,2°. - (135) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 832,2°. - (136) vildlede (Kalk. I. 633b bet. 3; Holberg-Ordb. II. 514 bet. 2; OdS V.476 bet. 1). - (137) undgå, undslippe (Kalk. V. 222a). - (138) udelukke, undgå (Kalk. I. 595a bet. 1; V. 269a). - (139) Overfald, overvældelse (Kalk. III. 414a bet. 1; OdS XVI.41 bet. 1). - (140) Ordet mgl. i forlægget; indføjet efter NkS 832,2°.

(141) lykkes (Kalk. II. 21a). - (142) Ordet indføjet efter NkS 832,2°. - (143) Ligeledes. - (144) Skade (Kalk. III. 183a). - (145) Ordet ikke i forlægget: indføjet efter NkS 832,2°. - (146) Ligeledes. - (147) Forlægget har *her:* rettet efter NkS 832,2°. - (148) letsindige el. i nuv. bet. (Kalk. II. 782b). I DL forekommer ordet i begge bet. - (149) Formentlig under Niels Arenfeldts fængsling på Koldinghus. - (150) Usømmelighed, ubillighed (Kalk. IV. 696b bet. 1; OdS XXVI.22 bet. 2).

(151) NkS 832,2° har *øll og brød*. - (152) Det første ordinære ting efter afslutningen af julehelgen (»20. dag jul«, 13. januar). - (153) Jørgen Urne (d. 1642) til Alslev, Sonnerup m.m., søn af Knud Axelsen Urne (d. 1622) til Årsmarke (nuv. Knuthenborg) og Margrethe Eilersdatter Grubbe (d. 1654). Han deltog i Kalmarkrigen, studerede derefter sprog og militærvæsen i Holland og Frankrig, blev 1618 hofjunker, deltog 1618-20 i krigen i Bøhmen, blev 1620 løjtnant ved hoffanen, var 1623-27 lensmand på Kronborg, blev 1624 ritmester, 1627-29 forlenet med Kristianstad, blev 1632 rigsmarsk og optoges i rigsrådet, 1632-42 lensmand på Vestervig. Han var gift med Margrrethe Marsvin (d. 1650), datter af Otte Marsvin (d. 1647) til Marsvinsholm og Mette Brahe (d. 1641). - (154) Se 890.15. - (155) *lovhøringer* var de af retten udmeldte mænd, der skulle påse og påhøre, at en ed blev lovligt aflagt og senere aflægge vidnesbyrd derom (Kalk. II. 727b). - (156) forsvare for retten med ed (Kalk. II. 730b).

(157) Niels Arenfeldt aflagde den 26. januar 1642 på Viborg snapslandsting eden med føl-

gende 11 mænd: sønnen Ove Arenfeldt til Ullerupgård og Viskumgård, Peder Bille (d. efter 1658) til Lindvold, Lammehave og Brandtbjerg, Bendix Norby (d. før 1688) til Urup (slægten Norby af Skovgård), Bendix Breide til Donslund, Niels Skade til Agerkrog (våben: 2 fra hinanden vendende sølvmåner mellem 2 kløverblade; jf. DAA 1915.493), Svend Jensen Fredberg til Kærsgård (jf. DAA 1892.149), Niels Munk (Vinranke-Munk) til Serridslevgård og Allesvrå (d. før 1650), brødrene Niels og Hans Harbo til Nielsbygård (jf. DAA 1897.184), Gotfred von Regensten til Langenow (?) og Anders Thrutmand (?). Der opstod imidlertid mistanke om, at eden ikke var gjort således, at den burde stå ved magt. Ved kgl.åb.br. 26. maj 1642 (Kanc.Br.) befaledes det Ivar Vind at gå i rette med de ovennævnte lovsmænd, og ved missive s.d. (ib.) sendte kongen stævning til forkyndelse for Niels Arenfeldt og hans lovsmænd. Da det ikke vidstes, hvor to af lovsmændene opholdt sig, blev stævningen yderligere læst på Viborg landsting. I missive af s.d. (Kanc.Br.) til Gregers Krabbe pålagdes det ham at undersøge Hans og Niels Harbos fædrene og mødrene slægt, og om de kunne fremvise 16 aner, da eden skulle være aflagt af riddersmændsmænd. Beviset for deres adelsskab kendes ikke, men det må antages, at slægten på mandssiden ikke er knyttet til den adelige Harbou-slægt, jf. DAA 1897.184. Ved missive 26. maj 1642 (Kanc.Br.) til Gunde Lange befaledes det ham at foretage tilsvarende undersøgelse af Svend Fredbergs adelsskab. Om de lovsmænd, der ikke kunne findes, skrev fru Karen Dyre i sin stævning (Stævningsbog 1642 fol. 86ff.), at »en part var udlændske fremmede fordrevne og som ingen bopæl havde eller vidste at finde«. Ved rettertingsdom 10. november 1642 (utr.) blev Niels Arenfeldt som meneder dømt til, at han inden 6 uger ikke måtte lade sig finde i nogen af kongens riger og lande, og de 11 lovsmænd skulle inden 6 uger i 20 år holde sig fra alle kongens riger, jf. missive 17. november 1642 (Kanc.Br.) til rigsadmiral Anders Bille, hvori det pålagdes ham at påse, at dommen blev efterkommet. Ved missive 16. november 1642 (Kanc.Br.) pålagdes det lensmanden på Ørum Iver Kaas til Ulstrup og Christoffer Hvas at indsætte fru Karen Dyre i Ullerupgård og registrere løsøret dér. Da ovenn. Niels Skade ikke inden fristens udløb havde forladt landet, sad han en tid fængslet i Blå Tårn i Kbh., jf. missive 23. november 1643 til rigsmarsk Anders Bille og 29. december 1643 til Iver Vind (begge Kanc.Br.). Ved kgl.åb.br. 18. september 1643 (ib.) fik Bendix Norby, der havde tilbudt at betale 2000 rdl. til opførelse af et børnehus i Viborg, tilladelse til at vende tilbage til sit fædreland. Niels Munk kom 1647 tilbage til landet, og skulle i den anledning fængsles, jf. DAA 1905.312, men om dette skete, vides ikke. De øvrige - herunder også Niels Arenfeldt - fik i 1648 tilladelse til at vende tilbage til deres fædreland. - (158) NkS 832,2° har *Actum den 21. octobr. 1641.*

902 Sjællands landsting 23. februar 1642

Oldensvin skal altid være forsynet med indbrændt ejermærke, når de skal gå i andenmands skov, hvad enten denne er indhegnet eller ikke, og hvad enten det er fællesskov eller enemærkeskov.[1]

Hs.: Uldall 258,4° nr. 23.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Anno 1642, denn 23. feb:, er dømbt enn domb till Siellandtzfaars landtzting aff welb: Jørgen Søfeld,[2] daa landtzdommer vdj Sieland, ad ollden suinn[3] ehr alle stedtz wlogelig, som ehr wbrendt,[4] j huor dj findis paa fremede ollden, huad hel-

ler gierderne ehr wed magt eller ey, huad hell[er] schouffuenn ehr indlugt eller ey, huad heller andere haffuer paaløb[5] der paa eller ey, och huad heller dj findis paa felles[6] eller y enmerchechoffe.[7]

(1) Jf. rettertingsdom 19. oktober 1557 (II nr. 246), der muligt er kilde til DL 5-10-22, jf. Stig Iuul, Kodifikation.53, Sjællands landstings dom 6. december 1592 (V nr. 691) og rettertingsdom 21. juni 1622 (ovf. nr. 887). - (2) Se 892.2. - (3) *Oldensvin* er svin, der i en skov fedes af olden (frugten af bøg og eg); modsætningen er *bolsvin*, som opfødes hjemme (på bolet) og derfor er bedre fedet. - (4) ɔ: uden indbrændt ejermærke. - (5) Adgang (Kalk. III. 539b bet. 2). - (6) *Fællesskov* er skov, der tilhører flere i fællesskab (OdS VI.321). Rådigheden over en fællesskov tilkom alle, der havde lod i byen, jf. EsjL II.58, hvorefter ingen kunne give en anden tilladelse til at hugge i uskiftet skov, medmindre alle gav tilladelse dertil. Den, der mente, at hans medejer drev flere svin på olden, end hans anpart kunne berettige ham til, måtte lade skoven rebe, jf. Sjællands landstings dom 8. juni 1569 (II nr. 344), jf. Poul Meyer.202f., 298ff. Var skoven skiftet mellem bymændene, kunne den enkelte frit råde over sin indhegnede lod, jf. bestemmelserne i SkL 191-195 og 204-210 om indhegnede skove. Christian IIs landret 1521 § 108 forbød hugst af eg og bøg i uskiftet skov, mens reces 21. december 1551 § 8, reces 13. december 1558 § 30 og DL 5-10-24 forbød al hugst i uskiftede skove, men disse lovbud gjaldt kun hugst og ikke oldendrift. Indtil fdg. 27. september 1805 henlå størstedelen af landets skove som fællesskov, jf. Herman Gram, Den danske Landboret[2] (1923).60, S. Kinch og Fl. Tolstrup, Den danske Landboret (1941).158. Modsætningen til fælles skov var dels *enemærkeskov* (se flg. note), dels *almindingskov*, ɔ: skov, der ikke var i privat eje, og som derfor ejedes af kronen, jf. JL III.61 in fine, men kunne bruges af bønderne, jf. Matzen, Privatret II.36. - (7) *Enemærkeskov* er en skov(part), der tilhører en enkelt ejer, og som er afgrænset fra andres ejendom (OdS IV.898, jf. Kalk. I. 464a). Ordet bruges i Christian IIs landret 1521 § 108 som modsætning til uskiftet skov. Enemærkeskove tilhørte især fra tidlig tid godsejerne, der af hensyn til jagten og oldendriften ønskede at udelukke bøndernes brug af skoven, jf. Poul Meyer.199.

903 Ukendt landsting[1] uden år og dag (1651-57?[2])

Den, der er født på sine forældres selvejerbondegård, er ikke vornedskab[3] underkastet.

Hs.: Uldall 258,4° nr. 13.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Daa effter tiltalle, giensuar oc denne forberørde sags leilighed, och end dog Christoffuer Steenβen[4] sig beraaber paa denn brug, som hid indtill haffuer werrit holdet[5] och derfor saaledis dømpt, som scheed er, adtschillige domme och slige till fald effter samme brug er dømpt, som och billigenn bør at bliffue wed magt, effterdj dj wpaatalt hid indtill ere forbleffuen, dog effterdj her nu aff Olluff Poffuelsen paatallis, och hand befindis at were fød wdj enn sielff egnnergaard

och paa denn grund, som hanβ egne foreldre till hørde, er der paa for retten aff sagt, att Olluff Poffuelsen icke for nogen wornede kand achtiβ, menβ bør der fore fri at werre, dog der som till hanβ forældris gaard schulle feille[6] den att besidde, daa bør der med effter recessen forholdis.[7]

(1) Der er formentlig tale om en landstingsdom, men forlægget oplyser intet om, hvilket landsting der er tale om. Da sagen angår vornedskab, og da dette kun fandtes inden for det sjællandske retsområde (Sjælland, Lolland, Falster, Møn og Bogø), kan der være tale om en Sjællands, Lolland-Falsters eller Møens landstings dom. Hvis den i dommen nævnte Christoffer Steensen er oberst Christoffer Steensen til Grimsted (nuv. Frederiksdal) i Sandby s., Lollands nørre h., er det nærliggende at antage, at der foreligger en Lolland-Falsters landstings dom, jf. kgl.åb.br. 24. februar 1650 (CCD V.619), hvorved Lollands og Falsters landsting sammenlægges til ét ting, selv om ingen af de private domssamlinger indeholder nogen af dette landsting afsagt dom. - (2) Hvis det tør antages, at sagsøgeren er den nedenn. Christoffer Steensen (født 1593, død 1657), må dommen være før 1657. Christoffer Steensen arvede 1602 efter sin farmoder, Anne Nielsdatter Lunge (Dyre) hovedgården Grimsted (nuv. Frederiksdal), men var da kun 9 år gammel. Det er oplyst om ham, at han, efter at han 1651 havde opgivet militærtjenesten, trak sig tilbage til sit lollandske gods, hvor han var landkommissær, jf. DSH VI (1965).366. Dommen synes derfor at måtte kunne henføres til tiden 1651-57, muligt 1647-57, da Christoffer Steensen allerede 1647 var landkommissær på Lolland, jf. DAA 1920.582. Forlægget er fra det 17. århundrede, jf. E. Gigas, Katalog over Det kgl. Biblioteks Haandskrifter II (1906).192. Den yngste daterede dom i dette hs. er af 8. januar 1578, men der findes i hs. et notat, skrevet med anden hånd, fra 1658, omhandlende Kbh.s belejring. I denne forbindelse kan nævnes, at Grimsted blev plyndret under krigen mod svenskerne 1657-58.

(3) Om vornedskab se 869.9. - (4) Måske Christoffer Steensen (d. 1657) til Grimsted (nuv. Frederiksdal) og Asserstrup, begge i Sandby s., Lollands nørre h., og (til 1638) Barløsegård (i Barløse s., Båg h.), søn af Hans Steensen (d. 1594) til Steensgård (Snøde s., Langelands nørre h.) og Margrethe Eriksdatter Basse (d. 1611). Han gik 1605-07 i Sorø skole, blev løjtnant ved den fynske fane, studerede 1616 i Blois, blev 1627 krigskommissær og oberst for sjællandske regiment af landfolket, blev 1628 fritaget for tjeneste, fik 1633 bestalling som major, 1647 landkommissær i Lolland, 1651 afsked som oberst. Han var gift (1635) med Birgitte Mormand til Bontofte (Albo härad), datter af Erik Mormand til Bramsløkke og Anne Mortensdatter Brock (ifl. DAA 1904.305: Anne Ulfeldt), og kom ved sit ægteskab i besiddelse af hovedgården Asserstrup i Sandby s., Lollands nørre h., jf. DAA 1920.502. - (5) Der sigtes muligt til Lollands Vilkår 1446 § 12, fdg. 1. september 1466 § 5 og fdg. 29. juni 1532, hvorefter en selvejerbonde kunne sagsøges til at vende tilbage til sin gård, ligesom hans arvinger kunne tilpligtes at sætte en mand på den. Fdg. 29. juni 1532 gik så vidt, at alle en selvejerbondes sønner skulle forblive på kronens gods for i påkommende tilfælde at kunne overtage fædrenegården, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.480. - (6) mislykkes, slå fejl (Kalk. I. 525b bet. 1). - (7) Da kun domskonklusionen er bevaret, er det usikkert, hvortil der sigtes. Muligt er det § 40 i reces 13. december 1558.

904 Rettertinget 13. juli 1655 (København)

Rettertinget[1] *statuerer, at Christianshavn*[2] *ikke har ret til at kræve told eller accise af varer fra de havne, der ligger omkring Børsen på Slotsholmen, og at det tilkommer København at udnævne vejere, målere og vragere.*

Forlæg: GkS 3154,4° fol. 175[r] (findes tillige fol. 372 i samme hs., og yderligere i et andet hs.[3]; jf. HDDomb. nr. 54 (1655) fol. 626[5].

Overskrift: Kgl: May[ts] och Danmarckis riges raads dombs beslutning vdgangen dend 13. july a° 1655 jmellom Kiøbenhaufn och Christianshaufns bye accise belangende.

Da effter tilltale, giensuar och denne forberørte sags leilighed och omstende och effterdi dend platz, huor paa Børsen[4] saawelsom de huse paa slotz platzen bygte ere, aldrig haffuer werit lagt endten til Kiøbenhaffn eller Christianßhaffn videre end til en tiid schulle sware til Christianßhaffnn och der søge kirchen,[5] cronens rettighed til de der hos befundende haffner iche heller nogen er forundte, Christianßhaffns privilegier[6] och iche videre formelder, end de for deris fortoug och udi deris cannal och sielffgiorte haffner med rettighed er med privilegerit, den accise, som Christianßhaffns øffrighed sig haffuer understanditt at oppeberge, iche bewisiß effter nogen kongelig benaadning at werre skied, er der paa for retten affsagt, at borgemestere och raad paa Christianßhaffn ingen føye haffuer til de ved Børsen beliggende haffner sig nogen rettighed att tilholde,[7] mens alle haffne for Kiøbenhaffn at bliffuer for alle trafiqverende fri och Kiøbenhaffn dem effter gamle adkomst och hid indtil observerte brug att nyde saavelsom vragere[8] och maalere[9] att forordne som tilforne. Accisen[10] belangendis da findis ingen frihed af Christianshaffns borgemestere och raad til den opbørsell at haffue forrelagt och derfor icke heller der till kand verre berettiget, førend de dennem kongelig tilladelse erlanger.

Datum ut supra, nostro ad causas sub sigillo teste Christophoro Vrne,[11] justitiario nostro dilecto.

(1) Ifl. HDDomb. nr. 54 fol. 626[r] deltog i pådømmelsen: *Hans kongl: Maytz:, her riigenß hoffmester* [Corfitz Ulfeldt (d. 1664), 1636 rigsråd, 1641 rigsgreve, 1643 rigshofmester, 24. juli 1662 in absentia dømt til døden], *herr candtzeler* [Christen Thomesen Sehested, se 901.2], *her Anderß Bilde, marsk* [Anders Bille (d. 1657), 1642 rigsmarsk, 1648 blå ridder], *her riigens candtzeler* [Christoffer Urne (d. 1663) til Årsmarke (nuv. Knuthenborg), Søbysøgård, Nielstrup m.m., 1615–17 kancellisekretær, 1617–27 rentemester, 1629–42 lensmand på Akershus og statholder i Norge, 1646 rigskansler], *her Olluff Paßbierg* [se 891.42], *Jørgen Seefeldt* [se 892.2], *her Hanß Lindenow* [se 901.8], *her Jffuer Wind* [se 891.51], *her Fredrich Rids* [Frederik Reedtz (d. 1659) til Tygestrup, Hørbygård, Barritskov m.m., 1644 optaget i rigsrådet], *her Nielß Throlle* [Niels Trolle (d. 1667) til Trolholm (nuv. Holsteinborg), Ryegård og Pallesbjerg, 1634–41 lensmand på Kbh.s slot, 1641–56 på Roskildegård, 1645 rigs-viceadmiral og rigsråd, 1648 ridder, 1656–63

statholder i Norge, assessor i højesteret], *Mogenß Høegh* [se 901.90), *her Hendrich Randtzou* [til Brobygård, Schöneweide (i Holsten), Møgelkær, Rosenvold m.m. (d.1674), 1649 rigsråd, 1671 gehejmeråd, assessor i statskollegiet og højesteret, stiftamtmand over Århus stift, kammerherre], *Christen Skeel* [til Fussingø, Holbækgård, Vallø, Gl. Køgegård m.m. (d.1659), 1649 rigsråd], *Erich Juel* [se 891.74], *Gunde Roßenkrands* [se 906.6], *Otto Kragh* [Otte Krag (d.1666) til Voldbjerg, Egeskov, Skjoldemose m.m., 1653 rigsråd].

(2) 1618 påbegyndtes anlægget af Christianshavn, der byggedes dels som en fæstning, dels som en særlig købstad. 4. juli 1634 blev givet en instruks for byfogden i Christianshavn (CCD IV.611ff.; Kbh.Dipl.III.126ff.), og 19.s.m. udnævntes en byfoged; s.d. bestemtes, at byfogdens kendelser kunne indankes for rentemesteren eller lensmanden på Kbh.s slot (CCD IV. 614f.). Magistraten i Christianshavn fik således ikke landstingsret (se 876.3), som Kbh. havde. 1636 fik Christianshavn sit eget byting og fik 8. juni 1639 tillagt købstadsprivilegier (CCD V. 33ff.; Kbh.Dipl.I.653f.). Ifølge disse skulle Christianshavn have 2 borgmestre, 6 rådmænd, byfoged, kæmner, byskriver m.v. og have samme friheder og privilegier som Helsingør. Ifl. missive 7. januar 1641 (CCD V.76; Kbh.Dipl.I.655) til lensmanden på Kbh.s slot Niels Trolle skulle borgmestre og råd rette sig efter den stadsret, som Kbh. havde. 19. marts 1642 fik Christianshavn nye privilegier (CCD V.108ff.; Kbh.Dipl.I.656ff.), hvis § 8 bestemte, at borgmestre og råds domme kunne indbringes for rettertinget og ikke for Sjællands landsting. Disse privilegier stadfæstedes 5. februar 1649 (CCD V.591) og 23. november 1651 (ib.VI.79), og ved privilegier 10. august 1658 (ib.384f.) bestemtes, at Christianshavn og København skulle være stabelplads for Sjælland, ɔ: at udenlandske købmandsvarer kun på Sjælland måtte indføres til disse to byer, og at Christianshavn ligesom Kbh. skulle være en fri rigsstad. 24. marts 1659 (CCD VI. 402ff.; Kbh.Dipl.I.702ff.) blev givet nye privilegier for Kbh. og Christianshavn. Det affødte imidlertid flere vanskeligheder at have to bysamfund liggende så nær, og der var »stor og daglig forvirring, ikke alene udi handelen og negotien, men endog udi håndværkslaugene«, jf. Harald Jørgensen, Thi kendes for ret (1980).39. Ved fdg. 15. oktober 1674 bestemtes derfor, at Christianshavn, der da havde 2 borgmestre og 1 rådmand, skulle inkorporeres i Kbh., dog ville kongen beskikke en byfoged, der skulle dømme i bytinget i sager mellem borgere på Christianshavn, og dennes domme skulle kunne indankes for borgmestre og råd i Kbh. Denne ordning ophævedes ved kgl.åb.br. 31. januar 1685, hvorved Christianshavns bytings forretninger henlagdes under Kbh.s byting. Embedet som byfoged og byskriver på Christianshavn havde da i flere år været forenet med embederne som birkedommer og birkeskriver på Amager. Ifl. reskript af 31. januar 1695 henlagdes byfogdens og byskriverens indtægter til byfogden og byskriveren i Kbh., og der beskikkedes en underfoged for Christianshavn. Denne ordning bestod, indtil fdg. 15. januar 1771 om hof- og stadsretten trådte i kraft. Om Christianshavns byting se Harald Jørgensens anf.v.39ff.

(3) Dette (GkS 3155,4°) indeholder ligeledes kun domskonklusionen. Begge hss. synes at være afskrifter efter dombrevet (el. afskrift deraf), da de har rigskanslerens attestation, der ikke findes i HDDomb. - (4) Opførelsen af Børsen på den dæmning, der over Knippelsbro satte Kbh. i forbindelse med Christianshavn, opførtes i årene 1619-40. - (5) Christianshavns indbyggere søgte opr. Holmens kirke som sognekirke. Ved privilegierne 8. juni 1639 § 1 blev der givet tilsagn om, at kongen »med det første [ville] besørge samme bye med prest och kirke«, og 1639-40 byggedes en lille trækirke, der lå over for nuv. Vor Frelsers kirke, og som blev indviet 22. maj 1640. Opførelsen af Vor Frelsers kirke påbegyndtes 1682, men på grund af pengeknaphed gik byggeriet langsomt, og først 19. april 1696 kunne kirken indvies. Det indre var da endnu langt fra færdigt, og spiret på tårnet blev først indviet 1752. - (6) Jf. § 2 i privilegierne 19. marts 1642 (CCD V.108), hvorefter enhver borger i Christianshavn må »for sit fortov [ɔ: den til bredden nærmest stødende del af stranden, jf. Kalk.I.722b] giøre sig canalen, som løb-

ber igiennem byen, ind til midtstrømmen saa nøttig, som hand bedst kand.« - (7) Nærv. sag var fremkaldt af, at borgmestre og råd på Christianshavn 29. september 1653 havde ladet kundgøre, at der til kæmneren på Christianshavn skulle betales accise af alle, der lastede eller lossede varer ved Børsen eller på slotspladsen, således at Kbh.s indbyggere, som lastede og lossede dér, skulle svare Christianshavn accise af, hvad de til Kbh. med deres egne skibe indførte, hvilket ikke før var sket (HDDomb. nr.54 fol.628^{v}). Kbh.s magistrat gjorde under sagen gældende, »at haffnen her for staden fra Reffs halle siøtønde och jndtil Grønnegaardshaffn [havnen ved færgegården Grønnegård på Refsholmens nordside] haffuer aff arrilds thidt werit Kiøbenhaffnꝑ rette haffn och de dend hafft i posession och brug, om deriꝑ schibe haffuer ligget vdi mod Amager land och Christianꝑhaffn, saa och vd mod dend lange broe [siden 1686 kaldt Knippelsbro, opkaldt efter rådmand Hans Knip, der her ejede et hus, kaldet Knippens el. Knippels hus] och der omkring at lade och losꝑe, och Christianꝑhaffnꝑ priuilegier ey wider end till de haffner, de selff haffuer ladet graffue, och till canalen, som gaaer jgennem deris bye, at were berettigede« (HDDomb. nr.54 fol.629^{r}).

(8) En *vrager* er den af magistraten beskikkede person, der besigtiger visse varer ved ind- og udførsel for at konstatere, om de er tilfredsstillende med hensyn til kvalitet og mængde, kassere (vrage) de slette og klassificere de godkendte efter kvalitet (OdS XXVII.510 bet.2.2). Den tvungne vragning blev ophævet ved pl. 30. april 1828. - (9) En *måler* er den beskikkede person, der foretager målingen og vejningen med bindende kraft for parterne (OdS XIII.684 bet.1.1). Ifl. fdg. 5. maj 1683 skulle i hver købstad beskikkes en offentlig måler og vejer, der stod under tilsyn af magistraten, og hvis udnævnelse skulle konfirmeres af kongen. - (10) *Accise* (sise) var opr. en import- og vareafgift på vin og tysk øl, jf. Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 II,2, der ved Christian IIs fdg. 1516 udvidedes til også at omfatte omsætning af dansk øl (Suhm, Nye Saml. III,2.142ff.). Ved fdg. 21. juli 1657 § 2 bestemtes, at af alle varer, der fra landet indførtes til købstæderne for at sælges på torvet dér, skulle der svares accise (konsumtion, porttold) ved byporten, jf. ordinans for Kbh. 15. august 1657 (CCD V.337f.). Denne afgift bortfaldt ved foreløbig lov 15. september 1850, jf. lov 7. februar 1851 §§ 1 og 2. Betegnelsen accise blev desuden specielt anvendt som navn på en i Kbh. opkrævet tillægsafgift til ind- og udførselstolden, konsumtionen og lastepengene (skibstolden). Denne københavnske accise, jf. privilegier 14. juni 1661 § 8, synes først at være blevet reguleret ved fdg. 1. maj 1662. Ved fdg. 1. februar 1797 blev statskassens andel af denne accise ophævet, og afgiften bortfaldt helt ved lov nr. 33 af 29. marts 1879 fra 1. april 1882 at regne. Jf. Thelma Jexlev, Om told og sice i middelalderen (i Zise. Toldhistorisk Tidsskrift V (1982) nr.2,29-51). - (11) Se ovf. note 1.

905 Højesteret 2. september 1661

Kaj Lykke til Gisselfeld, Rantzausholm m. m. dømmes in absentia til at have ære, liv og gods forbrudt på grund af majestætsfornærmelse, og det bestemmes, at eksekutionen, da han ikke er i riget, skal ske in effigie.

Forlæg: NkS 844,2° nr. 189 (2 originale genparter i RA(C-3-139); ssts. en af oversekretær Erik Krag vidimeret afskrift).

Tryk: Casper Peter Rothe, Brave Danske Mænds og Qvinders Berømmelige Eftermæle II (Kbh.1753).308f. (efter original genpart); Minerva 1804.133 (efter Erik Krags afskrift); Chr. Bruun, Kaj Lykke til Gisselfeld, Rantzausholm m.m. (Kbh.1886).84ff. (efter original).

Litt.: Diarium Europæum VII (Frankfurt am Main 1662). 433 f.; Theatrum Europæum IX (Frankfurt am Main 1672). 376 f.; Ludvig Holberg, Dannemarkes Riges Historie III (Kbh. 1735). 543 f. (Samlede Skrifter v. Carl S. Petersen VIII (Kbh. 1927). 407 f.); Ann. eccl. Dan. IV (Kbh. 1752). 475 f.; Casper Peter Rothe, Brave Danske Mænds og Qvinders Berømmelige Eftermæle II (Kbh. 1753). 293 ff.; Fr. Sneedorff, Samlede Skrifter IV: Fortællinger over Fædrelandets Historie II (Kbh. 1798). 198 f.; P. W. Becker, Samlinger til Kong Frederik den Tredies Historie I (Kbh. 1871). 257 ff.; J. E. Larsen. 575; Ugeblad for Folkeforeningen II (Kbh. 1857). 149 ff.; C. Paludan-Müller i Dansk Tidsskrift udg. af H. Scharling II (Kbh. 1869). 459; N. Rasmussen Søkilde, Kaj Lykkes Fald med nogle historiske Oplysninger fra hans Tid i Hermod 1876. 123 ff.; sa., Kaj Lykkes Fald med dets Forspil og Følger (Odense 1876); N. Bache, Nordens Historie IV (Kbh. 1881). 118 ff.; Chr. Bruun, Kaj Lykke til Gisselfeld, Rantzausholm m.m. (Kbh. 1886); Matzen, Offentlig Ret III (1895). 149 f.; DAA XX (Kbh. 1903). 273 f.; J. A. Fridericia i DRH IV. 495 ff.; M. Birkeland, Historiske Skrifter III (Oslo 1925). 187 ff.; C. O. Bøggild Andersen i DbL XVI (1938). 10 ff., sa. i DbL[3] IX (1981). 228; Gunnar Olsen i PolDH VIII (Kbh. 1967). 73 ff.; Svend Ellehøj i Højesteret 1661-1961 I (Kbh. 1981). 238 ff., Ditlev Tamm i Danske og Norske Lov i 300 år (Kbh. 1983). 654.

Overskrift i forlægget: Keye Lyckis dom Ao: 1661 d: 2. sept.

Efftersom Keye Lycke[1] var citeret med kongl: May[ts] steffning[2] i Kiøbinghafn at møde mandagen den 2. september anno 1661 for den højeste rett[3] och beschyldis for crimine læsæ majestatis[4] at haffue beganget och derfor tiltalis paa ære, liff och gods, huilcken citation fiscalen[5] 1) lagde i rette, bleff lest och var paa skreffuen aff fru Øllegaard Gyldenstiern[6] at vere trej gange for hende forkyndet[7] i Keyes gaard[8] her i Kiøbinghaffnn och 2) i rette lagde Keje Lyckis schrifftlig bekiendelse[9] med egen haand schreffuet och vnder schreffuet och med hans signet bekrefftet, liudendes i meeningen, at hand haffde i druckenschab sig høyligen forseet, saa hand haffuer dermed forkast[10] liff och ære, begierer naade &c., 3) fiscalens schrifftlig indlæg,[11] indholdendis i meeningen: 1) Keye at lide paa ære, liff och goeds efter egen bekiendelse, 2) er vnduigt herfra och haver taget sagen paa[12] sig och der med ydermeere haffuer confirmerit sin bekiendelse och derfor formeener, at hand bør exemplariter straffes

1) ved adelig vaabens affliggelse och brydelse &c.,

2) haandens affhuggelse[13]

3) hans hovet paa en stage med haanden och

4) hans goeds samt alle hans mobilier[14] at confisceres.

Der imod at suare møtte ej Keje Lycke eller andre paa hans vegne end fru Øllegaards indlæg, som indlagt och lest bleff, lydendis fornemligenn i den mening 1) at hun er u-skyldig i dette, 2) formeener sagen den 28. julij at schulle vere accorderit;[15] begierer, at det der ved motte forbliffue; 3) och vndskyldte Keyes bort reise for at vere om penge til at kunde effterkomme samme accordt, efftersom

hand ej var tilsagt at bliffue tilstede; och lod der hos indligge copiam (som hun det kallede) aff samme accordt, som ej var nogen accort eller contract, men befindis allene at vere concept aff it tilbud, som Keje giorde och haffde med egen haand schrevet, huorledis hand begierte at ville affsoone dette och komme till naade igien och reddis &c.[16]

Da effter tiltale, giensuar oc denne sags befundene rette beschaffenhed bleff her paa saaledis for rette affsagt, att effterdj med Keje Lyckis egen haand och signet nu her befindis, at hand bekiender sig at hawe begaaet crimen læsæ majestatis och dermed forbrut baade ære, liff och ald formue, begierendis naade, de documenter och saa, som i denne sag for oβ saauel offentlig som siden inden lugte dørre i retten var indlagde,[17] som er med Keje Lyckis egen haand skreffne, vnderschreffne och beseiglede, nochsom hans groffue misgierning til kiende giffue, hand och saa ved sin vnduigelse saadant ydermere bekreffter, och ingen nu her effter indsteffningen i rette møder videre end frue Øllegaard Gyldenstierns schrifftlig indlæg, huor i hun hendis u-schyldighed contesterer och begierer naade for hendis hosbund, beraabenndis sig paa en contract, som derom med hannem schulle veret opretted, huilcket icke befindis at vere nogen contract, da vide ingen aff oβ[18] Keye Lycke med rette at kunne befrie, at hand io sig saaledis haffuer forseet och crimen læsæ majestatis saaledis beganget, at hand bør derfor effter fiscalens indlæg at degraderis fra ald adelig ære och dignitet och hans vaaben at brydis aff bøddeln och kastis ud aff vinduet (alle andre, som samme vaaben føre, uden ald præjuditio, efftertale[19] och schade), och derforuden Keye Lycke at straffis paa liffuet, naar hand betredis[20] kand, hans højre haand (med den, hand hawer schreffuet dette for^ne^ och adschillige gange soeret h: ko: May^tt^ och det gandsche kongl: arffuehus[21]) hannum først leffuendis fratages och siden hoffuedet med haanden paa en stage at settis andre till en affschye, och alt hans egit goeds och formue at vere forfalden til det kongl: fiscum,[22] dog hans hustrues egen hoffuit lod[23] och hans rette witterlig gield giort for den 28. julij 1661[24] (efftersom hand paa den dag schrifftlig bekiendte och vedgick sig crimen læsæ majestatis at haffue beganget) først aff fellidsboe at betales. Och imidlertid hand ej i person betredis kand, den execution en effigie offentlig at schee och forrettes.[25]

Conclusum for den højeste rett den 2. sept: anno 1661.

Christian greve til Randzou.[26] Hans Skach.[27] Jørgen Seefeldt.[28] Hendrich Randzow.[29] Otthe Krag.[30] Axell Urup.[31] Henning Paawisch.[32] Jørgen Bielcke.[33] Offe Skade.[34] Theodorus Lente.[35] Hans Nansen.[36] Gabel.[37] H. Matthesius.[38] Henricus Ernstius.[39] Petrus Laβen.[40] Willum Lange.[41] Rasmus Poulsen Winding.[42] Jens Laβen.[43]

(1) Kaj (skrev selv: Kæje) Lykke (d. 1699) til Gisselfeld, Rantzausholm (nuv. Brahetrolleborg), Flintholm, Rødkilde, Hverringe, Hevringholm, Estruplund, Harridslevgård m.m., søn af rigsråd Frands Lykke (d. 1655) til Overgård m.m. og Elisabeth (Lisbeth) Brock (d. 1652). Efter ophold i udlandet 1640-45 (bl.a. i Padova og Siena) blev han 1645 hofjunker, 1646 kammerjunker, afskedigedes 1648 fra hoftjenesten, blev 1657 oberst for det af ham hvervede »Kongens livregiment til hest«, 1658 lensmand på Ålborghus. Baggrunden for nærv. sag er følgende: På Rantzausholm havde Kaj Lykke en frille, Sofie Abelsdatter Speet (Sphit) (d. 1699). I 1656 skrev hun til ham, at hun ikke fortsat ville være hos ham, da der blev talt ilde om hende. Kaj Lykke søgte at overtale hende til at forblive i hans tjeneste og skrev 12. april 1656 til hende bl.a.: »I schulle hørre, huad di taller om vorres dronning, att hendes lackeier legger i mett heinde, huilckett och vell er sanden, effter di att hun giør sig hel gemeen mett dem«. Samme år blev Sofie Abelsdatter Speet gift med ridefogden på Rantzausholm, Peter Jørgensen Børting (d. 1702), om hvem C. O. Bøggild Andersen skriver (DbL IV.470), at han »var efter alt at dømme en Person, der naturligst hørte hjemme i en Galge«. Kaj Lykke gjorde brylluppet og gav ægtefællerne fribrev på en stor gård, Skrivergården i Hågerup (nedrevet 1873; om gården se N. Rasmussen Søkilde i Hist. Tidsskr. 5. rk. II.263ff.). Da Peter Børting trods Kaj Lykkes forbud fik sin svoger, Jens Pedersen, der var birkefoged på Rantzausholm, til på grundlag af en falsk anklage for tyveri og bedrageri at dømme en af Børtings personlige uvenner, delefogden Hans Lauridsen, fra ære, liv og gods, greb Kaj Lykke ind. En ny dommer blev udnævnt, der frifandt den tiltalte delefoged, og birkedommer Jens Pedersen blev afskediget og kort efter også Børting, mod hvem Kaj Lykke rejste klage for hans regnskabsførelse. Børting overlod da regeringen Kaj Lykkes ovf. citerede brev fra 1656 til Sofie Abelsdatter Speet, og dette gav anledning til nærv. sag. Med sin udtalelse om dronningen har Kaj Lykke formentlig sigtet til de rygter, der verserede i samtiden, om dronning Sophie Amalies forhold til sin »geheimer Kammerdiener«, den som skrædder udlærte Jens Pedersen (d. 1704), der i påfaldende grad blev favoriseret af dronningen. Han flygtede 1664 fra landet, og hofretten dømte ham 22. november 1669 fra gods og formue og til at være fred- og æreløs. Efter Frederik IIIs død 1670 blev hele retsforhandlingen udslettet af hofrettens protokol, se herom A. D. Jørgensen, Peder Schumacher Griffenfeld I (1883). 155ff., 466f., Ellen Jørgensen og Johanne Skovgaard, Danske Dronninger (1910).159, C. O. Bøggild Andersen i DbL XVIII (1940).219f., Harald Jørgensen, Thi kendes for ret (1980).47f.

(2) Højesteretsstævninger udfærdigedes opr. i kongens navn, jf. DL 1-4-28 og højesterets instruks 7. december 1771, men ifl. kgl. resol. 19. februar 1850, jf. bkg. 21. februar 1850 § 2, i rettens navn, hvilket var gældende, indtil lov nr. 99 af 11. april 1916 om rettens pleje trådte i kraft. Stævningen af 24. august 1661 og forkyndelsespåtegningerne er trykt Chr. Bruun, anf. v. 64f. - (3) Højesteret var oprettet ved fdg. 11. februar 1661. Domstolen, der erstattede rettertinget, og i hvilken kongen indtil 1850 formelt var præses, holdt sine møder på Kbh.s slot. Kongen deltog ikke i pådømmelsen, da han var part i sagen.

(4) Majestætsforbrydelse. Begrebet nævnes i vederloven (omkr. 1180) § 3 (DdR 2), jf. Sven Aggesens tekst § 14 (ib. 23) og Saxos gengivelse § 8 (ib. 37), i Knud Vis fdg. 28. december 1200 i.f. (Dgl I, 2.777, jf. 781; DD 1. rk. IV nr. 24), der truer den, der gør sig skyldig i modstand mod loven, med den straf, der tilkommer den, der krænker majestæten (*vort maiestats haffuer fortørnæ*). Da der for de i loven nævnte forbrydelser var foreskrevet særlige straffe, må krænkelsen af majestæten være et selvstændigt delikt, jf. Ole Fenger, Romerret i Norden.78. Endvidere må nævnes Abels fdg. 1251 § 10 (ib. 45, jf. 48), der fastsatte livsstraf og hovedlodsfortabelse, Christoffer Is fdg. om majestætsforbrydelse (omkr. 1252-49) (ib. 59), Erik Glippings fdg. 9. oktober 1276 om majestætsforbrydelse (ib. 60f.), Erik Glippings hdf. 29. juli 1282 § 13 (ib. 79) og 'Olufs hdf. 3. maj 1376 § 25 (ib. 281). Den ældre danske oversættelse af den sidstnævnte hdf. oversætter crimen læsæ maiestatis ved *han brytær i mot konyngæn* (ib. 288), i de yngre

oversættelser fra det 15. årh. ved *forrædelsæ i moth sith eghet brøth* (ib. 295) og *konings høgeste machtes skæntzell eller brøde* (ib. 306), hvilken sidste form også findes i Ghemens udg. af EsjL 1505. Betegnelsen crimen læsæ maiestatis synes senere at være erstattet af det gamle udtryk avindskjold, der nævnes i lignende sammenhæng, jf. Christian IIs hdf. 22. juli 1531 § 45 (DKH 62), hvorefter ingen riddermandsmand kan forbryde ejendom og gods til kongen eller kronen »vden at han fører affwendskiølld emodt riighit«, jf. Frederik Is hdf. 3. august 1523 § 52 (ib. 77), der tilføjer: »eller for merckelige oc skellige sagher bliffwer tiildømdt aff meninge Danmarckis rigis raad oc haffue thett forbrwtt«. Christian IIIs hdf. 30. oktober 1536 § 16 (ib. 85f.) har ikke denne tilføjelse, men har: fører awendzskioldt emodt konnyngenn och riigett, som lougen wdwiiser«, hvilken bestemmelse gentoges i Frederik IIs hdf. 12. august 1559 § 16 (ib. 98), Christian IVs hdf. 17. august 1596 § 16 (ib. 105) og Frederik IIIs hdf. 8. maj 1648 § 16 (ib. 114). Ved loven må være sigtet til EsjL II.27, hvor det hedder, at det at drage ind i sit eget rige med en udenrigs hær, *thet callæ man awg skiold*. Avindskjold bet. egl.: bagvendt, urigtigt vendt skjold (OdS I.969; Skautrup, Det da. Sprogs Hist. I.294), altså vendt mod landsmænd og ikke mod fjenden, og betegner oprør og forræderi, særligt ved at påføre riget krig, jf. ASun.62. Det synes som om begrebet crimen læsæ maiestatis i ældre tid var synonymt med det at føre avindskjold mod fædrelandet, jf. Osterssøn Veylle.20f.: casu crimini læsæ Maiestatis, ɔ: Afvinskiold og side 37: Afvind Skiold ... det er et gammelt Dansk Ord oc er saa meget sagt, om nogen aff Landsens Jndfødde forsamler et Antal Folck til Oprør inden eller uden Lands oc der med feyder imod Kongen oc sit eget Fæderne Land, det kaldis ret at føre Afvind Skiold, jf. også J. F. Bartholin, Dissertatio hist.-jur. de crimine læsæ Majestatis (Kbh. 1747).51, hvor det hedder, at crimen læsæ maiestatis i de gamle danske love kaldtes med et særligt ord: avindskjold. En sådan forbrydelse foreligger ikke i nærv. sag, der alene angår ærekrænkende ytringer mod dronningen. Der kan næppe fra tiden før 1660 påvises noget eksempel på, at en krænkelse af kongen eller dronningen har medført tab af ære, liv og gods, og det antages derfor almindeligt, at dommen er urigtig, jf. J. E. Larsen.515 (»ulovbestemte, haarde Straffe«), Matzen, Offentlig Ret III.149f., C. O. Bøggild Andersen i DbL XV.12. I den alm. retsbevidsthed var det dog måske antaget - antagelig efter tysk forbillede, jf. Bambergische Halsgerichtordnung 1507 § 132 og Carl VIs Peinliche Halsgerichtordnung 1532 § 124, der atter var påvirket af romerretten - at et forhold som det her omhandlede måtte opfattes som crimen læse majestatis. Rigsråd Christen Skeel (d. 1659) skriver i sin dagbog 1. august 1653, at det at overtræde kongens bud er crimen læsæ majestatis, og den svenske resident Gustaf Duwall (d. 1692) indberettede 2. august 1661 til sin regering, at en dansk kaptajn, der havde brugt smædeord om dronningen, blev dømt fra livet, men benådet på retterstedet, jf. P. W. Becker, anf. v.258f. Chr. Bruun, anf. v.98f., har henvist til, at det i § 15 i det kgl. reskript 24. juni 1661 om adelens privilegier (Fogtmans reskriptsamling) hedder: Ingen Adelsperson skal ved nogen Forseelse forbryde sit Jordegods, men Saadant skal falde til hans næste Arvinger, undtagen Nogen befindes at have begaaet og committeret Crimen læsæ Majestatis eller ogsaa at have sig saa grovelig forseet, at han af Kongen og Hans Høieste-Ret efter Loven, som derom gives, dømmes at have sit Gods forbrudt; udi saadan Tilfælde skal deres Gods og Formue den Kongelige Fisco aleene være hjemfalden, hvilken bestemmelse optoges i DL 1-24-12. Da godset i nærv. dom tilkendes statskassen og ikke kongen personligt som i f.eks. dommen 8. november 1502 over Poul Laxmand (I nr. 41) og rettertingsdommen 17. august 1525 over Niels Brahe (I nr. 59), er lovgrundlaget for dommen muligt § 15 i adelens privilegier. Dommen, hvorom der var enighed blandt de voterende, henviser ikke til noget lovsted, men af voteringen (gengivet Chr. Bruun, anf. v. 76ff.) synes at fremgå, at der har været lagt vægt på, at Kaj Lykke selv i sit brev af 28. juli 1661 (se herom ndf. note 9) har erkendt at have gjort sig skyldig i crimen læsæ maiestatis og dermed forbrudt ære, liv og gods, sml. herved rettertingsdom 17. juni 1558 (II nr. 265), hvor en adelsmand, der havde ført falske

vidner, dømtes i kongens nåde og unåde som meneder og løgner, da han havde sat liv, ære og gods i pant på, at hans forklaring var sandfærdig, hvorefter den pågældende blev fængslet for livstid. Detaljerede regler om majestætsforbrydelse blev givet i DL 2-4 (»Om Forgribelse imod Kongens Højhed eller Crimine Majestatis«), og efter 6-4-1 straffes den, »som laster Kongen eller Dronningen til Beskæmmelse« med at have forbrudt ære, liv og gods, den højre hånd afhugges, kroppen parteres og lægges på hjul og stejle og hovedet med hånden på en stage; undkommer misdæderen, skal straffen ske på hans billede, og er han af adel, skal hans våben sønderbrydes af bødlen og han og hans livsarvinger skal miste deres adelsret. Jf. Ditlev Tamm i Danske og Norske Lov i 300 år (Kbh. 1983). 641ff.

(5) Søren Kornerup (d. 1674). Han havde studeret jura, også i udlandet (1654 immatrikuleret i Leiden), blev 1655 magister (Kbh.). 1. juni 1661 generalfiskal, afsat 1663. Om ham se C. O. Bøggild Andersen i DbL XIII (1938). 151ff. og dér anført litteratur. - (6) Øllegaard Gyldenstierne (d. 1697), datter af Axel Gyldenstierne (d. 1637) til Liungbygård og Bidstrup og Christence Lindenov (d. 1681) og enke efter generalfelttøjmester Christian Friis (d. 1639) til Liungbygård. Hun var i 1660 blevet gift med Kaj Lykke. Hendes i dommen nævnte brev, dateret 2. september 1661, er trykt Chr. Bruun, anf. v. 69ff. - (7) 24., 27. og 30. august 1661. - (8) Kaj Lykke ejede en stor gård på Købmagergade over for det nuv. posthus. Ejendommen havde tidligere tilhørt Peder Oxe og var ved arv kommet til slægten Lykke. - (9) I en skrivelse af 28. juli 1661 til overstatholder grev Christian Rantzau (se ndf. note 26) og rentemester Christoffer Gabel (se ndf. note 37) skrev Kaj Lykke, at han sig »des vær udi høyeste mader vdj druckenskab grofueligen hafuer forsed och formedelst begangen crimine læse majestatis och al vsandferdighed mitt liff, ære och alt formufue forbrutt«. Han bad Rantzau og Gabel om at søge kongen om nåde og var villig til at bøde, idet han blot håbede at måtte beholde lidt til sit livs underhold og »icke med min fatige hustru udj aller største armod och elendighed schulle gerade« (Chr. Bruun, anf. v. 66). Den 30. juli 1661 underskrev han en erklæring, hvorved han afstod sine fordringer på kronen til et beløb af 32.000 rdl. (ib. 51f.), og den 1. august s.å. skrev han en obligation, hvori han erklærede at være kongen 100.000 rdl. skyldig, hvilket beløb skulle betales til visse terminer, første afdrag, 10.000 rdl., inden 14 dage fra dato (ib. 58f.). Betalte han ikke, skulle kongen kunne søge fyldestgørelse i Gisselfeld og Rantzausholm med derunder liggende gods. Kaj Lykke betalte ikke 1ste afdrag medio august, men rejste omkr. 22. august 1661 til Sverige. - (10) forbrudt (Kalk. I. 646a bet. 2).

(11) Trykt Chr. Bruun, anf. v. 67ff. - (12) Der synes ikke at have været gjort forsøg på at få ham udleveret fra Sverige. Under den skånske krig blev han i november 1676 taget til fange af de danske i Landskrona, men blev atter frigivet. Efter dronning Sophie Amalies død 1685 fik han tilladelse til at vende hjem til Danmark. Han boede hos hustruen på hendes gård Bidstrup og efter hendes død (1697) på Bramminge, der tilhørte hans steddatter, Sophia Amalia Friis (d. 1696), der var gift med generalløjtnant Johan Rantzau (d. 1708). - (13) Afhugning af hånd var i JL III. 65 hjemlet som straf for falskmønteri og forfalskning af sølv. Det er en såkaldt spejlende straf, idet den ramte det organ, der havde udført den forbryderiske handling, og skyldes antagelig påvirkning fra fremmed ret. - (14) Løsøre. - (15) Jf. ovf. note 9. - (16) Dokumentet, der er udateret og uunderskrevet og ikke angiver gældens størrelse, er trykt Chr. Bruun, anf. v. 71ff. - (17) Kaj Lykkes ovf. i note 1 citerede brev til Sofie Abelsdatter Speet blev i forseglet kuvert overgivet dommerne af generalfiskalen. Brevet blev læst af »højesterets ministre a parte«, og det blev dem pålagt, at indholdet skulle forblive »in perpetuo silentio«. - (18) Samtlige 16 dommere var enige om, at Kaj Lykke havde forbrudt ære, liv og gods. - (19) Nedsættende omtale (Kalk. I. 439a bet. 2). - (20) gribes (Kalk. I. 191b bet. 2).

(21) Kaj Lykke havde aflagt ed på suverænitetsakten 1661, endvidere da han 1657 blev forlenet med Ålborghus, da han 1657 blev udnævnt til oberst, og da han under Christian IV ind-

trådte i hoftjenesten. En af dommerne (Theodor Lente) nævnte, at Kaj Lykke »haver svoret Hs. kgl. Majest. quadruplici juramento« (Chr. Bruun, anf. v.79). - (22) Statskassen. Godset, der i alt indbragte ca. 200.000 rdl., tilfaldt ikke kongen personligt, således som Kaj Lykke havde lovet i sit brev af 1. august 1661 (se ovf. note 9), men statskassen, jf. adelens privilegier 24. juni 1661 § 15. - (23) Om begrebet hovedlod se Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.62ff. - (24) Se ovf. note 9. - (25) Det var første gang, denne eksekutionsmåde anvendtes her i landet, formentlig efter fransk forbillede, jf. Chr. Bruun, anf. v.106. Af dommerne havde alene Jørgen Seefeldt udtalt sig imod denne bestemmelse i dommen. Kaj Lykkes våben blev sønderbrudt af bødlen på Kbh.s slot den 4. september 1661, hans billede af træ og voks henrettet den følgende dag i slotsgården. Der haves udførlige beretninger om disse begivenheder, se Chr. Bruun, anf. v.87ff., C. P. Rothe, anf. v.311ff., P. W. Becker, anf. v.258 samt flere hss. (NkS 2057,4°, NkS 2058,4°, Uldall 93,2°). - (26) Christian rigsgreve Rantzau (d. 1663) til Breitenburg, Drage, Nütschau m.m., søn af statholder Gert Rantzau (d. 1627) til Breitenburg m.m. og dennes 2. hustru Dorothea Brockdorff (d. 1629). Han gik 1627-29 på Sorø Akademi, studerede 1631-33 i Nederlandene og Frankrig, blev 1634 hofjunker, kort efter kammerjunker, opgav 1636 hoftjenesten, blev 1639 amtmand i Rendsborg, 1643 generalkrigskommissær, 1645-49 lensmand på Tranekær, 1648 statholder i hertugdømmerne, 1648 ridder, 1650 i Wien optaget i rigsgrevelig stand, 1661 generalstatholder, rigsråd og assessor i alle de ny kollegier, s.å. præses i statskollegiet med titel overstatholder. Han var gift (1636) med Dorothea Rantzau (d. 1662), datter af Detlev Rantzau (d. 1639) til Panker og Dorothea Ahlefeldt (d. 1647). Det var egentlig kansleren Peder Reedtz (d. 1674), der skulle have ført forsædet i højesteret, men han var på denne tid i Norge, jf. Chr. Bruun, anf. v.62.

(27) Hans Schack (d. 1676) til Møgeltønder, Gram, Gisselfeld m.m., søn af Christoph Schack (d. omkr. 1613) og Anna von Deden (d. omkr. 1626). 1630 løjtnant i svensk tjeneste, 1636 som kaptajnløjtnant og ritmester i fransk tjeneste, 1638 oberstløjtnant, 1642 oberst og chef for et rytterregiment, 1649-50 som generalmajor i fransk tjeneste, 1653 overamtmand i Sachsen-Lauenburg, 1656 kommandant i Hamburg, 1658 dansk generalløjtnant, 1659 feltmarskal, 1660 præsident i krigskollegiet, medlem af statskollegiet og stiftsbefalingsmand over Ribe stift, 1663 blå ridder, 1670 medlem af gehejmekonseillet, 1671 optaget i grevestand. Han var gift (1648) med Anne Blome (d. 1688), datter af gottorpsk jægermester Otto Blome (d. 1645) og Dorothea Sehested (d. 1640). - (28) Se 892.2. Det var ham, der ifl. kongens ordre konciperede dommen. - (29) Henrik Rantzau (d. 1674) til Møgelkær, Brobygård, Schöneweide m.m., søn af Frants Rantzau (d. 1616) til Rantzau og Schöneweide og Anne Rosenkrantz (d. 1618). Studerede 1614 ved pædagogiet i Herborn, derefter bl.a. ved universiteterne i Orléans (1618) og Siena (1622), foretog 1623 en rejse til orienten (Grækenland, Cypern, Jerusalem, Ægypten og Konstantinopel), optoges 1649 i rigsrådet, 1661 gehejmeråd, assessor i statskollegiet og højesteret, stiftamtmand over Århus stift og amtmand over Havreballegård, Kalø og Stjernholm amter, kammerherre. Han var gift med Sophie Lindenov (d. 1666), datter af Hans Johansen Lindenov (d. 1596) til Fovslet og Margrethe Ottesdatter Rosenkrantz (d. 1635) og enke efter Knud Gyldenstierne (d. 1627) til Ågård. - (30) Otte Krag (d. 1666) til Voldbjerg, Skjoldemose, Egeskov, Flintholm m.v., søn af rigsråd, landsdommer i Nørrejylland (1613-40) Niels Krag (d. 1650) til Trudsholm og Jytte Høg (d. 1659). Var 1623-30 på Sorø Akademi, 1630-38 udenlands (Nederlandene, Frankrig, Brabant, England, Italien, Holland, Tyskland, Østrig, Ungarn), udgav i Strasbourg »Selectae juris questiones«, studerede juridisk praksis ved rigskammerretten i Speier 1637, 1638 sekretær i Danske Kancelli, 1645 øverste sekretær ssts., 1653 optaget i rigsrådet, 1655 lensmand på Riberhus, 1658 forlenet med Nyborg, 1661 assessor i statskollegiet og medlem af lovkommissionen. Han var gift (1645) med Anna Rosenkrantz (d. 1688), datter af Holger Rosenkrantz (d. 1647) til Glimminge og Lene Mogensdatter Gyldenstierne (d. 1639).

(31) Axel Urup (d. 1671) til Bälteberga, søn af Axel Urup (d. 1601) til Vapnø og Helle Marsvin (d. 1637). Rejste udenlands 1621 for at studere krigsvæsen, immatrikuleredes ved universiteterne i Leiden, Siena og Padova, blev 1626 fændrik og løjtnant, deltog i slaget ved Lutter, var 1629 i udenlandsk krigstjeneste, blev 1655 optaget i rigsrådet, 1657 oberst for et rytterregiment, 1658 medlem af krigskollegiet, 1661-70 medlem af højesteret. Han var gift (1635) med hofmesterinde hos den sen. dronning Sophie Amalie Sidsel Grubbe (d. 1691), datter af Knud Grubbe (d. 1632) til Røjle og Sidsel Sparre (d. 1613). - (32) Henning Pogwisch (d. 1664) til Hollufgård og Avnsbjerg, søn af Hans Pogwisch (d. 1630) til Damsbo og dennes 1. hustru Karen Brockenhuus (d. 1618). Efter rejser i udlandet blev han 1635 sekretær i kancelliet, 1646 landsdommer i Fyn, 1658-59 generalkrigskommissær i Fyn, 1660 assessor i statskollegiet, s.å. viceskatmester, 1662 rigsråd. - (33) Jørgen Bielke (d. 1696) til Hevringholm, søn af norsk kansler Jens Bielke (d. 1659) og Sophie Brockenhuus (d. 1656). Han immatrikuleredes 1641 i Leiden, 1642 i Orléans, blev 1645 kaptajn for et norsk regiment, 1649 major, s.å. kammerjunker. 1657 generalkrigskommissær, 1660 rigsråd, medlem af krigskollegiet og 1661 af højesteret, 1671 hvid ridder, 1675-79 statholder på Sjælland. Han var gift (1661) med Magdalene Sibylle Gersdorff (d. 1685), datter af rigshofmester, rigsråd Joachim Gersdorff (d. 1661) og Øllegaard Huitfeldt (d. 1655). - (34) Ove Skade (d. 1664) til Kærbygård, søn af Christoffer Skade (d. 1654) til Kattrup og Bodil Brun (d. 1644). Han var 1615 page hos hertug Ulrik, kom 1620 i Sorø skole, var 1629-31 sekretær i Danske Kancelli, blev 1633 hofjunker, 1635 kammerjunker, 1637 lensmand på Roskildegård, 1666 stiftsbefalingsmand i Sjælland og amtmand over Roskilde amt, 1660 rigsråd, assessor i krigskollegiet, 1661 kancelliråd, assessor i kancellikollegiet og assessor i højesteret. - (35) Theodor Lente (d. 1668), søn af rådsherre og syndicus for ridderskabet i Osnabrück Hugo Lente og Cathrine Reinkingk. Efter 1623-25 at have været på gymnasiet i Hamburg studerede han flere år jura i Rostock, var derefter huslærer i Wittenberg og Jena, drev juridiske studier i Speier og i Frankrig, blev 1637 kammersekretær hos hertug Frederik (III), 1649 sekretær i Tyske Kancelli, 1660 råd, tysk kansler og medlem af statskollegiet, fra 1661 tillige medlem af højesteret. Han var gift (1635) med Magdalena Schönbach (d. 1670), datter af kgl. råd og domherre i Slesvig Johann Schönbach (d. 1635) og Regine Finckelthausen (d. 1632).

(36) Hans Nansen (d. 1667), søn af borger i Flensborg Evert Nansen (d. 1613) og Maren Pedersdatter. Han blev 1639 rådmand i Kbh., 1644 borgmester ssts., 1660 assessor i statskollegiet og præsident i Kbh., 1661 medlem af højesteret, 1664 af den store lovkommission. Han var gift (1626) med Sophie Hansdatter (d. 1674), datter af borgmester i Slangerup Hans Pedersen (d. omkr. 1614) og Maren Surbæk (d. 1655). - (37) Christoffer Gabel (d. 1673), søn af landmåler, sen. byskriver og kgl. proviantmester i Glückstadt Wulber (Wülber) el. Waldemar Gabel (d. 1628) og Margrethe Jäger. Var 1629 kammersekretær hos hertug Frederik (III), fulgte med hertugen til Kbh. 1648, 1660 rentemester, assessor i statskollegiet og 1661 i højesteret, 1664 adlet, gehejmestats- og kammerråd og statholder i Kbh. Han var gift med Ermegaard (Irmgard) Badenhaupt (d. 1699), datter af ærkebiskoppelig rentemester på Rotenburg (i stiftet Verden) Johann Badenhaupt. - (38) Henrik Matthesius (d. 1681), forældre ukendte. Rejste 1649-53 udenlands med rigsmarsk Anders Billes børn, var 1653-55 præceptor for prins Christian (V), 1655 kgl. resident i Danzig, 1658 pany lærer for prins Christian, 1661 medlem af statskollegiet og højesteret. Gift (1661) med Anna Sophie Ernst (d. 1676), datter af nedenn. Henrik Ernst. - (39) Henrik Ernst (d. 1665), søn af rådmand i Helmstedt Heinrich Ernst (d. 1646) og dennes 1. hustru (d. 1625). Privatpræceptor for unge adelsmænd og for Christian IVs søn Valdemar Christian, holdt forelæsninger på Sorø Akademi, 1630-33 udenlandsrejse (Tyskland, Nederlandene, Frankrig, England, Italien, Sicilien, Malta) og pany 1637-39, dr.jur., 1639 professor i jura og moralfilosofi ved Sorø Akademi, 1660 professor honorius, assessor i Danske Kancelli, 1661 medlem af højesteret, medlem af lovkommissionerne 1661 og 1662. Han var gift (1640) med Sophie Faber

(d. 1694), datter af enkedronning Sophies kansler, dr.jur. Daniel Faber (d. 1626) og Anna Lundt. - (40) Peder Lassen (d. 1681), søn af borgmester Niels Jacobsen (d. 1624) og Maren Pedersdatter Lassen (d. 1635). Rejste 1623 udenlands, blev 1627 immatrikuleret ved Kbh.s universitet som juridisk studerende, men rejste kort efter pany til udlandet (Rostock, Orléans, Padova, Basel), blev licentiat i Padova, gjorde tjeneste ved overappellationsretten i Wien, fik 1643 et kanonikat i Århus domkapitel, blev 1661 medlem af højesteret, s.å. medlem af den 1. lovkommission, 1662 af den 2. og 1666 af den 3. lovkommission. Han var (1661) gift med Magdalene Pedersdatter (d. 1707), datter af rådmand i Kbh. Peder Pedersen (d. 1667) og Agnete Schwencke.

(41) Villum Lange (d. 1682), søn af præst i Helsingør Peder Rasmussen Lange (d. 1646) og Karen (Karine) Villumsdatter (d. 1633). Han blev student 1641, tog attestats 1643 efter s.å. at have forsvaret en fysisk-medicinsk disputats, studerede 1646-50 i udlandet (især Leiden, Oxford, Paris), 1650 professor ved Kbh.s universitet, 1653 magister (Kbh.), 1656-58 præceptor for prins Christian (V), 1660 assessor i kancellikollegiet, 1661 medlem af højesteret, s.å. landsdommer i Jylland, 1680 kancelliråd. Han var gift med Anne Resen (d. 1691), datter af Sjællands biskop, dr.theol. Hans Hansen Resen (d. 1653) og Thale Vinstrup (d. 1653). - (42) Rasmus Poulsen Vinding (d. 1684), søn af sognepræst, sen. provst Poul Jensen Kolding (d. 1640) og Johanne Pedersdatter (d. 1640). Han blev student 1632, tog 1634 baccalaurgraden, fungerede som rektor for latinskolen i Slangerup, tog 1635 teologisk attestats, blev hører ved Kbh.s skole, 1638-40 udenlandsrejse (Leiden, Paris, Angers), 1641 magister (Kbh.), 1641-46 rektor i Sorø, 1648 professor i græsk ved Kbh.s universitet, 1661 i historie og geografi, 1660 assessor i kancellikollegiet, 1661 assessor i højesteret, s.å. medlem af den 3. lovkommission og er den egentlige forfatter af DL, 1679 kancelliråd, 1680 justitsråd, 1684 etatsråd. Han var gift 1. gang (1649) med Margrethe Fincke (d. 1650), datter af professor, magister Jacob Fincke (d. 1633) og Margrethe Tetens (d. 1637), 2. gang (1653) med Ingeborg Jacobæa (d. 1702), datter af biskop i Århus, dr.theol. Jacob Matthiesen (d. 1660) og Anna Bartholin (d. 1682). - (43) Jens Lassen (d. 1706) til Harridslevgård, Krumstrup m.m., søn af herredsfoged Las Lauridsen (d. 1650) og Elisabeth Jensdatter. Han blev 1651 renteskriver i Kbh. og drev tillige handelsvirksomhed, 1657 møntskriver, 1659 kommissarius ved tøjhuset og medlem af direktionen for tøjhuset, 1660 admiralitetsråd, 1661-79 landsdommer i Fyn, 1661 assessor i højesteret, 1691 kancelliråd, 1703 justitsråd. Han var gift med Margrethe Christensdatter Lund (d. 1690).

906 Ukendt ting[1] uden år og dag (senest 1662[2])

Rigsråd Gunde Rosenkrantz, der ikke gav møde for retten,[3] dømmes til at betale 1000 rdl. med omkostninger til Steen Bille, der som forlover havde måttet indfri et af Gunde Rosenkrantz udstedt gældsbrev.

Hs.: Uldall 10,2° fol. 241^{v}.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Da effter tiltale, bewiißning och denn sags leilighed blef herpaa saaledes for rette afsagt, at efftersom welbyrdige hr.[4] Steen N.[5] lader fremlægge en welb: Gunde Rosenkrantzes[6] obligation til doct: Thomas Fincke[7] paa 1000 rdl. in specier[8] capi-

tal vdgiffuen, som hand hafer werit for lofuer for och nu indfriet hafuer och derfor sin regress hos for[ne] Gunde Rosenkrandtz igien søger, da effterdi welbemelte Gunde Rosenkrantz for denne dom til i dag effter stefningens och afhiemblede[9] kald och warsels medfør effter recessen loulig citeret er, dog ingen paa hans weigne møder gienmæle herimod at giøre, mindre noget til afbewiißning lader frem lægge, ti bør och pligtig er welbemelte Gunde Rosenkranz forschreffne 1000 rdl. in specie med sin effterstaaende rente effter obligationens indhold til welbemelte hr. Steen Bilde inden 15 dage at betale sampt processens billig bekostning under rettens widre befordring[10] med nam[11] och wurdering i hans goedz och formue sampt arfuedeler,[12] huor det findes och opspørges kand effter recessen,[13] som det sig bør.

Des til widnisbyrd etc.[14]

(1) Forlægget angiver ikke, hvilken domstol der har afsagt dommen. Herredagsdombøgerne og højesterets dombøger og stævningsbøger er gennemgået for den periode, der kan være tale om. Der synes ikke at kunne foreligge en af tilforordnede råder afsagt dom, dels fordi disse domme ikke var direkte exigible, hvad nærv. dom efter sin formulering er, dels fordi tilforordnede råder ikke ses nogensinde at have pålagt sagsomkostninger. Det kan ikke udelukkes, at der foreligger en landstingsdom, da sagen ikke gik sagsøgtes ære og lempe for nær, jf. fdg. 1. juli 1623 § 6 og reces 27. februar 1643 2-6-24. Jf. ndf. note 13. - (2) Dommen, der i forlægget er uden datering, må være efter 1648, da nedenn. Steen Bille bærer herretitlen, og han først nævnte år blev ridder. Seneste datering af dommen må være december 1662, da Gunde Rosenkrantz gjorde opbud. Det er usandsynligt, at forløfte for ham påtages herefter; lige så usandsynligt er det, at forloveren Steen Bille ikke skulle have gjort sit krav gældende under Gunde Rosenkrantz' opbud. Da dommen intet nævner om opbuddet, end sige om delvis dækning af Steen Billes fordring, må dommen dateres før opbuddet. Den omstændighed, at den af forloveren indfriede kreditor Thomas Fincke var død 1656, kunne tænkes at bevirke, at han herefter i dommen ville blive betegnet som »salig« (ɔ: afdød). Da dette ikke er tilfældet, kunne det måske tale for en datering før 1656. Herimod kan formentlig anføres, at dommen taler om fremlæggelse af Gunde Rosenkrantz' obligation til Thomas Fincke. I et sådant citat af gældsbrevets oplysning om kreditor kan indskydelse af »salig« ikke forventes, så meget mindre som kreditors dødsbo da ville fremstå som oprindelig kreditor. - (3) Om sagsøgtes udeblivelse se ovf. 882.2. - (4) Titlen *hr.* angiver, at Steen Bille var ridder. - (5) Steen Eriksen Bille (d. 1672) til Kærsgård, Trudsholm, Billesbølle m.m., søn af Erik Bille (d. 1598) til Kærsgård og dennes 2. hustru Mette Lagesdatter Brock (d. 1631) til Havrelykke. Han studerede 1622-24 i Leipzig og Wittenberg, var 1631-34 hofsinde, 1634-53 lensmand på Rugård, købte 1648 Skaføgård af nedenn. Gunde Rosenkrantz, blev 1654 ritmester ved den fynske rostjeneste, 1643 gesandt i Moskva, 1647 major ved den sjællandske eskadron, 1648 ridder, 1653-61 lensmand på Koldinghus, var 1657 under svenskekrigen oberst, blev 1659 landkommissær på Fyn. Han var gift med Birgitte Enevoldsdatter Kruse (d. omkr. 1685).

(6) Gunde Rosenkrantz (d. 1675) til Vindinge (nuv. Fuirendal), Skaføgård, Valbygård (nuv. Juellinge), Elvedgård m.m., søn af rigsråd Holger Rosenkrantz til Rosenholm (se 890.10) og Sophie Brahe. Han studerede 1616-19 i Giessen og Strasbourg, 1620-24 i Helmstedt og Leiden,

blev 1628 sekretær i kancelliet, var 1630-31 kammerjunker hos Christian IVs søn, hertug Ulrik (d. 1633), 1636-48 landsdommer i Skåne og forlenet med Frosta härad, fra 1638 tillige skånsk landkommissær, 1648-65 lensmand på Kalø, blev 1653 optaget i rigsrådet, 1660 assessor i højesteret, 1660-61 lensmand på Skanderborg. Dels på grund af ødselhed, dels som følge af de vanskelige økonomiske forhold for godsejerne under og efter svenskekrigene, begyndte hans økonomi at vakle. 1647 var han »forårsaget til, hans gode navn og kredit at salvere og konservere, hans fædrene gods udi Jylland at afhænde« (DSH XIV (1967).360), og efter at han havde solgt og pantsat en række ejendomme til slægt og venner, måtte han i december 1662 gøre opbud, ɔ: på grund af manglende betalingsevne overlade alt sit gods til kreditorerne til fyldestgørelse af deres krav (*cessio bonorum*, jf. fdg. 1. juli 1623 § 1). Han var herefter helt uden midler og sagsøgtes i den følgende tid hyppigt af kreditorerne og blev ved flere højesteretsdomme 1664 domfældt for gæld, således ved domme af 28. juni, 6. juli, 26. juli (to domme), 28. juli (fire domme), jf. Chr. Bruun, Gunde Rosenkrantz (1884).197ff. Han rømmede landet 26. juli 1664, søgte 1670 forgæves at blive svensk undersåt. Han var gift (1662) med Pernille Rosenkrantz (d. 1682; se 890.48). - (7) Thomas Fincke (d. 1656), søn af købmand og rådmand i Flensborg Jacob Fincke (d. 1570) og Anna thor Schmeden (d. 1561). Han studerede 1577-82 matematik i Strasbourg, derefter medicin i Padua og andre italienske samt tyske universiteter, blev 1587 dr.med. i Basel, vendte 1590 tilbage til Flensborg, hvor han virkede som læge og en tid var livlæge for hertug Philip af Holsten-Gottorp, blev 1591 professor i matematik ved Kbh.s universitet, 1602 professor i retorik ssts., 1603 medicinsk professor ssts. Han var gift (1590) med Søster Ivars (d. 1614), datter af selvejer Junge Ivars (d. omkr. 1590) og Wabi Telum (d. 1614). - (8) ɔ: udmøntet i enkelte stykker, modsat regningsmønt eller »daler i mønt«, jf. G. Galster i Håndbog for danske Lokalhistorikere (Kbh. 1956).450a. - (9) bekræftede (OdS I.182 bet. 1), jf. DL 1-4-5: Varselmændene møde til første Ting og afhjemle, hvad de til hver Ting have givet Varsel for. - (10) Hjælp, betjening (Kalk. I. 126a bet. 1; OdS II.113 bet. 2), ɔ: ved udlæg, eksekution. Ifl. § 5 i fdg. 1. juli 1623 skulle der, når en adelsmand var dømt for gæld, og der skulle gøres udlæg hos ham, tilforordnes 2 adelsmænd til at foretage udlægget i den dømtes løsøre eller jordegods.

(11) Udlæg, eksekution (OdS XIV.876 bet. 2). Om *nam* i ældre ret se Matzen, Offentlig Ret II.141ff. I DL bet. namsdom blot dom til udlæg i løsøre, jf. Brorson, Første Bog I (1793).483. - (12) Andele i arv. 11. december 1668 fik Steen Bille, der ved dom og indførsel havde gjort sig berettiget til en fordring på 1253 rdl. i den arv, som Gunde Rosenkrantz på sin hustrus vegne kunne arve efter Manderup Brahe (d. 1666) til Torbenfeld m.m., men hidtil intet havde kunnet erholde, kgl. tilladelse til, at han måtte lade arrestere alt det gods og den formue, der tilhørte Gunde Rosenkrantz, og som kunne opspørges, samt al den arv, der kunne tilfalde ham eller hans hustru, og som ikke ved pant eller på anden måde var behæftet. Bevillingen blev konfirmeret 13. juni 1672, jf. Chr. Bruun, Gunde Rosenkrantz.326. Fru Birgitte Trolle (d. 1687), enke efter ovenn. Manderup Brahe, blev af højesteret kendt berettiget til indførsel i Gunde Rosenkrantz' arv efter hendes afdøde ægtefælle. Steen Bille protesterede imod denne indførsel, men fik ved højesterets dom 8. juli 1668 ikke medhold, jf. højesterets dombog nr. 63. - (13) Reces 27. februar 1643 2-15-7 (CCD V.306), jf. fdg. 1. juli 1623 § 5, stk. 2 (ib. IV.87f.). - (14) *etc.* erstatter *haffue wi woris signete her neden vndertrøcht* el. lign. Denne slutning ses aldrig anvendt ved rettertings eller højesterets domme, ej heller ved Viborg landstings domme, Derimod ses denne el. en lignende slutning (f.eks. *Till windisbyrdt wnder woris zingnet; till ydermier vindesbyrd haffuer ieg thrøgt mit signett her neden for dette mit obne breff; till ydermere vidnisbiurd vnder voris signete*) findes derimod under domme afsagt af tilforordnede råder (se f.eks. VI nr. 771, 776, 810), Fyns landsting (se f.eks. VI nr. 777), Sjællands landsting (se f.eks. VI 757, 758, 759, 761-763, 779, 819; VII nr. 858, 869), Skåne landsting (se f.eks. VI nr. 787, 850), af herredsting

(se f.eks. VI nr. 773, 798, 799, 802, 839 (*Des till vidtnisbyrdt* som i forlægget til nærv. dom), VII nr. 859 og 865) samt af gejstlige domstole (se f.eks. VI nr. 772, 780, 835, VII nr. 871). Hvis forlægget er en korrekt afskrift, er der vel en formodning for, at der her foreligger en landstingsdom (dog ikke afsagt af Viborg landsting).

TILLÆG

(indeholdende domme, der under forarbejderne har været urigtigt dateret)

907 Ukendt ting[1] uden år og dag[2]

Den skov, som en gang er skiftet, må aldrig mere skiftes ved rebning, selv om den omliggende mark rebes.

Hs.: Stockholm C 92 nr. 151 (findes yderligere i 26 hss.[3]).

Tryk: Matthæus Brandis udg. af JL (1504); Ghemens udg. af JL (1508); SGL III (Kbh. 1837). 467; GAA V (1871-75).2; DgL Tillæg til IV.80, 110, 128, 137, 144, 165, 216, 244, 269, 302, 381, 406.[4]

Litt.: Matzen, Privatret II.33; Poul Meyer.201, 203.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Enn dom,[5] att then skoff engang er rebt[6] maa icki rebis igienn, endog att marcken rebis.[7]

(1) Da bestemmelsen findes i Thords art., jf. ndf. note 2, og da Thord Little (d. efter 1307) vist var knyttet til Viborg landsting, samt da Thords art. er affattet med det jyske retsområde for øje, jf. J. E. Larsen.160ff.; Matzen, Retskilder.204ff.; J. Kinch i Jyske Saml. 1. rk. II (1868-69). 230ff., er det nærliggende at antage, at det er en Viborg landstings dom. - (2) Bestemmelsen findes som § 7 i Thords art., der tidligst omtales i lov 13. marts 1304 § 7 (DdR 182). Ifølge forlægget foreligger der en dom, og bestemmelsen findes da også i et betydeligt antal private domssamlinger. - (3) Heri ikke medregnet de hss., der indeholder Thords art. Herom henvises til håndskriftsfortegnelserne i indledningerne i DgL Tillæg til IV. - (4) Om disses forlæg se DgL Tillæg til IV. - (5) Ikke alle hss. udtaler, at der er tale om en dom. - (6) Rebning er opmåling (opr. ved hjælp af et reb af en vis længde, senere ved hjælp af en stang, jf. udtrykket *rebe og rafte*) af en landsbys jordtilliggende og derpå følgende fordeling mellem de enkelte gårde. Om rebning se Arent Berntsen II.440ff.; J. E. Larsen.433ff.; Matzen, Privatret II.31f.; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.176ff.; Poul Meyer.298ff. Ved skove var der ikke samme fare for forrykkelse af grænserne som ved pløjningen af agrene. På Arent Berntsens tid (1655) var kunsten at kunne rebe, selv blandt de ældre, så sjælden, at man måtte lade rebsmænd hente »fra et andet Land«, ɔ: landsdel, jf. Arent Berntsen II.440.

(7) I praksis fra det 16. århundrede findes dog eksempler på ny rebning af skov, jf. Viborg landstings dom 1521-42 (I nr. 57), hvorefter den, der begærer skov rebet, men har forhugget sin del, ikke skal have nogen anden del af skoven, før den er lige så god som de andre bygdemænds, og (utr.) rettertingsdom 1545 (HDDomb. nr. 5 fol. 1), der underkendte en rebning, bl.a.

fordi nogle lodsejere havde afhugget deres part, jf. Poul Meyer.203. Yngre redaktioner af Thords art. (de ældste fra 1546), nemlig teksterne 6 B, 6 C og 8, tilføjer, at rebning af skov kan finde sted med alle lodsejeres samtykke (*wden thet er med alle eggers mynde*, DgL Tillæg til IV.216), og i denne form optoges bestemmelsen i DL 5-10-19. Hdf. 3. august 1523 § 16, 30. oktober 1536 § 36, 12. august 1559 § 33, 17. august 1596 § 33 og 8. maj 1648 § 33 (DKH 73, 87, 99, 107, 116) bestemte, at ingen skulle forbydes at dele skov, mark eller ejendom til rebs. I hdf. 1536 fremtræder dette som en særret for adelen, men i de senere hdf. som en almindelig regel, jf. Matzen, Haandfæstninger.129. Af skove rebedes af hensyn til oldendriften som regel kun ege- og bøgeskove, der kaldtes oldenskov i modsætning til underskov (af hassel, birk og små træer) og surskov (særlig fyrre- og granskov), jf. Arent Berntsen II.37, IV.461 og Matzen, Privatret II.33.

908 Tilforordnede råder 6. januar 1543[1] (København)

Tilforordnede råder påkender en tvist om ejendomsretten til et skovstykke.[2]

Hs.: RA Hss.V B 19 nr. 202.
Ingen *overskrift*.

Wy effterskreffne, Eske Bilde[3] thill Suanhollem,[4] kong: Mayts:, min nadigste heris, forordnitt stadtzholder paa Kiøbenhauenns slott, Oluff Roβenkrans[5] thill Wallø,[6] rider, Knud Gyllenstierne,[7] høffuiβmannd paa Kallinngborig, giøre alle witterligtt, [att][8] aar effter Gudtz byrd Mdxliij, hellig thre konger dag,[9] her paa Kiøbenhaff[ns] slott, wor møtt wdj rette for os effter kong: Maytz:, wor nadigste heris, steffninngs[10] lydelβe erlig och welbyrdig mannd Baβe Christoffersenn[11] thill Siørup,[12] landtzdommer wdj Sielland, och Jokom Beck[13] thill Førβløff[14] paa denn enne och thilthallede Erick Mogenβenn[15] thill Bremsløcke[16] paa den anden side om itt skiødebreff, som hannd haude giffuitt welb: mand Christoffer Hack[17] och Anders Jakopβenn[18] thill Thybierig[19] paa en skoudeill vdj Thybierig orthe,[20] som kaldis Rebers partt.[21]

Och berette for[ne] Baβe Christofferβenn, att hanns fader, Christoffer Jensenn,[22] maglade sig en partt thill Thybierig houittgaard och mere godtz vdj Thybierig aff Claus Reber[23] med skou, marck och ald sin rette thilligelβe, jnthet wnderthagitt, och Claus Reber fick derfor igenn thill magelaug for[ne] Christoffer Jenβenns partt i Bramβløcke houittgaard med mere godtz, som same magskiffte breff her for os vdj rette lagdis clarligenn jndholder och wduiser.

Sameledis berette for[ne] Christoffer Baβe,[24] att nogen aar effter same mageskiffte wor giortt, bleff Thyebierig ore[25] laad skifft aff alle lodzeiger, och da vdlagdis Claus Rebbers partt lige wed en aff de andre lodtz eigere, huilckenn som for[ne]

Christoffer Jenβen[26] strax annamede paa Claus Rebers wegne effter dett magelau, som dennum thilforen jmellem giortt wor, och Claus Reberts partt i Thybierig hoffuittgaard och godtz med skou och ald thilligelβe, och for[ne] Christoffer Jenβenn hagde och beholt same Rebs partt vdj alle sin thid, thill hann døde. Och effter hanns død hauer Baβe Christofferβenn den hafft wdj sin rolig heffd wdj xlij aar och giortt derpaa sinn lauheffd med ridersmen mend, loufeste[27] dannemend, som hand och her for os med hanns obne beseglitt lauheffdtz breff beuiste. Och leffuede for[ne] Claus Reber i mange aar, effter Christoffer Jenβenn var død[28] och eig kiende sig rett thill same skoffs deille i nogenn maade.

Diβligiste beuiste och Baβe Christofferβenn for os med en varhafftig[29] vidise,[30] att der hagde werett nogen threttе imellem for[ne] Claues Rebber och Christoffer Jenβenn om same mageskiffte, saa hand da hagde beklagitt sig derudinden jcke att haue skeid skell; och er dennum bode paa den thid gaaitt en endelige forligelβe imellem paa Aalhollem[31] aff rider och godemend,[32] saa at for[ne] mageskiffte skulle bliffue fast och wrøgeligenn, och huer skulle nyde och beholde sin anpartt wdj hanns[33] godtz med skou, eigendom och ald dens thilligelβe, wdj huilchett hoffuitbreff[34] Erick Mogenβenn bestod[35] och bekienthe dett att vere thilstede.

Och beklagede for[ne] Baβe Christofferβenn och Jokum Beck, att for[ne] Erick Mogennβenn hauer derfor emod sollt for[ne] deris skoulod, huilckenn hand aldrig hauer hafft, och efter hanns skiødebreff, som Oluff Glob[36] hauer, er dereffter komen wdj skade och forderue, at deris skou frannkomenn. Och begierer, att hand wille beuiβe for os paa kongel: Maytz: wegne med bref och segell, huad rett hannd kiende sig att haffue thill samme skous lod Rebers partt.

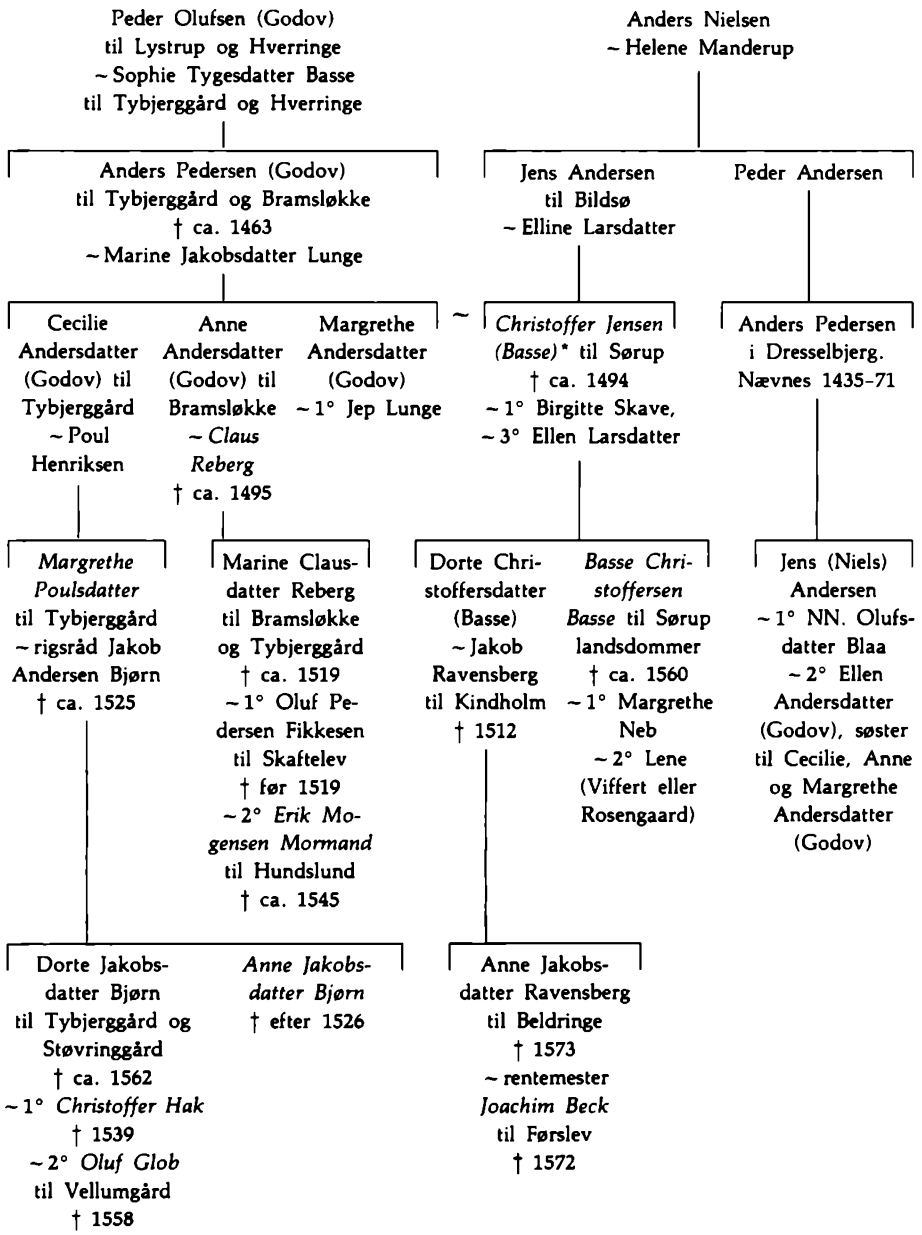
Therthill suaritt for[ne] Erick Mogenβenn och bestod, att hannd aldrig hauer hafft nogenn breff paa samme skouβlod och eig heller med nogenn breffe, enthenn i sinne were eller hois nogen andenn, som hannd kunnde forsuare same skouβdeill med, och aldelis jngenn andenn besked wed derpaa, wdj huis som fru Mergrette[37] aff Thybierig haude sagtt for hannum; och sagde, att hand icke anderledis hauer solt same skous deill, och eig formelder hanns skødebreff anderledis derom en med wilkor,[38] att der som Christoffer Hanβenn[39] och Anders Jakopβenn[40] kunde derwed winde same skoffs lod Rebis partt frann Baβe Christofferβenn, da skule hannd dett beholde och giøre hannum derfor skiell och fyliste, dog haude de aldrig louitt hannum nogitt besønderligtt[41] derfor, och hannd eig heller nogitt hauer opeboritt aff dennum for same skoffs deill i nogenn maade, men att hannd gaff hannum sitt breff effter fru Mergrettis och deris egenn begier paa løcke och frome[42] att kunde winde der nogitt med, da wor dett gott, kunde hand icke, da wor hand och thilfridtz, huad rett kunde findis derom.

Tha effter thilthalle, gienβuar, rett attkome,[43] mageskiffte breffue, sameledis lauheffs breffue paa same skous deill Rebers partt, som for^ne^ Baβe Christofferβenn i rette lagde, sameledis rigens candtzelers dom,[44] som och jndholder, att Baβe Christofferβenn bør att nyde, huis hannum bør med rette effter hanns mageskifftis breffs lydelβe, och for^ne^ Erick Mogenβenn haude slett ingenn breff och beuiβninng thilstede wdenn hanns egenn bekiendelse, att hann eig wed nogen breff eller beuiβning att bere derimod, da sagde wi saa derpaa for rette, att for^ne^ Erick Mogenβenn hauer aldrig jngen rett thill for^ne^ skouβlod Rebers partt, och dett Erick Mogenβenns skiødebreff, som hannd gaff Christoffer Hack och Anders Jakopβenn paa same Rebis partt i Thybierig ore, bør att were død och magthiβløis och icke att kome for^ne^ Baβe Christofferβenn, Jokum Beck eller deris aruinge thill nogen hinder, skade eller forfang i nogenn maade, och the bør att nyde och beholde for^ne^ skouβdeill angerløis och wden ald hinder for Erick Mogenβenn eller nogenn anden paa hanns wegne i nogenn maade, dog att de skulle for^ne^ skouis deill effter rigenns rett[45] igen thill sig jndelle,[46] som denn er dennum frannkomenn, med rigenns forfølninng.

Thill huis vindiβbyrd &c.

(1) Dateringen synes tvivlsom, jf. ndf. note 44. - (2) Parternes indbyrdes slægtskab vil fremgå af oversigten side 293, der er udarbejdet på grundlag af DAA. Det skal dog bemærkes, at oplysningerne i de forskellige årgange af DAA vedr. de her omhandlede slægter på flere punkter er indbyrdes afvigende. Bemærkninger herom er gjort i kommentaren ndf. - (3) Eske Bille (d. 1552) til Svanholm, Pederstrup, Mogenstrup, Vallen, Ellinge m.m., søn af Peder Bille (d. 1508) til Svanholm og Anne Knudsdatter Gyldenstierne (d. 1521). Han var 1510-14 lensmand på Kbh.s slot, 1514-21 og 1523-29 på Hagenskov (1667-1962 kaldt Frederiksgave), blev 1523 optaget i rigsrådet, var 1529-31 lensmand på Bergenhus, blev 1533 norsk rigsråd, 1537 ridder, 1539 og 1542-46 statholder i Kbh., 1547 rigens hofmester og forlenet med Halmstad len. Han var gift (omkr. 1517) med Sophie Krummedige (d. 1539), datter af dansk og norsk rigsråd Henrik Krummedige (d. 1530) til Ellinge, Vallen m.m. og Anne Rud (d. 1533). Hans søn, rigsråd Peder Bille (d. 1580), blev 1548 gift med Birgitte Rosenkrantz (d. 1592), datter af nedenn. Oluf Nielsen Rosenkrantz til Vallø. - (4) Hovedgården Svanholm i Krogstrup s., Horns h. - (5) Oluf Nielsen Rosenkrantz (d. 1545) til Vallø, søn af rigshofmester Niels Eriksen Rosenkrantz (d. 1516) til Skern Hovedgård og Vallø og Birgitte Olufsdatter Thott (d. 1528). Han var 1512-16 lensmand på Vordingborg, 1516-22 på Koldinghus, 1522-33 på Abrahamstrup (nuv. Jægerspris), blev 1523 optaget i rigsrådet, 1532 hofmester for Frederik Is næstældste søn, hertug Hans (d. 1580), 1533 lensmand på Nyborg slot, 1536 og senere statholder på Sjælland under kongens fraværelse. Han var gift (1529) med Ide Munk (d. 1586), datter af rigsråd, landsdommer i Nørrejylland Mogens Munk (d. 1558) og Karen Rosenkrantz (d. 1535).

(6) Hovedgården Vallø i Valløby s., Bjæverskov h., ved fundats 27. november 1737 oprettet til Vallø adelige stift. - (7) Knud Pedersen Gyldenstierne (d. 1552) til Tim, søn af Peder Nielsen (Gyldenstierne) (d. 1492) og Regitze Bille. Han immatrikuleredes 1498 ved Kbh.s universitet, var 1502 hofsinde, 1517 lensmand på Ålholm slot, 1523-25 på Vordingborg, 1525-31 på Kalund-

* Ifl. DAA 1911.373 skulle han være gift med Ellen Lauridsdatter, datter af Laurids Johansen og Margrethe Reberg, søster til Claus Reberg.

borg, blev 1529 fodermarsk, optoges s.å. i rigsrådet, var 1531-34 lensmand på Nykøbing slot på Falster, udnævntes 1536 til marsk og hofmarskal, 1536-52 pany lensmand på Kalundborg. Han var gift med Sidsel Ulfstand (d. omkr. 1575), datter af rigsråd Jens Holgersen Ulfstand (d. 1523) til Glimminge og dennes 2. hustru Margrethe Trolle (d. 1522). - (8) Ordet findes ikke i forlægget. - (9) 6. januar. - (10) Kendes ikke.

(11) Basse Christoffersen Basse (af »de nye Basse'r«) (d. omkr. 1560) til Sørup, søn af nedenn. Christoffer Jensen (Basse) (d. omkr. 1494) til Sørup og dennes 2. hustru Margrethe Andersdatter (Godov) (d. efter 1500). Han var 1530-51 landsdommer i Sjælland, 1541-51 forlenet med Bjæverskov h. Han var gift 1. gang med Margrethe Clausdatter (Neb), 2. gang med Lene (Viffert eller Rosengaard?), enke efter Jakob Sehested (DAA 1886.47). - (12) Hovedgården Sørup i Vetterslev s., Ringsted h. - (13) Joachim Beck (d.1572) til Førslev, søn af Lasse Beck (d.1501) og Margrethe Pedersdatter (Ravensberg). Han immatrikuleredes 1518 ved Kbh.s universitet, var 1530 kannik i Roskilde, 1537-47 og 1557-72 rentemester, 1554-47 forlenet med Gaunø, 1553 landsdommer i Sjælland og lensmand på Ringsted kloster. Han var gift (1522) med Anne Jakobsdatter Ravensberg (d.1573) til Beldringe, datter af Jakob (Jep) Jepsen Ravensberg (d.1512) til Kindholm (Kyndbyholm) og dennes 1. hustru Dorte Christoffersdatter (Basse) til Beldringe; denne sidstnævnte var søster til ovenn. landsdommer Basse Christoffersen (Basse), se ovf. note 11. - (14) Hovedgården Førslevgård i Førslev s., Øster Flakkebjerg h. - (15) Erik Mogensen (Mormand) (d. omkr. 1545) til Hundslund Skovgård, søn af Mogens Pedersen (Mormand) (d. tidligst 1511) til Hundslund Skovgård og Karine (våben: en blå stjerne og en rød hjortevie i hvidt felt). Han bortmageskiftede 1525 en del af hovedgården Tybjerggård til nedenn. Margrethe Poulsdatter, enke efter nedenn. Jakob Andersen Bjørn. Han var gift 1. gang med Marine (DAA 1895.144: Karen) Clausdatter Reberg til Bramsløkke og Tybjerggård, datter af nedenn. Claus Reberg og dennes 1. hustru Anne Andersdatter (Godov) til Bramsløkke og Tybjerggård og enke efter Oluf Pedersen (Fikkesen) til Skaftelev, søn af Peder Pedersen (Fikkesen) til Skaftelev og Ellen Pallesdatter (Ulfeldt); 2. gang med Else (DAA 1896.144: Maren) Madsdatter »Issing« (Gøye) til Sædinggård, jf. DAA 1896.144, muligt datter af Mads Eriksen (Gøye) (d. omkr. 1505) til Sædinggård. I stamtavlen over slægten Fikkesen i DAA 1892.149 er ikke anført, at Oluf Pedersen (Fikkesen) skulle have været gift med Marine Clausdatter Reberg, og ifl. stamtavlen over slægten Gøye i DAA 1896.144 var Else (Maren?) Madsdatter 1. gang gift med Oluf Pedersen (Fikkesen), 2. gang (før 1520) med ovenn. Erik Mogensen (Mormand). - (16) Hovedgården Bramsløkke i Musse s. og h. - (17) Christoffer Eilersen Hak (d. 1539 som slægtens sidste mand) til Egholm, søn af Eiler Mogensen Hak (d.1501) til Egholm og Anne Nielsdatter Present (d. omkr. 1535). Han var gift med Dorte Jakobsdatter (Bjørn) (d. omkr. 1562), der blev gift 2. gang med nedenn. Oluf Glob (Due) til Vellumgård, jf. DAA 1896.107. - (18) Her vel Anders Jakobsen (Bjørn) den yngre (d. ugift efter 1536) til Voergård og Støvringgård, søn af Jakob Andersen (Bjørn) (d. omkr. 1525) og Margrethe Poulsdatter (Godov) (ifl. DAA 1887: Fikkesen?) til Tybjerggård. Han var broder til den i note 17 nævnte Dorte Jakobsdatter (Bjørn) (d. omkr. 1562), der først var gift med ovenn. Christoffer Hak (se note 17) og derefter med nedenn. Oluf Glob (Due) (se ndf. note 36). - (19) Hovedgården Tybjerggård i Tybjerg s. og h. - (20) Vel = *ore:* udyrket jord, skovklædt terræn, skov, lund (Kalk. III.383b; OdS XV.1248), men cf. KRD II. 885a: Orup (landsby i Tybjerg s. og h.). Se RDomb. 1541 fol. 59^{r}: en skouffs lod ... i Tydebierge oere, som kaldes Rebbers parth oc for en anden skoffuis lod (KRD II.435) og ib. fol. 65^{r}: then sckoffs loed wty Tybiere ore, som kallis Rebers part (KRD II.440). Jf. ndf. ved note 25: *Tybierig ore laad* og ved note 40 *same skoffs lod, Rebis partt.*

(21) ɔ: Rebergs part. Jf. ndf. note 23. - (22) Christoffer Jensen (Basse) (d. omkr. 1494) til Sørup, søn af Jens Andersen til Bildsø (Kirke Stillinge s., Slagelse h.). Han var gift 1. gang med Birgitte Skave, datter af rigsråd, landsdommer Niels Jensen Skave (d.1452) og dennes 1. hustru

Sidsel Valdemarsdatter Wohlfleth, 2. gang (før 1476) med Margrethe Andersdatter (Godov) (d. efter 1500), datter af Anders Pedersen (Godov) (d. omkr. 1463) til Tybjerggård og Bramsløkke og Maren Jakobsdatter Lunge og enke efter Jep Lunge (jf. DAA 1886.42f.). - (23) Claus Reberg (d. omkr. 1495) til Bramsløkke, søn af Henrik Reberg og Dorothea. Han var gift 1. gang med Anne Andersdatter (Godov) til Tybjerggård og Bramsløkke, datter af Anders Pedersen (Godov) (d. omkr. 1463) til Tybjerggård og Bramsløkke og Maren Jakobsdatter Lunge (af Asserstrup) og søster til den i note 11 nævnte Margrethe Andersdatter (Godov); 2. gang med Sophia Detlevsdatter Daa (hun gift 2. gang før 1510 med Anders Madsen (Kyrning) (d.1524) til Lövestad i Färs härad), jf. DAA 1911.373. Hans datter af 1. ægteskab, Marine Clausdatter Reberg (d. omkr. 1519), var gift med ovenn. Erik Mogensen (Mormand), se ovf. note 15. - (24) Må være fejlskrift for Basse Christoffersen (se ovf. note 11). - (25) Se ovf. note 20. - (26) Se ovf. note 22. - (27) lovfaste, ɔ: som kan afgive et retgyldigt vidnesbyrd (Kalk. II.725b bet.2; OdS XII.1216 bet.1, jf. DL 1-16-1: Sandemænd skulle være otte lovfaste og bosatte Dannemænd). - (28) Dette stemmer ikke overens med oplysningerne i DAA 1886.42 og 1911.378, se ovf. note 22 og 23. - (29) rigtig, sand, sandfærdig, sikker (Kalk. IV.748b; OdS XXVI.598), jf. ty. *wahrhaftig*. - (30) En *vidisse* er en bekræftet afskrift af et dokument (OdS XXVI.1390f.).

(31) Ålholm slot i Nysted landsogn, Musse h. - (32) Adelsmænd (Kalk. II.60a bet. 2). - (33) Herefter et ulæseligt ord udvisket i forlægget. - (34) Originaldokument (Kalk. II.275a). - (35) vidnede (Kalk. I.178b bet.9). - (36) Oluf Glob (Due) (d. 1558 som slægtens sidste mand) til Vellumgård, Kærgårdsholm og Støvringgård, søn af Albert Glob til Vellumgård og Kærgårdsholm og Else Holgersdatter Rosenkrantz (d. 1564; hun gift 2. gang med Christian Friis (d.1561) til Krastrup). Han var (efter 1539) gift med Dorte Jakobsdatter (Bjørn) (d. omkr. 1578) til Tybjerggård og Støvringgård, datter af rigsråd, ridder Jakob Andersen (Bjørn) (d. omkr. 1525) til Voergård og Støvringgård og Margrethe Poulsdatter (d. omkr. 1560) til Tybjerggård (ifl. DAA 1897.90 vist urigtigt henført til slægten Fikkesen; hun findes ikke i stamtavlen over denne slægt i DAA 1892.138ff.). - (37) Margrethe Poulsdatter (d. omkr. 1560), datter af Poul Henriksen og Cecilie Andersdatter (Godov) (cf. DAA 1897; se foreg. note) til Tybjerggård, gift med ovenn. rigsråd, ridder Jakob Andersen Bjørn til Voergård og Støvringgård, se foreg. note, søn af Anders Jakobsen (Bjørn) den ældre (d.1490) til Voergård og Anne Lauridsdatter (Muus) (d. før 1492). - (38) Betingelse(r) (Kalk. IV.325b bet.2; OdS XXVI.1570 bet.2). - (39) Må være fejlskrift for Christoffer Hak (se ovf. note 17). - (40) Se ovf. note 18.

(41) særligt stort, usædvanligt (Kalk. I.186a bet.2; OdS II.496 bet.2). - (42) ɔ: således at man lader noget bero på tilfældet (OdS VI.85 bet.11). I ældre sprog også i formen *skade eller fromme*, jf. Kalk. I.784b; Feilb. III.218); *fromme*, jf. mnt. *vrome*, bet.: gavn, fordel, nytte (Da. etym.Ordb.116b) og *lykke* bet. opr. skæbne, lod (ib.238b). - (43) Adkomst (Kalk. I.6b). - (44) Der synes at måtte være sigtet til rettertingsdom 4. august 1545 (KRD II.443), og hvis det er rigtigt, er dommens datering i forlægget urigtig. Basse Christoffersen Basse klagede 1542 på Sjællands landsting over, at Oluf Glob forholdt ham den skovlod i Tybjerg ore, der kaldes Rebergs part. Han fik i oktober og november 1542 hos rigskansleren lovdagsbreve, hvorpå Oluf Glob 14. december tog genbrev. Basse Christoffersen Basse udtog derefter stævning mod Oluf Glob. Sagen blev 28. marts 1543 udsat til første almindelige herredag, og blev 5. maj og 8. november s.å. pany udsat. Den 4. august 1545 dømtes (af kongen, Johan Friis »cum pluribus regni consiliariis«), at ejendommen tilhørte Basse Christoffersen Basse, der skulle fortsætte sin låsebrevsforfølgning, og 15. s.m. fik han udmeldt ridemænd, se KRD II.441-443. - (45) ɔ: ved forfølgning med rigens ret til indførsel. - (46) inddrive, få tilkendt (ved rettergang) (Kalk. II. 392b; OdS IV.232 bet. II).

909 Rettertinget 15. juni 1574 (København)

Rettertinget statuerer, at en rebning og en lovhævd er ugyldige, da sandemænd ikke har svoret om markeskel. Når markeskellet mellem tre landsbyer, som før lå i fællig, er bestemt, må den ejer, der tidligere havde andel i alle tre byers marker, lide afkortning i sin lod i de to byers marker i forhold til den andel, der er ham tillagt i den tredje.

Hs.: RDomb. litra E (1570-76)[1] fol. 114[r] (findes yderligere i 1 hs.[2]).

Tryk: GdD III. 245ff. (efter RDomb., dog med enkelte udeladelser).

Litt.: J. E. Larsen. 416; Stemann, Retshistorie. 446 note 1, 448 note 2, 450 note 1, 453 note 3, 468 note 2, 477 note 1 og 2, 483 note 3; Matzen, Privatret II. 9, 14, 24, 35, 36, 39, 110, 245; sa., Offentlig Ret II. 96; Chr. Kier 84 note 1; Poul Meyer. 302.

Overskrift i NkS 825,3°: Holger Rosenkrandtz oc frue Margrethe Nielsdatter, Hans Holckis effterleffuersche.

Wij, Frederich thend Anden, medt Gudtz naade &c., giør alle witherligt, att aar 1574, thend 15. junij, paa wortt rettherting paa wortt slott Kiøpnehaffn wdj wor egen neruerrelβe, offueruerrendis oβ elskelige Peder Oxe[3] till Gißelfeldt,[4] wor och D:R:[5] hoffmester, Niels Kaaβ[6] thill Torrup gaardtt,[7] wor cantzeler, her Peder Skram[8] till Wrup,[9] riddere, Peder Bilde[10] till Suanholm,[11] Jørgen Roβenkrandz[12] till Roβenholm,[13] Eyller Grubbe[14] till Lystrup,[15] D:R: cantzeler, Jørgen Marsuin[16] till Dübeck,[17] Peder Gyldenstiern[18] till Thim,[19] Hans Skouffgaardtt[20] till Gundestrup,[21] Axel Wiffert[22] till Axelwoldt,[23] wore throe mendt och raadt, Axel Juell[24] till Willestrup[25] oc Pallj Juell[26] till Pallisbierg,[27] wore mend, thienner och landzdomer wdj wortt landt Nøer Jutlandt, for oβ wor skickit oβ elskelige Holger Roβenkrandtz[28] till Boluer,[29] wor mand, raad och rigens marsk, paa thend ene och haffde mett wor steffning[30] for oβ wdj retthe steffnit oβ elskelige frue Margrethe Niels daather,[31] Hans Holckis[32] eptherleffuerske, mett hindis lauge verge paa thend anden side for Baridthoule[33] och Baridttbyes[34] skouff, som hun forholder hannom for itt wlougligtt eyer breff,[35] att thend icke maa rebis och skifftis lougligen.

Och beretthe for[ne] Holger Roβenkrandtz, att for[ne] frue Margrethe samme skouff forholder hannom for icke att maae komme till rebs emodt receβen[36] mett for[ne] wlouglig eyers breff, epther huilcket enn bonde haffuer giordtt en laugheffdt, som hand meen mett wretthe, eptherthj ther haffuer icke tilforn weritt sandemendt paa samme skouff och samme skouff omstenit[37] och stablidt[38] epther lougen,[39] som hand meener att skulle werre emodt ald sedwanlig handell och emodt wor danske loug,[40] och medt samme wlouglig laugheffdt formenne hannom samme skouff for icke at mue komme til reebs.

Och i retthe laugde nogre domme, som i saadanne sager wdgangen ere. Først en landtztings dom aff Wiburg landtzting vdgiffuit a° 1561,[41] liudendis i sin mening, att eptherthj sandmendt haffuer werrit opkrauffdt till for^ne^ marck, och the haffue opholditt[42] och icke omsuoren samme marck till alle fire marckemode,[43] tha wiide wij for^ne^ eyermendt[44] icke att mue komme till for^ne^ marck thend att rebe, føere end sandemend haffue omsuoren samme marck till alle fire markemoode.[45] Och huem ther siden skader paa, tha att gaa ther om, huis rett kand findis.

Disligeste i retthe laugde en heritztings dom paa Hellerslefherridtz ting[46] wdgiffuen a° 72, liudendis: Eptherthj icke beuist er medt breff och segell marckeskiell emellom for^ne^ thuende byer giortt att werre, widste hand[47] icke att kunde stede feldingh[48] paa eyer samme marck att rebe, føer ther bliffuer giortt rett marckeskiell emellom epther lougen,[49] som thett sig bøer.

Sameledis en landtztings dom aff Fønboe landzting wdgiffuen a° 72,[50] liudendis: Eptherthj Jørgen Bonde tildømpte klage breff[51] att wdgaa paa Emerløff[52] marcke och siden fandtt rebsmendt ther paa att rebe, ligeuell att ther icke haffde gaait sandemendt emellom bye och anden, som thet sig haffde burdt, tha findis Jørgen Bonde ther wdj att haffue giortt wrett och bøer ther for till retthe att stande epther receβen, som thend widere bemelder.

Saa och i retthe laugde for^ne^ Holger Rosenkrandtz en landtztings dom aff Wiburg landtzting wdgiffuen a° 74,[53] liudendis i sin mening, att eptherthj Huilsted[54] marck icke wor omsoren, tha thend skulde haffue werritt rebet, att mand kunde haffue widst, huor lang samme marck sig forstreckett, førre end reb paa thend bleff laugtt, och for^ne^ marck findis nu formedelst sandmendt omsuoren, tha kunde the icke kiende thend rebning, som Jens Erickβen paa skiuder[55] nocksom eller logligtt att werre, ey heller att forhindre reb paa samme marck, naar rebsmendt ther till louglig kreffuis, som thend widere bemelder.

Och setthe for^ne^ Holger Roβenkrandtz i retthe, om samme wlouglig eyers breff och thend laugheffdt, som en bonde[56] giortt haffuer emodt lougen, och mange domme, som ere gangne i wort rige Danmarck, disligeste emodt ald sedwandlig brug her wdj rigett kand forholde samme skouff icke at mue komme till rebs epther receβen.

Tha fremkom for oβ oβ elskelige Biørn Anderβen[57] till Stenolt,[58] wor mand och raad, och beretthe paa for^ne^ Margrethe Niels daatthers wegne, att hun haffde eyers breff och laugheffdt paa samme skouff och thend engang at werre rebtt, som hand beuiste medt samme rebsbreff. Och mentthe, att for^ne^ Barridttbyes skoffue icke burde igen att komme till rebs.

Och i retthe laugde for^ne^ laugheffdt, som Jørgen Jenβen[59] i Hauffue[60] paa Mandrup Holckis[61] wegne haffde giortt och wdgiffuit a° 36, løffuerdagen nest epther fastelauffn,[62] liudendis att hand haffde induorditt[63] med laugheffdt alle the skouff skiffther,[64] som eyermendt haffde hinde tillrebtt, som thend widre bemelder. Och setthe for^ne^ Biørn Anderβen wdj retthe, om for^ne^ frue Margretthe icke burde att beholde for^ne^ skouffskiffthe epther hindis rebsbreffue, laugheffder, rolig besidelβe och gammell breffuis liudelse.

Ther till suaridt for^ne^ Holger Roβenkrandtz och mentthe, thend tid samme rebs breffue och laugheffdtt bleff giort, tha war ther inthet marckeskiell giortt, men siden bleff giort och soredt en stor part fran thend byes eyendom och till andre, huilcket wor emodt lougen,[65] och mentthe ther for, att thend bøer igen att komme till reebs.

Disligeste haffde for^ne^ Holger Roβenkrandtz i retthe steffntt for^ne^ frue Margrethe Niels daatther for xvij settinger[66] iordt, som hun formener sig att haffue i Baridthoule och Baridttbye skouff och marck epther thrende laugheffder, hun ther paa haffuer.

Och i retthe laugde itt tingswidtne aff Bierreheritzting[67] vdgiffuet a° 1573, løffuerdagen nest for Sctj: Lucie dag,[68] liudendis xij dannemendt wunditt haffuer, att the haffuer seet och hørdt, thett[69] Lauritz Søffrenβen haffuer wdj iij samfelde[70] ting paa hans hosbondis, for^ne^ Holger Roβenkrandtzis, wegne fremeskidt aff for^ne^ frue Margretthe paa Baridtskouff[71] och aff hindis thiennere, som boer i Barridtthoule och Barridt byer, om the haffue nogen windissbyrdt, huor medt the kunde beuiβe, att for^ne^ fru Margretthe haffuer hafftt nogen iordtt och bruglighedt till for^ne^ hindis hoffuidtgaardt i for^ne^ Barridthoule och Baridtbyers marcke, som haffuer weritt brugtt till hindis hoffuidtgaardtt medt retthe, eller om hindis thienere i for^ne^ thuende byer haffuer hafftt nogen eller kand beuiβe att haffue brugtt nogen iordt, som wor aff for^ne^ Baridtskouffs hoffuidtgaardtz iordt, och ingen ther er fremkommen eller ingen ther paaskiødtt i noger maade.

Sameledis i retthe laugde itt syunsbreff,[72] liudendis att xviij mendt siunit, grandskitt och forforidt samme iordt, som for^ne^ Holger Roβenkrandtz paa klager, om thend wor omβtenitt eller seermerkt;[73] tha haffuer the icke nogen stedtz finditt tilgang[74] eller leiiglighedt, som stug[75] eller seermercke[76] pleyer att werre steenit och indmercktt medt, och siuntis thennom ther for som griibs iordt[77] at verre, wden for^ne^ frue Margretthe kand thet anderledis beuiβe, som thet widttne bemelder, wdgiffuit a° 1574, løffuerdagen som Philippi & Jacobj dag[78] paafaldt, paa for^ne^ Bierreheritzting.

Disligeste i retthe laugde en dom,[79] som nogre godemendt noger tid siden for-

leden ther om dømptt haffue, som epther wor befalling haffue werrit paa samme skouff och marck threttе, wdgiffuen paa Roβenwoldt[80] a° 1573, thend 15. octobris, aff oβ elskelige her Jørgen Løcke[81] till Offuergaardt,[82] ridder, Erick Roβenkrandtz,[83] Otthis søn, Erick Rud[84] till Fuelβang,[85] worre mendt och raadt, Axell Wrne[86] till Søegaardt,[87] Malthj Jenβen[88] till Hollumgaardt[89] och Hack Wlffsstand[90] till Hickebierg,[91] worre mend och thienere, liudendis eblandt anditt, att the icke kunde kiende eller forfare frue Margrethe eller hindes thiennere i for[ne] marck mere iordt att haffue end xvij settinger iordt i alle thrende marcke epther hindes laugheffdtz liuddelse, som bleff lest for sandemendt, huilcke for[ne] settinger the icke anditt wedt end ottinger att werre.

Och setthe for[ne] Holger Roβenkrandtz i alle retthe, om for[ne] frue Margrethe kand medt nogen rett widere iordt i for[ne] marcker tilholde sig end som the xvij settinger, hindis laugheffdt paa liuder, eptherthj for[ne] Holger Roβenkrandtz meen, att hun icke kand beuiβe, att hun nogen tidt haffuer haffdt thet i brug till hindis hoffuidttgaardt i samme marcker, epther som hinde till tinge er tilbøditt att skulle lade giøre beuiiβeligtt, disligeste for[ne] gode mendt haffue icke kiendt hinde mere iordt i for[ne] marcker att haffue, enthen till hindis thienere ther wdj byen eller och hindis hoffuidttgaardt.

Och ther hoes beretthe, att thend tid Baridtskouff, Baridtthoule och Barridtzbye marcker ware alle thre wdj fellidt medt huer andre, och ther nu er gangitt sandemendt och ridemendt[92] emellom Barridttskouffs bye och Barridttshoule, om for[ne] frue Margrethe icke tha bøer at skorthe[93] wdj the xvij settinger iordt, baade wdj skouff och marck, saa megitt, som Barridttskouffs marck sig forstrecker.

Ther emodt berette for[ne] Biørn Anderβen och i retthe laugde en laugheffdtt, som affgangne Manderup Holck haffde giort medt gode riddermendtzmendt och selffeyer bønder, huor wdj hand haffde induordt till Barridttskouffs hoffuidgaardt thi och siuff setting, som er xvij settinger iordt, offuer altt Baridzmarck inden alle fire marckeskiell medt agger och eng, skouff och marck, fiskevandt och feegang, som samme laugheffdt widere formelder wnder sitt datum 1511, thend løffuerdag nest epther Sctj: Bartholomej dag.[94]

Ther hoes i retthe laugde itt pergamentz sognewidne,[95] liudendis xij dannemendt wunditt haffue, att thet er thennom fuldvittherligt, att ther ligger xvij settinger iordt offuer aldt Baridtt marck i huer skifftning[96] till Barridtskouff hoffuidttgaardt foruden hans thieneris iordt, wdgiffuit a° Mcdlxx decimo, thend søndag nest for Sctj: Jørgens dag.[97]

Sameledis i retthe laugde en dom[98] aff gode mendt wdgiffuen a° 1573, thend

15. octobris, aff oβ elskelige Biørn Kaaβ[99] till Starup gaardt,[100] wor mandt och raadt, Johann Brochenhuus[101] till Leerbeck,[102] Erick Løcke[103] till Skouffgaardt,[104] Mogens Pederβen[105] till Tyrrestrup,[106] Giordt Pederβen[107] till Palsgaardtt[108] och Kieldt Brockenhuus,[109] wore mendt och thienere, liudendis eblant anditt, att for[ne] frue Margretthe bøer att beholde the for[ne] xvij settinger iordt offuer aldtt Bariidtt-marck epther hindis laugheffdtt och gammell breffuis liudelse, saa lenge the staae wedtt therris fuldemagtt och wrüggitt. Och setthe for[ne] Biørn Anderβen i alle retthe, om for[ne] frue Margretthe icke bøer samme xvij settinger iordt epther hindis breffuis och doms liudelse.

Sammeledis haffde for[ne] Holger Roβenkrandtz wdj retthe steffnet for[ne] frue Margrethe Niels daatther for feedrifft,[110] hun will haffue offuer marckeskiell medt Barridttskouffs gaardtz fee ind wdj Barridtthoule och Bariidtt byes marcker. Och i retthe laugde for oβ itt tingswidttne, liudendis huorledis nogre the mendt i Baridtt och Baridtthoule giffue last och klage paa for[ne] frue Margretthe for hindis hiordtt, som er øg, fee och suinn, hun lader driiffue offuer rett marckeskiell, som thett langtt widere bemelder, wdgiffuit paa Bierreheritzting a° 1574, løffuerdagen nest for pindtzdag.[111]

Disligeste i retthe laugde for[ne] gode mendtz dom, som bemelder, att the icke kunde kiende rett att werre, att ther skulde driffuis offuer marckeskiell och ind wdj for[ne] Baridtthoule och Baridttbyes skouff och marck medt Baridttskouffs hoffuitgaardtz fee och queg, cronens, Holger Roβenkrandtzis och the andre lodtzeyer till skade; men ther som saa findes, att frue Margrethis thienere icke haffuer fee till theris ottinger,[112] att the som andre thage aff andre, till the fange fuldt thill theris ottinger, som thend ydermere wduiβer.

Och setthe for[ne] Holger Roβenkrandtz i retthe, att eptherthj hun haffuer faaitt[113] hindes boeldtzmend[114] samme iordt att bruge, och the haffde fee till theris settinger, om baade hun och the bøer att driffue ther paa.

Ther emodt berette for[ne] Biørn Anderβen paa frue Margrethis wegne och satthe i retthe, om hun icke bøer att haffue paa the xvij settinger hindis greβgang offuer altt Barridtzmarck. Och i retthe laugde en dom, som for[ne] gode mendt wdgiffuit haffuer, liudendis att ther som for[ne] boeldtzmendt icke haffuer selff saa megitt fee, som greβningen til for[ne] xvij settinger kand thaale, tha for[ne] frue Margretthe medt thennom att driffue saamøgitt fee ther paa, som eyendommen kand thaale, som thend widere i sig selff formelder.

Mett flere ordtt thennom emellom vaar.

Tha epther tiltalle, giensuar, breff, beuiiβning och thend sags leiglighed bleff ther paa saa affsagtt for retthe: Først ath thend laugheffdt, som er gaait offuer en

rebning paa Bariidttzhoule och Bariidtzbyes skouff, som for^ne^ Holger Roβenkrandtz meen att werre itt wlougligtt rebning och skall werre giordtt emodt lougen och receβen, och en bonde thend giordt haffuer, tha ther om att gaae baade om rebningen och laugheffdtt till Wiburg landzting saa møgit, som loug och rett er.[115] Disligeste om the xvij settinger iordt, som for^ne^ frue Margretthe formeener sig at haffue i Barridttskouff, Baridttshoule och Baridttbyes marcker bleff ther saa paa affsagtt for retthe, att for^ne^ frue Margretthe bøer samme xvij settinger iordt att beholde epther hindis laugheffder och ridemendtz breffuis liudelse, huadt heller hun will bruge thennom till hindis hoffuidttgaardt eller och till hindis bønder och thienere. Och eptherthj thend laugheffdt er giordtt thend tid, Barridttskouff, Baridtthoule och Baridttbyes marcker ware alle three fellidttbunden[115] med huer andre, och ther nu er gaaen sandemendt och ridemendt emellom Bariidtzskouffs bye, Baridthoule och Baridtbye, tha skall for^ne^ frue Margrethe skorthe wdj the xvij settinger iordt baade wdj skouff och marck saa megitt, som Barridttskouffs marck sig forstrecker, som hinde for itt ennemercje[116] er tilsoridt; och the paa baade siider att thage wor befalling[117] till gode mendt, som thet maalle och offuerslaae[118] skulle, huor witt ther bøer at skortis i skouff och marck af for^ne^ xvij settinger iordt. Och eptherthj att for^ne^ frue Margretthe haffuer flere bønder i for^ne^ byer, som iordt tilligger, tha hinde att beholde saa mange ottinger eller settinger, som ther till aff arildtz tidt liggitt haffuer; och ther som ther icke findis enthen ottinger eller settinger, och marcken kaldis till reebs, tha att rebis som receβen[119] ther om formelder. Sammeledis om thend feedrefft bleff ther paa saa affsagtt for retthe, att the bøer att giøre ieffning,[120] huor megitt fee huer bøer att driffue paa samme marck, och tha huer att driffue ther paa saawitt, som hand haffuer eyendom till.

Datum vt supra.

(1) Denne erstatter HDDomb. 1570-76. - (2) Dette (NkS 835,2°) er muligt afskrift efter HDDomb., men har dog flere afvigende læsemåder. - (3) Rigshofmester Peder Oxe (d.1575) til Gisselfeld m.m. - (4) Hovedgården Gisselfeld i Øster Broby s., Ringsted h. - (5) ɔ: Danmarks riges. - (6) Rigsråd Niels Kaas (d.1594) til Tårupgård, fra 1571 kongens kansler. - (7) Hovedgården Tårupgård i Tårup s., Fjends h. - (8) Rigsråd, admiral Peder Skram (d.1581) til Urup. - (9) Hovedgården Urup (Ugerup) i Østbirk s., Voer h. - (10) Rigsråd Peder Bille (d.1586) til Svanholm og Øster Vallø, 1572 hofmester hos dronningen.

(11) Hovedgården Svanholm i Krogstrup s., Horns h. - (12) Rigsråd Jørgen Rosenkrantz (d. 1575) til Rosenholm. - (13) Hovedgården Rosenholm i Hornslet s., Lisbjerg h. - (14) Rigsråd Eiler Grubbe (d.1595) til Lystrup, fra 1570 rigskansler. - (15) Hovedgården Lystrup i Kongsted s., Fakse h. - (16) Rigsråd Jørgen Marsvin (d.1581) til Dybæk. - (17) Hovedgården Dybæk

(Dybäck) i Östra Vemmenhög s., Vemmenhög härad, Malmöhus län. - (18) Rigsråd Peder Gyldenstierne (d. 1594) til Tim, 1575-93 rigsmarsk. - (19) Hovedgården Tim (Timgård) i Tim s., Hind h. - (20) Rigsråd Hans Skovgaard (d. 1580) til Gundestrup.

(21) Hovedgården Gundestrup (Vrams Gunnarstorp) i Norra Vrams s., Luggude härad, Malmöhus län. - (22) Rigsråd Axel Tønnesen Viffert (d. 1580) til Axelvold m. m. - (23) Hovedgården Axelvold i Svalöv s., Rönneberga härad, Malmöhus län. - (24) Landsdommer i Nørrejylland (1551-74), magister Axel Juul (d. 1597) til Villestrup. - (25) Hovedgården Villestrup i Astrup s., Hindsted h. - (26) Landsdommer i Nørrejylland (1558-82) Palle Juel (d. 1585) til Strandet, Pallesbjerg m. m. - (27) Hovedgården Pallesbjerg i Staby s., Ulfborg h. - (28) Rigsråd Holger Ottesen Rosenkrantz (d. 1575) til Boller m. m., 1567 statholder i Nørrejylland, 1573 rigsmarsk. - (29) Hovedgården Boller i Ut s., Bjærge h. - (30) Om dette udtryk se 857.36.

(31) Margrethe Nielsdatter Rotfeld (d. 1575), datter af Niels Jensen Rotfeld (d. senest 1551) til Bratskov og Anne Nielsdatter Høeg (Banner) (d. tidligst 1553) og enke efter nedenn. Hans Holck. - (32) Hans Holck (d. 1565) til Barritskov, søn af Manderup Holck (d. omkr. 1546) og Anne Christoffersdatter Lykke. Han var 1561-65 lensmand på Varberg. - (33) Landsbyen Barritshule i Barrit s., Bjærge h. - (34) Landsbyen Barritskovby i Barrit s., Bjærge h. - (35) Et *ejerbrev* er en skriftlig erklæring, udstedt af vedkommende lodsejer (Kalk. I. 444b); her d. s. s. rebsbrev, ɔ: skriftlig udfærdigelse om en foretaget rebning (Kalk. III. 559a), jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III. 246 note 1; Da. Mag. 4. rk. IV. 92 (1549) og GdD II. 146 (1555). - (36) Reces 13. december 1558 § 28, stk. 1, hvorefter ingen skal forbydes at kalde skov, mark eller ejendom til rebs. - (37) afmærket ved at sætte sten omkring (Kalk. III. 317a). - (38) gjort skel ved stabler (ɔ: stolper, grænsepæle) (Kalk. IV. 88a). - (39) JL II. 21. Jf. DL 1-16-13: *stable med Stok eller Steen*. - (40) ɔ: JL. Om bet. *danske loug* for JL se Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie. 51f.

(41) Dommen kendes kun herfra. Landsdommere var i 1561 Erik Skram til Tjele og de ovenn. Axel Juul og Palle Juel. - (42) holdt op, standset (Kalk. III. 338a bet. 6), jf. GdD III. 246 note 2. - (43) Markeskel (Kalk. III. 43b bet. 1). Om formlen *alle fire marckemode* se Matzen, Privatret II. 14, sa., Panterettens Hist. 171. Ifl. JL I. 56 skulle der til hver by føre 4 veje. - (44) Lodsejere, selvejere (Kalk. I. 444b). Ifl. JL I. 52 og reces 13. december 1558 § 28 skulle rebsmændene være selvejere, jf. Arent Berntsen III. 453ff. *(Sielffeigere eller Reebsmænd)*. - (45) Det var en betingelse for rebningens foretagelse, at markeskellet var uomtvistet, f. eks. fordi sandemænd tidligere havde svoret markeskel, jf. Poul Meyer. 302. - (46) Dommen kendes kun herfra. - (47) ɔ: herredsfogden. - (48) Vel fejlskrift for *fylding*, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III. 246 note 4. Om fylling på sandemænd se P. Skaustrup i Studier tilegnede Verner Dahlerup (1924). 231ff.; sa., Dansk sprog og kultur. Udvalgte afhandlinger og artikler 1931-71 (1976). 31ff.; sa., Hardiske Mål II (1942). 72ff. - (49) JL II. 21. - (50) Dommen kendes kun herfra. Landsdommer var da Morten Brock (d. 1591) til Barløsegård.

(51) Brev, der indeholder en (an)klage, påtale (Kalk. V. 573b). - (52) Landsbyen Emmelev (1610: Emerløff) i Hjadstrup s., Lunde h. - (53) Dommen kendes kun herfra. - (54) Landsbyen Hvilsted i Hvilsted s., Hads h. - (55) påberåber sig (Kalk. III. 542b bet. 1). - (56) Det fremgår af dommen ndf., at bonden Jørgen Jensen og ikke Manderup Holck gjorde lavhævden. - (57) Rigsråd Bjørn Andersen Bjørn (d. 1583) til Vinstrup, Vinderup (nuv. Eriksholm), Stenalt, Bjørnsholm (det tidl. Vitskøl kloster) m. m., søn af Anders Bjørnsen Bjørn (d. før 1540) til Stenalt og Anne Gjordsdatter Drefeld. Ved kongebrev 25. juni 1573 (Kanc. Br.) var det befalet ham, der var en af sagsøgtes nærmeste frænder, at påtage sig lavværgemålet for Margrethe Nielsdatter Rotfeld og hendes børn, da hendes værge, Erik Lunge, var død 1572, og da Verner Parsbergs sønner, der var hendes børns rette værge, ikke kunne påtage sig værgemålet, da de på grund af kongens daglige tjeneste ikke kunne være hjemme og forsvare godset. Rigsråd Verner Parsberg (d. 1567) var gift med Anne Holck (d. 1591), der var søster til ovenn. Hans Holck. - (58) Ho-

vedgården Stenalt i Ørsted s., Rougsø h. - (59) Jørgen Jensen var selvejerbonde. - (60) Har ikke med sikkerhed kunnet lokaliseres.

(61) Manderup Holck (d. omkr. 1546) til Barritskov, søn af Christen Holck og Anne Manderup til Barritskov. Han, der var gift med Anne Lykke, datter af Christoffer Lykke til Stadsgård (nuv. Constantinsborg) og Margrethe Bosdatter Høeg, var fader til ovenn. Hans Holck (d. 1565) til Barritskov. - (62) ɔ: 4. marts 1536. - (63) hævdet besiddelsen af (Kalk. II. 424b). - (64) Skovparter. - (65) JL I. 21. - (66) Sjettedele (Kalk. III. 710a), jf. *fierding, otting, sietting oc alle reebdragne iorder* (Arild Huitfeldt, Danmarckis Rigis Krønnicke V, fortalen b 4). Cf. Kolderup-Rosenvinge i GdD III. 248 note 6, der antager, at *setting* er d.s.s. *otting*. Ndf. i dommen siges ganske vist, at *for*^{me} *settinger the icke anditt wedt end ottinger att werre*, men i dommens slutning hedder det *enthen ottinger eller settinger*. Om *setting* som mål for korn og salt se Osterssøn Veylle. 693; Aakjær, Maal og Vægt. 209f. - (67) Bjærge herredsting. - (68) Lucie dag: 13. december; lørdagen før 12. december. - (69) at (Kalk. I. 358a bet. 1). - (70) på hinanden følgende (Kalk. III. 672b bet. 2).

(71) Se ovf. note 31. - (72) Skriftligt vidnesbyrd om et foretaget syn (Kalk. III. 738b). - (73) afmærket (som skel) (Kalk. IV. 269a). - (74) Forhold, omstændigheder (Kalk. IV. 358b bet. 5). - (75) *Stuf*; den del af bymarken, der ved salg, gave eller på anden måde var udskilt fra det bol, hvortil den oprindelig hørte. Stuf regnedes med til byens marker og blev rebet som den øvrige byjord. Hvis ejeren af stuf ved rebning mistede noget af sin ejendom, havde han intet krav på byjorden, men den oprindelige ejer skulle holde ham skadesløs, jf. JL I. 49; Verner Dahlerup. 118; Kroman-Iuul III. 147. I slutningen af middelalderen synes al stuf at være betragtet som enemærke, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie, 183. - (76) afmærket jordstykke (Kalk. IV. 269b). - (77) *Gribsjord* var jord, som ikke hørte til den fra gammel tid indtagne og rebdragne bymark og således ikke var delt mellem bymændene, men som en enkelt mand havde indtaget til dyrkning uden for bymarken, jf. Kalk. II. 70b; Osterssøn Veylle. 343; Arent Berntsen II. 9. - (78) 1. maj. - (79) Dommen kendes kun herfra. - (80) Hovedgården Rosenvold i Stovby s., Bjærge h., der da ejedes af Holger Ottesen Rosenkrantz (ovf. note 28).

(81) Rigsråd Jørgen Lykke (d. 1583) til Overgård og Hverringe. - (82) Hovedgården Overgård i Udbyneder s., Gerlev h. - (83) Rigsråd Erik Ottesen Rosenkrantz (d. 1575) til Kærstrup (nuv. Valdemars slot), broder til ovenn. Holger Ottesen Rosenkrantz. - (84) Rigsråd Erik Rud (d. 1577) til Fuglsang. - (85) Hovedgården Fuglsang i Toreby s., Musse h. - (86) Rigsråd, rigskansler Axel Urne (d. 1577) til Søbysøgård. - (87) Hovedgården Søbysøgård i Nørre Søby s., Åsum h. - (88) Malte Jensen (Sehested) (d. 1592) til Holmgård, Boller og Højris. - (89) Hovedgården Nørre-Holmgård i Møborg s., Skodborg h. - (90) Hak Holgersen Ulfstand (d. 1594) til Häckeberga, sen. (1581) rigsråd og (1593) rigsmarsk.

(91) Hovedgården Häckeberga i Genarp s., Bara härad, Malmöhus län. - (92) Ridemandsinstitutionen var allerede i første halvdel af 16. århundrede i realiteten blevet en prøvende overinstans, hvilket formelt først fastsloges i § 2 i reces 21. november 1576 (CCD II. 30), hvilken bestemmelse optoges i DL 1-6-8; jf. Skautrup, Hardiske Mål II. 79. - (93) fattes, mangle (Kalk. III. 811a). - (94) Bartholomæus' dag: 24. august; lørdagen derefter var i 1511: 30. august. - (95) Et *sognevidne* var et på sognestævne fremkaldt vidnesbyrd, afgivet af sognemændene (OdS XX. 1310). - (96) Vel: agerskifter (del af bymarken, bestående af flere, oftest smalle agre), jf. OdS XIX. 447 bet. 1; Kolderup-Rosenvinge i GdD III. 250 note 10. - (97) St. Jørgens dag: 23. april; i 1480 var søndagen før: 16. april. - (98) Dommen kendes kun herfra. - (99) Rigsråd Bjørn Kaas (d. 1581) til Starupgård m.m. - (100) Hovedgården Starupgård i Højslev s., Fjends h.

(101) Johan Brockenhuus (d. 1587) til Lerbæk, søn af Johan Brockenhuus (d. 1572) til Lerbæk og Anne Kjeldsdatter Juel. - (102) Hovedgården Lerbæk i Hover s., Tørrild h. - (103) Erik Lykke (d. 1592) til Skovgård m.m. - (104) Den tidl. hovedgård Skovgård i Nørager s., Sønder-

hald h. - (105) Mogen Pedersen Galt (d. 1575) til Tyrrestrup. - (106) Hovedgården Tyrrestrup i Søvind s., Voer h. - (107) Gjord Pedersen Galt (d. 1591) til Palsgård og Tyrrestrup, broder til ovenn. Mogens Pedersen Galt. - (108) Hovedgården Palsgård i Ås s., Bjærge h. - (109) Kjeld Brockenhuus (d. 1616) til Lerbæk m.m., søn af ovenn. Johan Brockenhuus (d. 1587). - (110) Ret til at drive kvæg på græs, græsgang (Kalk. I. 817 a).

(111) I 1574 indfaldt pinsedag 30. maj. - (112) ɔ: hvis fru Margrethe Rotfelds bønder ikke selv havde så mange kreaturer, som de efter deres andel i bymarken havde ret til at drive på græs, måtte de ligesom andre tage andres kreaturer til græsning; jf. ndf. i dommen og Kolderup-Rosenvinge i GdD III. 251 note 13. - (113) givet, skaffet (Kalk. I. 506 a bet. 2). - (114) Ejere eller fæstere af en mindre jordlod (Kalk. V. 120 a). - (115) Jf. herved Kanc. Br. 11. juni 1575 om, at kongen og rigsrådet havde mæglet forlig i en trætte mellem afdøde Holger Rosenkrantz' arvinger og fru Margrethe Rotfeld. Hun havde på Viborg landsting sagt Holger Rosenkrantz nogle ord om, at markeskellet var forvildet (ɔ: gjort ukendeligt eller fjernet, jf. Kalk. I. 745 a), hvilke ord landsdommerne i Viborg havde givet Holger Rosenkrantz beskrevet. Da fru Margrethe Rotfeld både på landstinget og nu for kongen og rigsrådet havde gjort undskyldning, havde kongen forligt parterne således, at sagen skulle være død, og det i den udtagne stævning, breve og beviser anførte ikke komme nogen af parterne til skade. - (116) lå i fællesskab (Kalk. I. 819 a). - (117) Særeje, særlig del (Kalk. I. 461 a). Disse jorder skulle være særskilt og synligt afmærkede og holdtes uden for rebningen (JL I. 551); jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie, 182. - (118) Ved reces 7. september 1569 § 2 (CCD I. 414 f.) og reces 21. november 1576 § 2 (ib. II. 30) indskrænkedes kongens ret til at befale riddersmænd at dømme i andre sager end i sager om herreds- og markeskel og andre sager, der krævede besigtigelse på åstederne, samt i sager, i hvilke samfrænder plejede at dømme. Jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie. 524. - (119) beregne (Kalk. III. 429 b bet. 5). - (120) Reces 13. december 1558 § 28. - (121) Skifte, deling (Kalk. II. 438 a bet. 2).

910 Sjællands landsting uden år og dag (før 1600[1])

En domfældt havde på vej til retterstedet, hvor han skulle henrettes, dræbt bødlen med et grimeskaft, som han havde fået af to mænd, der som vogtere ledsagede ham til retterstedet. De to mænd var ved herredstinget herfor dømt i kongens nåde og unåde. Da det ikke fandtes godtgjort, at de havde overladt den domfældte grimeskaftet for at han dermed skulle dræbe bødlen, ændredes dommen af landstinget, der fandt, at de to mænd havde gjort sig skyldig i den i JL III. 35 nævnte forseelse, og at dette forhold først måtte påkendes af herredstinget. (Fragment)[2]

Hs.: Thott 1202,2° nr. 120.

Ingen *overskrift*, men flg. regest i registeret: En domb af Siellandtzfarslandtztinng vdgangen. Enn tiuff, som for sinn onnde begangnne gierninnger vaare thildømpt att hænge, anlangende, som ombragte mestermanden.

... Och det nu, effter at ett winnde er inted winnde[3] vdenn det anderledis bekrefftes, er paakiend och vnd[er]dømpt, adt det jche kannd komme Rasmus

Mortennsenn till hinder emoed hanns høyeβte ædt och benegtelsβ i nogenn maade, da sagde wij derpaa saa aff for rette, att wj effter slig leylighed iche wide βamme herridsfougeds βtrennge domb offuer Rasmus Mortennβenn for raad[4] effter ord, hannom iche nockβommeligenn βom vel burde erre offuerbeuiste, at følge kunde hannom till hinder eller schade i nogenn maade, menns bør for den beschylling qvit werre. Menns dersom hanns herschab och hoβbunde eller hanns[5] fuldmectige paa hanns wegnne formeene sig ad haffue thiltalle till for[ne] Rasmus Mortensβenn som saguolder[6] for hanns forsømmelβe, att hand haffuer ladit sinn thuif mordersche wiiβ omkomme rettermanden,[7] hanns steede[8] ombud[9] till execution effterhuerfuid[10] thingsdomb paa hanns liff, det werre βamme hanns herschab till richtig och thilbørlig straff sielff till goede willie och betenckennde hiemb βtillid.

Dernest belangenndis Madzs Hannsenn och Tyge, som wdj ligemaade erre dømpt vdj høystbemelte k: M: naade och wnaade,[11] som kand erachtis ad kunne hennβtrecke βig paa derris liff, for ad dj effter thingswinndis jndhold schulle haffue sambtøcht och ladet miβdederenn vnder weienn,[12] βom er worden thilbage dreffuenn, bliffuid it grimschafft[13] mechtig, huilchen hand siden haffuer giordt sig nøttig till att quelle[14] oc omkomme[15] rettermanden med, saa effterdj iche nockβommeligen for[ne] thuinnde perβoner offuerbeuiβes βamme grimschaft aff ret mottuillighed och onnt forset att haffue sambtøcht och giordt βig affhendet[16] till miβdederenn dermedt ad omkomme rettermandenn dennd loulig execution till forhinndrinng, ey heller ad dj wdj nogenn maade hafuer med handgierninng och styrckelβe giordt nogid till hanns død, da vide wj oβ iche effter slig leylighed ad kunne osβ vnderβtaae dend herridzsfougdenns domb paa ko: M: naade och wnaade offuer for[ne] thuinde perβoner at følge, menn denn bør vdj alle maade ad bliffue, som denn med alle[17] wdømpt waar. Dog effterdj siellanndsche loug[18] saawellsom jydsche loug[19] klarligenn medførrer, huorledis medfaris och bødis schall, om nogenn medt raad eller følge giør nogitt till andenn mannds død, eller nogen βinne waabenn eller werge vdfaaer[20] och bortlaanner, och andenn dræbes eller saaris dermed, huad heller de omkomme med vilge och widschab eller jche, och for[ne] thuinnde personner dennom er widt[21] och gangenn paahaannde[22] om dett grimschafft, de haffue wdsteed,[23] haffuer i nogen maade, entenn med loug[24] eller thingsuinnde, erchlerid[25] och befried, som det seg burde, da kunde wj ey andet derpaa kiennde och for rette affsige, end ad dj io der ved haffue dennom forseet och giordt emod lougenn och bør att werre faldenn for raadβag.[26] Och effterdj derom jnted endnu er agerit[27] och handelid till wernnetinged, da bør dermed at forhandlis βammeβtedzs, om nogenn will derom yddermeere paatalle, och

herridsfougdenn da ad werre forpligt, naar louligenn ahnnfordris, ad thage sagenn for sig och effter jndførde achter och bescheed[28] kiennde och dømme, huad for[ne] thuinnde perβonners straff och bøede for βamme deris forβeelsβe bør at werre, och huem derris bøder och faldsmaall bør med rette ad opberge. Dersom nogen wider paaschader, daa gaaeβ deromb, huiβ ret ehr, naar der paa nye saa louligen fordris, som det sig bør.

Thill vindiβbyrd vnder worris zignetter.

Actum vt supra.

(1) Dommen må være fra før 1600, da forlægget (Thott 1202,2°) er fra tiden omkr. 1600. - (2) Kun domsslutningen er bevaret, idet fol. 195-204 mgl. i forlægget. - (3) Jf. SkL 144 og JL II. 93 *(witnæ..thæt ær æi minnæ æn twa mæn)* samt 4. Mos. 35,70, 5. Mos. 17,6 og 19,5, Matth. 18, 16 og DL 1-13-11 (Vidne er ej mindre end to Personer, overensstemmende, og udi een Ting). Grundsætningen fandtes tidligere i næsten alle landes lovgivning, jf. A. S. Ørsted, Eunomia IV (1822). 388 ff., Montesquieu, De l'Esprit des Lois (1748) livre xii, chapitre iii, og den gamle norske sætning: Et vidne er som intet, to er som ti (jf. J. H. Deuntzer, Den danske Civilproces (1900). 275). Jf. rettertingsdomme 20. september 1554 (II nr. 209), 14. januar 1537 (II nr. 235), Viborg landstings domme 17. januar 1590 (III nr. 621) og 5. december 1590 (III nr. 649). - (4) Jf. EsjL II. 31, hvorefter der ved rådssag ved manddrab skal bødes 9 mark. - (5) ɔ: husbondens. - (6) Her: sagsøgte (i ældre sprog opr.: sagsøger (Kalk. III. 661 a; OdS XVIII, 431 bet. 1 & 2). Jf. at i Rasmus Vindings »første projekt« til DL (1-5-9) anvendtes udtrykket *sagvolder*, som Peder Lassen ønskede ændret til *sagsøgte*, idet han hævdede, at sagvolder betød sagsøgte, jf. Stig Iuul, Kodifikation. 60. - (7) Bødlen. - (8) *stede* bet. m.h.t. tjenesteforhold: fæste, tage i tjeneste (OdS XXI. 1089 bet. 1); her vel: lønnede. I de fleste købstæder fandtes fast ansatte bødler, der lønnedes af byen med en fast løn og dertil et vederlag for hver udført tjeneste, jf. Hugo Matthiessen, Bøddel og Galgefugl (1902). 29 ff.; Jens Ulf Jørgensen i Dagligliv i Danmark i det 17. og 18. århundrede (1969). 338, mens man på landet måtte sende bud efter en bøddel, når der var brug derfor. Den forurettede måtte selv udrede udgifterne ved en henrettelse, jf. Viborg landstings dom 1. september 1593 (V nr. 706). - (9) befuldmægtigede (Kalk. III. 202 b bet. 2). - (10) vel fejlskrift for: *effter forhuerffuid*.

(11) Denne formulering anvendtes ikke blot, hvor der forelå en overtrædelse af en (speciel el. generel) kgl. befaling, men også i tilfælde, hvor domstolen enten fandt, at der burde idømmes straf, skønt straf ikke var hjemlet i lovgivningen, eller at der efter omstændighederne burde idømmes en strengere straf end den i loven foreskrevne. Den, der dømtes i kongens nåde og unåde, kunne efter kongens befaling henrettes (jf. det flg. *som kand erachtes at kunne hennβtrecke βig paa derris liff)* og alt hans gods konfiskeres, men kongen kunne også lade den dømte slippe billigere med forvisnings-, fængsels- eller formuestraf, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie. 312. Jf. Sjællands landstings dom 14. december 1468 (I nr. 21), rettertingsdom 2. august 1537 (I nr. 87), Viborg landstings dom 1540 (I nr. 90), rettertingsdom 17. juni 1558 (II nr. 265), Ringsted herredstings dom 22. marts 1571 (III nr. 374), tilforordnede råders dom 1. juli 1580 (III nr. 476), Viborg landstings dom 29. juli 1587 (IV nr. 574), rettertingsdom 28. juli 1590 (V nr. 629); Oxie herredstings dom 28. marts 1594 (V nr. 719). - (12) Vel fejlskrift for *vndwige*. - (13) d.s.s. grimetøjle: reb eller jernkæde, der er forbundet med grimen (hestens hovedtøj) (Kalk. III. 73 b; OdS VII. 92). - (14) kvæle (Kalk. V. 625 a). - (15) dræbe, ombringe (Kalk. III. 304 a bet. 5). - (16) fralistet, frataget (Kalk. I. 19 a bet. 1). - (17) *med alle:* aldeles

(Kalk. I. 42 b bet. 3). - (18) EsjL II. 31, III. 46, sidste punktum, og 47. - (19) JL III. 35 og 36. Jf. SkL 107 og 108. - (20) låner, overgiver (Kalk. IV. 552 b bet. 2).

(21) beskyldt, sigtet for (Kalk. IV. 811 a bet. 2). - (22) beskylde, anklage, føre proces imod, jf. f. eks. EsjL III. 68 (om sag *liusd a hændær*), SkL 158 (*ofna hændær mælæ*) og 173 (*kærær... andrum manni ofna hændær*), Moth: *følge en noget på hånd* (OdS VII. 587 lin. 1). - (23) afgivet (jf. Kalk. IV. 592 b bet. 1 og 593 a bet. 3). - (24) Ed(sbevis) (Kalk. II. 722 a bet. 2). - (25) renset, retfærdiggjort (Kalk. I. 723 a bet. 2). - (26) Ordets opr. bet. er: sag med rådet råd, ɔ: overlagt, forsætlig gerning (Kalk. III. 643 b). Landstingets udlægning af de citerede love viser imidlertid, at der med ordet her menes: medvirken (jf. dommens *medt raad eller følge*), hvad enten denne er forsætlig eller ej (jf. dommens *med vilge och widschab eller jche*). De af Kalk. 1.c. anførte eksempler på bet. »forsætlig gerning« er ret beset tilfælde af medvirken. - (27) udført (Kalk. V. 24 b bet. 2). - (28) Vidnesbyrd (Kalk. V. 85 a).

911 Rettertinget 31. maj 1608 (København)

Rettertinget statuerer, at udtalelser om et gældsforhold i et privatbrev ikke har gyldighed over for kreditor over for en formelig revers. Herved lagt vægt på, at brevudstederen ikke var uvildig.[1a]

Hs.: Thott 1202, 2° nr. 141[1] (HDDomb. nr. 20 fol. 37).

Tryk: Secher, Rettertingsdomme II. 134 ff.

Overskrift: Dom imellom Peder Munck[2] till Estuadgaard[3] och Christoffer Lunouw,[4] dateridt denn 31. may anno 1608. Kongen och aldt raadit,[5] Peder Munck wndtagenn.[6]

Da effter tiiltall, giensuar och denn sags leylighed, och eptherdj wj befinde, adt for[ne] Christenn Prip[7] hafver vdgiffuidt sin revers,[8] wdj huilchenn hannd bekiender sig adt haffue wdj panndt annammidt aff Madtzs Badscher[9] ett Christoffer Lunos breff[10] paa 420 daller och loffuer de till hannom igienn adt leuere, naar hand bekommer sin betalling, och for[ne] Christenn Prip jnted frembær, enntenn nøyagtig quitandtzer eller andedt, huormed hannd kunnde beuiβe βamme haandschrifft adt werre leueret, der gielden, Madtz Badscher hannom schyldig wor, bleff betalled vdenn alleniste med Christoffer Lunos missiue, som dog er wildig, effter gieldenn hannom selff vedkommer adt betalle, och epter for[ne] Christoffer Luno nu er for oβ hidsteffnidt sin βandhed derom adt bekiennde, haffde hanndt iche fuldtkommeligenn willedt wedgaa βamme βinn kundschab effter hanns missiues jndholdt, da βagde wj der paa βaaledes aff for rette, adt for[ne] Christoffer Lunos missiue, som huerchen till heridtzsting eller landtzting er anβeedt, ey heller med nogenn nøyachtig qwitandtze bekrefftis, bør [iche][11] komme Peder Munck till hinder eller skade i nogenn maade.[12]

Datum vt supra.

(1a) Jf. rettertingsdom af s.d. VI.846. - (1) Dette er afskrift efter HDDomb. - (2) Se VI.775.4. - (3) Se VI.788.60. - (4) Se VI.846.11. - (5) Om rigsrådets daværende medlemmer se VI.841.4. - (6) Da han var part i sagen, kunne han ikke være meddommer. - (7) Se VI.846.5. - (8) Brev, hvorved udstederen anerkender en modforpligtelse (OdS XVII.941 bet. 1). - (9) Se VI.846.13. Han var gift med Maren Lunov, søster til ovenn. Christoffer Lunov. - (10) Gældsbrev. - (11) Ordet mgl. såvel i forlægget som i HDDomb. - (12) Sagen var af Christen Prip »opdragenn« til Peder Munk, jf. VI.846.38.

RIGENS RET

Indledning

I

En vigtig kilde til belysning af den brydning mellem gammel og ny ret, der fandt sted i det 15. århundrede, er foruden de bevarede domme den samling retsregler, der går under navnet Rigens Ret,[1] og som findes i et ret stort antal juridiske blandingshåndskrifter, der hovedsagelig indeholder lovstof. Med en enkelt undtagelse (RR § 38) findes disse regler derimod ikke i de håndskrifter, der rummer de private domssamlinger, skønt flere af reglerne må antages at være kortfattede gengivelser af domme eller responsa.[2] Dette skyldes antagelig, at reglerne tidligt – i alt fald fra det 15. århundrede – blev betragtet som lovstof, og at en del af dem var trykt allerede 1505, altså før de private domssamlinger blev til. I de fleste håndskrifter bringes bestemmelserne i Rigens Ret som bestanddele af »Kong Eriks håndfæstning«[3] (med datering: Nyborg 1244), der er et på privat initiativ udarbejdet tillæg til Erik V Glippings nyborgske fdg. for Sjælland 26. maj 1284.[4] Efter et sådant håndskrift er flere af bestemmelserne trykt 1505 af Gotfred af Ghemen i hans udgave af EsjL m.m. og derefter genoptrykt af Mads Vingaard 1576. I 4 håndskrifter bringes bestemmelserne som paragraffer i »Kong Hans' håndfæstning« (med datering: de 11.000 jomfruers dag (21. oktober) 1499) og i 1 håndskrift som dele af en af »Kong Valdemar« udstedt forordning eller håndfæstning (med datering: 1201).

I 1842 offentliggjorde Kolderup-Rosenvinge (Da.Mag. 3.rk.I.177ff.) bestemmelserne i Rigens Ret. Som forlæg benyttede han håndskriftet AM 35,4° fra 1592, der omfatter i alt 38 artikler. Hertil meddelte han varianter dels fra to lidt

1) Jf. Kofod Ancher II.302; Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I(1842).177ff.; sa., Rigens Ret og Dele.98ff. (særtryk s. 1ff.); J. E. Larsen.282; Stemann, Retshistorie.47; Matzen, Retskilder.275ff.; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.128; Amira, Grundriss.33.

2) Håndskrifterne, der gennemgås ndf. side 322ff., findes derfor ikke i håndskriftsfortegnelsen i bind VIII.

3) Under dette navn ses bestemmelsen påberåbt i retsanvendelsen, se f.eks. Sjællands landstings dom 27. november 1566 (II nr. 310), tilforordnede råders dom 30. oktober 1588 (II nr. 596), Skelskør bytings dom 14. oktober 1616 (Friis Edvardsen.159f.), rettertingsdom 29. januar 1630 (Matzen, Retskilder.155).

4) Forordningen kaldtes i den senere retsbrug undertiden håndfæstning, se f.eks. Viborg landstings dom 1586 (IV nr. 543), jf. Matzen, Haandfæstninger.2; sa., Retskilder.155.

ældre håndskrifter (AM 42,4° og AM 29,4°), der indeholder henholdsvis 34 og 30 af disse bestemmelser, dels fra Gotfred af Ghemens tryk fra 1505, der medtager 11 af de herhen hørende bestemmelser. Endelig gengav han i et tillæg fra håndskriftet Rostgaard 5,8° (fra omkr. 1450) og fra Ghemen-trykket 1505 henholdsvis 3 og 5 artikler, som han mente grundede sig på gamle domme, således at man kunne »have samlet under eet, hvad der i ældre Tider synes at have været henført under Benævnelsen Rigens Ret«. Til de enkelte bestemmelser knyttede han en kommentar med fortolkningsbidrag.

Siden denne offentliggørelse er meget nyt materiale fremdraget. Der er fundet et større antal håndskrifter, der indeholder flere eller færre artikler af Rigens Ret, og retshistorisk kildemateriale af betydning for forståelsen af de enkelte bestemmelser er i nyere tid gjort tilgængeligt. Hertil kommer, at nutidens bedre filologiske hjælpemidler har skabt mulighed for en sikrere forståelse af disse senmiddelalderlige bestemmelser, end det tidligere var muligt.

Derfor, og da bestemmelserne i Rigens Ret ikke blot fik stor betydning for retsudviklingen, men tillige er beslægtet med de private domssamlinger, idet de fleste af bestemmelserne må antages at være kortfattede gengivelser af domme eller responsa,[5] der på privat initiativ er samlet, er det fundet naturligt i nærværende udgave at medtage disse regler. Kolderup-Rosenvinges inddeling af Rigens Ret i 38 paragraffer, der for længst har vundet hævd i dansk retshistorisk litteratur, er bibeholdt. De i det følgende som §§ 13 A og 36 A betegnede bestemmelser er sådanne, der ikke fandtes i Kolderup-Rosenvinges forlæg. Den førstnævnte bestemmelse har han uden paragrafbetegnelse gengivet i en note efter håndskriftet AM 42,4° (Da.Mag. 3.rk.I.184), den sidstnævnte i sin kommentar til RR § 36 (ib.215).

Den betydning, man tillagde reglerne i Rigens Ret, fremgår ikke alene deraf, at de i flere håndskrifter betegnes som *merckelige*[6] *artickle och domme, som konningen medt Danmarcks riiges raad samtøcktt haffuer*,[7] og at de blev påberåbt i retsanvendelsen[8] - medvirkende hertil var naturligvis, at en del af bestemmel-

5) Kofod Ancher II.302; J. E. Larsen.282; Stemann, Retshistorie.47; Matzen, Retskilder.283; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.128.

6) ɔ: bemærkelsesværdige, vigtige, betydningsfulde (Kalk.III.41a bet.1).

7) Således i AM 42,4° fol.84^{r}; lignende udtryk i AM 29,4° fol.86^{r} og Uldall 250,4° fol.50^{r}.

8) Se foruden de ovf. i note 2 nævnte domme f.eks. rettertingsdomme 18. oktober 1561 (GdD I.308) og 29. januar 1568 (ib.III.62 note 13), Sjællands landstings dom 13. oktober 1584 (IV nr. 539, jf. GdD IV.71ff.), rettertingsdomme 12. november 1586 (GdD IV.93ff.), 9. november 1590 (ib.236ff.), 5. februar 1596 (Secher, Rettertingsdomme I.128f., jf. 608), 21. juni 1603 (ib.430f., jf.608).

serne allerede i 1505 forelå trykt - men særligt deraf, at flere af dem blev optaget i det 16. århundredes rigslovgivning og derigennem blev kilder til bestemmelser i DL. Således blev RR § 1 optaget i reces 6. december 1547 § 8 og gik derfra over i recesserne 21. december 1551 § 14 og 13. december 1558 § 17 og i DL 1-13-29. RR § 6 blev optaget i fdg. 21. februar 1546 for Jylland, recesserne 6. december 1547 § 8 og 13. december 1558 § 14 og gik derfra over i DL 1-4-1. RR §§ 8 og 29 er kilder til DL 5-5-5, RR § 9 til fdg. 31. marts 1635 § 5, reces 27. juli 1643 2-6-20 og 2-3-15 og derved til DL 1-14-5. RR § 10 er kilde til DL 5-5-4 og RR § 24 til recesserne 21. december 1551 § 4 og 13. december 1558 § 12 og derved til DL 1-11-1.

II

De regler, der indeholdes i Rigens Ret, kan inddeles i følgende fem grupper.

1°. Flere af bestemmelserne fremtræder efter form og indhold som referat af domme eller responsa.

Dette gælder RR § 1 (hvor 3 håndskrifter tilføjer: *Thette haffuer riigens raad affsaugd for rette*), RR § 12 (*Thætet thyker oss were ræth*), RR § 13 (*Haffuir och gode mendt sa afsagt for rette*), RR § 13 A (*Thette er och en rett*[9]), RR § 14 (*Dett er oc rett*) og RR § 36 (hvor 4 håndskrifter tilføjer: *Dette er affdømpt til Lunde landtztingh;* 1 håndskrift tilføjer yderligere: *oc aff rigens raad samtøcht*). RR § 38 siges at være *dømbt aff koning Hans och Danmarckis rigis raadt*,[10] og denne dom findes da også i en af de private domssamlinger (GkS 1134,2°). Bestemmelsen i RR § 6, der indleder: *Thet skal man oc vide*, må formentlig også antages at være referat af en dom eller et responsum.

Om 8 af bestemmelserne kan det således med ret stor sikkerhed antages, at der foreligger gengivelser af domme eller responsa.

2°. Matzen har påvist,[11] at 4 af bestemmelserne (RR §§ 8-11) er gengivelse af de vidnesbyrd, der i 1424 blev aflagt her i landet af ærkebiskop Peder Lykke, flere biskopper og enkelte andre til brug under Erik af Pommerns strid med de holstenske grever angående Slesvigs status, hvilken tvist påkendtes 28. juni 1424 af kejser Sigismund som voldgiftsdommer.[12]

9) *rett* bet. her: dom (Kalk. III. 585a bet. 2).
10) Secher, Vitterlighed. 143 f.
11) Matzen, Retskilder. 278 ff.
12) Se I nr. 5.

Disse 4 artikler indledes med *Item thet ær oc righens ræth i Danmark; Thete er oc righens ræth* o.l., hvilket svarer til de i procesakterne anvendte udtryk, f.eks. *dixit, quod in regno Daciæ sunt leges et consuetudo et obseruancia per totum regnum.*[13] Det er som bekendt disse 4 artikler, der har givet samlingen navnet Rigens Ret. Ved Rigens Ret forstås her den for hele riget gældende fælles ret. Der betegnes derved ikke alene modsætningen til fremmed ret, som det i 1424 var af vigtighed at få oplyst, men også til den i de enkelte landsdele gældende ret. I denne betydning er ordene anvendt i RR §§ 8-11 (jf. udtrykket *per totum regnum*), men man kan ikke gå ud fra, at de øvrige bestemmelser i samlingen, selv om den skulle kalde sig Rigens Ret, har haft et tilsvarende gyldighedsområde.[14]

De nævnte vidnesbyrd blev aflagt mundtligt for den hertil udsendte dr. jur. Ludovico de Cataneis fra Verona i overværelse af bl.a. den kejserlige protonotar Antonius fra Pisa.[15] Disse personer opholdt sig her i riget i begyndelsen af året 1424, og de var tilbage hos kejseren den 21. juni 1424.[16] Samtlige procesakter blev af notaren sammenstillet i et register,[17] hvortil sluttede sig et på latin affattet referat af vidneudsagnene,[18] der af notaren dateredes 27. juni 1424.

Vidneudsagnene angik abstrakte retsspørgsmål og kan betragtes som eksperterklæringer eller responsa afgivet af sagkyndige. Ærkebiskoppen og biskopperne var som rigsråder hyppigt dommere i kongens retterting og var vel bevandret i lands lov og ret. Et af vidnerne, Roskildebispen Jens Andersen Lodehat (d. 1431), der nævnes som Danmarks riges øverste kansler, havde fra 1413 til 1423 været kongens kansler og var derfor særlig sagkyndig, jf. hans udtalelse: dixit, quia est Cancellarius regni et tunc Regis, et si fuisset facta, bene sciuisset, quia omnes scripture ibant per manus suas.[19]

Disse 4 bestemmelser indeholder vigtige regler, der ikke kendes fra andre sam-

13) SRD VII. 405f.

14) Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie. 128. Rigens ret *(leges regni)* må ikke forveksles med *leges patriae*, jf. Erik Glippings hdf. 29. juli 1282 § 2 (DdR. 76), fdg. 13. marts 1304 § 5 (ib. 181), der betegner de inden for fædrelandet gældende love (landskabslove, købstadslove m.m.), jf. Matzen, Retskilder. 278.

15) Jf. Stig Iuul, Forelæsninger. 82.

16) Kr. Erslev, Erik af Pommern (1901). 102.

17) SRD VII. 263-399.

18) Ib. 399-426; udtog i P. Sejdelin, Diplomatarium Flensborgense I (1865). Notarens original er gået tabt her i landet ved at udlånes til P. F. Suhm (d. 1798), jf. Kr. Erslev, Erik af Pommern, 462, men gennem Jakob Langebeks afskrift 1771 er det muligt at sammenholde bestemmelserne i RR §§ 8-11 med indholdet af de aflagte vidnesbyrd.

19) SRD VII. 405.

tidige eller ældre kilder, og de må, da lovregler ikke kan påvises, antages at bygge på den foreliggende retspraksis og i alt fald være udtryk for den da herskende retsopfattelse.

Bestemmelserne er affattet med stor omhu og med ikke ringe dygtighed. At uddrage af en halv snes ret omfattende vidnesbyrd de vigtigste retssætninger og gengive dem korrekt i knap form på dansk er i sig selv en betydelig indsats. Men hertil kommer, at der er foretaget en kyndig bearbejdelse af vidnernes udsagn. I nogle tilfælde var der forskel mellem de gejstlige og de læge vidners udsagn, idet de første i nogen grad var påvirket af kanonisk rets bestemmelser. Disse vidnesbyrd er da blevet redigeret således, at der i Rigens Ret alene er gengivet det, hvorom vidneudsagnene var helt overensstemmende.[20]

Den betydning, man i datiden tillagde disse bestemmelser, fremgår af, at flere af dem blev optaget i den yngre redaktion af Thords art. I tekst 3 af Thords art. (ældste håndskrift AM 451,12° fra omkr. 1460) svarer § 1 til RR § 1, § 2 til RR § 8 (og 29), § 48 til RR § 11 og § 49 til RR § 10.[21] RR § 8 blev desuden optaget i Knud Mikkelsens glosse til JL I. 41,[22] og §§ 8 og 9 blev som nævnt kilder til DL 5-5-5 og 1-14-5 og § 10 til DL 5-5-4.

Enkelte håndskrifter indeholder endnu en bestemmelse, der delvis bygger på procesakterne fra 1424. I håndskriftet AM 25,4° fra omkr. 1475 lyder bestemmelsen således:

> Item thet ær oc rigens ræth i Danmark, at enghen koning i Danmark mo kronen affhænde eller formynske oc æy affhænde sloth eller land, ænthen meth ærffwe, len eller andræ mothe; væl mo han hielpe oc styrkæ oc stictæ kyrker eller closter i Guds hedher oc righens verdighed oc giffue kyrker oc closter oc stæder friihet oc priuilegia, oc so andræ syne godhe men mo han giøre frii men, the som wfrii ære, aff righens tarff oc bestandelsæ.

Bestemmelsens første led hidrører, som det kunne ventes efter ordlyden *(rigens ræth i Danmark)*, fra procesakterne og er, hvad også fremgår af vidnesbyrdene,[23] en gengivelse af den ed, som kongerne siden Valdemarernes tid aflagde ved hyldning og kroning.[24] I ærkebiskop Peder Lykkes vidnesbyrd hedder det således:

20) Matzen, Retskilder. 281 ff.
21) DgL Tillæg til IV. 122, 131 f.
22) DgL IV. 58; jf. dansk glosse 66 ib., Tillæg til IV. 21.
23) SRD VII. 401, 405, 406, 410, 415, 418, 420, 421.
24) Matzen, Haandfæstninger. 173 f.

Item quum ipsi Reges Dacie assumuntur, promittunt non alienare uel diminuere de bonis regni, nec eis hoc permittitur nisi pro fundacione ecclesiarum et dotacione earundem.[25] En sådan bestemmelse blev fra Christian IIIs tid optaget i kongernes håndfæstninger.

Bestemmelsens andet led om optagelse i adelsstand - at gøre ufri mand fri - er grundet på praksis. Netop på Erik af Pommerns tid (fra 1415) blev det almindeligt at meddele adelsdiplomer.[26]

I modsætning til de andre vidnesbyrd fra kejserprocessen hviler denne bestemmelse ikke på en dom eller et responsum, men dels på kongeløfterne - der ligesom bestemmelserne i en håndfæstning må ligestilles med lovregler - dels på administrativ praksis.

3°. Om andre bestemmelser i Rigens Ret gælder, at der foreligger en mere eller mindre fri gengivelse af forskelligt lovstof, oftest jysk lovstof.

Selv om en bestemmelse indeholder kendt lovstof, kan den naturligvis tillige være en gengivelse af en dom. Der findes i de private domssamlinger flere korte domsregester, der blot udtrykker en lovregel. I nogle tilfælde foreligger der imidlertid ikke en slavisk gengivelse af en lovtekst, men denne er omarbejdet på forskellig måde og fremtræder undertiden som en blanding af to eller flere lovregler. Navnlig dette sidste kunne indicere, at forlægget for sådanne regler snarere har været domme end en forvansket afskrift af et lovhåndskrift.

Det er som sagt oftest jysk lovstof, der kan genfindes i disse regler. Det er derfor påfaldende, at flertallet af de håndskrifter, der indeholder RR § 12, og som har været genstand for en grundigere filologisk undersøgelse,[27] synes at være af skånsk (hallandsk) proveniens og ganske savne spor af vestdansk (jysk) dialekt. Om man heri kan lægge, at JLs regler allerede da skulle have fundet anvendelse uden for det jyske retsområde, er dog usikkert. Det var vist ikke ualmindeligt i det 15. århundrede, at domstolene, når vedkommende landskabslov ikke indeholdt regler om det forhold, der forelå til påkendelse, som subsidiær retskilde benyttede andre landskabslove. I alt fald synes det at måtte ligge nær, om dommeren i sådanne tilfælde, hvor nutidens dommere som subsidiær retskilde tyr til forholdets eller sagens natur, har anvendt en dansk lovbestemmelse fra et andet retsområde. Den mulighed kan ikke udelukkes, at rettertinget i retsanvendelsen har anvendt JLs regler uden for det jyske retsområde, hvilket der jo fra en senere

25) SRD VII.401.
26) Kr. Erslev, Erik af Pommern.132; sa. i DRH II.425.
27) Se ndf. side 339f.

tid (slutningen af det 16. århundrede) haves adskillige eksempler på.[28] Bestemmelserne i Christoffer IIs hdf. 28. januar 1320 § 35 og Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326 § 36[29] om, at parterne skal nyde deres landskabsloves regler, kan meget vel være fremkaldt ved, at rettertinget oftere har anvendt andre landskabslove end den, der var gældende for det pågældende område og vel da særligt den yngre JL uden for det jyske retsområde. At den sidstnævnte håndfæstning skærpede bestemmelsen ved yderligere at fastsætte, at kongen til at beklæde rettertinget skulle beskikke dommere, der kendte det pågældende lands love, synes at tyde på en reaktion mod en af rettertinget hidtil fulgt ulovlig praksis. Herom kan dog på det foreliggende grundlag intet siges med sikkerhed, men det bør nævnes, at håndskriftet Stockholm KB C 54 fra 1465, der bl.a. indeholder JL, om denne skriver: Thenne ær *mest nyttiigh* vti Julland, ther som hwn giord wor, en formulering, der synes at vise, at loven også kunne anvendes uden for det jyske retsområde.[30]

De bestemmelser i Rigens Ret, der indeholder gengivelse af lovstof, er §§ 2–5, 20, 25, 27–28, 31–34 og 37.

4°. Rigens Rets § 17 om forfølgning til indførsel med rigens dele for rigens kansler, der iøvrigt som bestanddel af Rigens Ret kun findes i et enkelt af de herhen hørende håndskrifter (AM 35,4°), er ikke en gengivelse af en dom eller et responsum. Der foreligger et stykke praktisk jura, en vejledning, og hermed stemmer det godt overens, at denne bestemmelse i et andet håndskrift (Stockholm KB B 80 fol. 164[r]) er opført i et afsnit betitlet: En liden wnderuisninngh,

28) Se register (u. Jyske Lov) GdD I.315, II.331, III.341, IV.472 og Secher, Rettertingsdomme I.619, II.561. Matzen, Retskilder.285 antager, at den i Knud Mikkelsens glosse til JL II.26 nævnte rettertingsdom 1466 (DgL IV.110; jf. Tillæg til IV.28, sidstnævnte sted med datering 1459), hvorefter klerke og kvinder ikke skulle yde bidrag til mandebod, viser, at denne regel, der er udtalt i JL, ved dommen fik gyldighed også uden for det jyske retsområde. Da dommen ifl. den danske glosse er afsagt i Viborg, altså mellem jyske parter, kan dette ikke udledes af dommen. Jf. iøvrigt Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie,47ff., hvorefter det for middelalderens vedkommende ikke lader sig godtgøre, at JL har spillet nogen rolle i retsanvendelsen uden for det jyske retsområde. I hvilket omfang JL er trængt igennem som retskilde også uden for sit område, kan næppe med sikkerhed afgøres på grundlag af det bevarede kildemateriale, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.249.

29) DKH.11 og 14; DdR 191 og 217. Det fremhæves også ved flere lejligheder, at bøder skulle erlægges, retssager forfølges og befrielsesbevis føres i overensstemmelse med landets lov (landskabslov), jf. Valdemar V Atterdags fdg. 1354 §§ 3 og 5 (DdR.231), Forpligtelsesbrevet 24. maj 1360 II §§ 6–8 og 11 (ib.246f.), privilegier for Skåne 28. juni 1340 § 4 (ib.222) og 30. oktober 1356 § 4 (ib.237f.). Jf. Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie, 48 note 72.

30) Mogens Lebech, De jyske Lovbøger (i Med Lov skal Land bygges (Kbh.1941).176); DgL Tillæg til IV.xlviif.

huorledis mand sitt godtz igien winde skall for rigins cantzeler. Tilsvarende stykker findes i flere andre juridiske blandingshåndskrifter fra denne tid.[31]

5°. Om alle øvrige bestemmelser i Rigens Ret, hvis indhold ikke er kendt fra nogen bevaret ældre eller samtidig lovtekst, og som ej heller kan siges at være en fuldkommen analogi af en sådan bestemmelse, tør det vistnok antages, at der foreligger gengivelse af domme eller responsa.

Det drejer sig om i alt 13 bestemmelser: §§ 7, 15–16, 18–19, 21–24, 26, 29–30 og 35.

For at antage, at der også her foreligger domsregester, kan for det første anføres, at bestemmelserne næppe kan have noget andet udspring, når ikke en lov eller en analogi kan påvises som kilde. I ældre tid var det jo fortrinsvis gennem domstolenes praksis, at retten udvikledes.

For det andet findes de ovenfor nævnte 13 bestemmelser i et så stort antal håndskrifter, at der ikke kan være tale om enkeltstående tilfælde af forvanskede eller misforståede lovtekster. Og de håndskrifter, der indeholder disse regler, er næppe afskrevet efter hinanden, men tilhører delvis forskellige håndskriftsgrupper.

At enkelte af de herhen hørende bestemmelser i retsanvendelsen i det 16. og 17. århundrede er blevet påberåbt som præjudikat eller retskilde viser, at de i datiden har været opfattet således,[32] hvilket også fremgår af nogle håndskrifter, hvori reglerne meddeles under overskriften *Nogle merckelige artickle och domme, som konningen medt Danmarcks riges raad samtøcktt haffuer* o.l.

Bestemmelsernes form og indhold er ikke til hinder for at antage, at der også her er tale om gengivelse i knap form af en dom eller et responsum, der muligt oprindelig har været affattet på latin. At domstolene dengang kunne besvare abstrakte retsspørgsmål kan have givet bestemmelserne en mere generel og lov-

31) Jf. Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele. 133ff. (særtryk s. 36ff.), Dueholms Dipl. 37ff. (= Da. Mag. 1. rk. I. 367f.), hss. Lund UB J 5,4° (fol. 245r), NkS 798,2° (fol. 127vff.), RA Hss V B 10 (fol. 23rff.), Stockholm KB B 80 (fol. 165vff.), Stockholm KB Huseby 51,4° (fol. 196v), m.fl.

32) RR § 7 ses oftere at have været påberåbt som Rigens Ret eller Kong Eriks håndfæstning, se f.eks. gejstlig dom 2. januar 1505 (Dipl. dioec. Lund. VI. 159), rettertingsdom 26. juli 1546 (GdD I. 92f.), den i rettertingsdom 1546 (ib. I. 93ff.) nævnte Skåne landstings dom, den i rettertingsdom 15. oktober 1580 (ib. III. 335) nævnte Kbh.s bytings dom 17. august 1579, den i Sjællands landstings dom 13. oktober 1585 (IV nr. 539) nævnte birketingsdom, rettertingsdom 3. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme II. 155), Skelskør bytings dom 14. oktober 1616 (Friis Edvardsen. 157f.), rettertingsdom 29. juni 1630 (Matzen, Retskilder. 153).

lignende formulering,[33] og i øvrigt var nutidens sondring mellem de forskellige arter af retskilder datiden fremmed.

Sammenfattende kan det da siges, at af de bestemmelser, der her er tale om, er de 8 referater af domme eller responsa, 13 bestemmelser kan være det, 4 er gengivelse af de vidnesbyrd om gældende dansk ret, der blev aflagt 1424 til brug under kejserprocessen, 13 er mere eller mindre fri gengivelse af kendt lovstof, men kan - helt eller delvis - tillige være domsregester, og endelig er en enkelt bestemmelse (§ 17) en på grundlag af administrativ og judiciel praksis udformet anvisning på, hvorledes man skal forholde sig med forfølgning med kongebreve til indførsel.

Over for Kofod Ancher og Kolderup-Rosenvinge,[34] der antog, at ikke kun rettertingsdomme, men også landstingsdomme var kilder til bestemmelserne i Rigens Ret, indvender Matzen,[35] at der hertil savnes hjemmel, og at ingen af bestemmelserne henviser til en landstingsdom som kilde. Dette er ikke rigtigt, idet nogle håndskrifter til bestemmelsen i § 36 har føjet: *Dette er affdømt til Lunde landtztingh.*[36] Men spørgsmålet om, hvorvidt der foreligger rettertings- eller landstingsdomme er mindre væsentligt, da forholdet jo ikke er det, at der i det førstnævnte tilfælde skulle være tale om en for hele riget gældende ret. Rettertingets domme skulle afsiges efter den for parterne gældende landskabslov, jf. de ovenfor nævnte bestemmelser i Christoffer IIs hdf. 25. januar 1320 og Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326.

III

Af bestemmelserne i Rigens Ret er det kun yderst få, der lader sig datere med temmelig stor nøjagtighed.

RR § 38 er dateret 7. eller 8. januar 1512,[37] RR § 12 kan ud fra indre kriterier dateres til tiden mellem 6. august 1423 og 24. maj 1424, og RR §§ 5-11 (vidnesbyrdene til brug under kejserprocessen) må dateres til senest 1424 (før 21. juni).

33) Som eksempler på domme, der har lovsform, se rettertingsdomme 11. marts 1506 (I nr. 43), 29. oktober 1506 (ib.nr.45), 8. juni 1539 (ib.nr.91 og 92), 6. juni 1542 (ib.nr.97), 7. august 1570 (III nr. 361) og 5. juni 1592 (V nr. 684).

34) Kofod Ancher II.310ff.; Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.187; sa., Rigens Ret og Dele.98 (særtryk s. 17).

35) Matzen, Retskilder.285.

36) GkS 2931,4°, GkS 3153,4°, Lund UB J 18,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 1304,4°, NkS 3153, 4°, Stockholm KB B 80, Thott 1991,4°.

37) Rep.2.rk.VII nr. 12078.

De øvrige bestemmelser indeholder praktisk talt ingen dateringskriterier. Der nævnes ingen personnavne og ingen ydre begivenheder, der kan hjælpe til en omtrentlig tidsfæstelse. De bevarede vidnesbyrd om bestemmelsernes anvendelse i retsbrugen tilhører alle en langt senere tid og viser derfor intet. En terminus ante quem angiver selvfølgelig håndskrifternes alder, men heller ikke dette giver nogen vejledning. At de i de ældre håndskrifter indeholdte bestemmelser måtte hidrøre fra tiden før 1460 vidstes allerede ad anden vej. Derimod er det vistnok muligt i enkelte tilfælde ad filologisk vej at finde frem til en holdbar og nogenlunde snæver datering. Håndskrifterne gengiver vel alle det 15. og 16. århundredes sprognorm, men hvor særlige juridiske termini technici forekommer, kan disse ved en sammenligning med datidens øvrige sprogstof yde ikke uvigtige dateringsbidrag. Herom henvises til kommentaren til de enkelte bestemmelser.

En tidsfæstelse kunne også tænkes at ske enten på grundlag af det juridiske indhold i retssætningerne eller det, der kan oplyses eller sandsynliggøres om samlingernes tilblivelseshistorie.

Om denne sidste vides intet ud over, at der er tale om private samlinger uden officielt præg eller offentlig autorisation, hvilket bl.a. fremgår deraf, at håndskrifterne er indbyrdes forskellige såvel med hensyn til indhold som med hensyn til den rækkefølge, hvori reglerne bringes.

De oftere omtalte vidnesbyrd fra 1424, der er grundlaget for RR §§ 8-11, indeholdt oplysning om, hvad der på flere væsentlige punkter dengang var gældende dansk ret. Da disse regler ikke var lovfæstet, er det nærliggende at antage, at dette stof er blevet extraheret, formodentlig i kongens kancelli. Netop under Erik af Pommern blev der i kancelliet gjort et betydeligt arbejde for at samle de vigtigste retsdokumenter - det vides, at Erik af Pommern skaffede sig ikke mindre end 4 udfærdigelser af kejser Sigismunds voldgiftsdom af 28. juni 1424 (I nr. 5) - og der blev på denne tid bragt en bedre orden i kancelliets arkiv.[38] Det forekommer sandsynligt, at de nævnte bestemmelser er blevet extraheret på denne tid og har udgjort en selvstændig samling, bestemt til praktisk anvendelse for kansleren eller kongens retterting, jf. herved at håndskriftet AM 29,4° har titlen: article *vdtagne aff* rigens ret. Også titlen i AM 35,4°: Danne marckis ret *och* konningens och rigens raads och gode mends domme synes at pege på en dobbelt proveniens: dels en samling Rigens Ret, dels en samling rettertingsdomme. At reglerne i §§ 8-11 oprindelig har udgjort en særegen samling bestyrkes deraf, at de i alle håndskrifter på ét nær bringes i ganske samme rækkefølge, hvilket indicerer et fælles

38) Kr. Erslev, Erik af Pommern. 123ff.

forlæg med hensyn til disse bestemmelser. Dette forlæg er nu tabt, men dets indhold - eller dele deraf - er senere indført i andre, private optegnelser med juridisk indhold. Det vides, at der allerede fra slutningen af det 15. århundrede har eksisteret en nu tabt kopibog eller bog med korte notitser vedrørende de under kansleren hørende sager. I et med rettertingsseglet forsynet kongebrev af 22. marts 1492 angående gården Torsjö i Skåne hedder det, at kongen vil »lade overse, om nogen dom tilforn er gangen om sådan sag«.[39] Det ligger nær at antage, at en sådan eller lignende bog har indeholdt i alt fald de korte notitser om de vigtigste regler, der indeholdes i RR §§ 8-11. I denne forbindelse kan også nævnes, at håndskriftet AM 12,8° fra det 15. århundredes 2den halvdel indeholder en notits, hvori der tales om *litteris depositis inter instrumenta domini episcopi Roschildensis*.[40] Rigets arkiv var oprindelig i Roskildebispens værge,[41] og flere af kongernes kanslere i det 14. og 15. århundrede - bl. a. den ovenfor nævnte biskop Jens Andersen Lodehat - var biskopper i Roskilde.[42]

Efter denne hypotese skulle det tabte forlæg, en samling Rigens Ret, der indeholdt ekstrakter af procesakterne fra 1424 (og muligt også andet stof), være tilvejebragt i kancelliet omkr. 1424. Denne samlings regler er senere, muligt omkr. 1450, blevet overført i forskellige private håndskrifter, hvorved bemærkes, at de ældste håndskrifter, der indeholder de herhen hørende bestemmelser, alle synes at bygge på et eller flere ældre, men nu tabte forlæg.

Det kan måske forekomme ejendommeligt, at ingen af de bevarede samlinger af Rigens Ret begynder med de regler, der bygger på vidneudsagnene fra 1424, og som, da de har givet samlingen navn, optræder i alle håndskrifter først et stykke inde, tidligst som §§ 7-10. Det må dog herved erindres, at titlen Rigens Ret kun forekommer i ret få håndskrifter.[43]

Hvorvidt der af det juridiske indhold i de enkelte bestemmelser ved sammenligning med det øvrige dengang foreliggende retsstof kan udledes noget med hensyn til bestemmelsernes alder, omtales udførligt i kommentaren til de enkelte bestemmelser. Kolderup-Rosenvinge har i sin kommentar udtalt, at nogle af bestemmelserne repræsenterer forskellige trin i retsudviklingen, og at de følgelig

39) W. Christensen, Statsforvaltning. 166.

40) Jf. J. E. Larsen. 167.

41) W. Christensen, Statsforvaltning. 90; Mogens Lebech, De jyske Lovbøger (i Med Lov skal Land bygges (1941). 176 note 46).

42) W. Christensen, Statsforvaltning. 686f.; Matzen, Offentlig Ret I. 180; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie. 342.

43) AM 29,4°, AM 35,4°, Lund UB J 33,4° og NkS 819,2°. Betegnelsen Rigens Ret er som kolumnetitel indføjet i GkS 3137,4°, NkS 1310b,4° og Stockholm KB B 80.

ikke kan være af samme alder.[44] På forhånd kan dette selvfølgelig ikke udelukkes. Adskillige lovhåndskrifter fra middelalderen indeholder modstridende bestemmelser hidrørende fra forskellige udviklingstrin. Den af Kolderup-Rosenvinge givne begrundelse for at antage, at bestemmelserne skulle være af forskellig alder, synes dog ikke holdbar, og i det følgende er det søgt sandsynliggjort, at de udaterede bestemmelser i Rigens Ret, der ikke er gengivelse af lovstof eller hidrører fra procesakterne 1424, må antages at være fra omtrent samme tid, nemlig fra omkring 1450, hvilket også stemmer med, hvad der efter det ovenfor udviklede kan antages om samlingernes tilblivelseshistorie. Med hensyn til reglerne i RR §§ 18, 19 og 21 foreligger dog måske en udvikling: fra § 18 (forfølgning af retsbrud begået i helgen) over § 19 (forfølgning af retsbrud, som er indstævnet før helgen) til § 21 (indtaling af pengekrav i helgen).

IV

Det kan være lidt vanskeligt at skaffe sig overblik over håndskriftsmaterialet. Som nævnt ovenfor fremtræder bestemmelserne i de fleste håndskrifter som dele af »Kong Eriks håndfæstning« med datering Nyborg 1244, hvilket skyldes at reglerne i Ghemen-trykket 1505 af EsjL og trykkets forlæg har bragt reglerne i fortsættelse af Erik V Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284, der i den senere retsbrug undertiden kaldtes håndfæstning,[45] se f. eks. Viborg landstings dom 1596 (GdD IV. 101; i note 5 er 1282 trykfejl for 1284). I 4 håndskrifter bringes reglerne som dele af »Kong Hans' håndfæstning« med datering 21. oktober 1499[46] og i 1 håndskrift som en forordning eller håndfæstning givet af »Kong Valdemar«. I andre håndskrifter bringes bestemmelserne uden overskrift eller som domme med titlen: Nogle merckelige artickle och domme, som konningen medt Danmarcks riiges raad samtøcktt haffuer el. lign. Betegnelsen Rigens Ret findes kun i 4 håndskrifter, men i 3 andre håndskrifter, der bringer artiklerne uden anden benævnelse, er som kolumnetitel indføjet betegnelsen Rigens Ret. Denne betegnelse forekommer naturligvis i mange håndskrifter som betegnelse for de regler, der gjaldt proceduren med rigens rets dele til indførsel eller til lås.[47]

44) Da. Mag. 3. rk. I. 203; Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie. 359.

45) Jf. ovf. note 4. Også Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland 1284 kaldtes undertiden håndfæstning, se Viborg landstings dom 16. december 1581 (III nr. 489).

46) Dateringen er en (fejlfuld) gengivelse af kong Hans' stadfæstelse 21. oktober 1499 af Christian Is fdg. 9. marts 1481 om bønders handel m. v. (DgK V. 361 f.).

47) Se ovf. note 31.

Nedenfor anføres i alfabetisk rækkefølge de håndskrifter og de to tryk fra det 16. århundrede, der indeholder bestemmelserne i Rigens Ret, og som har været genstand for undersøgelse her. Det skal dog fremhæves, at håndskriftsfortegnelsen ikke tør gøre krav på at være udtømmende; navnlig findes bestemmelserne om borgen (RR §§ 31ff.), der ofte i håndskrifterne er anbragt i et særligt afsnit med overskrift »Om borgenn«, »En liden tractat om borgen« o.l., sikkert i et betydeligt antal håndskrifter foruden de nedenfor nævnte. Også de bestemmelser, der tillige findes i Thords art., findes i flere andre håndskrifter. RR § 12 findes yderligere i AM 7,4° fra midten af det 16. århundrede, og RR § 38 i Thott 1983,4° (fol. 165^{r}) fra 1582 og i GkS 3131,4° fra 1581. Disse to sidstnævnte håndskrifter er skrevet med samme hånd.

Hvor intet andet er anført, er de nedennævnte håndskrifter skrevet på papir.

1) *Add 451,4°* er skrevet 1643–46 af Povell Nielβen Brøger [ɔ: brygger; jf. DgP II. 145ff.] i »Kong; Maytts: Liungby« (fol. 1^{r}). Fol. 152^{r} findes navnet Pouell Nielβen B: Neisborig og fol. 133^{v} og på bindet initialerne P N S N og årstallet 1643. Håndskriftet indeholder fol. 126^{r} den korte redaktion af RR § 32, fol. 242^{v}ff. »Kong Eriks håndfæstning« med datering Nyborg 1244 og (fol. 246^{v}ff.) som dele heraf: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12 og RR §§ 5–11. Håndskriftet er formentlig afskrift af Ghemen-trykket.[48]

2) *Add 567,4°* er skrevet omkr. 1740 af kommercesekretær, senere justitsråd I. S. Munch, der som ung (omkr. 1736–40) var afskriver for præsten og historikeren Frederik Johan Valentin Dauw (1706–52), da denne var præst på Anholt.[49] Håndskriftet siges (fol. 2^{r}) at være afskrift »paa nyere Dansk« af et håndskrift fra 1668 af organist Hans Christensen i Vordingborg. Fol. 6^{v} findes ejermærke: David Monrad og datering: Kiøbenhavn 24de Juni 1788. Den nævnte er formentlig identisk med den senere postdirektør, etatsråd David Monrad (1763–1847).[50] Senere har håndskriftet tilhørt Kolderup-Rosenvinge (fol. 1^{r}). Håndskriftet indeholder (fol. 149^{r}ff.) »Kong Eriks håndfæstning« og (fol. 152^{v}ff.) som dele heraf: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-

48) Jf. DgL I.xii, III.viii, V.xxxviiif., VII.vi.

49) Om ham se A. Jantzen i Bricka IV.211f. Han blev senere (1743) præst ved Randers hospital, jf. Wiberg.II.585.

50) DbL XVI(1939).114f.

trykkets § 12 og RR §§ 5–11. Håndskriftets forlæg er formentlig en afskrift af Ghemen-trykket.[51]

3) *Add 816,4°* er fra omkr. 1600. Håndskriftet blev købt 9. april 1822 på auktion efter justitsråd Hvidberg, ɔ: politidirektør i København Otto Himmelstrup Hvidberg (d. 1822).[52] Håndskriftet indeholder fol. 59^{v}ff. »Kong Eriks håndfæstning« og som §§ 15–28 heraf (fol. 65^{v}ff.) RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12 og RR §§ 5–11.

4) *AM 7,4°* er fra midten af det 16. århundrede og indeholder (fol. 140^{v}) af de herhen hørende bestemmelser kun RR § 12. Håndskriftet er vist skrevet af Hans Skriver, der var landstingsskriver ved Fyns landsting, og af hvem der også findes indførsler i herredagsdombog nr. 5 (1545–49) fol. 1–8, jf. I side 30 og DgL III. ix med note 3.

5) *AM 25,4°* er fra 1475 og tilhørte 1540 den senere (1567) rigskansler Axel Urne (d. 1577) til Søgård (nuv. Søbysøgård), der skænkede det til biskop Niels Jespersen (d. 1587) i Odense.[53] Håndskriftet indeholder fol. 89^{r}ff. »Kong Eriks håndfæstning« og som del heraf 13 af de herhen hørende bestemmelser samt den ovf. side 315 gengivne bestemmelse, der delvis hidrører fra procesakterne 1424. Bestemmelserne bringes her i rækkefølgen: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–7, den nævnte bestemmelse fra procesakterne 1424 og RR §§ 8–11. Håndskriftet er trykt DdR 145f. med varianter fra Oslo UB 527,4° (ndf. nr. 29) og fra Ghemen-trykket (ndf. nr. 10).

6) *AM 29,4°* er fra det 16. århundredes 2den halvdel (efter 1554)[54] og har fol. 86^{r} ejermærke: her Mogens Gyldenstern, ɔ: statholderen, rigsråd Mogens Gyldenstierne (1481–1569) til Restrup og Iversnæs (nuv. Wedellsborg). Håndskriftet indeholder fol. 29^{r}–36^{r} tekst 3 af Thords art., hvis §§ 1, 48 og 49 er identiske med RR §§ 1, 11 og 10. Fol. 86^{r} følger under overskriften: *Her effter følger noger artickle wdtagne aff rigens ræt med nogen merckelige domme, konninger och rigens raad haffue vdgiffuit* i alt 43 bestemmelser. De bringes her i rækkefølgen:

51) Jf. DgL I.xlif.; V.xxxix; VII.vi.

52) H. Hjorth-Nielsen, Danske Prokuratorer med kgl. Bevilling 1660–1869 (Kbh. 1935).156; Bricka, VIII.193f.; T. A. Erslev, Alm. Forfatter-Lexikon I (1843/1962).720, supplement I (1858/1963).873.

53) Jf. DgL II.xvii; V.xxxix; VII.viii.

54) Ib. Tillæg til IV.il.

RR § 31, RR § 32 (den længere redaktion), RR §§ 33–36, 12–13, 13A, 14–16, 18–30, 1, 38, 8, 5–7, 9–11. Herefter følger nogle bestemmelser, hvoraf 4 er gengivelse af forskelligt lovstof (JL I. 38; JL II. 91; ASun 99 og JL I. 24). Derefter følger en optegnelse om, hvad den skal sige, der tilbyder mandebod, og en gengivelse af Skåne landstings dom 1531 (I nr. 66). Efter disse artikler følger Ghementrykkets §§ 9–12, hvorefter samlingen slutter brat med et ganske kort brudstykke af en på herredagen i Odense 1554 afsagt dom, der ikke kan identificeres, da parternes navne eller sagens genstand ikke er nævnt. Håndskriftet synes at have mange forvanskninger og fejl. Varianter fra dette håndskrift er meddelt af Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I. 179ff.

7) *AM 35,4°*, der af Kolderup-Rosenvinge er benyttet som forlæg for trykket i Da. Mag. 3. rk. I. 179ff., er skrevet 1592 (fol. 2^{v}) af borger i Halmstad Peder Andersen.[55] Samlingen kaldes her: *Dannemarckis rigens ret och konningens och rigens raads och gode mends domme* (fol. 159^{v}). Samlingen indeholder RR §§ 1–38 med undtagelse af §§ 13A og 36A. RR § 32 bringes her i den længere redaktion.

8) *AM 42,4°* er fra 1561–65 (fol. 1^{r}, 156^{v}),[56] og samlingen har her overskriften: *Nogle merckelige artickle och domme, som konningen medt Danmarckis riigis raad samtøcktt haffuer* (fol. 84^{r}). At betegnelsen Rigens Ret ikke er benyttet, skyldes, at de bestemmelser (RR §§ 8–11), hvori disse ord forekommer, ikke findes i dette håndskrift. Samlingen indeholder i alt 26 bestemmelser, der bringes i rækkefølgen: RR § 31, § 32 (længere redaktion), §§ 33–34, 12–13, 13A, 14–16, 18–30, 1, 35 og 36. Varianter fra dette håndskrift er meddelt af Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I. 179ff.

9) *AM 451,12°* er skrevet på pergament 1480 af Johannes Thun i Horsens (fol. 132^{v}). På bindets yderside er indpresset: Iacob Wither Anno 1581. Håndskriftet bringer blandt tekst 3 af Thords art. bestemmelserne i RR §§ 1, 10 og 11.[57]

10) *E don var 133,4°* er skrevet på pergament og på papir.[58] Håndskriftets sidste del (fol. 195^{r}–306^{v}), der indeholder en nedertysk oversættelse af JL, er skrevet 1445 (fol. 305^{r-v}). Den første del af håndskriftet (fol. 1^{r}–192^{v}), der bl. a. indeholder EsjL og SjK, er skrevet med en anden hånd, men om denne er ældre eller yngre end 1445 er vanskeligt at afgøre, jf. K. Mylord-Møller i Arkiv for nordisk

55) Ib. I. xiv; VII. viii.
56) Ib. I. xvi.
57) Ib. II. xxf.; Tillæg til IV. xlix.
58) Ib. IV. xxxiii; VI. xliii; VII. xi.

Filologi XI. 360ff. Håndskriftet blev 1721 skænket Universitetsbiblioteket i København af vicestatholder, stiftamtmand, grev Christian Rantzau (1684–1771), der ejede en stor samling håndskrifter.[59] Håndskriftet indeholder (fol. 171^{v}) *Erikis hantuestingh* og (fol. 177^{v}ff.) som dele heraf: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11. Håndskriftet er trykt DdR. 171ff.

11) *Ghemens tryk 1505* af EsjL m. m.[60] indeholder fol. 103^{r} efter Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 en del af de herhen hørende bestemmelser. Trykket omfatter i alt 19 bestemmelser, hvoraf de 11 (§§ 3, 8, 10–11, 13–19) svarer til RR §§ 32 (korte redaktion), 2–11. Varianter fra Ghemen-trykket er anført af Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I. 179ff. og i DdR. 145ff. Desuden indeholder trykket 8 artikler, hvoraf de 4 (§§ 4–6, 9 og 12) findes i mange af de herhen hørende håndskrifter. Kolderup-Rosenvinge antog, at disse bestemmelser muligt grundede sig på domme og har derfor i Da. Mag. 3. rk. I. 194f. medtaget dem som et tillæg til Rigens Ret. Som det ndf. side 342ff. skal omtales, foreligger der i disse tilfælde gengivelse af lovstof. Om de 5 andre artikler gælder, at trykkets §§ 1, 2 og 7 er afskrift af Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 §§ 3, 4 og 7,[61] § 3 er identisk med JL II. 63, § 10 med JL § 28 og § 11 med Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland 1284.

12) *GkS 1134,2°* er dateret 1596. På bindets forside årstallet 1597 og initialerne S O, ɔ: øverste kapellan ved Roskilde domkirke Søren Olsen (Olufsen) (d. 1601), der lod bogen skrive. Håndskriftet indeholder 265 nummererede domme, forordninger, kongebreve og fundatser med foransat titelblad og register, der er ført frem til nr. 217. Titel (fol. 24^{r}): J h s. Copier wdaff nogle konng: maitt: oc Danmarckis rigis raadtz domme saa oc nogle kongelige breffue, som wdi nogle herre dager vdi adskielige steder her vdi Dannemarck er dømptt oc wdgiffuedt, dislige-ste copier vdaff nogle landtztings domme, som till lanndtzting oc andenstedtz vdaff landtz dommer oc gode mend flere her i Dannemarck dømptt er. Tilsammen sanckede oc skreffne aff Hans Søffrinnsøn anno 1596. Som dom nr. 82 er her anført RR § 38.

13) *GkS 3129,4°* er fra omkr. 1590 og indeholder fol. 269^{r} som paragraffer i »Kong Hans' håndfæstning« med datering 21. oktober 1499 RR §§ 1–13, 13A,

59) DbL XIX (1940). 111ff.
60) DgL V. 21ff.
61) Jf. Kofod Ancher II. 66.

14–16, 18–30, 38. Under overskriften: *En liden tractatt om borgen* bringes fol. 279r: RR § 31, den længere redaktion af RR § 32, RR §§ 33–36 og 36A.[62]

14) *GkS 3133,4°* er fra omkr. 1550[63] og har tilhørt den retskyndige rigsråd Erik Krabbe (1510–64), der har skrevet sit navn på det på bindets inderside indklæbede blad. Håndskriftet har senere tilhørt slotsskriver på Københavns slot, senere (1597–99) proviantskriver på Holmen Niels Paaske[64] (1536–1612), jf. fol. 1r: *Liber Nicolaj Paschasij Suinburg*[65] 1576, der formentlig har ladet håndskriftet indbinde 1576 (dette årstal trykt på bindets forside med Niels Paaskes bomærke og initialer). Håndskriftet indeholder fol. 237r ff. »Kong Eriks håndfæstning« og (fol. 243v ff.) som dele heraf: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11. Håndskriftet er afskrift af Ghemen-trykket.

15) *GkS 3137,4°* er slutdateret 16. november (die sancti Ethmundi episcopi) 1503 (fol. 181v); en del af håndskriftet er skrevet 1493 (fol. 338v) og 1499 (fol. 428r).[66] Det er skrevet af *»doctor* [artium & decretorum[67]] *& monachus Iohs. Martini in Sora«* (fol. 1r, 194v o.fl. steder), der var født i Roskilde (fol. 338v: quem genuit Roskildie). Håndskriftet indeholder i alt 13 artikler: RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR § 3, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–12, hvorefter følger en regest af rettertingsdommen 11. juni 1495 (I nr. 40). Bestemmelserne er her opført blandt andet juridisk stof, men fol. 375v og 376r er med samtidig eller kun lidt yngre hånd som kolumnetitel skrevet: *Rigenns rett.* Håndskriftet indeholder adskillige fejl, og den karakteristik, der andetsteds[68] er givet af hans arbejde (»adskillige tankeløsheder og sjuskefejl«, »flere overspringelser«, »en fejlfuld afskrift«) synes også at have gyldighed for de dele af håndskriftet, der indeholder de her omtalte regler.

16) *GkS 3153,4°* er fra det 18. århundrede[69] og indeholder fol. 37v RR § 38 og derefter i et afsnit betitlet: *En liden tractat om borgen* RR § 31, den længere

62) DgL VII.xiii.

63) Ib. II.xxii; V.xl.

64) Jf. C. F. Wegener, Anders Sørensen Vedel (1846).59f.,173 med note 19.

65) Nils Paaske var født i Svendborg, jf. Wegener, anf.v.173 med note 19.

66) DgL I.xxif.; III.xii; IV.iii; Tillæg til IV.xxxi; V.x; VII.xiv; E. Gigas, Katalog over Det store kgl. Bibliotheks Haandskrifter II (Kbh.1906).130f.

67) Jf. Rep.2.rk.IV nr. 7470 (1493) og 7688 (1494).

68) DgL III.xlvii; Tillæg til IV.xxxv.

69) E. Gigas, Katalog over Det store kgl. Bibliotheks Haandskrifter II (Kbh.1906).

redaktion af RR § 32, RR §§ 33–35, 36 A og 36. Håndskriftet har tilhørt historikeren, gehejmearkivar, professor Hans Gram (1685–1748).[70]

17) *GkS 3661,8°* er skrevet på pergament i det 15. århundredes 2den halvdel.[71] Håndskriftet er defekt og består af i alt 63 løse pergamentsblade. Det indeholder blandt Thords art. (tekst 3) RR §§ 1, 10 og 11.

18) *Lund UB J 5,4°*. Håndskriftets sidste del er skrevet i december 1585 (fol. 164^{v}), første del 1587 (fol. 1^{r}) eller måske 1586.[72] På bindets forside er i blindtryk trykt: Peder Hamer 1586, der formentlig er identisk med den Peder Hammer, der 3. marts 1598[73] forlenedes med St. Jørgensgård ved Kalundborg. I 1641 tilhørte håndskriftet Søren Sørensen Baj i Randers (fol. 1^{r}) og 1679 Jens Hanβen Otthinian (ib.). Håndskriftet indeholder fol. 126^{v} ff. som dele af »Kong Eriks håndfæstning« RR § 32 (korte redaktion), Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–7, den ovenfor side 315 omtalte bestemmelse, der delvis bygger på procesakterne 1424, og RR §§ 8–11. Som kolumnetitel er på alle recto-siderne skrevet: *Rigens ræt*. Fol. 245^{r} ff. findes »Rigens dele huorledis mand skal følge godtz til laasβ« og fol. 254^{r} ff. Sjællands landstings dom 1. september 1585 (IV nr. 536). Håndskriftet er formentlig afskrift af Ghemen-trykket.

19) *Lund UB J 18,4°* er fra det 16. århundredes 2den halvdel.[74] På bindet årstallet 1573 og initialerne T A S. Håndskriftet indeholder fol. 227^{v} RR §§ 36, 31, 32 (længere redaktion), 33 og 36 A. Fol. 229^{r} findes RR § 38, fol. 230^{r} rettertingsdom 1466 (I nr. 14) på latin og derefter (fol. 231^{v}) RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11. Bestemmelserne bringes som dele af en kong Valdemars forordning, »giffuen paa then torsdag nest for palme søndag paa det hoff i Wordingborg war, och thet er twsinde oc twhundrede winter oc en winter oc vj wger siden Wor Herre war fødder«. Denne datering synes at være en (fejlfuld) afskrift af eskatokollen i den skånske form af Erik Glippings vordingborgske fdg. 19. marts 1282,[75] der findes i Ghemen-trykket. Håndskriftet er formentlig afskrift af dette tryk.

20) *Lund UB J 33,4°* er dateret 1598 og 1599 (fol. 46^{r}, 276^{v}).[76] På bindets inder-

70) DbL VIII (1936). 255 ff.
71) DgL II. xxiii; Tillæg til IV. il.
72) Ib. III. xv; V. xl; VII. xv.
73) Kanc. Br.
74) DgL V. xl.
75) DdR. 71 f.
76) DgL I. xxix; VII. xvi.

side ejermærke: Anno 1638 bekomb jegh denne bogh aff erligh och wellacht karll Hans Aucker, ridefogedt thill Biughollm, huorfore jeg gaff hannom fem slette daler, som hand annamett hous Morten Rasβmusβen i Ballerup paa mine wegnne medtt des rentte och omkost, huorfore samme bogh tillhører mig medtt rette. Actum Boserup, denn 4. junij anno 1638. Madtz Paulβøn. Fol. 1^{r} er skrevet: Anno Christi 1668 scripsi infra nomen meam Petrus Georgii Dorschæus ph: m:, ɔ: magister Peder Jørgensen Dorschæus (d. 1685), der fra 1658 var sognepræst ved Trinitatis kirke i Fredericia.[77] Fol. 1^{v} er skrevet: Johannes Thomæ Speid mmp., der formentlig er identisk med prokurator Hans Thomsen Speid.[78] I et afsnit *Om borgenn* (fol. 240^{r}) findes RR §§ 31, 32 (begge redaktioner), 33, 36 og 34; fol. 242^{r} gengives RR § 38 og derefter følger fol. 263^{v} *Dannemarckis riiges redtt* med foransat indholdsfortegnelse (fol. 263^{v}-264^{r}), i alt 35 nummererede artikler i rækkefølgen: §§ 1-13, 13A, 14-16, 18-30. Nogle af bestemmelserne (§ 12, 13A, 22-24) er opdelt i 2 paragraffer hver (ligesom i NkS 819,2°, NkS 1304,4° og NkS 3136,4°, ndf. nr. 21, 23 og 28).

21) *Lund UB Medeltids hs. 25,4°* er et pergamenthåndskrift fra omkr. 1460 og synes omkr. 1660 at have tilhørt en Erik Schult. Det ejedes senere af provst Henric Sederberg (d. 1733)[79] i Karlshamn, senere af dennes dattersøn, vist lærer D. Seldener, og 1774 af provst Anders Lanærus (1738-1810),[80] efter hvis død håndskriftet kom til universitetsbiblioteket i Lund. Håndskriftet indeholder fol. 115^{r-v} de to første af de tre bestemmelser, som Kolderup-Rosenvinge har optrykt Da. Mag. 3. rk. I. 195f. som tillæg til Rigens Ret efter håndskriftet Rostgaard 5,8° (ndf. nr. 31). Fol. 124^{v} bringes RR § 12 og fol. 127^{r} RR § 1. Håndskriftet har flere udglattende og lettere læsemåder i forhold til Rostgaard 5,8° og synes at repræsentere en anden traderingslinje end dette.

22) *NkS 798,2°* er et samlingshåndskrift[81] og synes skrevet 1516-89. Fol. 1^{v} har årstallet 1516 og derunder: Thenne bog hør meg, Chrestenn Mickelβenn[82] thill och bleff meg giffuett aff minn gode wenn Clauus Podebusk thenn 20. januarij or

77) Wiberg I.384.

78) Fader til præst ved hospitalet i Ålborg Thomas Hansen Speid (. 1713), jf. Wiberg I.34.

79) Cawallin V.277.

80) Svenskt biografiskt Lexikon XXII (Stockholm 1977-79).223f.

81) DgL I.xxxii; VI.xxiv; VII.xvii.

82) Han, der tidligere var kgl. fyrbøder på kronens gård Mørup (Kirke Fjenneslev s., Alsted h.), blev 8. oktober 1585 (Kanc.Br.) forlenet med denne gård. Kongen gjorde 10. oktober s.å. hans bryllup på Sorø kloster, hvortil skulle indbydes de fornemste provster, præster og fogder, jf. missive 29. september 1585 (Kanc.Br.). Han døde 1609 og er begravet i Fjenneslev kirke (gravsten).

1578.[83] Derunder er skrevet: Denne bog gaff Christen Michelsen i Myrop [ɔ: Mørup] til Johan Machabæo;[84] och ieg lod her indschriffue Selands och judtz loug mett Thor degens forklaring a° 89. Christian Machabæus Alpinus,[85] hvorunder med yngre skrift er skrevet årstallet 1624. Fol. 300^{r} er skrevet: 1581 haffuer Christenn Michelβ gøffuen her Per Gregersenn[86] dene bog for pens dag nu forgangen 1581. Håndskriftet kan ikke være skænket professor Johannes Machabæus i 1587, da han var afgået ved døden allerede i 1557. Mogens Lebech antager derfor,[87] at denne ejernotits er urigtig. Det behøver dog måske ikke at være tilfældet, men årstallet 1587 må være forkert. Sønnen Christian Machabæus, der har skrevet notitsen, var ved faderens død 1557 i Wittenberg og kom først senere tilbage til Danmark. Der kan da enten foreligge en fejlskrift, eller meningen med notitsen kan være, at håndskriftet i 1587 blev skænket Johannes Machabæus' endnu levende enke og ved hendes død (1589) kom til sønnen Christian Machabæus. Håndskriftet, der først i nyere tid er indbundet (1848–63) og ikke har nogen samtidig paginering eller foliering, er skrevet med forskellige hænder og er sammensat af flere håndskrifter. Fol. 5^{r}–48^{r} er skrevet med en hånd, fol. 48^{v}–162^{v}, der indeholder de stykker, som Christian Machabæus lod indskrive, med en anden og yderst sirlig håndskrift. Slutningen af håndskriftet (fol. 164 ff.) er skrevet af andre hænder. En del af det nu samlede håndskrift er vel skænket Johannes Machabæus (eller dennes enke) af Christen Mikkelsen, en anden del af den nævnte hr. Peder Gregersen. Håndskriftet indeholder (fol. 104^{r}–105^{r}) som dele af »Kong Eriks håndfæstning«: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11. Fol. 127^{v} ff. følger: Instruction at følge rigens dele i Danmarck till jndførsell wdi goidtz eller rømning.

23) *NkS 819,2°* er fra det 16. århundrede (omkr. 1558) og er vist skrevet i Skåne.[88] Af folieringen (cclviij–cclxiiij) kan ses, at håndskriftet, der kun omfatter

83) Hvis årstallet er rigtigt, synes der kun at kunne være tale om Claus Podebusk, senere med tilnavnet »den rige« (1562–1618) til Kørup og Krapperup, jf. DAA 1908.368.

84) Professor, dr. theol. Johannes Machabæus (egl. John Mac Alpin) (d. 1557), se DbL XVI (1938). 130 f.

85) Johannes Machabæus' søn, Christian Machabæus (1511–98), der 1567–68 var professor pædagogicus ved Kbh.s universitet, derefter læsemester på Sorø kloster, 1560 naturaliseret som dansk adelsmand, 1589 forstander for den oprettede kgl. skole i Sorø og bestyrer af Sorø klosters gods, jf. Bricka XI.3.

86) Har ikke med sikkerhed kunnet identificeres.

87) DgL VI.xxiv note 8.

88) E. Gigas, Katalog over Det store kgl. Bibliotheks Haandskrifter II (1906); DgL VI.vf. Hånden ligner meget den, hvormed Helsingborgs ældste lensregnskab (i RA) er skrevet.

7 beskrevne blade, er dele af et oprindeligt større håndskrift. Andre dele af det oprindelige håndskrift findes nu i NkS 8056,2°, NkS 814,2°-819,2°, NkS 1310,4°, NkS 1345,4° og Uldall 8,2°, hvilket fremgår af håndskriften, folieringen, formatet og papirkvaliteten. Samlingen har her overskriften: *Danmarcks riges rett* (fol. 3^{r}), jf. fol. 9^{v}: *Endhe paa rigens rett.* Som kolumnetitel er på alle beskrevne blade skrevet: *D: rigens rett.* Samlingen indeholder RR §§ 1-30, nummereret i-xxxiiij; de 2 sidste unummereret, men til gengæld er RR §§ 12, 13A og 22-24 hver opdelt i to paragraffer ligesom i Lund UB J 33,4° (ovf. nr. 18), NkS 1304,4° (ndf. nr. 23) og NkS 3136,4° (ndf. nr. 28). Håndskriftet har flere udglattende læsemåder og synes at repræsentere en yngre tradition. Bestemmelserne bringes her i rækkefølgen: RR §§ 1-13, 13A, 14-16, 18-30. Til sidst (fol. 9^{v}) findes følgende bestemmelse:

> Thett skall were en koninglig ære wdj Dannemarck, att handt skall ey paa nogen mand wgunstig were oc ey heller for wuennskaff aff hannom thagis, att nogen mandt thaller om landzens oc rigens rettighett oc gaffn, och maa koningen hannom icke ther fore feyde wdj noger hand maade.

Denne bestemmelse er lovstof, idet den bygger på § 30 i Christoffer IIs hdf. 25. januar 1320[89] og § 34 i Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326.[90]

24) *NkS 1293f,4°* er slutdateret 27. april 1563 og er skrevet af borger i Fåborg Iver Pedersøn (fol. 3^{v}).[91] 1570 tilhørte håndskriftet fru Edel Hardenberg (d. 1581), enke efter Frands Bille (d. 1563) til Søholm, 1624 Falk Lykke (d. 1655) til Overgaard (fol. 1^{v}), 1722 præsten Paasche i Halsted (fol. 3^{v}), der havde fået det af to tidligere ejere: sognepræsten for Halsted og Avnede menigheder, magister Rasmus Lundt (d. 1722),[92] og sognepræsten for Vesterborg og Birket menigheder, magister Jens Samuel (d. 1712).[93] 1741 tilhørte håndskriftet Matz Fotz Johannes Reimer (fol. 3^{v}), der formentlig er identisk med den Matthias (Mads) Reimer (1713-46), der var købmand i Maribo og senere prokurator i Vester Ulslev.[94] Håndskriftet indeholder fol. 352^{r} »Kong Eriks håndfæstning« og (fol. 252^{v}-353^{v}) som dele heraf: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4-6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§

89) DdR 190; DD 2.rk.VIII nr. 176; DKH.10.
90) DdR 217; DD 2.rk.IX nr. 273; DKH.14.
91) DgL III.xvii; Tillæg til IV.lxxxi; V.xl; VII.xviii.
92) Wiberg II.324.
93) Wiberg III.833.
94) H. Hjorth-Nielsen, Danske Prokuratorer med kgl. Bevilling 1660-1869 (1935).396.

3-4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 11-12. Håndskriftet er formentlig afskrift af Ghemen-trykket.

25) *NkS 1304,4°* er fra omkr. 1580[95] og har tilhørt gehejmeråd Bolle Luxdorph (1716-88), hvis superexlibris med elefanthovedet findes på bindets forside. Håndskriftet er skrevet med samme hånd som NkS 3136,4° (ndf. nr. 28) og Stockholm KB B 80 (ndf. nr. 32). Det indeholder fol. 119^{r} som dele af »Konning Woldemars haandfestning« (fol. 114^{r}: Konning Woldemars priueleger eller haandfestning) Ghemen-trykkets § 6 og RR § 1. Derefter følger fol. 120^{v} ff. »Kong Hans' håndfæstning« og (fol. 123^{v} ff.) som bestemmelser heri: RR §§ 1-2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3-4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5-13, 13A, 14-16, 18-30. I et særligt afsnit med overskrift: *Om borgenn* bringes fol. 133^{v}-134^{v}: RR §§ 31, 33, 32 (længere redaktion), 34, 36, 36A. RR § 1 bringes således to steder (fol. 119^{r} og 123^{v}), men med forskellig formulering. Fol. 135^{r} bringes RR § 38.

26) *NkS 1309,4°* er fra omkr. 1630;[96] på bindet er trykt årstallet 1633. Håndskriftet bringer EsjL i 6 bøger; i marginen er med samme hånd med rødt skrevet henvisninger til JL, recessen og stadsretten, fol. 11^{v} regest af Sjællands landstings dom 15. juni 1608 om gangarv (se VI. 840.17). Fol. 149 ff. bringes »Kong Eriks håndfæstning« og som §§ 19-32 heri (fol. 151^{r}-153^{r}): RR § 32 (længere redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4-6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3-4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5-11.

27) *NkS 1310b,4°* er dateret 1598[97] og er skrevet for Morten Eriksen i Kalundborg (fol. 1^{r}, 170^{v}), efter hvis død broderen, Michel Eriksen, i 1601 skænkede håndskriftet til Baltzer Jensen, der 1608 nævnes som borgmester i Kalundborg.[98] Fol. 4^{r} ejermærke: Baltzer von Obelitz, ɔ: professor, dr. jur. & phil. Balthazar Gebhard Obelitz (1788-1806),[99] der har tilføjet marginalnoter af juridisk indhold, særligt henvisning til ældre lovbestemmelser. Derefter ejedes håndskriftet af konferensråd, højesteretsassessor Stellwagen[100] (d. 1864) og kom efter hans død til

95) DgL I. xxxiii; VI. xviii.

96) Ib. V. xl; VII. xviii.

97) Ib. V. xl; VII. xviii.

98) C. Paludan, Beskrivelse over Staden Kallundborg (Kbh. 1788). 733; Kanc. Br. (16. juni 1606).

99) DbL XVII (1939). 255 f.; Frantz Dahl, Hovedpunkter af den danske Retsvidenskabs Historie (1937). 25 f., 152.

100) A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen, Candidati og examinati juris 1736-1936 IV (1958). 147 f.; Højesteret 1661-1961 I (1961). 91 f.

Det kgl. Bibliotek. Håndskriftet, der vist er afskrift af Lund UB J 5,4° (ovf. nr. 16) indeholder »Kong Eriks håndfæstning«, men som kolumnetitel er med samme hånd skrevet *Rigens ræt*. Her bringes (fol. 156^{r}–159^{r}) som §§ 19–35 i håndfæstningen: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11.

28) *NkS 1342,4°* er fra det 17. århundredes 1ste halvdel. Håndskriftet indeholder fol. 114^{r}ff. »Kong Eriks håndfæstning« og som artikler heri (fol. 119^{r}–121^{r}): RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11. Håndskriftet er en dårlig afskrift med mange fejl.

29) *NkS 1353,4°* er fra omkr. 1625[101] og ejedes af Erik Andersen. På bindets inderside ejermærke: Olluff Knutzon Hammer. Håndskriftet indeholder som dele af »Kong Eriks håndfæstning« fol. 127^{v}ff.: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11. Håndskriftet har talrige marginalnotater med henvisninger til andre lovsteder, skrevet med omtrent samtidig hånd. Håndskriftet, der har en del fejllæsninger og er en ret mangelfuld afskrift, er formentlig afskrift af Ghemen-trykket.

30) *NkS 3136,4°* er fra det 16. århundredes 2den halvdel[102] og er skrevet med samme hånd som NkS 1304,4° (ovf. nr. 23) og Stockholm KB B 80 (ndf. nr. 32). Det indeholder fol. 144^{r}ff. som §§ 10–45 i »Kong Hans' håndfæstning«: RR §§ 1–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–13, 13A, 14–16, 18–30. Fol. 189^{v}ff. bringes i et afsnit med overskriften: *Enn lidenn tenor*[103] *om borgen att bliffue for anndenn*: RR §§ 32 (længere redaktion), 33–34, 32 (korte redaktion), 36A og 35.

31) *Oslo UB 527,4°* er et pergamentshåndskrift fra det 15. århundredes 2den halvdel.[104] Håndskriftet har muligt 1660 tilhørt Søffren Anderβen Hiermindt, der antagelig er identisk med rådmand, senere borgmester i Randers Søren Andersen (d. 1693). Håndskriftet, der mangler en del blade, indeholder fol. 49^{v} »Kong Eriks håndfæstning« og som artikler heri (fol. 51^{v}) RR § 32 (korte redaktion) og begyndelsen af Ghemen-trykkets § 4. Resten af håndskriftet mangler. Varianter fra dette håndskrift i forhold til AM 25,4° (ovf. nr. 4) er meddelt i DdR. 145.

101) DgL VII. xix.
102) Ib. I. xxxv; VII. xix.
103) Afhandling.
104) DgL V. xliff.; VII. xxi.

32) *RA Hss V B 10*[105] er skrevet 1615-16 (fol. 22^{r}, 35^{v}, 76^{r}, 95^{v}, 105^{v}, 124^{v}) af Rasβmus Pederβenn Testrup,[106] borger och jnduonner vdj Aarhus och der boendes paa Medelgaade der sammesteds, denn 4. decemb: anno 1615 (fol. 22^{v}). På bindets inderside Casper Peter Rothe's[107] exlibris og navnet J. J. A. Worsaae[108] og årstallet 1836. Håndskriftet indeholder fol. 99^{r} ff. »Kong Eriks håndfæstning« og (fol. 102^{r} ff.) som dele heraf: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4-6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3-4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5-7, den ovf. side 315 nævnte bestemmelse der delvis hidrører fra procesakterne 1424, RR §§ 8-11. Fol. 23^{r} ff. findes med overskrift *Riggens Rett* bestemmelser om forfølgning til lås og til indførsel og fol. 115^{v} RR § 1.

33) *Rostgaard 5,8°* er et pergamentshåndskrift gennemtrukket med hvide papirsblade fra omkr. 1450.[109] Kolderup-Rosenvinge (Da. Mag. 3. rk. I. 179) daterede det urigtigt til 1402. Den af ham omtalte datering gælder ikke nedskrivningen af håndskriftet, og at dette må være yngre fremgår allerede deraf, at det fol. 127^{r} indeholder RR § 12, der med sikkerhed kan henføres til tiden 1423-24. Tilskrifterne på de hvide papirsblade og også på pergamentsbladene er med en hånd fra omkr. 1600 og indeholder henvisninger til andre lovsteder, bl. a. recessen 1558, ordforklaringer m. v. Håndskriftet indeholder dels RR § 2, dels 3 bestemmelser, som Kolderup-Rosenvinge har medtaget som et tillæg til Rigens Ret (Da. Mag. 3. rk. I. 198 f.), og hvoraf de to første tillige findes i håndskriftet Lund UB Medeltids hs. 25,4° (ovf. nr. 19).

34) *Stockholm KB B 80*[110] er fra det 16. århundredes 2den halvdel, tidligst 1582 (fol. 225^{r}), og er skrevet med samme hånd som NkS 1304,4° (ovf. nr. 23) og NkS 3136,4° (ovf. nr. 28). Håndskriftet indeholder i alt 36 af de herhen hørende bestemmelser. I et afsnit med overskriften *Om borgenn* findes (fol. 162^{r} ff.) RR § 31, den længere redaktion af RR § 32, RR §§ 33, 36 A, 34, den korte redaktion af § 32. Fol. 163^{v}-165^{r} findes RR § 38 og »En liden wnderuisningh huorledis mand sitt godtz igien winde skall for rigens cantzeler«, jf. RR § 17. Fol. 152^{r} ff. gengives

105) Ib. Tillæg til IV. lxxxii.

106) Rasmus Pedersen Testrup (1588-1656), købmand og rådmand i Århus, se DbL XXIII (1942). 485; J. Hoffmeyer, Blade af Aarhus Bys Historie I (1904-06). 293, 316, 425, 477, 482, 488, 498, 504, 511, 512.

107) Forfatteren, landsdommer i Nørrejylland Caspar P. Rothe (1724-84), se DbL XX (1941). 221 ff.

108) Arkæologen J. J. A. Worsaae (1821-85), se DbL XXV (1944). 303 ff.

109) DgL II. xxv; III. xx.

110) Ib. I. xlv; VII. xxii.

som dele af »Kong Hans' håndfæstning« RR §§ 1–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–13, 13A, 14–16, 18–30. Som kolumnetitel er nogle steder (fol. 153^{v}, 155^{v}) skrevet *eller rigenns ret* eller (fol. 153^{v}, 155^{v}–156^{r}, 156^{v}–157^{r}) *Danmarckis rigens ret.*

35) *Stockholm KB C 74*[111] er skrevet senest 1573 (fol. 140^{r}, 204^{r}). På bindets forside i blindtryk ejermærke: Iens Hendrickes og på bindets bagside årstallet 1573. Håndskriftet indeholder fol. 145^{v}ff. som dele af »Kong Eriks håndfæstning« RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11. Håndskriftet er vist afskrift af Ghemen-trykket.

36) *Stockholm KB C 77*[112] er dateret 1589 (fol. 166^{r}). Håndskriftet har tilhørt den kendte bogsamler, landsdommer Jørgen Seefeld (1594–1662). Det indeholder fol. 154^{r}ff. »Kong Eriks håndfæstning« og fol. 161^{v}–165^{r} som dele heraf RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11.

37) *Thott 1162,2°*[113] er slutdateret Simon og Judas dag (28. oktober) 1611 (fol. 126^{v}) og har tilhørt rådmand i Holbæk Peder Jensen, der gav det til Martin Mortensen; denne gav det 1628 til ridefoged på Sorø, sen. rådmand i Slagelse Jørgen Kofod, der 1662 gav det til sin svoger Peder Walter (fol. 1^{r}). Håndskriftet indeholder fol. 104^{r}–110^{r} som dele af »Kong Eriks håndfæstning« RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11.

38) *Thott 1983,4°* er skrevet 1582 (fol. 1^{r}) og indeholder (fol. 165^{r}) af de herhen hørende bestemmelser kun RR § 38, jf. Rep. 2. rk. VII nr. 12078. Samme afskriver har afskrevet flere lovhåndskrifter, jf. DgL I, 1. xxi og lvii.

39) *Thott 1991,4°*[114] er fra omkr. 1600. På bindets inderside er skrevet: thenndt 15. maj 1619 og fol. 1^{r} ejernavn: Hanns Jensen egen handt. I dette håndskrift, der i virkeligheden er flere håndskrifter, der er indbundet i ét bind, findes RR § 1 i en lidt friere gengivelse fol. 335^{v} i et afsnit med overskriften: Her efftherfølger merckelige artickle, som nyttelige erre at wiide, en overskrift, der oftere forekommer i disse juridiske blandingshåndskrifter, men som ikke altid dækker over samme indhold.[115] Fol. 336^{r-v} gengives, hvad den skal sige, der tilbyder at erlægge

111) Ib. V. xliv; VII. xxvi.
112) Ib. VI. iii; VII. xxvii.
113) Ib. VI. iii; VII. xxxiii.
114) Ib. I. lviii; VI. xxv; VII. xxx.
115) Se f. eks. DgL I. xxi, xxiv, xxxii, xxxix, xli, lii, liii, lix, lviii, lx, lxi, lxii, lxiv.

mandebod, hvilken bestemmelse gentages (med anden hånd) fol. 375^{v}. Herefter følger (fol. 377^{v}–379^{r}) i et afsnit med overskrift *Om borgenn och løffte:* RR § 31, den længere redaktion af RR § 32, RR §§ 33–34, den korte redaktion af RR § 32, RR §§ 36 A og 36.

40) *Thott 1994,4°*[116] er fra midten af det 16. århundrede. Håndskriftet indeholder fol. 168^{v} ff. »Kong Eriks håndfæstning« og (fol. 172^{r}–175^{v}) som dele heraf: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2. Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11. Håndskriftet er formentlig afskrift af Ghemen-trykket.

41) *Uldall 6,2°* er fra omkr. 1700 og indeholder »Fragment af Kong Erik Christoffersens Lov given i Nyborg 1240« og (fol. 2^{r}) som dele heraf: RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11. Håndskriftet er en ret mangelfuld afskrift, formentlig efter Ghemen-trykket.

42) *Uldall 218,4°*[117] er fra det 17. århundredes 1ste halvdel og indeholder fol. 190^{r} ff. »Kong Eriks håndfæstning« og (fol. 194^{r}–197^{r}) som artikler heri: Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11. Der synes at mangle et blad mellem fol. 193 og fol. 194, og dette har formentlig indeholdt RR § 32. Fol. 1^{r} ejermærke: Liber Laurentii Jespersen. Han er muligt identisk med birkedommer og skriver i grevskabet Scheels birk, exam. jur. Lauritz Jespersen (d. 1804).[118]

43) *Uldall 250,4°* er fra det 16. århundredes 2den halvdel. Fol. 61^{v}–68^{v} bringes under overskriften *Nogle merckelige artickle och domme, som konningerne meth Danmarckes rigis raad samtøcht haffuer* (jf. AM 42,4°, ovf. nr. 7) følgende bestemmelser: RR § 31, den længere redaktion af RR § 32, RR §§ 33–34, 12–13, 13 A, 14–16, 18–30, 1, 35 og 36.

44) *Uldall 1350,4°*, der er fra det 18. århundrede, indeholder fol. 42^{v} RR § 38 og derefter i et afsnit med titlen *En liden trachtat om borgen* RR § 31, den længere redaktion af RR § 32, RR §§ 33–35, 36 A og 36.

45) *Uppsala UB Westin 485,4°*[119] er skrevet 1589 (fol. 226^{v}) og indeholder fol.

116) Ib. V.lix; VII.xx.

117) Ib. V.l; VII.xxxi.

118) A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen, Candidati og examinati juris 1736–1936 II (1955). 303.

182ff. »Kong Eriks håndfæstning« og (fol. 186r-187r) som dele heraf RR § 32 (korte redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4-6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR §§ 3-4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5-11.

46) *Vingaards tryk 1576* af EsjL m.m. er et ganske uændret (»Line fra Line, Ord fra Ord, Capitel fra Capittel«) optryk af Ghemen-trykket fra 1505 (ovf. nr. 10).

V

Når bortses fra de håndskrifter, der kun indeholder en enkelt eller ganske få af de herhen hørende bestemmelser, synes håndskrifterne og de to tryk fra det 16. århundrede at falde i fire hovedgrupper.

A-gruppen er karakteriseret ved dels at bringe bestemmelserne i rækkefølgen §§ 1-30 (38), dels ved ikke at medtage § 7 i Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne og bestemmelserne i Ghemen-trykkets §§ 4-6, 9 og 12 samt endelig ved at betegne samlingen som Danmarks Rigens Ret.

Gruppen omfatter 3 håndskrifter: AM 35,4° (nr. 7), Lund UB J 33,4° (nr. 20) og NkS 819,2° (nr. 23). Kun nr. 7 har 38 paragraffer, men mangler § 13A og § 36A; de to andre håndskrifter mangler dels § 17 - der heller ikke findes i andre af de herhen hørende håndskrifter - dels §§ 31-37, det sidstnævnte håndskrift yderligere § 38. Til gengæld har disse to håndskrifter § 13A.

B-gruppen er karakteriseret ved at bringe de samme bestemmelser som A-gruppen, men, hvor der ikke er teksttab, i rækkefølgen: §§ 31-36, 12-13, 13A, 14-16, 18-30, 1, 38, 8, 5-7, 9-11.

Også denne gruppe omfatter kun 3 håndskrifter: AM 29,4° (nr. 5), AM 42,4° (nr. 8) og Uldall 250,4° (nr. 43). De to sidstnævnte håndskrifter har teksttab, idet de mangler §§ 5-11, og de anbringer §§ 35 og 36 til sidst (efter § 1). I AM 29,4° (nr. 5) har samlingen overskriften: Noger artickle wdtagne aff rigens ræt medt nogen merckelige domme, konningen och rigens raad haffue vdgiffuet. I de 2 andre håndskrifter inden for denne gruppe er overskriften: Nogle merckelige artickle och domme, som konningen medt Danmarcks riigis raad samtøcht haffuer. Den forskellige formulering beror på, at de to sidstnævnte håndskrifter ikke medtager de artikler (RR §§ 8-11), hvori ordene Rigens Ret forekommer.

C-gruppen karakteriseres ved dels at bringe bestemmelserne som dele af »Kong Hans' håndfæstning«, dels ved at bringe reglerne i samme rækkefølge som i

A-gruppen, men efter RR § 4 er indføjet bestemmelsen i Ghemen-trykkets § 12 (om straf for den, der lader sin tyv undslippe, jf. II. 90 og ndf. side 345).

Gruppen omfatter 3 håndskrifter: GkS 3129,4° (nr. 13), NkS 3136,4° (nr. 30) og Stockholm KB B 80 (nr. 34). De to sidstnævnte håndskrifter er skrevet med sidste hånd, og i det sidstnævnte håndskrift er nogle steder som kolumnetitel skrevet *eller rigenns ret* eller *Danmarckis rigens rett.*

Nær beslægtet med disse håndskrifter er NkS 1304,4° (nr. 25), der er skrevet med samme hånd som de ovf. nævnte nr. 30 og 34. Også her bringes bestemmelserne som dele af »Kong Hans' håndfæstning« og i samme rækkefølge som de tre ovennævnte håndskrifter, men efter RR § 2 er yderligere indføjet bestemmelsen i Ghemen-trykkets § 9 om straf for den, der besegler vrangt (se ndf. side 344f).

D-gruppen, der er langt den største, karakteriseres dels ved (med to undtagelser) at bringe reglerne som bestanddele af »Kong Eriks hådfæstning«, dels ved, hvor der ikke foreligger teksttab, at bringe bestemmelserne i rækkefølgen: RR § 32 (kort redaktion), Ghemen-trykkets §§ 4–6, Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 § 7, RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, §§ 3–4, Ghemen-trykkets § 12, RR §§ 5–11.

Denne gruppe omfatter håndskrifterne nr. 1–4, 10–11, 14–15, 18–19, 22, 24, 26–29, 31–32, 35–37, 40–42, 45–46. Til denne gruppe må henregnes Lund UB J 18,4° (nr. 19), der bringer bestemmelserne som dele af en af »Kong Valdemar« udstedt forordning. AM 25,4° (nr. 5) og Lund UB J 5,4° (nr. 18) indføjer efter RR § 7 den ovf. side 315 nævnte bestemmelse, der delvis bygger på procesakterne 1424. E don var 133,4° (nr. 10) er en nedertysk oversættelse. Den slutter sig nærmest til AM 25,4° (nr. 5), men er næppe en oversættelse af dette, og det medtager ikke den nævnte bestemmelse fra procesakterne 1424. I øvrigt er nr. 10 muligt ældre (fra omkr. 1445) end nr. 5 (fra omkr. 1475), men de to håndskrifter kan have haft fælles forlæg.

Flere håndskrifter har teksttab. Det gælder ikke kun Oslo UB 527,4° (nr. 31), der er defekt, men flere andre. Uldall 218,4° (nr. 42) mangler RR § 32, men der mangler et blad i håndskriftet; Lund UB J 18,4° (nr. 19) mangler § 7 i fdg. for Skåne 1284, RR § 2 og Ghemen-trykkets § 9; GkS 3137,4° (nr. 15) bringer kun RR § 2, Ghemen-trykkets § 9, RR § 3, Ghemen-trykkets § 12 og RR § 12, og dette håndskrift bringer ikke bestemmelserne som dele af »Kong Eriks håndfæstning«.

Om mange af de yngre håndskrifter inden for denne gruppe gælder, at de må antages at være afskrifter af Ghemen-trykket 1505 (nr. 11) eller eventuelt Mads Vingaards ligelydende tryk 1576 (nr. 46). Forlægget for Ghemen-trykket kendes ikke. Kofod Ancher var tilbøjelig til at antage, at AM 25,4° (nr. 5) har været for-

læg,[119] men dette synes mindre sandsynligt, bl. a. fordi håndskriftet har den omtalte bestemmelse, der hidrører fra procesakterne 1424, der ikke findes hos Ghemen. Derimod kan Ghemen-trykket og AM 25,4° muligvis have haft fælles forlæg.

Det lader sig ikke gøre at opstille et fælles stemma for alle de ovennævnte håndskrifter og de to tryk fra det 16. århundrede, idet det måtte forudsætte, at de alle gennem nu tabte led skulle hidrøre fra samme fælles forlæg. Hvert enkelt af håndskrifterne har sit eget stemma (se f. eks. Rep. 2. rk. VII nr. 12078 vedrørende nogle af de håndskrifter, der indeholder RR § 12), men det er anset for liggende uden for opgaven for nærværende arbejde at bringe sådanne stemmata, der i øvrigt ville udkræve en omhyggelig filologisk og tekstkritisk undersøgelse med gennemgang og vurdering af samtlige forekommende varianter. En sådan undersøgelse er dog foretaget med hensyn til de håndskrifter, der indeholder den i RR § 38 gengivne rettertingsdom fra 1423–25, og som findes i i alt 12 håndskrifter, når man medregner det ikke i original kendte håndskrift, der er trykt hos Kofod Ancher II (1776) tillæg 2.562.[120] Denne undersøgelse synes at vise, at ingen af de bevarede tekster til denne bestemmelse kan udledes direkte af nogen anden bevaret tekst.[121] Der må altså have eksisteret mange (nu tabte) afskrifter af denne dom, der af samtiden og den nærmeste eftertid må have været anset for betydningsfuld, selv om den ikke ses at have sat sig spor i den senere retsbrug eller lovgivning.[122]

De håndskrifter, der indeholder RR § 12, kan udfra filologiske kriterier inddeles i følgende grupper eller linjer, udgående – antagelig gennem nu tabte mellemled – fra en tabt original A:

Aa: Rostgaard 5,8° (nr. 33) fra omkr. 1450. *Aa1:* AM 7,4° (nr. 4), der er yngre (i tid og form), men tydeligt viser nært slægtskab med *Aa*, selv om håndskriftet næppe er en direkte descendens af *Aa*. – *Ab:* Lund UB Medeltids hs. 25,4° (nr. 21) fra omkr. 1460 har flere udglattende læsemåder, hvorved enkelte forvanskninger i forhold til teksten i *Aa* er fremkommet. Til denne linje hører *Ab1:* GkS 3137,4° (nr. 15) fra 1503, der næppe indeholder noget, der ikke kan udledes af *Ab;* det er, som ovf. side 327 bemærket, et ret dårligt håndskrift og har teksttab,

119) DgL I. lxiii; VII. xxxiii.

120) Ifl. Kofod Ancher »efter en Haandskrift af Norske Love paa Lunde Academies Bibliotequ: under Meck. 9 pag. 196«, hvilket må være en urigtig henvisning.

121) Dog kan muligvis Uldall 250,4° være afskrift af AM 42,4° eller omvendt.

122) Muligt er 40 marks straffen for injurier i Kbh.s stadsret 29. januar 1443 VI. 29 (DgK III. 95) og flere andre stadsretter (se ndf. note 6 til RR § 7) påvirket af RR § 12. Bestemmelsen fandtes ikke i stadsretten 29. januar 1294 eller i Erik af Pommerns stadsret fra omkr. 1422.

der ikke findes i andre håndskrifter. Det kan, så vidt ses, ikke have været forlæg for noget andet kendt håndskrift. *Ab2a:* AM 29,4° (nr. 6), *Ab2b:* AM 42,4° (nr. 8) og *Ab2c:* Uldall 250,4° (nr. 43) mangler de to første afsnit af bestemmelsen og er i øvrigt fælles om en række forvanskninger. - *Ac:* tabt. I *Ac1:* NkS 819,4° (nr. 23), *Ac2:* Stockholm KB B 80 (nr. 34), *Ac3:* AM 35,4° (nr. 5) og *Ac4:* trykket hos Kofod Ancher, er bestemmelsen opdelt i to paragraffer eller stykker, og desuden er denne gruppe fælles om visse sproglige ejendommeligheder, bl. a. forvanskningen *forlige* for *fuldfølge.*

Ved denne detailundersøgelse, for hvis enkeltheder der ikke skal redegøres her, viste det sig, at en flerhed af de her nævnte håndskrifter er af skånsk (hallandsk) proveniens. På forhånd vidste man, at 3 af håndskrifterne (nr. 20, 34 og Kofod Anchers forlæg) beroede i Sverige, og at ét (nr. 7) var skrevet i Halmstad. Men i en flerhed af håndskrifterne synes sproget at være skånskpræget, medens der ganske savnes vidnesbyrd om vestdansk (jysk) dialekt. Det stemmer godt overens hermed, at det ad anden vej vides, at RR § 16 kun har haft gyldighed i Sjælland og i Skåne.[123]

Alder	Signatur	Nr.	§§ i Rigens Ret	§§ i Ghemen trykket	Fdg. 1284 for Skåne
o. 1450	Rostgaard 5,8°	33	2,12		
o. 1450	E don var 133,4°	10	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1460	Lund UB Medeltidshs. 25,4°	21	1,12		
o. 1460	GkS 3661,8°	17	1,10,11 (defekt)		
o. 1460	Oslo UB 527,4°	31	32 (kort red.) (defekt)	4	
1475	AM 25,4°	5	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
1480	AM 451,12°	9	1,10,11		
1503	GkS 3137,4°	15	2-3,5-12	9,12	
1505	Ghemens tryk	11	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
1516	NkS 798,2°	22	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1550	NkS 3136,4°	30	1-13,13A,14-16,18-30//32 (begge red.),33-35,36A	12	
o. 1550	AM 7,4°	4	12		
o. 1550	GkS 3133,4°	14	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1550	Thott 1994,4°	40	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1555	AM 29,4°	6	1,5-13,13A,14-16,18-30, 33-36,38//1,10,11		
o. 1558	NkS 819,2°	23	1-13,13A,14-16,18-30		

123) Matzen, Panterettens Hist. 450 med note 2.

Alder	Signatur	Nr.	§§ i Rigens Ret	§§ i Ghemen trykket	Fdg. 1284 for Skåne
o. 1560	Uldall 250,4°	43	1,12-13,13A,14-16,18-31, 32 (lang red.),33-36		
1563	NkS 1293f,4°	24	2-4,11-12,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
1565	AM 42,4°	8	1,12-13,13A,14-16,18-31, 32 (lang red.),33-36		
1573	Stockholm KB c 74	35	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
1573	Lund UB J 18,4°	19	3-11,32 (kort red.)//31,32 (lang red.),33,36,36A//38	4-6,12	
1576	Vingaards tryk	46	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1580	NkS 1304,4°	25	1-13,13A,14-16,18-30//1// 31,32 (lang red.),33-34,36, 36A	9,12	
o. 1582	Stockholm KB B 80	34	1-13,13A,14-16,18-30//31, 32 (begge red.),33,34,36, 36A,38	12	
1582	Thott 1983,4°	38	38		
1585	Lund UB J 5,4°	18	2-11,32 (kort red.)	9,12	×
1589	Stockholm KB C 77	36	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
1589	Uppsala UB Westin 485	45	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1590	GkS 3129,4°	13	1-13,13A,14-16,18-30//31, 32 (lang red.),33-36,36A		
1592	AM 35,4°	7	1-13,14-32 (lang red.), 33-36,37-38		
1596	GkS 1134,2°	12	38		
1598	NkS 1310b,4°	27	2-11,32 (lang red.)	4-6,9,12	×
1599	Lund UB J 33,4°	20	1-13,13A,14-16,18-30//31-32 (begge red.),33-34,36//38		
o. 1600	Add 816,4°	3	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1600	Thott 1991,4°	39	1//32 (begge red.), 33,34,36, 36A		
1611	Thott 1162,2°	37	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
1616	RA Hss V B 10	32	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1625	NkS 1353,4°	29	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1630	NkS 1309,4°	26	2-11,32 (lang red.)	4-6,9,12	×
o. 1640	NkS 1342,4°	28	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1640	Uldall 218,4°	42	2-11,(32)	4-6,9,12	×
o. 1646	Add 451,4°	1	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1700	Uldall 6,2°	41	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1720	Uldall 1350,4°	44	31,32 (lang red.),33-35,36, 36A		
o. 1740	Add 567,4°	2	2-11,32 (kort red.)	4-6,9,12	×
o. 1750	GkS 3153,4°	16	31,32 (lang red.),33-35,36, 36A		

Den nedenstående oversigt over håndskrifterne og de to tryk fra det 16. århundrede kan måske lette overblikket. I oversigten er bestemmelserne i RR og i Ghemen-trykket ikke anført i den rækkefølge, hvori de forekommer i håndskrifterne eller trykkene. Hvor der mellem §§ og RR er anført //, angiver dette, at de efterfølgende §§ findes andetsteds i vedkommende håndskrift, hyppigst i et særligt afsnit om borgen, men ikke i umiddelbar fortsættelse af de øvrige bestemmelser i RR.

VI

Som nævnt i det foregående indeholder en del af de her omhandlede håndskrifter, nemlig alle i C- og D-gruppen, nogle bestemmelser, der opgså findes i Ghemen-trykket 1505 (nr. 10) af EsjL m. m. Kolderup-Rosenvinge antog, at nogle af disse bestemmelser ligeledes grundede sig på gamle domme og havde henhørt til, hvad man i datiden forstod ved Rigens Ret. Han har derfor i Da. Mag. 3. rk. I.194f. optrykt 5 af disse regler som et tillæg til Rigens Ret.

At §§ 1, 2 og 7 i Ghemen-trykket er en afskrift af §§ 3, 4 og 7 i Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 1284 var man tidligt klar over;[124] ligeledes at § 3 er identisk med JL II.63 og § 11 med Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland 1284 § 1. Derimod mentes det, at §§ 4–6, 9 og 12, der findes i alle håndskrifter af D-gruppen, var referat af domme eller responsa.

Efter bestemmelsernes ydre form er det ikke urimeligt at antage, at der her foreligger gengivelse af domme eller responsa. Mange sådanne gengivelser indledes med de her anvendte ord: *Thet scal man oc withe*. Spørgsmålet bliver da, om det efter reglernes juridiske indhold ligger nærmest at anse dem som (bearbejdede) lovtekster eller som regester af domme (responsa).

§ 4 bestemmer, at »hworsomhelst bonnen eller briitie worter loglige felder for iii mark sag eller vi eller ix mark, tha ær hans iordrot op at bære hans falsmol foruten i then sag, konning ær self bonne«. I § 5 hedder det, at ingen må »opbære xl marck sag aff sinn tiænere, wthen the, som koning haffuer forlæth i sith rige.»

Disse to bestemmelser siger næppe andet eller mere, end der følger dels af den ældre lovgivning, se JL II.76, Christoffer IIs hdf. 25. januar 1320 § 11, Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326 § 9, Olufs hdf. 3. maj 1376 § 10,[125] dels af de meddelte privilegier. Det synes mest nærliggende at betragte disse to bestemmelser som lovtekster.

124) Kofod Ancher II.66.

125) DKH 10, 12, 22; DdR 187f., 214, 278f.

§ 6 i Ghemen-trykket er sålydende:

> Thet scal man oc withe, at swær noger man tylther eth a bog for then sag, ther liiff eller ære geldher, och wordher han logliighe feldher aff biscoppen och aff biscoppes næffninghe oc saa openbare giorth, ath alle mæn wiithe thet, at han swor sigh om meen, tha a han a bøthe therfore mod bonnen och mod konningen so som han wore fælder i næffnd oc bøte biscop [bantss][126] ræth oc thertil wære miinneman.[127]

Hvorvidt der her foreligger en regest af en dom eller en fri gengivelse af flere lovregler er vanskeligt med sikkerhed at afgøre, da bestemmelsen, som det er sagt,[128] indeholder regler af meget forskellig proveniens.

At den, der på tinge svor falsk, ifaldt bøder (mindst tremarksbøder) til bonden og til kongen, fulgte af RR § 2 og Thords art. § 94 (Item pro falso testimonio in placito prestito soluat falsus testis ad minus tres marchas bondoni et regi tantum).[129] At der desuden for méned skulle idømmes kirkestraf (*biscop bantss ræth*) fulgte af kirkelovgivningen, jf. bl. a. en »nota» til ærkebiskop Jens Brostrups statutter (før 1497), hvorefter hovedmanden skulle bøde 9 mark og pønitere i 3 år.[130] Når det i slutningen af den citerede bestemmelse hedder, at den pågældende skal bøde til bonden og til kongen, som om han var fældet i nævn, sigtes herved vist til § 5 i Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland 1284, der bestemmer, at den, der i herredsnævn forvindes for at sværge uret, skal bøde 40 mark, hvoraf bonden skal have den ene halvdel, kongen den anden halvdel.[131] En Viborg landstings dom 1546–49 (I nr. 111) idømte dog kun tremarksbøder til den, hvis ed blev underkendt, og samme straf idømtes hans mededsmænd. Bestemmelsen i Erik Glippings nævnte fdg. 1284 blev i retsanvendelsen bl. a. anvendt på

126) Forlægget har *hans*; rettet efter AM 25,4° fol. 93r. Jf. E don var 133,4° fol. 178r: *bisschopes bans recht* (DdR 175).

127) Se varr. DgL Tillæg til IV.363 (efter Stockholm KB B 215, på bindet dateret 1550), DdR 145f. (efter AM 25,4°) og 175 (efter E don var 133,4°).

128) Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.117f., jf. 96 noten.

129) DgL Tillæg til IV.104.

130) Dipl.dioec.Lund.V.319; Thorkelin, Kirkelove.120. Méned var en forbrydelse, som kirken i lang tid og endnu på landskabslovenes tid var ene om at straffe. Hvor landskabslovene omtaler méned, tales oftest kun om kirkestraf (SkL 121, ASun 57, EsjL I.35). Kun i bestemmelserne om faste nævn i jysk ret tales om et verdsligt ansvar, se JL II.7, 41 og 78. Jf. Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.85, Matzen, Offentlig Ret III.156. Købstadlovgivningens bestemmelser om méned omhandler, for så vidt angår tiden før reformationen, kun de borgerlige følger af forbrydelsen.

131) DdR.115.

nævninger, hvis tov blev fældet.[132] Betalte den dømte ikke inden 6 uger de idømte 40 mark, kunne han erklæres fredløs, jf. forordningens § 9[133] og senere recesserne 6. december 1547 § 13 og 13. december 1558 § 26. Ved udtrykket *biscoppen och aff biscopps næffninghe* må være sigtet til institutionen biskop og bedste bygdemænd, der på grundlag af JL II.7 havde udviklet sig til at blive en appelinstans i alle edssager.[134]

Bestemmelsen i Ghemen-trykkets § 6 indeholder da vist ikke noget, der ikke kan udledes af datidens lovbestemmelser.

§ 9 i Ghemen-trykket, der i nogle af de herhen hørende håndskrifter findes opført som 2det punktum til RR § 3 og i andre håndskrifter er indføjet som en selvstændig paragraf, bestemmer følgende:

> Item worther oc noger man feldher oc igien dreffwen, at han hawer besegelt wrangt a tinge, tha bøte xl mark bonnen oc saa koningen.

Den, der besegler på tinge, er normalt alene dommeren, jf. RR § 26, men det har ikke med den ovenstående regel været meningen at udtale noget om dommerens ansvar, og i øvrigt ville en dommer næppe i en tekst som denne kaldes *noger man*. Ordene *a tinge* må henføres til *feldher oc igien dreffwen*, og bestemmelsen fastsætter da, at den, der under en retssag benytter et dokument, der er beseglet *wrangt*, ifalder 40 marks bøder. At brevet er beseglet *wrangt* betyder, at seglet er falsk, eller at et ægte segl uretmæssigt er anbragt på dokumentet.[135] Indtil midten af det 16. århundrede blev breve normalt ikke underskrevet, men kun beseglede.[136] Dokumentets ægthed og gyldighed afhang derfor af, at det lovligt var forsynet med et ægte segl. At benytte et brev med falsk segl i en retstrætte eller i retsforhold synes at være ligestillet med at sværge uret, for hvilken forseelse straffen også var 40 marks bøder, jf. Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland 1284 § 5. At anvende et falsk dokument blev anset for mere graverende end blot det at lyve på tinge, der efter RR § 2, jf. Thords art. § 94, kun straffedes med tremarksbøder til bonden og til kongen. Dette hænger formentlig sammen med den bevis-

132) Se f.eks. Viborg landstings domme 1521-42 (I nr. 56), 16. december 1581 (III nr. 489) og 1586 (IV nr. 543).

133) DdR.118f.

134) Skautrup, Hardiske Mål II.24ff.; Poul Johs. Jørgensen i TfR 1944.93ff.

135) Jf. rettertingsdom 13. april 1545 (I nr. 109), Viborg landstings dom 11. marts 1598 (VI nr. 769), rettertingsdomme 28. juni 1603 (VI nr. 806) og 17. marts 1610 (Secher, Rettertingsdomme II.305ff., jf. Troels-Lund, Historiske Fortællinger I (1916).305).

136) Stemann, Retshistorie.202f.; Matzen, Privatret I.170.

kraft, der i datiden principielt tillagdes breve, jf. Thords art. § 37: Item aperte litere, que dantur, debent stabiles esse.[137] Bestemmelsen i Ghemen-trykkets § 9 kan da måske være en analogisk anvendelse af § 5 i Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland 1284. Rettertinget dømte dog 13. april 1545 (I nr. 109), at en degn, der som tingskriver havde sat et falsk segl under et tingsvidne, skulle kagstryges og miste to fingre, en afgørelse, der formentlig bygger på en analogisk anvendelse af bestemmelsen i § 2 i reces 24. juni 1539, der bestemte, at den, der blev fældet for méned eller for falsk vidne, skulle miste to fingre, jf. § 5 i reces 24. august 1537 og § 8 i reces 6. december 1547.

Endelig bestemmer Ghemen-trykkets § 12, at den, der griber sin tyv, men lader ham slippe »meth wilge eller meth vwillie«, skal bøde 40 mark til tyven og hans nærmeste frænder og lige så meget til kongen. Bestemmelsen er en gengivelse af reglen i JL II. 90, 1ste punktum. Lignende bestemmelser fandtes i øvrigt i flere stadsretter, se f.eks. Slesvig stadsret (omkr. 1200) § 14, Flensborg stadsret 16. august 1284 § 24, Lunds birkeret (efter 1326) § 12, Landskronas birkeret (tidligst 1413) § 12, Helsingborg birkeret (før 1346) § 12, den skånske birkeret, lundteksten (15. århundrede) § 13.[138]

Af de tre bestemmelser, som Kolderup-Rosenvinge har gengivet i Da.Mag. 3.rk.I.193f. efter håndskriftet Rostgaard 5, 8° (nr. 31), er de to første rettertingsresponsa fra henholdsvis 1423-25 og fra omkr. 1450 og findes i nærv. udgave I nr. 4 og nr. 10. Den tredje bestemmelse fra Rostgaard-håndskriftet er en gengivelse af VsjL III. 8 og 9, hvilket Kolderup-Rosenvinge også har bemærket i sin kommentar.[139]

137) DgL Tillæg til IV.89. Jf. Åbenrå skrå 1. maj 1335 § 14 (DgK I.247). Om den betydning, der tillagdes seglet, se Kolderup-Rosenvinge i GdD I.xxvi; J. E. Larsen.466f.; Stemann, Retshistorie.202ff.; Matzen, Privatret II.178f.; rettertingsdomme 1546 (GdD I.86ff.), 21. december 1552 (ib. 199ff.), 20. juni 1553 (I nr. 189), Viborg landstings dom 1555-56 (II nr. 216), rettertingsdomme 20. november 1563 (GdD III.7ff.) og 9. november 1590 (ib. IV.236ff.), Viborg landstings dom 11. marts 1598 (VI nr. 769) og rettertingsdom 28. juni 1603 (VI nr. 806).

138) DgK I.6, 99; IV.5, 112, 152, 347.

139) Da.Mag.3.rk.I.221.

§ 1

Hvis en person, som har gjort sig skyldig i retsnægtelse, eller som er i band, aflægger ed som mededsmand eller i et tingsvidne, skal han bøde 3 mark til bonden og 3 mark til kongen, og alle, der sværger efter ham, ifalder samme bødestraf.[1]

Forlæg: AM 451,12° fol.114^{v}. Findes yderligere i Acc 12,4° fol.140^{v}; Add 529,4° fol.20^{v}; AM 29,4° fol.94^{v}; AM 35,4° fol.159^{r}; AM 42,4° fol.90^{v}; Deichmann 43,4° fol.306^{v}; GkS 3129,4° fol.269^{r}; GkS 3143,4° fol.179^{v}; GkS 3661,8° (løst blad); Herlufsholm nr. 33 fol.79^{r}; Lund UB J 33,4° fol.264^{v}; NkS 819,2° fol.3^{r}; NkS 1304,4° fol.119^{r2} og 123^{r}; NkS 1353b,4° fol.108^{r}; NkS 3136,4° fol.144^{r}; RA Hss B 10 fol.115^{v}; NkS 3149,4° fol.133^{v}; Stockholm KB B 80 fol.152^{r}; Stockholm KB C 57 fol.173^{v}; Thott 1991,4° fol.335^{v}; Thott 1997,4° fol.152; Thott 2008,4° fol.16^{r}; Uldall 10,2° fol.206^{r}; Uldall 250,4° fol.67^{v}.[3]

Tryk: SGL III.492 (efter AM 451,12°); P. G. Thorsen, De med Jydske Lov beslægtede Stadsretter (1835).308 (efter AM 451,12°); Da.Mag.3.rk.I.179f. (efter AM 35,4°); Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie.337 note g; DgL Tillæg til IV.123 (efter AM 451,12°), 323 (efter GkS 3143,4°) og 364 (efter Acc 12,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge, De usu juramenti II (1815).21ff. (oversættelse i Nyt juridisk Archiv XIV (1816).129ff.); sa. i Da.Mag.3.rk.I.145f.; sa., Retshistorie.337; Stemann, Retshistorie.152f.; Matzen, Offentlig Ret II.51, 58.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Item winder man pa thingi eller ær i logh[4] æller i tings witnæ,[5] och ær han antug lagsøth[6] eller i forboth eller bande,[7] winder han fyrst, tha ære the alle felde,[8] ther æfter hanum winder.[9] Æn windær han sisth, tha feldes ther ey wthen han sielf, mæthen ee so[10] mange, som hanum winder æfther eller suær æfther, om thet ær i logh, tha ær huær there feld til thre mark bonden[11] oc so koningh.[12]

(1) Bestemmelsen, der i nogle hss. siges at være en rettertingsdom, se ndf. note 12, er formentlig tidligst fra omkr. 1450. Det ældste hs., der indeholder bestemmelsen (AM 451,12°) er fra 1480, og det bygger på flere nu tabte forlæg, se stemma i DgL Tillæg til IV.li. Dommen er formentlig ældre end den Viborg landstings dom af 1465 (Rep.2.rk. nr. 1995), der nævnes i Knud Mikkelsens glosse til JL II.65 (DgL IV.146), jf. dansk glosse 85 (ib. Tillæg til IV.38). Dels synes landstingsdommen at supplere nærv. dom (jf. udtrykket *ad removendum tale dubium*), dels anvender nærv. bestemmelse den ældre betegnelse *lagsøth*, medens dommen af 1465 bruger ordet *fordelt*, der først omkr. midten af det 15. årh. bliver almindelig. Da nærv. bestemmelse ikke findes i de ældre redaktioner af Thords art. (hss. fra omkr. 1450), men vel i flere yngre (tekst 3, 6 E og Additamenta VI; ældste hss. fra 2den halvdel af 15. årh.), synes en datering omkr. 1450 ikke umotiveret. Bestemmelsen blev optaget i recesserne 6. december 1547 § 8, stk.

3, 21. december 1551 § 14 og 13. december 1558 § 17 og gik derfra over i Rasmus Vindings »første projekt« (1669-72) 1-15-11, jf. Secher og Støchel I.445, der i en lidt ændret form optoges i DL 1-13-29, som først bortfaldt ved ikrafttræden af borgerlig straffelov 10. februar 1866.

(2) Bestemmelsen har her flg. affattelse: Jtem huo, som paa tingit staar oc bærer vidnesbyrd oc en gang offuer unnden eller banꝑet, oc widner hand siden først, da ere de alle felde, som widne effter hannom. Menn vidner hand ꝑist, da felder han ingen vden sig selff, menn ehuor mange, som vidne effter hannem, huad heller det er vdi loug eller tings vidne, de ere alle felde for iii marck til kongenn. - (3) Blandt hss. er her også opført sådanne, hvori RR § 1 er optaget som en del af Thords art. - (4) Ed (Kalk. II.723a bet. 2), særligt partsed med mededsmænd. Formuleringen *pa thingi eller ær i logh* sigter vel til, at edsaflæggelsen i den ældste tid skulle ske ikke på tinge, men i kirken, jf. Matzen, Bevisregler.37. Tinget udsendte da tinghøringe til at overvære edsaflæggelsen og derpå give meddelelse til tinget, jf. Codex Esromensis ved Oluf Nielsen (1880-81): claves in præsentia placitantium, dictorum thinghøringe, assignavit, og VsjL III.65, 67 og 68, JL I.50, Thords art. § 4.

(5) Et *tingsvidne* bet. sprogligt og opr. et vidnesbyrd aflagt på tinge, og i denne bet. vel endnu i f.eks. SkL 170 in fine. Ved et tingsvidne i egentlig forstand forstås tingmændenes vidnesbyrd om, hvad de på tinget har set eller hørt, jf. SkL 18, jf. 17, 233; VsjL ÆR 218; EsjL I.9, 19, 25, 32, 39; II.10; III.1, 2 og 33; jf. DL 1-13-28 og Viborg landstings dom 1617 (loven formelder, at et tingsvidne er det, de mænd, der var på tinge, vidner, at de så og hørte; se VLD 1617 A (1969), 126, nr. 153). Dette vidnesbyrd havde fuld beviskraft, således at der ikke kunne føres modbevis, jf. EsjL II.90, III.33, JL I.37, Thords art. § 43 (*contra testimonium placiti legibus* [ɔ: edsbevis] *se non defendat*), Viborg landstings domme 17. januar 1579 (III nr. 461), 18. januar 1589 (IV nr. 599) og 17. marts 1593 (V nr. 697) og DL 1-13-29 (*hvilket er saa sterckt, at intet derimod kand sigis*). Ved et tingsvidne i uegentlig forstand forstås et vidnesbyrd, der på tinge blev aflagt af personer om, hvad de havde set eller hørt uden for tinget, eller om, hvad der var alm. kendt, jf. SkL 170, og disse tingsvidner havde ikke samme beviskraft; i alt fald kunne der føres modbevis, jf. Viborg landstings dom 8. september 1464 (Rep.2.rk.I nr. 1779), der udtalte, at man ikke kunne vinde jordegods med nye tingsvidner eller sognevidner, medmindre der tillige forelå gamle ejendomsbreve eller pantebreve; rettertingsdom 26. oktober 1480 (I nr. 29), hvorefter nye tingsvidner ikke kunne føres mod en uforstyrret (40 års) hævd, og rettertingsdom 24. januar 1494 (I nr. 39) der statuerede, at man ikke kunne vinde jord eller ejendom med nye tingsvidner mod en tidligere lovhævd. Bestemmelsen i RR § 1 omfatter formentlig begge former for tingsvidne, jf. f.eks. Viborg landstings dom 11. april 1590 (V nr. 624), der angik et tingsvidne i uegentlig forstand. I yngre sprogbrug betegner ordet et af retten udstedt dokument (tingsvidneakt), indeholdende en gengivelse af en for retten foretaget vidneførsel, jf. P. C. Bang og J. E. Larsen, Den danske Procesmaade I (1837).530; Nellemann.581f. og O. A. Borum og W. E. von Eyben, Juridisk Ordbog[4] (1976).224. Om tingsvidne se Stemann, Retshistorie.198ff.; Matzen, Bevisregler.36f.; sa., Offentlig Ret II.105ff.; Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset.327; Skautrup, Hardiske Mål II.65f.

(6) *lovsøgt* bet. her: ifalden den infamerende tremarksbøde for retsnægtelse (rætløsæ), typisk enten for udeblivelse fra rettergang trods lovlig indstævning eller for undladelse af at opfylde en dom, jf. Kolderup-Rosenvinge i GdD II.23 note 2; Kalk. II.729b (»dømt i fordelingsprocedurens former«); N. Cohn i Juridisk Tidsskrift II (1917).137; Skautrup, JL.296; Poul Meyer i Bol og By IV (1963).28ff., Ole Fenger i Kulturhist.Leks.XVIII.608, cf. derimod Secher, Vitterlighed.147ff., der antog, at lovsøgt betegnede den, der ikke ville rette for sig i en »vitterlig« sag. Ordet *lovsøge* forekommer i landskabslovene kun i JL (II.53, 70, 107; III.28) og i yngre hss. af SkL, men ikke i sjællandske landskabslove. Det forekommer endvidere i jysk og skånsk, men ikke i sjæl-

landsk købstadlovgivning samt enkelte steder i rigslovgivningen: Som overskrift (*Vm lagsøct man*) til § 3 i tillægget til Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Nørrejylland (DdR 123; men lovteksten har: Um nogher man felles rætteligh loglig oc skelligh till iii mark eller meræ oc will æy bødæ), Christian IIs landret 1521 § 115 (lagsøges eller hugges fredt af for tinge; SGL IV.26), fdg. 8. september 1527 om inddrivelse af gæld (Fr. Is registranter.143; Da.Mag.1.rk. IV.282) samt i recesserne 6. december 1547 § 8, 27. december 1551 § 14 og 13. december 1558 § 17, der optog RR § 1, jf. ovf. note 1. I lovsproget forekommer ordet vist sidste gang i recessen 1558 (med tilføjelsen: *eller udi andre maade feld er till sine tre mark*). Endvidere kan nævnes bestemmelserne på Odense landemode juni 1550 om, at lovsøgte ikke må nægtes begravelse, når de kan betale og har fået sakramentet (Rørdam, Kirkelove I.299). jf. Knud Mikkelsens danske glosse 106 (DgL Tillæg til IV.54f.); i en tilsvarende synodalbestemmelse anvender Roskilde landemode 1560 ordet fordelt (KhS 2.rk.II.466) og 1592 (ib. V.28) ordet mandhelgløsgjort, der er det samme som fordelt, jf. missive 31. maj 1592 (mandhelleløs giort eller lougfordelt; CCD II. 605). Ordet lovsøgt er sammensat af det ubøjelige adj. *lagh:* lovligt, på lovlig måde, og *søge:* søge, sagsøge, hvis opr. bet. måske var: strides, jf. Da.etym.Ordb.407. Ordet betød således opr. at sagsøge på lovlig måde, og i denne ældre bet., der svarer til det i svenske landskabslove forekommende *laksøkia*, jf. C. J. Schlyter, Ordbok till Samlinger af Sweriges Gamla Lagar (Lund 1877).375 (lagligen tilltala; lagligen åtala), SvAO XV (1939).L.119 (före talan inför rätta; anställa åtal); Söderwall I.726a), er ordet anvendt i hss. fra det 15. og 16. årh. med SkL 121 og 145 (DgL I.90, varr. ad lin. 5; 111 varr. ad lin. 6; et hs. har i SkL 145 *lagligæ stæffnder*). Engang i løbet af det 13. årh. har der fundet en betydningsændring sted, hvorved ordet lovsøge i den juridiske nomenclatur fik den begrænsede bet.: at fastslå retligt, at en sagsøgt ikke vil eller kan opfylde en ham klart påhvilende forpligtelse, jf. Matzen, Offentlig Ret II.149f. At forstavelsen *lov-* bet. lovligt synes at være gået i glemme; i alt fald forekommer i kilderne former som *logliige lagsøgtt* (rettertingsdom 12. juli 1558; GdD II.222), *lougligen laugsøge* (rettertingsdom 21. september 1584; GdD IV.44), *loglig lagsøgt* (rettertingsdomme 30. december 1542 (KRD II.300) og 5. februar 1543 (GdD I.75)) og *rettelighen lagsøgt* (rettertingsdom 27. maj 1559; GdD I.262). I denne yngre bet. er ordet anvendt i de øvrige retskilder, bl.a. i JL II.53, 70, 107, III.28 (hvor dog Kroman-Iuul urigtigt oversætter: sagsøger og sagsøgt, cf. derimod rigtigt Skautrup, JL og, med hensyn til JL II.107, Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset.348). At ordet lovsøge ikke her kan bet. sagsøge, fremgår dels af bestemmelsernes materielretlige indhold, dels deraf, at JL II.70 både anvender udtrykket *lagh sot* og *sæctæth* (ɔ: anklaget, jf. Kalk. III.720b bet. 4), der ikke er synonymer, men angiver to forskellige trin i en proces, samt endelig deraf, at de gamle latinske og nedertyske oversættelser af JL gengiver *lagh sat* ved *legaliter conuictus* og *vorwunnen* og *laghsøka* ved *legaliter conuincere* og *myt rechte vorwynnen* eller *myt rechte gevellet*, jf. DgL IV.131, 146, 187, 329, 336, 354. Hertil kommer, at JL og de øvrige middelalderlige retskilder i almindelighed bruger helt andre ord for sagsøge (og deraf dannede substantiver: sagsøger og sagsøgt), nemlig *sæctæ* (sæctæs; hin thær sæctær; hin thær sæctæs) eller *delæ*, sjældnere *søge* eller *kæræ;* endvidere anvender JL *stæfnæ* og *giuæ sagh* (om sagsøgte: hin thær for sagh ær), og for dømt bruges enten *feld (laghfeld)* af vb. *felda* eller *fallæn* af vb. *fallæ*. Når JL bruger de her nævnte udtryk for at sagsøge, hvilke udtryk efter deres hyppige forekomst både i JL og i andre retskilder må antages at have været de mest gængse, er det nærliggende at antage, at *lovsøge (lovsøgt)*, der i JL kun forekommer 4 steder, har en særbetydning. At dette er tilfældet indiceres også af, at §§ 61, 62 og 65 i den nedertyske oversættelse (1431) af Flensborg stadsret ikke oversætter ordet, men gengiver det ved *lachsokent* og *lachsocht* (DgK I.148f.), antagelig fordi særbetydningen ville gå tabt ved at gengive ordet ved det mere omfattende *vorwunnen*. Den yngre latinske redaktion (fra 14.-15. årh.) af Flensborg stadsret har i § 71 *conuictum, qui dicitur lagsöcht* (DgK I.172). Tilføjelsen af den danske terminus

technicus tilsigter formentlig at indsnævre betydningsindholdet af det flertydige *conuictus*. I denne yngre bet. er ordet lovsøge anvendt i stadsretterne, se f.eks. Flensborg stadsret fra omkr. 1300 § 64 (*wil han ei swaræ, tha ær han lagsot*), § 67 (*hauer han ei til at gialdæ, tha ær han laghsot*), jf. DgK I.123f.; Flensborg stadsret 1431, nedertysk tekst § 61 har overskriften *lachsokent*, men i teksten: so is he yme rechte vorwunnen (DgK I.148); Haderslev stadsret 1292 § 39 (*lagzaat mett tingehøring*, ɔ: fordelt; DgK I.276); Ribe stadsret (før 1443) tekst III § 93 (skyldneren, der ikke senest på 4. ting betaler sin gæld, skal være *lagh søcht och for wnden, nethær feld och schild fra all syn ræth*) (DgK II.48f.), hvilket er en oversættelse af den latinske tekst 26. juni 1269 § 60: conuictus et omni iure esse priuatus et exclusus. I det danske register til Ribe stadsrets tekst III (før 1443) henvises til § 94 med ordene: *Om lagsocht mand syddær øuer hørich* (DgK II.60), men § 94 har ikke lovsøgt, men: forwnden och netherfeld for giald ... och syddær thær tyl øuer hørigh mæth howmodt och forthredt och wil ey betalæ (ib. 49). Endvidere kan nævnes Koldings stadsret 29. november 1452 § 23 (*laghsøgæ ... meth same høringe*; DgK II.115) og det af Fyns landsting 2. marts 1454 vidimerede privilegium for Nyborg (lowszøge till biscops rett eller till leegmands ret; DgK III.524), Lunds birkeret (omkr. 1326) § 57 (hin wil ey giælde, æn lader sich lagsøkæ; ib. IV.15) og tilsvarende bestemmelser i Malmø birkeret (senest 1414) § 65 (ib. 56), Landskronas birkeret (tidligst 1414) § 63 (ib. 119), skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 58 (ib. 350). I en lidt yngre sprogbrug (fra midten af det 15. årh.) anvendes *lovsøgt* og *fordelt* pleonastisk, se f.eks. Viborg landstings dom 30. maj 1471 (*lawsøgth och fordelth*; Rep.2.rk. nr. 2926; brudstykke cit. Molbech, Glossarium I.387), rettertingsdomme 21. september 1584 (GdD IV.44), 9. november 1590 (ib. 236ff.), 20. april 1602 (Secher, Rettertingsdomme I.414), 1. juni 1655 (Matzen, Panterettens Hist. 216 noten), jf. Rasmus Vindings »første projekt« 1-15-11: *lovsøgt er oc fordelt* (Secher og Støchel I.476). I Christian IIs landret 1521 § 115 er lovsøgt ligestillet med *huggis fredt af til tinge* (SGL IV.56), ɔ: gjort mandhelgløs, der er d.s.s. fordelt, jf. JL III.28, rettertingsdom 31. august 1586 (fordelle och mandhelle løes giøre; GdD IV.83), kgl.åb.br. 31. maj 1592 (mandhelleløs giort eller lougfordelt; CCD II.605), Thords art. tekst 6 C § 57, tekst 6 D § 39, tekst 6 E § 88 (DgL Tillæg til IV.261, 289, 321, 369), additamenta XXIII. Fdg. 8. september 1527 anvender *lawsøge* og *fordele* som synonymer (Fr. Is Registranter.147). Udtrykket lovsøge fortrængtes af det fra mnt. indlånte *vordêlen*, der fra begyndelsen af det 15. årh. blev almindeligt, jf. Slet herreds tingbog 6. marts 1440, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.3, Lollands Vilkår 1446 § 32, missive 13. juni 1465 (Missiver I.29), Viborg landstings dom 25. april 1472 (Dipl.Viberg.57), kgl.åb.br. 14. november 1488 (DgK II.217), rettertingsdom 1496 (Da.Mag.1.rk. VI.213), kgl.åb.br. 17. januar 1501 (Dipl.dioec. Lund.VI.4), § 45 i tekst 5 af Thords art. (DgL Tillæg til IV.157; ældste hs. fra 1490). Ordet forekommer ganske vist enkelte gange tidligere, se f.eks. § 14 i privilegier for Malmø og Landskrona 5. maj 1415, § 17 i privilegier for Skåne 17. juni 1415 (DgK IV.59, 123, 354), § 8 i privilegier 29. november 1442 for Horsens (ib. II.159) og § 9 i privilegier 2. juli 1441 for Århus (ib. 172), men her undertiden i den nedertyske form (fordelder, forde(e)lter) og, efter sammenhængen (jf. *fordeelter for nogen stoer brøde*) også i den nedertyske bet.: (for)dømme, domfælde (MndWb V.331). Det lat. *conuincere*, der som nævnt i de ældre kilder på dansk blev gengivet ved lovsøge, gengives fra det 15. årh. ved fordele, se f.eks. oversættelsen (tidligst fra midten af det 15. årh.) af Erik Glippings helsingborgske fdg. 1283 § 3 in fine, hvor *fordeelæ hanum eller forwynne hanum* er en oversættelse af *conuincat eum* (DdR 107, jf. 105). Om sprogbrugen skal endnu bemærkes, at det at lovsøge (fordele) i flere kilder - så vidt ses først fra midten af det 15. årh. og kun i Fyn og på Langeland - kaldtes *delle met trende lauger*, som det hedder i en optegnelse i hs. Stockholm KB C 57 fra 1576 »Om hørringsdelle udi Nørre Judland oc kaldis *laver* her i Fyen«, jf. Secher, Vitterlighed.23. 1469 hedder det, at en person *indledte threnne lawre innen 4 stocke* (Vedel Simonsen, Bidrag til Odense Byes Historie I,2(1842).171, jf. Kalk.

V.642a), jf. rettertingsdomme 28. november 1546 (KhS 1. rk. VIII.260), 18. juni 1558 (*mett threnne lager;* GdD II.205), 10. december 1563 (*mett thrende lauger lagsøgtte;* ib. III.12), 20. maj 1583 (*deltt ... met three lauger:* ib. 198). Secher, Vitterlighed.32f. skriver, at *lauger (laver)* kunne være en kontraktion af *lagdager* (plur. af laghdagh), hvilket stemmer overens med Kalk. II.723b. Dette kunne synes nærliggende, da fordelingsprocessen undertiden kaldtes *laudags deele,* se f.eks. rettertingsdom 8. december 1589 (GdD IV.144) og Frederik Is hdf. 3. august 1523 § 59 (DKH.77). Herimod taler imidlertid stærkt bl.a., at hankøns *a*-stammers gamle flertalsendelse i nominativ *-ar* allerede i det tidligste håndskriftssprog var blevet til *-a* og senere til *-æ* (dagar > daga > dagæ), jf. Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik § 430,5; Ludvig F. A. Wimmer, Navneordenes bøjning i ældre Dansk (1868).21f. Ordet *lauger* (laver, lowre) kunne snarere tænkes at være en kontraktionsform af et ord *lovværge,* jf. at et hs. (Stockholm KB C 76 fra 1465) i EsjL III.66 gengiver præsens singularis *logh wær* ved *lower,* og at en række andre hss. har *low wær,* se DgL V.362 varr. ad lin. 6. Mest nærliggende synes antagelsen, at *lauger* er en (fynsk) personbetegnelse i pluralis, en reduceret form af substantivet *lovværge* (jf. Kalk. V.642a) med bet. en tingstævner. Som nævnt findes udtrykket *lauger* kun i fynske og langelandske kilder, og i kgl.åb.br. 30. maj 1573 om indførelse i Fyn af den jyske proces med høringsdele (CCD I.544f.) hedder det, at købmændene i Fyn forfølger deres skyldnere *med sex laver* (Arent Berntssøn II.361: *louger*), *som de det kalde,* idet 2 mænd indstævner sagsøgte til i alt 3 ting. At *lauger (laver)* er en personbetegnelse her er utvivlsomt (jf. udtrykket i det kgl.åb. br.: *forskrefne 6 mend*). Udtrykket lauger (laver) er muligt på Fyn anvendt om de personer, der indstævnte den sagsøgte, og er derefter blevet objektiviseret til at bet. indstævninger, eller muligt er de 6 (jyske) høringer, der er nævnt i det kgl.åb.br. 30. maj 1573, i Fyn og på Langeland kaldt laver, jf. den ovennævnte optegnelse fra 1576: Om hørringsdelle udi Nørre Judland oc kaldes laver her i Fyen. I de ovenfor nævnte domme synes begge disse bet. at give den rette mening. Ordene lovsøge og lovsøgt var, som det vil være fremgået, ikke særligt hyppigt forekommende i retskilderne, og i det 17. årh. spores usikkerhed med hensyn til deres betydning. I Osterssøn Veylles Glossariums 1ste udg. (1641) hedder det, at *lagsøgt* (med sideformerne *lowsøgt* og *lowsæt*) bet. »med Lowen at være forvunden for nogen Sag, som angaar eens Ære oc Boslod«. Samme definition findes i glossarets senere udgaver (1652 og 1665), blot er her som synonymer tilføjet de lat. gloser *deminutus (capite)* og henhv. *reus* og *intestabilis,* jf. P. J. Colding, Dictionarium Herlovianum (1620), der gengiver disse gloser med *fordeelt.* I de senere udgaver af glossaret anføres desuden *lowsæt,* der siges at være »den, som er lowlige forfuldt inden Tinge oc med Retten lowfeld til sine Bøder enten for Tiufverj eller andet, som angaar eens Ære oc Hals«, og *lowsøgt mand* er »den, som er Dom ofvergangen enten for Gield eller i andre Maade feldt for ærlig Sag, hand siges Lowsøgt, indtil han retter for sig«. I Matthias Moths ordbog hedder det i 1ste redaktion, der er påbegyndt 1680 (GkS 750,2° bd.XIII), at *lovsøgt* er »den, som er stefnt. Reus«, *lousøge* er »at stefne. Intendere actionem«, og *louset* er »den, som er beskyldt og anklagedt. Reus«. Andetsteds i håndskriftet siges, at *lagsøgt* er »den, som er lovforvunden«. I ordbogens endelige redaktion (GkS 774,2° bd.XII) siges, at *logsøge* er »at stefne en til tinge. In jus vocare«, *lousøgt* er »den, som er stefndt. Reus« og *lagsøgt* »kaldes den, som er lou forvunden. Intestabilis.«.

(7) *forboth* og *bande* bet. sprogligt det samme: forbud eller påbud (Falk og Torp I.46; OdS I.1091; Da.etym.Ordb.18) og er derved beslægtet med lat. *interdictum* (forbud). Indholdsmæssigt betegner forbud og band to forskellige tvangsmidler til gennemførelse af kirkestraffe, jf. Dahlerup, Sysselprovstiet.351, der nævnes bl.a. i SkK §§ 6, 7 og 11, SjK §§ 9, 17 og 18, og som normalt idømtes af gejstlige domstole. Ved *forbud* blev den pågældende forment adgang til gudstjenesten og menighedens samfund, jf. SkK § 11 (ifl. SjK § 17 måtte han overvære gudstjenesten, når han ikke forstyrrede), og ved *band* indtrådte den skærpelse, at ingen måtte have

samkvem med den bandsatte. For hvert år den bandsatte ikke søgte udsoning med kirken, ifaldt han en stadig voksende bødestraf, indtil den ved det fjerde år var 40 mark, jf. SkK § 11, SjK § 18, altså samme bod, som den fredløse måtte erlægge for at genvinde freden. Sondringen mellem forbud og band har lighedspunkter med *excommunicatio minor*, hvorved den pågældende blev udelukket fra sakramenterne, og *excommunicatio major* (fra det 13. årh. også kaldt *anathema*), der udelukkede den pågældende fra al gudstjeneste, begravelse i viet jord og alle kirkens nådemidler. Han kunne ikke være fadder eller forlover og ikke møde som sagsøger eller vidne for gejstlig domstol, jf. Holberg, Kirke og Len.66f. På Laterankonciliet 1215 krævede kirken, at statsmagten skulle tage bandlysningen til følge, således at den bandsatte, såfremt han ikke udsonede sig med kirken, skulle erklæres fredløs. 1215–17 indførtes i kanonisk ret den regel, at den, der i 2 år havde været bandsat, og som stadig ikke havde fået absolution, skulle straffes som kætter, jf. c. 13 X, V, 37, hvilket efter kanonisk ret medførte dødsstraf, jf. Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 96 og 14. oktober 1443 V.31 (DgK III.30, 97) og Dahlerup, Studier. 142f. Kanonisk strafferet dannede i den katolske tid et supplement til den nationale straffelovgivning, og under gejstlig jurisdiktion hørte ikke alene alle sager mod gejstlige, der ikke måtte indstævnes for verdslig domstol, se f.eks. Thords art. § 10, Christoffer IIs hdf. 25. januar 1326 §§ 3 og 8 (DdR 186,187), Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326 §§ 3 og 5 (ib.213f.), rigsrådets responsum 1385–86 § 1 (ib.330), kong Hans' hdf. februar 1483 § 17 (DKH.51), Christian IIs hdf. 22. juli 1513 § 2 (ib.57), Frederik Is hdf. 3. august 1523 § 7 (ib.72), men også alle såkaldte *causae spirituales*, der omfattede alt, hvad der berørte kirkelige forhold, eller som efter kirkens opfattelse var en synd. De gejstlige domstole var kompetente i sager om kætteri (der i datidens sprog også bet. omgængelse mod naturen, se f.eks. Viborg landstings dom 8. juni 1616; VLD 1616.481 nr. 77, jf. Troels Dahlerup i Fortid og Nutid XXIII(1867).307), trolddom (jf. SkK § 7, SjK § 11), blasfemi, méned (jf. Flensborg stadsret 16. august 1284 § 98), åger (jf. rigsrådets responsum 1385–86 § 7), hor (jf. Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 96, Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr.1422) § 75, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.31 (hoor ... iomfrw krenckere oc *andre andelighe sagher*), Lunds birkeret (efter 1321) § 52, skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 57, Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 59), bigami, manddrab, ihjelliggelse af spædbørn, lejermål, ægteskabs- og testamentssager (jf. SkK §§ 5–6 og 11, SjK §§ 8–9 og 15), sacrilegium, forpligtelser indgået under ed og sager, hvor enker eller forældreløse (de såkaldte *personae miserabiles*) var part. Grænsen mellem gejstlige og verdslige domstoles kompetence var flydende, og indtil fdg. 8. september 1527 forekom det hyppigt, at en kreditor (navnlig uden for købstæderne) søgte sit krav mod en modvillig debitor gennemført ved kirkens dom, fordi både fordelingsproceduren og forfølgning med rigens ret og dele var langsommelig, besværlig og bekostelig, medens den gejstlige retspleje var hurtig, hvortil kom, at de gejstlige i kirkestraffen (bandsættelsen) havde et effektivt middel til at få debitor til at betale, jf. Dahlerup, Studier.120f. Bandet var anvendeligt overalt i kirkens retspleje, jf. Niels Skyum-Nielsen, Blodbadet i Stockholm (Kbh.1964).60, og ved flere forbrydelser trådte både gejstlige og verdslige sanktioner i kraft. I slutningen af den katolske tid viste der sig en klar tendens til at indskrænke den gejstlige jurisdiktion, jf. missive 13. juni 1465 (Missiver I.28f.), Viborg landstings dom 19. januar 1465 (I nr. 13), Vedtægten for Langeland 1477 (KhS 1.rk.I.49f.), forbud 22. juli 1494 (Dipl.Viberg.103), Christian IIs landret 1521 § 12, byret § 82, jf. Sindballe.29ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.524, Dahlerup, Studier.149ff., sa. Sysselprovstiet.332ff. Udtrykkene forbud og band bibeholdtes efter reformationen, jf. recesserne 6. december 1547 § 3 og 21. december 1551 § 14, uanset at der nu ikke fandtes to tvangsmidler, men kun ét, men udgik i reces 13. december 1558 § 17. Ved reformationen overtog den lutherske kirke den mindre excommunication, der var »det yderste legedom, kircken haffuer til at handle obenbar sønder oc laster med« (Kirkeordinansen 14. juni 1539 fol.39, Rørdam, Kirkelove I.89), og denne kunne

anordnes af sognepræsten i samråd med provsten og biskoppen, jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 50 (Rørdam, Kirkelove I. 80f.). I praksis nøjedes man med at udelukke den pågældende fra sakramenterne og kræve, at han skulle stå åbenbare skrifte. Reglerne skærpedes ved fdg. 27. marts 1629 I §§ 12ff. (CCD IV. 455ff.), reces 27. februar 1643 1-2-12ff. (ib. V. 177ff.) og DL 2-9-11ff. Efter disse bestemmelser måtte den bandsatte ikke nyde nadverens sakramente, ikke være fadder og (efter DL 2-10-4) ikke begraves i viet jord; han måtte som hidtil overvære gudstjenesten, dog skulle han »have særdeles et stæd for sig« i kirken. Hvis den bandsatte ikke inden 2 år udsonede sig med kirken, skulle han indstævnes for landemode (provstemode) og overgives til sit herskab og siden forvises kongens riger og lande. Det antoges, at den bandsatte var ligestillet med de i DL 1-9-1 nævnte »lovfælde og mindre Mænd«, der ikke måtte gå i rette for sig selv, hvilket støttedes på en tvivlsom analogi fra DL 2-19-12ff. og 2-10-4, jf. Brorson, Første Bog I. 557. Fdg. 23. december 1735 § 1 befalede enhver at vogte på, at alt, hvad loven og forordningerne bød om åbenbare skrifte og kirkedisciplin, nøje efterlevedes, men allerede ved pl. 1. oktober 1737 tilføjedes: for så vidt til menighedens forbedring og uden publico uro ske kan. Dermed gik bandsættelsen efterhånden af brug uden dog formelt at blive ophævet, jf. reskripter 22. maj 1744 og 31. januar 1749 og Matzen og Timm. 221. Bandsættelsens ophør ved desvetudo anerkendtes ved (utr.) skr. 10. juli 1869. Forskellig fra den kirkelige bandlysning og ikke omfattet af RR § 1 var den verdslige straf *madband (matban)*, som den tyv, der udeblev fra tinge, kunne idømmes efter SkL 145. Straffen, der ligesom fortabelse af mandhelg kun havde gyldighed inden for herredet, indebar, at ingen i herredet måtte have samkvem (egentlig: forbud mod at spise med eller have husholdning, *matskap*, med) med den pågældende, og overtrædelse af dette påbud straffedes med tremarksbøde til kongen, jf. ASun. 90. I Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V. 31 (DgK III. 87), Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 59 (ib. V. 45), jf. bearbejdelsen for Odense § 53 (ib. 62) og i yngre redaktioner af dronning Margrethes og kong Hans' alm. stadsret (hhv. § 26 og § 47) nævnes madband som udtryk for den verdslige i modsætning til den forudgående kirkelige bandlysning, jf. Holberg, Dansk Rigslovgivning. 231 noten, Matzen, Offentlig Ret II. 138. Efter disse bestemmelser skulle den mand eller kvinde, der »ligger i hoor«, og som var dømt og bandlyst, men ikke ville skrifte og bøde, og som ikke inden år og dag havde fået afløsning, komme i madband. Derefter skulle den mand, der havde forsét sig, henrettes ved halshugning, medens kvinden skulle begraves levende. Man har dog senere kaldt det gejstlige »forbud« madband, se Holberg, Kirke og Len. 67 med note 2 med en bandlysningsformular (efter AM 9, 8°).

(8) ɔ: alle skal bøde 3 mark, jf. dom 1547-48 (I nr. 139), Viborg landstings dom 11. april 1590 (V nr. 624). Efter senere retspraksis blev det reglen, at mededsmændene ifaldt tremarksbøder ikke blot, hvis eden af formelle grunde ikke var lovligt aflagt, men overhovedet når den kendtes ugyldig, jf. Viborg landstings dom 1546-49 (I nr. 111), rettertingsdom 10. juni 1558 (II nr. 262), Stemann, Retshistorie. 152; Matzen, Offentlig Ret II. 58f.

(9) Reces 6. december 1547 § 8, reces 21. december 1551 § 14 og reces 13. december 1558 § 17, der optog reglen i RR § 1, tilføjer *endog hand vitner sandingen*. Hvis en eller flere af de sværgende i henhold til bestemmelsen i RR § 1 ifaldt tremarksbøder, blev det aflagte vidnesbyrd formentlig ikke af den grund ugyldigt, jf. det følgende: *tha feldes ther ey wthen han sielf* og den i Knud Mikkelsens glosse til JL II. 66 (DgL IV. 146, ib. Tillæg til IV. 38) nævnte landstingsdom 1465 *(bør ey ath forkrenke hans logh, ther han swær mz; och hins loug (der hannd suor met) der met i alle maade wforkrenckit)*, jf. Thords art., additamenta VI: *och bør ey ath forkrenckis theris loff, som han suor mett* (DgL Tillæg til IV. 364), der findes i 8 hss., og som gengiver landstingsdommen 1465, jf. DgL Tillæg til IV. clxi. Kolderup-Rosenvinge antog (Da. Mag. 3. rk. I. 196f.) at edsbeviset var gyldigt, og det er formentlig en inkurie, når han i 3. udg. af sin Retshistorie (1860). 337 med note g gentager den modsatte opfattelse i værkets tidligere udgaver

fra 1822 og 1833. Viborg landstings domme 1558 (II nr. 257), 18. december 1568 (II nr. 338) og 31. januar 1573 (III nr. 408) samt Sjællands landstings dom 20. januar 1591 (V nr. 659) synes at bestyrke den antagelse, at edsbeviset var gyldigt. At en så vigtig retsfølge som edsbevisets ugyldighed ikke er nævnt taler også herfor. Retspraksis i det 16. og 17. årh. synes dog noget vaklende, jf. Stemann, Retshistorie.153, idet det i nogle tilfælde statueredes, at et sådant edsbevis var ugyldigt, se f.eks. dom af ukendt ting 1546-78 (I nr. 139) - hvor domsresultatet dog måske støttes på §§ 6 og 8 i reces 6. december 1547, idet bøden idømtes »epther receþens liudelþe« - og 11. april 1590 (V nr. 624), 27. september 1617 (VLD 1617 A.118f.(nr.144)). Muligt skyldtes dette den ændrede lovgivning på dette område. Ifl. reces 24. august 1537 § 6 skulle dommeren påse, at eden blev aflagt af »saadanne mendt, som bør att staa udi loug oc toug med andre dannemendt och skall icke were som her till dags skeet er till thinge, att mand skall giffwe loug met fordelte mend heller oc andre løst folck, som ey lougagtig mendt ere«. Dommerne skulle give agt herpå, »saafrembt att the icke skulle bøde therris fallsmaall emodt os« (SGL IV.175). I Rasmus Vindings »første projekt« hedder det i 1-15-11: Vidner nogen Mand paa Tinge, udi Lov eller Tingsvidne, som lovsøgt er og fordelt eller i andre Maade til sine trei Mark felt, da er han felt, men til Lowen [ɔ: edsbeviset] at fuldgøre skal anden Mand i hans Sted tagis. Et hs. tilføjer: dersom man da vied hannom at være fordeelt, ellers staar giort lou ved magt, oc elffue spildes icke for ens skyld (jf. hertil Viborg landstings dom 31. januar 1573; III nr. 408). To andre hss. tilføjer: men de 11 mends at stande for fulde (Secher og Støchel I.436). Dette gengiver vel retsopfattelsen i slutningen af det 17. århundrede.

(10) lige så (Kalk.I.466b). - (11) Den skadelidte i en retssag, sagsøgeren (Kalk.I.246b bet.3), især i udtryk, der angiver bødernes størrelse til den skadelidte (bonden) og til det offentlige (kongen). - (12) AM 29,4°, AM 42,4° og Uldall 250,4° tilføjer: *Thette haffuer riigens raad affsaugt for rette.*

§ 2

Den, hvis vidnesbyrd underkendes, skal bøde 3 mark til den forurettede og 3 mark til kongen.

Den, der dømmes for at have gjort brug af et dokument med falsk segl, skal bøde 40 mark til den forurettede og 40 mark til kongen.[1]

Forlæg: AM 25,4° fol.93^{r}. Findes yderligere i Add 451,4° fol.247^{r}; Add 567,4° fol.153^{v}; Add 816,4° fol.65^{v}; AM 35,4° fol.159^{r}; E don var 133,4° fol.178^{v} (nedertysk oversættelse); GkS 3129,4° fol.269^{v}; GkS 3133,4° fol.244^{v}; GkS 3137,4° fol.375^{r}; Lund UB J 5,4^{c} fol.123^{v}; Lund UB J 33,4° fol.264^{v}; NkS 798,2° fol.104^{v}; NkS 819,2° fol.3^{r}; NkS 1293,4° fol.353^{r}; NkS 1304, 4° fol.129^{v}; NkS 1309,4° fol.154^{v}; NkS 1310b,4° fol.156^{r}; NkS 1342,4° fol.119^{v}; NkS 1353,4° fol.128^{v}; NkS 3136,4° fol.144^{v}; RA Hss V B 10 fol.103^{r}; Rostgaard 5,8°; Stockholm KB B 80 fol.152^{r}; Stockholm KB C 74 fol.152^{r}; Stockholm KB C 77 fol.162^{v}; Thott 1162,2° fol.108^{r}; Thott 1994,4° fol.173^{v}; Uldall 6,2° fol.2^{v}; Uldall 218,4° fol.194^{v}; Uppsala UB Westin 435,4° fol.186^{v}.

Tryk: Ghemens udg. af EsjL 1505 (ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); Da.Mag.3.rk.I.180 (efter AM 35,4°); DdR 146 (efter AM 25,4°) og 175 (efter E don var 133,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.199f.; Matzen, Offentlig Ret III.156.

Overskrift i forlægget: Om tings vitnæ.

Item vordher nogher man fælder i tings vitnæ,[2] tha bøthæ iii mark bonden[3] oc iii mark koningen,[4] for at han liwær a tingæ.[5]

Item vordher oc nogher man fælder oc igen dreffuen, at han haffuer beseylt vrangt a tingæ, tha bøthæ xl mark bonden oc so koninge.[6]

(1) Det ældste hs., der indeholder denne bestemmelse (Rostgaard 5,8°) er fra omkr. 1450. Bestemmelsens 1ste stykke, der mgl. i nogle hss., er formentlig taget fra Thords art. § 94, jf. ndf. note 4, hvortil det ældste hs. (AM 442,12°) er fra samme tid. Bestemmelsens 2det stykke, der er identisk med Ghemen-trykkets § 9 (se ovf. side 344),mgl. i enkelte hss. og er i andre opført som en særlig paragraf. - (2) Se note 5 til § 1. - (3) Se note 11 til § 1.

(4) Jf. Thords art. § 94: Item pro falso testimonio in placito prestito soluat falsus testis ad minus tres marchas bondoni et regi tantum (DgL Tillæg til IV.104). At Thords art. taler om *falsk* vidnesbyrd og ikke som her det neutrale *vordher fælder* er ikke afgørende. Dels var i middelalderen det subjektive forsæt af forholdsvis underordnet betydning for de retlige sanktioner af verdslig karakter, dels og navnlig havde ordet falsk ikke dengang den nu odiøse klang (uærlig, upålidelig, bedragerisk). Grundbetydningen er: urigtig, fejlagtig, unøjagtig (OdS IV.707f.), og i denne bet. anvendes ordet endnu i visse faste forbindelser: falsk alarm, analogi, beskedenhed, tone m.fl.; jf. mnt. *valsch* (hty. *falsch:* forkert), oldfr. *fals* (fr. *faux*), eng. *false*. De yngre redaktioner af Thords art. anvender ikke ordet *falsk*, men mere neutrale udtryk. Tekst 4 og tillæg til tekst 6A har *wræt vitner*, tekst 6B *wsandt winde*, tillæg til tekst 6D *vret witner* (DgL Tillæg til IV.141,188,213,239,300). Et begreb *falsk (fals)* forekom i JL III.64 og 65, men forstås her kun om falskmøntneri og forfalskning af sølv. Ved en mistydning af ordene *stæth oc stapæl* (ambolt og stabben, ɔ: underlag, jf. Kalk. IV.87b) i JL III.65, jf. J. E. Larsen.221, der blev forstået som *sted og stabel*, jf. 1590-udg. af JL (sted eller Stabel) og DL 6-18-1 (Skielsteen eller Stabel), udvidedes bestemmelsen til at omfatte ulovlig flytning af skel, jf. rettertingsdom 11. juni 1555 (GdD II.147ff.) og Matzen, Offentlig Ret III.141, og senere, da anvendelsen af dokumenter fik større udbredelse, også på tilfælde af dokumentfalsk, der straffedes arbitrært, jf. J. Hartvig Jacobsen, Dokumentforbrydelsen (1927).15ff., C. Popp-Madsen, Bod.156 og rettertingsdomme 5. maj 1537 og 28. juni 1537 (KRD I.135 og 207f.), hvorefter den, der fremlægger »falske breffue« skal bøde »epther logen«. At straffen efter nærv. bestemmelse er tremarksbøder, jf. Viborg landstings domme 1546-49 (I nr. 111) og 30. april (el. 13. september) 1547 (I nr. 131), men efter Thords art. mindst *(ad minus)* tremarksbøder, skyldes vel dels, at et videregående ansvar kunne pådrages, hvis det urigtige vidneudsagn havde medført skade, dels at der tillige kunne blive tale om kirkestraf, selv om vidneudsagnet var ubeediget, idet den katolske kirke fortolkede begrebet *periurium* meget vidt, se Knud Mikkelsens glosse til JL I.38 (DgL IV.55) og de dér anførte bestemmelser fra kanonisk ret. En dom ved en verdslig domstol kunne indtil reformationen få et kirkeligt efterspil, jf. Dahlerup, Sysselprovstiet.353 og f.eks. rettertingsdomme 31. december 1417 (I nr. 3) og 13. april 1475 (I nr. 26), hvor det pålagdes de dømte at faste og skrifte (jf. EsjL III.46 in fine). Kirkestraffe (faste, skrifte, bøde til biskoppen, bandlysning) nævnes enkelte gange i landskabslovene, se f.eks. SkL 121, ASun 48 og 57, EsjL I.33, III.46, Valdemar IIs jernbyrdsforordning (omkr.1216) § 3 og i købstadlovgivningen, se f.eks. Flensborg stadsret 16. august 1284 § 98 (DgK I.112), Kbh.s stadsret 29. januar 1294 (ib.III.30); Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr.1422) § 75 (ib.67), Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.31 (ib.87), Lunds birkeret (efter 1326) § 52 (ib.IV.12), kong Hans' privilegier for Malmø 16. februar 1497 (ib.88), den skånske birkeret, lundteksten (15.årh.) § 52 (ib.349), Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 59 (ib.V.45). Bestemmelsen i Thords art. § 94 antages kun at omhandle ubeedigede vidnesbyrd, da straffen er rent verdslig og derfor opfattes som en fra

méned forskellig forbrydelse, jf. Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset.359, og det samme må vel antages om nærv. bestemmelse i RR. En sondring mellem straf for méned og straf for falsk vidnesbyrd kendes også andre steder, bl.a. i gammel norsk ret, jf. også SkL 147 in fine om, at vidner skal sværge »at hantæki ok æi at bok« (DgL I.617) og ASun 135, der om den i SkL 230 nævnte ed taler om »pena falsi testimonii« (DgL II.654), men ikke om »pena perjurii«. Antagelig under indflydelse af kirken er vidnesbyrd under ed efterhånden trængt igennem. Oprindelig afgav vidner vist ikke deres vidnesbyrd under ed, jf. Amira, Grundriss.274, Ebbe Hertzberg, Grundtrækkene i den ældste norske Proces (Kristiania 1874).240ff., Cl. von Schwerin, Zur altschwedischen Eidhilfe (Sitzungsbericht der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse (1919).11f.) og Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset.358f. Om straf for edeligt vidnesbyrd i sager, der gælder liv eller ære, se ovf. side 343 om bestemmelsen i § 6 i Ghemen-trykket.

(5) Ordene *for han liwær* mgl. i flere hss., bl.a. AM 35,4°, Lund UB J 33,4°, NlS 819,2° og Stockholm KB B 80. - (6) Om bestemmelsens 2det stykke se ovf. side 344 Rettertingsdom 13. april 1545 (I nr. 109) dømte en degn, der havde sat et falsk segl under et tingsvidne, til at kagstryges og miste to fingre. Dommen bygger formentlig på en analogi fra § 2 i reces 24. juni 1537, hvorefter den, der dømtes for méned eller for falsk vidne, skulle miste to fingre.

§ 3

Kirkens jord skal ved salg ikke lovbydes.[1]

Forlæg: AM 25,4° fol.93^{r}. Findes yderligere i Add 451,4° fol.247^{v}; Add 567,4° fol.153^{v}; Add 816,4° fol.67^{v}; AM 35,4° fol.159^{v}; E don var 133,4° fol.178^{v} (nedertysk oversættelse); GkS 3129,4° fol.269^{v}; GkS 3133,4° fol.245^{r}; GkS 3137,4° fol.375^{v}; Lund UB J 5,4° fol.127^{v}; Lund UB J 18,4° fol.231^{v}; Lund UB J 33,4° fol.264^{v}; NkS 798,2° fol.104^{v}; NkS 819,2° fol.3^{r}; NkS 1293f,4° fol.353^{r}; NkS 1304,4° fol.124^{r}; NkS 1309,4° fol.154^{v}; NkS 1310b,4° fol.157^{r}; NkS 1342,4° fol.119^{v}; NkS 1353,4° fol.129^{v}; NkS 3136,4° fol.144^{v}; RA Hss V B 10 fol.103^{v}; Stockholm KB B 80 fol.152^{v}; Stockholm KB C 74 fol.152^{r}; Stockholm KB C 77 fol.162^{r}; Thott 1162, 2° fol.108^{r}; Thott 1994,4° fol.173^{v}; Uldall 6,2° fol.2^{v}; Uldall 218,4° fol.195^{r}; Uppsala UB Westin 485,4° fol.187^{r}.

Tryk: Ghemens udg. af EsjL 1505 (efter ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); Da.Mag.3.rk.I.186 (efter AM 35,4°); DdR 146 (efter AM 25,4°) og 175 (efter E don var 133,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.200; Matzen, Privatret I.101f.

Overskrift i forlægget: Om kyrkæ iordh.

Item kyrkens[2] iordh ma hwer[3] man kiøbe,[4] thi at alle cristnæ men skullæ være then helli kyrkes værie.[5]

(1) Bestemmelsen er taget fra JL I.38, sidste punktum, der i JL er forkert placeret, jf. Verner Dahlerup.106, Skautrup, JL.174, Kroman-Iuul III.145. Bestemmelsen skyldes formentlig den kanoniske rets forsøg på at fratage donators slægt køberetten til jord, der er givet til kirken, og betyder, at jord skænket til kirken, ikke ved et senere salg skal lovbydes til donators slægt, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.20f., Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse.102. Som

bekendt forbød kanonisk ret (Decretum Gratiani fra omkr. 1150) afhændelse af kirkens ejendomme, da gods tilhørende kirken var Guds ejendom. Denne kirkeretlige regel, hvorved ejendomme blev henlagt under »den døde hånd« (manus mortua; fr. main-morte, eng. mortmain, ty. tote Hand), bekæmpedes i flere lande, tidligst vist i England (1279), der forbød overdragelse af fast ejendom, hvis følgen var, at den kom under den døde hånd, jf. Carl Strandberg, Zur Frage des Veräusserungsverbotes im kirchlichen und weltlichen Recht des Mittelalters (Lund 1967) og Sandra Raban, Mortmain Legislation and the English Church 1279-1500 (Cambridge 1982). Kirken omgik fra det 13. århundrede dette forbud ved i stedet for at få overdraget den faste ejendom at få tillagt en evig, årlig pengeydelse af den, det såkaldte rentekøb, der udtrykkeligt var tilladt efter kanonisk ret, jf. Ernst Andersen, Middelalderens Renteforbud (1975).29ff. Et forbud mod at fast ejendom kom under den døde hånd kendes ikke i dansk ret. Der foreligger talrige vidnesbyrd om overdragelse af fast ejendom til kirker og klostre, jf. bl.a. J. E. Larsen.452. Thords art. § 34 (ældste hs. fra før 1450; jf. DgL Tillæg til IV.87) bestemte, at enhver mand uden arvingernes samtykke i sit testamente måtte skænke gods, han uretmæssigt var kommet i besiddelse af, og desuden »pro anima sua« give sin halve hovedlod i fast ejendom eller løsøre (tam in bonis immobilibus quam mobilibus; ifølge nogle hss. - tekst 5 § 46 og tekst 6B § 30, jf. DgL Tillæg til IV.157 og 222 - »alenestæ j rørindis gotz), se om denne bestemmelse Stemann, Retshistorie.425, Sindballe.71ff. Bestemmelsen i § 7 i Ribe stadsret 26. juni 1269 (DgK II.9f., jf. 46), der gentoges i stadsretten 5. januar 1443 § 8 (ib.74) og gik over i Erik Glippings alm. stadsret § 7 (ib.V.16), hvorefter det var forbudt at afhænde eller testere fast ejendom til kirker, klostre og biskoppen, er ikke udtryk for forbud mod henlæggelse af ejendom under den døde hånd, idet bestemmelsen også forbyder afhændelse eller testation til adelige (militibus; ryddær). Reglen er beslægtet med bestemmelserne i Kbh.s stadsret 13. marts 1254 § 13 (DgK III.6), der forbød afhændelse af fast ejendom til »principi aut militi uel homini dominorum, qui uulgariter dicitur herræmæn«, og stadsretten 29. januar 1294 § 22 (ib.19), der tilføjer: »seu alicui loco religioso«, samt Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 82 (ib.69), der forbyder afhændelse til »ridder, herremænd, kircke eller kloster«. Formålet med denne regel var dels at værne borgerskabet mod indgreb af adel og gejstlighed, jf. Matzen, Personret I.125, dels at fastholde den på ejendommen hvilende skattepligt, jf. sa., Offentlig Ret I.103. Adelens skattefrihed for residenser i købstæderne er nævnt i enkelte stadsretter, se privilegier for Malmø 23. december 1360 § 25 (DgK IV.37) og 8. maj 1415 § 25 (ib.61) og Ålborgs privilegier 12. juni 1449 § 17 (ib.II.278). Forbudet mod at afhænde eller testere fast ejendom til kirker og klostre blev i Ribe omgået ved rentekøb (22. januar 1449, 12. marts 1456, 16. maj 1456), jf. Projekt Middelalderbyen: I være have (Århus 1982).73, men der haves også fra denne by eksempler på, at forbudet blev overtrådt, jf. anf.v.74. Heller ikke i Kbh. blev forbudet overholdt, idet f.eks. mange adelige havde residenser i byen. Lovbydelse, jf. SkL 51, ASun 19, EsjL III.2 og JL I.39, gjaldt opr. al jord (arvejord og købejord), men fra det 13. årh., jf. Chr. Kier.122, kun salg (men ikke mageskifte) af arvejord, også købstadsgods, jf. for Kbh.s vedkommende f.eks. Kbh.s Dipl. I.157 (30. marts 1432), II.139 (15. december 1477), og dette er undertiden udtrykkeligt udtalt i købstadlovgivningen, jf. Flensborg stadsrets danske tekst (omkr.1300) § 110, sammes stadsret 1431 § 102, yngre latinsk redaktion (14.-15. årh.) § 105 (DgK I.131,155f.,177), Åbenrå skrå 1. maj 1355 § 23 (ib.248), Ribe stadsret 26. juni 1289 § 49 (ib.II.16), latinsk og dansk tekst (før 1443) § 69 (ib.40f.), Erik Glippings alm. stadsret (efter 1269) § 46 (ib.V.28). Heri skete omkr. 1400 en ændring, og i Viborg landstings dom 5. november 1547 (nævnt i rettertingsdom 23. oktober 1553, se I nr. 197) udtaltes, at købstadsgods efter loven og gammel sædvane var løsøre og derfor ikke skulle lovbydes, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.291 med note 144. Ved to rettertingsdomme 23. og 25. oktober 1553 (I nr. 197 og nr. 198) fastsloges, at købstadsgods var løsøre, der ikke skulle lovbydes. Desuagtet vedblev man i flere købstæder at lovbyde købstads-

ejendomme, bl.a. i Næstved (jf. rettertingsdom 4. juli 1553 i GdD I.224ff., Næstved bytings dom 5. juni 1592, jf. Stig Iuul, anf.v.292 note 146), Vordingborg (Vordingborgs tingbog 23. august 1592, jf. Stig Iuul, 1.c.) og Helsingør (Helsingør Stadsbog 1549-1556 (Kbh.1971).196, 202, HDDomb. 1640 fol. 104). Adelen kunne frit sælge sine ejendomme uden lovbydelse, jf. rettertingsdom 17. februar 1547 (I nr. 129), reces 6. december 1547 § 30, reces 13. december 1558 § 41. DL 5-3-1 og 2 opretholdt lovbydelse for ufri landejendomme og fastslog i 5-3-4, at købstadsgods var løsøre, der kunne sælges uden lovbydelse. Om lovbydelse se Matzen, Privatret II.100f., Chr. Kier.188ff., Stig Iuul, anf.v.137f., sa. i Kulturhist.Leks.X.699. Reglerne om lovbydelse blev formelt først ophævet ved lov nr. 111 af 31. marts 1926 om tinglysning. Reglerne var endnu gældende i første halvdel af det 19. årh., jf. Brorson, Femte Bog I (1793).258f., Mandix, Haandbog i dansk Landvæsensret[2] (1813).623, cf. dog Ørsted, Haandbog IV (1831). 192, der antog, at lovbydelsespligten måtte være bortfaldet ved § 5 i fdg. 13. maj 1769 om selvejerbønder, hvorefter en selvejerbonde »er berettiget til at disponere over hans Gaard, som han for godt befinder, med at afhænde, sælge og pantsætte den«. Reglerne om lovbydelse var i alt fald gået af brug i løbet af det 19. årh., dog gjaldt på Bornholm ifl. fdg. 14. oktober 1773 § 10 fortsat en lovbydelsespligt, der først blev ophævet ved lov nr. 6 af 8. januar 1887, jf. M. Hesselbjerg, Slægt og Jord (Kbh.1937).45f. og 177.

(2) Herunder vel også til klostre. - (3) Ghemen-trykket 1505 indføjer *kristen*. AM 35,4° *christin*. - (4) JL I.38 har *for thy at allæ cristæn mæn sculæ brøther waræ*. Kolderup-Rosenvinge antog (Da.Mag.3.rk.I.200), at reglen i RR § 3 først efter reformationen har fået formuleringen *then helli kyrkes værie*, for i »den katholske Tid vilde man ikke kunnet være falden paa at udtrykke sig saaledes«. Det er herved overset, at bestemmelsen i denne form findes også før reformationen, ikke blot i Ghemen-trykket fra 1505, men også i flere hss. fra tiden før 1536.

§ 4

Betaling for kirketiende skal være erlagt inden pinsedag.[1]

Forlæg: AM 25,4° fol.93^{r}. Findes yderligere i Add 451,4° fol.247^{v}; Add 567,4° fol.153^{v}; Add 816,4° fol.67^{v}; AM 35,4° fol.159^{v}; E don var 133,4° fol.178^{v} (nedertysk oversættelse); GkS 3129,4° fol.270^{r}; GkS 3133,4° fol.245^{r}; Lund UB J 5,4° fol.127^{v}; Lund UB J 18,4° fol.232^{r}; Lund UB J 33,4° fol.264^{v}; NkS 798,2° fol.104^{v}; NkS 819,2° fol.3^{r}; NkS 1293f,4° fol.353^{r}; NkS 1304,4° fol.124^{r}; NkS 1309,4° fol.154^{v}; NkS 1310b,4° fol.157^{v}; NkS 1342,4° fol.119^{v}; NkS 1353,4° fol.129^{r}; NkS 3136,4° fol.144^{v}; RA Hss V B 10 fol.103^{v}; Stockholm KB B 80 fol.152^{v}; Stockholm KB C 74 fol.152^{v}; Stockholm KB C 77 fol.163^{r}; Thott 1162,2° fol.108^{r}; Thott 1994, 4° fol.173^{v}; Uldall 6,2° fol.2^{v}; Uldall 218,4° fol.195^{r}; Uppsala UB Westin 485,4° fol.187^{r}.

Tryk: Ghemens udg. af EsjL 1505 (ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); Da.Mag.3.rk.I.180 (efter AM 35,4°); DdR 146 (efter AM 25,4°) og 176 (efter E don var 133,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.200; Dahlerup, Sysselprovstiet.350 med note 63; sa. i Kulturhist.Leks.XVIII.293; sa. Om kirkens dom for gæld (KhS 1980.109).

Overskrift i forlægget: Om kyrkæ tiændæ.

Item thet skal man oc vidhæ, at all kyrkæ tiændæ[2] skal være betalet[3] innen pintzdag vnder kirkens dom.[4]

(1) Bestemmelsen er taget fra § 1 i Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland 1284 (DdR. 110), jf. Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.200. En tilsvarende bestemmelse fandtes ikke i Erik Glippings nyborgske forordninger 1284 for Sjælland eller for Skåne. Her bestemmes blot (henhv. § 13 og § 11), at kongen ikke må tage eller købe kirketienden uden i nødstilfælde (for vtæn hanum liggær høgh rikins nøth a), og da kun med rigsrådets samtykke og mod fuld sikkerhed. Denne forskel skyldes muligt, at sognenes selvstændighed var mindre i Skåne og på Sjælland, og at dispositionsretten over en stor del af stiftets kirketiender i disse lande lå hos biskoppen og hans official. Da store summer var samlet her, kunne det friste kongerne til at sætte sig i besiddelse deraf, hvilket altså nu blev forbudt, jf. Helveg I.665. I det 13. årh. oppebar kongen undertiden med pavelig tilladelse kirketienden, men forbud mod tvangskøb og beslaglæggelse af kirketienden indskærpedes ved Christoffer IIs hdf. 25. januar 1320 § 2, Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326 § 2, kong Magnus' privilegier for Skåne 28. juni 1340 § 7, indtil Olufs hdf. 3. maj 1376 § 3 forbød enhver kongelig indblanding.

(2) Af tienden, der i Danmark var indført før 29. november 1135, jf. DD 1.rk.II nr. 64 og Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.405, deltes korntienden mellem biskoppen, kirken og præsten, således at hver fik en tredjedel. I kanonisk ret fandtes bestemmelser om tiendens deling i 4 dele mellem præsten, biskoppen, kirken og de fattige, hvoraf biskoppen fik ¼, jf. c. 30,31 Caus.XII qu.2, men også regler om en tredeling, hvoraf biskoppen fik ⅓, jf. c. 60 Caus.XVI qu.1 og Holberg, Kirke og Len.166ff. Bestemmelsen i RR § 4 omhandler kun kirkens tiende (fabricatienden), der skulle anvendes til kirkens og kirkegårdens vedligeholdelse. Efter reformationen tilfaldt bispetienden kongen (der nu kaldtes kongetienden), jf. reces 30. oktober 1536 (Rørdam, Kirkelove I.6), fdg. 24. maj 1537 (ib.10f.), jf. DL 2-23-4. Efter Riberartiklerne 4. maj 1542 § 9 skulle dog kongetienden af købstadsjorder deles mellem kirken og sognepræsten, jf. DL 2-23-10.

(3) Kirkeværgerne skulle bortforpagte tienden, der erlagdes i naturalier, navnlig korn, og anvende det indkomne beløb, der altså af fæsteren skulle være erlagt inden pinse, til kirkens bedste. Kirkeværger omtales i JL I.44 og i Erik Glippings nyborgske fdg. for Nørrejylland 1284 § 2. Af biskop Esgers statutter for Århus stift fra omkr. 1312 §§ 14ff. (DD 2.rk.VI nr. 495; SRD VI. 471) fremgår, at kirkeværger *(tutores ecclesie)* her var 2 for ét år valgte lægmænd, der sammen med sognepræsten skulle føre tilsyn med kirkens inventar, kirkebygningen og kirkegården, indrive udestående fordringer og oppebære kirketienden og anvende beløbet til kirkens bedste. Ved domkirker var 2 af kapitlet valgte kanniker kirkeværger, jf. Troels Dahlerup i Kulturhist. Leks.VIII.411. Ved kirkeordinansen 2. september 1537, jf. den reviderede ordinans 14. juni 1539 fol.19 (Rørdam, Kirkelove I.99), henlagdes den umiddelbare bestyrelse af kirkens midler til 2 kirkeværger, der skulle aflægge regnskab for provsten og føre tilsyn med kirken. Viborg landstings dom 1546-49 (I nr. 112) statuerede, at det tilkom provsten at afgøre, hvem der skulle nyde kirketienden, ɔ: til hvem den skulle bortfæstes.

(4) AM 35,4° har *baandt* (ɔ: band), se herom note 7 til § 1. Bestemmelsens kilde har: *vndær kirkins dom e til the gieldæ swo som kirkins logh ær.* Kirkestraffen var formentlig excommunicatio minor og, hvis køberne trods påkrav stadig ikke betalte, excommunicatio major, jf. Dahlerup, Sysselprovstiet.350 med note 53. Vægring ved at betale tiende henførtes af den katolske kirke under det rummelige begreb *sacrilegium* (helligbrøde), jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.527.

§ 5

Den, der på tinge truer eller undsiger en anden, taber sagen og skal bøde for retsnægtelse.[1]

Forlæg: AM 25,4° fol.93^{v}. Findes yderligere i Add 451,4° fol.247^{v}; Add 567,4° fol.153^{v}; Add 816,4° fol.68^{r}; AM 29,4° fol.95^{v}; AM 35,4° fol.159^{v}; E don var 133,4° fol.179^{v} (nedertysk oversættelse); GkS 3129,4° fol.169^{r}; GkS 3133,4° fol.245^{r}; GkS 3137,4° fol.375^{v}; Lund UB J 5,4° fol.128^{r}; Lund UB J 18,4° fol.232^{v}; Lund UB J 33,4° fol.265^{r}; NkS 798,2° fol.104^{v}; NkS 819,2° fol.3^{r}; NkS 1293f,4° fol.353^{r}; NkS 1304,4° fol.124^{r}; NkS 1309,4° fol.155^{r}; NkS 1310b, 4° fol.157^{v}; NkS 1342,4° fol.120^{r}; NkS 1353,4° fol.129^{r}; NkS 1383,4° fol.353^{r}; NkS 3136,4° fol.144^{v}; RA Hss V B 10 fol.103^{v}; Stockholm KB B 80 fol.152^{v}; Stockholm KB C 74 fol.152^{v}; Stockholm KB C 77 fol.163^{r}; Thott 1162,2° fol.108^{v}; Thott 1994,4° fol.173^{v}; Uldall 6,2° fol.2^{v}; Uldall 218,4° fol.195^{r}; Uppsala UB Westin 485,4° fol.187^{r}.

Tryk: Ghemens udg. af EsjL 1505 (ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); Da.Mag.3.rk.I.180 (efter AM 35,4°); DdR 146 (efter AM 25,4°) og 176 (efter E don var 133,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.200f.

Overskrift i forlægget: Hwo som wnsigher annen.

Thet ær oc ræth, at ho som hødher,[2] fortall[3] eller forwaring[4] giør nogher man for dom oc ræt a tingæ eller anner stæt,[5] tha skal han først haffue tabet rætten[6] oc være forwunnen i then sagh, the delæ om, oc bøthe ther pa, som Voldemars low[7] inne holder, forthi at hwer man a[8] meth skællighet[9] for dom oc ræth at standæ.

(1) Bestemmelsen, der formentlig er taget fra Valdemar IV Atterdags forpligtelsesbrev 24. maj 1360 II § 7 (DdR 246) og Olufs hdf. 3. maj 1376 § 33 (ib.283), statuerer, at den, der på tinge truer med udentinglig forfølgning (fejde), taber retten, ɔ: bliver forvunden for retsløshed på linje med retsnægtelse iøvrigt. Meningen er ikke sikring af tingfreden (se herom Matzen, Offentlig Ret II.17; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.248), men et krav om at forfølge retsbrud på tinge, hvilket er i overensstemmelse med landskabslovenes program, se f.eks. JL II.9, jf. Fenger, Fejde og Mandebod.403 med note 202. Herfor taler også, at forbilledet (forpligtelsesbrevet 1360) taler om *uerbis malis et contumeliosus, que manyngh dicuntur*, idet *contumax* er retsløshed eller retsnægtelse, og *manyngh* kan bet. udæskning, udfordring (Kalk. V.700b bet.1). - (2) truer (Kalk. II.387b). AM 35,4° har ved fejlskrift *haffuer* og Ghemen-trykket *høffuer*. - (3) Bagtalelse, nedsættende omtale (Kalk. I.719b). - (4) Advarsel, spec. om angreb, ɔ: undsigelse (jf. overskriften til bestemmelsen i forlægget), udfordring (Kalk. I.739b bet.2). Jf. rettertingsdom 1468 (I nr. 44): *erlig foruaring* og sa. udtryk i hdff. 22. juli 1513 § 60, 3. august 1523 § 64, 12. august 1559 § 23, 12. august 1596 § 23 og 8. maj 1648 § 23 (DKH 63, 64, 98, 106 og 115). - (5) Kolderup-Rosenvinge antog (Da.Mag.3.rk.I.201), at der herefter skal indføjes: hvor ret og dom sættes. Bestemmelsen omfatter sikkert kun trusler og udfordring fremsat på tinge, og ordene *eller anner stæt* er vist kun en kort gengivelse af den udførlige opregning i bestemmelsens kilder, jf. ovf. note 1 (coram predicto domino nostro rege uel in curia sua seu coram dapifero aut marscalco in iudiciis existentibus in parlamentis et placitis iusticiariis et generalibus (uel specialibus) terrarum Dacie; se DdR 246).

(6) Se ovf. note 1. Bestemmelsens forbilleder fastsætter, at den pågældende skal have tabt sagen og derhos skal bøde efter landsloven (super quibus et pro quibus loquitur, primo perdat et cum hoc secundum leges terre emendabit). I stedet for *som hødher ... tabet rætten* har nogle hss. (NkS 798,2°, NkS 1304,4°, Stockholm KB B 80, NkS 1319b,4°, Stockholm KB C 74, Stockholm KB C 77 og Uppsala UB Westin 485,4°): som thaler for anden paa thinge eller for þig þielffuer, eller hand giffuer nogen foruaring for dom oc rett enthen paa thinge eller andenstedtz, oc icke giffuer pladtz oc rom paa thingett oc thaler skellige, tha skal han først thabe ret-

ten; NkS 1309,4° har: som haffuer vthilbørlige ord for domb eller rettergangh, da schall hand først haffue thabett retten. - (7) ɔ: gældende ret, den nedarvede retsordning. Med udtrykket *Voldemars low* mentes sædvanligvis landskabslovene, der alle betragtedes som udgået fra Valdemar II Sejr, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.66, sa. Træk af JLs Historie.28. Jf. forbilledets *secundum leges terre* (den gl. danske oversættelse: *æfftær lands logh*). - (8) Præs. sing. af *eghæ*: eje, have; her: bør, har krav på (Kalk. I.442b bet.4; Skautrup, Det da. Sprogs Hist. II.102, jf. I.310). AM 35,4° har *bør*. - (9) Her: sikkerhed (Kalk. III.851a, jf. 848b bet.6). Sml. forpligtelsesbrevet 1360 II.5 (perfecta et bona securitate) og hdf. 3. maj 1376 § 29 (perfecta et integra securitate) samt den gl. oversættelse af forpligtelsesbrevet (fwlkomlika goth tryghet); se DdR 245, 256.

§ 6

Vidner må ikke føres imod og dom ikke afsiges over nogen, der ikke er til stede til vedermålsting. Flygter den indstævnte, kan han fordeles efter loven.[1]

Forlæg: AM 25,4° fol.93^{v}. Findes yderligere i Add 451,4° fol.247^{v}; Add 567,4° fol.153^{v}; Add 816,4° fol.68^{v}; AM 29,4° fol.95^{v}; AM 35,4° fol.159^{v}; E don var 133,4° fol.179^{v} (nedertysk oversættelse); GkS 3129,4° fol.270^{v}; GkS 3133,4° fol.245^{v}; GkS 3137,4° fol.275^{v}; Lund UB J 5,4° fol.128^{r}; Lund UB J 18,4° fol.232^{v}; Lund UB J 33,4° fol.265^{r}; NkS 798,2° fol.124^{v}; NkS 819,2° fol.3^{v}; NkS 1293f,4° fol.353^{r}; NkS 1304,4° fol.124^{v}; NkS 1309,4° fol.152^{r}; NkS 1310b,4° fol.157^{v}; NkS 1342,4° fol.120^{r}; NkS 1353,4° fol.129^{v}; NkS 3136,4° fol.145^{r}; RA Hss V B 10 fol.104^{r}; Stockholm KB B 80 fol.152^{v}; Stockholm KB C 74 fol.152^{v}; Stockholm KB C 77 fol.163^{r}; Thott 1162,2° fol.108^{v}; Thott 1994,4° fol.174^{r}; Uldall 6,2° fol.2^{v}; Uldall 218,4° fol. 195^{v}; Uppsala UB Westin 485,4° fol.187^{v}.

Tryk: Ghemens udg. af EsjL 1505 (ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); Da.Mag.3.rk.I.181 (efter AM 35,4°); Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie^{3}.379 note a (efter Ghemen); DdR 147 (efter AM 25,4°) og 176 (efter E don var 133,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.206; sa., Retshistorie.379 med note a; J. E. Larsen.540; Stemann, Retshistorie.247 note 1; Matzen, Offentlig Ret II.34.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Thet skal man oc vidæ, at engen skal man vitne pa bære eller dom offwergiffwe, vden han ær sælff til vethermals[2] meth i rætten, vden om so vordher, at nogher man vordher so wsæl,[3] at han vordher flictigh[4] oc æy vil komme oc sto til rætte, oc [tha a man at legge hanum lowlig tyd fore at komme oc sto til rætte; kommer han ey,][5] tha a man sidhen hanum at fordeelæ[6] effter lowæn.[7]

(1) Det ældste hs., der indeholder bestemmelsen, som vist er en gengivelse af en dom eller et responsum, jf. ovf. side 313, er fra omkr. 1475. Bestemmelsen er formentlig ældre end Viborg landstings dom 26. oktober 1471 (I nr. 21), der statuerede, at den, der i 20 år eller mere havde besiddet gods, skulle have lovligt varsel, hvis nogen ville vinde lovhævd derpå, og kan vel skønsmæssigt dateres til tiden omkr. 1450. Det stemmer godt overens hermed, at bestemmelsen bruger udtrykket *fordeelæ*, der først bliver mere almindeligt omkr. midten af det 15. årh., jf. Secher, Vitterlighed.15 note 4 og ovf. note 6 til § 1.

(2)Vedermålsting (genmæleting) er det ting, hvor parten er pligtig at tage til genmæle (Kalk.

IV.773a). At rettergang ikke måtte finde sted mod nogen, der ikke var stævnet, var en gammel regel i dansk ret, jf. Stemann, Retshistorie.247. Generelt er dette princip ikke udtalt i de danske landskabslove, muligvis fordi reglen har været anset for selvfølgelig, jf. Ole Fenger, Fejde og Mandebod.360, men lovlig indstævning er forudsat flere steder, se f.eks. EsjL II.50 og 51, tillæg XIII til SkL (DgL I,2.809ff.), JL I.50, II.39, III.31, og Thords art. § 95 (ib. Tillæg til IV.104). En til RR § 6 svarende regel findes i Thords art. § 24 (ib. 84), der bestemmer, at sandemænd *(ueredici)* ikke må sværge, hvis sagsøgte ikke er til stede. I svensk ret findes princippet mere generelt udtalt i Yngra Västgötalagen, Fornærmis balk XLVIII: ingen döme yuer annan, fyr æn han ær lagh calæ]þer til suaræ, jf. tillæg til Y.Vgl. § 9: »Ingin aghær döma vtan swar af rættom swarande«, medmindre sagsøgeren beviser at have stævnet sagsøgte til tre landsting,]»»ba aghær laghman vtan swar fældan döma«. Reglen om indstævning udvidedes efterhånden således, at der ikke blot skulle stævnes til sagens anlæg, men også til alle andre for pådømmelsen vigtige retsskridt, f.eks. optagelse af tingsvidner, edsaflæggelse, nævningers og sandemænds udtagelse, og det blev reglen, at enhver, over for hvem en til tinge passeret handling kunne have gyldighed, måtte være indstævnet til at overvære den. Følgen af manglende indstævning var efter fast praksis vidnebevisets eller dommens ugyldighed, se f.eks. Viborg landstings dom 26. oktober 1471 (I nr. 24), rettertingsdomme 9. juni 1543 (GdD II.140ff.; her urigtigt dateret august), 30. september 1551 (ib. I.156ff.), 10. april 1557 (ib. II.172ff.), 19. juli 1595 (Secher, Rettertingsdomme I.23), 16. januar 1596 (ib. 102f.), 16. april 1600 (nærv. udg. VI nr. 786), 15. april 1603 (ib. nr. 796), 21. april 1602 (Secher, anf. v. I.389), Viborg landstings domme 19. juli 1617, 2. august 1617 og 30. september 1617 (VLD 1617 A.95, 104, 139). Reglen om, at der skulle indstævnes også for at påhøre vidnesbyrd, synes en tid at være gået i glemme i alt fald uden for Fyn. I Christian IIIs fdg. 21. februar 1546 for Nørrejylland (Krag og Stephanius II.157ff.) hedder det, at »wii forfarer, att en goedt sedwonne er vdj wortt landt Fyen, att ther jngen tingswinde mue vdgiffuis, vdenn then, som sagen paa gielder, bliffuer effter lougenn attwartt till sitt huisz«. Det bestemmes derfor, at denne regel også skal iagttages af landsting, herredsting og birketing i Nørrejylland. Reglen i RR § 6 blev optaget i recesserne 6. december 1547 (§ 8) og 13. december 1558 (§ 14, stk. 1) og gik derfra over i DL 1-4-1.

(3) ussel, ringe (Kalk. IV.692b). Ordet findes i samme nedsættende bet. i VsjL A&O II.4 (DgL VII.60). - (4) flygter (Kalk. I.567b bet. 1). Om kontumacialreglernes fælles og sandsynlige oprindelse i romersk og ældre kanonisk ret (Dig. XLII 1,58 og XLVIII 19,5), der også fandtes i lensretten, se N. Cohn i Juridisk Tidsskrift III (1917).136. Om kanonisk rets procesregler se f.eks. Stig Iuul, Forelæsninger.74ff. - (5) Det indklammede mgl. i forlægget og flere andre hss.; indføjet efter Ghemen.

(6) Fordeling er den procesmåde, hvorved det på den i loven foreskrevne måde (i almindelighed ved gentagne, forgæves indstævninger) konstateredes, at sagsøgte ikke ville eller kunne rette for sig. Virkningen af, at sagsøgte af dommeren (i Jylland af udmeldte høringer) erklæredes fordelt, hvilket ikke behøvede at ske ved en formelig dom, jf. kgl.åb.br. 15. februar 1593 (CCD II.628f.) og reces 31. marts 1615 § 15 (ib. III.439), var, at han ifaldt tremarksbøder (rætløsæ) til sagsøgeren og til kongen, i birk også til birkeejeren, jf. birkeretten 1623 § 18 (CCD IV.53). Hertil kom yderligere, at den fordelte blev retsinhabil. Den fordelte kunne ikke optræde som sagsøger, jf. EsjL II.51, JL II.67, rettertingsdom 30. september 1542 (KRD II.299f.), Viborg landstings dom 1560 (II nr. 286), rettertingsdomme 10. september 1568 (II nr. 334). 11. juni 1594 (GdD III.230), 16. marts 1606 (Secher, Rettertingsdomme II.75f.) og 6. september 1610 (ib. 269f.), han kunne ikke tages som mededsmand, sandemand eller nævning, jf. Thords art. § 79, og kunne, da han ikke kunne føre nogen proces, ikke være værge; endvidere måtte han ikke afhænde sit gods, hverken fast ejendom eller løsøre, jf. JL II.67, og ej heller pantsætte det, jf. rettertingsdom 1. maj 1537 (I nr. 80) og Viborg landstings dom 31. august 1616 (VLD 1616.78

nr. 123), måtte ikke huses af nogen, jf. JL II.68. Han kunne endvidere ikke oppebære mandebod, jf. rettertingsdom 30. april 1537 (KRD I.89f.). Var den fordelte en præst, måtte han ikke forrette tjeneste, jf. nationalsynodens forklaring 12. maj 1555 fol. 49 (Rørdam, Kirkelove I.463) og Roskilde landemodes synodalia 1564 (KhS 2.rk.II.481). Den, der fordeltes på grund af gæld el.lign., måtte begraves på kirkegård, jf. Knud Mikkelsens danske glosse 106 og Viborg landstings dom 4. august 1571 (III nr. 386), men var han fordelt »for wbequembs ord oc for werlige sager«, måtte han ikke begraves i viet jord, før sagsøgeren var stillet tilfreds, jf. Odense landemodes synodalia juni 1550 (Rørdam, Kirkelove I.299), missive 31. maj 1592 (CCD II.605) og Roskilde landemodes synodalia 1592 (KhS 2.rk.V.28), jf. om fordeltes begravelse Troels Dahlerup i KhS 1980.112f. Formålet med disse pønalvirkninger var dels at tvinge den fordelte til at gøre sin skyldighed, dels at sikre tilstedeværelsen af den fordeltes formue til fordel for domhaveren. I en senere tid, jf. fdg. 8. september 1524 (Fr. Is Reg.143f.; Da.Mag.1.rk.IV.292), der optoges i recesserne 24. juni 1539 (§ 6), 6. december 1547 (§ 34, jf. SGL IV.192, 232) og 13. december 1558 (§ 54; CCD I.37f.), kunne der på grundlag af fordelingen foretages udlæg hos den fordelte af herredsfogden med tiltagne vurderingsmænd. På Lolland og Falster, der hørte til det sjællandske retsområde, synes fordeling ikke at have medført mandhelgs fortabelse, jf. Secher, Vitterlighed.39. Fra sidste halvdel af det 16. årh. fandt fordeling kun sted over for ikkeadelige, der ikke ejede fast ejendom på landet, jf. Secher, anf. v. 64ff. Endnu rettertingsdom 30. juni 1496 (Da.Mag.1.rk.VI.213) og Viborg landstings dom 21. maj 1576 (III nr. 440) fandt, at en adelsmand med rette var fordelt, men Viborg landstings dom 16. marts 1583 (IV nr. 510) underkendte en af Viborg byting foretaget fordeling over en adelsmand. Matzen, Offentlig Ret II.156, antog, at over for adelige og over for andre, der ejede fast ejendom på landet, anvendtes ikke fordeling, men æskning, hvilket institut minder om fordeling derved, at der skulle foretages gentagne, forgæves indstævninger, men som adskiller sig afgørende derfra ved ikke at medføre den infamerende tremarksbøde og deraf følgende retsinhabilitet. Matzens konstruktion, hvorefter æskning er en særlig eksekutiv forfølgning mod adelige, bygger på V. A. Sechers vitterlighedsbegreb, der efter Poul Meyers undersøgelser (Bol og By IV (1963).28ff.) må anses for forfejlet og ikke overensstemmende med den foreliggende retspraksis, jf. således også Fenger og Ladewig Petersen.111. Christian IIs landret 1521 § 115 ophævede fordelingsinstituttet, men loven bortfaldt ved kongens fald 1523. Ved fdg. 1. juli 1623 § 7 (CCD IV.88f.) indskrænkedes anvendelsen af fordeling til sager, hvis genstand var mindre end 3 dalers værdi, og som ikke vedrørte æren. Instituttet bortfaldt ved DL, der dog enkelte steder bibeholdt udtrykket fordelt mand (se f.eks. 1-9-4 og 5 samt 1-13-29), hvilket i retslitteraturen i den følgende tid gav anledning til flere tvivl. - (7) Jf. Sjællands landstings dom 23. oktober 1594 (V nr. 728), hvor en kvinde påstod ikke at være stævnet til vedermålsting, »huilckett hun meente emod receβen och haandfestningenn att were«. Ved håndfæstningen er sigtet til RR § 6, der jo i de fleste hss. bringes som bestanddel af kong Eriks håndfæstning.

§ 7

Den, der på tinge uberettiget sigter en anden for et retstridigt forhold, skal bøde 3 mark til den forurettede og 3 mark til kongen og derhos være mindremand.[1]

Forlæg: AM 25,4° fol.93^{v}. Findes yderligere i Add 451,4° fol.248^{r}; Add 567,4° fol.154^{r}; Add 816,4° fol.69^{r}; AM 29,4° fol.96^{r}; AM 35,4° fol.160^{r}; E don var 133,4° fol.270^{v} (nedertysk oversættelse); GkS 3129,4° fol.270^{v}; GkS 3133,4° fol.245^{v}; GkS 3137,4° fol.375^{v}; Lund UB J 5,4° fol.127^{r}; Lund UB J 18,4° fol.233^{r}; Lund UB J 33,4° fol.265^{r}; NkS 798,2° fol.105^{r};

NkS 819,2° fol.3^{v}; NkS 1293f,4° fol.353^{r}; NkS 1394,4° fol.124^{v}; NkS 1309,4° fol.152^{r}; NkS 1310b,4° fol.158^{r}; NkS 1342,4° fol.120^{v}; NkS 1353,4° fol.129^{v}; NkS 3136,4° fol.145^{r}; RA Hss V B 10 fol.104^{r}; Stockholm KB B 80 fol.153^{r}; Stockholm KB C 74 fol.153^{r}; Stockholm KB C 77 fol.164^{r}; Thott 1162,2° fol.109^{r}; Thott 1994,4° fol.174^{r}; Uldall 6,2° fol.2^{v}; Uldall 218,4° fol.195^{v}; Uppsala UB Westin 485,4° fol.187^{v}.

Tryk: Ghemens udg. af EsjL 1505 (ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); Da.Mag.3.rk.I.181 (efter AM 35,4°); Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie 321 med note d (efter Ghemen); Stemann, Retshistorie.688 note 3 (efter Da.Mag.); Matzen, Offentlig Ret III.106 (efter Da.Mag.); DdR 147 (efter AM 25,4°) og 176 (efter E don var 133,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.201f.; sa., Retshistorie.321 med note d; J. E. Larsen.518; Stemann, Retshistorie.688f.; Matzen, Retskilder.155, 282f.; sa., Offentlig Ret III. 116f.

Overskrift i forlægget; Om wsanne sagh.

Item ho som lægger annen wsan sagh[2] til a[3] tingæ,[4] tha a[5] han at bøthe iii mark[6] bonden[7] oc so koningen, so offtæ som thet giørs, oc bliffue ther til mynnæ man,[8] foræ han førde løgn[9] til tingæ[10] for gode men[11] eller anner stæt,[12] som man sidder dom eller ræth.[13]

(1) De ældste bevarede hss., der indeholder denne bestemmelse, som formentlig er en gengivelse af en dom eller et responsum, jf. ovf. side 318, er forlægget AM 25,4° fra omkr. 1475 og den nedertyske oversættelse E don var 133,4°, der muligt er lidt ældre. Bestemmelsen kan da måske dateres til tiden omkr. 1450. Denne datering støttes af, at det i bestemmelsen forekommende udtryk *mynnæ man* i bet. en æreløs mand tidligst kendes fra omkr. 1450. Orden *mindre mand* findes ganske vist i denne bet. i § 40 i vedtægten for de skånske byer af 1328 og senere (DgK IV.329), men dels kendes denne vedtægt nu kun fra hss. fra det 17. årh., dels antages de sidste bestemmelser i vedtægten, herunder § 40, at være yngre tilskrifter, jf. DgK IV.335. I judiciel praksis findes ordet vist første gang i en gejstlig dom 2. januar 1505 (Dipl.dioec.Lund.VI.159), hvor *mynde mand* sidestilles med »ranss man, tages man, tyff eller tyffs kompen«, men s.å. forekommer det i Ghemens tryk § 6 (jf. DdR 146, § 5) som et kendt begreb, der ikke kræver nærmere forklaring, hvilket vel forudsætter, at ordet har været kendt i denne bet. i omtrent en menneskealder. Endnu i et ungt hs. (GkS 3149,4° fra 1596), der bl.a. indeholder Kong Hans alm. stadsret (efter 1443), der i § 4 benytter udtrykket *myndher man*, er det fundet nødvendigt i en randglosse, der kan være overtaget fra et ældre forlæg, at forklare: *thet ær ærløs*, jf. SGL V.524 note 43. På samme måde har hs. Uppsala UB Westin 485,4° fra 1598 til Ghemen-trykkets § 6 *mindre man* føjet: *dett er ærløes* (fol.186^{r}). Denne bet. af ordet var vel da relativ ny. Om ordets ældre bet. se ndf. note 8. Bestemmelsen i RR § 7 synes at måtte være yngre end Viborg landstings dom af 1433 (I nr. 8), der ikke anvender udtrykket mindremand, men nærmere specificerer omfanget af ærestabet (lydhe then samme reth oc dom, som then andhen skwlle haffd liidhet, om han haffde thet offuer hanom bewist ... oc ... bør ey at wære saa danne man effther then dag, som han tiil forne var, oc bør ey at wære i log eller lagh eller noger samfwnd meth nogher dannemen). Disse indskrænkninger i den domfældtes habilitet svarer ganske til, at den pågældende blev mindremand. For en datering til omkr. 1450 taler måske også, at bestemmelsen synes at måtte være ældre end de lovbud og domme, der i stedet for udtrykket mindremand bruger betegnelser som *samme (ugild) mand, løgner* el.lign., hvilke formuleringer først kendes fra slutningen af 15. årh., jf. rettertingsdom 22. januar 1561 (GdD I. 290), Nørre Hallands landstings dom 31. maj 1586 (IV nr. 547), rettertingsdom 28. januar 1591

(GdD IV.251ff.). Betegnelsen ugild forekommer også i købstadlovgivningen, se f.eks. privilegier for Malmø 16. februar 1487 § 32 (DgK IV.85), Landskronas privilegier 24. marts 1489 § 30 (ib. 135), Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 47 (ib. V.43). Viborg landstings dom 16. februar 1573 (III nr. 393) definerer nærmere, hvad der skal forstås ved ugild: Icki møndig eller dueligh medt nogin erlige folck wdj erlig samfundt eller forsambling att uere, ey eller dug eller disk medt andre logriige och erlige folck att besøge. Jævnsides hermed brugtes i retsanvendelsen dog fortsat betegnelsen mindremand, jf. rettertingsdom 26. juli 1530, der for injurier idømte Odensebispen Jens Andersen Beldenak tremarksbøder og til at være mindremand (Chr. Olivarius, De vita & scriptis Pauli Eliæ carmelitæ (Kbh.1741).116; jf. Ann.eccl.Dan.II (1774). 851ff.), Holbo herredstings dom 1566 nævnt i Sjællands landstings dom 27. november 1566 (II nr. 310), rettertingsdomme 9. august 1597 (Secher, Rettertingsdomme I.141f.) og 19. marts 1610 (ib. II.314ff.), Viborg landstings dom 6. juli 1616 (VLD 1616.61 nr. 99) samt reces 27. februar 1643 2-5-5 (*løgnere oc mindremand;* CCD V.260). DL bruger betegnelsen mindremand (se f.eks. 1-13-10; 1-24-15; 6-4-18; 6-13-10) og løgner (se f.eks. 6-13-6, 7 og 26; 6-21-2) som udtryk for det samme: en æreløs person, og i 6-13-26 anvendes udtrykkene pleonastisk (*agtis for een Løgner og mindre Mand*), jf. Brorson, Sjette Bog.372, A. W. Scheel, Personretten[2] (1876).354ff. Synonymt med mindremand brugtes undertiden udtrykket *midsommermand*, fordi idømte bøder skulle erlægges til denne tid, se f.eks. overskriften til teksterne 4, 5 og 6B af Thords art. §§ 9, 26 og 43 (*mytsommers man;* DgL Tillæg til IV.140, 150, 225), jf. Molbech, Glossarium II.15, Kalk. III.52a. Bestemmelsen i RR § 7 synes delvis at være en analogisk anvendelse af flere ældre lovregler. For det første bestemmelsen i landskabslovene (SkL 158, ASun 94, JL II.108) om, at den, der på tinge beskylder en anden for tyveri, men ikke forfølger sagen, ifalder tremarksbøder til den forurettede og til kongen. En tilsvarende bestemmelse fandtes i købstadlovgivningen, se f.eks. Lunds birkeret (efter 1326) §§ 21-23 (DgK IV.7), Malmø birkeret (senest 1414) §§ 21-23 (ib. 48), Landskronas birkeret (tidligst 1413) §§ 18,21-23 (ib. 113), Halmstad birkeret (tidligst 1322) §§ 19-20 (ib. 258), Helsingborg birkeret (før 1346) §§ 21-23 (ib. 153), skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) §§ 20 og 22-24 (ib. 243), skånske birkeret, helsingborgteksten (15. årh.) §§ 23-25 (ib. V.11). Disse bestemmelser er muligt i retsanvendelsen anvendt også om andre sigtelser end tyverisigtelsen, og betegnelsen tyv er kun anført kasuistisk som en typisk ærekrænkelse. Herfor synes at tale Knud Mikkelsens danske glosse 96 til JL II. 108 (der kun omhandler tyverisigtelse), hvori det hedder: Det er wrett at kalle eller giffue anden anderledis naffn oc rycte, end hand vel fortient haffuer, fordisaa vdaff saadanne skentzort kannd komme megen wlycke (DgL Tillæg til IV.49). Som en anden kilde til RR § 7 kan nævnes den af kanonisk ret prægede bestemmelse i Slesvig stadsret (omkr. 1200) § 89 (DgK I.17), jf. Flensborg stadsret 16. august 1284 § 98 (ib. 112) og sammes stadsret 1431 § 31 (ib. 140), hvorefter ménederen blev æreløs og procesinhabil, og Ribe stadsret 26. juni 1269 § 98 (ib. II.12), hvorefter ménederen yderligere ifaldt tremarksbøder. For det tredje kan nævnes Thords art. § 94 om tremarksbøder for falsk (urigtigt) vidnesbyrd, se om denne bestemmelse ovf. note 4 til RR § 2. Endelig kan nævnes, at købstadlovgivningen allerede fra det 14. årh. fastsatte straf (normalt tremarksbøder) for den, der kaldte en uberygtet mand for træl, tyv, agnebak (ɔ: korntyv; jf. Poul Johs. Jørgensen, Tyveri og Ran.137f.), forræder, horesøn, skøgesøn eller andet ærerørigt (wqwemligt) »hannom tyl scham och wonæra«, se herom nærmere ndf. note 2. Landskabslovenes tremarksbøde for retsnægtelse (rætløsæ), der oprindelig generelt idømtes, hvor en person ikke ville eller kunne rette for sig eller ikke ville forfølge sagen, blev ved den infamerende tremarksbøde for méned og usandfærdige sigtelser anvendt til i almindelighed at omfatte *wsan sagh*.

(2) Ved *wsan sagh* må forstås et bevidst usandfærdigt udsagn, jf. det flg. *løgn til tingæ* og Knud Mikkelsens glosse til JL II.108 (DgL IV.188), jf. dansk glosse 96 (ib. Tillæg til IV.49), der

positivt kræver forsæt *(forsat eller beraad hue* og ikke *vdaff hastighed* (ɔ: hidsighed, jf. Kalk. II.173b) *oc vred)*. Nogle stadsretter fra det 15. årh. fastsætter tremarksbøde, når den ærekrænkende sigtelse var fremsat »i hastighed eller druckenskab« og ellers 40 marks bøder, jf. ndf. note 6. Direkte omfatter RR § 7 ligesom de yngre bestemmelser i recesserne 24. august 1537 (§ 6), 6. december 1547 (§ 10) og 13. december 1558 (§ 29) og mange bestemmelser i købstadlovgivningen kun ærerørige sigtelser. Ringeagtsytringer blev dog ved rettertingsdom 16. august 1561 (»sildekræmmer«; GdD I.290ff.) og Viborg landstings dom 20. juli 1588 (»drog«; IV nr. 591) belagt med samme straf. For ringeagtsytringer var flere steder i købstadlovgivningen fastsat straf, se f.eks. Ribe stadsret 26. juni 1269 latinsk tekst § 13, dansk tekst § 14 (der blandt *schensæls oerd* også nævner *horbarn ... ældær schøgæssøn*, DgK II.25f.), skånske birkeret, helsingborgteksten bearbejdet til alm. stadsret (15. årh.) § 11 (*wqwædens ord, huat thet hælst ær;* DgK V.9), Malmøs privilegier 5. maj 1415 § 16 og Landskronas privilegier (tidligst 1415) § 16 (DgK IV.60, 123: *taler illæ vppaa nogher mantz æller godh qwinne rykte æller frøyth*). Det at kalde en anden træl straffedes efter flere stadsretter med samme straf (Malmø birkeret (omkr. 1414) § 22, Landskronas birkeret (tidligst 1413) § 22, Helsingborgs birkeret (før 1346) § 21, Halmstads birkeret (tidligst 1322) § 20, skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 23). Købstadlovgivningen indeholdt yderligere bestemmelser om, at hvis en »ond qwinne« (ɔ: en æreløs kvinde, skøge; jf. Kalk. III.324a) talte »wqwemmeligh« om nogen dannemand eller dannekvinde, skulle hun »settis vppa kaghen oc drawe sidhen steen aff by oc henne gotz taghe koningen oc stadhen«, en forseelse, der opr. nærmest havde karakter af en politistraf for gadeuorden, men som senere er gået over til at blive en alm. straf for injurier, jf. Matzen, Offentlig Ret III.115, se f.eks. Ribe stadsret 26. juni 1269 § 14, Skagens stadsret 10. november 1508 § 56, sidste punktum, Åbenrå skrå 1. maj 1335 § 34, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 VI.31, Helsingør stadsret (beg. af 16. årh.) § 118, Malmøs privilegier 16. februar 1487 § 84, Landskronas privilegier 24. marts 1489 § 83, Halmstads privilegier 6. februar 1498 § 82, Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 110, bearbejdelsen for Odense § 102, kong Hans' alm. stadsret (efter 1443) § 12. Købstadretternes regler om kagstrygning ses anvendt også uden for købstæderne, se rettertingsdom 12. juni 1572 (III nr. 399). Om pryglestraffen ved kagen (skampælen) se Hugo Matthiessen, De Kagstrøgne (1919).48ff., om at »bære sten af by« ssts. 69ff. Ærekrænkende ringeagtsytringer var endvidere strafbare efter Erik af Pommerns gårdsret (muligt af 17. maj 1400) § 6 (SGL V.26), artiklerne for Visborg 1. juli 1561 § 24 (CCD I.166) og Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562 § 14 (ib. 189). Reelle injurier faldt derimod uden for bestemmelsen, jf. rettertingsdom 3. november 1573 (GdD III.220ff.).

(3) på (Kalk. IV.931a bet. 1). - (4) Ordene *a tingæ* mgl. i flere hss. (bl.a. AM 29,4°, AM 35,4°, GkS 3129,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 819,2°, NkS 1304,4° og Stockholm KB B 80). Bestemmelsen blev i det 16. årh. analogisk anvendt på ærekrænkende sigtelser fremsat uden for tinget, se rettertingsdom 10. august 1561 (GdD I.290f.), der forkastede den indsigelse, at sigtelsen ikke var fremsat på tinge, og rettertingsdom 3. juli 1552 (ib. 190), hvor en mand i Næstved fandtes med rette fængslet, fordi han uden for tinget havde kaldt biskop Ove Bille »en gamell graaskimellit skalk met flere uqvems ord och løgenafftigh snack«; jf. Stemann, Retshistorie.689, Matzen, Offentlig Ret II.117. Herimod kan næppe anføres Viborg landstings dom 20. januar 1593 (V nr. 695), hvor nogle mænd frifandtes for ærekrænkende sigtelser fremsat »paa willde wolde« (ɔ: på åben mark), idet frifindelsen navnlig støttedes på, at de sagsøgte nægtede at have udtalt sig som påstået, cf. dog Kolderup-Rosenvinge i GdD IV.291 note 2. Flere stadsretter fastsatte samme straf for ærekrænkende sigtelser fremsat uden for tinget, se Malmø birkeret (senest 1414) § 22, Landskronas birkeret (tidligst 1413) § 22, Halmstad birkeret (tidligst 1322) § 20, skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 23. - (5) bør, kan (præs. af eghæ; Kalk. I.442b bet. 4, Skautrup, Det da. Sprogs Hist. II.102, jf. I.310). Yngre hss., bl.a. AM 35,4°, har *bør*.

(6) I nogle ældre stadsretter var bøden efter tysk forbillede kun 1 mark til den forurettede, 1 mark til kongen og 1 mark til fogden, se Ribe stadsret 26. juni 1269 § 13, tekst II (før 1443) § 14, Erik Glippings alm. stadsret (efter 1269) § 12. Flere stadsretter hjemlede tremarksbøder, når den ærerørige sigtelse var fremsat »i hastemod eller druckenskap«, hvorved erindres, at beruselse normalt ikke var disculperende, se f.eks. rettertingsdom 5. maj 1537 (KRD I.174), eller gjorde et løfte ugyldigt, jf. rettertingsdom 1550 (GdD I.136ff.). I andre tilfælde var straffen 40 marks bøder, og kunne kalumnianten ikke betale, skulle han kagstryges og forvises byen, hvis den krænkede var en uberygtet person, jf. Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 VI.28-29, Helsingør stadsret (beg. af 16. årh.) §§ 115-116, Malmøs privilegier 16. februar 1487 §§ 82-83, Landskronas privilegier 24. marts 1489 §§ 82-83, Halmstads privilegier 6. februar 1498 §§ 79-80, Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) §§ 107-108, bearbejdelsen for Odense §§ 99-100, kong Hans' alm. stadsret (efter 1443) §§ 122-123. Var den injurierede derimod åbenbart berygtet, var straffen i enkelte stadsretter (f.eks. Christoffer af Bayerns alm. stadsret § 109, kong Hans' alm. stadsret § 124, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 VI.28 og 29) kun tremarksbøder. I enkelte stadsretter var fastsat forhøjet straf (40 marks bøder) for den, der »liuger ... ære eller hæder« af fogden, borgmestre eller rådmænd, eller som mod dem bruger »vbeqvemme ordh«, se f.eks. Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.38, Helsingør stadsret (beg. af 16. årh.) § 66, Malmøs privilegier 16. februar 1487 § 50, Landskronas privilegier 24. marts 1489 § 49, Halmstads privilegier 6. februar 1498 § 51, vedtægt for de skånske byer 20. juli 1328 og senere §§ 41-42, Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 66. Enkelte stadsretter fastsatte anden straf for den, »som taler illæ vppa nogher mantz eller godh qwinne rykte æller fræyth«. Var den skyldige en mand, skulle han kagstryges; var det en kvinde, skulle hun bære sten af by, jf. f.eks. Malmøs privilegier 5. maj 1415 § 15, Landskronas privilegier (tidligst 1415) § 15 og Halmstads privilegier (efter 1361) § 21. Fdg. 19. december 1564 (CCD I.276f.) forbød enhver »at bruge nogen besverlige, unyttige oc utilbørlige snak eller bagtale, som nogens gode røchte, ere oc lempe kand vere for ner, icke heller nogen berychtige eller spodske skieldskrifter emod hverandre at dichte eller udskrifve« under kongens »høigiste straf oc unaade, saa oc lifs oc gots fortabelse«. - (7) Om *bonden* se note 11 til RR § 1.

(8) Mindremand bet. her en æreløs mand, jf. Osterssøn Veylle.558. Den, der dømtes til at være mindremand kunne ikke påtale ærekrænkelser mod sig selv, jf. dom i Juridisk Tidsskrift XXIX.185ff., ikke optræde som sagsøger, procesfuldmægtig eller vidne og var i det hele stillet som den, der var fordelt, se ovf. note 5 til RR § 6. Den æreløshed, der ramte den, der blev dømt til at være mindremand, kunne ophæves ved en af kongen meddelt oprejsningsbevilling, i reglen dog kun, når den forurettede part var stillet tilfreds, jf. C. Popp-Madsen, Bod.154 med note 74 og rettertingsdom 8. juni 1539 (KRD I.481f.). Ordet mindremand findes i ældre kilder, men da i bet.: en mand af ringere stand, jf. f.eks. §§ 5 og 6 i den ældre gårdsret (SGL V.25f.), der muligt er af 17. maj 1400, men i alt fald før 27. juni 1417, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.61, hvor *myndher man* nævnes som ringere end de i bestemmelserne nævnte »knaber« og »skytter« (jf. således også § 14 i Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562; se CCD I.189), sml. Magnus Erikssons landslag (1347), konungsbalken § 20, hvor *minne man* anføres sidst i en meget udførlig rangfølge (C. F. Schlyter, Samling av Sveriges gamla Lagar X (Lund.1862).52). Ordet har gennemgået en lignende betydningsudvikling som det dermed synonyme tremarksmand, der blev almindeligt i en senere tid. Ordet tremarksmand bet. opr. en mand, der ejede en formue til en værdi af 3 mark penge, hvilket var en betingelse for at kunne være (rans)nævning, jf. JL II. 50 *(thriggi mark mæn)*. I Valdemar IV Atterdags forpligtelsesbrev 24. maj 1360 II § 11 (DdR 247, jf. 258) indtager tremarksmænd *(homines trium marcharum; trigga markæ mæn)* en ringere, men dog endnu respekteret social status, idet de i en opregning af forskellige af kongens undersåtter nævnes til sidst efter borgere, købmænd, gæster, bønder og fæstere. Da landskabs-

lovene hjemlede tremarksbøder for retsnægtelse (rætløsæ), blev det at være idømt disse bøder ensbetydende med enten at være lovfældt, ɔ: ude af stand til at undgå eller efterkomme en dom, hvorfor domhaveren ved nam kunne søge fyldestgørelse hos ham, eller at være dømt for en uærlig eller vanærende handling. Den pågældende blev da ugild, æreløs og mindremand, ɔ: mindre end de lovfaste, vederhæftige mænd, jf. Ole Fenger i Kulturhist. Leks. XVIII. 607ff. Idømmelse af tremarksbøder var opr. ikke i alle tilfælde infamerende, jf. ndf. RR § 38 (fra 1512) og Viborg landstings dom 17. marts 1571 (III nr. 373), der også synes at vise, at dommer og modpart kunne have indflydelse på, hvilke tremarksbøder, der var æreforringende. Men efter Viborg landstings dom 16. marts 1584 (IV nr. 510) var enhver tremarksbøde infamerende, jf. Ole Fenger og Ladewig Petersen. 106. I bet. mindremand anvendtes ordet tremarksmand vist først i beg. af 17. årh., jf. Kalk. IV. 437a (»sent fremkommet«). Ifl. Osterssøn Veylle. 788 (1652) »kaldis gemeenlig den Mand, som allerede er dømt til sine Tre marcks Bøder at udgifve« for tremarksmand. Ordet findes enkelte steder i DL, se f. eks. 1-9-1 og 3 samt 2-10-4, og var også anvendt i norsk og svensk ret. Hvor nedsættende det følte at være tremarksmand fremgår bl. a. af, at den afgift, som borgere i Middelfart i mange år måtte betale (»Buggespenge«), og som udgjorde 48 sk. eller 3 mark, ved kgl. resol. 1785 efter ansøgning forhøjedes til 49 sk., for at yderne ikke skulle kaldes tremarksmænd, jf. I nr. 1 note 1.

(9) Det er formentlig disse ord, der har medført, at domme og lovgivning i det 16. årh. oftere udtaler, at injurianten straffes som løgner, se recesserne 24. august 1537 (§ 6), 6. december 1547 (§ 18), 13. december 1558 (§ 29) og 27. februar 1643 (2-5-3) og fra retspraksis rettertingsdomme 3. maj 1541 (KRD II. 8f.) og 23. juli 1558 (GdD II. 224), Sjællands landstings domme 22. maj 1567 (II nr. 314) og 21. juni 1570 (III nr. 335), Hammer herredstings dom 21. april 1586 nævnt i samme herredstings dom 26. februar 1588 (IV nr. 588), rettertingsdomme 9. oktober 1599 (Secher, Rettertingsdomme I. 252f.), 3. juni 1608 (ib. II. 145f.) og 1649 (J. C. Jacobsen. 281). Udtrykket dømt som løgner fremtræder som et kendt begreb, hvis betydning må være fastlagt gennem den forudgående retspraksis. Det skyldes vel den ændrede sprogbrug, at rettertingsdommen 3. juni 1608 (Secher, anf. v. II. 155), der iøvrigt stadfæstede herredstingets og landstingets domme, der for uberettiget sigtelse havde idømt en mand tremarksbøder og til at være mindremand, i sin konklusion udtalte, at han skulle »blifve en løgnere oc at bøde sine 3 mark«.

(10) Om at bestemmelsen analogisk er anvendt på ærerørige sigtelser fremsat uden for tinget se ovf. note 4. - (11) Adelsmænd (Kalk. II. 60a bet. 2). Rigsråder og landsdommere var som regel adelige. - (12) Ved *anner stæt* kan være tænkt på bytinget, rådstueretten, herredstinget eller birketinget, hvis dommere (normalt) ikke var adelige *(gode men)*, og på kirkestævne (sognestævne). Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562 § 14 (CCD I. 189) fastsatte straf for den, der fremsatte ukvemsord »i borgestue eller udi nogen anden erlige forsambling«, og DL 2-21-3 fastsatte straf for ærerørige sigtelser »til Tinge for Dom eller i nogen anden ærlig og ædrue Forsamling«. Disse to bestemmelser tilsigter dog måske kun at udelukke ærerørige sigtelser, der fremsættes i »krohus, mølehus, smedehus eller anden steds udi slig forsambling«, hvor »Folk ikke formodes at være ganske ædrue« (Brorson, Sjette Bog. 559), jf. recesser 24. august 1537 § 6, 6. december 1547 § 10 og 13. december 1558 § 20, jf. DL 6-21-1. - (13) RR § 7 ses påberåbt som RR eller kong Eriks hdf. bl. a. i rettertingsdom 1546 (GdD I. 93ff.). Holbo herredstings dom nævnt i Sjællands landstings dom 27. november 1566 (II nr. 310). Amager birketings dom nævnt i Sjællands landstings dom 13. oktober 1585 (IV nr. 539), Skelskør bytings dom 14. oktober 1616 (Friis Edvardsen. 159f.), rettertingsdom 29. juni 1630 (Matzen, Retskilder. 155).

§ 8

Kun den, der har erhvervet ejendommen af rette ejer, kan vinde lavhævd på eller besidde jordegods.[1]

Forlæg: AM 25,4° fol.94r. Findes yderligere i Add 451,4° fol.248r; Add 567,4° fol.154r; Add 816,4° fol.69r; AM 29,4° fol.95r; AM 35,4° fol.160r; E don var 133,4° fol.171v (nedertysk oversættelse); GkS 3129,4° fol.271r; GkS 3133,4° fol.248v; GkS 3137,4° fol.375v; Lund UB J 5,4° fol.128v; Lund UB J 18,4° fol.233r; Lund UB J 33,4° fol.265v; NkS 798,2° fol.105r; NkS 819,2° fol.4r; NkS 1293f,4° fol.353r; NkS 1304,4° fol.124v; NkS 1309,4° fol.152v; NkS 1310b,4° fol.153r; NkS 1342,4° fol.120v; NkS 1353,4° fol.130v; NkS 3136,4° fol.145r; RA Hss V B 10 fol.104v; Stockholm KB B 80 fol.153r; Stockholm KB C 74 fol.153r; Stockholm KB C 77 fol.164r; Thott 1162,2° fol.109r; Thott 1994,4° fol.174v; Uldall 6,2° fol.2v; Uldall 218,4° fol.196r; Uppsala UB Westin 485,4° fol.187v.

Tryk: Ghemens udg. af EsjL 1505 (ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); Da.Mag.3.rk.I.181 (efter AM 35,4°); Matzen, Retskilder.282 (efter Da.Mag.); DdR 147 (efter AM 25,4°) og 176 (efter E don var 133,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.202f.; J. E. Larsen.415; Stemann, Retshistorie.476; Chr. Kier.76; Matzen, Privatret II.108f.; sa., Retskilder.281f.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Item thet ær oc righens ræth[2] i Danmark, thet[3] engen man kan nogher tiid fange eller haffue lage hæffd[4] eller fællagh besiddendæ[5] pa noget iordegotz eller bygnings grund,[6] vden han haffver thet fanget aff rætte eyeræ, effter thi som loghen wtwiser.[7]

(1) Bestemmelsen hidrører fra procesakterne 142, se ovf. side 313. De vidnesbyrd, der ligger til grund, findes SRD VII.401 (ærkebiskop Peder Lykke; d.1436), 403 (Viborgbispen Lave Glob; d.1427), 406 (Odensebispen Navne Jensen Gyrstinge; d.1440), 408 (Ribebispen Christian Hemmingsen; d.1455), 410 (Børglumbispen Peder; d.omkr.1425), 412 (rigsråd, rigshofmester Anders Jacobsen Lunge; d.1429), 412 (rigråd Morten Jensen Gyrstinge; d.omkr.1447), 417, 418 (abbeden i Ry kloster Oluf), 423, 425 (borgmestre i Flensborg og Ribe). Der er den forskel mellem de gejstlige og de verdslige vidner, at de første i overensstemmelse med kanonisk rets regler om hævd (c. 20 X 2-26) også i ikke-kirkelige forhold kræver *justus titulus* og *bona fide* hos besidderen (»quod per iustum titulum et bonam fide et a vero legitimo possessore hæc obtineat«, SRD VII.406, jf. 408 og 409), medens et sådant krav ikke stilledes af de verdslige vidner (SRD VII.412,413,417), jf. Matzen, Retskilder.281f. I RR optoges kun det, hvorom samtlige vidner var enige. Bestemmelsen findes i en anden formulering i Knud Mikkelsens glosse til JL I.41 (DgL IV.58), jf. dansk glosse 28 (ib. Tillæg til IV.21) og optoges i DL 5-5-5. - (2) Dette udtryk bet. her: den for hele riget gældende fælles ret, jf. ovf. side 313. - (3) at (Kalk. I.358a). - (4) Lavhævd bet. egl. lovlig besiddelse og betegnede i ældre retssprog en besiddelse af fast ejendom, som upåtalt havde bestået gennem 3 år eller dog så længe, at besidderen havde nydt 3 afgrøder af jorden, og som derhos ikke var ranshævd (ɔ: kommet til eksistens ved retsstridig bemægtigelse af ejendommen), jf. SkL 78, 80, ASun 36, 37, VsjL ÆR 204, JL I.41. Lavhævden gav under trætte besidderen ret til at bevise sin adkomst til at tilholde sig ejendommen ved at aflægge ed med mededsmænd. Da lavhævd åbnede besidderen adgang til at tilholde sig ejendommen ved

at aflægge ed på sin adkomst, selv om den adkomst, sagsøgeren påberåbte sig, var bedre, kunne lavhævd materielt virke som præskription af indsigelser mod besidderens adkomst. Landskabslovene omtaler kun lavhævds betydning under aktuelle ejendomstrætter, men i slutningen af middelalderen udviklede der sig en processuel forfølgningsmåde, hvorved besidderen, uden at der var anlagt vindikationssøgsmål imod ham, kunne få en retslig bekræftelse på sin adkomst til ejendommen. Denne forfølgning kaldtes som i nærv. bestemmelse *fange lage heffd.* Der synes nu ikke længere at være lagt vægt på, at vedkommende havde besiddet ejendommen i 3 år, men det krævedes, at besidderen havde skøde eller anden lovlig adkomst eller havde erhvervet ejendomshævd.

(5) *fællagh besiddendæ* bet. fælles besiddelse (Kalk. I.819a), jf. således også Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.203. AM 29,4° har *felles besidende,* AM 35,4° *fellag besiddende,* E don var 133,4° *sammelinghe besittende.* Ordet *fællagh* skulle herefter være afledt af subst. *fælag:* fællesskab, delagtighed, sameje (Kalk. I.818b). Det er dog vist mere sandsynligt, at der skal læses *felig besiddende:* sikker, uangribelig besiddelse, jf. Kalk. I.527 u. *felig:* sikker, fri for angreb, med fred, sml. mnt. *vêlich:* sicher, geschützt vor Gefahr, bes. vor räuberischen oder sonstigen Gefahren (MndWb V.225) og middelaldersvensk *felagher:* trygg, säker (Söderwall I.248). For denne forståelse taler, at intet af de til grund for bestemmelsen liggende vidnesbyrd nævner noget om sameje, men derimod flere steder har sammenstillingen *prescriptionem legtima & possessionem pacificam.* - (6) AM 35,4° har *bygning eller grund,* hvilket formentlig er fejlskrift. Bygninger, der opr. var flyttelige, var i ældre tid anset som løsøre, jf. f.eks. JL I.6 (*hws oc bofæ* regnes til *boscap:* løsøre), skøde 1411 (Da.Mag.1.rk.V.43), rettertingsdomme 6. januar 1542 (I nr. 97), 23. oktober 1553 (I nr. 197) og 24. oktober 1553 (I nr. 198), Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie.160, J. E. Larsen.412, Matzen, Privatret II.4. I tysk ret bestemte Schwabenspiegel (omkr.1350) løsøre *(varende gut)* således: Golt, silber und edel gesteine, vie, ros und allez, daz man triben und tragen mac (G 144 § 3), og i middelalderlig tysk ret anså man f.eks. bygninger af træ for løsøre *(Fahrnis),* sml. ordsproget: Was die Fackel verzehrt ist Fahrnis, jf. Hübner, Grundzüge.182, Amira, Grundriss.199. I købstæderne var dog flere steder huse genstand for skødning. Ribe stadsret 26. juni 1269 § 58 taler ved skødning om *omnes terre* (DgK II.18), men den yngre redaktion (før 1443) § 84 om *hws eldær iordth elder andæn eyghe* og i § 85 om *hws elder iordth* (ib.84), jf. § 55 i Erik Glippings alm. stadsret, der jo bygger på Ribe stadsret: All iorth och egændom sculæ aff hændæs oc skøtæs pa thæt menninghæ thingi (ib.V. 31), cf. derimod Lunds birkeret (efter 1326) § 1 (ib.4), Malmø birkeret (senest 1414) § 1 (ib.44), Landskronas birkeret (tidligst 1413) § 1 (ib.111), Helsingborg birkeret (før 1346) § 1 (ib.151), der taler om den, der *køpær iorth.* - (7) Jf. SkL 80, ASun 37, VsjL ÆR 209 og yngre redaktioner af Thords art. (tekst 6C § 55, 6D § 16, 6E § 86; ældste hs. fra omkr. 1570), samt RR § 29, der nærmere specificerer fordringen til adkomsten.

§ 9

Hvis sagsøgeren kan bevise sin klage mod sagsøgte, kan den sidstnævnte ikke fri sig for klagen ved edsbevis.[1]

Forlæg: AM 25,4° fol.94^{r}. Findes yderligere i Add 451,4° fol.248^{r}; Add 567,4° fol.154^{r}; Add 816,4° fol.69^{v}; AM 29,4° fol.96^{r}; AM 35,4° fol.160^{v}; E don var 133,4° fol.179^{v} (nedertysk oversættelse); GkS 3129,4° fol.271^{r}; GkS 3133,4° fol.246^{r}; GkS 3137,4° fol.376^{r}; Lund UB J 5,4° fol.233^{v}; Lund UB J 18,4° fol.265^{v}; Lund UB J 33,4° fol.265^{v}; NkS 798,2° fol.105^{r};

NkS 819,2° fol.4^{r}; NkS 1293f,4° fol.353^{r}; NkS 1304,4° fol.125^{r}; NkS 1309,4° fol.152^{v}; NkS 1310b,4° fol.153^{v}; NkS 1342,4° fol.120^{v}; NkS 1383,4° fol.130^{v}; NkS 1353,4° fol.130^{r}; NkS 3136,4° fol.145^{v}; Oslo UB 527,4° fol.51^{v}; RA Hss V B 10 fol.104^{v}; Stockholm KB B 80 fol. 153^{v}; Stockholm KB C 74 fol.153^{v}; Stockholm KB C 77 fol.164^{r}; Thott 1162,2° fol.109^{v}; Thott 1994,4° fol.174^{v}; Uldall 6,2° fol.2^{v}; Uldall 218,4° fol.196^{r}; Upsala UB Westin 485,4° fol.187^{v}.

Tryk: Ghemens udg. af EsjL 1505 (ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); Da.Mag.3.rk.I.182 (efter AM 35,4°); Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie 359 note c; sa., Om Edens Anvendelse til Beviis og til Retstrætters Afgjørelse (Kbh.1816).134 (efter Ghemen); Matzen, Retskilder.280 (efter Da.Mag.); DdR 147 (efter AM 25,4°) og 176 (efter E don var 133,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge, Om Edens Anvendelse til Beviis og til Retstrætters Afgjørelse (Kbh.1816).134; sa. i Da.Mag.3.rk.I.203; sa., Retshistorie.359; J. E. Larsen.534; Stemann, Retshistorie.209; Matzen, Retskilder.280; sa., Offentlig Ret II.289.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Item ær oc rigens ræth,[2] at huilken man ther kærer[3] a[4] anner man, ehwar som thet hælst ær, oc sigher sigh thet villæ bewisæ, som[5] hanum aff rætte bør, oc fulfølger han thet oc gør then bewissning,[6] tha haffuer then for saghen staar[7] engen værn[8] længer imodh hanum, mæn han skal være hanum fallen fore then saghen.[9]

(1) Bestemmelsen hidrører fra procesakterne 1424, se ovf. side 313. Det vidnesbyrd, der er afgivet af ærkebiskop Peder Lykke (d.1436) lyder: *dixit, quod secundum jura et consuetudinem regni, si actor peticionem suam contra reum probare potuerit, secundum jura ipsius regni & eo* [vist fejl for: *&c*, nemlig: consuetudinem regni; jf. Capelli, Dizionario di abbrevituri[3] (1929). 408f.] *non datur amplius defessio* [fejl for: *defensio*] *contra actorem et sic seruatur* (SRD VII. 401). Kolderup-Rosenvinge var ikke klar over, at dette vidnesbyrd var bestemmelsens kilde og har derfor ikke fortolket her ud fra, se Da.Mag.3.rk.I.203f. og sa., Retshistorie.359. Efter hans opfattelse danner bestemmelsen »Overgangen til den nyere Bevistheori«, hvor sagsøgeren har pligt til at føre bevis for sin påstand, mens det her efter Kolderup-Rosenvinges opfattelse ifl. RR § 9 er overladt til ham selv at bestemme, om han vil føre dette bevis eller ej. Bestemmelsen skulle derfor være i strid med reglen i RR § 14, der klart pålægger sagsøgeren at føre bevis for sin påstand, og Kolderup-Rosenvinge slutter heraf, at de to bestemmelser i RR må være fra forskellig tid. Af vidnesbyrdet fra 1424 fremgår, at nærv. bestemmelse klart er udtryk for den nyere (materielle) bevisteori, der iøvrigt allerede tidligere havde fundet udtryk bl.a. i rigslovgivningen (f.eks. Erik Menveds fdg. 13. marts 1304 for Nørrejylland § 1 (DdR.180), den gamle gårdsret (Erik af Pommerns gårdsret), flere gildeskråer og stadsretter, se f.eks. Slesvig stadsret (omkr.1200) §§ 19 og 69, Flensborg stadsret 16. august 1284 §§ 21, 53 og 79, Ribe stadsret 29. juni 1269 §§ 11-12, 30 og 40, Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 28, Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr.1422) § 89, Erik Glippings alm. stadsret (efter 1269) §§ 14, 34 og 57; jf. Matzen, Offentlig Ret II.98f., sa., Bevisregler.60ff.), hvor sagsøgtes ret til at rense sig ved partsed med mededsmænd var trængt noget tilbage, delvis efter kirkelig påvirkning, jf. pavebrev 28. maj 1218 (DD 1.rk.V nr. 140: hic pestis contraria omni iuri) og Gregor IXs brev til kong Valdemar II Sejr 23. august 1239 (Bullarium Danicum ved Alfred Krarup (1931).249f.), til fordel for vidnebeviset og sagsøgerens bevispligt. I retspraksis forekom det dog helt indtil slutningen af det 17. århundrede, at sagsøgte friede sig ved renselsesed, jf. Sylow, Bevisteori.66ff., rettertingsdomme 10. maj 1541 (GdD I.63ff.), 3. juli 1591 (ib.IV.312ff.), herredstingsdomme 27. september 1670 og 7. oktober 1673 (C. L. E. von Stemann, Schleswigs Recht und Gerichtverfassung im

siebzehnten Jahrhundert (Schleswig u. Flensburg 1855).138 og 142), cf. derimod rettertingsdom 13. juli 1537 (GdD II.56ff.) og Viborg landstings dom 17. januar 1579 (III nr. 461). Thords art. § 22 forudsætter, at begge parter kan have ført vidner, der er i modstrid med hinanden, en situation, som var ukendt for den kun ca. 60 år ældre JL og uforenelig med, at man kun skulle kende ét bevismiddel: sagsøgtes befrielsesed med mededsmænd; jf. Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset.361, der ikke vil anse det for udelukket, at vidnebeviset allerede på JLs tid faktisk kan have spillet en noget større rolle, end loven giver udtryk for, hvilket vel skyldes, at loven i det store og hele er en optegnelse af den allerede gældende ret, jf. Sylow, Bevisteori.75, der understreger, at JL ikke optog noget nyt og ukendt, men kun samlede de i folket levende retssædvaner. Mange af de tilfælde, hvor man endnu i det 16. årh. anvendte partsed med mededsmænd, var sådanne, hvor sagsøgeren ikke kunne bevise sin påstand med vidner, dokumenter eller på anden fyldestgørende måde, eller sådanne hvor bevis stod imod bevis, jf. f.eks. rettertingsdom 31. maj 1592 (V nr. 683), hvor »ther findis winde emodt winde«, og sagen var »fast mørck och tuiffelβom«. Rasmus Vindings »første projekt« 4-3-22 ville bibeholde »lov« (partsed med mededsmænd) som subsidiært bevismiddel, men bestemmelsen udgik under lovarbejdet, jf. Stig Iuul, Kodifikation.53. Fdg. 31. marts 1635 § 5 (CCD IV.633f.) søgte at hindre misbrug af eden (både sigtelsesed og benægtelsesed). Benægtelsesed måtte kun pålægges af dommeren, når han fandt det påkrævet, men sagsøgeren »bør det lougligen at bevise eller i det ringeste efter sagens tilstand saaledis, at vis formodning er (endog det icke nøiactig bevisis) den sictede skyldig at være oc derfore efter loug oc ret for videre tiltale sig at befrie, bør sagen ved sin egen ed sig at fralegge«. Denne bestemmelse gentoges i reces 27. februar 1643 2-6-28. Der er næppe som af Kolderup-Rosenvinge antaget nogen modstrid mellem RR § 9 og RR § 14, og de er antagelig fra samme tid. § 9 udsiger kun dette, at hvor sagsøgeren kan føre bevis – i mange tilfælde vil han ikke kunne gøre dette – kan sagsøgte ikke fri sig ved edsbevis. RR § 14 lægger derimod vægten på, at sagsøgeren, der skal bevise sin påstand, ikke kan tilstås udsættelse for at fremskaffe sine beviser. De to bestemmelser supplerer hinanden.

(2) Om dette udtryk se note 2 til RR § 8. – (3) klager (over), anklager, indklager (for retten) (Kalk. II.700b). – (4) på, ɔ: over (jf. Kalk. IV.939b; *åkære;* klage, påtale). – (5) ɔ: således som. Flere hss. (AM 29,4°, GkS 3129,4°, Lund UB J 18,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 819,2°, Stockholm KB B 80) har *om;* i GkS 3137,4° er *om* rettet til *som.* Kolderup-Rosenvinge (Da. Mag.3.rk.I.203, jf. sa., Retshistorie.359 note c) vil læse *som* = hvad. Han anfører, at *thet* i det foregående ikke ville have noget, hvortil det kunne referere sig, dersom man ikke henfører det til det følgende *som,* der altså ikke kan bet.: således. Efter hans opfattelse må sætningen læses: »og siger sig at bevise, hvad der med rette tilkommer ham«. Denne tolkning er næppe holdbar. Sætningen begynder med, at verb. *kærer* bruges uden anden bestemmelse end *a* (= på); så lyder den følgende sætning *(ehwar som thet hælst ær)* ganske uden skurren, og fremstillingen skrider videre med brug af et *thet,* der i alle henseender, logisk og sprogkorrekt, både svarer til det foregående *thet* og til det efterfølgende *thet.* I øvrigt viser det latinske vidnesbyrd, der er grundlaget for bestemmelsen, se ovf. note 1, at sagsøgeren havde en ubetinget bevispligt.

(6) Ordene *fulfølger ... bewissning* mgl. i forlægget, der har *fuldfylning;* AM 35,4° har *forfølgir;* (Ghemen *fulsøger) han dett oc giør dett beuisning full.* – (7) Sagsøgte (jf. vidneudsagnets *reum,* se ovf. note 1). Udtrykket anvendtes i en senere tid undertiden også om sagsøgeren, se Danmarks rigens ret og dens dele 10. november 1621 §§ 1 og 3 (CCD III.688), birkeretten januar 1633 §§ 5 og 11 (ib. IV.50 og 52) og fdg. 4. september 1671 § 5, jf. Brorson, Første Bog I.113 med note v; G. L. Baden, Dansk-juridisk Ordbog II (Kbh. 1822).117. I DL anvendes udtrykket kun om sagsøgte, se 1-2-18, 26 og 27; 1-4-2, 19 og 23. – (8) ɔ: det at bevise sin adkomst til noget eller sin uskyldighed, jf. OdS XXVII.995 bet. 1.2, jf. Kalk. IV.918a bet. 4: retsforsvar, fralæggelse, indsigelse. Her vist: partsed med mededsmænd, sml. det i datiden hyppigt

forekommende udtryk *loug och vernn* (f.eks. Viborg landstings dom 31. januar 1573, III nr. 408), og at verb. *weri* bl.a. kan have bet.: ved hjælp af forskellige bevismidler (mededsmænd, tingsvidner m.v.) værge sig mod anklage, forsvare sin uskyld, hævde sin ret til noget, jf. Skautrup, JL. 372b bet. 4.

§ 10

Den, fra hvem en ejendom lovligt vindiceres, skal tilsvare den retsmæssige ejer de omkostninger, der er anvendt på ejendommens genrehvervelse samt alt det udbytte, han har oppebåret af ejendommen fra den tid, da sag blev anlagt. Kan parterne ikke enes om omkostningerne og frugterne, skal sagsøgte præstere eds-bevis herom.[1]

Forlæg: AM 25,4° fol.94^{r}. Findes yderligere i Add 451,4° fol.248^{r}; Add 567,4° fol.154^{r}; Add 816,4° fol.69^{v}; AM 29,4° fol.34^{r} og fol.96^{v}; AM 35,4° fol.160^{v}; AM 451,12° fol.123^{r}; E don var 133,4° fol.180^{r} (nedertysk oversættelse); GkS 3129,4° fol.271^{r}; GkS 3133,4° fol.246^{v}; GkS 3137,4° fol.376^{r}; GkS 3661,8° løst ufol. blad; Lund UB J 5,4° fol.233^{v}; Lund UB J 18,4° fol.266^{r}; Lund UB J 33,4° fol.266^{r}; NkS 798,2° fol.105^{r}; NkS 819,2° fol.4^{r}; NkS 1293f,4° fol. 353^{r}; NkS 1304,4° fol.125^{v}; NkS 1309,4° fol.152^{v}; NkS 1310b,4° fol.153^{v}; NkS 1342,4° fol. 121^{r}; NkS 1353,4° fol.130^{v}; NkS 3136,4° fol.145^{v}; RA Hss V B 10 fol.104^{v}; Stockholm KB B 80 fol.153^{v}; Stockholm KB C 74 fol.153^{v}; Stockholm KB C 77 fol.164^{v}; Thott 1162,2° fol. 109^{v}; Thott 1994,4° fol.175^{r}; Uldall 6,2° fol.2^{v}; Uldall 218,4° fol.196^{r}; Uppsala UB Westin 485,4° fol.188^{r}.

Tryk: Ghemens udg. af EsjL 1505 (ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); Kofod Ancher II.187 (efter AM 451,12°); SGL III (1837).493 (efter AM 451,12°); Da.Mag.3.rk.I.182 (efter AM 35,4°); P. G. Thorsen, De med jydske Lov beslægtede Stadsretter m.m. (1885).308f. (efter AM 451,12°); Matzen, Retskilder 280f. (efter Da.Mag.); DgL Tillæg til IV.132 (efter AM 451,12°), jf. 378; Poul Meyer.323 (efter Da.Mag.); DdR 147f. (efter AM 25,4°) og 177f. (efter E don var 133,4°).

Litt.: Kofod Ancher II.187f.; J. E. Larsen i Juridisk Tidsskrift XV (1828).32 noten; Kolderup-Rosenvinge i SGL III (1837).522f.; sa. i Da.Mag.3.rk.I.203f.; Axel Petersen i TfR 1892.420; Matzen, Retskilder.280f.; sa., Privatret II.97f.; Poul Meyer.323ff.

Overskrift i forlægget: Om gotz ath holde.

Item ær righens ræth[2] i Danmark, at hwar som nogher man holder anner mantz gotz foræ, som ær [hws],[3] iordh, land oc sloth, oc vordher thet hanum affwunnet meth rætte,[4] tha bør hanum, ther hanum antwortedæ gotzet,[5] thet vindher meth rætte all kosten[6] oc tæringh,[7] som han ther om giort oc thæret[8] haffwer, oc foræ all opbyrdh,[9] som han ther aff haffuer opboret fran then tiid, han deeldæ[10] pa hanum;[11] oc kwnnæ the æy sidhen bothe til eens vorde om then opbørielsæ oc tæringh, tha mo then for saghen staar[12] thet mynskæ[13] meth edher, effter thi som righens rætt[14] wtwisær.[15]

(1) Bestemmelsen bygger på procesakterne fra 1424, se ovf. side 313. De vidneudsagn, der ligger til grund, findes SRD VII.399f., 401, 403, 405, 407, 408, 410, 412, 414, 415, 417. Viborgbispen

Lave Glob udtalte: Item interrogatus dixit, quod per dictas leges dicti regni seruatur, quod quicunque domum, agrum, terras, castra, ciuitates, loca uel quascunque alias res seu bona detinet, occupat uel usurpat et ab hujusmodi illicito detentore per iusticiam euicta fuerint, dictus, victus condempnatur victori in expensis et in fructibus perceptis a tempore mote litis et qui percipi potuerunt, et sic uidit et legit ac seruatur in regno ipso (SRD VII.403). Derimod hedder det i ærkebiskop Peder Lykkes vidnesbyrd, »quod secundum leges dicti regni quicunque detinet uel occupat domum, uel agrum, uel terras, aut castrum, ciuitatis uel aliam rem, si tales res fuerint euicte a tali illicito detentore per iusticiam tunc uictus condemnatur victori in ex ipsis factis propter hanc causam, et continuando dixit, quod eciam talis victus tenetur victori restituere omnie percepta saltem post interpellacionem et peticionem datam et a tempore mote litis« (SRD VII.401; P. Sejdelin, Diplomatarium Flensborgense I (1865).363). Ærkebiskop Peder Lykkes udtalelse om, at sagsøgte *i det mindste (saltem)* skal tilsvare frugter, der er oppebåret efter sagsanlægget, findes ikke i de øvrige vidnesbyrd og derfor heller ikke i RR § 10. Hvorvidt den begrænsning i ansvaret, der ligger i, at der kun skal svares til frugter, der er oppebåret, efter at sag er anlagt, også skulle komme possessor malæ fidei til gode, kan være tvivlsomt. Efter sin ordlyd omfatter bestemmelsen såvel godtroende som ondttroende besiddere. I den ældre danske ret synes reglen at have været den, at den besidder, fra hvem en ejendom vindiceredes, var ansvarlig for alle oppebårne frugter, jf. Matzen, Privatret II.97f. og de dér nævnte afgørelser fra det 13. og 14. årh. Matzen antager derfor, at den begrænsning i ansvaret, som RR § 10 hjemler, kun skulle komme den godtroende besidder, men ikke possessor malæ fidei til gode. Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.204 og Axel Petersen i TfR 1892.420 antager derimod, at bestemmelsen kun har skullet anvendes på possessor malæ fidei og lægger herved vægt på bestemmelsens udtryk: *holder anner mantz gotz foræ*. Dette udtryk er dog formentlig kun en beskrivelse af den rent faktiske tilstand og udsiger intet om besidderens subjektive forhold, hans gode eller onde tro, lige så lidt som udtrykkene *detinet uel occupat* og *illicito detentore* i de vidnesbyrd, der er bestemmelsens kilde, siger noget herom. Den, der i god tro har fået skøde på en ejendom fra en anden, der ikke har haft hjemmel til at sælge, kan også siges at »holde anner mantz gotz fore« og han er, skønt i god tro, illicitus detentor, jf. f.eks. det i rettertingsdom 7. maj 1552 (I nr. 177) omhandlede tilfælde. Poul Meyer.324 antager, at RR § 10 gælder i alle tilfælde, hvad enten den uretmæssige besidder er i god eller i ond tro. Rettertingsdom 31. december 1375 (I nr. 1) dømte, at gods, som kong Valdemar IV Atterdag »woldelig« havde konfiskeret og brugt, skulle tilbagegives fru Cecilie Abildgaard, men nævner intet om erstatning for oppebårne frugter. Ifl. romersk ret skulle den, der med urette, men i god tro, besad en anden mands gård, kun tilsvare frugter, der var oppebåret fra dommens dato (fructus post litem contestatam perceptii), medens derimod possessor malæ fidei skulle erstatte alt udbytte, jf. § 35 Inst.(2-1), 1.22 Cod.(3-12) (oversættelse i Holger Federspiel, Romerske Retskilder (1907).150f.), jf. A. Aagesen, Forelæsninger over den romerske Privatret I (1882).496f., Jul. Lassen, Lærebog i romersk Privatret[3] (1924) 193, 211. I retsanvendelsen i det 16. årh. fraveg man reglen i RR § 10, idet det flere gange statueredes, at den uretmæssige besidder kun skulle svare til frugter oppebåret efter dommens dato, se rettertingsdomme august 1527 (I nr. 61), 20. marts 1535 (I nr. 71), 3. marts 1546 (I nr. 117) og 31. maj 1578 (III nr. 450), tilforordnede råders dom 21. juni 1580 (III nr. 475) samt rettertingsdom 11. juni 1596 (V nr. 752). I alle disse tilfælde tør det måske antages, at den uretmæssige besidder har været i god tro, jf. herved Kolderup-Rosenvinge i GdD III.310 note 2, 324 note 1. Den nævnte dom af 21. juni 1580 (III nr. 475) findes i 31 private domssamlinger og må vel derfor antages at gengive retsopfattelsen på dette tidspunkt. Dommen har i flere af de private domssamlinger til overskrift, at »thet egindom, som mandt fra vindis, att mandt icki bør at staa till rette for affgrøden, vden mandt bruger det, siden thet er hanom endelig fraadømpt«, jf. Poul Meyer.325 med note 40. På den anden

side findes der fra det 16. årh. domme, der (særligt i skiftesager) pålægger den uretmæssige besidder et videregående ansvar, se f.eks. rettertingsdomme 28. august 1544 (I nr. 101), hvor nogle arvinger fik tilkendt deres mødrene gods »med ald denn skyld, rente oc opbørsill, som aff samme guods er gangett, siden dieris moder døde« i 1513, altså for ca. 30 år siden, og tilforordnede råders dom 26. juni 1593 (V nr. 702), der pålagde en arving, der uretmæssigt havde taget en ejendom i besiddelse, at afgive ejendommen til den rette arving og erstatte alt, hvad han siden arvefaldet og ikke efter sagsanlægget 7 år senere havde oppebåret af ejendommen. Bestemmelsen i RR § 10 optoges som § 49 i tekst 3 af Thords art. (DgL Tillæg til IV.132; ældste hs. (AM 451,12°) fra 1480) og er kilde til DL 5-5-4, der efter sin ordlyd ligesom kilden også omfatter possessor malæ fidei. I den retsvidenskabelige teori fastholdtes endnu i det 18. årh., at selv den svigagtige besidder kun skulle tilsvare frugter fra sagens anlæg, jf. f.eks. Brorson, Femte Bog I (1793).457 (»Lovgivningens Tavshed og Lovens egen Aand tillade ikke her at skjelne mellem den troskyldige og svigagtige Besidder«), men højesteret fastslog i (utr.) dom 1784 (Højesterets voteringsprotokol 1784 A.302) - muligt påvirket af romersk ret - god tro som betingelse for ansvarsfrihed, jf. således også Ørsted i Archiv for Retsvidenskaben og dens Anvendelse VI (1821).199f., sa., Haandbog IV (1831).304f., Carl Kraft, Hovedprincipperne i den formueretlige Anordning (1881).132f., H. Matzen, Forelæsninger over den danske Tingsret[2] (1891).339ff., Carl Torp, Dansk Tingsret[3] (1935).132ff. (noget afvigende), Vinding Kruse, Ejendomsretten II (1929).746ff., Knud Illum, Dansk Tingsret[2] (1966).346, Thøger Nielsen.172f. Det samme er antaget om den tilsvarende bestemmelse i Christian Vs Norske Lov (15. april 1687) 5-5-6, jf. N. Gjelsvik, Norsk Tingsret[2] (1926).351ff.

(2) Om dette udtryk se note 2 til RR § 8. - (3) Forlægget (og flere andre hss.) har ved fejlskrift *hans*. AM 451,12° (fra 1480) har fol.123[r] *hws*, den nedertyske oversættelse i E don var 133,4° (fra omkr. 1450) *huse*, AM 35,4° *huss*. I vidnesbyrdet fra 1424, der er bestemmelsens kilde, står *domus*. - (4) AM 35,4° har *loffuen*. - (5) ɔ: da skal den, der overleverede godset, erstatte den, der med rette vinder det. - (6) Udgift, omkostning (Kalk. II.605b bet. 4). Jf. vidneudsagnets *expensis*. - (7) forbrugt (Kalk. V.1098b). - (8) Oppebørsel, indtægt(er) (Kalk. III.349a). - (9) sagsøgte (Kalk. I.348a bet. 2). - (10) AM 451,12° tilføjer *ærest* ɔ: tidligst, først. - (11) Sagsøgte, se note 7 til RR § 9. Cf. Matzen, Privatret II.97, der urigtigt skriver »Sagsøgeren«. - (12) formindske (Kalk. III.96a). - (13) AM 451,12°, AM 29,4° og GkS 3661,8° har *rigens raad*. - (14) AM 451,12° og AM 29,4° tilføjer: Hec duodecim consiliarii regni Dacie et Segismundus imperator Romanorum (DgL Tillæg til IV.132).

§ 11

Den, der indstævnes angående skade eller erstatning, skal svare bekræftende eller benægtende. Han kan ikke undskylde sig med ikke at vide besked, men skal fri sig ved partsed med mededsmænd.[1]

Forlæg: AM 25,4° fol.94[v]. Findes yderligere i Add 451,4° fol.247[v]; Add 567,4° fol.154[v]; Add 816,4° fol.70[r]; AM 29,4° fol.34[r] og 96[v]; AM 35,4° fol.161[r]; AM 451,12° fol.122[v]; E don var 133,4° fol.180[r] (nedertysk oversættelse); GkS 3129,4° fol.271[v]; GkS 3133,4° fol.246[v]; GkS 3137,4° fol.376[r]; GkS 3661,8° ufol. løst blad; Lund UB J 5,4° fol.129[r]; Lund UB J 18,4° fol.234[r]; Lund UB J 33,4° fol.266[r]; NkS 798,2° fol.105[r]; NkS 819,2° fol.4[v]; NkS 1293f,4° fol. 353[v]; NkS 1304,4° fol.125[r]; NkS 1309,4° fol.153[r]; NkS 1310b,4° fol.154[r]; NkS 1342,4° fol. 121[r]; NkS 1353,4° fol.130[v]; NkS 1383,4° fol.130[v]; NkS 3136,4° fol.146[r]; RA Hss V B 10 fol.

105[r]; Stockholm KB B 80 fol.153[v]; Stockholm KB C 74 fol.154[v]; Stockholm KB C 77 fol.164[r]; Thott 1162,2° fol.110[r]; Thott 1994,4° fol.175[r]; Uldall 6,2° fol.3[r]; Uldall 218,4° fol.196[v]; Uppsala UB Westin 485,4° fol.188[r].

Tryk: Ghemens udg. af EsjL 1505 (ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); Kofod Ancher II.187 (efter AM 451,12°); Da.Mag.3.rk.I.182f. (efter AM 35,4°); Sylow, Bevisteori.27 note 1; P. G. Thorsen, De med Jydske Lov beslægtede Stadsretter (1883). 300 (efter AM 451,12°); Matzen, Retskilder.280; DgL Tillæg til IV.131 (efter AM 451,12°); DdR 148 (efter AM 25,4°) og 177 (efter E don var 133,4°).

Litt.: Kofod Ancher II.187f.; Sylow, Bevisteori.27; Matzen, Retskilder.278f., 280.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Item thet ær oc righens ræth,[2] om nogher vorder kærd[3] for skade eller for giæld,[4] tha bør then, ther a kæres, sware ther ænthen ia til eller næy[5] oc kan sigh ickæ vntskiwdæ[6] meth thet, at han siger, at thet ær hanum wvitherlicht, mæn han skal orsage[7] sigh[8] effther[9] thi, som lowæn wtwisær.[10]

(1) Bestemmelsen bygger på procesakterne fra 1424, se ovf. side 313. De vidnesbyrd, der ligger til grund, findes SRD VII.401, 403, 405, 407, 408, 410, 412, 414, 415, 417, 419, 424 og 425. I ærkebiskop Peder Lykkes vidnesbyrd hedder det, at »de jure regni fuit estque, quod quicunque pro dampno, interesse uel debritis a quoquam inpetatur, ille tenetur respondere affirmatiue uel negatiue, videlicet ita uel non, nec per allegacionem ignorancie, quod hoc sit sibi incognitum, si pretenderit, excusatur ymmo ad purgacionem secundum leges regni compellitur« (SRD VII.401). Bestemmelsen er optaget som § 40 i tekst 3 af Thords art. (DgL Tillæg til IV.131; ældste hss. (AM 451,12° og GkS 3661,8°) fra henhv. 1480 og 2den halvdel af 15.årh.). Bestemmelsen er påberåbt som »haandt festeningin« i tilforordnede råders dom 30. november 1588 (IV nr. 596). - (2) Om dette udtryk se note 2 til RR § 8. - (3) anklaget, indstævnet (Kalk. II.701b bet. 2). AM 451,12° har *akierd* i sa. bet. (Kalk. IV.959b). - (4) AM 451,12° og GkS 3661,8° har *skadegiald:* skadeserstatning (Kalk. III.751a); AM 35,4° har *giell,* E don var 133,4° *gelt.* - (5) Sagsøgte havde pligt til at møde efter stævning, hvis han ikke havde lovligt forfald, jf. SkL 14 og 83, ASun 41, VsjL ÆR 213, EsjL II.51 og forudsat i JL I.50, jf. Matzen, Offentlig Ret II. 37, Secher, Vitterlighed.138f., og udeblivelse medførte bøder. Også efter flere købstadsretter idømtes den udeblevne sagsøgte bøder, se f.eks. Ribe stadsret 26. juni 1269 § 59 (DgK II.18, jf. 46 og 59), Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 6, Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 6, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.24 (ib.III.28,65,86), kong Hans' alm. stadsret (efter 1443) § 94 (ib.V.141). Slesvig stadsret (omkr. 1200) § 24 (ib.I.7). Flensborg stadsret 16. august 1284 § 32 (ib.I.101,123,171) pålagde sagsøgte at svare »sequenti die«; gjorde han ikke det, var han »conuictus« (»vorwunnen«, »laghsot«), se om disse begreber note 6 til RR § 1. Jf. Matzen, Bevisregler.29ff. Ifl. rettertings responsum fra omkr. 1450 (I nr. 10) blev den lovligt indstævnte, der uden lovligt forfald udeblev, dømt nederfældig for den anlagte sag og kunne ikke senere tilstedes adgang til at føre noget bevis i sagen.

(6) undskylde (sig) (Kalk. IV.674a bet.2). - (7) retfærdiggøre sig, rense sig, vise sig at være uden skyld (Kalk. III.391a; Skautrup, JL.319); her vist: rense sig ved partsed med mededsmænd, jf. mnt. *orsaken:* im gerichtlichen Sinne: reinigen, den Reinigungseid leisten (MndWb III. 231a). Hermed stemmer det, at det i ærkebiskop Peder Lykkes ovf. i note 1 gengivne vidnesbyrd hedder: »ymme ad purgacionem compellitur« (SRD VII.401) og senere: »ymme ad purgacionem compellitur secundum leges regni cum iuramento suo et vndecima manu discretorum

secundum qualitatem causæ« (ib.416). *Purgatio (canonica)* bet. i kanonisk ret: partsed med mededsmænd, jf. Stig Iuul, Forelæsninger.76. - (8) Thords art. § 94 i tekst 3 indføjer *for rættæ eller plichten.* - (9) AM 35,4° har *dermedtt.* - (10) Efter at partsed med mededsmænd var blevet mindre almindeligt som bevismiddel, kunne sagsøgte få udsættelse for at tilvejebringe beviser, jf. rettertingsdom 29. januar 1568 (GdD III.63 noten), der gav sagsøgte udsættelse til at skaffe beviser, »epterdi at rigens rett medfører, at hvilken, som skiuder paa vider bevisning, som for nogen sag star, at hannom tha ligges tiidt for«, jf. J. E. Larsen.542.

§ 12

I besvarelse af en forespørgsel udtaler rettertinget, at den, der sigter rigens kansler for at have givet uret dom, skal forelægges 6 uger til at bevise det. Kan han ikke det, skal han være æreløs og dertil bøde 40 mark til den, der har afsagt den for kansleren indstævnede og af denne stadfæstede dom.[1]

Forlæg: Rostgaard 5,8° fol.124^{r}.[2] Findes yderligere i AM 7,4° fol.140^{v}; AM 29,4° fol.87^{v}; AM 35,4° fol.161^{r}; AM 42,4° fol.85^{r}; GkS 3129,4° fol.272^{r}; GkS 3137,4° fol.376^{v}; Lund UB J 33,4° fol.266^{v}; Lund UB J Medeltids hs 25,4° fol.115^{v}; NkS 819,2° fol.4^{v}; NkS 1304,4° fol. 125^{v}; NkS 3136,4° fol.146^{r}; Stockholm KB B 80 fol.153^{v}; Uldall 250,4° fol.62^{r}.[3]

Reg. *4553; *Rep.* 1.rk.III. Udat.nr.568.

Tryk: Kofod Ancher II.2, tillæg.562 (efter ukendt forlæg, antagelig fra omkr. 1600[4]); Da. Mag.3.rk.I.183 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.204; Stemann, Retshistorie.256; Matzen, Retskilder.279,284; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.128.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Thætet[5] thyker oss ware ræth om thet,[6] som wor nadige frue drotning[7] for oss wiisde[8] mellum[9] Ywen Foss[10] oc Sti Porse,[11] huadh Stiis falsmall[12] schulde ware for thet, han haffthe Ywen over sagh,[13] ad han skuldhæ hauæ gyueth ouer hanum wræt dom, oc ther om wor Sti Porse siex vgher forælaudhæ ath bewisæ oc folfyliæ[14] thet.[15] Ther om tyker oss swo ræt ware, ath huor en domer vdsigher[16] en ræt,[17] wil tha then, ther f[or] saghen ær,[18] straffe[19] then ræth oc schyude sigh ther om for en høgher domere,[20] thet[21] mo hann gøre po eth[22] xl mark[23] fall;[24] straffer han icki rætin, tha[25] han[26] worder vdsaght, æn byther[27] ther meth swo lenge, s[om] hanum worder til ræthæ,[28] oc wil tha sighe ad hanum wordh vræt dom dømt, oc worder hanum tha fore lauthe[29] siex vgher dagh aff then, ther hanum siex vgher dag mo fore lægge meth rætte[30] thet ad biwise,[31] ad hanum ær vræt dom dømt, bewis hand ey som forscreuit star, tha bliuer han vdrugh[32] man, der dommen straffeth, som[33] han wilde then man, ther domen gaff, oc bøde xl marc hanum, ther domen[34] wore[35] oc swo[36] i lagboghen,[37] tha kune[38] wi æy annet [finne][39] ræt oc schielligt wære[40] om then sagh æn som fore screuit star.

(1) Responsumet må dateres til tiden mellem 6. (eller 10.) august 1423 og 24. maj 1425. Det er afgivet, medens Iven Fos var rigskansler (15. juni 1423-14. februar 1439), jf. GAA V.2 note 1, og antagelig medens regeringsmyndigheden under Erik VII Pommerns ophold i udlandet var overdraget dronning Philippa. Kongen rejste 6. eller 10. august 1423 fra landet og vendte tilbage 24. maj 1425, jf. Hist.Tidsskr.5.rk.III.723,743; Kr. Erslev, Erik af Pommern (1901).108. Responsumet er af ældre forfattere (Kofod Ancher II, fortalen fol.1d note 6; Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.204; Stemann, Retshistorie.256 note 6; Matzen, Retskilder.279) fejlagtigt henført til dronning Margrethes tid (1387-1412). Der er formentlig tale om et responsum, men i nogle hss. fremtræder bestemmelsen som en dom og indledes med *Det haffuer oc rigens raadt affsagdt for reth* el.lign. (AM 35,2°, GkS 3137,4°, Lund UB Medeltids hs. 25,4°, Stockholm KB B 80 og Kofod Anchers tryk; NkS 819,2° har som overskrift til bestemmelsens 2det led: *Dom paa then, som will straffe en andhenns dom*). - (2) Skriften i dette hs. fra omkr. 1460 er flere steder næsten og et par steder helt bortslidt. Da hs. er læst under kvartslampe, er der dog kun få konjekturer. - (3) Ifl. Kofod Ancher II, fortalen, skulle responsumet også findes i Danske Selskabers Skrifter 30,4° (nuværende signatur: NkS 1346b,4°), der imidlertid kun indeholder Rigens ret og dele (instruktion til forfølgning med kongebreve til lås eller til indførsel), men ikke den her gengivne bestemmelse. - (4) Om dette hs. se ovf. side 339 med note 120. - (5) *Thætte* el. *thæt*. Hs. har samme ejendommelige form fol.126^{r} ved gengivelsen af rettertingsdommen fra omkr. 1450 (I nr. 10). - (6) Således alle hss., dog har GkS 3137,4° *then*. Måske har der i det opr. forlæg været tilføjet *mall*, jf. ndf. note 9. - (7) Dronning Philippa (d.1436), der under Erik af Pommerns udenlandsrejse 1423-25 ledede regeringen. - (8) henviste, henskød til vor afgørelse, jf. Kalk. V.1181a bet.2b og MndWb V.742a: dar wart gewiset vor recht. - (9) Alle de øvrige hss., der har dette stykke (flere hss. mgl. de første linjer af teksten, f.eks. AM 29,4°, AM 42,4^{c} og Uldall 250,4°), har *om. Mellum* beror muligt på en fejllæsning af skriveren. Efter det meget lidt prægnante *thet* i det foregående kan under linjen været tilføjet *mall*, jf. ovf. note 6, således at afskriveren har læst *mall* som *mellum*.

(10) Iven Fos til Ålstrup (Olstrup) nævnes som rigens kansler 15. juni 1423-14. februar 1439, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.692. - (11) Stig Pors (d. efter 1431) til Vrandrup, søn af Pors Stigsen, jf. DAA 1909.356. - (12) Bøde(straf) (Kalk. I.495b). - (13) *over sagh:* påsagt, beskyldt (for) (Kalk. III.426b). Den t-løse participiumsform, der findes i alle hss., der har dette stykke, forekommer bl.a. også i en gruppe hss. af EsjL fra midten og slutningen af det 15. årh., se DgL V.xxviii. - (14) fuldfølge, ɔ: udføre, forfølge (spec. om retssag) (Kalk. I.801a). Ordet kendes ikke i glda. i bet.: føre sejrrigt til ende, ɔ: opnå det ønskede mål. Sml. mnt. *vor gerichte vulvolgen:* beanspruchen (A. Lasch u. C. Borchling, Mittelniederdeutsches Hand-Wörterbuch I (Hamburg 1920).1025), jf. gl. svensk *fulfylghia* (Söderwall I.351f.). At dette udtryk ikke har ækvivalent i domskonklusionen bestyrker den antagelse, at det ndf. i flg. note nævnte stykke er en interpolation. NkS 819,2°, Stockholm KB B 80 og Kofod Anchers tryk har *forlige*, hvilket utvivlsomt er en afskriverfejl. - (15) Stykket *ad han skuldhæ ... folfyliæ thet* synes at måtte være en (muligt opr.) interpolation, foretaget af en anden end den, der har konciperet den øvrige tekst, for nærmere at forklare, hvad der ligger i det foregående *for thet, han haffthe Ywen over sagh*. Havde dette stykke stået i den opr. redaktion, skulle man vel have ventet *for thy (at)* i stedet for *for thet*, som alle hss. har. Hertil kommer, at stykket frembyder flere ortografiske ejendommeligheder, der indicerer, at det har en anden proveniens end den øvrige tekst. I teksten skrives alle steder *sch-* for *sk-* (der bortses fra *screuit* ndf.), men i det interpolerede stykke skrives *skuldhæ*. Bortset fra *ræthæ* i det flg., hvor muligt særlige forhold gør sig gældende, se ndf. note 28, bruger hss. kun i det interpolerede stykke *-æ* for den tryksvage vokal *(skuldhæ, hauæ, forælaudhæ, bewisæ, folfyliæ)*, medens det ellers alle steder bruger *-e* og *-e-(ware, nadige, wiisde, schulde, haffthe, straffe, gøre* o.fl.). Videre bruger hs. kun *u-* i dækket

forlyd *(huadh, huor)*; i ren forlyd skrives altid *w-* for nydansk *v-* *(ware, wor, wiisde, Ywen, worder* o.fl.), men i det interpolerede stykke findes den eneste undtagelse: *w* for *u*: *wræt*. ð lyd og *d* skrives normalt henholdsvis *th-* og *d (haffthe, byther, straffethe, wiisde, wilde)* i ord som *ad* og *huadh* er slutnings *d(h)* afledt af *t*; men i det interpolerede stykke skrives begge lyd *dh (laudhæ*, cf. ndf. ved note 29 *lauthe, skuldhæ)*. Hertil kommer, at stykket i stilistisk henseende stærkt kontrasterer mod den øvrige tekst ved at mangle dennes lakoniske prægnans. De ortografiske særtræk i interpolationen peger mod en ældre tid, hvorfor det ligger nær at antage, at interpolationen er foretaget i en opr. kladde. Ved udfærdigelse af breve var det dengang reglen, der ved breve af større betydning næppe nogensinde blev brudt, at der forud for den endelige, beseglede udfærdigelse lå ét eller flere forstadier, i alt fald som koncept, hvilket bl.a. fremgår af bevarede tekststumper på en del seglremme; dette var vel også en nødvendighed, når brevet skulle besegles (og godkendes) af flere. Det kan ikke udelukkes, at forlægget for det her gengivne responsum er en sådan kladde. - (16) ɔ: fælder, forkynder (mundtligt) en dom; sml. mnt. *utseggen:* als Richter einen Ausspruch thun (MndWb V.171). - (17) Dom (Kalk. III.585a bet.2). - (18) Sagsøgte, se note 7 til RR § 9. - (19) underkende, nægte at anerkende, (på signifikant måde) protestere mod, laste; også: indbringe for retten el. for højere instans til underkendelse, jf. brev 13. juli 1420: han straffede thet testæment och gawe (Da.Mag.2.rk.VI.239); brev 27. maj 1482: hand straffede den dom, rigens cantzeller sagde aff (A. Thiset, Fru Eline Gøyes Jordebog (1892).425); rettertingsdom 30. august 1492, hvor den ved rigskanslerens dom dømte »straffede ... den domb och skiød sig derom for oβ selffuer och vort elschelige raad paa sine 40 march« (Rep.2.rk.IV nr.7205); Skagens byret 10. november 1507 § 23: taber han sagen, saa ath han haffuer straffet dommeren wretteligh, som hannem wor affsagdher, han bøde modh dommeren xl marck oc koningh saa meget (DgK II.303); Malmø rådstueret 23. december 1512: huilken dom Per lude straffede ok saghde ath ware wskellige ok wretthelig affsaght (Malmø Rådstueprotokoller 1503-1548 ved Erik Kroman (1965).33). Vendingen er formentlig indlånt fra mnt., hvor bl.a. i Sachsenspiegel *schelden*, der generelt har samme bet. som *strafen*, og *beschelden* bet.: tadeln, besonders ein Urtheil beschelten, es für unrichtig erklären und Appellation einlegen; jf. wert it [dommen] eme den so ghevunden, dat it eme nicht recht ne dunket, so mach het beschelden vort unsen rat. Sachsenspiegel har bl.a. (II.13): stande sal man ordele [dom] scelden, sittene sal man ordele vinden (MndWb II.232; I.260; IV.61f.). Også ordet *straffe* er dansk låneord, jf. Skautrup, Det da. Sprogs Hist. II.110.

(20) Her muligt = dom, ɔ: domstol; *høgher* kan have afsmittet, så *dom* blev til *domere*. Udtrykket: en højere dommer ses ikke bevidnet i 1400-tallet, men findes i lidt yngre sprog, jf. Osterssøn Veylle.45 (Appellatio, id est provocatio ad superiorem judicem; er Steffning til Ofverdommere, om nogen aff Parterne formeener sig med den affsagde Dom at være forurettet, oc derfor indskiude sig til Høyere Ret); jf. DL 1-6-13 *(Overdommere)*. Dommeren hedder overdommer, men domstolen højere ret. Om dom = domstol se bl.a. *et siddende dom* (= dommerkollegium) Kalk. III.712b, OdS III.849f., DL 1-15-1, 6-9-16. Sml. J. Fritzner, Ordbog over det gamle norske Sprog I (1880).251a (*dómr* bet. 4); dóm skal dæma (Grágás) og Söderwall I.193 bet. 8. - (21) Som teksten GkS 3137,4°, NkS 819,2° og Lund UB Medeltids hs. 25,4°. AM 7,4°, AM 29,4°, AM 42,4° og Uldall 250,4° har *tha*; AM 35,4° *daa*. - (22) Vist talordet ét, ikke den ubestemte artikel. Jf. Valdemar IV Atterdags privilegier for Malmø 23. december 1360 § 6: tha schall [han] ware ffallen ffore en koningx ræt ok ey ffore mere (DgK IV.39), jf. den latinske tekst: pro uno iure regio (ib.34). - (23) 40 marks bøden for uberettiget sigtelse kendes i flere stadsretter fra det 15. årh., se ovf. note 6 til RR § 7. - (24) ɔ: medmindre han vil risikere at ifalde 40 marks bøder eller: under forudsætning af, at der falder (ɔ: udbetales) 40 mark. Jf. at *falde* kan bet.: udredes, udbetales, forfalde til betaling om afgifter, bøder o.l. (OdS IV.673). Jf. rettertingsdom 30. august 1492 (Rep.2.rk.IV nr.7205), hvor den ved rigskanslerens dom

dømte »straffede ... den domb och skiød sig derom for oþ sielffuer och vortt elschelige raad paa sin 40 marck och møde siette vggers dag«. - (25) Således også AM 7,4°. Lund UB Medeltids hs. 25,4° og GkS 3137,4° har *then tiid*; AM 29,4°, AM 42,4°, Uldall 250,4° *strax ther*; AM 35,4° og NkS 819,2° *strax som*; Stockholm KB B 80 og Kofod Anchers tryk *strax da*. - (26) *han* er dommen; *ræth* er maskulinum. - (27) bier, venter (Kalk. I.200a bet. 1). - (28) *ræthæ* kunne være fejlskrift for *radhe*, jf. Lund UB Medeltids hs. 25,4° *wordher till radhe*; AM 7, 4° *worder tyll raade*; AM 42,4° *worder tillraadennde*; AM 35,4° *worder til sinde*; GkS 3137, 4° *worder till rode*; Stockholm KB B 80 *worder til raade*; Kofod Anchers tryk *vorder tilsinds*. Det betyder da: som han bliver til sinds, selv tykkes, jf. Kalk. III.641a bet. 11 *(till raade)*, sml. mnt. *to rade werden*: etwas beschließen (MndWb III.425). Varianterne synes ikke at vise, at *til ræthæ* er *til rette*, jf. Kalk. III.562a, hvilket giver bet.: til sinds. Det er dog måske mere nærliggende at antage, at *worder* er fejlskrift (i alle hss.) af forlæggets *worth ær* (ɔ: advaret, stævnet), i hvilket tilfælde ordet *ræthæ* (= rette) kan bibeholdes. Det stemmer godt overens hermed, at teksten ynder passivkonstruktioner (hanum wordh vræt dømt; worder hanum tha fore lauthe; hanum ær vræt dom dømt), og det giver *sighe* i det umiddelbart følgende et mere signifikant indhold: sige i retten, erklære som sagsøgt. Det efter *worder* følgende *til* bet. da: *i*, sml. at § 15 i Thords art. (citare *in* placito generale) i tekst 2 (§ 13) og tekst 7 (§ 12) oversættes *til (thill)*. - (29) Participiet *fore lauthe* er pluralis (vel fremkaldt af det flg. *siex vgher*), skønt subjektet *(dagh)* er singularis.

(30) Usikkert, hvorledes den omstændelige fremstilling: *then, ther hanum ... mo fore lægge meth rætte* skal forklares. Påtaleretten synes ikke at være hos den, *ther domen gaff* (jf. i det flg.), men hos en anden myndighed. Måske måtte den, der ville klage over en af rigens kansler afsagt dom have tilladelse til at henskyde sagen for kongens retterting (kongen og rigsrådet), således at det var kongens retterting, der kunne forelægge klageren denne tidsfrist. - (31) De fleste hss. har denne form. Lund UB Medeltids hs. 25.4° har *thet wdh at wiise*, Stockholm KB B 80 *det vd at beuise*, GkS 3137,4° *thet vduiser*. Muligt har i det opr. forlæg stået: *thet vd(h) at biwise*, jf. glda. vb. *utbevise*: fyldestgørende bevise, dokumentere (cf. Kalk. IV.545a) med *ud-* i den kendte bet.: til gavns, til bunds, fuldstændigt. Formen biwise er velkendt i glda. siden før 1400, jf. Aage Hansen, Den lydlige Udvikling i dansk siden ca. 1300 til Nutiden (1962).294; Paul Diderichsen, Fragmenter af gammeldanske Haandskrifter (1931-37).368. - (32) Lund UB Medeltids hs. 25,4° har *wdrøgher*; AM 7,4° *wdrøgh*; GkS 3137,4° *vdrøger*; AM 42,4°, Uldall 250,4° og Stockholm KB B 80 *wdrøger*; AM 29,4° *vdRøringer*; NkS 819,2° *vgiildher*; AM 35, 4° *wgielder*; Kofod Anchers tryk *vgild*. *Vdrugh* bet. »udru« (jf. sanddru), upålidelig (Kalk. IV. 578b bet. 2), jf. *erlige oc drwge mend* (Skrifter af Paulus Helie III (1933).138). Udtrykket anvendes bl.a. i rettertingsdom 4. november 1549: *vdrue och erløß man* (Hans Knudsen, Joachim Rønnow (1840).145f.), jf. Malmå rådstueret 1550: *vdrug oc ingenn erliig mand* (Malmø Stadsbog 1549-1559 (1972).44). *Ugild* er æreløs, jf. Osterssøn Veylle.335 og hs. Thott 1997,4° fol. 310^{r}, hvor det i en fortegnelse over »formørkede ord« hedder: *wdrøger mand thed er wgilder mand*. Viborg landstings dom 16. februar 1572 (III nr. 392) giver en nærmere definition af, hvad der skal forstås ved ugild: icki møndig eller dueligh medt nogin erlige folck wdj erlig samfundt eller forsambling att uere, ey eller dug eller disk med andre lougriige och erlige folck att besøge. I en lidt senere retspraksis blev den pågældende dømt til at være »mindremand«, »løgner« eller »samme mand«, se note 1 til RR § 7. - (33) ɔ: på samme måde som. Det var (eller blev) et alm. retsprincip, at en injuriant skulle lide samme ærestab, sen. også samme straf, som den krænkede ville have lidt, hvis en fremsat sigtelses rigtighed havde kunnet bevises. Dette talionsprincip med hensyn til infamien skyldes påvirkning fra kanonisk ret (Decr.caus.II qu.2 c.2,3, 5), jf. Viborg landstings domme 1433 (I nr. 8), 8. november 1483 (I nr. 30), rettertingsdomme 16. august 1561 (GdD I.290f.), 28. juni 1591 (ib.IV.251ff.) og 9. oktober 1599 (Secher, Retter-

tingsdomme I.255ff.) og optoges også i lovgivningen, jf. fdg. 1. september 1525 (Fr.ls da.Reg. 88ff.), artiklerne for Visborg 1. juli 1561 § 24 (CCD I.166), Frederik IIs gårdsret 9. maj 1562 § 14 (ib.189), jf. DL 6-21-6. - (34) Vist fejlskrift for *domere* (forlægget for Rostgaard 5,8° kan have haft *dome* med *re*-krølle, eller *domer* kan være fejllæst som *domen*). AM 7,4° har *ther domere worth;* AM 42,4°, GkS 3137,4°, Lund UB Medeltids hs. 25,4° og Uldall 250,4° *ther dommere war;* AM 29,4° *ther dommeren war;* NkS 819,2° og Stockholm KB B 80 *som dommeren war;* Kofod Anchers tryk *som dommer var.* - (35) var; jf. de i foreg. note nævnte varr. Forlægget for Rostgaard 5,8° kan have haft *wor* med opadført slutstreg fra *r*-rotunda, der er fejllæst som *-re.*

(36) så. Om formen *swo* som præteritum af verbet *se* se Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik I^2 (1950).271 note 1 og IV (1962).147. AM 7,4° har *saa y logbogenn;* Lund UB Medeltids hs. 25,4° *som vdj logboghen staar;* AM 42,4° og Uldall 250,4° *som vdj lowbog stander;* Uldall 250,4° *som vdi lougbog stander;* Stockholm KB B 80 *som i lougbogenn staar;* AM 35,4° *som i loffwen staar;* AM 29,4° *som vthy lougleg* (læsemåden usikker) *stander;* NkS 819,2° *effther laaven.* GkS 3137,4° har udeladt disse ord. Med dette udtryk har man formentlig i 1400-tallet villet markere forskellen mellem på den ene side enkeltmandsdommeren og på den anden side sandemænd og nævn, som ikke så i lovbog, men som alle ifaldt bøder, hvis deres tov underkendtes af højere instans. Den, der i det foreliggende tilfælde kan få ret til 40 marks bøden, må derfor være »ham, der dommer var« i den sag, som siden forelagdes rigens kansler. Sml. den af roskildebispen m.fl. 15. november 1447 afsagte dom (Rep. III nr. 7733), hvori det hedder: Da vi havde hørt begges ord, viste vi dem både af og ledte i lovbogen, om vi dér kunne have fundet noget om sådant fald; da stod ingen beskrevet ret derom i lovbogen. Jf. Viborg landstings dom 27. september 1589 (IV nr. 615): tha eptherdj ingenn synderlig forordningh om slig forsielþe er giort, saa wy aldiellis inthett wdj lougenn eller haandfestningenn ther om kandt befinde.

(37) Der fandtes ikke dengang nogen lovbestemmelse af det omhandlede indhold. Kolderup-Rosenvinge, der fejlagtigt henførte responsumet til dronning Margrethes tid, mente, at der muligt kunne være sigtet til dronning Margrethes alm. stadsret § 55, der fastsatte 40 marks bøder for den, der udentinglig kaldte en uberygtet mand eller kvinde tyv, forræder el.lign., se Da.Mag.3.rk.I.204. - (38) AM 7,4° har *kenne.* Verbet *kunne* havde bl.a. bet.: vide, kende, der er ordets grundbet. (jf. OdS XI.741a og 750b bet. 18; Da.etym.Ordb.212). At AM 7,4° bruger *kenne* viser således ikke, at der er tale om en dom. - (39) Ordet mgl. i forlægget. NkS 819,2° har: *andhen rett eller skiell tyckis ey att were;* AM 42,4° *andenn retth eller skell tøcker os ey were om thenn sagh;* AM 35,4° *anden rett eller skiell thøckis oss ey at vere imod den sag;* AM 29,4°, Stockholm KB B 80 og Uldall 250,4° *anden ret eller skiel tøckes os ey at werre om then sag;* Kofod Anchers tryk *anden rett eller forschiell tøckis oss ei ad uere y theh sagh.*

§ 13

Den, der griber sin skadevolder og overgiver ham til ombudsmanden, er ikke pligtig at betale for benyttelsen af fængslet, men han skal betale for fangens kost.[1]

Forlæg: AM 35,4° fol.162^r. Findes yderligere i AM 29,4° fol.89^v; AM 42,4° fol.86^r; GkS 3129,4° fol.272^r; Lund UB J 33,4° fol.267^r; NkS 819,2° fol.5^v; NkS 1304,4° fol.126^r; NkS 3136,4° fol.146^v; Stockholm KB B 80 fol.154^v; Uldall 250,4° fol.63^r.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.184 (efter AM 35,4°).
Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.204; Matzen, Offentlig Ret II.6.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Haffuir och gode mendt[2] sa afsagt for rette, att naar nogen mand loffligen griber sind skaedes mandt[3] och anduorder hannom foden[4] y were: Naar som hand vil haffue dom och rett offuir sind skaademand, da skall hand ey were pligtig att giffue foden nogitt for kongens jern,[5] men kosten, som hand haffuir terridt, men[6] hand saatt vdi kongens jern, skall sagsøgeren betalle epther redelighed[7] dett, som kongens fogett haffuir vd lagtt och indtett[8] for kongens jern, fordi haffuir kongen[9] aff huer mand, som bryder, xl mark,[10] om nogen sagh er saa staar.

(1) Det ældste hs., der indeholder denne dom, er fra 2den halvdel af 16. årh. Da udtrykket *kongens jern* i bet. fængsel først bliver almindelig i første halvdel af 1400-tallet, jf. Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr.1422) § 44 (DgK III.63), Christoffer af Bayerns privilegier for Svendborg 10. november 1442 (ib.536), Christian Is privilegier for Odense 2. marts 1477 §§ 6 og 22 (ib.483,485), Hald bytingsvidne 10. december 1462 (Rep.2.rk.I.nr.2010), og da udtrykket *skaades mandt* tidligst kendes fra omkr. 1425 (E don var 3,8°, jf. GAA II.9, jf. 7 note 9) og Ribe stadsret (før 1443) § 51 (schathæmand; DgK II.38), må dommen formentlig dateres til omkr. 1450. Udtrykket *hertoges iern* forekommer i Haderslev stadsret 1292 § 17 (ib.270), men stadsretten kendes kun fra hss., der tidligst er fra det 17. årh. - (2) Adelsmænd (Kalk. II.60a bet. 2). NkS 819,2° har *rigens gode mendt*. - (3) Skadevolder, foruretter (Kalk. III.751b). - (4) Fogden. Betegnelse dels for den kgl. ombudsmand, jf. f.eks. fdg. 24. januar 1396 § 4 (Oc huer, som foghet ær oc lænen innæ hawer; DdR.341) og § 10 (alle embitzmæn oc foghedæ; ib.342), dels dennes forskellige underordnede medhjælpere, jf. Herluf Nielsen i Kulturhist.Leks.IV.462ff. Om lensmandens hjælpere se W. Christensen, Statsforvaltning.342ff. og Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.361ff.

(5) *Jern* er egl. en fangebøjle af jern, dernæst: fængsel (Kalk. II.585b); jf. foruden de ovf. i note 1 nævnte bestemmelser i købstadlovgivningen f.eks. rettertingsdom 13. april 1475 (*jern oc fengßel;* I nr. 26), rettertingsdom 14. februar 1558 (*kongens jern;* GdD I.253); i en sen. tid (under Frederik II og navnlig under Christian IV) bet. for strafarbejde, der udførtes af lænkede fanger (»slaver«) på Bremerholm eller en fæstning, først af løsgængere, jf. kgl.åb.br. 2. oktober 1566 (CCD I.314), missive 13. august 1576 (CCD II.20f.), fdg. 16. november 1619 § 5 (ib.III. 596) og fdg. 14. maj 1636 § 2 (ib.IV.664f.), idet formålet primært var at skaffe arbejdskraft, sen. idømt som arbitrær straf for forskellige forbrydelser og under Christian IV hyppigt som forvandlingsstraf ved benådning for livsstraf, jf. Christian IVs egenhændige Breve ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia I (1887-89/1969).335ff., Fr. Stuckenberg i Hist.Tidsskr.6.rk.III (1982). 666ff. At straffes »i jern« eller »med jern« var foreskrevet i DL, se 3-16-7, 5-10-33 og 6-7-8. Udtrykket *jern* i bet. fængsel findes også i formen *byens jern*, se f.eks. Landskronas privilegier 24. marts 1489 § 59 (DgK IV.139) og rettertingsdom 16. august 1569 (II nr. 345), jf. Kalk.I. 307a. Byens fængsel kaldtes undertiden også *fengsell oc konghens jernn*, se rettertingsdom 24. oktober 1541 (GdD II.130). Udtrykket *jern* brugtes også i forb. med *stok*, se f.eks. *stock och jern* om fængsel hos herremand i rettertingsdom 24. maj 1552 (I nr. 180), Sjællands landstings dom 14. december 1458 (I nr. 21), privilegierne for Odense 2. marts 1477 § 6 (*stock eller koningens iern;* DgK III.483), Viborg landstings dom 27. april 1616 (*stok og jern;* VLD 1616.169 nr. 83). Betegnelsen *wort jernn* (om lensmandens fængsel) er brugt bl.a. i rettertingsdom 13. april 1465 (I nr. 26). Udtrykket *jern* konkurrerede dengang med betegnelser som f.eks. *fogdens giøme*,

se Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 50 (DgK III.64), Christoffer af Bayerns alm. stadsret § 117 (ib.V.100), *bysens gømmelsse* (Malmøs privilegier (15. årh.) § 12; ib.IV.40), *bysens hekte* (Malmøs privilegier 5. maj 1415 § 13; ib.59), *byens hecte och giømme* (Ribe Raadstuedombøger 1527-76 og 1580-99 (1974).100), *byess hechte oc gøme* (Kbh.s privilegier 7. januar 1488; DgK III.111). I ældre tid brugtes som bet. for fængsel dels *fjæder*, jf. Kalk. I.55a, OdS IV.1070, se f.eks. SkL 137 (*iarn ok fiatur;* DgL I.102), EsjL II.21 (*læggæ a hanum fiætær;* ib.V.98), JL II.62 (*i fiætær*), Ribe stadsret (før 1443) § 37 (*settær i fengsel och leggær a pa hannom boyæ* [lænke, fangebøje; Kalk.V.162b], *bond eldær fiethær;* DgK II.32) og rettertingsdom 24. maj 1552 (*tyffuen ... βadt y en feder;* I nr. 180), dels *stok*, der egl. bet. en træklods med huller, i hvilke fangens arme og ben fastgjordes (Kalk. IV.143a), se Ribe stadsret (før 1443) § 94 (*stok och hæchtæ;* DgK II.49) og rettertingsdom 24. maj 1552 (*stock och jern;* I nr. 180) og dertil hørende verb. *at stokke:* at fængsle (Kalk. IV.143a) el. *stocke oc blocke* (rettertingsdomme 27. oktober 1505 (GdD I.33) og 15. februar 1558, ib.254, jf. Osterssøn Veylle.739). Endvidere brugtes *hægte*, jf. rettertingsdom 15. februar 1558 (*udi same hegte;* GdD I.253) og *bånd* (jf. Osterssøn Veylle.68: Baand, der ved kand forstaais Fængsel oc Jern).

(6) medens, så længe (som). - (7) Billighed, rimelighed (Kalk. III.564a bet. 2). - (8) I købstæderne var det almindeligt, at borgerne betalte en vis afgift (*tyvestud, tyvestød*) til byfogden »till tiwffwis behectelse«, hvilket beløb gerne erlagdes påskedag og til jul, se f.eks. Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 74, Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 50, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 VI.21, Helsingør stadsret (beg. af 16. årh.) § 108, Lunds birkeret (efter 1326) § 11, Lunds birkeret 7. januar 1361 § 9, Landskronas birkeret (tidligst 1412) § 11, skånske birkeret, helsingborgteksten (15. årh.) § 11, Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 101, kong Hans' alm. stadsret (efter 1443) § 117 (DgK III.27,64,94,149; IV.5,20,112; V.10,51,117). - (9) AM 29,4° tilføjer *til sagefald*. - (10) Det forudsættes her, at kongen som alm. regel har sagefaldet af 40 marks sager (AM 29,4°: *xl marck sag*). Ved Christian IIs hdf. 22. juli 1513 § 62 (DKH.63) fik adelen denne ret, mens den før den tid altid udkrævede et specielt privilegium, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.609f. og RR §§ 15 og 23. Dette bestyrker formentlig den foreslåede datering af dommen til omkr. 1450. Ifl. § 5 i Ghementrykket (se ovf. side 342) må ingen oppebære 40 marks sag af sine tjenere uden de, som kongen har »forlæth« det i sit rige.

§ 13A[1]

Hvis den, der er blevet indstævnet, har truet med at øve vold mod dem, der stævner ham, behøver han ikke yderligere indstævning for den sag.

Den, der bliver lovligt stævnet og personligt giver møde på tinge og svarer til sagen, skal ikke yderligere indstævnes for den sag.[2]

Forlæg: AM 42,4° fol.86[r]. Findes yderligere i AM 29,4° fol.90[r]; GkS 3129,4° fol.273[r]; Lund UB J 33,4° fol.267[v]; NkS 819,2° fol.5[v]; NkS 1304,4° fol.126[r]; NkS 3136,4° fol.147[r]; Stockholm KB B 80 fol.154[v]; Uldall 250,4° fol.63[r].

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.186 note 16 (efter AM 42,4°).

Ingen *overskrift* i forlægget.

Thette er och enn retth,[3] att huilkenn mand som vorder till tings steffnit och biuder tiill[4] att sla[5] de mend,[6] som hannom steffne for sin brofiell,[7] och kand thett

meth skiellige[8] vitne[9] beuises, tha maa mand hannom[10] forfølge och ey hannom ydermere steffne for thenn sag.

Naar eenn mand vorder lowliige till tings steffnder och hand kommer selff[11] till tings och suarer till sagenn, tha maa [mand hannom][12] forfølge for thenn sag och ey ydermere steffne.

(1) Om denne betegnelse se ovf. side 312. - (2) Bestemmelsen er gengivelse af en dom, jf. udtrykket *enn retth*, eller muligt to domme, jf. at nogle hss. (Lund UB J 33,4°, NkS 819,2° og NkS 3136,4°) gengiver bestemmelsen i to paragraffer. Det ældste hs., der indeholder bestemmelsen, er fra midten af det 16. årh., men en nærmere datering er usikker, da der helt savnes dateringskriterier. Efter sproget at dømme, specielt ordstillingen *(Naar eenn mand vorder ... och hand kommer* og ikke: *Vorder mand ... och kommer hand)* er reglen næppe af høj ælde, men tør formentlig dateres til tiden omkr. 1450 som de fleste andre herhen hørende bestemmelser. - (3) Dom (Kalk. III.585a bet. 2). NkS 819,2° har *Thett er oc Danmarcks rett;* en til bestemmelsen svarende regel findes ikke i vidneudsagnene fra 1424 om, hvad der er rigens ret. - (4) truer med (Kalk. IV.348b bet. 6). - (5) slå, øve (korporlig) vold mod (Kalk. III.873a), ikke det mere drastiske: dræbe, slå ihjel (Kalk. III.874b). AM 29,4° har ved fejlskrift *staa*, Stockholm KB B 80 og Uldall 250,4° *slaa*.

(6) Indstævning skete opr. mundtlig ved to mænd, jf. SkL 121, ASun 57, EsjL II.50 og 51, JL I.50, SkK § 11, SjK § 17, Thords art. § 83, RR § 15, kgl.åb.br. 19. august 1582 (CCD II.314), der senere på tinget skulle bevidne, at sagsøgte var lovligt stævnet, jf. sen. DL 1-4-3. Da skriftlig stævning kom i brug omkr. år 1500, ved rettertinget dog tidligere, jf. Stemann, Retshistorie. 248, rettertingsdom 15. september 1492 (I nr. 37: *wor eyen steffningh*), skulle forkyndelsen fremgå af kaldsmændenes påtegning på stævningen. I købstæderne skete indstævning ved stadens bud *(preco ciuitatis)*, jf. Ribe stadsret 26. juni 1269 § 59 og 5. januar 1443 § 59 (DgK II. 18 og 82), eller ved bysvenden(e) (stadsbud(ene)), der samtidig skulle give den indstævntes naboer på begge sider underretning, jf. Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 78 (DgK III.28), Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 54 (ib.64), Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.24 (ib.86), Helsingør stadsret (beg. af 16. årh.) § 52 (ib.141), Malmøs privilegier 16. februar 1487 § 36 (ib.IV.86), Landskronas privilegier 24. marts 1489 § 34 (ib.136), Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 51 (ib.V.44), bearbejdelsen for Odense § 47 (ib.61), Skagens byret 10. november 1507 § 23 (ib.II.303). Skriftlig indstævning forudsættes i Christian IIs landret 1521, der i § 51 bestemte, at kaldsmændene skulle give sagsøgeren brev om, på hvilken måde forkyndelsen var sket (SGL IV.28), men DL forudsætter endnu mundtlig stævning, se DL 1-4-3 og ff., der først bortfaldt ved fdg. 3. juni 1796 § 17. Ifl. fdg. 25. maj 1636 § 2 (CCD IV.668f.) og reces 27. februar 1643 2-6-9 (ib.V.263) kunne indstævnte efter begæring få eller lade tage en afskrift af stævningen, der var læst for ham, jf. således også DL 1-4-4. Det blev, formentlig engang i 1500-tallet, reglen, at landstingsstævning skulle udfærdiges af landstinget, jf. Viborg landstings dom 16. december 1570 (III nr. 369), der anerkender gyldigheden af en udenretlig stævning. Først ved fdg. 2. juni 1572 (CCD I.547f.), hvortil den nævnte landstingsdom vist er kilden, jf. Stig Iuul, Kodifikation.51, bestemtes, at landstingsstævning skulle tages af landsdommeren eller landstingsskriveren, jf. senere således også DL 1-4-22. Det var altså domstolen og ikke sagsøgeren, der indstævnede den sagsøgte. Ved underretterne uden for Kbh. kunne sagsøgeren (eller hans prokurator) udfærdige stævning i sagsøgerens navn (udenretslig stævning), men ved retterne i Kbh. (undtagen Sø- og Handelsretten) og ved overretterne blev stævninger udfærdiget i rettens navn efter et af sagsøgeren indleveret koncept, jf. J. H. Deuntzer, Den danske Civilproces (1900).140, H. Munch-Petersen, Den danske Civilproces (1906).184f., og denne ord-

ning var i kraft indtil 1. oktober 1919, da lov nr. 90 af 11. april 1916 om rettens pleje trådte i kraft. På tilsvarende måde skulle rettertingsstævning erhverves i kancelliet og disse stævninger blev - ligesom senere højesteretsstævninger - udfærdiget i kongens navn. Ved bkg. 21. februar 1850 bestemtes, at højesteretsstævninger fremtidig skulle udstedes i rettens og ikke i kongens navn, og denne ordning var ligeledes gældende til 1. oktober 1919. Ved indstævning skulle sagsøgte indstævnes ved navn og have lovligt varsel, ellers var retsforfølgningen ugyldig, jf. Viborg landstings dom 1546-49 (I nr. 113).

(7) Egl. den planke, der dannede overgang fra vejen (gaden) til huset; derefter: bolig, bopæl (Kalk. I.275b). Landskabslovene indeholdt ingen værnetingsregler, men kun forskrifter om, i hvilken jurisdiktion nævninger og sandemænd skulle udtages, se SkL 147, EsjL III.26, Valdemar II Sejrs fdg. om jernbyrd (omkr. 1216) §§ 2 og 3, JL II.11 og 107. Ifl. § 83 i Thords art. skulle indstævning ske i 2 vidners overværelse ved den pågældendes sognekirke (apud ecclesiam suam; DgL Tillæg til IV.102), men ifl. § 59 i tekst 2: for hans gardh eller j kirke (ib.121) og ifl. § 74 i tekst 6E: til sogne kiercke ... eller for sin brofiel (ib.318), jf. således også Koldings privilegier 29. november 1452 § 4: til wernekircki [ɔ: sognekirke; egl. den kirke, ved hvilken stævning til værn (retsforsvar, indsigelse) skulle ske, Jf. Kalk. IV.918a] och eller theres brofiell (DgK II.113), kgl.åb.br. 30. maj 1573 § 1 (sognekirke eller for hans brofiel; CCD 1.546), Viborg landstings dom 5. maj 1441 (NkS 558,2° fol.100; Rep.nr.7170: enten på sin bopæl, hvor han søger dug og disk, eller sognekirke eller på herredsting), rettertingsdom 1423-45 (I nr. 4: ath hans brofiel), Viborg landstings domme 1546-49 (I nr. 113: anthen till sin sogne kiercke eller till sin huuβ), 16. august 1595 (V nr. 743: till hans bropell eller sogne kiercke) og 31. august 1616 (VLD 1616. 205f. nr. 156: bopæl ... eller udi deres sognekirke). I købstæderne skete indstævning som regel på indstævntes bopæl i overværelse af sagsøgtes naboer til begge sider, se ovf. note 6. Ifl. recesserne 24. august 1537 § 16, 24. juni 1539 § 5, 6. december 1547 § 2 og 13. december 1558 § 5 skulle kongens stævning forkyndes på sagsøgtes bopæl, jf. DL 1-4-28.

(8) gyldige, rigtige (Kalk. III.850b nr. 2); her vist: lovfaste. - (9) Vidner; *vitne* er pluralis. - (10) AM 29,4°, GkS 3129,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 819,2°, NkS 3136,4° og Stockholm KB B 80 indføjer *strax*. - (11) ɔ: i egen person. Modsætningen er: i stedet for at lade sit sendebud melde lovligt forfald. Der skulle stævnes til hvert enkelt ting, jf. Matzen, Offentlig Ret II.36, og stævning under ét til flere ting var ulovligt, jf. Viborg landstings domme 14. november 1571 (III nr. 388) og 26. august 1587 (IV nr. 577) og DL 1-4-5. At der skulle stævnes til hvert ting fremgår af flere bestemmelser, jf. RR §§ 15 og 20, men en indstævning til hvert ting måtte være ufornøden, når sagsøgte personligt gav møde efter første indstævning og tilbød at gå i rette med sagsøgeren og vitterligt blev kendt med, hvornår sagen atter skulle foretages; jf. kgl.åb.br. 19. august 1582 § 1, hvorefter der i Skåne kun skulle stævnes til det første herredsting. - (12) Forlægget har *hand;* rettet efter AM 29,4°, AM 42,4° og NkS 819,2°.

§ 14

Når sagen foretages for dommeren, skal sagsøgeren have de beviser, han vil føre, til stede og kan ikke opnå udsættelse for at fremskaffe dem. Derimod kan sagsøgte, om han ønsker det, opnå udsættelse. Er sagsøgte mødt og villig til at gå i rette, men sagsøgeren ikke vil gå i rette, bortfalder sagen, og sagsøgeren må, hvis han mener at have tiltale til sagsøgte, pånу indstævne ham.[1]

Forlæg: AM 35,4° fol.162[r]. Findes yderligere i AM 29,4° fol.273[v]; AM 42,,4° fol.86[v]; GkS 3129,4° fol.273[v]; Lund UB J 33,4° fol.267[v]; NkS 819,2° fol.6[r]; NkS 1304,4° fol.126[v]; NkS 3136,4° fol.147[r]; Stockholm KB B 80 fol.154[v]; Uldall 250,4° fol.63[v].

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.184 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.205; Matzen, Offentlig Ret II.99.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Det er oc rett,[2] at nar som tho mendt trettis om end sag och giffue dennom bade y rette for dommeren, daa skall althitt den, som [tilltaler][3] den anden, haffue hoss sig strax sin beuisning, och maa hand ey yddermere nyde skudzmaall[4] paa den thidt. Men den, som for sagen staar,[5] hand nyder sidt skudzmaall videre, om hand vill dett begerre. Men er den, som tiltallidt, offuerbødig[6] och vil strax pleyie rett, och den, som thill tallir, hand vill ey daa vere y rette medt hannem, daa gaar alle[7] hands ting[8] och dellemaall[9] tilbage y den saagh, och vill hand hannom siden yddermere tiltalle, skall hand hannom steffne och til talle paa ny.

(1) Det ældste hs., der indeholder bestemmelsen, der må antages at være gengivelse af en dom, jf. ndf. note 2, er fra midten af det 16. årh. Bestemmelsen synes at forudsætte eksistensen af en dommer i bet.: en til tinget fast knyttet embedsmand som leder af tingets forhandlinger. Da det først er omkr. 1400, at den af lensmanden beskikkede foged som kongens repræsentant fungerer som herredstingets formand, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.249ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.507 og Skautrup, Hardiske Mål II.36ff., kan bestemmelsen tidligst dateres til nævnte år. Bestemmelsen er udtryk for den nyere (materielle) bevisteori, hvorefter det principielt påhviler sagsøgeren at bevise sin påstand. Da denne teori allerede er udtrykt i RR § 8 fra 1424, jf. ovf. side 368ff., tør nærv. bestemmelse antages at være fra omkr. 1450 som de fleste andre bestemmelser i RR. Den ny bevisteori skyldes påvirkning af den kirkelige proces, jf. det biskop Knud Mikkelsen fejlagtigt tillagte skrift »Om Rettergangsmaaden ved de geistlige Retter« (Da. Mag.2.rk.VI (1836).196), der vist er en oversættelse af Johannes Andreas' »Summula de processu iudiciis« fra det 14. årh. - (2) Dom (Kalk. III.585a bet. 2). - (3) Forlægget har ved fejl *tiltallis;* rettet efter andre hss. - (4) Udsættelse (Kalk.III.828b bet. 3). - (5) Sagsøgte; se note 7 til RR § 9. - (6) rede, villig til (Kalk. III.402a). - (7) hele; AM 29,4° og AM 42,4° har *all.* - (8) Sag; samme ord som *ting:* forsamling, domstol, med betydningsudvikling: sammenkomst på tinge; sag, der behandles dér; forhold el. sag i almindelighed, jf. Danske Studier 1904.233; Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik III (1935),274, OdS XXIII.1496 lin. 10ff. - (9) Retssag, søgsmål (Kalk. I.347b bet.1).

§ 15

Den, der stævnes til herredsting, skal stævnes ved to mænd til 4 på hinanden følgende ting. Når sagen således lovligt er stævnet til herredsting, skal sagsøgeren ikke, hvis sagen senere kommer til landstinget, indstævne yderligere, men blot underrette sagsøgte herom, at han kan svare på landstinget.[1]

Forlæg: AM 35,4° fol.162^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.90^{v}; AM 42,4° fol.87^{r}; GkS 3129,4° fol.274^{r}; Lund UB J 33,4° fol.268^{r}; NkS 819,2° fol.6^{v}; NkS 1304,4° fol.126^{v}; NkS 3136,4° fol.147^{v}; Stockholm KB B 80 fol.155^{r}; Uldall 250,4° fol.64^{r}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.185 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.205; Matzen, Offentlig Ret II.35.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Jtem huo, som vil lade steffne nogen til herritz tingh, daa skall hand først lade steffne hannom iiij samfelte[2] herritz ting, huer reyse[3] medt tho mendt,[4] och naar hand er saa louffligen stenffder, daa skall den sagh siden thil landzting, och daa giøris hannom ey yddermere behoff att steffne hannom, men hand skall giøre hannom dett[5] adt uaredt[6] att suare hannom thill landztingh.

(1) Det ældste hs., der indeholder denne bestemmelse, der formentlig er gengivelse af en dom eller et responsum, jf. ovf. side 318, er fra midten af det 16. årh., men bestemmelsen kan formentlig dateres til tiden omkr. 1450, jf. herom i det følgende. Kolderup-Rosenvinge antog (Da. Mag.3.rk.I.205), om end med nogen tvivl (»denne Artikel er meget vanskelig at forstaa«), at bestemmelsen synes at vise, at den sagsøgte ikke har villet give møde for herredstinget efter de 4 indstævninger; når sagen alligevel forudsættes at komme for landstinget er det ifl. Kolderup-Rosenvinge næppe den over den udeblevne sagsøgte afsagte dom, der indbringes, men der er snarere tale om, at sagsøgeren i stedet for at kræve dom ved herredstinget henskyder sig umiddelbart til landstinget for at få sagen påkendt dér. Denne fremgangsmåde, der i de bevarede kilder vist tidligst nævnes i et Sjællands landstingsvidne 1302 (DD 2.rk.V nr. 229; Rep.1.rk.I nr. 764), og som vistnok forudsatte et samtykke fra modparten (jf. tingsvidnets udtryk: *appellacionem ex amborum consensu*), jf. også hdf. 22. juli 1513 § 11 (DKH.59: dog at the ingen drage frann herritzting, landzting ellir riighins canceller, vden the wille selff welwillige giffue thøm i rette for thøm [ɔ: tilforordnede råder]) var i middelalderen ikke ualmindelig og anerkendtes endnu i Christian IIs landret 1521 § 39, men blev forbudt ved Christian IIIs hdf. 30. oktober 1536 § 26 og senere kongers håndfæstninger (DKH 86,88,106.115), jf. recesserne 24. august 1537 § 17, 6. december 1547 § 8 og 13. december 1558 § 8. I købstæderne kunne en sådan indskyden sig for landstinget ikke ske. Her gjaldt allerede fra det 13. årh. som alm. regel, at borgerne i første instans ikke måtte stævnes for nogen anden ret end bytinget eller rådstueretten. Reglen findes i så stort et antal stadsretter, at den tør antages at have været gældende også i de tilfælde, hvor ingen positiv hjemmel kan påvises, jf. at det i § 35 i den skånske birkeret bearbejdet som alm. stadsret siges, at det »ær ræt i allæ kiøpstæder i Danmark, ath enghen man maa stæffnæ annen vden skall søghe hannem ath hans eyet byting oc æy pa landzting« (DgK V.12). Jf. også privilegier for Kbh. 15. maj 1457, hvorefter ingen, som hører under borgmestres og rådmænds domsmyndighed, må skyde deres sag andensteds hen, før dommen er afsagt (DgK III.99f.). Kolderup-Rosenvinges fortolkning er næppe rigtig. Imod den taler dels, at det forekommer lidet rimeligt, om en part ikke skulle have krav på sædvanlig indstævning til landstinget, fordi modparten vil skyde sig fra herredstinget til det oftest fjernere liggende landsting, dels at det efter bestemmelsens ordlyd må være på et meget sent stadium af retssagens gang for herredstinget, at parten beslutter at henskyde sagen til landstinget, idet der er stævnet 4 gange til herredstinget, og på det 4. ting skulle normalt domsforhandling foretages og dom afsiges. Mod Kolderup-Rosenvinges fortolkning taler vel også bestemmelsen i RR § 16, hvorefter pantsætteren, der vil søge det pantsatte tilbage, skal indstævne panthaveren 4 gange til herredsting og

derpå 4 gange til landsting, samt fdg. 1. september 1466 § 8, hvorefter ingen, der ville rette for sig ved herredsting, må stævnes for landstinget, »wthen bothe deleræ ære logligh thiit stæfnæth«. Derimod kunne det vel snarere tænkes, at bestemmelsen tog sigte på de tilfælde i landskabslovene (SkL 145, ASun 90, VsjL YR 87, EsjL II.51 og 52, JL II.107), hvor en sag, der er påbegyndt ved herredstinget, forfølges til landstinget, ikke for som ved appel at få dommen omstødt, men for derved at erhverve en dom med videre rækkende virkning end herredstingsdommen (f.eks. fredløshed i »landet« og ikke kun den begrænsede unddragelse af retsbeskyttelsen (mandhelgsfortabelse, madband) i herredet), jf. Matzen, Offentlig Ret II.10,122; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.240f. I sådanne tilfælde var forfølgningen ved landstinget blot at anse som en fortsættelse af forfølgningen ved herredstinget, og det kunne synes naturligt at undlade en formelig indstævning til landstinget, da sagens realitet, spørgsmålet om skyld eller ikkeskyld, var endeligt afgjort ved herredstinget. For denne forståelse taler, at de ovenn. bestemmelser i landskabslovene udførligt omtaler indstævningerne for herredstinget, medens det om sagens foretagelse for landstinget blot hedder: da fare han til landsting og kundgør med gode mænds vidnesbyrd, hvorledes han er gået frem (ASun 90). Er denne tolkning rigtig, kan bestemmelsen meget vel være fra omkr. 1450 som flertallet af de i RR indeholdte bestemmelser. En anden mulighed er, at der er tale om sager, i hvilke der ved herredstinget var uenighed om, hvorledes der skulle dømmes, idet sådanne sager i ældre tid kunne indbringes for landstinget, jf. EsjL II.50, Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.17,241,514f. Muligt sigter bestemmelsen (også) til sådanne tilfælde. Endelig kunne man antage, at der var tale om en egentlig appel af herredstingsdommen. Ved appel var det jo dengang dommeren i underinstansen eller, hvis han var død, hans arvinger, jf. f.eks. rettertingsdomme 12. april 1602 (VI nr. 790), 1. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme II.150ff.), 1624 (J. C. Jacobsen.263f.) og 1675 (ib.292), der indstævnedes for at forsvare den afsagte dom, og ikke den private modpart. I sådanne tilfælde kunne det være naturligt kun at give modparten en underretning, jf. udtrykket *ad uaredt*, så han kunne møde og varetage sine interesser, om han ønskede det. Først i en senere tid skulle ved anke såvel underretsdommeren som parten indstævnes for overretten, oprindelig dommeren som hovedmand, mens den private modpart kun stævnedes accessorisk, jf. J. H. Deuntzer, Om Appel i civile Sager² (1890).74. Fra omkr. midten af det 18. årh. var det dog »ikke meget brugeligt«, at de indstævnte underretsdommere mødte eller lod møde under appellen, jf. E. Hesselbjerg, Juridisk Collegium ved Jens Bing Dons (1763).527, og reglen blev nu, at underretsdommeren kun stævnedes accessorisk. Ordningen ophævedes først 1. oktober 1919, da lov nr. 90 af 11. april 1916 om rettens pleje trådte i kraft, jf. H. Munch-Petersen, Den danske Retspleje II (1924).460. Antages det, at der i nærv. bestemmelse er tale om en egentlig appel, må bestemmelsen hidrøre fra en tid, da appelsystemet havde nået en vis udvikling. Da landstingene gennem hele middelalderen vedblev at dømme i 1ste instans i civile sager i konkurrence med herredstingene, selv om der mange steder i lovgivningen forudsattes en instansfølge fra herredsting over landsting til kongens retterting (Erik Glippings vordingborgske fdg. 19. marts 1282 § 3 (DdR 63), Thords art. § 82 (DgL Tillæg til IV.101), Erik Menveds privilegier 10. februar 1317 for Skåne § 2 (DdR 184), Christoffer IIs hdf. 25. januar 1320 § 28 (ib.190), Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326 § 28 (ib.216), fdg. 1. juli 1354 § 6 (ib.323), fdg. 30. oktober 1356 § 9 (ib.238), Olufs hdf. 3. maj 1375 §§ 24 og 30 (ib.281,284) samt fdg. 1. september 1466 § 6 (GAA V.6; Da.Mag.1.rk.I.318ff.)), kan dommen måske dateres til kort før 1466, muligt omkr. 1450. Den i bestemmelsen indeholdte regel måtte være uanvendelig, hvor der var tale om forfølgning med rigens ret og dele til indførsel eller til lås, da der hertil også efter ældre kilder krævedes lovligt varsel også til landsting, jf. Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.132ff. (særtrykket side 36ff.). Der kan ikke være tale om, at dommen indstævnes til stadfæstelse, da dette hører en senere tid til. Fra det 16. årh. kendes vel eksempler herpå, jf. rettertingsdomme 15. oktober 1580 (GdD III.332ff.), 28. april 1590

(ib. 146ff.) og 1. december 1599 (Secher, Rettertingsdomme I. 307ff.), men af forhandlingerne på herredagen 1635 synes at fremgå, at indstævning til stadfæstelse ikke var almindelig, jf. Kr. Erslev, Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie II (1887). 404.

(2) på hinanden følgende (Kalk. III. 672b bet. 2). - (3) Gang (Kalk. III. 573a bet. 2). - (4) Se herom note 6 til RR § 13A. - (5) Ordet mgl. i AM 29, 4° og AM 42, 4°. - (6) underrettet (Kalk. I. 9b). AM 29, 4° har *attuord;* Uldall 250, 4° *giøre hannum atwarsell;* NkS 819, 2° *standhe hanum tiill suars paa landtzthingett.*

§ 16

Den pantsætter, der vil søge sit pantsatte gods tilbage, skal indstævne panthaveren fire gange til herredsting og fire gange til landsting og opbyde pantesummen. På det fjerde ting skal han nævne sine ridemænd, hvorpå der af landstinget meddeles ham ridebrev til indførsel.

Ved eksekution i fast ejendom sker indførsel i godset ved rigens kansler, der i ridebrevet skal indføre, hvem der besidder og bebor ejendommen og hvilken afgift, der svares af den.[1]

Forlæg: AM 29, 4° fol. 91r. Findes yderligere i AM 35, 4° fol. 163r; AM 42, 4° fol. 87r; GkS 3129, 4° fol. 274r; Lund UB J 33, 4° fol. 268r; NkS 819, 2° fol. 6v; NkS 1304, 4° fol. 127r; NkS 3136, 4° fol. 147r; Stockholm KB B 80 fol. 155r; Uldall 250, 4° fol. 64v.

Tryk: Da. Mag. 3. rk. I. 185 (efter AM 35, 4°); Matzen, Panterettens Hist. 449 note 7 (efter Da. Mag.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I. 205f.; J. E. Larsen. 541; Matzen, Panterettens Hist. 448f.; sa., Offentlig Ret II. 184f.; sa., Privatret II. 152; sa., Retskilder. 283f., 287.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Alle jorde dielle[2] skall først forfølgis fiere gange[3] til thet herritzting, som jorden i leger,[4] och siden til landz ting fire gange, och huer reigβe[5] skall wdbiudes[6] paa thet, som pant er, guld och pending, och then, som godzet følger,[7] skal paa fierde ting melle sinne ridemend[8] och hannom skall giffues ridermends breff[9] til thennum; wdj alle indførelβer skal fogeden verre med huoes ridemendene.[10]

Men er ther dielle[11] paa nogen eyedom, tha skall dommeren giffue[12] forfølning ther oppa til rigens cantzler[13] paa eyedommen, och skall penningen til legis vdj lande kisten,[14] och skal altid neffnis vdj breffuet thenn, som samme goetz tha i verre haffuer och thenn paa bode[15] och taxenn[16] mett.

(1) Bestemmelsen, der vist er gengivelse af to domme, findes tidligst i hss. fra midten af det 16. årh., men bestemmelsens 1ste stykke kan formentlig dateres til omkr. 1450, jf. nærmere i det følgende. Bestemmelsens 1ste stykke omhandler den fremgangsmåde, der skal følges ved indløsning af pantsat gods, når ejeren efter at have tilbudt løsning af pantet og deponeret pantesum-

men ikke kan erholde pantet tilbage fra panthaveren. Ved løsning af pant var reglen opr. den, at pantsætteren, når panthaveren ikke ville tilbagegive den pantsatte ejendom, skulle opbyde penge og æske ejendommen tilbage på herredsting, landsting og for rigens kansler og deponere pantesummen i fjerdingskirke (herredskirke), landekiste eller andet forsvarligt sted, hvor den skulle henligge år og dag. Meldte ingen berettiget sig efter udløbet af denne frist, tilkendtes pantesummen kongen på kronens vegne og samtidig hermed fik pantsætteren dom til herredsting, landsting og hos rigens kansler ganske som ved forfølgning med rigens dele, hvorefter han indførtes i ejendommen, jf. Skåne landstings vidne 29. juli 1487 (I nr. 33; dér fejlagtigt dateret 28. juli) og rettertingsdom 9. oktober 1505 (I nr. 42) ang. jysk gods. Inden for det sjællandske retsområde skete der i begyndelsen af det 15. årh. den ændring, at pantsætteren kunne få indførsel allerede ved landstingets dom uden at skulle søge rigens kansler, jf. Sjællands landstingsvidne 13. juli 1418 (Matzen, Panterettens Hist. 480), og at indførsel kunne finde sted samtidig med pantesummens hendømmelse i forvaring, jf. Matzen, Privatret II. 152. En tilsvarende ændring skete antagelig kort efter inden for det skånske retsområde. Endnu 20. april 1405 ses en pantsætter at forfølge pantsat skånsk gods med rigens kanslers breve, jf. Molbech og Petersen. 210, men snart efter må den i Sjælland gældende praksis være overført til Skåne. Hvornår dette er sket, vides ikke, men det var i alt fald (længe) før Peder Oxe i rettertingsdom 1542 (Ryge. 56) gjorde gældende, »att thett aldrig haffuer werrett sedwanne wdi Skonne, att landzdomere maatte giffue nogen indførdsell i noget gotzs, *wden thett fantes forpanttet*«, jf. også rettertingsdom 17. juni 1551 (GdD I. 148f.), hvoraf fremgår, at landsdommeren i Nørre Halland i 1540 »epther lougen« havde givet indførsel i pantsat gods, efter at pantesummen var deponeret i landekisten. Bestemmelsens 1ste stykke er da formentlig fra det 15. årh. og antagelig efter 13. juli 1418, da den ny praksis var indført på Sjælland, og i alt fald efter 20. april 1405, da reglen endnu ikke var indført i Skåne. Bestemmelsen tør vel derfor dateres til tiden omkr. 1450. Inden for det jyske retsområde blev denne ændring ikke gennemført, se rettertingsdom 15. maj 1540 (GdD I. 54ff.), hvoraf fremgår, at pantsat jysk gods fortsat skulle forfølges ved herredsting, landsting og for rigens kansler som ved forfølgning med rigens rets dele til indførsel eller til lås, og der haves intet vidnesbyrd om, at indførsel i Jylland eller på Fyn kunne ske efter reglen i RR § 16, stk. 1, jf. Matzen, Panterettens Hist. 450. Bestemmelsens 2det stykke omhandler indførsel med rigens rets dele i ikke-pantsat gods, cf. herimod Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I. 206. Reglen bygger på Erik Glippings vordingborgske fdg. 19. marts 1282 § 3 (DdR. 63) og Erik Glippings hdf. 29. juli 1282 § 4 (ib. 76).

(2) Retstrætter om jord(ejendom) (Kalk. II. 446a). - (3) *fiere gange* mgl. i AM 35, 4° og AM 42, 4°. At der skulle indstævnes 4 gange fremgår af RR § 15. - (4) JL I. 37 foreskrev, at jord skulle skødes på det ting (herredsting, sysselting eller landsting), »thær iorth liggær i« (DgL II. 89f.), men indeholdt intet om fast ejendoms værneting (forum rei sitæ). Dette fastslås nu i nærv. bestemmelse og blev almindeligt anerkendt i praksis, se f. eks. rettertingsdomme 14. maj 1471 (I nr. 23), 1540 (GdD II. 116f.), 29. juni 1560 (ib. II. 285f.), 12. november 1586 (ib. IV. 93ff.) og 5. august 1590 (ib. 223ff.), se også RR § 17 og instruktion fra omkr. 1500 om forfølgning til indførsel (Dueholms Dipl. 37f.). Jf. J. E. Larsen. 541, Stemann, Retshistorie. 244 med note 5, Matzen, Offentlig Ret II. 30. Reglen om fast ejendoms værneting optoges i DL 1-2-18, der bygger på retspraksis. - (5) Gang (Kalk. III. 573a bet. 3). Jf. note 3 til RR § 15. - (6) opbydes, ɔ: tilbyder (særligt på tinge) at betale (Kalk. III. 326a bet. 1c). - (7) forfølger (Kalk. I. 830a bet. 3). AM 35, 4° har *fordølgir*. - (8) *Ridemænd* er betegnelsen på de 4 mænd, som under forfølgning med rigens rets dele udmeldtes for at foretage udlæg hos domfældte, senere (indtil fdg. 25. januar 1805) om de 2 mænd, der af landstinget udmeldtes til i forening med kongens foged at foretage udlæg hos adelige og dermed ligestillede, jf. DL 1-24-42. Ordet kunne også betegne de mænd, der af kongen, jf. JL II. 21, senere af landstinget, beskikkedes til at ride markeskel eller herreds-

skel, ɔ: til ved en forretning på stedet at fastsætte ret skel mellem landsbyer eller herreder, og som senere, i 1ste halvdel af det 16. årh., jf. Skautrup, Hardiske Mål II.79, blev appelinstans for nævningers og sandemænds tov, hvilket i lovgivningen først fastsloges i recesserne 7. september 1569 § 2 (CCD I.414f.) og 21. december 1576 § 2, stk. 1 (ib. II.30), jf. DL 1-6-5. - (9) *ridermends breff* er egl. den skriftlige erklæring fra ridemændene om deres forretning (Kalk. III. 595b). Her = *ridebreff*, (denne form i andre hss.), der er den skriftlige bemyndigelse til ridemændene om at foretage indførsel i en tildømt ejendom (Kalk. III.594b). - (10) Sætningen *wdj alle ... ridemendene* mgl. i flere hss., bl.a. AM 35,4° og AM 42,4°.

(11) AM 35,4° har *forfølningh*. - (12) I stedet for *dommeren giffue* har AM 35,4° *der giffuis*. - (13) Efter at sagen havde været foretaget 4 gange for herredstinget og 4 gange på landstinget skulle den, der æskede indførsel i ejendommen, hos rigens kansler erhverve først et 6 ugers påmindelsesbrev og derefter, såfremt sagsøgte ikke rettede for sig, 4 lovdagsbreve, hvori sagsøgte opfordredes til inden en angiven frist (15, 10, 5 dage samt straks) at rette for sig. Samtidig med straksbrevet kunne hos rigens kansler søges ridebrev (indførselsbrev). Forfølgningen for rigens kansler kunne standses ved, at den sagsøgte udtog genbrev, hvorefter der for rigens kansler fandt en påkendelse af sagens realitet sted, jf. Arent Berntsen III.353ff., Matzen, Offentlig Ret II.160ff. Rigskanslerens afgørelse kunne indankes for kongen og rigsrådet. Forfølgningen med lovdagsbreve opretholdtes i reces 27. februar 1643 2-15-7, men var da ved at gå af brug på grund af den »vitløftige proces«. - (14) Landekisten eller landstingskisten. Frigørelse kunne også ske ved deponering i fjerdingskirke (ɔ: den af herredets kirker, der lå i den af herredets 4 fjerdinger, hvor tinget holdtes, jf. Matzen, Offentlig Ret I.18) eller herredskirke eller eventuelt andet sikkert sted, se f.eks. Skåne landstingsvidne 28. juli 1487 (I nr. 33), rettertingsdomme 15. november 1488 (I nr. 35), 9. oktober 1505 (I nr. 42), 27. juli 1537 (GdD I.46ff., KRD I.248ff.), 12. juni 1542 (KRD II.136ff.), 8. juni 1539 (I nr. 91), 28. april 1542 (KRD II.58ff.), 12. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme II.510). Blev pengene stjålet her, skulle det ikke komme deponenten til skade, se rettertingsdom 15. november 1488 (I nr. 35), jf. SkL 236, ASun 141, EsjL III.44 og 45, JL II.113, jf. DL 5-8-14. - (15) AM 35,4° og AM 42,4° har *den paa boell boer; boell* bet. gård (Kalk. I.241a bet. 1). - (16) Den skat el. afgift, der svares af ejendommen (Kalk. IV.321a bet. 3), cf. derimod Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.207.

§ 17

Regler om ejendomstrætters forfølgning til indførsel for rigens kansler.

Forlæg: AM 35,4° fol.163^{v}. Tilsvarende bestemmelse, oftest indeholdende såvel forfølgning til lås som forfølgning til indførsel, mens RR § 17 kun omhandler sidstnævnte tilfælde, findes i mange andre hss., men ikke som bestanddel af Rigens Ret, se f.eks. AM 11,4°, AM 28,4°, AM 29,4°, GkS 119,2°, GkS 3124,4°, GkS 3129,4°, Lund UB J 5,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 798,2°, NkS 1346b,4°, NkS 1353b,4°, RA Hss V B 10, Stockholm KB B 80, Stockholm KB B 135, Stockholm KB Huseby 51,4°, Thott 1991,4°, jf. Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele. 132ff. (særtrykket s. 36ff.), Dueholms Dipl.37f. (= Da.Mag.1.rk.I.(1745).36f.).

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.186 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.205f.; Matzen, Retskilder.287f.; sa., Offentlig Ret II.158ff.

Ingen *overskrift* i forlægget.

End om jordelle[1] och godtz igien at delle: først skall hand forfølge iiij[2] samfelthe[3] herritβthing, som forskriffuidt staar,[4] y dett herridtt, som godzidt y liggir, och stenffe bynderne, som paa godsit bo, huer thidt[5] medt tho loufffaste[6] mendt, och siden tage beuisningh aff thingfoden[7] till herritztingh och thinghørrerne[8] och fare saa till landztingitt och forfølge iiij landzting.[9] Kommer icke daa giensuar, daa tage beuisniingh aff landz dommeren, att de iiij ting erre retteligen forfulde och fare saa der nest til rigens canceler och tage saa vj vgers paa mindelβe att møde y rette; der skall hand begere louffdagh breff,[10] først xv dage, siden dernest paa x dage, siden paa v dage og atter siden strax breff, och for huer aff disse skriffuers breff skall mand giffue iiij [sk.].[11] Er dett saa, at den mandt, som mand deller medt om godtz, tagir igienbreff, daa skall tages steffniingh aff canseler, att de møde baade y rette[12] inden then thids, som breffuidtt vduiser, huilcken dogh[13] kommir for rigens cantzeler, hand tager dom breff, som bestt beuiβning haffuer, men mødir ingen, som haffuer igen att melle, daa tage indførelβe breff[14] och lade dett leβe paa landztingh. Daa skall indførelse breff, som dett thill skriffuit wordir vdi ride breffuidt,[15] hannom indføre, som haffuir dele paa godzidt [vj][16] vgir epthir som breffuidt brødett[17] [er],[18] och daa skall handt tage beuisning af ridemendene,[19] att the haffue giort ridebreffuene fyllyst och indførdt hannom epthir loffuen, och medtt thette breff skal hand atter thill rigens canzeler och tage dombreff offuer hannom der paa, och mandtt giffuer skriffueren endtt[20] lybsk marck,[21] och den bør[22] hannom igien aff den mandtt, som hannom tretter medt, och naar nogen haffuir saa delltt sig thill nogitt godtz, som forskriffuidt staar, daa delle handt dett vdt, saa som hand er jndkommen.[23]

(1) Se note 2 til RR § 16. - (2) Jf. »Instruction att forfølge riigens ret med her vdi Danmarck thill jnndtførsell, rømning och loess« (Thott 1991,4° fol.230r), hvorefter vedkommende »schall først farre thill herritzthing, som guodtzett wdi ligger, och thett udesche thre sambfelde thinge och thage thett beschreffuet fierde thing«. Jf. Dueholms Dipl.37 (= Da.Mag.1.rk.I.36), Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.134 (særtrykket s. 36f.). Om forfølgning til lås se f.eks. rettertingsdom 14. maj 1471 (I nr. 23). - (3) på hinanden følgende (Kalk.672b bet. 2). - (4) Jf. RR §§ 15, 16 og 20. Udeblev indstævnte, fandt fornyet indstævning sted, og sådan indstævning måtte efter omstændighederne foretages 3 eller 4 gange, jf. Vederlovens danske tekst § 4 (DdR.2), SkL 72, 82, 121, 145, ASun 41, 57, 90, VsjL 139, EsjL III.22, 24, JL I.50, II.6, 39, 41, Thords art. § 82, jf. Kolderup-Rosenvinge, Retshistorie.385, Matzen, Offentlig Ret II.37f., Kroman-Iuul II.xiv. - (5) Gang. - (6) ɔ: som er habile til at aflægge ed som mededsmænd, vidne m.v. - (7) Herredsfogden. - (8) De mænd, der skulle aflægge vidnesbyrd om, hvad der var sket på tinget. De kaldtes i Jylland undertiden stokkemænd, fordi de blev opnævnt af tingstokkene (tingbænkene).

(9) I Jylland skulle sagen kun indbringes én gang for landstinget, jf. de optegnelsere, der findes i flere juridiske blandingshåndskrifter (bl.a. AM 29,4°, GkS 119,2°, GkS 3129,4°, NkS 1353b,4°, Thott 1991,4°). I det sidstnævnte hs. hedder det, at den, der vil forfølge gods »schall

først farre thill herritzthing ... och siiden fare thill landzthing, it thing och ey miere wdi Judtland, men wdi andre lande her wdi riigit three landtzthing och thage ther och beschreffuet och giffue hannom louglig aduarβell thend, hand thill thaller, och sidenn fare thill riigens cantzeler«. Jf. rettertingsdom 14. maj 1471 (I nr. 23). Det blev uanset bestemmelsen i Erik Glippings vordingborgske fdg. 19. marts 1282, der gentoges i senere lovgivning (Erik Glippings hdf. 12. juli 1282 § 4, Christoffer IIs hdf. 25. januar 1320 § 28, Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326 § 23, Valdemar IV Atterdags fdg. 1354 § 6) i købstæderne efterhånden reglen, at man, når sagen var begyndt ved byting, straks og uden at gentage forfølgningen for landstinget, kunne få lovdagsbreve hos rigens kansler. Denne praksis har vist først dannet sig efter omkr. 1550, jf. Secher, Vitterlighed.216, men lå fast i slutningen af det 16. årh., se rettertingsdom 5. februar 1596 (Secher, Rettertingsdomme I.128f., jf. 606), hvor det siges »her udi riget være brugeligt och efter rigens ret, at kiøbing hafver den frihed, at der alleniste eskis til byting och icke til landsting, med mindre de holder hus ude paa landit«. Dette lovfæstedes ved § 21 i fdg. 10. december 1621 om rigens ret og dele (»efter eskning til birk och kiøbing hafver mand strax rigens canceller at søge«; CCD III.691). - (10) Lovdagsbrev er en skriftlig befaling, udstedt af rigens kansler i kongens navn til sagsøgte om at rette for sig inden en vis frist (Kalk. II.725a).

(11) Ordet mgl. i forlægget. - (12) for rigens kansler, der dømte alene eller sammen med af ham tiltagne adelsmænd. Rigskanslerens dom kunne appelleres til kongen og rigsrådet. - (13) da. Forlægget har også i RR §§ 24, 27, 32, 35-37 *dog(h)* i stedet for *da*, se Da.Mag.3.rk.I.188-192. - (14) Et indførselsbrev er d.s.s. ridebrev: en skriftlig bemyndigelse til at indføres (indsættes) i en ejendom (Kalk. II.400b). - (15) Se note 9 til RR § 16. - (16) I forlægget står kun en streg; der skal formentlig stå *vj* (=6). Jf. fdg. 10. december 1621 § 29. - (17) brudt, åbnet (Kalk. I.280a bet. 3). I en instruks om forfølgning med rigens ret og dele hedder det: Oc skulle alle rigenns breffue oc tenores lesis til herritztinng udi Jutlandt for landsenns storhed, menn vdi Fyen, Skane oc andre smaa lande skulle the brydis oc læsis til lanndtztinng aleniste, jf. Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.133 (særtrykket side 37), hvilken bestemmelse optoges i § 32 i fdg. 10. december 1621 om rigens ret og dele (CCD III.697). Lovdagsbreve måtte ikke brydes og læses før tiden, jf. fdg. 10. december 1621 § 33. - (18) Forlægget har ved fejlskrift *dett.* - (19) Se note 8 til RR § 16. - (20) Talordet én.

(21) Den lybske mark var gennemgående mere værdifuld end den her i landet prægede, jf. at Frederik Is hdf. 3. august 1523 § 50 bestemte, at »huad ther skall myntis epther thenne dag i Danmarck, skall myntes ligegott ved Lybech, Hamborgh oc Lanteholsteen« (DKH.76), jf. Galster.172f. - (22) tilkommer (Kalk. I.328b bet. 1). - (23) ɔ: der skal begynde en ny forfølgning med rigens rets dele, jf. instruksen fra omkr. 1500 i Dueholms Dipl.37: Item lighe saa skall man oc delæ then vd aff, som haffuer faaet indførelse, eske thet ighen oc taghe ther tingsvittne paa oc saa framdelis meth righens breffue. I andre hss. (AM 28,4° og GkS 3124,4°) hedder det: tha maa icke drotzen giffue gienbreff, men hand skal da driffue hannum udh med then samme low som then annen er ther indkommen met, jf. Kolderup-Rosenvinge, Rigens Ret og Dele.148 med note h (særtrykket side 58 med note b). I det citerede er tale om slesvigske forhold, og i Slesvig vedblev drostembedet at bestå. Den slesvigske drost havde en tilsvarende stilling som rigens kansler, og i Slesvig brugtes betegnelsen drostbreve om de breve, der benyttedes ved forfølgning med rigens ret og dele, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.32ff. Så længe drostembedet bestod i kongeriget, præsiderede drosten ofte i kongens sted i rettertinget, jf. Valdemar IV Atterdags fdg. 1354 §§ 4 og 6 (DdR.232, jf. 235), men i det 14. årh. var det retteren eller justitiarius, fra det 15. årh. kaldt rigens kansler, der særligt var knyttet til rettertinget, jf. W. Christensen, anf. v. 146ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.521.

§ 18

Retsbrud, der er begået i helgen, må forfølges i helgen.[1]

Forlæg: AM 35,4° fol.164^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.91^{v}; AM 42,4° fol.87^{v}; GkS 3129,4° fol.274^{v}; Lund UB J 33,4° fol.268^{v}; NkS 819,2° fol.7^{r}; NkS 1304,4° fol.127^{r}; NkS 3136,4° fol.148^{r}; Stockholm KB B 80 fol.155^{v}; Uldall 250,4° fol.64^{v}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.186 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.206ff.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Jtem vdi helgen,[2] som er høst helgen,[3] faste helgen[4] och andre helgen,[5] huad brøde, som y samme hellgen giøris,[6] maa mandt y samme helgen forfølge den, som bryder.[7]

(1) Bestemmelsen indeholder ingen dateringskriterier, men tør vist henføres til tiden omkr. 1450. Allerede fra slutningen af det 14. årh. blev kirkeretternes, landskabslovenes og købstadlovgivningens regler om helg ikke overholdt i praksis, end ikke af de gejstlige retter, jf. Dahlerup, Studier.129, hvorved dog må bemærkes, at en gejstlig dispensation, se f.eks. tingsvidne 5. december 1489 (Rep.2.rk.IV nr.6599; jf. Dahlerup, Sysselprovstiet.354 note 80), kan have foreligget i større omfang, end det bevarede kildemateriale viser. For en datering omkr. 1450 taler ikke blot, hvad der tør antages om Rigens Rets tilblivelseshistorie, se ovf. side 319ff., men også, at Knud Mikkelsen i sin glosse (fra omkr. 1460) til JL II.6 (DgL IV.86f.) synes at bifalde, at alle forbrydelser kan behandles for retten også i helgen, jf. Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I. 208. Allerede efter landskabslovene kunne visse forbrydelser forfølges i helgen. Ifl. SkL 157, jf. ASun 99, måtte helg aldrig gavne en tyv, og tyveri og røveri kunne derfor påtales i helgen. Også efter EsjL II.49 kunne sager om tyveri forfølges i helgen og desuden sager om pløjning, vangrov og stridigheder om gærder; og endelig kunne efter JL II.6 sandemænd og ransnævninger på alle tider af året, altså også i helg, sværge i sager om mord, tyveri og ran. Ifl. § 1 i Valdemar II Sejrs fdg. om jernbyrd (omkr. 1216) kunne tyve sagsøges til enhver tid, alene undtaget tiden fra palmesøndag til 8. dag efter påske, hele pinseugen og tiden fra juledag til 12. juledag (DgL I,2.786). Ved RR §§ 18, 19 og 21 indrømmedes i overensstemmelse med tidens almindelige tendens undtagelser fra den hidtil bestående ordning: Den, der forbrød sig i helg, kunne forfølges i helgen (§ 18); den, der før helgen lovligt var indstævnet for herredstinget, kunne i helgen forfølges til landstinget (§ 19), og endelig kunne alle gældssager forfølges i helgen (§ 21). Reglerne, der muligvis afspejler en udvikling, viser den bevægelse, der var i tiden bort fra helgtidsbestemmelserne, hvis oprindelige formål vel nu delvis føltes forældede, hvortil kom det praktiske hensyn, at mange af de i den dagældende procesordning foreskrevne legale tidsfrister for lovlig forfølgning var vanskeligt forenelige med de meget lange helgtider.

(2) Ved helg forstås en særlig til visse tider eller på visse steder eller for visse personer gældende fred. Bestræbelserne for fredlysning af visse tider eller for visse personer, gudsfreden (pax dei eller treuga dei), opstod i Sydfrankrig i slutningen af det 10. årh. (synoden i Charroux 989) ved at gejstligheden sluttede sig sammen med lægmænd om overholdelse af freden. Derved opnåedes, at den, der brød gudsfreden, straffedes ikke blot med verdslig straf, men tillige med gejstlig straf, enten udelukkelse fra sakramenterne eller excommunicatio major. Da denne gudsfred viste sig at være et virksomt middel til bekæmpelse af fejder og ufred, forplantedes institutionen i slutningen af det 11. årh. til Tyskland, hvor en gudsfred for hele riget vedtoges i Mainz

1084. Derfra bredte bevægelsen sig videre til andre lande, til Danmark antagelig i det 12. årh. Kirkens officielle sanktion og reglernes alment bindende kraft fik gudsfreden ved kirkemødet i Clermont 1095. De tider, der dengang fredlystes, var tiden fra advent til 8 dage efter helligtrekonger og fra septuagesima til 8 dage efter pinse samt hele året fra onsdag aften til mandag morgen, jf. Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse.115. Reglerne blev indskærpet på lateransynoderne 1123 (c. 23, 24, 25 Caus.qu.31), 1139 (c. 32 Caus.23 qu.8) og 1179 (c. 1 X I, 34), men mistede derefter i det væsentlige sin kirkelige betydning og var vistnok kirkeretligt antikverede, allerede da Gregor IX i 1234 optog reglerne i dekretalerne, jf. Niels Knud Andersen, anf.v.116. Kampen mod ufreden var blevet optaget af fyrsterne gennem deres påbud om landefred, der tilsigtede at indskrænke fejder og undertrykke røverier og andre forbrydelser, der var en trussel mod den offentlige sikkerhed. Landefredsbevægelsen, der opstod i det 12. årh., satte sig spor i Danmark i Valdemarstidens lovgivning, jf. Ole Fenger, Fejde og Mandebod.360ff., Poul Meyer i Kulturhist.Leks.IV.626, og de nye bestemmelser medførte ofte, at fredsbrud blev ubodemål, se f.eks. VsjL A&O III.1 og tillæg I til SkL (DgL I,2.721ff.), eller medførte ifl. JL III.22 en tillægsbod på 40 mark til kongen. Ifl. SjK (21. juli 1171) § 12 og SkK § 9 (vist fra omtrent samme tid, jf. Holberg, Kirke og Len.130ff., Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.92) var der følgende helgtider: Høsthelgen (tiden fra St. Olafs dag (28. juli) til dagen efter mikkelsdag el. St. Jeronimus' dag, 30. september), julehelgen (fra 1ste søndag i advent til 8. dag efter helligtrekonger), fastehelgen også kaldt påskehelgen (fra søndag septuagesima, fastens begyndelse 9 uger før påske, til søndag efter påske; jf. c. 1 X I,31: ab adventu domino usque ad octavas epiphaniae et a septuagesima usque ad octavas paschae); hele pinseugen og korsugen (den uge, i hvilken korsmesse (inventio s. crucis), 3. maj, indfaldt) samt alle påbudte helligdage fra om middagen den foregående dag, som var halv helligdag, og til den følgende dags aften. Samme helgtider alene med undtagelse af korsugen nævnes ASun 99. JL II.82 udelader ikke blot korsugen, men også høsthelgen, hvilket vist står i forbindelse med Valdemar II Sejrs fdg. 1228 om helligbrødesager på Fyn (DdR.42), hvorved Odensebispen frafaldt sager om brud på høsthelgen til gengæld for indrømmelser fra befolkningens side, jf. Holberg, anf.v.46, Niels Knud Andersen, anf.v.116. Stedligt dækkede gudsfreden kirken, kirkegården og klostre, jf. SkK §§ 3-5, SjK §§ 4-7, Erik Glippings nyborgske fdg. 25. maj 1284 for Sjælland § 2 (DdR.136), for Skåne §§ 1 og 7 (ib.150, 155) og for Nørrejylland § 3 (ib.111). De personer, der beskyttedes, var ikke blot præster og munke, jf. SkK § 9, SjK § 10, JL II.85, Thords art. § 19 (DgL Tillæg til IV.83), men ifl. kanonisk ret også pilgrimme, købmænd og kvinder, hvortil senere føjedes bønder under deres arbejde eller på vej til eller fra arbejde, jf. c. 2 X I,34, samt alle *personae miserabiles* (enker, faderløse og fattige), rejsende og søfolk, jf. Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen.85, Ole Fenger, Fejde og Mandebod.308. Helgens fred kunne brydes på to måder: dels ved voldshandlinger i helg, dels ved at arbejde i helg, jf. Knud Mikkelsens glosse til JL II.82: Nota festum uiolatur dupliciter. Unomodo per delictum uerberationis et huiusmodi, aliomodi per delictum laboris (DgL IV.160), hvilket sidstnævnte i JL II.82 kaldes *hælægh daghs yrknæth*. De borgerlige helgtider, høsthelgen og ledingshelgen (om denne sidste se ndf. note 5), kunne naturligvis ikke krænkes ved arbejde, da de netop var bestemt hertil, og iøvrigt kunne kirken dispensere. Således omtaler skråen for bagerne i Slagelse 1471 en afgift, som bagerne måtte udrede til biskoppens official, for at han ikke skulle skride ind over for deres bagning på helligdage, jf. Nyrop, Gildeskraaer II.118, Troels Dahlerup i Fortid og Nutid XXIII (1967).309. Følgen af helgbrud var dels verdslig straf, dels en gejstlig straf, med hensyn til arbejde i helgen dog kun gejstlig straf, der efter kanonisk ret var excommunicatio, hvis den pågældende efter at være påmindet 3 gange stadig nægtede at yde biskoppen den af ham krævede satisfaktion, jf. Niels Knud Andersen, anf.v.118. For voldshandlinger fastsatte SkK § 9 og SjK § 12, at den pågældende skulle fri sig ved tylvtered eller ifalde 3 marks bøde til biskoppen, hvilket var en mildere straf

end den i den almindelige kirkeret hjemlede, der påbød excommunicatio, og derudover naturligvis verdslig straf, jf. JL II.85. I Jylland var indført biskopsnævn, der ved dom afgjorde bevisspørgsmålet om helligbrøde. Biskopsnævninger omtales allerede i Slesvig stift 1198, jf. Dahlerup, Sysselprovstiet.335 med note 4, og i Valdemar II Sejrs fdg. 1228 om helligbrødesager på Fyn (DdR 42: *nominati episcopi ad iurandum*), jf. J. E. Larsen.93ff., og nærmere regler blev givet i JL II.77-85. Biskopsnævninger bevaredes i enkelte sydøstjyske herreder (Slavs, Brusk og Holmans herreder), cf. herimod Sylow, Bevisteori.126, helt op til tiden omkr. 1681 og kaldtes da *helligbrødenævninger*, jf. V.A. Secher i Germanistische Abhandlungen zum LXX Geburtstag Konrad von Maurers (Göttingen 1893).252 note 1, Dahlerup, Sysselprovstier.338f.

(3) Om høsthelg se foreg. note. Høsthelg nævnes foruden i SkK § 9, SjK § 12 og ASun 99 også i EsjL II.49, Roskilde stadsret 1268 § 5, Holbæk stadsret (efter 1268) § 21, Malmø birkeret (senest 1414) § 45, Landskronas birkeret (tidligst 1413) § 42, Helsingborgs birkeret (efter 1346) § 36, Halmstads birkeret (tidligst 1322) § 34, skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 41. Om at høsthelgen ikke nævnes i JL II.82 (eller i jysk købstadlovgivning bortset fra Ribe stadsret 26. juni 1269 § 44 og 5. januar 1443 § 44, jf. DgK II.15,79) se ovf. note 2. Ribe stadsret fra før 1443 § 111 bestemmer, at en skipper uden tilladelse fra nogen må laste sit skib på alle helligdage, hvis der blæser en god vind (DgK II.53).

(4) Om fastehelgen se ovf. note 2, jf. c. 1 X I,32, SkK § 9, SjK § 12, ASun 99. Fastehelgen nævnes i EsjL II.49, JL II.82, Roskilde stadsret 15. juni 1268 § 5, Holbæk stadsret (efter 1268) § 21, Helsingborgs birkeret (før 1346) § 36, Halmstad birkeret (tidligst 1322) § 24, skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 41. Ifl. § 1 i Valdemar II Sejrs fdg. om jernbyrd (omkr. 1216) kunne tyve ikke sagsøges i tiden fra palmesøndag til 8 dage efter påske (DgL I,2.786).

(5) Blandt *andre helgen* må nævnes *julehelgen* fra 1ste søndag i advent til 8. dag efter Helligtrekonger, senere kaldt »20. dag jul«, jf. c. 1 X I,34, SkK § 9, SjK § 12, ASun 99, EsjL II. 49, JL II.82, Roskilde stadsret 1268 § 5, Holbæk stadsret (efter 1268) § 2, Malmø birkeret (senest 1414) § 45, Landskrona birkeret (tidligst 1413) § 42, Helsingborgs birkeret (før 1346) § 36, Halmstads birkeret (tidligst 1322) § 34, skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 41; ifl. § 1 i Valdemar II Sejrs fdg. om jernbyrd (omkr. 1216) kunne tyve ikke retsforfølges i tiden fra juledag til 12. juledag (DgL I,2.786). Endvidere *pinseugen*, jf. SkL § 9, ASun 99, EsjL II.49, JL II. 82. At pinsen ikke er nævnt i SjK skyldes antagelig, at denne uge ikke er nævnt som fredhellig i dekretalerne. SkK § 9 og SjK § 12 nævner videre *korsugen* (se ovf. note 2), der ikke nævnes i landskabslovene eller i købstadlovgivningen. *Ledingshelgen* (den tid, hæren var samlet i leding, jf. Molbech, Glossarium I.482) nævnes i EsjL II.49, Malmø birkeret (senest 1414) § 45, Landskronas birkeret (tidligst 1413) § 42, Helsingsborgs birkeret (før 1346) § 36, Halmstads birkeret (tidligst 1322) § 34, skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 41. Drab begået i leding straffedes med høje bøder, jf. JL III.22, og medens ledingen stod på, måtte deltagerne ikke stævnes for retten. Reglerne herom må antages at være gået af brug sammen med ledingsordningen. Endvidere nævner JL II.82 de dage, da præsten påbyder helg, hvoriblandt først og fremmest søndagene. Nogle tillæg til SkL nævner yderligere nogle helgtider, hvoraf én er af lokal karakter, St. Laurentius' dag (10. august) (Lunds domkirke var viet til denne helgen) samt hver søndag i året, se DgL I,2.721,725,730.

(6) Helligbrøde kaldtes i kanonisk ret *sacrilegium*, der egl. bet. kirkeran, men efterhånden gik over til at betegne enhver handling, der skændede det hellige. Nogen begrebsmæssig afgrænsning fik begrebet aldrig i kanonisk ret, jf. Stig Iuul, Forelæsninger.70, og det omfattede en række forskellige forbrydelser, bl.a. simoni, angreb i ord eller gerning på gejstlige, tyveri og ran af kirkegods, indbrud i og brandstiftelse af kirker, vægring ved trods påkrav at betale tiende, iniuria sacerdotum et ecclesiarum, jf. c. 20 Caus.XVII qu.4 og Holberg, anf.v.28ff. Straffen for sacrilegium var efter kanonisk ret dels pengebøder, dels excommunicatio, der ind-

trådte eo ipso ved gerningens udførelse og ikke efter en forudgående formel bandlysning. I dansk verdslig ret havde begrebet helligbrøde et betydeligt snævrere indhold. Simoni var f.eks. efter reformationen ikke anset som helligbrøde, se Riberartiklerne 4. maj 1542 § 2 (Rørdam, Kirkelove I.197f.) og Antvorskov-synodens forklaring 12. maj 1555 (ib.470f.) samt rettertingsdom 27. maj 1589 (IV nr. 610), fdg. 23. februar 1593 (Rørdam, anf.v.II.506f.), reces 31. marts 1615 § 4 (CCD III.436), reces 27. februar 1643 1-2-20 nr. 6, jf. DL 2-3-7 og 8. Som helligbrøde betragtedes i ældre tid først og fremmest brud på gudsfreden, ɔ: drab eller andre voldshandlinger i helgtiden, jf. JL II.77, der definerer helligbrøde som slagsmål på en helligdag *(hællægth brot, thæt ær of man bæriæs vm hælægh dagh)*. Efter JL II.81 kunne en mand ikke begå helligbrøde ved at slå sin hustru eller sine børn, hvis de var i fællig med ham, og ej heller sit tyende, når blot han ikke tilføjede dem sår eller lemlæstede dem. Derimod var vold øvet af en hustru over for husbonden, af børn over for deres forældre samt af tyende på alle tider af året, altså også uden for helg, helligbrøde, jf. Viborg landstings dom 19. november 1586 (IV nr. 561). I rettertingets og landstingenes domme ses udtrykket helligbrøde kun sjældent anvendt. Vold mod en præst på vej fra kirke med kalk og disk blev ved Viborg landstings dom 27. september 1589 (IV nr. 615) ikke straffet efter JL II.85, men arbitrært med dobbelt så store bøder, som skulle have været erlagt, hvis en lægmand var blevet overfaldet, og ordet helligbrøde nævnes ikke i dommen. Dommen ændredes ved rettertingsdom 28. juli 1590 (V nr. 629), der dømte voldsmanden til at være i kongens nåde og unåde, men DL 1-9-21 knæsatte den regel, som Viborg landsting havde fundet frem til. Rettertingsdom 31. december 1417 (I nr. 3) dømte borgerne i Næstved, der uberettiget havde grebet en munk og to klostertjenere og ladet dem henrette, til at bøde og skrifte, men ordet helligbrøde nævnes ikke. Derimod nævnes helligbrøde ikke sjældent i herredstingsdomme, se f.eks. Herlufsholms Birke Tingbog 1630 nr. 26 (s. 11f.), nr. 43 (s. 16), 1633 nr. 191 (s. 232), Skast Herreds Tingbog 1638 nr. 292 (s. 103), nr. 343 og 344 (s. 123) og nr. 386, Sokkelund Herreds Tingbøger 1629 nr. 744, 1630 nr. 304, 1631 nr. 198 og 642. I alle sagerne forekommer benævnelsen helligbrøde typisk om arbejde på helligdage. Indsnævringen af begrebet helligbrøde skyldtes delvis opkomsten af et nyt begreb: brud på kirkefred, idet recesserne 24. juni 1539 § 6, 6. december 1547 § 9 og 13. december 1558 § 28 fastsatte straf for tingfred og kirkefred, jf. DL 6-9: Om Husfred, Kirkefred, Tingfred, Vejefred, Plovfred, se Viborg landstings dom 1546-49 (I nr. 110: brud på kirkefred ikke statueret, da der ikke var sket sår el. lign. skade), rettertingsdom 8. april 1567 (II nr. 313: vold i kirke og forstyrrelse af gudstjenesten anset for brud på kirkefred), Viborg landstings domme 23. maj 1590 (V nr. 625: Vold i kirke anset som brud på kirkefred) og 27. september 1595 (V nr. 745: Vold på kirkegård anset som brud på kirkefred), rettertingsdom 25. januar 1609 (VII nr. 857: forstyrrelse af gudstjeneste, hindring af afholdelse af gudstjeneste m.m.) og Viborg landstings dom 7. april 1588 (IV nr. 589), der angik et tyveri, begået i kirketiden på en langfredag, anvendte ikke udtrykket helligbrøde, men de tiltalte dømtes (in absentia) fra livet for tyveran. På reformationstiden blev det centrale i begrebet helligbrøde det at arbejde på en søn- eller helligdag, jf. kirkeordinansen 14. juni 1539 fol. 35 (Rørdam, Kirkelove I.66), Riberartiklerne 4. maj 1542 § 26 (ib.206), recesserne 31. december 1551 §§ 1 og 2, 13. december 1558 §§ 3 og 4, 27. februar 1643 1-1-31 nr. 4, hvortil kom undladelse af at gå i kirke på de ordinære bededage, jf. reces 27. februar 1643 1-1-33 nr. 2 og ifl. DL 6-3-1 fra gudstjeneste, jf. også Osterssøn Veylle.357, hvorefter helligbrøde er »all den Gierning oc Arbeid hvor med Hellig dagenn kunde vanhelliges oc miβbrugis oc i synderlighed Arbeid under Prædicken saa oc Prædicken oc Guds Ords Forsømmelse«. DL 6-3 »Om Helligbrøde« handler kun om arbejde på søn- og helligdage og forsømmelse af gudstjenesten. Ifl. 6-3-1 straffedes med bøde på 3 lod sølv for helligbrøde den, der ikke holdt søn- og helligdagene hellige, og som ikke fandtes i kirken under gudstjenesten (pligten til at deltage i gudstjenesten bortfaldt først ved fdg. 26. marts 1845), og efter 6-3-3 straffedes med en bøde på 2 lod sølv den, der

arbejdede i kirketiden. Begrebet helligbrøde kom da til at betegne den forseelse, der senere kaldtes brud på den offentlige fred på helligdage, jf. F. C. Bornemann, Forelæsninger over den danske Criminalrets specielle Deel (Samlede Skrifter ved A. Aagesen og J. Nellemann IV (1895). 279), C. Goos, Den danske Strafferets specielle Del I (1895).571. Forstyrrelse af gudstjenesten straffedes arbitrært, jf. Bornemann, anf.v.278, men efter borgerlig straffelov 10. februar 1866 § 137 med fængsel eller forbedringshus i indtil 1 år, se nu borgerlig straffelov nr. 126 af 15. april 1930 § 137 som ændret ved lov nr. 87 af 15. marts 1939. Blasfemi (gudsbespottelse) straffedes efter DL 6-1-7 og 8, der byggede på den opfattelse, at det var Gud, der var forbrydelsens objekt, jf. Goos, anf.v.I.155 note 1, se senere borgerlig straffelov af 10. februar 1866 § 156 og nu straffelov nr. 126 af 15. april 1930 § 140, hvorefter forbrydelsen er en »forstyrrelse af den offentlige orden og fred« (overskriften til straffelovens kap.15). Fdg. 20. november 1623 og reces 27. februar 1643 1-1-31 (Om utilbørlig æder oc helligbrøde) straffede i nr. 1 »sværen oc banden«, jf. således også DL 6-2, der ikke blev ophævet ved borgerlig straffelov 10. februar 1866 § 308, og derfor endnu da fortsat var gældende, jf. Goos, anf.v.570f., men bortset fra bestemmelsen i DL 6-2-5 antoges det dog ikke, at der kunne blive tale om straf efter DL 6-2.

(7) Kolderup-Rosenvinge antog (Da.Mag.3.rk.I.207), at der ikke måtte holdes ting i helgen, jf. således også Stemann, Retshistorie.215, hvilket ikke er rigtigt. Der var, som det fremgår af RR §§ 18, 19 og 21, principielt intet til hinder for, at der holdtes ting i helgen, jf. også EsjL II. 49 (Oc ma man ællær hauæ thing i hælgh). En foretaget gennemgang af de foreliggende domme - foruden i domssamlingerne også de mange domme i Rep. - fra slutningen af det 14. og fra det 15. årh. har vist, at retsskridt har været foretaget i julehelgen på retterting, landsting, herredsting, byting, birketing, for biskop og bedste bygdemænd og for gejstlig ret, jf. Dahlerup, Studier.129 om, at den gejstlige ret i Roskilde stift i det 15. og 16. årh. hverken respekterede høsthelgen eller den lange fastehelg, men derimod synes at have overholdt julehelgen. At gejstlige domstole ikke altid overholdt denne helg viser den af ærkebiskop Birger Gunnersen m.fl. den 2. januar 1505 afsagte dom (Dipl.dioec.Lund.VI.159). De foreliggende lovbestemmelser går i det væsentlige ud på, dels at der i overensstemmelse med kanonisk ret ikke måtte aflægges ed i helgen, jf. Thords art. § 90 (semper soluantur leges pro quacumque causa excepto manhælichtmaal in die proxima ante festo) og ASun 99, Flensborg stadsret (omkr.1300) § 102 (DgK 130, jf. 157, 176), Åbenrå skrå 1. maj 1335 § 26 (ib.248, jf. 255), dels at man i helgtiden skulle nyde fred for indstævning, jf. EsjL II.49 (hælgh ... thet a man atnutæ um allæ mål utæn um thiufnæh at man ey socnum swaræ), Roskilde stadsret 15. januar 1268 § 5 (nullum ciuem trahat in causam; DgK III.167), samme stadsret fra 15. årh. § 30 (icke draghe noghen i sag; ib.171), Holbæk stadsret (efter 1268) § 21 (Nødhe eller kalle nogell till tingh; ib.328), Malmøs birkeret (senest 1414) § 45 (ey søghæ bondæ a thing; ib.IV.52). Det er næppe tilfældigt, at RR § 18 - ligesom §§ 19 og 21 - anvender udtrykket *forfølge* = indstævne, jf. f.eks. DL 6-6-9: forfølgis Sagen lovlig til Tinge. Betegnelsen *søgneting*, der oftere forekommer i dommene, bet. søgsmålsting, og udtrykket betegner (ligesom udtrykket *almænninge thing* i EsjL II.49) netop modsætningen til ting, der afholdtes i helgen, jf. Molbech, Glossarium II.176; Kalk. IV.278a og Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.246, men cf. herimod J. Kinch i Jyske Saml-1.rk.I (1866-68).74ff. Også efter gammel norsk ret var det centrale fritagelsen for indstævning og for edsaflæggelse, jf. Frostatingsloven III.20, der forbyder at anlægge sag, tingstævne og aflægge ed i helgen, jf. Brandt, Retshistorie II (1883).362ff. Da der ifl. kanonisk ret ikke måtte aflægges ed i helgen, var helgtiderne ikke egnede til de retssager, hvor edsbeviset efter den ældre procesordning spillede en afgørende rolle, eller andre retshandlinger, der krævede edsaflæggelse. Det ses da også af EsjL II.49, at ting i helgen i reglen ikke var så velbesøgt. En ændring tilsigtedes ved recesserne 21. december 1551 § 1 og 13. december 1558 § 3, jf. fdg. 31. marts 1635 § 1 (CCD V. 632), reces 27. februar 1643 2-3-15 og 2-6-4 (ib.V.243,269), hvorefter ingen tingdag måtte hol-

des 2. og 3. påskedag, 2. og 3. pinsedag, Kristihimmelfartsdag og i julehelgen. Den, der indstævntes til en helligdag, blev frifundet, og sagsøgeren måtte stævne pány, jf. rettertingsdomme 4. april 1553 (I nr. 187), 13. maj 1611 (Secher, Rettertingsdomme II.383), to domme 1. januar 1614 (ib.537ff.) og 25. april 1614 (ib.546). Det vil ses, at de her nævnte domme alle er afsagt på en helligdag (henhv. 3. pinsedag, 2. påskedag, 2 på nytårsdag, i julehelgen og på 2. påskedag). Forbudet mod at holde ting synes således ikke overholdt, og i ingen af de nævnte domme ses idømt den foreskrevne 3 marks bod. DL 1-3-4 bestemte, at ingen rettergang måtte holdes på helligdage eller de tre dage før påskedag eller fra juledag til helligtrekongers dag, jf. om bestemmelsen J. E. Larsen, Civilprocessuelle Foredrag (Samlede Skrifter 3. afd. I (1858).59), J. Nellemann, Civilprocessens almindelige Deel[3] (1887).289f., H. Munch-Petersen, Den danske Civilproces I (1906). 37, jf. sen. § 6 i lov nr. 134 af 22. april 1904 om den offentlige fred på folkekirkens helligdage, hvorefter retsmøder ikke uden yderste nødvendighed måtte afholdes på helligdage, og i så fald måtte forkyndelse ikke foregå i gudstjenestetiden. Retsplejeloven nr. 111 af 11. april 1916 § 27 fastsatte, at retsmøder ikke måtte afholdes på søn- og helligdage uden i påtrængende tilfælde, men denne bestemmelse blev ophævet ved § 1 i lov nr. 192 af 12. juni 1962.

§ 19

Den, der før helg lovligt er indstævnet til herredstinget, kan uanset helg forfølges til landsting.[1]

Forlæg: AM 29,4° fol.91^{v}. Findes yderligere i AM 35,4° fol.164^{v}; AM 42,4° fol.87^{v}; GkS 3129,4° fol.274^{v}; Lund UB J 33,4° fol.268^{v}; NkS 819,2° fol.7^{r}; NkS 1304,4° fol.127^{r}; NkS 3136,4° fol.148^{r}; Stockholm KB B 80 fol.155^{v}; Uldall 250,4° fol.65^{r}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.187 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.208.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Huilcken som vorder for[2] helgenn[3] loffligen steffndr[4] til heritz ting, och sagen vorder ther[5] reist, tha maa mand vdj helgen[6] samme sag forfølge til landzting[7] som til bør.[8]

(1) Om datering se note 1 til RR § 18. - (2) før, inden (Kalk. I.586a bet. 3). - (3) NkS 819,2° har *helgien brødhe* og artiklen har i dette hs. overskriften: Stheffnis nogen for heligiens brødhe. Om helg se note 2 til RR § 18. - (4) AM 35,4° tilføjer *der.* - (5) Ordet mgl. i AM 35,4°, jf. foreg. note. - (6) Hermed menes muligt ikke de egentlige helligdage, men dage i de lange helgtider (jule-, påske- og høsthelg), jf. Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.208. - (7) Ordene *til landzting* mgl. i AM 35,4°. Der er næppe tale om anke til landstinget (hvor det var herredsfogden, der skulle indstævnes), men om et af de andre tilfælde, hvor sagen eller dommen indbringes fra herredsting til landsting, se herom note 1 til RR § 15. - (8) hvem det tilkommer, som har pligt dertil (Kalk. IV.350a).

§ 20

Sager om manddrab er landstingssager, men forfølger eftermålsmanden ikke den skyldige på første landsting efter drabet, skal herredstinget påkende sagen.

Den, der har borget for mandebod, skal om betalingen søges ved herredstinget og derefter ved landstinget som for anden gæld.[1]

Forlæg: AM 42,4° fol.88^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.91^{v}; AM 35,4° fol.164^{v}; GkS 3129,4° fol.275^{r}; Lund UB J 33,4° fol.268^{v}; NkS 819,2° fol.7^{r}; NkS 1304,4° fol.127^{r}; NkS 3136,4° fol.148^{r}; Stockholm KB B 80 fol.155^{v}; Uldall 250,4° fol.65^{r}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.187 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.208.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Alla draps maall[2] ere landztings sag,[3] och alle the drab, som gamle ere,[4] for thennom skall mand steffne thennom, thett haffue giort, først till herritzting. Men the drabs maall, som ny erre, them skal mand lade steffne till iij[5] samfelde[6] landzting, och thett fierde lade gøre hannom adtuort.[7]

Menn delis[8] nogen mand for thett, att hand haffuer loffuit for[9] mandz bøder, tha skall hand forfølgis først til sit egit herritzting och saa till landzting som for anden gield.[10]

(1) Bestemmelsen er i det væsentlige lovstof. At drabssager var landstingssager fulgte af landskabslovene, jf. ndf. note 3, og reglen i bestemmelsens 2det stykke er i overensstemmelse med reglen i JL II.61. - (2) Retssager (Kalk. III.167b bet. 9). - (3) Jf. SkL 118, EsjL II.50, JL II.3 og Valdemar II Sejrs fdg. om jernbyrd (omkr.1216) § 3 (DgL I,2.787). - (4) Ved gamle drabssager forstås formentlig sådanne, som eftermålsmanden ikke har forfulgt til første landsting efter drabet, jf. Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.208, og som derfor efter JL II.9 og 10 kun med kongens tilladelse kunne forfølges til landsting. Erhvervedes sådan tilladelse ikke, kunne eftermålsmanden kun forfølge sagen ved herredstinget og her kun kræve den sædvanlige (lovbestemte) mandebod, men ikke overbod (gørsum), ligesom han heller ikke kunne få drabsmanden erklæret fredløs, jf. Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen.97. Også EsjL II.50 forudsætter, at drabet lyses på første landsting efter drabet, men undladelse heraf ses ikke at medføre følger for eftermålsmanden. - (5) Jf. SkL 121, ASun 57, Valdemar II Sejrs fdg. om jernbyrd (omkr. 1216) § 3, EsjL II.50, JL II.6. - (6) på hinanden følgende (Kalk. III.673a bet. 2). - (7) forkyndelse (jf. Kalk. I.96; advare: underrette, forkynde). - (8) sagsøges (Kalk. I.348a bet. 2). - (9) Bestemmelsen er i overensstemmelse med JL II.61 og RR § 31.

§ 21

Sager om pengelån må forfølges i helgen.[1]

Forlæg: GkS 3129,4° fol.275^{r}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.92^{r}; AM 35,4° fol.165^{r}; AM 42,4° fol.88^{r}; Lund UB J 33,4° fol.269^{r}; NkS 819,2° fol.7^{v}; NkS 1304,4° fol.127^{v}; NkS 3136,4° fol.148^{r}; Stockholm KB B 80 fol.156^{r}; Uldall 250,4° fol.65^{5}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.187 (efter AM 35,4°).
Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.208.
Overskrift i forlægget: Att kreffue lante pending.

Jtem for lante pending maa en mand den anden forfølge[2] bade hellig oc vden helg.[3]

(1) Om bestemmelsens alder se note 1 til RR § 18. - (2) Lund UB J 33,4° har *kreffue och forfølje*. - (3) Om helg se note 2 til RR § 18.

§ 22

Når dommeren på landstinget lovligt har lyst kongens fred over en manddraber eller fredløs, nyder denne fred for kongens foged i ét år og seks uger.

Møder manddraberen ikke på det tredje landsting, efter at drabet er begået, må dommeren ikke lyse fred over ham, medmindre den dræbtes slægt beder dommeren derom.[1]

Forlæg: GkS 3129,4° fol.275^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.92^{r}; AM 35,4° fol.165^{r}; AM 42,4° fol.88^{v}; Lund UB J 33,4° fol.269^{v}; NkS 819,2° fol.7^{v}; NkS 1303,4° fol.127^{v}; NkS 3136,4° fol.149^{v}; Stockholm KB B 80 fol.156^{r}; Uldall 250,4° fol.65^{v}.
Tryk: Da.Mag.3.rk.I.187f. (efter AM 35,4°).
Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.209f.
Overskrift i forlægget til 1ste stykke: Om den, der sin fred har thill landsztingh; til 2det stykke: Om fred att liuse thill tinge.

Nar som domeren[2] liuser thill landsting loglig kongens fred[3] offuer den mand, som mand haffuer drept eller fredløser ehr, daa nyder hand sin fred for kongens fogid[4] sex vger och it aar.

Kommer icke manddraberen thill tride landtzting,[5] epther att hand haffuer manden drebtt, daa maa ey domeren[6] liuse hannom sin fred, førind den dødis wenner[7] bede for hannom thill domeren.

(1) De ældste hss., der indeholder denne bestemmelse, er fra 2den halvdel af det 16. årh. Da det siges, at kongens foged (ombudsmanden, lensmanden) i år og 6 uger ikke må søge fredkøbet (det beløb, drabsmanden skulle betale for at undgå fredløshed eller for at genvinde sin fred) inddrevet hos den fredlyste manddraber, må den formentlig hidrøre fra en tid, da fredkøbet som almindelig regel tilfaldt kongen og ikke de privilegerede stænder. Ifl. landskabslovene var det kongen, der ved fredkøbet og med den dræbtes frænders samtykke, jf. SkL 90, EsjL II.9, JL II.22, Thords art. § 84, kunne gengive drabsmanden freden, og dette havde været gældende

allerede før 1100, se kongebrev 21. maj 1085 (DD 1.rk.II nr.21), Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen.64, sa., Retshistorie.276. Fredkøbet var noget, som kronen nødigt gav afkald på, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.608f., C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie II (1863).47f., IV (1870).48ff. og J. Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog (1878).270, cf. dog Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326 § 9 (DdR 214), og først ved Christian IIs hdf. 22. juli 1513 § 62 (DKH.63) fik biskopper, prælater, domkirker og adelige ret til fredkøbet af deres egne tjenere, jf. §§ 48 og 61 om fredkøbets størrelse. Disse bestemmelser gentoges i de følgende håndfæstninger, men reglerne synes ikke altid overholdt, jf. Viborg landstings responsum 28. april 1575 (Dipl.Viberg.181) og kgl.åb.br. 5. marts 1552 (Kanc.Br.). Før 1513 havde enkelte gejstlige institutioner ved specielle privilegier fået ret til fredkøbet, se de hos W. Christensen, anf. v. 613 note 6 nævnte privilegier fra midten af 1400-tallet, ligesom de, der var forlenet med »al kongelig ret« også havde ret dertil, og ved privilegium 7. januar 1485 (DgK III.111) fik København ret til fredkøbet. Bestemmelsen i RR § 22 synes da at måtte være fra før 1513 og kan formentlig dateres til tiden omkr. 1450; herfor taler også, at ombudsmanden (lensmanden) her kaldes *kongens fogid*. Bestemmelsen er muligt gengivelse af to domme, jf. at den i flere hss. (AM 29,4°, GkS 3129,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 819,2°, NkS 1304,4° og NkS 3136,4°) fremtræder som 2 paragraffer. Muligt er bestemmelsens 2det stk. en bearbejdet lovtekst, jf. ndf. note 6.

(2) AM 29,4° har *landzdommeren*. I en senere tid lystes freden af lensmanden på landstinget, se recesserne 24. august 1537 § 7, 24. juni 1539 § 1, 6. december 1547 § 16, 21. december 1551 § 6 og 13. december 1558 § 21 samt Viborg landstings dom 28. april 1571 (III nr. 377), jf. DL 6-12-9 (Kongens Amptmand eller Foget). - (3) Ifl. landskabslovene var freden i landet kongens fred, ɔ: stod under hans beskyttelse, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.326. Af yngre oprindelse er kongefreden, der dels var knyttet til kongens opholdssted, dels tilkom dem, han havde taget under sin særlige beskyttelse. Der var fastsat forhøjet straf for vold øvet i kongens nærværelse eller i kongsgården, senere også i det herred (JL III.22, Erik Glippings nyborgske fdg. 26. maj 1284 for Skåne § 3) eller endog i det »land« (SkL 90 og 91; ASun 61 har: det stift), hvor kongen opholdt sig, jf. også Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 53 (DgK III.24), hvorefter den, der bryder freden, når kongen eller biskoppen er i staden, skal bøde 40 mark til den forurettede og lige så meget til biskoppen og til staden. Straffen for at krænke den, som kongen havde taget i sit værn, var ikke fastsat i lovgivningen, men da det var kongens bandret, der dannede grundlaget for udstedelsen af værnebreve, håndhævedes de ved pålæg af arbitrær straf, jf. Viborg landstings dom omkr. 1540 (I nr. 93) og Matzen, Offentlig Ret III.151.

(4) AM 42,4° og Uldall 250,4° har kun *kongen (konningen)*. Kongens foged er her den kgl. ombudsmand, jf. note 4 til RR § 13. En bestemmelse om, at manddraberen skulle nyde fred for kongens foged i ét år og seks uger fandtes ikke i landskabslovene. Kolderup-Rosenvinge bemærker herom (Da.Mag.3.rk.I.209), at for at denne bestemmelse ikke skal synes »alt for besynderlig«, må det erindres, at efter JL II.8 og 9 skulle drabssager forfølges på det første landsting efter drabet, såfremt eftermålsmanden skulle vente at få drabsmanden erklæret fredløs, medmindre kongen meddeltte oprejsningsbevilling. Han antog derfor, at det kunne være muligt, at en drabsmand, der havde forskyldt større straf, blot på grund af en formel fejl fra eftermålsmandens side ville kunne slippe billigere med bøder, og fred blive lyst over ham på tinge. »Det er altsaa begribeligt, at man vilde bøde paa denne materielle Uretfærdighed ved at tilstede Kongens Foged efter en vis Tids Forløb efter hiin Fredsforkyndelse at begynde Sagen paa ny mod Drabsmanden«. Denne forståelse af bestemmelsen er formentlig urigtig. I det af Kolderup-Rosenvinge forudsatte tilfælde: at eftermålsmanden ikke rettidigt rejser sag på den i JL II.8 foreskrevne måde, kom sagen slet ikke for landstinget, men for herredstinget, hvor eftermålsmanden kun kunne kræve den legale mandebod, men ikke overbod (gørsum) og slet ikke kræve fredløs-

hed, jf. RR § 20. Bestemmelsen i § 22 taler udtrykkeligt om, at kongens fred lyses på landstinget. Det forekommer heller ikke stemmende med datidens opfattelse, at en sag, der var afsluttet mellem parterne ved vedtagelse af bøder og derpå følgende fredlysning til tinge, skulle kunne genoptages af kongens foged, fordi afgørelsen forekom materielt uretfærdig. Nogen egentlig offentlig anklagemyndighed var jo på denne tid endnu ikke udviklet, og det tilkom ikke kongens foged at indtale mandebod eller i øvrigt optræde på eftermålsmandens vegne. Da det i alle hss. hedder, at den pågældende nyder sin fred, ikke i forhold til eftermålsmanden og den dræbtes øvrige frænder, men kun i forhold til kongens foged, må meningen være, at kongens foged i det angivne tidsrum ikke må søge fredkøbet eller eventuelt kun kongens bødeandel (»blodbøden«) inddrevet hos manddraberen. Mandeboden skulle erlægges i løbet af ét år, jf. ASun 85, VsjL A&O IV.13, EsjL II.37 in fine, JL III.21, og det ville være i overensstemmelse med datidens retsopfattelse, at de forurettede fik den dem tilkommende bod, før kongen fik fredkøb eller blodbøde, som manddraberen ud over fredkøbet skulle betale til kongen, jf. f.eks. EsjL II.28 samt flere steder i købstadlovgivningen (Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 24, Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 85, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 VI.2, Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 83, bearbejdelsen for Odense § 77). I retsanvendelsen er dette princip, der endnu findes i DL 1-24-8 sidste punktum, undertiden udtrykt ved, at »kongesagen rejser sig af bondesagen«, se f.eks. Viborg landstings dom 1586 (GdD IV.99f.: konge-sagen reiser aff bunde-sagen) og Sjællands landstings dom 16. januar 1594 (V nr. 710: kongsagenn reigβer aff bundens sag), jf. rettertingsdom 8. maj 1537 (I nr. 83: ey motthe bødhe kongens sag, førre bundens sag wor affthallett), P. Syv, Aldmindelige Danske Ord-Sproge I (1688).280 og »første projekt« 1-25-10 (Secher og Støchel I.460). I hs. Thott 1991,4° fra omkr. 1600 findes fol.377^{v} blandt nogle praktiske juridiske anvisninger følgende: Huor som bunden fannger sagefaldt, ther fanger och konngen sin, forthij konngenn eller hanns embitzmandt paa hanns vegnne hielper bunden først rett. Ther for reigzer koningenns sagh aff bundens. Flere juridiske blandingshåndskrifter (bl.a. AM 29,4°, GkS 3129,4°, NkS 1387d.4°, Thott 1991,4° og Uldall 10,2°) indeholder bestemmelser om, »huorledis then skall sige som biuder for then døde«. Det hedder her: Her biuder ieg bøder och fuldt vandell [ɔ: erstatning, gengæld; jf. Kalk. IV. 730a] og offuerbøder for gyldt [ɔ: gild, god, udmærket] manndt och gieff N., neffnendis hans naffn, som N: ihielsloe. Thette schall saa biudes 3 gange, kommer mandraberenn sielff personlig thil lannzthinng, iij sambfeldt thinng thellige, och biuder saa bøden for thennd døde, thaa nyder hanndt konngenns fredt eet aar omkring vdenn all giensigelse; menn rømmer hannd for manddrab eller for anden halsløsz gierning, thaa schall hanndt loug søgis (her efter Thott 1991,4° fol.375^{r-v}). Her udtales intet om fred i forhold til kongens foged, så her er vel tænkt på, at manddraberen i ét år (den tid, han havde til udredelse af mandeboden) havde fred, ɔ: ikke kunne fejdes eller erklæres fredløs af eftermålsmanden eller den dræbtes øvrige slægt. Betalte manddraberen ikke den aftalte bod, må der have været adgang for eftermålsmanden til at få ham dømt fredløs, jf. Poul Johs. Jørgensen. Manddrabsforbrydelsen.41.

(5) At manddraberen personligt skulle møde på et af de 3 første landsting efter drabet var foreskrevet i lovgivningen, jf. ASun 45, VsjL ÆR 139, Valdemar II Sejrs fdg. om manddrab i Skåne (DgL I,2.733, 736), tillæg IV.4 til SkL (ib. 746, 748), jf. tekst 3 af SkL V.9 (ib.I,1.340). Mødte drabsmanden ikke, blev han erklæret fredløs. - (6) At kongens ret til at optage drabsmanden i freden var betinget af, at der var sluttet forlig med den dræbtes slægt, var udtalt i SkL 90, VsjL A&O III.1, EsjL II.9, JL II.22 og Thords art. § 84, se ovf. note 1. Muligt er dette stykke en bearbejdet lovtekst. - (7) Her: frænder (Kalk. IV.795a bet. 2), jf. rettertingsdom 31. december 1417 (I nr. 3: bæthræ there wene).

§ 23

Fredkøb for drab, begået af en adelsmands undergivne, tilfalder den adelige husbond, såfremt han har ret til 40 marks sager, medmindre husbonden selv har anstiftet drabet.

Dør en udlænding her i riget, tilfalder hans gods kongen, såfremt den afdødes arvinger ikke inden et år og seks uger melder sig og beviser deres arveret. Er udlændingen dræbt, tilfalder mandeboden i tilsvarende tilfælde kongen.[1]

Forlæg: GkS 3129,4° fol.275^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.92^{v}; AM 35,4° fol.165^{r}; AM 42,4° fol.88^{v}; Lund UB J 33,4° fol.269^{v}; NkS 819,2° fol.8^{r}; NkS 1304,4° fol.127^{v}; NkS 3136,4° fol.148^{v}; Stockholm KB B 80 fol.156^{r}; Uldall 250,4° fol.65^{v}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.188 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.210; W. Christensen, Statsforvaltning.608.

Overskrift til 1ste stykke: Om mands thiener dreber mand: til 2det stykke: Om danearff.

Huilcken frimand,[2] der sielffue haffuer inde med sig alle fyretiue marchs sager,[3] dreber hans thienere nogin mand, saa att det er husbondens gierninger,[4] daa skall kongin haffue fredkøbett,[5] men er det thieners egen gierninger, thaa thager hans husbond hans fredkiøb.

Er dett vden rigens mand, som slagin er eller och worder død her i riget, kome icke hans arffuing inden sex vger och it aar, daa thager kongen mands bøderne[6] och hans gods, thi det kallis dane arff,[7] och skulle same arffuinge haffue skielig beuisning for dem, om de det skulle nyde.

(1) De ældste hss., der indeholder denne bestemmelse, er fra 2den halvdel af det 16. årh. Bestemmelsens 1ste stykke må være fra før 1513, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.608, da adelen først ved Christian IIs hdf. 22. juli 1513 § 62 fik ret til fredkøbet. Bestemmelsen forudsætter, at adelen har ret til 40 marks sager, men denne ret havde adelen før Christian IIs hdf. kun ifølge specielle privilegier, hvoraf der fra 1400-tallet kendes enkelte. Bestemmelsens 1ste stykke, der formentlig er gengivelse af en dom, kan næppe dateres tidligere end til omkr. 1450. Bestemmelsens 2det stykke, der muligt er en bearbejdet lovtekst, se ndf. note 8, må formentlig, hvis det er gengivelse af en dom, være fra omtrent samme tid. Det anvendte udtryk *dane arff* anvendes først i midten af det 15. årh., jf. tilskrift med lidt yngre hånd i Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.59 (DgK III.90) og Kalk.I.339b. Muligt er der tale om gengivelse af to domme, da bestemmelsen i de fleste hss. (AM 29,4°, AM 42,4°, GkS 3129,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 819,2°, NkS 1304,4°, NkS 3136,4°, Stockholm KB B 80 og Uldall 250,4°) er opdelt i to paragraffer. - (2) Adelsmand (Kalk. I. 777a). - (3) Christoffer IIs hdf. 25. januar 1320 § 11 (DdR. 187) bestemte, at herremænd måtte oppebære 3 og 9 marks bøder af deres tjenere efter hvert lands sædvane, men højere bøder kun når de havde særlige privilegier derpå. Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326 § 9 (ib. 214) tilføjede retten til at oppebære fredkøbet, men Olufs hdf. 3. maj 1376 § 10 (ib. 278f.) vendte tilbage til den ældre regel, hvorefter fredkøbet var forbeholdt kongen. Først ved Christian IIs hdf. 22. juli 1513 (DKH.63) fik adel og gejstlighed ret til fredkøbet. Endnu i det 15. årh. krævedes et kgl. privilegium for, at en adelsmand kunne oppebære 40

marks sager, jf. W. Christensen, anf. v. 607, og Ghemen-trykkets § 5 (se herom ovf. side 342).

(4) Udtrykket *husbondens gierninger* omfatter formentlig ikke kun de tilfælde, hvor husbonden har medvirket til gerningen eller har påbudt eller anstiftet sine tjenere til at udføre den, men efter omstændighederne også tilfælde, hvor husbonden efter gerningen beholder tjeneren i sit brød og derved må antages at godkende retsbruddet, jf. herved JL II.70, Thords art. § 31, Christoffer af Bayerns fdg. 12. juni 1442 om landefred (GAA V.59f.) samt rettertingsdomme 9. maj 1509 (I nr. 47), 2. juli 1541 (I nr. 95) og 31. august 1586 (GdD IV.76ff.). Ældre germansk ret hjemlede et vidtgående ansvar for andres handlinger, jf. Hübner, Grundzüge.561f., Poul Gædeken, Retsbrudet og Reaktionen derimod i gammeldansk og germansk Ret (1934).101, muligt også i ældre norsk og svensk ret, jf. Karl von Amira, Nordgermanisches Obligationenrecht I (Leipzig 1892),402f., II (1895).427f., mens ældre dansk ret havde en mere kasuistisk og begrænset karakter og var, hvad man har kaldt et husherreansvar, ɔ: ansvar for de personer, der var undergivet husbondens myndighed, og som levede sammen med ham, jf. Thøger Nielsen.308, se om trælles retsbrud SkL 119, 123-125, 160, 162, ASun 49-50, 71, 97-98, VsjL YR § 86, EsjL II.32 og 77, JL I.32, jf. Matzen, Offentlig Ret III.54ff., Gædeken, anf. v. 60ff. En generel regel om husbondansvar (principalansvar) svarende til bestemmelsen i DL 3-19-2 fandtes ikke i ældre dansk ret, jf. Matzen, Privatret II.232. Om tjeners ildspåsættelse bestemte JL III.68, at husbonden ikke var ansvarlig, hvis han ikke havde opfordret dertil. Af VsjL A&O IV.28 fremgår, at hvis (frit) tyende efter husbondens befaling øver vold, straffes de derfor, men husbonden straffes tillige med 6 marks bøde, jf. Ringsted herredstings dom 22. marts 1571 (III nr. 374), hvor en bonde, der efter sin husbonds ordre havde været med til at sætte urigtigt skovskel, og som af landstinget herfor var dømt fredløs, af herredstinget blev dømt i kongens nåde og unåde, hvilket i dette tilfælde sikkert tilsigtede en formildelse af den idømte fredløshedsstraf, fordi den pågældende havde handlet efter husbondens ordre og i dennes overværelse. Om husbondansvar og DL 3-19-2 se bl.a. Thøger Nielsen.307ff. og Inger Skyum-Nielsen i TfR 1965. 529ff.

(5) Om fredkøb se note 1 til RR § 22. - (6) Mandeboden. - (7) Arv, der tilfalder kongen, fordi ingen arvinger melder sig. Sådan arv kaldtes vist opr. *danefæ*, jf. f.eks. Roskilde stadsret 15. juni 1268 § 11 (qui wlgariter dicuntur danæfæ; DgK III.179), senere under påvirkning fra svensk ret *danearv*, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.266. Udtrykket anvendes i gamle svenske og norske kilder om arv, der tilfaldt kongen (el. biskoppen) efter en udlænding, som døde i vedkommende land uden at efterlade sig arvinger. I videre bet. anvendtes ordet i enkelte love også om arv efter indlændinge, der døde uden arvinger. Det mentes tidligere, at ordet bet.: arv efter danske, fordi danske i Sverige og Norge var de bedst kendte og hyppigst forekommende udlændinge. Der er dog nu enighed om, at ordets førsteled er genitiv sing. af et ord *dan* = død (afledninger heraf i ord som *dåne, dø*), jf. Da.etym.Ordb.62a, OdS III.480. I Danmark kom ordet *danefæ* eller *danæt fæ* (dødt gods) i de gamle love også og i nutiden til udelukkende at bet.: guld, sølv el. anden skat, der blev fundet i høje fra den hedenske tid og opr. var medgivet den døde som hans ejendom, men i kristen tid ansås for herreløst, jf. DL 5-9-3 og fdg. 22. marts 1737. Danearv tilkom opr. kongen ubeskåret, jf. f.eks. Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 47 (DgK III.63), Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.59 (ib. 90f.), Malmøs privilegier 16. februar 1487 § 59 (ib. IV.89), Landskronas privilegier 24. marts 1489 § 57 (ib. 138), Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 81 (ib. V.81), kong Hans' alm. stadsret (efter 1443) § 99 (ib. 97), men der forekom allerede i det 13. og 14. årh. bestemmelser om, at arven skulle deles lige mellem kongen og vedkommende by, når arvingerne ikke meldte sig, jf. Flensborg stadsret 16. august 1284 § 17 (DgK I.98), tekst II (omkr. 1300) § 103 (ib. 130), sammes stadsret 1431 § 95 (ib. 154), tekst IV (14.-15. årh.) § 98 (ib. 176) og W. Christensen, anf. v. 625ff. Gods tilhørende udenlandske gejstlige, der døde i Danmark, og hvis arvinger ikke meldte

sig inden år og dag, tilfaldt ikke kongen, idet konciliet i Kbh. i juli 1425 bestemte, at arven skulle anvendes *in pios usus* efter vedkommende biskops nærmere bestemmelse, jf. SRD VI.456.

(8) Bestemmelsens 2det stykke er i overensstemmelse med EsjL III.57 (hvor fristen dog kun er ét år) og JL I.23, jf. også Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 71, Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 47, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 V.59, Roskilde stadsret 15. juni 1268 § 11, Holbæk stadsret (efter 1268) § 28, Slesvig stadsret (omkr. 1200) § 29, tekst II (omkr. 1400) § 38, Haderslev stadsret 1292 § 11 (i de to sidstnævnte byer var arvingernes ret dog betinget af, at der var erlagt arvekøb, jf. herom Matzen, Offentlig Ret I.26, sa., Privatret I.106f.). Det er derfor muligt, at bestemmelsens 2det stykke er en bearbejdet lovtekst.

§ 24

Den, der vil pleje ret for en anden, og som er vederhæftig og rede til at lide dom, behøver ikke nogen skriftlig fuldmagt for at optræde på partens vegne.

Den sagsøgte, der påberåber sig hjemmel med hensyn til det påsigtede forhold, skal forelægges en bestemt dag at bevise dette. Kan han ikke det, fortsætter sagen imod ham som sagsøgt.[1]

Forlæg: AM 29,4° fol.93^{r}. Findes yderligere i AM 35,4° fol.165^{v}, AM 42,4° fol.89^{r}; GkS 3129,4° fol.276^{r}; Lund UB J 33,4° fol.269^{v}; NkS 819,2° fol.8^{v}; NkS 1304,4° fol.128^{r}; NkS 3136,4° fol.149^{r}; Stockholm KB B 80 fol.156^{v}; Uldall 250,4° fol.66^{r}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.188f. (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.210ff.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Then, som wil pleie ret for anden[2] och haffuer ther til veder hetting[3] och wil verre y rette och y dom for hannom at lide och vndgielde,[4] hannom giør inthet machtebreff[5] behoff aff thenn mand.[6]

Huo, som giffuir sig y rette med nogen och i dom, och den, som for sagen stander,[7] skiuder,[8] at hand haffuer hiemel[9] til thenn sag, som hand sichtis forre, tha skal dommeren legge hannom[10] en lauge dag[11] for, som hand kand komme syn hiemmel forre.[12] Kand han ey komme then hiemmel forre, som hand paa skiude[r],[13] samme lag dag, tha[14] skal hand[15] gaa y rette och dom, tha[16] skal hand haffue hiemel vdj hiemelsted,[17] som hand før paa skiød.[18]

(1) De ældste hss., der indeholder denne bestemmelse, er fra 2den halvdel af 16. årh. Bestemmelsen er formentlig gengivelse af en dom, jf. ovf. side 318, eller af to domme, jf. at bestemmelsen i de fleste hss. (AM 29,4°, AM 42,4°, GkS 3129,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 819,2°, NkS 1304,4°, NkS 3136,4°, Stockholm KB B 80 og Uldall 250,4°) er gengivet i to paragraffer. Den i dommen(e) fastslåede regel blev optaget i recesserne 21. december 1551 § 4 og 13. december 1558 § 12, fdg. 30. juni 1589 § 1 og i DL 1-11-1, dog at det bestemtes, at den, der på tinge ville være hjemmel for nogen, straks personligt skulle møde i retten og stå til ansvar. Ændrin-

gen skyldtes, at der i retsbrugen havde indsneget sig den uskik, at adelspersoner optrådte som hjemmel for ikke-adelige, sædvanligvis adelens egne tjenere, således at underdommeren undertiden måtte vise sagen fra sig til påkendelse for kongen og rigsrådet, der var 1ste instans i sager angående adelsmænds liv og ære, jf. fdg. 1. september 1466 § 6, Christian IIs hdf. 22. juli 1513 § 13, Frederik Is hdf. 3. august 1523 § 24. I det tidsrum, der ligger mellem tilblivelsen af nærv. bestemmelse i RR og reces 21. december 1551, har der altså udviklet sig det misbrug af reglen, der vanskeliggjorde og forhalede søgsmål mod adelens tjenere. Denne »uskickelighed«, som reces 1551 tidligst søgte at komme til livs, jf. senere fdg. 30. juni 1589, kan formentlig først være opstået, efter at det var fastslået, at adelens værneting i livs- og æressager var kongen og rigsrådet. Da dette først skete ved fdg. 1. september 1466, er den her gengivne bestemmelse i RR formentlig noget ældre og tør vel dateres til tiden omkr. 1450. DL 1-11-1 er aldrig formelt ophævet, men var vist gået af brug før 1800, jf. Stig Iuuls udg. af DL (1949).32.

(2) Landskabslovene indeholdt enkelte regler om rettertingsfuldmægtige, se SkL 66, ASun 25, EsjL II.61, JL III.42. Den, der gik i rette på en andens vegne, gjorde sig derved direkte og personligt ansvarlig for det, mandanten tiltaltes for, og trådte helt i dennes sted, således at han ifaldt de bøder, som mandanten ville være ifaldet, om en anden ikke havde mødt for ham, jf. tillæg XIII til SkL (DgL I,2.811 og 816) og fdg. 30. juni 1589 § 2 (vederfaris dend samme dom och ret; CCD II.542). Rettertingsdom 28. april 1542 (KRD II.48f.) angik et tilfælde, hvor sagsøgtes rettergangsfuldmægtig kun havde fuldmagt til at gå i rette om kost, tæring, skadegæld og faldsmål, men ikke om hovedsagen. Sagen blev udsat til 3 dage efter kongens snarlige ankomst til Viborg, da skulle der gives endelig dom. Det pålagdes parterne at møde, og i tilfælde af en parts udeblivelse, ville den mødende part få endelig dom i sagen. Rettertingsdom 5. juni 1592 (V nr. 684) bestemte, at ved indstævning for kongen og rigsrådet som rigets øverste domstol, hvorfra der ikke kunne appelleres, skulle fremtidig altid hovedmanden og ikke hans foged eller fuldmægtig indstævnes. Derimod kunne mandataren ikke ved sin optræden i retten på nogen måde forpligte mandanten. Det var derfor naturligt, som RR § 24 gør det, at kræve økonomisk soliditet hos den, der ville pleje ret for en anden, jf. rettertingsdom 11. marts 1606 (VI nr. 824), der statuerede, at en mand ikke var vederhæftig og derfor ikke kunne være hjemmel. Gejstlige (Præster og klostermænd) måtte efter JL I.31 ikke være værger, fordi de som rettergangsfuldmægtige ikke kunne møde *a lækmanz thing* for myndlingen. Reglen i JL I.31 skyldes ikke kun kirkens forbud mod, at gejstlige beskæftigede sig med negotia secularia, men navnlig, at gejstlige ikke kunne sagsøges ved verdslige domstole, jf. Knud Mikkelsens glosse til JL I.31 (quia non debent apparare petiti in causis forensium), Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.411, og Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse.102 note 44.

(3) vederhæftig, ɔ: som kan opfylde sine økonomiske forpligtelser. Verb. *hætta* bet. egl.: sætte på spil, risikere, og *hættæ with(ær)* (jf. JL I.30) bet.: sætte som sikkerhed. Ordet er misforstået i DL 3-17-5 (han skal have saa meget ved at hæfte). Vederhæftig er en omdannelse af ældre *vederhættig*, jf. Verner Dahlerup.98. AM 35,4°, NkS 819,2° og NkS 3136,4° har *wederhefftiighett*. En fordelt mand kunne således ikke være rettergangsfuldmægtig, da han ikke måtte sælge eller pantsætte sit gods og ikke kunne møde i rette. - (4) Den, der plejede ret for en anden, trådte helt i denne andens sted, jf. ovf. note 2, se f.eks. rettertingsdomme 23. september 1557 (GdD II.176f.) og 2. september 1562 (II nr. 303), Sjællands landstings domme 1. april 1596 (V nr. 749) og 6. juli 1597 (VI nr. 762). - (5) (skriftlig) fuldmagt (Kalk. III.11a). Rettertingsdom 30. juli 1543 (GdD I.81f.) krævede dog »magtebreff at gange udi rette«, og tilforordnede råders dom 22. juli 1580 (III nr. 482) statuerede, at en foged, der ikke var forsynet med sin husbonds fuldmagt, ikke kunne møde i rette for husbonden, der derfor tabte sagen, til han stævnede pány. - (6) Ordet mgl. i GkS 3129,4°. AM 35,4° tilføjer efter *mand: som handt suarer forre*. - (7) Sagsøgte; se note 7 til RR § 9. - (8) påberåber sig, hævder (Kalk. III.542b bet. 1). - (9)

Hjemmel kan dels bet. lovlig adkomst, tilladelse, bemyndigelse, berettigelse, dels hjemmelsmand, ɔ: en person, der kan hjemle en anden en ret. - (10) AM 42,4° og Uldall 250,4° har *dig*.

(11) Lovdag, ɔ: en lovlig fastsat dag el. tidspunkt, på hvilken en sags endelige afgørelse finder sted eller inden hvilken et forhold skal være bragt i orden,, jf. Skautrup, JL.259b. - (12) *komme ... forre:* komme frem med, fremlægge (Kalk. I.618a bet. 3). AM 35,4° har *komme ... fram*. - (13) Forlægget har ved fejlskrift *skiude*. - (14) GkS 3129,4³, Lund UB J 33,4°, NkS 819,2° og Stockholm KB B 80 har *naar*, AM 35,4° *dog*. - (15) NkS 3136,4° har *hand skall*. - (16) AM 35,4° har *och dog*. - (17) *hiemel vdj hiemelsted* må vist bet.: da skal han have hjemmel (bemyndigelse, nemlig til at lide ret og dom) i hjemmelsmandens (den egentlige modparts) sted. Sml. DL 1-11-4: *indtræder i Hiemmels Stæd*, hvor *Hiemmel* sigter til den egentlige sagsøgte, jf. Brorson, Første Bog I.597. Udtrykket findes også i Christian IIs skrå 1. september 1515 for guldsmedene: vden han kand fonge for seg hiemle i hiemlestæd, som swar ther till retthe (Nyrop, Gildeskraaer II.596), hvor *hiemlestæd* ifl. Kalk. II.212b bet.: et sted, hvor man kan få hjemmel. - (18) Om reglens anvendelse i praksis se rettertingsdomme 2. juli 1537 (KRD I.220f.), 10. juni 1558 (GdD II.193f.), 27. maj 1559 (ib. I.260ff.), 2. december 1562 (II nr. 303), Sjællands landstings domme 1. april 1596 (V nr. 749) og 6. juli 1597 (VI nr. 762). På et enkelt område (ulovlig jagt) findes en noget lignende regel i recesserne 24. august 1537 § 26 og 13. december 1558 § 67, jf. DL 5-10-41 (den, som gaar i Hiemmels Stæd, skal svare til hans Gierninger).

§ 25

Indsigelser om lavhævd kan ikke hindre en på tinge begæret markskelsforretning.[1]

Forlæg: AM 42,4° fol.89ᵛ. Findes yderligere i AM 29,4° fol.93ᵛ; AM 35,4° fol.166ʳ; GkS 3129,4° fol.277ᵛ; Lund UB J 33,4° fol.270ʳ; NkS 819,2° fol.9ʳ; NkS 1304,4° fol.128ᵛ; NkS 3136,4° fol.149ᵛ; Stockholm KB B 80 fol.157ʳ; Uldall 250,4° fol.66ᵛ.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.182 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.213f.; Matzen, Privatret II.11.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Paa alle marcheskell,[2] som till tinge[3] begieris, ther emod maa ey gaa lauge heffd[4] paa thennom.

(1) Bestemmelsen er formentlig en kort gengivelse af reglen i JL II.21, der bestemte, at når markeskel skulle sværges, skulle de, der havde stuf (ɔ: en del af bymarken, der ved gave, salg el. på anden lignende måde var skilt fra det bol, hvortil det opr. hørte) i den anden bys marker, i tide, nemlig på deres genmæleting, da parterne skulle møde og sandemænd udmeldes, jf. JL II.6, gøre deres krav på den erhvervede stuf gældende og på forhånd, før der blev svoret markeskel, give deres samtykke til fastsættelsen af markeskellet og anerkende det ny markeskel, jf. Kroman-Iuul.III.155, Poul Meyer.335. De kunne således ikke ved lavhævdsindsigelse hindre markskelsforretningen. Om retspraksis se bl.a. Matzen, Privatret II.11f., Poul Meyer.339ff. og Viborg landstings domme 12. august 1480 (I nr. 28), 29. januar 1551 (I nr. 171), 9. juni 1571 (III nr. 381), 15. september 1582 (IV nr. 505), 18. januar 1589 (IV nr. 599) og 11. oktober 1589 (IV nr. 617) samt rettertingsdom 31. juli 1537 (KRD I.252ff.). - (2) Markeskel er skellet mellem

to landsbyers jorder. - (3) På herredstinget udmeldtes mænd (i Jylland og på Fyn sandemænd, i Skåne og på Sjælland oldinge), jf. SkL 72, ASun 33, VsjL 191ff., EsjL II.68, JL II.21. Om fremgangsmåden se Arent Berntsen II.452ff. - (4) Om lavhævd se note 4 til RR § 7.

§ 26

I alle domme skal forrest, næst efter dommerens navn, anføres navnene på de fremmødte bedste mænd, der skal besegle dombrevet.[1]

Forlæg: GkS 3129,4° fol.276^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.93^{v}; AM 35,4° fol.166^{r}; AM 42,4° fol.89^{v}; Lund UB J 33,4° fol.270^{r}; NkS 819,2° fol.9^{r}; NkS 1304,4° fol.128^{v}; NkS 3136,4° fol.149^{v}; Stockholm KB B 80 fol.157^{r}; Uldall 250,4° fol.66^{v}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.189 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.214.

Overskrift i forlægget: Om breffue att besegle.

J alle de breffue, som dom i staar,[2] de beste mends[3] naffn thill tingit ehre, de skulle staa først[4] vdj breffuit nest epther domerens naffn, som besegle[5] skulle.[6]

(1) De ældste hss., der indeholder denne bestemmelse, der antagelig er gengivelse af en dom, jf. ovf. side 318, er fra 2den halvdel af det 16. årh. Bestemmelsen indeholder ingen sikre dateringskriterier, men sprog og ordstilling synes at pege mod en ældre tid. Det er muligt, bestemmelsen tager sigte på landstingene. Herfor taler for det første, at udtrykket *dommer* er anvendt, og dette udtryk anvendtes ikke almindeligt om herredsfogden, der kaldtes herredsfoged, foged, tingfoged, sjældnere tingholder, tinghører eller saghører, jf. W. Christensen, Statsforvaltning. 254f., Skautrup, Hardiske Mål II.37, således som det også fremgår af de i nærv. udgave bragte herredstingsdomme og af sagregistrene til Skast, Aasum og Sokkelund herreders samt Herlufholms birks tingbøger. Kun i tilfælde, hvor en sættedommer trådte i herredsfogdens sted anvendtes ordet dommer. For det andet var det kun ved landstinget, at dommeren (dommerne) dømte sammen med flere gode mænd, der var mødt på tinget, og hvis navne nævnes i dommen. Ved herredstingsdomme var i ældre tid dombrevet udstedt af »bønder og menige almue«, hvis navne ikke nævnes, og dombrevet blev forseglet med »worre herritzes jndþegle«, jf. Mols herredstings dom 21. oktober 1467 (I nr. 28), W. Christensen, anf. v. 250, de yngre dombreve udstedtes af herredsfogden alene, og det var kun ham, der beseglede dem med sit private signet. Ifl. kgl.åb.br. 5. juni 1581 (CCD II.212) og 1. januar 1583 (ib.326) skulle herredstingsdomme besegles af herredsfogden og herredsskriveren, hvilken regel ikke altid synes overholdt. Det nævnes undertiden i herredstingsdomme, at »menige almue« eller »mange dannemænd« den dag var mødt på tinget, men deres navne nævnes ikke, og de har ikke medbeseglet dombrevet. Når f.eks. Ringsted herredstings dom 22. marts 1571 (III nr. 374) og Fakse herredstingsdom 3. februar 1586 (IV nr. 544) nævner navnene på 8 herredsmænd som meddommere, skyldes det bestemmelsen i reces 13. december 1558 § 13, jf. reces 21. december 1551 § 5, hvorefter herredsfogden i sager om tyveri eller andet, der kunne medføre livsstraf, skulle tage til sig de bedste tingmænd og dømme sammen med dem. Det forekom dog i enkelte tilfælde, at herredsfogden dømte sammen med tiltagne herredsmænd, og dette var foreskrevet i Christian IIs landret 1521 §§ 35 og 39, jf. kgl.åb.br. 14. juni 1560 (CCD I.78f.), der for Blekinges vedkommende foreskrev, at når sagen kom for Øster herredsting, skulle der udmeldes 12 mænd til at dømme og

give beskrevet, hvad der var afsagt for rette, og kgl.åb.br. 15. juli 1581 (CCD II.212), der ligeledes for Blekinge bestemte, at herredsfogden havde ret til at tiltage 6 lovfaste dannemænd til at dømme sammen med sig og medbesegle dombrevet. Ifølge det bevarede kildemateriale kunne det indtil omkr. 1550 forekomme, at landsdommeren (landsdommerne) dømte sammen med flere gode mænd, hvis navne nævnes i dommen, men siden blev det sjældnere ved domme afsagt af Fyns, Sjællands og Skåne landsting (se som undtagelser for Sjællands landstings vedkommende dommene III nr. 387 og 407, IV nr. 536, 557 og 563 og V nr. 583 og 580, og for Skåne landstings vedkommende IV nr. 490, 515 og 530 og V nr. 712), medens det derimod ved Viborg landsting helt op til 1597 hyppigt forekom, at gode mænd deltog i pådømmelsen. Ved missive 6. november 1597 til landsdommerne (CCD III.61f.) bestemtes, at landstingsdomme kun måtte udfærdiges i landsdommerens og landstingsskriverens navn. Det hedder i missivet, at »det sig tit och ofte tildrage, at vorre gode mend af adellen, som til landstinget nerverrendis erre, af dig [ɔ: landsdommeren] skulle bevegis med dig at dømme och deris naufn udi dommen blifver indført, hvor udofver vorre undersotte, som blifver foraarsaget samme din dom at stefne, skulle dennem beklage, at de hiøgeligen besvergis med saa mange at stefne«. Det var jo ikke blot den faste dommer, der ved appel skulle indstævnes, men alle, der havde deltaget i pådømmelsen, jf. herved kgl.åb.br. 5. juli 1574 til bønderne i Gydinge herred (CCD I.587f.), at tingfoged, domsmænd og oldinge skal svare til landsting til deres domme. Antages det, at reglen i RR § 26 tager sigte på landstinget, synes en datering til omkr. 1450, da landsdommerne altid dømte sammen med andre, at kunne forsvares. Som nævnt ovf. er bestemmelsen i RR § 26 kun bevaret i håndskrifter fra 2den halvdel af det 16. årh., og den mulighed kan ikke udelukkes, at der opr. har været anvendt et andet ord end *dommer*, og at bestemmelsen altså (også) tager sigte på herredstingene. Den knudrede stil kunne måske tyde på, at der foreligger en oversættelse fra latin. Gælder § 26 også herredstingene, må bestemmelsen være fra en tid, da der ved herredstinget fandtes en dommer i bet.: en til tinget fast knyttet embedsmand, som deltager i domsafsigelsen og som, da han skal nævnes først, er leder af tingets forhandlinger. Da det først er fra omkr. 1400, at den af lensmanden beskikkede foged som kongens repræsentant fungerer som herredstingets formand, jf. Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.362, kan bestemmelsen formentlig tidligst dateres til tiden omkr. 1450.

(2) I stedet for *breffue, som dom i staar* har AM 29,4°, AM 42,4° og Uldall 250,4° *dom breffue*. - (3) Her: de mest ansete tingmænd, jf. reces 21. december 1551 § 5 og reces 13. december 1558 § 13 *(beste tingmend)*, ikke: adelige (Kalk.V.68b). - (4) At de bedste mænds navne skal stå først i dombrevet næst efter dommerens navn, betegner, at de er medudstedere af dombrevet og ikke, som hvis deres navne kun findes i bekræftelsesformularen i dombrevets slutning (corroboratio), blot vidner. De karakteriseres derved som meddommere og følgelig som medansvarlige for den afsagte dom. Det kunne forekomme, at ansete personer blev anmodet om at medbesegle, men deres navne nævnes da som vidner i brevets slutning, se f.eks. Skåne landstingsvidne 28. juli 1487 (I nr. 33). Ved herredstingsdomme kunne det forekomme, at herredsfogden måtte vige pladsen for en mægtigere, særligt lensmanden, derimod ikke, ej heller i landstingsdomme, for gejstlige, der jo i almindelighed havde højere rang end verdslige, se f.eks. domme af Sjællands landsting 7. juli 1428 (I nr. 7) og 14. december 1468 (ib.nr.21) og af Viborg landsting 12. april 1466 (ib.nr.16). Landsdommerens navn anføres først, men også her kunne undtagelser forekomme, enten når en person af meget høj rang var til stede på tinget, eller når landsdommeren selv aflagde vidnesbyrd i sagen eller på anden måde tog del i den, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.180 (når der her i note 2 henvises til sjællændernes hyldning 13. maj 1467 (Dipl.Chr.I nr.136) af prins Hans på Sjællands landsting viser dette i denne forbindelse ikke noget, da der her er tale om en politisk beslutning og ikke om en dom).

(5) Det fremgår ikke af teksten, at også dommeren skulle besegle, men dette var (bortset fra

rettertinget) det almindelige og fremgår af flere yngre kilder samt af bevarede dombreve. Der eksisterede i ældre tid et herredssegl, jf. P. B. Grandjean, Danske Herreders Segl (1947).19, hvoraf det ældste (fra Kalslund h.) findes på et tingsvidne af 9. august 1365 (Rep.1.rk.II nr. 2771). Herredssegl synes dog kun sjældent anvendt på de fra tinget udgåede domme og tingsvidner, se dog Mols herredstings dom 21. oktober 1467 (I nr. 18) og Nim herredstingsvidne 31. december 1488 (Rep.2.rk.III nr. 6382) samt Aasum herreds tingbog 1648–80, hvor seglet anvendtes på en hyldningsfuldmagt. For at hindre misbrug af herredsseglet påbød kgl.åb.br. 29. april 1583 (CCD II.333f.), at 12 herredsmænd i Sølvisborg len skulle have signetet i forvaring, jf. rettertingsdom 29. september 1550 (GdD I.126f.). Kgl.åb.br. 15. juli 1582 (CCD II.310) der for Blekinge bestemte, at herredsfogden havde ret til at tiltage 6 lovfaste dannemænd til at dømme med sig, pålagde i § 3 herredsmændene hver at have »sit indsegel med deris sedvonlige boemercke«, således at de i givet fald kunne medbesegle. I Blekinge synes der trods det kgl.åb. br. 29. april 1583 at have fundet misbrug sted, for i missive 7. oktober 1597 (Kanc.Br.) til lensmanden Knud Grubbe pålagdes det ham at tage Blekinge Øster herreds signet i forvaring, da det var blevet misbrugt af herredsmændene. Herredet skulle herefter intet segl have, men det, der forhandledes på tinget, skulle besegles med herredsmændenes egne segl, »saaledes som det var sædvanlig andetsteds i riget«. Der fandtes i ældre tid også et »landssegl«, der anvendtes af landstinget, jf. Grandjean, anf.v.18. De få bevarede segl stammer alle fra middelalderen, og det var vist kun undtagelsesvis, at dette segl blev brugt. Det almindelige var, at landsdommeren, landstingsskriveren og eventuelt de tilstedeværende gode mænd, der havde deltaget i pådømmelsen, beseglede med deres personlige segl. Stemann, Retshistorie.248 nævner, at landstingsstævninger skulle udfærdiges af landstingsskriveren »under Landsthingets Segl«, men dette har ikke hjemmel i de af ham anførte lovsteder, jf. Viborg landstings dom 16. december 1570 (III nr. 369) og fdg. 2. juni 1573 (CCD I.547f.). Derimod bestemte DL 1-4-22, at landstingsstævning skulle udstedes af landstingsskriveren »og Landstings Segl«. Tingsvidner kunne besegles af landstingsskriveren alene, jf. rettertingsdom 20. juli 1537 (KRD I.275ff.; i GdD II.68 dateret 1538), tingsvidne af Skåne landsting 28. juli 1487 (I nr. 23) og af Sjællands landsting 13. april 1569 (II nr. 340). Rettertingsdomme besegledes med det kgl. rettertingssegl (rigens indsegl (til sager); sigillum ad causas), men i ældre tid forekom det ikke sjældent, at domstolen benyttede mere end dette segl, se f.eks. rettertingsdom 23. august 1367 (Rep.1.rk.II nr. 2821) og 24. januar 1399 (ib.nr.4291; i dette nævnes i teksten 6 mænd som medbeseglere, men de har ikke medbeseglet, og der er i dokumentet ikke seglhuller til deres segl). Fra det 15. årh. findes næppe noget eksempel på en sådan medbesegling, jf. W. Christensen, Statsforvaltning.151, dog kunne domstolen i sager, hvor kongen var part, besegles af de dømmende rigsråder, se f.eks. rettertingsdomme 11 juni 1494 (I nr. 129) og 14. juli 1579 (III nr. 465), men altid skete dette ikke, se f.eks. rettertingsdomme 21. september 1596 (V nr. 755) og 15. oktober 1599 (VI nr. 783).

(6) *skulle* er pluralis og henviser til *beste mends* og ikke til det umiddelbart foregående *dommerens*.

§ 27

Om varsel ved fornyet indstævning af den, der ikke personligt møder på tinget efter første indstævning.[1]

Forlæg: AM 42,4° fol.89^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.94^{r}; AM 35,4° fol.166^{r}; GkS 3129,4° fol.277^{r}; Lund UB J 33,4° fol.270^{r}; NkS 819,2° fol.9^{r}; NkS 1304,4° fol.128^{v}; NkS 3136,4° fol.149^{v}; Stockholm KB B 80 fol.157^{r}; Uldall 250,4° fol.67^{r}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.189 (efter AM 35,4°).
Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.214f.; Matzen, Retskilder.283.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Secter[2] noger mand thenn andenn, och[3] hans bud[4] kommer till tinge och siger, thenn mand, som sictid[5] er, ei[6] indenn landit,[7] tha skall dommerenn legg hannom [vj][8] vger fore, att hand tha kommer till tinge och pleier rett for seg.[9] Menn er hand vden riigis, tha skall dommerenn legge hannom it aar och vj vger fore, att hand tha kommer och pleier rett for siig.[10] Menn er hand indenn landit, tha skal hannom leggis xiiij dage fore.[11]

(1) Bestemmelsen bygger væsentligt på bestemmelserne i EsjL II.52 og III.24, hvorefter den, der ikke er i landet (landstingsjurisdiktionen), men dog i riget, skal have et varsel på 6 uger, cf. derimod JL II.109, hvorefter varslet i dette tilfælde kun er 4 uger. Der foreligger dog også den mulighed, at der er tale om et responsum eller en (mindre korrekt) gengivelse af rettertingsdommen 1423-45 (I nr. 4). Bestemmelsen er anført som præjudikat i rettertingsdom 21. juni 1603 (Secher, Rettertingsdomme I.430, jf. 608). - (2) AM 35,4° har *siger.* - (3) AM 35,4° har *att.* - (4) AM 29,4° har *ord;* at sende ord bet.: at sende bud (Kalk.III.379a lin.39ff.). - (5) I forlægget er først skrevet *skickit,* men dette er rettet med anden, men samtidig hånd. - (6) Mgl. i forlægget, men indført med anden, men samtidig hånd. - (7) landsdelen (landstingsjurisdiktionen). - (8) Mgl. i AM 29,4°. - (9) Herefter har AM 35,4°: men er hand inden landit, dog skall hanum leggiþ fore fiorthen daghe. - (10) Stykket *Menn er hand ... for siig* mgl. i flere hss., bl.a. AM 35,4°. Jf. EsjL II.51, VsjL YR 81, JL II.109. - (11) Denne bestemmelse omfatter formentlig kun den, der bor uden for herredet, jf. Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.215, og denne frist stemmer med den i JL I.50 fastsatte frist ved rebning.

§ 28

Lovlige forfaldsgrunde ved indstævning.[1]

Forlæg: AM 42,4° fol.90[r]. Findes yderligere i AM 29,4° fol.94[r]; AM 35,4° fol.166[v]; GkS 3129,4° fol.277[r]; Lund UB J 33,4° fol.270[v]; NkS 819,2° fol.9[r]; NkS 1304,4° fol.128[v]; NkS 3136,4° fol.150[r]; Stockholm KB B 80 fol.157[v]; Uldall 250,4° fol.67[r].
Tryk: Da.Mag.3.rk.I.190 (efter AM 35,4°).
Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.215; Matzen, Offentlig Ret II.39.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Lowligge forfald ere iiii: Første: pelegrims reyser;[2] anden: siugdom; tredie: søge effther sitt fæ, som vitterliigt tabith er. Thett fierde: att være wdj konningenns egenn tieniste. Och paa sodanne forfald maa dommerenn ey giffue nogenn forfølning,[3] hwor the saa lowliige kyndis[4] till tinge.

(1) Bestemmelsen bygger i det væsentlige på SkL 83, jf. ASun 41, der nævner tre forfaldsgrunde (eftersøgning efter bortkommet kvæg, sygdom og pilgrimsrejse) og JL I.50, der foruden de i RR § 28 nævnte lovlige forfaldsgrunde yderligere nævner, at den indstævnte er stævnet for højere ret, eller at han skal værge sin jord, hvis det er hans rette lovdag (ɔ: den tingdag, da sagen skal afgøres, jf. Kalk.II.724b). VsjL ÆR 139 og SkK § 11 nævner kun sygdom som lovlig forfaldsgrund. I Knud Mikkelsens glosse til JL I.50 (DgL IV.66ff.) nævnes til dels med støtte i kanonisk ret yderligere lovlige forfaldsgrunde, f.eks. in captiuitate uel carcere detentur, jf. c. 7 X 3-31, der sikkert også har været accepteret i retsanvendelsen, sml. herved Viborg landstings dom 1545 (I nr. 104). Reces 21. november 1576 § 5 nævner kun »nøigachtige och louglige forfald« og overlader det til dommeren at afgøre, om der i det konkrete tilfælde kan siges at foreligge lovligt forfald, jf. rettertingsdom 30. maj 1589 (IV nr. 612), der udsatte en sag, da der ikke var givet den indstævnte drabsmand sikkert lejde, jf. Knud Mikkelsens glosse til JL I.50 og c. 2 X 2-6. Fdg. 14. august 1590, der bestemte, at en sag ikke måtte udsættes over 6 uger, gjorde undtagelse, hvis parten »ligger paa sin siugeseng« eller er udenrigs i kongens eller kronens ærinde, jf. f.eks. rettertingsdomme 1540 (KRD I.339ff.), 17. juni 1539 (ib.521f.), 29. juni 1591 (GdD IV.259ff.). Selv om sagsøgte var udenrigs i kongens ærinde, toges intet hensyn hertil, hvis han holdt foged, der optrådte som hans rettergangsfuldmægtig, jf. Sjællands landstings dom 16. januar 1594 (V nr. 709). Kunne sygdom ikke godtgøres, fortsatte sagen, jf. rettertingsdomme 16. juni 1539 (GdD II.104f.; KRD I.521f.) og 30. juni 1591 (V nr. 665). En rettertingsdom 1540 (GdD II.116) henviste efter sagsøgtes begæring en sag til landstinget, da sagsøgte »laa paa sin sotthesengh«. I retspraksis i det 17. årh. anerkendtes det, at når en bonde var »i husbonds forfald« (ɔ: skulle gøre hovarbejde for husbonden) kunne han ikke møde i retten, jf. Viborg landstings dom 14. september 1616 (VLD 1616.218 nr. 173 og 174), Fussing.253f. og dér anførte domme. NkS 819,2° nævner som lovlig forfaldsgrund, at sagsøgte er »wdj synn hosbonds forffaldt«. DL 1-10-1 nævner som lovlige forfaldsgrunde sygdom, fraværelse i kongens ærinde, indstævning for højere ret eller hvis sagsøgte skal værge sin jord, og det er hans rette lovdag, altså i det væsentlige stemmende med JL I.50. Ved forfølgning med rigens rets dele gjaldt hverken sygdom eller andre forfaldsgrunde, se rettertingsdom 13. april 1564 (GdD III.21) og fdg. 10. december 1621 § 39 (CCD III.699).

(2) Pilgrimsrejser nævnes ikke i NkS 819,2°. - (3) Rettergang, retsforfølgning (Kalk.I.632a bet. 2). - (4) *Kyndis* bet. bekendtgøre (Kalk.II.658a). AM 35,4° har *lysis* [ɔ: kundgøres, jf. Kalk.II.822a bet. 2] *och forkyndis;* AM 29,4° har *kiendis til thinge.*

§ 29

Ingen dommer må finde nogen til lavhævd, medmindre vedkommende har købebrev, skøde eller skiftebrev på ejendommen. Har ingen af parterne sådan adkomst, må dommeren finde den af parterne til lavhævd, som har et godt, gammelt tingsvidne til støtte for sin påstand.[1]

Forlæg: AM 29,4° fol.94^{r}. Findes yderligere i AM 35,4° fol.166^{v}; AM 42,4° fol.90^{r}; GkS 3129,4° fol.277^{v}; Lund UB J 33,4° fol.270^{v}; NkS 819,2° fol.9^{v}; NkS 1394,4° fol.129^{r}; NkS 3136,4° fol.150^{r}; Stockholm KB B 80 fol.157^{v}; Uldall 250,,4° fol.67^{v}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.190 (efter AM 35,4°); Chr. Kier.75 note 4 (efter Da.Mag.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.215; J. E. Larsen.415; Chr. Kier.75.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Maa ingen dommer finde nogen til sin lauge hefft,[2] vden hand haffuer noger beuißning at heffde[3] oppaa. Haffuer ingen af thennom bode til stede antingen kiøbe breff, skiøde breff[4] eller skiffte breff,[5] tha maa dommeren finde aff thennom en til heffd, om hand haffuer eth godt,[6] gammilt tingsvinde[7] paa samme grund.[8]

(1) Det ældste hs., der indeholder denne bestemmelse, der formentlig er gengivelse af en dom eller et responsum, jf. ovf. side 318, er fra 2den halvdel af 16. årh. Bestemmelsen, der sammen med RR § 8 er kilde til reglen i DL 5-5-5, er i overensstemmelse med Knud Mikkelsens glosse til JL I.41 (DgL IV.58), jf. dansk glosse 28 (ib. Tillæg til IV.31), hvorfor det måske tør antages, at den er ældre end glossen, der er fra omkr. 1460. Bestemmelsen kan vel derfor henføres til tiden omkr. 1450, hvilket stemmer overens med, at den fremtræder som en nærmere udformning af reglen i RR § 8, der er ældre, idet den hidrører fra procesakterne 1424. Endelig kan nævnes, at nærv. bestemmelse muligt er præjudikat for Viborg landstings dom 8. september 1464 (Rep.2.rk.I nr. 1779), der udtalte, at man ikke kunne vinde jordegods med nye tingsvidner eller sognevidner, medmindre der også var gamle ejendomsbreve eller pantebreve, jf. rettertingsdom 24. februar 1494 (I nr. 39). - (2) Om lavhævd se note 4 til RR § 8. - (3) vinde hævd. - (4) Hvis der er nogen forskel på *kiøbe breff* og *skiøde breff* synes det at måtte være, at det første er køberens skriftlige erklæring om købet, det andet sælgerens skriftlige erkendelse af at have solgt ejendommen på visse vilkår. - (5) Skriftligt vidnesbyrd om (arve)skifte. - (6) ɔ: ikke kasseret, ustunget, uskrabet, beseglet. - (7) Jf. note 4 til RR § 1. Der er her tale om et vidnesbyrd aflagt på tinget af et vist antal udmeldte mænd angående forhold, der forudsættes almindeligt bekendt inden for vedkommende stedlige kreds, jf. Matzen, Offentlig Ret II.105ff., K. G. Westman, Den svenska nämden.101ff. - (8) Ordene *paa samme grund* mgl. i Stockholm KB B 80, GkS 3129,4°, Lund UB 33,4°, NkS 1304,4° og NkS 3136,4° har *paa samme gieldt*.

§ 30

En dommer må ikke tilstede forfølgning imod den, der er død.[1]

Forlæg: GkS 3129,4° fol.277^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.24^{v}; AM 35,4° fol.166^{v}; AM 42,4° fol.90^{v}; Lund UB J 33,4° fol.270^{v}; NkS 819,2° fol.9^{v}; NkS 1304,4° fol.129^{r}; NkS 3136,4° fol.150^{r}; Stockholm KB B 80 fol.157^{v}; Uldall 250,4° fol.67^{v}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.190 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.215.

Overskrift i forlægget: Om forfølning paa den, som død ehr.

Maa och ingin domere stede[2] ting[3] paa nogin,[4] som død er.[5]

(1) De ældste hss., der indeholder denne bestemmelse, der formentlig er gengivelse af en dom eller et responsum, jf. ovf. side 318, er fra 2den halvdel af det 16. årh., og bestemmelsen indeholder ingen dateringskriterier. Det antages her, jf. nærmere ndf. note 5, at bestemmelsen udsiger, at dommeren ikke må tillade fordeling mod den, der er død. Er dette rigtigt, må bestemmelsen, da udtrykket fordeling, der ikke er anvendt her, først bliver almindeligt omkr. midten af det 15. årh., jf. note 6 til RR § 1, dateres til tiden omkr. 1450, hvilket stemmer med,

hvad der tør antages om tiden for tilblivelsen af reglerne i Rigens Ret, se ovf. side 319ff. - (2) tilstede, tillade (Kalk. IV.193b bet. 4; OdS XXI.1098 bet. 2.3; jf. DL 1-4-1: Ingen Rettergang maa stædis imod nogen. - (3) Kan vel bet.: rettergang, retssag (OdS XXIII.1008 bet. 1; Da.etym.Ordb.417a). AM 42,4° og Uldall 250,4° har *forføllningh*, AM 42,4° *nogen forføllning*, der vist har et snævrere betydningsindhold. Jf. overskriften *(forføllingh)*, der også findes i NkS 1304,4° og NkS 3136,4°. Udtrykket *tage ting på nogen* findes i en senere tid (1622) i bet.: indstævne nogen for retten (tinget), jf. Kalk. IV.390b bet. 1. Udtrykket *stede ting* er ikke fundet i andre kilder. - (4) AM 29,4°. AM 42,4° og Uldall 250,4° har *thennd.*

(5) Rent sprogligt udtaler bestemmelsen, at dommeren ikke må tillade retsforfølgning mod den, der er død. Bestemmelsen må dog underkastes en indskrænkende fortolkning, dels fordi gammel nordisk ret i visse tilfælde hjemlede retssager mod afdøde, dels fordi den foreliggende retspraksis viser, at der langt ned i tiden blev anlagt retssag mod afdøde, og endelig fordi lovgivningen endnu i det 18. årh, indeholdt forskellige bestemmelser om idømmelse af pønale sanktioner mod døde. Efter ældre retsopfattelse ophørte retssubjektiviteten ikke med døden, jf. W. E. Wilda, Das Strafrecht der Germanen (Halle 1842).164, Heinrich Brunner, Das rechtliche Fortleben der Toten bei den Germanen (Abhandlungen zur Rechtsgeschichte hrsg. von K. Rausch II (Weimar 1931).337), Herman Scherer, Die Klagen gegen den toten Mann (Deutschrechtliche Beiträge VI (Weimar 1909).65f.), Per-Edwin Wallén, Die Klage gegen den Toten im nordgermanischen Recht (Lund 1958), Stig Iuul, Forelæsninger.173f. Denne opfattelse fandtes ikke kun hos germanske folk, men også i romerretten (bl.a. i tilfælde af majestætsforbrydelse, perduellio (landsskadelig virksomhed) og højforræderi, jf. Dig.lib.XLVII tit.IV §§ 1 og 11) og andre ikkegermanske folk, jf. Albert Herman Post, Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz (Leipzig 1895).316. Dansk retspraksis kender flere eksempler på retsforfølgning til straf mod en afdød, se f.eks. Sjællands landstings dom 26. april 1503 (GdD I.29ff.), der dømte den dræbte Poul Laxmand fredls; den af danske og norske rigsråder 1. juli 1505 i Kalmar afsagte dom, hvorved bl.a. den afdøde Sten Sture dømtes for højforræderi, jf. C. Paludan-Müller, De første Konger af den Oldenborgske Slægt (1874/1971).206f., A. Heise i DRH III.93; rettertingsdom 7. august 1537 (I nr. 88) om en dræbt mand, der blev ført til herredstinget og dér blev dømt til at hænges; i 1616 rejstes på Viborg landsting sag mod en afdød mand for kætteri (ɔ: blodskam), jf. VLD 1616.226 (nr. 146). I 1643 havde en for trolddom anklaget kvinde hængt sig i fængslet, og hendes mand blev derefter indstævnet med henblik på den dom, der skulle afsiges om, »hvilken straf hans hustru Mette Anderses hendes døde legeme bør at lide, formedelst hun har hængt og taget sig af dage«. Dommen lød, at hun skulle »udføres og nedgraves i høj på heden jord og hendes hovedlod til hendes øvrighed at være forfalden«, jf. Aasum herreds tingbog 1643 nr. 68. Endnu så sent som 19. juni 1686 blev en selvmorderske, hvis lig blev opgravet, formelig indstævnet af 2 stævningsmænd til at møde for Wedellsborg birketing for at lide straf efter DL 6-6-21, og ved dommen 16. juni 1686 blev den døde idømt hovedlods fortabelse, jf. Hans Knudsen i Danske Studier 1932.69ff. og DL 2-10-4, hvorefter der ikke må ske jordpåkastelse eller ligprædiken over den, der er blevet henrettet eller har begået selvmord, er bandsat eller dømt til at være mindremand. I 1693 blev en kvinde, der for gudsbespottelse og trolddom var dømt til at få tungen udrevet og derefter levende kastes på bålet, jf. DL 6-1-7 og 9, men som var afgået ved døden, før sagen kom for højesteret, dog indstævnet sammen med de medtiltalte under appellen. I højesteret voteredes om, hvorvidt tungen skulle udrives af liget, og om liget skulle brændes i eller uden kiste. Højesteret dømte, at liget skulle brændes i kiste, og at den afdøde skulle have sin boslod forbrudt, jf. HDDomb.1693 fol.55ff., J. C. Jacobsen.302. Også lovgivningen indeholdt flere bestemmelser om pønale sanktioner mod døde, f.eks. om uærlig begravelse (se f.eks. DL 6-6-21 og 6-6-4 om henhv. selvmordere og duellanter; om de sidste se endvidere fdg. 1. Maj 1618 § 2 (CCD III.537), hvorefter den adelsmand, der blev dræbt i duel,

skulle »paa det høieste straffis«), om hovedlods fortabelse (se f.eks. DL 6-6-21 om selvmordere) eller om halshugning m.v. efter døden, jf. fdg. 18. december 1767 § 4 (»naar de døe ... skal deres Legemer ... udføres til Retterstedet og Hovedet samt Haanden der afhugges og sættes paa en Stage, men Kroppen lægges paa Steile«). Når Carl Torp, Den danske Strafferets almindelige Del (1905).649, jf. sa., Straffrihedsgrunde og Strafophørsgrunde (1898).100, udtaler, at disse straffe var »kun en symbolsk Strafart«, er dette en moderne, men ikke datidens synsmåde, hvorefter begravelse i uindviet jord var det sikre vidnesbyrd om evig fortabelse, jf. f.eks. Troels-Lund, Folkeudgave XIV (1908).235ff. De ældre nordiske love indeholdt bestemmelser om retssager mod døde. Ved disse sager var forholdet oftest det, at den levende sagsøger var den dødes drabsmand, og at den dræbte sagsøgte var en gerningsmand, der var grebet på fersk gerning. Gennem den påfølgende retshandling på tinget søgte sagsøgeren (drabsmanden) at få den dræbte sagsøgte dømt »ugild«, hvilket bl.a. indebar, at der ikke skulle betales mandebod til den dræbtes slægt, jf. Scherer, anf. v. 65ff., Andreas Heusler, Das Strafrecht des Isländersagas (Leipzig 1911).115, Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen.35f., Wallén, anf. v. 251ff. Af norske og svenske, men ikke af danske kilder fremgår, at liget af den døde undertiden bragtes til stede på tinget, jf. Wallén, anf. v. 189ff. I ældre norsk og svensk ret kaldtes sådanne sager »at give den døde sag«, se for norsk rets vedkommende Gulatingslag 160, Frostatingslag IV. 39-40, Borgartingslag, Kristenret II.15, Bjarkøret II.18 og 28, jf. Karl von Amira, Das altnorwegische Vollstreckungsverfahren (München 1874).160ff., Brandt, Retshistorie II (1883).54, og for svensk rets vedkommende ældre Västgötalag Af mandrapi 8, 10-11, Östgötalag Ræfsta balk 3, yngre Västgötalag, manhælgbalk 11, Östgötalag, Eþsøris balk 26, Dalalag, kirkiu balk 9 § 4, Upplandslag, ærfþa balk 6, Södermannalag, Gifta balk 4 § 1, Hälsingalag ærfþa balk 6, Bjarköret II 18 og for norsk rets vedkommende Gulatingslag 160, Frostatingslag IV 39, Borgartingslag, Kristenret II 15, jf. Scherer, anf. v. 67f., Wallén, anf. v. 61ff. I Island kaldtes disse sager »at stefna til óhelgi«, jf. Grágás, Kóningsbok 90, 164-165, jf. Konrad Maurer, Altisländisches Strafrecht und Gerichtswesen (Leipzig 1910).727, Heusler, anf. v. 114f., Wallén, anf. v. 117ff. og om begrebet óhelgi Walter Baetke, Der Begriff der Unheiligkeit im altnordischen Recht (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur LXVI (Halle 1942).1ff.). I tysk ret (Sachsenspiegel) kaldtes sagerne »den doden bereden«, »den doden to enen vredebrekere bereden« o.l., jf. Wilda, anf. v. 163, Scherer, anf. v. 127. Dansk ret synes ikke at have haft nogen speciel betegnelse for disse sager. De er i Kulturhist.Leks.III.445 kaldt »dödmansprocesser«, hvilket udtryk måske er mindre heldigt, da det sprogligt også omfatter sager, hvor den døde optræder som sagsøger og ikke som sagsøgt. Sådanne sager, hvor liget af den afdøde, undertiden kun den afhugne hånd eller tommelfinger blev bragt for retten, kendtes i ældre tysk, særlig sydgermansk ret, jf. Heinrich Brunner, Die Klage mit dem toten Mann und die Klage mit der toten Hand (Abhandlungen zur Rechtsgeschichte II (Weimar 1931).322ff.), Stig Iuul, Forelæsninger.173f., men er ikke hjemlet i danske eller andre nordiske retskilder. I Nordtyskland smeltede instituttet sammen med den såkaldte båreprøve, jf. Chr. Villads Christensen, Baareprøven (1900).86f., der også har været anvendt i Danmark, se f.eks. rettertingsdomme 7. maj 1557 (II nr. 239) og 31. juli 1590 (GdD IV.185ff.), kongebrev 3. september 1586 (Kanc.Br.), Viborg landstings dom 28. september 1616 (VLD 1616.228ff., nr. 189), jf. 17. august 1616 (ib. 315f.), og som ifl. Friis Edwardsen.162 tidligere (omkr. 1700) var »meget brugelig«. Rent sprogligt kunne RR § 30 måske omfatte en proces med båreprøve, men da båreprøven antages at være kommet her til landet tidligst i det 16. årh., kan dette anses for udelukket. Sager mod døde forsvandt fra lovene i det 13. og 14. årh., i norsk ret ved Magnus Lagabøters landslov (1274), i Island ved Jónsbók (1281) og i Sverige ved Magnus Erikssons landslag (1327) og den senere stadslag (omkr. 1350). Hvornår de ophørte i Danmark »är inte utforskat« (Wallén i Kulturhist.Leks.III.448), og det vides heller ikke, hvor længe de har holdt sig i retsbrugen i Norge og Sverige, selv om det

tør antages, at disse sager fortsatte endnu i nogen tid, efter at de var udgået af lovbøgerne, jf. Wallén, anf. v. 196. De danske lovbestemmelser om retssager mod døde er færre og ikke så udførlige som de norske og svenske, der hjemlede straffrihed for drab med påfølgende anklage mod den dræbte i flere tilfælde end dansk ret, og dette er vel grunden til, at dette retsinstitut er meget sparsomt omtalt i dansk retshistorisk litteratur. Matzen, Offentlig Ret III.1f. har en antydning, Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.100 med note 109 og sa., Forelæsninger.173f. har lidt udførligere oplysninger. Ældre dansk ret kendte kun 2 tilfælde: hævndrab ved ægteskabsbrud og nødværgedrab i forbindelse med en husfredskrænkelse, og de udførligste bestemmelser haves fra det skånske retsområde. Ifl. SkL 215 kunne en ægtemand dræbe en ægteskabsbryder og sin hustru, der blev grebet på fersk gerning. Han skulle føre bolster og lagen til tinge med 2 mænds vidnesbyrd om, at han dræbte ægteskabsbryderen og eventuelt også hustruen i sengen og ikke andetsteds. Når dette var gjort, skulle den dræbte lægges uden for kirkegården *(ofna ugildum akre)*, tekst 3 tilføjer: *och bliiffue wgyld* (DgL I.444), og der skulle ikke betales bøder for drabet (drabene). Der tales ikke om en dom over den dræbte ud over, at det bestemtes, at han skulle begraves uden for kirkegården; men at der foregik en virkelig rettergang med påfølgende dom af tinget, synes at fremgå af ASun 126, hvor det siges, at »tingmændenes dom [skal] sige drabsmanden fri både for al fare for påkommende hævn og for al tynge med at udrede bod« (DgL I,2.643; ab omni periculo sumende vindicte et ab omni prestande satisfaccionis onere juridicorum absoluet sentencia peremtorem, ib. 640, 642). Formuleringen synes at tyde på, at den dom, der blev afsagt, ikke var en dom over den døde, men en frifindelsesdom over drabsmanden. Set på baggrund af de øvrige nordiske lovbestemmelser om dette emne, og når henses til den fordømmelse, der udtales over den døde ved beslutningen om, at han skal ligge »ofna ugildum akre« (DgL I.1.173), er det mere nærliggende at antage, at der i alt fald opr. har været tale om en sag imod og dom over den døde. Da ASun skrev sin parafrase (omkr. 1202-16), var retssager mod døde under omformning, jf. Wallén anf. v. 196. En til SkL 215 svarende regel findes i skånsk købstadlovgivning, og her siges det tydeligt, at der skal gå dom over den dræbte. Det hedder, at den dræbte ægteskabsbryder skal »hawe rætte domæ til øuer thelig [sådan; Kalk. I.349a] gerningh, at han hawer for giort sith eyeth liif for sine gerninge, oc swo scal han uden kirkegarth lægges, oc for slik man hører hwerken at fasthe eller at bøde«, se Lunds birkeret (efter 1326) § 52 (DgK IV.13) og tilsvarende regler i Malmø birkeret (senest 1414) § 61 (ib.55), Landskronas birkeret (før 1347) § 59 (ib.118f.), Helsingborg birkeret (før 1346) § 47 (ib.158), Halmstad birkeret (tidligst 1322) § 49 (ib.262) og skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 53 (ib.349). At der var tale om en egentlig rettergang mod den døde fremgår også tydeligt af tillæg IV 4 til SkL (DgL I,2.746f.), der er fra 1ste halvdel af det 14. årh., og som ændrede bevisreglerne i SkL på tilsvarende måde som lidt senere Thords art. § 30 ændrede bevisreglerne i JL III.37. I bestemmelsen, der har overskriften *Vm man læggæt thæn dræpnæ fritløs* eller: *Død mand, viill mand deenn wgild giøre*, fastsættes, at dræber en mand en anden og vil gøre ham ugild, skal drabsmanden »sette keremaall paa den, som han haffuer drebt paa første eller andett eller paa thz tridie landz ting« (Varr.: latær bæræ sit witne æfter hin døthæ; sættæ kæremaall po then, som han haffuer dræbet). Vil da nogen skaffe den dræbte oprejsning (resæ then døthæ; giøre den drebne gilder), skal vedkommende inden 3. landsting, efter at der er aflagt vidnesbyrd, tilbyde edsbevis for den døde. Den, der vil rense den døde (Kroman-Iuul I.94 har lin. 2 f.n. ved trykfejl *ugild* i stedet for *gild*), skal udtage et nævn på 15 mand fra det herred, hvor drabsmanden bor. Af disse 15 må drabsmanden udskyde de 3, og de resterende 12 skal sværge, om den døde skal være gild eller ugild. Ved denne skærpelse af beviset, afskar man drabsmandens mulighed for at få den dræbte erklæret ugild uden forsvar for den døde. Efter affattelsen af dette tillæg til SkL synes en retssag mod den døde at kunne finde sted i alle tilfælde, hvor et drab var forøvet, jf. således også f.eks. Scherer, anf. v. 74. Dette er dog næppe

rigtigt, men at tillægget omfatter også andre tilfælde end drab på den in flagranti grebne ægteskabsbryder, der er det eneste tilfælde af drab, der efter SkL (og de andre landskabslove) ikke medfører bod, synes på den anden side sikkert, jf. Poul Johs. Jørgensen, Manddrabsforbrydelsen.36 (»muligvis flere Tilfælde«). Det er muligt, at bestemmelsen ved sin generelle formulering har villet medtage det tilfælde af nødværgedrab i forbindelse med en husfredskrænkelse, der kort omtales i Abels lov marts 1251 § 19 (DdR 46) og Christoffer IIs fdg. 1252-59 § 15 (ib.53), men mere udførligt i Erik Glippings nyborgske fdg. 26. maj 1284 for Skåne § 1 (ib.150f.), se herom nærmere ndf. Hvis tillægget alene tog sigte på hor-tilfældet, er det uforklarligt eller i alt fald påfaldende, at den dræbtes brøde er ganske uspecificeret, og at det ikke kræves, at de blodige sengeklæder skal bringes til tinget som foreskrevet ikke blot i SkL 215, men også i de andre landskabslove (VsjL A&O II.1; VsjL ÆR 140; VsjL YR 52; EsjL II.1; Jl III.37; jf. således også DL 6-12-4, der formelt først blev ophævet ved § 308 i borgerlig straffelov af 10. februar 1866, og i stadsretterne for det skånske retsområde, se de ovf. nævnte bestemmelser fra skånsk købstadlovgivning. Inden for det skånske retsområde findes endvidere bestemmelser om, at der ikke skal bødes for nødværgedrab i forbindelse med en husfredskrænkelse, se Erik Glippings nyborgske fdg. for Skåne 26. maj 1284 § 1 (DdR 150f.), og skånsk købstadslovgivning bestemmer herom, at drabsmanden, »bøtæ ey een peningh«, og der fortsættes: »Vm nokær æfter kærer, ther til scal øuer hanum ræte dome ganghe, oc hans krop vden kirke gardh at liggæ. Oc æfter swo giorth at han worther swo vgilder lagder, tha hører fore hanum enghen man at fasthe«, se Lunds birkeret (efter 1326) § 51 (DgK IV.13) og tilsvarende bestemmelser i Malmøs birkeret (senest 1414) § 60 (ib.54f.), Landskronas birkeret (senest 1413) § 58 (ib.118), Helsingborgs birkeret (før 1346) § 46 (ib.157f.), Halmstads birkeret (tidligst 1322) § 48 (ib.262) og skånske birkeret, lundteksten (15. årh.) § 52 (ib.349). Om retssag og dom i dette tilfælde var betinget af, at »nokær æfter kærer«, kan måske være tvivlsomt, dog kræves det, at der er »gothe manne witne til«, hvilket vel forudsætter en retshandling. De sjællandske love viser kun svage spor af retssager mod døde, hvilket vel beror på, at disse love er yngre end SkL og i mindre grad end SkL påvirket af svensk ret. Ifl. VsjL A&O II.1 (DgL VII.64f.) kunne den ægtemand, der greb ægteskabsbryderen på fersk gerning, straffrit dræbe denne og hustruen. Han skulle føre de blodige sengeklæder til landstinget og med 2 mænds vidnesbyrd godtgøre, at han tog horkarlen og hustruen sammen. Han skulle da hverken bøde til konge eller til biskop og ej heller udrede mandebod til de dræbtes slægt, og de dræbte skulle »vtan kyrkiw garthe legges«. VsjL ÆR § 140 (DgL VIII.67), YR § 51 (ib.305f.) og EsjL II.1 (ib.V.73) er i overensstemmelse hermed, dog har EsjL ikke bestemmelsen om at de(n) dræbte skal begraves uden for kirkegården. Her er ikke tale om nogen dom over den døde, men set på baggrund af de tilsvarende regler i nordisk ret, tør det vist antages, at der opr. også inden for det sjællandske retsområde har været rettet en formelig anklage mod den døde. Det synes at stemme overens hermed, at tinget udtaler den i datidens øjne meget alvorlige fordømmelse af den døde, der ligger deri, at han skal begraves uden for kirkegården, hvilket reelt er en dom over den døde. De ældre tekster til de sjællandske love indeholder intet om, at den dræbte skal være ugild, men dette udtales i yngre hss. med VsjL, jf. DgL VII.65 noten (mz allæ retthæ vgyldæ giordæ), jf. den eftermiddelalderlige tekst af VsjL A&O II.1 i DgL VII.189: forty the ere mett all rett wgilde giorde. De sjællandske købstadretters bestemmelser om hævndrab på ægteskabsbryderen indeholder intet om sager mod den dræbte og hjemler ikke straffrihed for sådant drab. I § 1 i Erik Glippings nyborgske fdg. for Sjælland 1284 siges, at den, der under en husfredskrænkelse bliver dræbt, skal »waræ vgild«, og der skal ikke bødes for drabet (DdR 135f.). En proces mod den døde eller en bevisførelse nævnes ikke, men det synes at ligge nær at antage, at der har været afsagt en dom over den døde, da en mand formentlig kun ved dom kunne erklæres ugild, jf. således også Wallén, anf.v.269ff., der i modsætning til ældre forfattere (Wilda, von Amira,

von Schwerin m.fl.), der antog, at ugildvirkningen indtrådte ipso facta, hævder, at der hertil kræves en dom. Den betydelige lighed mellem begreberne ugild og fredløs, der bl.a. viser sig ved, at udtrykkene i flere hss. bruges i flæng og som synonymer, lægger det nær at antage, at ugild-virkningen ligesom fredløshed først indtræder efter en dom. Inden for det jyske retsområde bestemmer JL III.37, at drab på den in flagranti grebne ægteskabsbryder er straffrit, når det godtgøres på tinge ved fremvisning af dyne og lagen og to mænds vidnesbyrd. Også her bestemmes, at den dræbte skal begraves uden for kirkegården (DgL II.428f.). Derimod bestemte Thords art. § 30, at når en mand siger, at han har dræbt nogen i horseng og har 2 vidner derpå, så skal sandemænd *(ueredici)* sværge derom (DgL Tillæg til IV.86). Finder sandemændene, at den dræbte ægteskabsbryder er dræbt i horseng, skal der ikke bødes til den dræbtes slægt. Det i JL III.37 anordnede bevis: de blodige sengeklæder og 2 vidner er formentlig fundet ufyldestgørende og er afløst af en proces for sandemænd, en ændring, der ret nøje svarer til den, der ved tillæg IV 4 til SkL gennemførtes i forhold til SkL 215, jf. Poul Johs. Jørgensen, Vidnebeviset.340. Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Nørrejylland bestemte i § 6 (DdR 116f.), at den, der under en husfredskrænkelse bliver dræbt, skal »liggæ a sine eghnæ wærki«. Var der tvivl om, hvorvidt fredsbryderen var sagesløs eller ej, skulle sandemænd (der kun fandtes inden for det jyske retsområde) afgøre sagen, der skulle forfølges (til landsting) som andet hærværk. Denne proces var næppe en proces mod den døde, og der nævnes her intet om, at den dræbte fredsbryder skulle være ugild. Slesvig stadsret (omkr. 1200) bestemmer i § 19 (DgK I.7), at hvis en mand blev grebet med en anden mands hustru på et berygtet sted (in loco suspecto) og fik skade dér, skulle han tage skade for hjemgæld, hvis der var 2 vidner herpå. Fandtes ingen vidner, »procedant secundum leges terre«, altså efter den ret, der var gældende for det jyske retsområde før JLs givelse 1241, og som vi intet kender til. Om drabsmanden (ægtemanden) var straffri er tvivlsomt. Matzen, Offentlig Ret III.142 mener, at bestemmelsen kun giver »en ubestemt Antydning«. P. Hasse, Das Schleswiger Stadtrecht (Kiel 1880).43 antager, at bestemmelsen hjemler ægtemanden ret til straffrit at dræbe ægteskabsbryderen, og det samme antoges af Poul Cypræus (d.1609) i Leges Slesvicenses (trykt Kofod Ancher II, tillæg.120) under henvisning til fremmed ret og forskellige bibelcitater. Ifl. bestemmelsen skulle der finde en retsforhandling sted på bytinget, hvor 2 vidner skulle føres, men om denne retshandlings nærmere karakter er det på det foreliggende grundlag næppe muligt at sige noget med sikkerhed. Flensborg stadsret 16. august 1284 § 61 (DgK I.106) bestemte, at den, der sårer eller dræber den, der »inuaserit domum alicuius hostiliter«, ikke skal bøde. Blev fredsbryderen dræbt, og arvingerne krævede bod, skulle de, men ikke drabsmanden bøde 40 mark til kongen. Efter denne bestemmelse synes drabet kun at afføde en retssag, hvis fredsbryderens frænder rejser sag mod drabsmanden. Åbenrå skrå 1. maj 1335 § 35 (DgK I.249) udtaler blot, at hvis ægtemanden griber sin hustru i hor, skal der forholdes »secundum librum legalem«, hvormed må være sigtet til JL, jf. Poul Johs. Jørgensen, Træk af JLs Historie.43. Ribe stadsret 26. juni 1269 indeholder i § 27 (DgK II.13) den regel, at den ægtemand, der finder en ægteskabsbryder i sengen med sin hustru, straffrit kan dræbe dem begge, hvis han kan bevise, at han har truffet dem sammen. Der skulle altså ved vidner finde en bevisførelse sted for at fastslå, at der forelå et straffrit hævndrab, men ordene »adhibitis secum testibus« angiver ikke, om der herved sigtes til en proces mod den dræbte. Det er vel mest naturligt at antage, at bestemmelsen skal forstås i overensstemmelse med reglen i JL III.37. Af det udviklede vil være fremgået, at sjællandske og jyske retskilder kun indeholder rudimenter af en retsforfølgning mod døde, og at sådanne sager på disse landskabsloves tid var på retur. I Skåne holdt de sig noget længere, men engang i løbet af 1400-tallet må der være sket en ændring, jf. herved at de ovf. nævnte bestemmelser om straffrit drab af den in flagranti grebne ægteskabsbryder og nødværgedrab i forbindelse med en husfredskrænkelse, der endnu fandtes i skånsk købstadlovgivning omkr. 1414, enten er udgået af eller

helt omredigeret i købstadlovgivningen fra slutningen af 1400-tallet, se f.eks. Malmøs privilegier 16. februar 1487 §§ 43 og 73, Landskronas privilegier 24. marts 1489 § 72, Halmstads privilegier 6. februar 1498 § 70. Det tør da vist antages, at reglerne om anklage mod og dom over en død i Skåne er ophørt i tiden 1414-87. Rent sprogligt er der formentlig intet til hinder for at antage, at reglen i RR § 30 forbyder (vel: alene for det skånske retsområde) de tidligere retssager mod døde, jf. herved det ovf. side 340 bemærkede om, at en flerhed af bestemmelserne i RR synes at være af skånsk/hallandsk oprindelse. Det forekommer dog mindre sandsynligt, at det er sådanne sager, der sigtes til i RR § 30. Udviklingen inden for alle tre retsområder er formentlig uden indgriben fra lovgivningens side og også uden vejledning i form af domme eller responsa foregået på den måde, at den i lovene foreskrevne retshandling på tinge, der i sit udspring var en klage mod den døde, nu kun bliver en bevisførelse for, at de legale betingelser for straffrihed foreligger opfyldt i det konkrete tilfælde. Ud fra købstadlovgivningen kan næppe sluttes for meget, da de i RR indeholdte bestemmelser i det hele ikke synes at tage sigte på købstadforhold. En afgrænsning af området for bestemmelsen i RR § 30 kan måske udledes dels af ordet *forfølning*, der nævnes i overskriften i 3 hss. og i teksten i 3 andre hss., og dels af udtrykket *stede ting* (tillade retsforfølgning). Udtrykket *forfølning* kan omfatte enhver form for retsforfølgning og rettergang (Kalk.I.532a bet.2; OdS V.475 bet.1.4; jf. f.eks. RR §§ 18 og 18 og DL 6-6-9: forfølgis Sagen lovlig til Tinge), men var dog vist i datiden særligt anvendt ved eksekutive forfølgninger, medens andre former almindeligt kaldtes dele(mål), sag o.l., jf. f.eks. RR § 16 *(jorde deelle skall ... forfølgis; dommeren giffuer forfølning)*, RR § 17 *(forfølge iiij samfeldte herritβting)*, »Instruction att *forfølge rigens ret* med« (ca. 1500; Thott 1991,4°), RR § 20, stk. 2 *(forfølges ... som for anden gield)* samt i fdg. 10. december 1621 om Rigens ret og dele §§ 11, 15, 17, stk. 2, 19, 23, 28-29, 31-33, 35-38, 40-42, 44, 48-49, 54-56, 58-67, 69-74, 79-81. Udtrykket: at dommeren skal tillade retsforfølgningen *(stede ting)* viser, at der ikke kan være tale om en almindelig retssag, for den krævede ikke dommerens tilladelse. Der var vist kun 2 tilfælde, hvor dommeren skulle tillade (videre) retsforfølgning, nemlig dels ved fordeling, dels ved indførsel i gods eller til lås, jf. fdg. 10. december 1621 om Rigens rets dele *(Ingen forfølgning skal stedes ...)*. Ved fordeling gjaldt, at når det ved gentagne, forgæves indstævninger var konstateret, at en sagsøgt ikke ville eller kunne rette for sig, *finder* [dommeren] *hanom* [sagsøgeren] *til at kiære paa hannum* [sagsøgte], som det hedder i en optegnelse fra 1602 i hs. Stockholm KB C 52, jf. Secher, Vitterlighed.238, hvilket synes at svare til ordene i RR § 30: *stede ting paa*. Som nævnt er en flerhed af de i RR indeholdte bestemmelser af hallandsk proveniens (se ovf. side 340), og Secher, Vitterlighed.40 har påvist, at tingbøgerne fra Halland ved fordeling anvender netop det udtryk, der er brugt i RR § 30: at sagsøgeren får ting *på* sagsøgte, medens det i samtidige jyske tingbøger ved fordeling hedder, at sagsøgeren får ting *til* sagsøgte. At man undtog afdøde fra fordeling var realt velbegrundet. Formålet med fordelingen var dels judicielt at fastslå, at sagsøgte ikke kunne eller ville opfylde en ham påhvilende forpligtelse, dels ved de pønale virkninger, der var knyttet til fordelingen, at tvinge ham til at gøre sin skyldighed. Trusler om disse pønalvirkninger var virkningsløse ikke blot over for den afdøde, men også over for dennes arvinger, der ikke indtrådte i sagsøgtes sted, jf. herved fdg. 10. december 1621 om rigens rets dele § 55, hvor det om æskning - der har udviklet sig af fordelingsprocessen - bestemmes, at »døer den, som forfølgis, før end indført er, da svare hans arfvinge icke den forfølgning, meden hvo dennem hafver til at tale, skal begynde paa nye« (CCD III.703). Det synes da at kunne antages, at RR § 30 tager sigte på fordeling og muligvis også på forfølgning til indførsel eller til lås, hvor sagsøgeren, efter at have forfulgt sagen til landsting, henvises til rigens kansler. Det skal dog nævnes, at i hs. NkS 819,2° er bestemmelsen i RR § 30 sammenskrevet med bestemmelsen i RR § 29 (»Maa ingen dommer finde nogen til sin lauge hefft, vden ...), men man tør næppe heraf slutte, at den, der vil fange lavhævd, ikke må indstævne

en afdød. Det forekommer mindre sandsynligt, at bestemmelsen i RR § 30 skulle være en reaktion mod kongemagtens forsøg på at berøve arvinger deres arv ved at få deres arvelader erklæret fredløs for troskabsbrud, jf. herved Sjællands landstings dom 26. april 1503 (GdD I.29ff.), jf. hertil bl.a. Ole Fenger, Romerret i Norden (1977).84ff., og danehoffets dom 8.-10. september 1395 over Erik Glippings mordere, hvoraf flere da var døde (DD 2.rk.V nr. 386), der dømtes for crimen læsæ maiestatis. Havde dette været hensigten med RR § 30, skulle man have ventet, at en hertil sigtende bestemmelse var blevet optaget i håndfæstningerne. At RR § 30 ikke kan tage sigte på sager om betaling af gæld eller skadeserstatning er - rent bortset fra ordene *stede ting* - klart. Vitterlig gæld skulle betales af fællesboet, jf. den i Knud Mikkelsens glosse til JL I.6 (DgL IV.18; dansk glosse ib. Tillæg til IV.6) anførte landstingsdom, der siden blev stadfæstet af rettertinget (rigens radh), og det af C. Molbech i Hist.Tidsskr.1.rk.III(1842). 602 fremdragne anonyme notat, vistnok forfattet omkr. 1525 af en gejstlig, muligt biskop Jens Andersen Beldenak, hvori det hedder, at »skadhe geld eer som annen witterlichgh geld«, jf. rettertingsdom 8. november 1502 (I nr. 41) og hertil Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.99ff. og Ole Fenger, anf.v.85f. Når Sokkelund herredsting i 1636 (nr. 41) nægtede udeblivelsesdom for skadegæld og begrundede det med, at der ikke var tale om en »rigtig gældssag«, er dette formentlig en virkning af fdg. 1. juli 1623 om gældssager. Vitterlige (ɔ: ubestridelige) gældskrav gav i praksis mulighed for udeblivelsesdom, og så længe fordeling var den normale følge af sagsøgtes udeblivelse (retsnægtelse), var det ubetænkeligt at behandle skadegæld som anden vitterlig gæld. Tog arvingerne arv efter den afdøde, blev de fuldt ansvarlige for dennes gæld uden hensyn til gældens oprindelse eller art. Var arv og gæld derimod hverken fragået eller vedgået, kunne kreditorerne søge fyldestgørelse ved stævning til den afdødes bopæl, men dette var udelukket, når arv og gæld var fragået, i hvilket fald skifteforvalteren skulle sørge for, at samtlige kreditorer blev fyldestgjort af afdødes efterladenskaber, jf. Viborg landstings dom 1. marts 1572 (III nr. 393), og ligeledes når arv og gæld var vedgået, idet forfølgningen da måtte rettes mod arvingerne personligt, jf. Sjællands landstingsvidne 13. april 1569 (II nr. 340) og Matzen, Privatret I.132. At kreditorerne ikke var berettiget til at søge fyldestgørelse ved en enkelt mands forfølgning efter stævning til afdødes bopæl blev udtrykkeligt fastslået i § 2 i fdg. 1. juli 1623 om gældssager (CCD IV.83ff.), jf. rettertingsdom 21. juni 1623 (VII nr. 891), og reces 27. februar 1643 2-15-3 og 4. Om skadeserstatning gjaldt den regel, at den skulle betales som vitterlig gæld, jf. f.eks. rettertingsdom 8. november 1502 (I nr. 41) og det ovenfor nævnte notat fra 1525 samt de mange domme, hvor afdøde dommere indstævnes for overinstansen, når en af dem afsagt dom ankes, se f.eks. rettertingsdomme 12. april 1602 (VI nr. 790), 1. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme II. 150f.), 1625 (HDDomb. 1624 fol.83, jf. J. C. Jacobsen.263) og 1631 (HDDomb. 1631 fol.257, jf. J. C. Jacobsen.270).

§ 31

Hvis en forlover ikke vil betale, skal han sagsøges som for anden gæld, og han kan ikke opsige sin borgen.[1]

Forlæg: AM 42,4° fol.84^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.86^{r}; AM 35,4° fol.166^{v}; GkS 3129,4° fol.279^{r}; GkS 3153,4° fol.37^{v}; Lund UB J 18,4° fol.227^{v}; Lund UB J 33,4° fol.240^{r}; NkS 1304,4° fol.133^{v}; NkS 1350,4° fol.42^{r}; NkS 3136,4° fol.189^{v}; Stockholm KB B 80 fol. 162^{r}; Thott 1991,4° fol.277^{v}; Uldall 250,4° fol.61^{r}; Uldall 1350,4° fol.42^{r}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.190 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kofod Ancher II.66; Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.215; Stemann, Retshistorie.556; Matzen, Retskilder.284.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Om mand borger[2] for andre,[3] och vill han ey gielde,[4] tha skall thenn, som [borgen][5] haffuer, saa met hannom fare[6] som meth andenn gield, forthi att huad som mand worder borgenn fore, thett skall handth gelde;[7] och ingenn mand maa sig aff borgenn sige,[8] forthi att thet er som andenn gield.[9]

(1) Bestemmelsen er taget fra JL II.61, der er kilde til DL 1-23-4, men kan dog tillige være gengivelse af en dom, jf. Matzen, Retskilder.284. - (2) kautionerer (Kalk.V.125b). Om at borgen i ældre tid havde en videre bet. se H. Ussing, Kaution (1928).3 og ndf. note 3 til RR § 32. Ordet kaution, der nævnes i DL 1-24-47, blev først almindeligt omkr. 1700. - (3) Efter landskabslovene, jf. VsjL ÆR 163 (DgL VIII.78f.) og VsjL A&O III.13 (ib.83), kunne man pålægge sig selv lovligt hæfte *(lagha hæft)* eller acceptere frihedsberøvelse, jf. EsjL II.21, SkL 137, ASun 85. Dette betragtedes som »selvborgen«, se Malmø Rådstueprotokol 1503-1548 ved Erik Kroman (1965).207 (11. juni 1543), rettertingsdom 6. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme II.175) og Ole Fenger og Ladewig Petersen.61. Jf. om ældre tysk rets Selbstbürgschaft (Eigenbürgschaft) Amira, Grundriss.217, Hübner, Grundzüge.514. - (4) betale (Kalk.II.47a bet.1). Flere hss. bl.a. Lund UB J 18,4°, har *betale.* - (5) Forlægget (og flere andre hss.) har ved fejlskrift *borgit;* AM 35,4° har *borgir.* - (6) gøre, handle (Kalk.I.510a bet.6; OdS IV.761 bet.3).

(7) Den, der borgede, kunne ikke kræve, at kreditor først skulle sagsøge debitor, ɔ: han havde ikke det i den yngre romerret hjemlede *beneficium ordinis (excussionis),* jf. Novella 4 cap. 1, men var i ældre tid altid selvskyldnerkautionist. Dette, der var i overensstemmelse med ældre germansk ret, fulgte muligt allerede af JL II.62, jf. Ørsted, Haandbog VI.462, G. C. Müller, Ueber die germanische Bürgschaft mit besonderer Rücksicht auf das jütsche Low (Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechtswissenschaft I (Leipzig 1839).337, P. D. C. Paulsen, Lehrbuch des Privat Rechts in den Herzogthümern Schleswig und Holstein wie auch der Herzogthum Lauenburg (Kiel 1842).205, F. T. J. Gram, Den danske Formueret II,2 (1865).229, J. E. Larsen.485f., Stemann, Retshistorie.555, Matzen, Privatret II.231, H. Ussing, Kaution (1928).78 og (tvivlende med hensyn til hjemlen) F. W. Ekström, Löftesmannens regress I (Helsingfors 1907).229, og var fastslået i praksis, jf. rettertingsdomme 22. maj 1604 og 16. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme I.571, II.227f.). I en dom fra 1616 betegnes det som et løst påfund, at forloveren krævede, at kreditor først skulle holde sig til debitor, jf. Taranger IV.198. Endnu Lauritz Kongslew, Den Danske og Norske Private Rets Første Grunde II (1782).§ 528 hævdede, at DL ikke kunne forstås på anden måde, end at kautionisten ikke havde beneficium ordinis, men han tilføjer: »en anden er vor Praxis«, hvilket vel viser, at retspraksis i 1782 under påvirkning af romersk ret fortolkede lovbestemmelsen på en måde, der i virkeligheden stred mod dens ord. Først fra 1ste halvdel af det 18. årh. indrømmedes i dansk ret kautionisten beneficium ordinis, jf. Ussing, anf.v.79 og dér i note 4 nævnte forfattere. I stedet for *huad som mand worder borgenn fore* har Lund UB J 18,4°: *hwad mand haffuer loffuet fore.*

(8) Således også JL II.61. Retspraksis i det 16. og 17. årh. er ikke entydig, men anerkendte dog i flere tilfælde, at forloveren kunne opsige sin borgen, se rettertingsdomme 21. september 1588 (GdD IV.129ff.), 22. maj 1604 (Secher, Rettertingsdomme I.571) og 19. marts 1606 (ib.II. 77ff.), Viborg landstings dom 12. oktober 1616 (VLD 1616.88f., nr. 137), Sokkelund herreds tingbog 1625.326, 1626.568, 1628.206 og 493, 1629.409, 1632.150, jf. 41, og 237, 1633.136 og

464, cf. derimod rettertingsdom 15. juni 1613 (Secher, anf. v. II. 529) og Sokkelund herredstingsdom 1629, hvor opsigelse nægtes og forloveren dømmes til at stå i løfte så længe, at han en anden i sit sted fremskaffer eller og selv først gør udlæg [ɔ: præsterer dækning] for så vidt han har lovet, jf. Ole Fenger og Ladewig Petersen. 54f. Knud Mikkelsen antog med henvisning til kanonisk ret (c. 3 X 3-22), at hvis en kreditor uden forloverens samtykke gav hovedmanden henstand, var forloveren ikke bundet af sit løfte, jf. glosse til JL II. 61 (DgL IV. 139), dansk glosse 67 (ib. Tillæg til IV. 35). Opsigelsesretten lovfæstedes ved fdg. 10. december 1621 om rigens ret og dele § 7 (CCD III. 689), jf. 1-24-12 i »første projekt« (fra 1672-79) til DL (Secher og Støchel I. 457) og sen. DL 1-23-15.

(9) JL II. 61, hvorfra bestemmelsen er taget, tilføjer efter *sige:* tho skal thæræ æi næfning til gangæ oc æi vm skili (DgL II. 246). J. E. Larsen. 484 antager, at dette viser, at loven nærmest har tænkt på sådanne straffesager, i hvilke nævninger skulle afgøre spørgsmålet om hovedmandens skyld, specielt visse bødesager, men ikke sådanne straffesager, hvor der var tale om straf på liv og lemmer.

§ 32

Den, der er gået i borgen for en person, der har forbrudt liv og lemmer, skal, hvis den pågældende undslipper, bøde 40 mark til den forurettede og 40 mark til kongen.

Forlæg for a (længere redaktion): AM 42, 4° fol. 84^{r}. Findes yderligere i AM 29, 4° fol. 86^{r}; AM 35, 4° fol. 167^{r}; GkS 3129, 4° fol. 279^{r}; GkS 3153, 4° fol. 37^{v}; Lund UB J 18, 4° fol. 228^{r}; Lund UB J 33, 4° fol. 240^{r}; NkS 1304, 4° fol. 133^{v}; NkS 1309, 4° fol. 151^{r}; NkS 3136, 4° fol. 189^{v}; Stockholm KB B 80 fol. 162^{r}; Thott 1991, 4° fol. 377^{v}; Uldall 250, 4° fol. 61^{r}; Uldall 1350, 4° fol. 42^{v}.

Forlæg for b (korte redaktion): AM 25, 4° fol. 92^{v}. Findes yderligere i Add 451, 4° fol. 246^{v}; Add 567, 4° fol. 152^{v}; Add 816, 4° fol. 65^{v}; E don var 133, 4° fol. 177^{v} (nedertysk oversættelse); GkS 3133, 4° fol. 243^{v}; Lund UB J 5, 4° fol. 126^{v}; Lund UB J 18, 4° fol. 231^{v}; Lund UB J 33, 4° fol. 241^{v}; NkS 798, 2° fol. 104^{r}; NkS 1293f, 4° fol. 352^{v}; NkS 1304, 4° fol. 134^{v}; NkS 1310b, 4° fol. 156^{r}; NkS 1342, 4° fol. 119^{r}; NkS 1353, 4° fol. 127^{v}; NkS 3136, 4° fol. 190^{r}; RA Hss V B 10 fol. 99^{v}; Stockholm KB B 80 fol. 163^{r}; Stockholm KB C 74 fol. 151^{r}; Stockholm KB C 77 fol. 161^{v}; Thott 1162, 2° fol. 107^{r}; Thott 1991, 4° fol. 378^{v}; Thott 1994, 4° fol. 172^{r}; Uldall 6, 2° fol. 2^{r}; Uppsala UB Westin 485, 4° fol. 186^{r}.

Tryk: a: Da. Mag. 3. rk. I. 190 (efter AM 35, 4°). - *b:* Ghemens udg. af EsjL 1505 (ukendt forlæg); Mads Vingaards udg. af EsjL 1576 (efter Ghemen); DdR 145 (efter AM 25, 4°) og 175 (efter E don var 133, 4°).

Litt.: Kofod Ancher II. 66; C. G. Müller, Ueber die germanische Bürgschaft mit besonderer Rücksicht auf das jütsche Low (Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechtswissenschaft I (Leipzig 1839). 321f.); Kolderup-Rosenvinge i Da. Mag. 3. rk. I. 215; Matzen, Retskilder. 284f.

Ingen *overskrift* i forlæggene.

a.

Gaar nogenn mannd y borgenn for tiuff eller anden mandth,[2] der liiff och lemmer haffuer forgiort,[3] tha skall hand thenn mand[4] antuorde[5] for rette[6] och ey thenn

mand, hand togh hannom aff.[7] Ennd vorder och saa, att hand[8] slipper bort[9] [antigen][10] mett vlycke[11] eller medt hans raad, ther borgede, tha skall hin, ther borgitt haffuer, bøde alle the brøde,[12] ther hand borgede fore, och ther tiill xl marc bondenn[13] och saa konningenn, forthi hand antuorde ey mandenn op.[14]

b.

Item ho som borgher for then man, ther liff eller legemm haffuer forbrot, oc wnkommer han, tha a[15] han at bøthe hans gerninger oc ther til twenne xl mark bodh.

(1) Bestemmelsen er taget fra JL II.62, jf. Thords art. § 44 (DgL Tillæg til IV.89) og Knud Mikkelsens glosse til JL II.62 (ib. IV.140), jf. dansk glosse 67 (ib. Tillæg til IV.35f.), men muligt foreligger der også her en gengivelse af en dom, jf. Matzen, Retskilder 284. JL II.63 er kilde til DL 1-23-5 og 6. - (2) I stedet for *tiuff eller anden mandth* har AM 35,4°, AM 29,4° og Lund UB J 18,4° *den mandt*. - (3) AM 35,4° og Lund UB J 18,4° har *forbrøtt*. Borgen (forløfte) kunne stiftes ikke blot for gæld; også for en persons øvrige forhold (tilstedeværelse og fremmøde på tinge, fred, sikkerhed, lovlydighed, værdiers tilstedeværelse m.v.) var borgen et nødvendigt retsmiddel, jf. f.eks. fdg. 19. februar 1492 § 14, Fyns vedtægt 1547 § 14, recesserne 6. december 1547 § 36, 21. december 1551 § 11 og 13. december 1558 §§ 44 og 45, jf. rettertingsdomme 11. maj 1537 (KRD I.186f.; GdD II.34), 15. september 1538 (KRD I.438f.), 1540 (ib. 348f.), 3. juli 1553 (I nr. 190), 17. oktober 1558 (GdD II.246ff.), 22. januar 1561 (ib. I.287ff.), 16. marts 1564 (ib. III.13ff.), Sjællands landstings dom 24. maj 1600 (VI nr. 787) og rettertingsdom 1. marts 1606 (Secher, Rettertingsdomme II.100ff.). Det at sikre en sigtets tilstedeværelse var måske den ældste form for borgen, jf. Ole Fenger og Ladewig Petersen.60f., Hübner, Grundzüge.508ff. *Borge* (oldn. *borga*) er muligt et lån fra mnt. *borgen* (ty. *bürgen*): indestå for, give henstand med, der er beslægtet med *bergen:* bringe i sikkerhed (Geborgenheit), beskyttelse, jf. oldeng. *borgian:* vogte, låne, sml. eng. *borrow:* udlåne, der er beslægtet med *bjærge:* skjule, redde, hjælpe, jf. Da.etym.Ordb.40b; OdS II.1011. Skyldneren havde opr. asyl hos forloveren, og dennes forpligtelse bestod alene deri til den fastsatte tid at udlevere skyldneren (den sigtede eller domfældte), såfremt han ikke forinden havde opfyldt sine forpligtelser. - (4) ɔ: den, der har begået retsbrud, forbryderen.

(5) overgive (Kalk. I.57a bet. 1). - (6) *rette* er vist fejl for *rættær*, som JL II.62 har. Rettere bet. egl. rettens håndhæver, øvrighed, dommer (Kalk. III.588b bet. 1); her: den kgl. ombudsmand, jf. Kroman-Iuul III.162. - (7) *togh hannom aff:* modtog ham af, ɔ: den bestjålne eller forurettede. Lund UB J 18,4° har *som borgede for hannom*. - (8) ɔ: den, der har begået retsbruddet. - (9) Lund UB J 18,4° tilføjer *och wndkommer*. - (10) Forlægget har ved fejlskrift *och tiger;* AM 35,4° har *endten*. Jf. JL II.62: *antugh*. - (11) Uheld; af mnt. *ungelucke* (ty. *Unglück*), der bet. ulykke eller uheld. Lund UB J 18,4° har *hans wilge*. - (12) Forbrydelser (Kalk. I.281b bet. 2). Jf. hertil Knud Mikkelsens glosse til JL II.62 (DgL IV.140), hvor det med henvisning til kanonisk ret siges, at »talis fideiussor non emendet eadem pena saltem corporali, quam reus fuisset puniendus, set alias corporaliter uel pecuniarie iuxta arbitrium iudicantis. Set secundum istas leges statuitur certa pene«, jf. dansk glosse 68: Merck her ocsaa fremdelis, at denn mand, der i saa maade ganger i borgen for en anden, icke reffsis oc straffis met saadann ret oc legemlige straff, som hin skulle haffue standet, der hand borgit for, menn effter de gamble louger oc rette da straffis de om en viiss sum pendinge effter dommerens meninge oc gode tycke« (DgL Tillæg til IV.36). Lund UB J 18,4° har *bøder* i stedet for *brøde*. - (13) Se

note 11 til RR § 1. - (14) *antuorde ... op:* overgav (Kalk. III.325b). Lund UB J 18,4° har: fordi hand antuordt icke manden fraa sigh, ther han loffuit for. - (15) Præsens sing. af *eghæ:* eje, have; her: bør (Kalk. I.442b bet. 4; Skautrup, Det da. Sprogs Hist. II.102, jf. I.310).

§ 33

Den, der har stillet borgen for sig, er alene pligtig at stå til ansvar over for sin forlover. Vil den, der har stillet borgen for sig, flygte, skal forloveren meddele det til ombudsmanden, der skal tage den pågældende i forvaring.

Forlæg: AM 42,4° fol.84^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.86^{v}; AM 35,4° fol.167^{r}; GkS 3129,4° fol.279^{v}; GkS 3153,4° fol.37^{v}; Lund UB J 18,4° fol.228^{r}; Lund UB J 33,4° fol.240^{v}; NkS 1304,4° fol.133^{v}; NkS 3136,4° fol.189^{v}; Stockholm KB B 80 fol.162^{v}; Thott 1991,4° fol.378^{r}; Uldall 250,4° fol.61^{v}; Uldall 1350,4° fol.42^{v}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.191 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kofod Ancher II.66; Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.215; Matzen, Retskilder. 284.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Huilcken mand, ther borgenn setter, hand er skyldig for the gierning ingen mand att suare vdenn thenn, hans borgen vor. End vill hin fly, ther borgenn sette, och vorder hand thet vor, ther haffuer borgitt, tha skall hand siige retthenn[2] tiill, att hand skall hannem oppeholle,[3] fordi att hand maa hannom ey tage, vdenn hand tog hannem entiigen y stock[4] eller y fieder,[5] ther handth vor hans borgenn.

(1) Bestemmelsen er taget fra JL II.63, der er kilde til DL 1-23-7 og 8, men kan (tillige) være gengivelse af en dom, jf. Matzen, Retskilder.284. - (2) Fejlskrift for *rættær:* den, der håndhæver retten; her: den kgl. ombudsmand. Jf. note 6 til RR § 32. AM 29,4° har *rettheren*, Lund UB J 18,4° og NKS 1304,4° *fogeden*. Jf. Knud Mikkelsens glosse til JL II.63 (*indicare iudici uel exactori;* DgL IV.141). - (3) holde tilbage, fængsle (Kalk. III.338a bet. 5). - (4) *Stock* er egl. træklods, i hvilken fangens ben fastgjordes; i videre anvendelse: fængsel (Kalk. IV.143a bet. 6). - (5) *fieder* er egl. fodlænke, fodjern (Kalk. I.553a) og bet. ligeledes fængsel. Jf. note 5 til RR § 13.

§ 34

Hvilke personer, der ikke kan gå i borgen.[1]

Forlæg: AM 42,4° fol.85^{r}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.168^{r}; AM 35,4° fol.167^{v}; GkS 3129,4° fol.279^{v}; GkS 3153,4° fol.38^{r}; Lund UB J 33,4° fol.241^{r}; NkS 1304,4° fol.134^{r}; NkS 3136,4° fol.190^{r}; Stockholm KB B 80 fol.163^{r}; Thott 1991,4° fol.378^{v}; Uldall 250,4° fol.61^{v}; Uldall 1350,4° fol.43^{r}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.191 (efter AM 35,4°).

Litt.: Kofod Ancher II.66; Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.215; Stemann, Retshistorie.555; Matzen, Retskilder.284; Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.215, 228.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Lerde mennd,[2] closter mennd[3] och quinder,[4] the ther ey kommen ere till lauge allder, thett er xviii vinthre,[5] the mue ey borgenn vorde for thenn manndt, ther skall entiigenn miste liff eller lemmer. End klercke[6] och enche,[7] om hin vill, ther borgen skall tage, the maa vorde borgenn for penninge, forthii att the haffue eiget att gielde.[8] End møe och børnn eller noger mands hvstru[9] eller muncke vdenn abbitt[10] mue ey borgen vorde for penninghe och ey for anditt, forthi att jngenn mand, ther ey haffuer eigitt, maa nogit affhennde. Ennd bonde sønn y fellaug[11] mett sin fader maa ey borgen vorde, dog hand er fuldvoxenn.

(1) Bestemmelsen er taget fra JL II.64, der er kilde til DL 1-23-9ff., men kan muligvis tillige være gengivelse af en dom, jf. Matzen, Retskilder.284. - (2) gejstlige, jf. JL I.31: lærthæ mæn, thæt ær præster oc diacon oc subdiacon. De kunne ikke gå i borgen, da de ikke kunne sagsøges ved de verdslige domstole, jf. f.eks. Christoffer IIs hdf. 25. januar 1320 §§ 3, 5 og 8, Valdemar IIIs hdf. 7. juni 1326 §§ 3 og 5, Valdemar Atterdags fdg. 30. september 1341, Thords art. § 10. - (3) Munke. - (4) Ordene *och quinder* mgl. i AM 29,4° og AM 35,4°. - (5) Jf. JL I.36 og II.64. AM 35,4° har *aar* i stedet for *vinthre*. - (6) Præster (der ikke som munke var formueløse, jf. Niels Knud Andersen, Kanonisk Rets Indflydelse.102). - (7) Enkers habilitet var - bortset fra skødninger - i middelalderen ikke meget forskellig fra den voksne mands, jf. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.228f. - (8) betale (Kalk. II.47a bet. 1). - (9) Begrundelsen (jf. JL II.64; *for thy ... æi hauær eghæt*) passer ikke på hustruer, jf. Stig Iuul, anf. v. 215, Kroman-Iuul III.163. Det var hustruens manglende råden over ejendom, der bevirkede, at hun ikke kunne påtage sig borgenforpligtelse. - (10) Da abbeden disponerede over klosterformuen, kunne han gå i borgen, jf. Niels Knud Andersen, anf. v. 102. - (11) Fællig.

§ 35

Når flere med sammenlagte hænder går i borgen, hæfter de som selvskyldnere og solidarisk, således at hele gælden straks kan fordres hos enhver af forloverne.[1]

Forlæg: GkS 3129,4° fol.280^{r}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.87^{r}; AM 35,4° fol.168^{r}; AM 42,4° fol.91^{r}; GkS 3129,4° fol.280^{r}; GkS 3153,4° fol.39^{v}; NkS 3136,4° fol.190^{v}; Uldall 250,4° fol.68^{r}; Uldall 1350,4° fol.43^{r}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.191f. (efter AM 35,4°); Stemann, Retshistorie.557 note 2 (efter Da. Mag.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.215; J. E. Larsen.486; Stemann, Retshistorie. 557; Matzen, Privatret II.232.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Huor thre, fire eller femb eller flere[2] loffuer it løffte med samlet hand,[3] huilcken aff dennom siden thiltallis først, den er plichtig att betalle,[4] allieliguell[5] att mange samme[n][6] haffuer loffuit.[7] Siger hand ney for samme løffte, daa verge en samen[8] for dennom alle med loug[9] som vedbør.

(1) Bestemmelsen er formentlig gengivelse af en dom, da den ældre lovgivning intet indeholdt om, hvorledes der skulle forholdes, når der var flere forlovere. De ældste hss., der indeholder bestemmelsen, er fra 2den halvdel af det 16. årh., men da bestemmelsen ingen dateringskriterier indeholder, er en datering højst usikker. Rettertingsdom 12. marts 1549 (GdD I.112ff.) dømte i overensstemmelse med denne bestemmelse, at når flere »med samblet handt« gik i borgen, hæftede de som selvskyldnere og solidarisk, således at hele gælden af kreditor straks kunne fordres hos enhver af forloverne, jf. Stemann, Retshistorie.557, Matzen, Privatret II.232. Få år senere ændredes retspraksis, antagelig under indflydelse af tysk ret, der havde accepteret romerrettens *beneficium divisionis* (jf. Hadrians novella 99). Rettertingsdom 18. december 1554 (GdD II.143), der er kilde til bestemmelsen i DL 1-23-14, statuerede, at af flere forlovere, der havde lovet »met een samblet handt«, kunne en enkelt ikke søges for hele beløbet, da de ikke udtrykkeligt havde lovet »ienn for alle«. Bestemmelsen i RR § 35 må følgelig være ældre end 1554. Udtrykket *med samlet hand* peger hen på en ældre tid, da løfter blev indgået på denne måde. Udtrykket findes i forbindelse med bevidnelse allerede i ASun 91 (*contacta manuum;* DgL I,2.592) og iøvrigt i Erik VI Menveds gældsbrev 20. november 1302 (*manu coadunata;* DD 2.rk.V nr. 222), i kvittering af 8. august 1401, hvori det nævnes, at en række personer »meth een samlet hand« var gået i borgen (Molbech og Petersen.131) og i det for rettertinget 27. februar 1426 (I nr. 6) indgåede forlig, hvor flere adelsmænd »loffuet meth en sammenlagt haandt«. At betegnelsen anvendtes endnu i det 16. og 17. årh., jf. foruden de nævnte rettertingsdomme fra 1549 og 1554 også f.eks. Malmø bytingsvidne 27. maj 1503 (Malmø Rådstueprotokol 1503-1548 ved Erik Kroman (1965).95), hvor 2 personer »med samplet honds løffthe for 500 m. rede penninge« og Viborg landstings dom 12. oktober 1616 (»tog J.M. i hånden og satte borgen for J.S.S.«; VLD 1616.89, nr. 137), skyldes næppe, at udtrykket var blevet en fast juridisk-teknisk betegnelse. I alt fald ved herredstingene synes endnu i det 17. århundrede håndslag at være en realitet, jf. Sokkelund herreds dom 1629 (772), hvor et forløfte nægtedes indgået, da hånd ikke var rakt. Jf. sagregistrene til herredstingbøgernes gruppe 65 (retsskikke) og gruppe 123 (forløfte). I ældre ret skete edsaflæggelse ved, at de sværgende tog hinanden i hånden, se f.eks. SkL 226, ASun 91 og 131, EsjL III 65 og 66 samt den detaillerede beskrivelse af, »huorledis loug skall gange till thinnge« i hs. Thott 1991,4° fol.380^{r} (trykt Da.Mag.3.rk.I.220), og løfter blev givet ved håndslag, se SkL 77, ASun 39, 143 og 144, EsjL III.27 og endnu DL 5-1-1 (Mund, Haand og Segl) og flere bestemmelser i købstadlovgivningen (f.eks. Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 103, Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 104, Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 III.17) og Viborg landstings dom 31. januar 1573 (GdD III.182 (»haffue tagit udi Ramus Pedersens haannd«), se Ole Fenger og Ladewig Petersen.52, Matzen, Privatret II.172, Amira, Grundriss. 223, Hübner, Grundzüge.524). I mangel af sikre dateringskriterier tør det måske antages, at bestemmelsen i RR § 35 er af samme alder som det overvejende flertal af bestemmelserne i samlingen, altså fra tiden omkr. 1450, hvilket også stemmer med, hvad der ovf. side 319f. er antaget om samlingens tilblivelseshistorie.

(2) I stedet for *three ... flere* har AM 29,4°, AM 42,4° og Uldall 250,4° *iii eller flere mend.* - (3) Med sammenlagte hænder. - (4) At en forlover hæftede som selvskyldnerkautionist fulgte muligt allerede af JL II.62, se note 7 til RR § 31. - (5) Skrivefejl for *alligeuel* (således

andre hss.). - (6) Forlægget har *samme;* rettet efter andre hss. (AM 29,4°, AM 35,4°, GkS 3153,4°, NkS 3136,4°, Uldall 250,4°).

(7) Jf. rettertingsdom 12. marts 1549 (GdD I.112ff.). Som nævnt ovf. i note 1 ændredes retspraksis kort eftere, idet det statueredes, at selv om forloverne havde lovet med sammenlagte hænder, skulle hver dog kun tilsvare sin anpart, når de ikke udtrykkeligt havde forpligtet sig til at hæfte én for alle og alle for én, jf. rettertingsdomme 18. december 1554 (GdD II.143), 16. marts 1564 (ib. III.13ff.), 12. april 1602 (VI nr. 789), 20. og 21. april 1602 (Secher, Rettertingsdomme I.385f. og 397f.), fdg. 1. juli 1619 § 4 (CCD III.587), reces 27. februar 1643 2-8-3 (CCD V.314). Retspraksis synes dog fortsat, vel bl.a. af praktiske grunde, at have anerkendt, at forloverne betalte én for alle, og først ved rettertingsdom 12. april 1602 (VI nr. 789) fastsloges det udtrykkeligt, at en forlover kunne manes én for alle, men at den medforlover, der havde betalt på debitors vegne, havde krav på de øvrige for deres anpart, jf. E. Ladewig Petersen i PhT 15.rk.IV (1970).15ff. Reglen om, at forlovere kun hæftede solidarisk, når de udtrykkeligt havde forpligtet sig dertil, opretholdtes ved DL 1-23-13 og 14. Om den senere retsudvikling se H. Ussing, Kaution.88ff., Thøger Nielsen.319ff. og Ole Fenger, Grundrids.88ff. og 191f. Forholdet er nu ordnet ved § 61 i lov nr. 146 af 13. april 1938 om gældsbreve, hvorefter samkautionister hæfter solidarisk, medmindre andet er aftalt. Om forholdet mellem forloverne indbyrdes fandtes i ældre ret heller ingen lovregler, men det antoges tidligt i praksis - i modsætning til romerretten, jf. Andreas Aagesen, Forelæsninger over den romerske Privatret II (1882). 230f., Jul. Lassen, Lærebog i romersk Privatret[3] (1924).334 - at medforloverne havde indbyrdes regres, i alt fald ved forløfte efter anmodning fra eller efter aftale med hovedmanden. Ved rettertingsdomme 12. april 1602 (VI nr. 789), 20. og 21. april 1602, 20. marts 1606, 13. juni 1608 (Secher, Rettertingsdomme I.385f., 397f., II.93, 204) fastsloges, at forloverne kun havde en anpartsregres, ɔ: den forlover, der havde fyldestgjort kreditor, kunne kun søge en anpart af beløbet hos sine medforlovere. Af rettertingsdom 10. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme II. 474f.) fremgår, at forlovere kunne optræde i prioritetsfølge. En forlover, der »var formand i næsten alle løfterne«, havde gjort udlæg hos debitor uden at få fuld dækning, og det statueredes, da det »icke heller vor retmessigt, at hand alene for sin gode villie skulle sticke udi ald skaden«, at det gods, hvori han på egne og medforloveres vegne havde ladet sig indføre, skulle komme samtlige medforlovere til bedste »og enhver at tage udi samme gods och gield for sin qvota, epter som de hafver lofvit fore«. Ved Dl 1-23-14 blev den indbyrdes regres for forlovere, der havde forpligtet sig én for alle og alle for én, solidarisk, ɔ: den forlover, der havde måttet fyldestgøre kreditor, måtte »søge hvem ham lyster af sine Medforlovere for den resterende Sum, naar hand sin egen Part afdraget haver«, jf. Ussing, anf. v. 312ff. Nu bestemmer § 61 i lov nr. 146 af 13. april 1938, at regres mellem samkautionister skal ske efter lovens § 2, stk. 2, hvorefter den, der har indfriet en fordring, kun kan afkræve hver enkelt af sine medkautionister vedkommendes andel. - (8) alene (Kalk. I.464b). - (9) Edsbevis (Kalk. II.723a bet. 2), særligt: partsed med mededsmænd.

§ 36

Afgår en forlover ved døden, før gælden er forfalden, bortfalder hans forpligtelse. Lever forloveren, når gælden er forfalden, men afgår han derefter ved døden, er han eller hans arvinger pligtige at svare til forløftet.

Den afdødes vitterlige gæld skal arvingerne betale.[1]

Forlæg: GkS 3129,4° fol.230^{v}. Findes yderligere i AM 29,4° fol.87^{v}; AM 35,4° fol.168^{r}; AM 42,4° fol.91^{r}; GkS 3153,4° fol.39^{v}; Lund UB J 18,4° fol.227^{v}; Lund UB J 33,4° fol.241^{r}; NkS 1304,4° fol.134^{r}; NkS 3136,4° fol.190^{v}; Stockholm KB B 80 fol.163^{r}; Thott 1991,4° fol.379^{v}; Uldall 250,4° fol.68^{r}; Uldall 1350,4° fol.43^{v}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.192 (efter AM 35,4°); Stemann, Retshistorie.557 note 1 (efter Da. Mag.); Ole Fenger og Ladewig Petersen.92 (efter Da.Mag.).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.215f.; J. E. Larsen.488; Stemann, Retshistorie. 556f.; Matzen, Retskilder.284; sa., Privatret II.232; Ole Fenger og Ladewig Petersen.92.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Loffuer och en mand eller flere mend[2] løffte for en anden mand,[3] och dør de,[4] førind dagin kommer, som løfftet vdloffuit[5] er, daa er och same løffte død[6] med dennom;[7] men leffue de offuer dagen,[8] daa ere de eller deris arffuing plichtig thill att betalle samme løffte och holde det.[9]

Men ald wetelig gield skall arffuingene betalle, det er affdømpt thill Lunde landzstingh.[10]

(1) Bestemmelsen, der omhandler forhold, der er uomtalt i lovene, er formentlig gengivelse af to domme, idet 2det stykke, der er uden tilknytning til 1ste stykke, synes at måtte have en anden proveniens. Ifl. forlægget er 2det stykke en Skåne landstings dom, men i 5 hss. (Lund UB J 18,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 1304,4°, NkS 3153,4° og Stockholm KB B 80) er tilføjelsen *dette er affdømpt thill Lunde landzstingh* knyttet til 1ste stykke. Stockholm KB B 80 tilføjer yderligere: *oc aff rigens raad samtøckt.* Disse ord synes at høre til 2det stykke, jf. Knud Mikkelsens glosse til JL I.6: so screff landesdømer aff lands thing oc andher gothe mæn met hanum oc war sidhen stathfest aff rigens radh: Om hion komme sammen i bo, oc døer antigh there, tha scall alle witherligt giald gialdes aff felles bo oc trødhen oc udferdh oc børne penninge, som ther inne ære, oc sidhen hwadh i geen er, skiffte tha boen i two dielde imellom then, ther lewer, oc then døthes ærwingh (DgL IV.18), jf. dansk glosse 5 (ib. Tillæg til IV.6). Reglen om, at arvingerne skal svare til den afdødes vitterlige gæld, optoges i lovgivningen, se recesserne 6. december 1547 § 29, 21. december 1551 § 12 og 13. december 1558 § 53, Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 72 (DgK III.27), Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 48 (ib. 63), Kbh.s stadsret 14. oktober 1443 VI.6 (ib. 92), kong Hans' alm. stadsret (efter 1443) § 103 (ib. V.98) o.fl.a., jf. også DL 5-2-14, og var fastslået i praksis, jf. f.eks. tilforordnede råders dom 26. juni 1593 (V nr. 703). De ældste hss., der indeholder RR § 36, er fra 2den halvdel af det 16. årh. Bestemmelsens 2det stykke var kendt, da Knud Mikkelsen i slutningen af 1400-tallet skrev sine glosser (ældste hs. fra slutningen af det 15. årh., jf. DgL IV.iiff.), og den kan vel dateres til omkr. 1450. Bestemmelsens 1ste stykke tør sikkert antages at være fra omtrent samme tid. Ifl. ældre germansk ret betragtedes forløfte (borgen) som en personlig forpligtelse, der bortfaldt ved forloverens død, jf. C. F. Eichhorn, Einleitung in das deutsche Privatrecht (Göttingen 1823).33, G. C. Müller, Ueber die germanische Bürgschaft mit besonderer Rücksicht auf das jütsche Low (Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechtswissenschaft I (Leipzig 1839).325, C. J. A. Mittermaier, Grundsätzen des gemeinen deutschen Privatrechts II (Regensburg 1842), Hübner, Grundzüge.513 (dog bestemte Schwabenspiegel (omkr. 1250) 9 § 1 efter romersk forbillede, at forpligtelsen gik over på arvingerne), F. W. Ekström, Om Borgen[3] (Helsingfors 1947).87, dog gjaldt en anden regel i Sverige, Norge og Island, se P. D. G. Paulsen, Beitrag zur Lehre von der Bürgschaft aus dem nordischen Rechte (Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechts-

wissenschaft IV (Leipzig 1840).122ff.), Taranger IV.200 og Ekström, anf. v. 87. G. C. Müller har i sin ovenn. afhandling hævdet, at den i ældre germansk ret gældende regel fulgte af JL, hvilket næppe er rigtigt, da forloverforpligtelsen vel som anden gæld måtte gå over på arvingerne, for så vidt gæld kunne indtales hos dem, jf. Stemann, Retshistorie.588. Hvorvidt den i RR § 36, stk. 1, gengivne regel om borgenforholdets ophør ved forloverens død er trængt igennem i dansk ret turde være tvivlsomt, da bestemmelsen ikke ses at have efterladt sig spor i lovgivningen eller i den foreliggende retspraksis, jf. J. E. Larsen.488, Stemann, Retshistorie.556f. Et gældsbrev fra 1401 (Molbech og Petersen.131) forpligter arvingerne, og den omstændighed, at fru Karen Krabbe (d. 1586), enke efter Niels Skeel (d. 1561), til Daniel Rantzau måtte betale 500 daler som hendes i 1565 afdøde søns (Niels Skeels) anpart af en borgenforpligtelse over for kongen, synes at vise, at sønnens død ikke har bragt hans forpligtelse til ophør (jf. Kanc.Br. 18. januar 1566). Ifl. Ole Fenger og Ladewig Petersen.92 skal reglen i RR § 36 ses i nøjere sammenhæng med borgen for en lovbryders tilstedeværelse end med sikkerhedsstillelse for gæld. Der kendes ingen dom, hvor arvinger frifindes for arveladerens borgenforpligtelse, fordi denne er død før fordringens forfaldsdag, og reglen i RR § 36 blev ikke optaget i fdg. 10. december 1621 om rigens ret og dele (CCD III.686ff.). At to hss. (NkS 1304,4° og Stockholm KB B 80) har indføjet ordene *om gield eller anden sag* (se ndf. note 3) taler næppe afgørende herimod.

(2) Ordene *eller flere mend* mgl. i flere hss. (bl.a. AM 29,4°, Lund UB J 18,4°, Stockholm KB B 80 og Uldall 250,4°). - (3) NkS 1304,4° og Stockholm KB B 80 tilføjer *om gield eller anden sag.* - (4) AM 29,4° og Uldall 250,4° har *hannd,* Thott 1991,4° *hand, som loffuit haffuer,* Lund UB J 18,4°, Lund UB J 33,4° og Stockholm KB B 80 *den, som loffuet haffuer.* - (5) I stedet for *løfftet vdloffuit* har AM 29,4° *for sagen,* AM 35,4° *forresagt,* AM 42,4° *forsagt,* Uldall 250,4° *forsauct.* - (6) Lund UB J 18,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 1304,4°, Stockholm KB B 80 og Thott 1991,4° har *løβth (løst).* - (7) Ordet *dennum* mgl. i de i foreg. note nævnte hss. - (8) I stedet for *men leffue de offuer dagen* har Lund UB J 18,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 1304,4° og Stockholm KB B 80 *Dør han, siden dagen er fremme.*

(9) I stedet for *ere de eller ... holde det* har Lund UB J 18,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 1304,4° og Stockholm KB B 80 *tha suarer hans arffuinge til thett løffte.* Efter *holde det* tilføjer GkS 3153,4°, Lund UB J 18,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 1304,4° *Dette er affdømpt til Lunde landztingh,* hvortil Stockholm KB B 80 yderligere føjer *oc aff rigens raad samtøcht,* jf. herom ovf. note 1. Stig Iuul, Fællig og Hovedlod.220 antager, at de sidste ord, der også findes i Knud Mikkelsens glosse til JL I.6 (se ovf. note 1), er udtryk for, at reglen var gældende i hele riget, hvilket dog ikke er sikkert, da også rettertinget skulle dømme efter hver landsdels ret, jf. ovf. side 319. At arvingerne i dette tilfælde skulle holde arveladerens forløfte, er vel udtryk for, at der her er tale om vitterlig gæld, jf. rettertingsdomme 5. juni 1613 (Secher, Rettertingsdomme II.434f.) og 8. juni 1613 (ib. 452ff.), som det påhvilede arvingerne at svare til. Havde arvingerne fragået arv og gæld skulle de ikke svare til arveladerens forløfte, se rettertingsdom 23. april 1602 (ib. I.401) og 24. maj 1604 (ib. 590). - (10) Ordene *det er ... landzstingh* mgl. i GkS 3153,4°, Lund UB J 18,4°, Lund UB J 33,4°, NkS 1304,4° og Stockholm KB B 80, se foreg. note. Thott 1991,4° tilføjer i stedet for *landzstingh:* Herom er ochsaa dømptt aff Danmarkis rigis raad och paa Lunde lanndztinng.

§ 36A[1]

Dør den, der er gået i borgen for en anden i en sag vedrørende penge til kongen, byen eller andre, førend sagen er afsluttet, skal hans gods forblive urørt af arvin-

gerne, indtil sagen er endeligt afgjort. Angår forløftet ikke liv, ære eller penge til kongen eller andre, ophører forløftet derimod ved forloverens død.[2]

Forlæg: GkS 3129,4° fol.280r. Findes yderligere i GkS 3153,4° fol.39v; Lund UB J 18,4° fol.228v; Lund UB J 33,4° fol.240v; NkS 1304,4° fol.133v; NkS 3136,4° fol.190r; Stockholm KB B 80 fol.162v; Thott 1991,4° fol.379v; Uldall 1350,4° fol.43v.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.215 (efter Thott 1991,4°).

Litt.: Matzen, Privatret II.232.

Ingen *overskrift* i forlægget.

Huo, som loffuer ock strecker sin hand vd for anden mand wdj nogin sag, som pennings forlisilse[3] thill kongen, bonden eller byen[4] er anrørendis, och hand dør, som loffuede och hand stracte, førind sagen bliffuer end,[5] daa mellis[6] hans gods wdj querstad[7] och wrørd aff hans arffuing[8] thill saa lenge, att sagin bliffuer endt och afftallin.[9] Er det den sagh, som huercken gielder liff, ehre eller pendings spildelse[10] thill kongin eller nogin anden, vdin aldiellis andre[11] løse[12] sager, och forloffueren dør, førind sagen endis och afftallis, daa er hans løffte løst,[13] och hans arffuinge wden ald ydermere krauffe och thiltalle i alle maade.[14]

(1) Om denne betegnelse se ovf. side 312. - (2) Denne bestemmelse, der findes i flere hss., der indeholder RR, er hyppigst samlet i en samlet fremstilling af regler om borgen. Det kan vist antages, at bestemmelsen, der formentlig er gengivelse af en dom eller snarere, hvad også det sproglige indicerer, af to domme, er fra omtr. samme tid som de øvrige bestemmelser i RR, altså fra omkr. 1450. - (3) Tab, fortabelse (Kalk. I.659a og V.248b; Holb.Ordb.II.553 bet. 1.2). Jf. mnt. *vorlesenisse* og *vorlesinge* = Verlust (MndWb). - (4) Over for byen kunne der bl.a. være tale om sikkerhedsstillelse for bøder, se f.eks. § 9 i Erik Glippings nyborgske fdg. 1284 for Nørrejylland (DdR 118f.), for Sjælland § 4 (ib. 138) og for Skåne § 5 (ib. 154f.), Kbh.s stadsret 29. januar 1294 § 68 (DgK III.28), Erik af Pommerns stadsret for Kbh. (omkr. 1422) § 44 (ib. 63), Lunds privilegier 7. januar 1361 § 14 (ib. IV.21), Malmøs privilegier 20. december 1353 § 13 (ib. 89), 23. december 1360 § 12 (ib. 35), 5. maj 1415 § 13 (ib. 89) og 16. februar 1487 § 61 (ib. 89), Landskronas privilegier 24. marts 1489 § 59 (ib. 139), Halmstads privilegier 6. februar 1498 § 62 (ib. 286), Christoffer af Bayerns alm. stadsret (efter 1443) § 84 (ib. V.49), bearbejdelsen for Odense § 76 (ib. 66), Skagens stadsret 10. november 1507 § 48 (ib. II.307). Jf. også reces 21. december 1551 § 11 og reces 13. december 1558 § 45 om borgen over for herskabet, når nogen sigtes for en sag, »der lif, lem eller ere er anrørendis, eller nogen truer anden mand met feigde, brand eller udi nogre andre maade«, jf. DL 1-23-1ff. - (5) endt, afsluttet.

(6) erklæres, dømmes (OdS XIV.635 bet. 2). - (7) Kværstad bet. egl. fred, ro (Kalk. II. 683a); *mellis i querstad:* dømmes til at henstå urørt. I modsætning til svensk ret (ÄVG tyvebalken 7: *kvarsætu*) og norsk ret *(kyerssetja, kvirrsetia)* omtales dette institut ikke i dansk lovgivning. Osterssøn Veylle.641 ligestiller det med beslag, arrest og forbud og udtaler sig åbenbart på baggrund af birkeretten 1623 § 15 (CCD IV.53) om beslag på gods. I den her brugte bet. (ikke at forveksle med *quærsæt* i JL III.16) findes ordet anvendt i rettertingsdommen 1423-25 (I nr. 4: gotzeth ath sta j querstæthæ). Ofte bruges ordet i bet.: stå hen, være stillet i bero, jf. f.eks. rettertingsdomme 4. november 1538 (KRD I.726), 18. juni 1539 (GdD II.107), 15. december 1551 (ib. I.172), 11. oktober 1558 (ib. II.245) og 1. august 1590 (ib. IV.198). - (8) *arffuing*

er pluralis. - (9) afgjort, så der ikke kan rejses yderligere krav (Kalk. I.33a). Bødekravet var forfaldent og vitterligt, men når det her bestemmes, at arvingerne ikke må røre den afdødes gods, skyldes det måske ønsket om at holde dem fri for hævn og fejde, der var retmæssig, når bøder ikke præsteredes i alvorlige sager om liv og ære, jf. Ole Fenger, Fejde og Mandebod.432. Da forloveren vedrørende bøder skulle være vederhæftig for at kunne accepteres som forlover, har hans bo kunnet dække forpligtelsen. - (10) Pengeudgift (Kalk. III.466b; OdS XVI.655); her vel snarest: tab; altså det samme som det foreg. *forliselse*. - (11) *aldiellis andre:* herfra klart forskellige. Muligt fejlskrift for *alskiøns:* alskens, alle (slags) (Kalk. V.31a). Ordet *aldiellis* mgl. i Thott 1991,4°. - (12) Muligt fejlskrift for *løffte*. - (13) ɔ: da er han frigjort fra sit løfte (jf. Kalk. II.889a bet. 4). Jf. Feilb.451b: når æ mand er død, så er æ love løst. - (14) Jf. RR § 36. Artiklens sidste punktum synes at bestyrke den antagelse, at RR § 36 omhandler borgen for en forbryders tilstedeværelse og ikke sikkerhedsstillelse for gæld.

§ 37

Undveget tyende må eftersøges overalt.[1]

Forlæg: AM 35,4° fol.168^{v}.
Tryk: Da.Mag.3.rk.I.192 (efter AM 35,4°).
Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.216f.; Matzen, Retskilder 284.
Ingen *overskrift* i forlægget.

Ler mand epthir sind hion[2] oc hitter dett, dog tagir han dett, yhuor hand finder dett, saa vell i kongens gaar som y erkebiscoppens[3] och som i andre bynders gaarde, och randsagin[4] skal ingen mandtt siømess,[5] y huor hand vill randsage epthir sidt thiunde.

(1) Bestemmelsen, der muligt er gengivelse af en dom, er en analogisk anvendelse af reglerne i SkL 133 og 134, jf. ASun 79, og EsjL III.18, hvorefter en mand kan gribe sit ufri tyende (SkL 133: *hionæ*, EsjL III.18: *thræl*) overalt. Det kan have lettet analogien, at SkL bruger udtrykket *hionæ*, der også omfatter det fri tyende, men som i SkL bet. træl, jf. ASun 79 *(seruum suum)* og EsjL III.18. I retspraksis ses bestemmelsen ikke anvendt. Viborg landstings dom 19. november 1586 (IV nr. 561) frifandt for vold en mand, der i anden mands gård havde pågrebet og slået sin tjenestekarl, der var bortrømt, under henvisning til husbondens revselsesret, jf. JL II.18. - (2) *hion* (oldn. *hjón, hjún*) er opr. pluralis og bet. ægtefæller, jf. Skautrup, Det da. Sprogs Hist.I.70, men kom til at bet.: medlem af husstand, ægtefælle, tyende, jf. *hjonelag:* ægteskab og sml. oldhty. *hiwo:* ægtemand, *hiwa:* hustru, pluralis *hiun:* ægtefæller, husstand, jf. Kalk. II. 241b, OdS VIII.286, Verner Dahlerup.66, Da.etym.Ordb.155 (u. hird). Ordet findes endnu i § 53 i reces 13. december 1558 *(Om hion* [ɔ: ægtefæller] *komme sammen)* og i den ovf. i note 1 nævnte Viborg landstings dom 1586, der bruger ordet *lidehionn* (tjenestekarl), men erstattedes herefter dels af: tyende, tjenestefolk, dels i SkL af: mand og hustru, jf. Skautrup, anf.v.217. - (3) Jf. SkL 133 *i konungs garþe ok ærkebiskops* (DgL I.19), EsjL III.18 *i konungs gardh ællær i biscops* (ib.V.264). - (4) Vel: sjønnes = nægtes (Kalk.IV.287b). Også i SkL 134 og EsjL III.19 anvendes det sjældne ord *syniæ* i forbindelse med nægtelse af ransagning. Ordet var omkr. 1500 ved at forsvinde i sproget, men bevaredes dog en tid i sydjysk dialekt, jf. Skautrup, Det da. Sprogs Hist.II.251. - (5) Undersøgelse (Kalk.V.837a). Jf. om ransagning SkL 140 og 141.

§ 38

Den, der tilbyder at aflægge edsbevis, bliver ikke mindremand og skal ikke straffes på ære eller gods, hvis han ikke aflægger eden på den fastsatte dag, men han taber sagen.[1]

Rep.: 2.rk.VII nr. 12078 (datering: 7. el. 8. januar 1512).

Forlæg: GkS 1134,2° nr. 82. Findes yderligere i AM 29,4° fol.95^{r}; AM 35,4° fol.168^{v}; GkS 3129,4° fol.278^{v}; GkS 3153,4° fol.37^{v}; Lund UB J 18,4° fol.229^{r}; Lund UB J 33,4° fol.242^{r}; NkS 1304,4° fol.135^{r}; NkS 3136,4° fol.160^{r}; Stockholm KB B 80 fol.163^{v}; Thott 1983,4° fol. 165^{r}; Uldall 1350,4° fol.42^{v}.

Tryk: Da.Mag.3.rk.I.192 (efter AM 35,4°); Rep.2.rk.VII nr. 12078 (efter Thott 1983,4° og GkS 1134,4°).

Litt.: Kolderup-Rosenvinge i Da.Mag.3.rk.I.220f.; J. E. Larsen.526; Stemann, Retshistorie. 161 med note 2; Secher, Vitterlighed.143f.; Matzen, Retskilder.283; sa., Offentlig Ret II.57; Poul Johs. Jørgensen, Retshistorie.128.

Overskrift i forlægget: Om loug att giffue.

Anno 1512, torsdagenn nest effter helligtrekongers dag,[2] vdj herre dagenn y Kiøbennhaffnn bleff forhandlitt[3] oc dømptt aff koning Hans och Danmarckis rigis raadt, att huilckenn mandt, som fester loug[4] och ville giffue, besynderlige en dag som hand sig sielffuer tilbiuder, giffuer hand icke lougen forschreffne dag forschreffuitt staar, ther for skall hand icke were minde mandt[5] eller forkrenckis vdj [heder][6] eller ære oc ey helder verre faldenn for nogen sag wdenn for hoffuitt sagenn, oc then vinder sagsøgerenn, thj hand ey gick sin loug forschreffne dag, som forschreffuitt staar. Der for skall hand vere faldenn for hoffuit sagenn oc ey for merre.[7]

(1) Bestemmelsen, der er en rettertingsdom, indledes i flere hss. således (her efter AM 35,4°): Bleff handteredt for ret for kong Handss och Danmarckis rigens raadt anno 1512 anden dagh hellig thre kongers [vdi] herredagen y Kiøbenhaffn for hands naade och raaditt och de wendiske stedir denne epthirskreffne artickell (AM 29,4°: itt privilegium). Denne indledning hører ikke hjemme her. Der afholdtes herredag i Kbh. i januar 1512 med de vendiske stæder (jf. Rep.2.rk. VII nr. 12087), med hvilke der 23. april s.å. blev indgået en aftale, jf. C. Paludan-Müller, De første Konger af den Oldenborgske Slægt (1874/1971).276, men de vendiske stæder har naturligvis ikke deltaget i afsigelsen af nærv. dom. - (2) I 1512: 8. januar. AM 29,4° og AM 35,4° har datering *anden dagh hellig three konger*, ɔ: 7. januar. - (3) AM 29,4° og AM 35,4° har *handteredt:* forhandlet (Kalk.II.157a bet.3). - (4) tilbyder edsbevis; *fæste* er: love, forpligte sig til (Kalk.I.516a bet.3), og *loug* er edsbevis, særligt partsed med mededsmænd (Kalk.II.723a bet.2), jf. Secher, Vitterlighed.144. Ifl. retspraksis kunne ed kun aflægges efter dommerens bestemmelse, jf. Viborg landstings domme 1448 (I nr. 141) og 8. november 1619 (IV nr. 619), der erklærede et edsbevis, der var præsteret, men ikke tilstedet af retten, magtesløst. - (5) Mindremand; se herom note 8 til RR § 7. Hvis en ed derimod blev underkendt, ifaldt den sværgende og hans mededsmænd tremarksbøder, jf. Viborg landstings domme 1546-49 (I nr. 111) og 30.

april 1546 (I nr. 131) og rettertingsdom 10. juni 1558 (III nr. 261), Stemann, Retshistorie. 152, Matzen, Offentlig Ret II. 58f. - (6) Forlægget har *goedtz*. Rettet efter AM 29, 4° og Thott 1983, 4°, da den pågældende ikke blev straffet på gods, men på æren. - (7) Sml. rettertingsdom 10. juni 1558 (II nr. 262), der statuerede, at hvis den, der ved dom var fundet pligtig at aflægge edsbevis, aflagde eden senere end bestemt af retten, blev edsbeviset ugyldigt, og den sværgende og hans mededsmænd ifaldt tremarksbøder som lovsøgte.

Supplement til forkortelseslisten i bind IV side 402ff.

Acc: Arnamagnæanske samlings accessoria.

Carlquist: Gunnar Carlquist, Lunds stifts herdaminne från reformationen til nyeste tid, 2. ser. I-IX (Lund 1938-80).

Cawallin: Severin Cawallin, Lunds stifts herdaminne I-V (Lund 1854-58).

DbL^3: Dansk biografisk Leksikon ved Sv. Cedergreen Bech Iff. (Kbh. 1973ff.).

Deichmann: Deichmannske samlinger i Oslo universitetsbibliotek.

Erlandsen: Andreas Erlandsen, Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Throndhiems Stift (Christiania og Levanger 1844-66).

Erslev, Lensmænd II: Kr. Erslev, Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1600 (Kbh. 1885).

Hofman, Fundationer: Hans de Hofman, Samling af publiqve og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve I-IX (Kbh. 1755-86).

Holberg, Dansk Rigslovgivning: Ludvig Holberg, Dansk Rigslovgivning. Forholdet mellem Vederlagslov og Rigslov. Rigslovene i Perioden 1241-1282 (Kbh. 1889).

Holberg, Kirke og Len: Ludvig Holberg, Kirke og Len under Valdemarerne. Retshistoriske Afhandlinger (Kbh. 1899).

Holberg-Ordb.: Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog ved Aage Hansen og Sv. Eegholm Petersen Iff. (Kbh. 1981ff.).

Hostrup-Schultz: V. Hostrup Schultz, Helsingørs Embeds- og Bestillingsmænd (Kbh. 1901).

Isberg: A. U. Isberg, Bidrag til Malmö stads historie I-II (Malmö 1897).

Mackeprang: M. Mackeprang, Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV (Kbh. 1900; optrykt 1975).

Meyer: Ludvig Meyer, Fremmedordbog, 8. udgave (Kbh. 1977).

NbL: Norsk biografisk Leksikon I-XVIII (Kristiania 1931-77).

Ole Fenger og Ladewig Petersen: Ole Fenger og E. Ladewig Petersen, Adel forpligter. Studier over den danske adels gældsstiftelse i 16. og 17. århundrede (Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Hist.-fil. Meddelelser 51:1) (Kbh. 1983).

Foreløbigt realregister

Der henvisees til domsnummer,
i Rigens Ret (RR) til paragraf

TINGET

Rettertinget:
- København 861, 862, 863, 864, 870, 872, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 890, 891, 893, 894, 895(?), 897, 900, 901, 904, 909, 911
- Antvorskov 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881
- Bergen 889
- Horsens 856, 857
- Nyborg 866, 873
- Odense 896

Tilforordnede råder:
- København 908
- Kolding 858

Højesteret 905
Viborg Landsting 867, 868
Sjællands landsting 869, 892, 898, 899, 902, 910
Skåne landsting 860
Ukendt landsting 903
Gejstlig domstol, København 871
Helsingør rådstueret 859
Ålborg rådstueret 865
Himle herredsting 888
Ukendt ting 906, 907

Sted, indretning, benævnelse
- Viborg landstings sted 856
- domhuset 856
- rådstuen 856
- til tinge for gode mænd eller andet sted, hvor man sidder dom og ret RR § 7

Tingtider
- Viborg snapsting 901
- sager om pengelån må forfølges i helg RR § 21
- retsbrud begået i helg må forfølges i helg RR § 18
- stævning før helg til herredsting kan i helg forfølges til landsting RR § 19
- søgneting RR § 18

Tingets faste personer
- landsdommer møder som fuldmægtig 882
- landstinghører 867, 868
- landstingskriver 869
- lagretsmænd (norske) 889
- borgmestre, rådmænd og byfoged 859
- borgmestre og rådmænd 865
- tingfoged RR § 17
- byfoged 881
- herredsfoged og 8 meddommere i sag om liv og lemmer 894
- herredsfoged 860, 866, 910
- tingholder 873
- delefoged 885
- rettermanden 910

Aflønning, underhold, dompenge, brevpenge
- en lybsk mark til skriveren for dombrev RR § 17

Særlige og ulige parter
- dødsdom over lensmand 895
- adelskvinde dødsdømt og henrettet 896
- adelsmand dødsdømt 856
- adelsmand i livsvarigt fængsel 857
- dom over lensmand 894
- biskop dømt fra embede 889
- biskop idømt bøde 893
- sag imod præst 871
- byfoged sigtet for tyveri 881
- udeblivelsesdom over adelskvinde 882
- adelskvinde frifundet for ulovlig hugst 875

eftermålsmand RR § 20
forfølgning må ikke tilstedes imod en død RR § 30

Kompetence
Forholdet til andre ting, anke
rettertinget stadfæster landstings- og bytings domme 878
rettertinget stadfæster landstings- og herredstings domme 883
rettertinget stadfæster landstingsdom 880, 885, 886
rettertinget stadfæster Kbh. rådstueret 877
rettertinget stadfæster Ribe rådstueret 881
rettertinget underkender landstings- og herredstings domme 887
rettertinget underkender landsting 875
rettertinget underkender landemode 893
rettertinget underkender Kbh. rådstueret 876, 900
rettertinget ændrer landstingsdom, der underkendte byfoged 874
rettertinget underkender rebning 909
rettertinget hjemviser sag til landsting 897
gejstlig domstol stadfæster biskops afgørelse 871
landsting stadfæster herredstingsdom 869
landsting stadfæster birketingsdom 869
landsting underkender herredstingsdom 860
landsting annullerer herredstingsdom 899
Christianshavn, jurisdiktion 904
dom indstævnet for kansleren RR § 12
efter stævning til herredsting kræves ikke stævning til landsting RR § 15
indbringelse af herredstingssag for landsting RR § 19
drabssager er landstingssager RR § 20
landsdommer lyser kongens fred over drabsmand RR § 22

Forholdet til øvrighed (lensmand, konge)
kongen har sagefald af 40 marks sager RR § 13
fiskalen anklager for majestætsfornærmelse 905
kongens ret til udlændinges efterladte gods RR § 23
kongens fred over drabsmand RR § 22
kongens strandfogder 868
bønder klager til kongen over ulovlige byrder 894
lensmand (i Norge) udsteder passedler 889
delefoged medforsegler dødsbo 890
delefoged 868

Forholdet til godsejer (husbond)
adelens hals- og håndsret over tjenere 869
husbonds ret til fredkøb RR § 23
husbonds ret til 40 marks sager RR § 23

Forholdet til kirken
bandlysning RR § 1
edsaflæggelse, oprindelig i kirken RR § 1
kirkens dom for tiendevægring RR § 4
kirkejord skal ikke lovbydes RR § 3
gejstlig domstol: Sjællands biskop og 5 provster 871
biskop (i Norge) kan ikke udstede passedler 889
provstemodes kompetence underkendt 893
sognepræst medforsegler dødsbo 890

Voldgift
voldgift bekræftet ved dom 877

Rettens fornægtelse, ansvar for rettens personer
ulovlige dødsdomme 895
herredsfoged og 8 meddommere dømt for ulovlige dødsdomme 894
sigtelse imod rigens kansler for uret dom RR § 12
to bønder med urette dømt til døden 894
løgn til tinge, usand sigtelse RR § 7
trusler og undsigelse på tinge RR § 5
skældsord imod retten 889
ulovlig tvang overfor domsmænd 897
nægtelse af appel 895
byfoged nægter at føre vidner 874
retsnægtelse RR § 1
klage sig retsløs 889
indstævntes rømning RR § 6
biskop idømt bøde for landemodedom 893
landsdommer idømt kost og tæring 887

herredsfoged stå til rette for kost og tæring 860
herredsfoged indstævnet for landsting 869
byfogeds boslod registreret efter landstingsdom, som siden ændredes 874
borgmestre og råd frifundet for dom 877

Ulyd på tinge, orden på tinge
foragt for retten 889
dom for injurier på tinge 878
biskop skælder på retten 889
ukvemsord på tinge 885
part forlader retten 889

Unødig trætte
rigens forfølgning uden rimelig årsag 873
unødig trætte 857

TINGETS FUNKTIONER

Konstaterende og forkyndende funktioner
lysning af fred til tinge RR § 22
lovdags-, straks- og rømningsbreve læst og påskrevet til tinge 866
skudsmål til biskop 889
skyde sit skel til menige sognemænd 871
tingsvidne som grundlag for lavhævd RR § 29
fordelt kan ikke være tingsvidne RR § 1
retsvirkning af tingsvidne RR § 1
fældet tingsvidne RR § 2
ikke tingsvidne i dommernes egen sag 889
et pergaments sognevidne 909
taksering af hovedgårde 858
syn ved 18 mænd over jord og skel 909
fælles venner syner og vurderer opbudt jord 883
ransagning efter undveget tyende RR § 37

Dømmende funktioner
Stævning, varsel
Kgl. stævning citeret 889
stævne: citere 871, 889
stævne for brofjæl RR § 13 A
stævning til herredsting ved 2 mænd til 4 på hinanden følgende ting RR § 15
efter stævning til herredsting kræves ikke stævning til landsting RR § 15
efter lovlig stævning og fremmøde skal der ikke stævnes yderligere RR § 13 A
varsel ved fornyet indstævning RR § 27
trussel om vold imod stævningsmand RR § 13 A

Fremmøde, udeblivelse, møde ved andre
vedermålsting RR § 6
lovlige forfaldsgrunde ved indstævning RR § 28
sagsøgers udeblivelse: sagens bortfald RR § 14
sagsøger, som udebliver, taber sagen og dømmes til kost og tæring 863, 864
udeblivelse, den sigtede udenlands RR § 27
udeblivelse grundet bortrejse i husbonds ærinde 867
udeblivelse fra rettertinget, dom for gæld 882
udeblivelsesdom for gæld 906
indstævntes rømning RR § 6
drabsmands udeblivelse på 3. landsting RR § 22
skr. fuldmagt unødvendig, når en vederhæftig vil pleje ret RR § 24

Beskyldning, modsvar, udsættelse
vide og gange påhånde, beskylde 910
lovdagsbreve, brydebreve 873
genbrev mod lovdagsbreve 873
usand sigtelse: 3 mark RR § 7
skudsmål, udsættelse 867
skudsmål til landsting grundet sygdom 901
sagsøger kan ikke få udsættelse til fremskaffelse af beviser RR § 14
udsættelse nægtet efter 6 ugers henstand 867

Frafald af sag, forlig på tinge, opfyldelse, løfte om opfyldelse
forlig ved råder 858

Bevis
Ved ed
kønsed 890
bogsed 889

ikke ed for mummesag 890
dom til benægtelsesed ved 11 ridders-mændsmænd 901
partsed med mededsmænd i sager om skadegæld RR § 11
undladelse af tilbudt edsbevis, sagen tabt RR § 38
sagsøgers bevis kan ikke imødegås med ed RR § 9
fordelt kan ikke være mededsmand RR § 1
ingen må sværge i meded efter fordelt RR § 1
mened, dom herom underkendt 893

Fersk gerning, tilståelse, anerkendelse
ved flugt bekræftes bekendelse 905
tilståelse af majestætsfornærmelse 905

Vidnesbyrd, tingsvidne, tingbogen
et vidne er intet vidne 910
vidnesbyrd taget længe efter gerningen uden betydning 880
vidnesbyrd for konsistorium 871
lovhøringer bevidner udentinglig ed 890
kun vidner imod indstævnte RR § 6
lidkøbsvidner 892
delsvidner 866
vidne af misforstand 893
påstand om løgnagtige vidner 901
bøde for underkendt vidnesbyrd RR § 2
byens tegnebog (protokol) 889

Breve, regnskabsbøger, registre
et bænkebrev 859
væddemål, et vedfæ brev 859
kirkens bog over stedsmål 867
dom at jordebøger skal forfattes 891
jordebog 858, 870
register over vraggods 868
register på kost og tæring 859
register 872

Bevis i øvrigt, bevispligt, bevismangel
bevis for salg: penge på hånden og rest-gælds betaling 886
sagsøger skal have sine beviser tilstede RR § 14
gældsbrev kasseret, manglende bevis for renter 873
ubeviselig påstand: mummesag 890
krav om bevis for rette kreditor 884
ærekrænkende sigtelser ikke bevist 878
ikke bevis for ulovlig hugst 875

Sandemænd og nævninger, funktioner og afgørelser
sandemænd sværger om markeskel 909
sandemænd og ridemænd sætter skel 909
lavhævd læst for sandemænd 909
nævninger, tovsmænd, sigtet for falsk 881

Dommerens kendelser
dommeren finde til lavhævd RR § 29
rettertingsresponsum RR § 12
orskurd (norsk) 889

Frifindelser
frifindelse for ulovlig skovhugst 875
frifindelse for vornedskab 903
frifindelse i sag om skibssalg 886
landsdommer og synsmænd frifundet 883
frifindelse af borgmestre og råd for dom og nam 877

Domme
dom in absentia 905
i alle domme skal efter dommeren nævnes de fremmødte bedste mænd RR § 26
kun dom over indstævnte RR § 6
dom bekræfter voldgift 877
dom til at bøde efter aftale 885
uendelig dom 883
udeblivelsesdom for gæld iflg. brev 882
udeblivelsesdom for gæld 906
dom, at injuriedom ikke er ærekrænkende 885
dom at stå til rette for ulovlige dødsdomme 894
dom at stå til rette for ukvemsord 885

Tvingende og opfyldende funktioner
Fordeling, mandhelgsberøvelse, lovfældning

udru mand for ubevist anfægtelse af dom RR § 12
ikke mindremand efter undladt edsbevis RR § 38
indstævntes rømning, fordeling RR § 6
fordeling for afdød ægtefælles gæld 879
fordeling for forholdelse af øksne 866
fordeling til herreds- og landsting 879
fordelingsbreve 866
fordeling RR § 6
betale 3 mark for dele 879
delsvidner 866
mandhelgsfortabelse RR § 1
tremarksmand RR § 7
lovsøgt mand RR § 1
fordelt kan ikke være mededsmand RR § 1
en ved rømningsbrev fredløs kan ikke anlægge sag 866

Rigens ret, æskning
ejendomstrætters forfølgning til indførsel for rigens kansler RR § 17
indførsel i pant ved rigens ret RR § 16
indførsel iflg. rigens ret 870, 891, 908
rigens lovdagsbrev 866, 873, 879, RR § 17
rigens forfølgning 861, 866, 891
straksbrev og ridebrev 861
straks- og rømningsbrev 866
brydebreve 873
ridebrev 860, RR § 16
genbrev RR § 17
rømningsbrev 866, 879
en ved rømningsbrev fredløs kan ikke anlægge sag 866
dom til æskning 883, 891
æskning RR § 6
rigens ret 866, 870, 883
den, som er under rigens forfølgning, kan ikke sikre sin forlover 861

Tvangsfuldbyrdelse, udlæg, udsætning, udvurdering, tag og nam
udvurdering iflg. dom 877
indførsel i arvegods efter indfrielse af forløfte 870
proces til indførsel i dødsbo 891
pantsætters indførsel i pant ved ridemænd RR § 16
dom til æskning underkendt, da udlæg tilbudt 883
nam og vurdering 906
nam stadfæstet 877

Foreløbige retsmidler
forbud og band RR § 1
brud på kgl. forbud 857
madband RR § 1
gods i kværstad RR § 36 A
kreditor død, gælden i arrest hos debitor 884
et adeligt indlager 872
indmaning i et ærligt herberge på Fyn 872
maning kendt ulovlig 871
adelsmand fængslet 857, 901
den, der overgiver sin skadevolder til ombudsmanden skal betale fangens kost RR § 13
en dømt fængslet indtil kost og tæring erstattet 881
henrettelse trods tilbud om borgen 894
borgen tilbudt, alligevel henrettelse uden appel 895
borgen for person, der har forbrudt liv og lemmer RR § 32
borge for sig selv 881
flugt skal forlover meddele ombudsmand RR § 30

Opbud, lovbud for pant og fæld
opbud, cessio bonorum 906
adelig opbyder jord til kreditorer 883
opbud til indløsning iflg. indførselsbrev 870
opbud hindrer æskning 883

Kost og tæring, sagsomkostninger
dom for gæld med processens billig bekostning 906
fængsling indtil kost og tæring erstattet 881
landsdommer idømt kost og tæring 887
dom til kost og tæring efter frifindelse 883
dom til kost og tæring, 40 rdl. 880
dom til kost og tæring 873, 877, 878
udeblevet sagsøger dømt til kost og tæring 863, 864

kost og tæring ved vindikation RR § 10
fangens kost skal betales af rekvirenten RR § 13
kost og tæring ophævet 874, 876, 879
kost og tæring til frifunden part 875, 886
kost og tæring, væddemål 859
kost og tæring 883, 885, 886, 887

DE AF TINGET ANVENDTE RETSKILDER

Skreven ret
bibelsteder (Guds ord) om en biskops embede 889
»al kristelig lov og ret« 890
al kristelig ret og billighed 890
gejstlig lov og lands ret 890
verdslig og gejstlig ret 857
Valdemars lov RR § 5
EsjL 890, 900, 910
JL 858, 865, 868, 872, 890, 892, 910
Lollands Vilkår 1446 903
kirkeordinans 1539 14/6 871, 889
fdg. 1547 18/2 872
reces 1547 16/12 900
reces 1558 13/12 858, 867, 868, 872, 873, 878, 883, 890, 891, 894, 900, 903, 909
søret 1561 9/5 868
reces 1576 21/12 867
fdg. 1590 14/8 867
hdf. 1596 17/8 868, 869, 890
fdg. 1604 6/9 866, 890
reces 1615 31/3 890, 894
fdg. 1618 1/5 893
fdg. 1629 27/3 893
fdg. 1635 31/3 896
privilegier for Roskilde 1518 18/5 869
byråds vedtagne gamle statutter 859

Retssædvaner
gl. kristelig sædvane, skik og brug 890
al kristelig skik 891
lavhævd imod sædvanlig handel og imod vor danske lov 909
hidtidig brug og adskillige domme om selvejerbørns retsstilling 903
landets brug vedr. opsigelse af fæste 899
almindelig brug vedr. rentesats 873
hidtil observeret brug vedr. udnævnelse af vejere m.v. 904

Præjudikater
hidtidig brug og adskillige domme om selvejerbørns retsstilling 903
lavhævd imod loven og mange domme 909
præjudikater fremlagt 909
forrige domme 858, 891

RETSSKIKKE OG RETSTERMINER

dødsbokreditorer kaste lod 891
dødsbo forseglet 899
besegling af dombrev RR § 26
besegling på tinge RR § 2
appel: lægge 3 mark og klage sig retsløs 889
væddemål med trediemands pålagte hånd 859
flere i borgen med sammenlagte hænder RR § 35
lidkøbsvidner om torvekøb 892
penge på hånden 896
Kieler omslag 872
kongens fred i 1 år og 6 uger RR § 22
fardag på Sjælland 1. maj 898, 899
kirketiende betales inden pinsedag RR § 4

DE I SAGERNE FOREKOMMENDE RETSFORHOLD OG RETSBRUD

Angreb på liv og legeme
drab på bøddel 910
drab på udlænding RR § 23
adelig dræber foged 856
ombringelse af barn født i dølgsmål 896
drabssager er landtingssager RR § 20
forsøg på giftdrab 901
vold med døden tilfølge 857
fredlysning over drabsmand RR § 22
godsejer truer med at kastrere dreng 857
slag med kande i hovedet, ofret stum 857
godsejer mishandler dreng med ris 857
godsejer beskylder dreng for voldtægt 857
slagsmål under bryllupsfest 889
adelsmand slår sin hustru 857

Fredsbrud
kirkefred 857
tingfred 856

Frihedsberøvelse, ulovlig
ulovlig frihedsberøvelse 857

Ærekrænkelser, fornærmelser
æreløshed hvis ubevist sigtelse imod rigens kansler for uret dom RR § 12
dømt som løgner for ubevist tyverisigtelse 881
ærerørige sigtelser for falsk og tyveri 881
kvinde dømt som løgner efter injurier 878
dom for injurier på tinge 878
ukvemsord imod delefoged 885
tiltale for skældsord imod retten 889
biskop fornærmer fæstemø 889
ringeagtsytringer RR § 7
ukvemsord 885

Krænkelse af religion og sædelighed, trolddom
mened, afhugning af hånd 905
mened, dom til åbenbare skrifte (underkendt) 893
hindring af barnedåb, gudstjeneste og begravelse 857
biskop sigtet for usædelighed 889
præst suspenderet for vranglære 871
barn født udenfor ægteskab ombragt 896
sag om overtrædelse af ægteskabsforbud 893
gudsbespottelige ord 901
helligbrøde RR §§ 18, 19
helligbrøde, tiendevægring RR § 4
katolske levn, drikke St. Bents minde 889

Krænkelse af retten, overhørighed, ulydighed, forræderi
tilskynding til oprør og ulydighed, to dødsdømt 888
majestætsfornærmelse 905
urigtig angivelse for mytteri og oprør 894
trusler på tinge, bøde for retsnægtelse RR § 5
overhørighed overfor dom 877
overhørighed vedr. lovdagsbreve 866
utroskab: urigtig mål og vægt 897
indstævntes rømning, fordeling RR § 6
for ulydighed suspenderes en præst 871
ukvemsord imod delefoged 885
ulovligt landkøb 866

Personretlige forhold
Børn, mindreårige, værgemål, forsørgelse
barn født udenfor ægteskab ombragt 896
selvejerbørns retsstilling 903
adelig enke undlader skifte med umyndige børn 890
enke misligholder værgemål 862
værge forsømmer skifte 890
en lavværge, som ikke forvarer myndlingens gods, hæfter ikke for dennes gæld 879
lovalder, 18 år, betingelse for borgen RR § 34
børn stævnet med lavværge 890
ved dom beskikkes værger for adelige arvinger 891

Kvinder, værgemål; mænd, vederhæftighed
adelig frue stævnet med lavværge 868, 872
adelig kvinde stævnet med lavværge 896
adelig enke stævnet med lavværge 909
enke møder ved fuldmægtig 862
kvinde får bevilling til at være sin egen værge 896
enke lejer hus i by 890
kvinder kan ikke gå i borgen RR § 34
rettergangsfuldmægtig skal være vederhæftig RR § 24
vederhæftige arvinger 872

Syge og gamle, forsørgelse, aftægt, fledførelse
sygdom lovlig forfaldsgrund RR § 28

Fæstere, vornede, tjenestefolk, tyende o.a.
husbond slår tjenestekarl 889
om mands tjener dræber mand RR § 23
byluft gør fri 869
fødsel på selvejergård hindrer vornedskab 903
vornede kan ikke opsige fæste 899
frifindelse af borger for fødested og vornedskab 869
undveget tyende må eftersøges overalt RR § 37
fadeburspige 890

Fattige, ulykkesramte, tiggere
bøde til de fattige 893

Fremmede
mandebod efter dræbt udlænding RR § 23
udlændinges efterladte gods RR § 23

Mindremænd, foragtede eller berygtede
fordelt mand kan ikke være rettergangsfuldmægtig RR § 24
en fredløs kan ikke anlægge sag 866
udru mand for ubevist anfægtelse af dom RR § 12
dømt som løgner 878, 881
mindremænd og lovfældte RR § 1
mindremænd RR § 7
ikke mindremænd efter undladt edsbevis RR § 38
tremarksmand RR § 7

Personlig og social status i øvrigt
de bedste fremmødte skal nævnes i dom og besegle den RR § 26
en biskops høviskhed og ærbarhed 889
hvilke personer, der ikke kan gå i borgen RR § 34

Familieretlige forhold
Trolovelse og ægteskab
fæstens- og morgengave 858
bilager og bryllup 889
sag om ægteskabsforbud 893

Forholdet imellem ægtefæller
kongen dekreterer deling af adelige ægtefællers bo 857
ægtefællers jordegods og købegods 890
mandens salg af hustrus jord 858
hustru disponerer ulovligt over mandens effekter 865
erhvervelser udenfor fællig 891
beregning af slægtskab 893
mand forsøger at ombringe hustru med gift 901
adelsmand slår hustru 857

Forældre og børn, stedbørn
enke i fortsat fællig med børn 890
enke stifter gæld til børns tarv 862
enke undlader skifte med umyndige børn 890
søn i fællig med fader kan ikke være borgen RR § 34
hion 890

Forhold til øvrige familie og slægt
en dræbts slægtning begærer fredlysning RR § 22
slægt og venner stævner kvinde, som ombragte nyfødt barn 896

Arveretlige forhold
Arvegang, testamente
gangarv 900
søsterlod 890
bevis for arveret efter udlænding RR § 23

Arv og gæld
den, som arver skal gælde 858
vitterlig gæld betales af fællesboet 872
vitterlig gæld betales af arvinger RR § 36
kreditorer i dødsbo dømmes til at stå last og brast 891
dom om gældsansvar efter adelige ægtefæller 890
dom sætter tidspunkt for bevis for gæld 891
gæld vedgået over debitors grav 872
børn fragår arv og gæld efter enke 890
enke hæfter selv for gæld stiftet efter mandens død 862
kreditorer i dødsbo kaste lod 891
gods og gæld skiftet 872
indgæld og udgæld 890
register over gæld i dødsbo 862

Dødsboet og dets registrering
ved dom udmeldes kommissarier til registrering af dødsbo 891
registrering af dødsbo sket for sent og forkert 890
dødsbo forseglet 890
register over gods og gæld i dødsbo 862, 872

Udtagelsesret, fortrinsret
forlods udtagelse af fæstens- og morgengave 858
begravelsesomkostninger 858

Arvesvig, strid om arv
klenodier udenfor beseglet dødsbo 890

Arveretlige forhold i øvrigt
dom om dødsbos behandling 891
om danearv RR § 23
arvinger bekræfte bos tilstand ved kønsed 890

Skifte af dødsbo
lodbog, skifteregister 858
tvist ang. dødsboskifte 858
skifteregister over gods og gæld 862, 872
skiftekommissarier udmeldt i dom 891
adelig enke undlader skifte med umyndige børn 890

Tingsretlige forhold
Jord, mark, mose
stuf og særmærke omstenet og indmærket 909
gribsjord 909
jordedele RR § 16
køb af kirkejord RR § 3

Skove, træer
rebning af skov 909
rebet skov må ikke rebes pany 907
tvist om adkomst til et skovstykke 908
fællesskov, enemærkeskov 902
ulovlig hugst, frifindelse 875
oldensvin i andens skov skal have ejermærke 902

Vand, vandløb, fiskeri
kongens forstrand 868
ret til bjærgeløn af vraggods 868
ret til told af havne ved Børsen 904
fiskevand omfattet af lavhævd 909

Bygninger, huse
huse betragtes som løsøre RR § 8

Naboretlige forhold: skel, gærder, hegn, grøfter
sandemænd og ridemænd sætter skel 909
markeskelsforretning hindres ikke af lavhævdsindsigelse RR § 25
jord omstenet og særmærket 909
rebning og lovhævd kendt ugyldige 909
rebet skov må ikke rebes igen 907

Selvejergods
fødsel på selvejergård hindrer vornedskab 903
adelig køber jord af selvejerbønder 858

Landboret i øvrigt, jagtret
fordeling af lodder ved ophævelse af fællig imellem byer 909
ottinger, settinger 909
bønder (norske) pålagt ulovlig skyds 889
fæste af bispetiende 860
kirketiende bortfæstet uhjemlet 867
betaling for kirketiende inden pinse RR § 4

Besiddelse og eje, hævd, bemægtigelse, gaver, fund og vrag
ejendoms breve og adkomst 890
effekter fra dødsbo i arvingers »heffd och vere« 890
have jord og brugelighed 909
et ulovligt ejerbrev 909
besidde gård, hus eller ejendom 899
stuf og særmærke omstenet og indmærket 909
enemærke 909
ottinger eller settinger af arilds tid 909
skov i rolig hævd i 42 år 908
kun lavhævd og besiddelse fra rette ejer RR § 8
lavhævd forudsætter adkomst eller tingsvidne RR § 29
påstand om lavhævd hindrer ikke markeskelsforretning RR § 25
lavhævdsbrev 908
hvad ingen ejer, ejer kongen RR § 23
gaver: fæstmøgave og morgengave 858
ret til bjærgeløn af vraggods 868

Fælleseje, fællesret
fællesskov 902
ophævelse af fællig imellem 3 byer 909

Beskyttelse af besiddelse og ejendom: hjemmel, tyveri, tingsbeskadigelse, ulovlig brug, tilbagesøgning af gods, lås, ejendomsmærker
ulovligt ejerbrev 909
tvist om adkomst til et skovstykke 908
hjemmel påberåbt, bevis RR § 24
tyverisigtelser og injurier 878
borgen for tyv RR § 32
ægtemand tilbagesøger effekter afhændet af hustruen 865
vindikation af fast ejendom medfører dækning af omkostninger og udbytte RR § 10
brændt ejermærke på ko 876
oldensvin skal forsynes med ejermærke 902

Forvaring og betroelse
bjærget gods i forvaring i kirke 868
penge til indfrielse af pant deponeret i landekisten RR § 16
en lavværge, som ikke forsvarer gods, hæfter ikke for gæld 879
betroelse af effekter tilhørende ægtefælle 865
betroelse af løsøre 890
kreditor død, beløbet i arrest hos debitor 884

Fæstemål vedr. hus og jord, fæsterens retsstilling, misligholdelse
stedsmål: 12 dlr. 867
fæstebrev 867
fæstebrev vedr. tiende 867
fæste af bispetiende 860
fogedpenge 857
fæste opsiges inden St. Hans til rette fardag 899
bolsmænd 909
godsejer beskatter bonde ulovligt 857
fæsters arvinger skal betale gårdens afgifter indtil rette fardag 898

Lån til brug, lejemål, forpagtning, forlening
arvelader udlåner effekter 890
udlån af våben 910
hus bortlejet til enke 890
fæste eller leje af hus eller gård, opsigelse 899

Lån til eje, pengelån, gældsbreve, rente og åger
sager om pengelån må forfølges i helg RR § 21
udeblivelsesdom ifølge gældsbrev 882
forpligter og skadesløsbreve 872
håndskrifter og skadesløsbreve 891
gældsbreve i dødsbo 890
gældsbrev med maningspligt 872
kreditor iflg. gældsbrev død, deponering 884
gæld med rente, skadegæld og al interesse 861
hovedstol, rente, interesse og omkostning 872
rente og indkomst af gods 890
renter over 5% ulovlige 873
rente 8% 872
ubillig rente 872
hovedstol og rente på rente 872
hovedstol med rente 884
årlig rente angivet 872
gældsbrev med rente 872

Gældssager, hvor baggrund angives
gæld ifølge tabt væddemål 859

Gældssager i øvrigt
maning og indlager 872
gæld at betale i Kiel 872
kreditorer i dødsbo dømmes til at stå last og brast 891
tvivl om rette kreditor, deponering 884
privatbrev ikke bevis for gæld 911

Tilbageholdsret, innam
optagelse af 12 svin i kronens skov 887

Løfter og aftaler, former, retsvirkninger, ophør
adelsdame pligtig at holde brev og segl 882
løfte af fri, ædru vilje 859
jord tilbudt som betaling af gæld 883
væddemål, et vedfæ brev 859
reversal 872
flere i borgen med sammenlagte hænder RR § 35
ophør af forløfte RR § 36, 36 A
vildfarelse bag kohandel 876

Forløfte, borgen for opfyldelse af løfter
hvilke personer, der ikke kan gå i borgen RR § 34
flere i borgen med sammenlagte hænder RR § 35

flere borgensmænd hæfter som selvskyldnere og solidarisk RR § 35
flere forloveres hæftelse 872
forlover sagsøges som for anden gæld, borgen kan ikke opsiges RR § 31
dom om forloveres ansvar for dødsbogæld 891
virkninger af forlovers død RR §§ 35, 36 A
ansvar overfor borgensmand RR § 33
forløfter ifølge skadesløsbreve 890
borgen for mandebod RR § 20
forløfte, regres 906
loven og vissen for kost og tæring 881
indførsel i arvegods efter indfrielse af forløfte 870
borger og tro forlover 872
forløfte 861, 872, 891

Køb og salg
køb af kirkejord RR § 3
skødebrev dømt dødt og magtesløst 908
uhjemlet salg af skovpart 908
dom om gyldigheden af salg af skibsanpart 886
penge på hånden, bevis for salg 886
lidkøbsvidner kun vedr. torvekøb 892
ulovligt landkøb 866
vildfarelse bag salg af pantsat ko 876

Lovbydelse, forkøbsret
kirkejord skal ikke lovbydes RR § 3

Mageskifte og bytte
mageskiftebrev 869
mageskifte, magelæg 858, 908

Pant: former og genstande for panteret
en ko i håndpant 876
pant i et gældsbrev 911

Pant i øvrigt
pantsætters indførsel i pantsat gods RR § 16
betaling af medpanthaver efter uagtsomt salg af pantsat ko 876
ulovlig pantsætning af betroet gods 865
tilbagesøgning af pantsat gods RR § 16
registrering af afdøds pantsætninger 891
opbud af pantesum til herredsting og landsting RR § 16

Tjeneste og arbejde, tyendeforhold
badskærerløn 877
undveget tyende må eftersøges overalt RR § 37

Fuldmagt og kommission
skr. fuldmagt ikke nødvendig, når en vederhæftig vil pleje ret RR § 24

Skadegæld, skadesløsholdelse, godtgørelse
den, der sagsøges for skadegæld, skal svare bekræftende eller benægtende RR § 11
dom til at betale badskærerløn for en pige 877
skadegæld 872, 873

Tvang, svig og udnyttelse
ulovlig tvang overfor dommere 894
ulovlig tvang 857
list og underfundighed 865

Hærværk, vold, overvold, ran
godsejers tyranni og overvold 857
vold imod fødende kvinde 857

Falsk
dokument med falsk segl RR § 2
nævninger sigtet for at sværge falsk 881
løgn til tinge RR § 7
dom til at være en løgner 878
et fæstebrev udgivet urigtigt og løgnagtigt 867
påstand om falsk og løgn 867
urigtig mål og vægt 897

DE ANVENDTE REAKTIONER, SANKTIONER OG STRAFFE

Ansvarsbetingelser, alder, subjektive forhold
vilje og vidskab, forsæt 910
culpa 893
husbonds anstiftelse af drab RR § 23
ikke bevis for medvirken til drab 910
medvirken ved flugt RR § 32
rådssag, medvirken 910
nødværge 856
vidne forkert af misforstand 893

ord i hastighed og ubetænksomhed 889
beruselse RR § 7

Ansvar for andre
borgen for mandebod RR § 20

Bøder, bødestørrelser
mandebod RR § 20
bøde 500 dlr. til de fattige 893
kongen har sagefald af 40 marks sager RR § 13
40 mark for ubevist anfægtelse af dom RR § 12
40 mark for brug af dokument med falsk segl RR § 2
40 mark af borgensmand RR § 32
3 mark for vanhjemmel 874
3 mark for underkendt vidnesbyrd RR § 2
3 mark for usand sigtelse RR § 7
3 mark hvis fordelt i meded RR § 1
3 mark hvis ed efter fordelt RR § 1
bøde for retsnægtelse, trusler på tinge RR § 5

Hovedlods fortabelse, konfiskation
ære, liv og gods forbrudt 905
hovedlod og liv fortabes for oprør 888
påstand om arvegods fortabelse 896
byfogeds boslod registreret 874
boslod tilbagedømt 895

Livsstraf
dødsdom over lensmand for ulovlige henrettelser 895
to bønder med urette dødsdømt og henrettet 894
straf for oprør: miste hals og hovedlod, hoveder på stage 888
adelskvinde dødsdømt og henrettet for barnemord 896
galge og gren for urigtig mål og vægt 897
ære, liv og gods forbrudt 905

Andre straffe
henrettedes hoveder på stage 888, 894
livsvarigt fængsel 857
kongens jern RR § 13
påstand om indsættelse i tårnet 896
nedtage og begrave ulovligt henrettede 894
ære, liv og gods forbrudt 905
hånds afhuggelse 905
brydelse af adeligt våben 905
biskop dømt fra embede 889
præst suspenderet fra embede 871
dom at være en løgner 878, 881
i kongens nåde og unåde 910
dom at stå åbenbare skrifte 893
advarsel, admoneres 889

Straffens fuldbyrdelse
hoved og hånd på stage 905
rettermanden dræbt af den dømte 910
eksekution in effigie 905
den spanske kappe 857

Fredløshed, forvisning
fredløs efter rømningsbrev 866
fredlysning over drabsmand eller fredløs RR § 22
en fredløs kan ikke anlægge sag 866

Mandhelgsfortabelse, mindremænd, tremarksmænd
mindremand, midsommermand RR § 7
tremarksmand RR § 7

Bandlysning
bandlysning RR § 1
madband RR § 1

Oprejsning, benådning
landsdommer lyse fred over drabsmand RR § 22

Udentinglige reaktioner
Undsigelse, trusler
trussel om vold imod stævningsmand RR § 13 A
trussel og undsigelse 856

Afgørelser og forlig
forlig ved svogre og blodsforvandte 872

Tvangsfuldbyrdelse
maning og indlager 872